

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSTANBUL BEYKOZ İLÇESİNİN FOLKLORİK
BAKIMDAN İNCELENMESİ**

**Kurtuluş ARSLAN
2501141042**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi
Esra BİLGE SAVCI**

İSTANBUL - 2020

ÖZ

İSTANBUL BEYKOZ İLÇESİNİN FOLKLORİK BAKIMDAN

İNCELENMESİ

Kurtuluş ARSLAN

Tarihsel süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Beykoz ilçesi büyük bir kültürel çeşitliliğe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğunun ve Cumhuriyet döneminin ilk sanayi atılımları ve fabrikalaşma faaliyetleri bölgeye dışarıdan nüfus akışını beraberinde getirmiş, demografik yapının değişmesiyle Beykoz ilçesi bir “kültürel etkileşim alanı” olmuştur. Manavlar, Kastamonulular, Karadenizliler, mübadele ile bölgeye yerleştirilen muhacirler, Polonezköy’de yaşayan Polonlar başta olmak üzere Türkiye’nin hemen her bölgesinden farklı etnik kökene ve kültürel geçmişe sahip insanlar Beykoz’da birlikte yaşamaktadır. Bu birliktelik, günlük yaşam, gelenek görenekler, inanç, estetik algısı, mimari, sanat gibi kültürün çeşitli unsurlarında da kendini göstermektedir.

Bu çalışmada Beykoz’un köylerine dair bilgiler, hayatın geçiş dönemleri, halk bilgisi, halk inançları, halk mutfağı, halk mimarisi, halk sanatları, halk ekonomisi, halk törenleri, halk dili ve edebiyatı gibi sözlü kültür ürünleri derleme yöntemleriyle tespit edilmiş, folklorik unsurların halkın günlük hayatında ne ölçüde kullanıldığı, muhafaza edildiği ve ne yönde değişime uğradığı gibi durumlar anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Halk Edebiyatı, Kültür, İstanbul, Beykoz

ABSTRACT
FOLKLORIC INVESTIGATION OF ISTANBUL BEYKOZ DISTRICT

Kurtuluş ARSLAN

Beykoz, home to many civilizations in the historical process, has a great diversity of cultural. The first industrial breakthroughs and fabrication activities of the Ottoman Empire and the Republican period brought the population flow from outside to the region, and with the change in the demographic structure, Beykoz district became a cultural interaction area. Manavs, coming from the Kastamonu, coming from the Black Sea, the exchange with the region placed on the refugees, especially Poloni living in Polonezköy, different ethnic backgrounds from almost every region of Turkey and cultural backgrounds of people living together in Beykoz. This coexistence manifests itself in various elements of culture such as daily life, tradition, belief, aesthetic perception, architecture and art.

In this study, information about the villages of Beykoz, the transition periods of life, folk knowledge, folk beliefs, folk cuisine, folk architecture, folk arts, folk economy, folk ceremonies, folk language and literature were determined by the methods of compiling oral culture products. The extent to which it is used, maintained and changed in daily life.

Key words: Folklore, Folk Literature, Culture, Istanbul,

ÖN SÖZ

Beykoz ilçesi, birçok uygarlığa başkentlik yapmış olan İstanbul'un tarihi ve kültürel derinliğe sahip ilçelerinden biridir. Doğası, coğrafi özellikleri, kaynak suları ile tarih boyunca çeşitli toplulukların yaşam alanı olan Beykoz, bu çeşitliliği bugün de devam ettirmektedir. Yıldırım Beyazıt döneminde bölgeye yerleşmeye başlayan Türk nüfus(Manavlar), İstanbul'un fethiyle birlikte bölgedeki varlığını artırmış ve bölge Türkleşmeye başlamıştır. Osmanlı döneminde avlanmak ve dinlenmek maksadıyla padişahların yoğun ilgisine mazhar olan Beykoz, sonraki dönemlerde de mesire alanları, çayırıları, dereleri, içme suları ve eşsiz doğasıyla sık sık ziyaret edilen yerlerden olmuştur. Bu özelliklere ek olarak sanayi gelişmelerinin, fabrikalaşma adımlarının ilk vücut bulduğu yerlerden biri olan Beykoz bu yönü sebebiyle büyük göç almış ve ilçenin demografik yapısında değişimler olmuş, bu durum ilçenin kültürel varlığında birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir.

Çalışmamızda Beykoz ilçesindeki kültürel çeşitliliğin ne boyutta olduğu üzerinde durulmuş, folklorik unsurların günlük hayattaki yeri saptanmaya çalışılmıştır. Derleme çalışması esnasında kaynak kişilerden elde edilen bilgiler hayatın geçiş dönemleri, halk bilgisi, halk inanışları, halk mutfağı, halk mimarisi ve sanatları, halk eğlenceleri ve törenleri başlıkları altında ele alınmıştır.

Bu tez çalışması giriş dışında sekiz ana bölümden ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Birinci bölümde ilçenin tarihi ve coğrafi özellikleri üzerinde ana hatlarıyla durulmuş, ilçeye bağlı bulunan köylerle alakalı genel bilgiler yazılı kaynaklardan istifade edilerek verilmiştir. İkinci bölümde hayatın geçiş dönemleri "doğum, evlenme, ölüm" alt başlıklarıyla ele alınmış, köylerdeki giyim kuşamla alakalı bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde halk hekimliği, halk veterinerliği, halk botanigi, halk meteorolojisi gibi alt başlıklar Halk Bilgisi üst başlığı altında incelenmiştir. Dördüncü bölümde halk inançları ve yörede bulunan ziyaret yerleriyle çeşitli uygulamalar ele alınmıştır. Beşinci bölümde köylerde yapılan yöresel yemekler üzerinde durulmuş, bazı özel gün ve gecelere has yiyeceklerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Altıncı bölümde halk mimarisi, halk sanatları ve halk ekonomisi verileri sıralanmış, yedinci bölümdeyse halk eğlenceleri oyunları ve

törenleri üzerinde durulmuştur. Sekizinci bölümde derleme boyunca topladığımız halk anlatıları, halk şiiri ve halk dili verileri tasnif edilerek verilmiştir. Sonuç kısmında genel değerlendirmeler yapılmış, ardından kaynakça ve soru formu verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Bu çalışma süresince yardımlarını benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Abdulkadir Emeksiz'e, danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra Bilge Savcı'ya, derleme esnasında bildiklerini aktarmaktan çekinmeyen ve çalışmamızın ana kısmını oluşturan kaynak kişilere, kaynak kişilerle irtibat kurmamızı sağlayan köy muhtarları ve köy ileri gelenlerine, derleme esnasında beni yalnız bırakmayan değerli arkadaşlarıma, bu sürecin başından nihayete erdiği vakte kadar maddi manevi desteğini benden esirgemeyen değerli aile fertlerime en içten teşekkürlerimi sunarım.

Kurtuluş ARSLAN
İSTANBUL-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER TABLOSU.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM BEYKOZ'UN TARİHİ, COĞRAFYASI VE KÖYLERİ

1.1. BEYKOZ'UN TARİHİ	5
1.2. BEYKOZ'UN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	7
1.3 BEYKOZ'UN KÖYLERİ VE KÖY HAYATI	8
1.3.1. <i>Beykoz'un Köyleri</i>	8
1.3.1.1. <i>Akbaba</i>	8
1.3.1.2. <i>Alibahadır</i>	11
1.3.1.3. <i>Anadolufeneri</i>	14
1.3.1.4. <i>Anadolukavağı</i>	17
1.3.1.5. <i>Bozhane</i>	21
1.3.1.6. <i>Cumhuriyet</i>	24
1.3.1.7. <i>Dereşeki</i>	27
1.3.1.8. <i>Elmalı</i>	29
1.3.1.9. <i>Göllü</i>	30
1.3.1.10. <i>Görele</i>	31
1.3.1.11. <i>İshaklı</i>	32
1.3.1.12. <i>Kaynarca</i>	34
1.3.1.13. <i>Kılıçlı</i>	35
1.3.1.14. <i>Mahmutşevketpaşa</i>	36
1.3.1.15. <i>Öğümce</i>	37
1.3.1.16. <i>Örnekköy</i>	38
1.3.1.17. <i>Paşamandıra</i>	39
1.3.1.18. <i>Polonezköy</i>	39
1.3.1.19. <i>Poyrazköy</i>	41
1.3.1.20. <i>Riva</i>	41
1.3.1.21. <i>Zerzevat</i>	42

İKİNCİ BÖLÜM GEÇİŞ DÖNEMLERİ VE GİYİM KUŞAM

2.1. GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	43
2.1.1. <i>Doğum</i>	43
2.1.1.1. <i>Doğum Öncesi</i>	43
2.1.1.1.1. <i>Hamile Kalma / Kısırlığı Giderme</i>	43
2.1.1.1.2. <i>Aşerme</i>	54
2.1.1.1.3. <i>Hamile Kadının Kaçınmaları</i>	55
2.1.1.1.4. <i>Bebeğin Teşekkülü ve Cinsiyetinin Tayini</i>	59
2.1.1.1.5. <i>Doğuma Hazırlık</i>	63
2.1.1.2. <i>Doğum Sırası</i>	66

2.1.1.3. Doğum Sonrası	68
2.1.1.3.1. Müjde Verme	69
2.1.1.3.2. Göbek Bağının Kesilmesi	70
2.1.1.3.3. Yıkama ve Tuzlama	72
2.1.1.3.4. Kundaklama	73
2.1.1.3.5. Ad Koyma	74
2.1.1.3.6. Lohusalık	77
2.1.1.3.6.1. Lohusa Şerbeti ve Eğlencesi	79
2.1.1.3.6.2. Al karısı - Al basması	79
2.1.1.3.6.3. Kırk Basması, Kırklama, Kırk Uçurma	85
2.1.1.3.6.3.1. Kırk Basması	85
2.1.1.3.6.3.2. Kırklama	91
2.1.1.3.6.3.3. Kırk Uçurma	94
2.1.1.3.7. Saç ve Tırnağın İlk Kesimi	95
2.1.1.3.8. Diş Buğdayı	96
2.1.1.3.9. Doğan Çocuk İçin Kurban Kesme	98
2.1.2. Çocuk	98
2.1.2.1. Çocuğun Yürmesi ve Konuşmasına Dair Uygulamalar	98
2.1.2.2. Çocuğun Çeşitli Davranışlarına Dair İnanmalar	102
2.1.2.3. Sünnet	102
2.1.3. Evlenme	108
2.1.3.1. Evlilik Öncesi	108
2.1.3.1.1. Evlenme Çağı ve Evlenme İsteğini Belli Etme Yönündeki Uygulamalar	109
2.1.3.1.2. Kısmet Açma ve Büyülük-Dinlik Uygulamalar	111
2.1.3.1.3. Evlenilecek Kişide Aranılan Özellikler	112
2.1.3.1.4. Görücülük	114
2.1.3.1.5. Kız İsteme ve Söz	115
2.1.3.1.6. Nişan	117
2.1.3.1.8. Düğüne Davet	120
2.1.3.2. Evlilik	121
2.1.3.2.1. Kına	121
2.1.3.2.2. Gelin Hamamı	125
2.1.3.2.3. Damat Tıraşı	126
2.1.3.2.4. Gelin Alma	127
2.1.3.2.5. Düğün	130
2.1.3.2.6. Gerdek	137
2.1.3.3. Evlilik Sonrası	138
2.1.4. Ölüm	139
2.1.4.1. Ölüm Öncesi	139
2.1.4.1.1. Ölüm Belirtisi Olarak Görülen Haller	139
2.1.4.1.2. Ölüm Dair Bazı Hazırlıklar	144
2.1.4.2. Ölüm Sırası	145
2.1.4.3. Ölüm Sonrası	146
2.1.4.3.1. Ölüm Olayının Duyurulması	146
2.1.4.3.2. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler	147
2.1.4.3.3. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı	149
2.1.4.3.3.1. Ölünün Yıkanması	150
2.1.4.3.3.2. Ölünün Keflenilmesi ve Tabuta Konması	152
2.1.4.3.3.3. Cenaze Namazı	154
2.1.4.3.4. Ölünün Gömülmesi	155
2.1.4.4. Ölüm Dair İnanış, Uygulama ve Adetler	159
2.1.4.4.1. Ölenin Eşyalarıyla İlgili Uygulamalar	161
2.1.4.4.2. Ölünün Belli Günleri	162
2.1.4.4.3. Yas	164
2.1.4.4.4. Ölü Yemeği	165

2.1.4.4.5. Başsağılığı Dileme	166
2.1.4.4.6. Mezar, Mezar Taşı ve Mezar Taşı Yazıları	166
2.1.4.4.6.1. Mezara Dair İnanış, Uygulama ve Gelenekler	168
2.1.4.4.6.2. Mezar Taşı Yazıları	189
2.2. GİYİM KUŞAM	207

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HALK BİLGİSİ

3.1. HALK HEKİMLİĞİ	213
3.1.1. Ocak/Ocaklı, El Alma, Testir	217
3.1.2. Halk Hekimliği Uygulamaları	222
3.1.2.1. Cilt Hastalıkları	222
3.1.2.1.1. Alazlama	222
3.1.2.1.2. Temre	223
3.1.2.1.3. Paşal	224
3.1.2.1.4. Yılancık	225
3.1.2.1.5. Siğil	225
3.1.2.1.6. Dolama	226
3.1.2.1.7. Çıban	228
3.1.2.1.7.1. Kan Çıbanı	229
3.1.2.1.7.2. Tatlı Çıban	229
3.1.2.1.7.3. Göz Çıbanı	230
3.1.2.1.7.4. Sivripençe Çıbanı	230
3.1.2.1.7.5. Köpek Memesi	231
3.1.2.1.8. Arpacık	231
3.1.2.1.9. Kurdeşen	232
3.1.2.1.10. Mayasıl, Egzama	232
3.1.2.1.11. Saçkıran	233
3.1.2.1.12. Uyuz	233
3.1.2.2. Yanık ve Yaralar	234
3.1.2.2.1. Yanık Tedavisi	234
3.1.2.2.2. Yara Tedavisi	234
3.1.2.3. Çeşitli Ağrılar	236
3.1.2.3.1. Karın Ağrısı	237
3.1.2.3.1.1. Göbek Düşmesi	238
3.1.2.3.2. Diş Ağrısı	238
3.1.2.3.3. Baş Ağrısı	238
3.1.2.3.4. Boğaz Ağrısı	239
3.1.2.3.5. Kulak Ağrısı	239
3.1.2.3.6. Ayak Ağrısı	239
3.1.2.3.7. Bel Ağrısı	240
3.1.2.3.8. Romatizma	240
3.1.2.4. Kırık / Çıkık / İncinme / Burkulma	241
3.1.2.5. Dinsel Büyüsel Uygulamalarla Tedavi Edilen Hastalıklar	244
3.1.2.5.1. Korkuluk Basma	244
3.1.2.5.2. Nazar	245
3.1.2.5.2.1. Okuma	245
3.1.2.5.2.2. Tütsü, Tuz, Üzerlik Yakma	247
3.1.2.5.2.3. Kurşun Dökme	248
3.1.2.5.2.4. Muska Yazma	250
3.1.2.5.2.5. Çörekotu	250
3.1.2.5.2.6. Şerbet Dökme	251
3.1.2.5.3. Dalak Kestirmek	252
3.1.2.5.4. Sarılık Kesmek	252
3.1.2.5.4. Sıtma	253

3.1.2.5.5. Kabakulak	254
3.1.2.6. Solunum Yolu Hastalıkları / Göğüs Hastalıkları / Soğuk Algınlığına Bağlı Hastalıklar	255
3.1.2.6.1. Öksürük	255
3.1.2.6.2. Boğmaca	255
3.1.2.6.3. Burun Akıntısı / Nezle	256
3.1.2.6.4. Yüksek Ateş	257
3.1.2.6.5. Bronşit, Zatürre, Verem ve Ciğer Hastalıkları	257
3.1.2.6.6. Sinüzit	260
3.1.2.6.7. Bademcik	260
3.1.2.7. Bağırsak Hastalıkları	260
3.1.2.7.1. İshal	260
3.1.2.7.2. Basur	261
3.1.2.8. Böbrek ve İdrar Yolları Hastalıkları	261
3.1.2.8.1. Belsoğukluğu	261
3.1.2.8.2. Böbrek Kumu, Böbrek Taşı	262
3.1.2.8.3. İdrar Yolu Rahatsızlıkları	263
3.1.2.9. Mide Hastalıkları	263
3.1.2.10. Akrep, Arı, Yılan Sokması	264
3.2. HALK BOTANİĞİ	264
3.2.1. Mantarlar	265
3.2.2. Çiçekler	267
3.3. HALK VETERİNERLİĞİ	273
3.4. HALK METEOROLOJİSİ	278
3.5. HALK TAKVİMİ	279

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM HALK İNANIŞLARI

4.1. ZİYARET YERLERİYLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	283
4.1.1. Akbaba Köyü - Akbaba Sultan	285
4.1.2. Alibahadır Köyü – Ali ve Bahadır Kardeşler	289
4.1.3. Anadolufeneri - Şehit Baba	292
4.1.4. Anadolukavağı'nda Bulunan Ziyaret Yerleri	296
4.1.4.1. Yûşâ	296
4.1.4.2. Hızır Taşı	301
4.1.4.3. Ali Baba	301
4.1.4.4. Çifteselviler (Çiftegelinler)	302
4.1.5. Bozhane Köyü - İsmail Dede	302
4.1.6. Dereseki Köyündeki Ziyaret Yerleri	305
4.1.6.1. Kırklar Sultan	305
4.1.7. Yağmurlu Baba	310
4.1.8. Kılıçlı Köyündeki Ziyaret Yerleri	311
4.2. BÜYÜ, NAZAR VE MUSKAYLA İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	314
4.2.1. Büyü	314
4.2.2. Nazar	316
4.2.3. Muska	321
4.3. DOĞAÜSTÜ VARLIKLARLA İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	322
4.4. UĞURLU SAYILAN GÜN VE GECELERE DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALAR	325
4.5. GÜNLÜK YAŞAMLA İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	326
4.6. AYA DAİR İNANIŞLAR	331

BEŞİNCİ BÖLÜM HALK MUTFAĞI

5.1. ÖZEL GÜN YEMEKLERİ	332

5.1.1. Lohusa Yemekleri.....	332
5.1.2. Düğün Yemekleri	333
5.1.3. Ölü Yemeği.....	335
5.1.4. Dinî Bayram ve Kandil Yemekleri	336
5.1.5. Asker Yemeği.....	339
5.2. YÖRESEL YEMEKLER.....	339
5.2.1. Manav Köylerinde Yapılan Yöresel Yemekler	340
5.2.2. Karadenizlilerin Bulunduğu Köylerde Yapılan Yöresel Yemekler.....	342
5.2.3. Muhacir Köylerinde Yapılan Yöresel Yemekler.....	344
5.2.4. Polonezköy’de Yapılan Yöresel Yemekler.....	344
5.3. KIŞ HAZIRLIKLARI	346

ALTINCI BÖLÜM

HALK MİMARİSİ HALK SANATLARI HALK EKONOMİSİ

6.1. HALK MİMARİSİ	350
6.1.1. Evler.....	350
6.1.2. DİNİ YAPILAR	355
6.1.2.2. Kiliseler	362
6.1.3. ÇEŞME VE KUYULAR	363
6.1.4. FENER	372
6.2. HALK SANATLARI.....	373
6.2.2. FİLE ÖRME	374
6.2.3. BASTONCULUK	375
6.2.4. SU KABAĞI İŞLEME	378
6.2.5. CAM İŞÇİLİĞİ	381
6.3. HALK EKONOMİSİ	388
6.3.1. HAYVANCILIK	388
6.3.2. ÇİFTÇİLİK	390
6.3.3. BALIKÇILIK.....	394

YEDİNCİ BÖLÜM

HALK SPORLARI, EĞLENCERİ VE TÖRENLERİ

7.1. HALK SPORLARI	399
7.1.1. Avcılık.....	399
7.1.2. Kızak Kaymak	406
7.1.3. Oyunlar.....	407
7.1.8. Halk Tiyatrosu	412
7.2. ÖZEL GÜNLERE BAĞLI TÖRENLER VE EĞLENCERLER	413
7.2.1. Hıdırellez	413
7.2.1.1. Hıdırellez İnançları ve Eğlenceleri.....	414
7.2.3. Ramazan Ayı Eğlenceleri.....	423
7.2.4. Düğün Eğlenceleri.....	424
7.2.5. Asker Uğurlama Eğlenceleri.....	425

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HALK ANLATILARI, HALK ŞİİRİ, HALK DİLİ VERİLERİ

8.1. HALK ANLATILARI.....	427
8.1.1. Menkıbe.....	427
8.1.2. Memorat	429
8.1.3. Masal.....	435
8.1.4. Fıkra	444

8.1.5. Anı	453
8.2. HALK Şiiri	460
8.2.1. Mânî	467
8.2.2. Türkü	483
8.2.3. Ninnî	486
8.3. HALK DİLİ VERİLERİ	488
8.3.1. Bilmece	488
8.3.2. Tekerleme	490
8.3.3. Atasözleri ve Deyimler	492
8.3.4. Öğüt / Nasihat	503
8.3.5. Alkış / Duâ / Dilek - Kargış / Bedduâ / İlenç	504
8.3.6. Lakap	507
SONUÇ	512
KAYNAKÇA	516
SÖZLÜ KAYNAKLAR	521
EKLER	570

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 1900'lü yılların başlarında Akbaba Köyü.....	9
Şekil 2 Akbaba Köyünde Bulunan Malakof Hasan Paşa Konağı.....	10
Şekil 3 Alibahadır Köyü Mezarlığında Bulunan Eski Yazılı Taş	11
Şekil 4 Yalı Olarak Adlandırılan Koydan Anadolufeneri Cami ve Hemen Arkasında Yükselen Deniz Fenerinin Görünümü.....	16
Şekil 5 Anadolukavağı, İskele ve Kıyıda Görünümü.....	19
Şekil 6 Köy Meydanında Bulunan Tarihi Çınar ve Zincirli Kuyunun Eski Bir Görüntüsü.....	19
Şekil 7 Aynı Açıda Köy Meydanı, Tarihi Çınar ve Zincirli Kuyunun Günümüzdeki Görünümü.....	20
Şekil 8 Bozhane Köyünün Genel Görünümü.....	23
Şekil 9 Bozhane Köyünde Dereden Kum Çıkarma İş 1961.	24
Şekil 10 Atatürk'ün Cumhuriyetköy' de Muhtarlık Binasının Hemen Önünde Vatandaşlar ile Görüştüğü Noktaya İnşa Edilen Büstü	25
Şekil 11 Cumhuriyetköy'ün Genel Görünümü	26
Şekil 12 Cumhuriyet İçmesuyu Arıtma Tesisi ve Melen Su Yolu	27
Şekil 13 Dereseki Köyünün Akbaba Tarafında Bulunan Girişi.....	28
Şekil 14 Görele Köy Girişi	31
Şekil 15 İshaklı Köyü Girişi.....	33
Şekil 16 Köy Muhtarı Ali Çinel'den Edinilen Bu Görselde Yer Alanlar İshaklı Köyüne İlk Gelen ve Köyün Kurucuları Olarak Kabul Edilen Trabzonlulardır	33
Şekil 17 Kılıçlı Köyünün Bozhane Tarafında Bulunan Girişi.....	35
Şekil 18 Dereseki Köyünde Bulunan Kırklar Sultan Türbesi	46
Şekil 19 Bozhane Köyünde Bulunan Horasanlı İsmail Dede Türbesi	46
Şekil 20 Anadolufeneri'nde Bulunan Şehit Baba.....	47
Şekil 21 Kırkl Bebeğin Sarılık Olmaması İçin Sarı Bez Örtülmesi.....	89
Şekil 22 Anadolukavağı'nda Bebek Kırklama Esnasında Çekilmiş Bir Fotoğraf	92
Şekil 23 Beykoz Çayırında Gerçekleştirilen Toplu Sünnet Şöleni	106
Şekil 24 Riva'da Sünnet İçin Süslenmiş Bir Yatak	107
Şekil 25 Anadolukavağı'nda Sünnet İçin Süslenen Yatak.....	107
Şekil 26 Anadolukavağı'nda Bir Kına Gecesi Gelin ve Kırmızı Elbisesi	124
Şekil 27 Riva'da Kına Gecesi Esnasında Erkek Kılığına Giren Bir Kadın.....	124
Şekil 28 Bozhane Köyünde Damat Tıraşı Sonrasında Oynayan Damat ve Çengi.....	126
Şekil 29 Bozhane Köyünde Gelin Almaya Gelen Gelin Arabası Önüne Kurulan Tepsi	129
Şekil 30 Riva'da Gelin Almaya Gelen Köçekler	130
Şekil 31 Bozhane'de Eski Zaman Düğünlerinden Bir Kare	133
Şekil 32 Mahmutşevketpaşa'da Günümüzde Yapılan Köy Düğünü.....	135
Şekil 33 Alibahadır Köyünde Defin İşlemi.....	157
Şekil 34 Görele Mezarlığında Kitabe Tahtasına Başörtüsü Sarılmış Bir Mezar	158
Şekil 35 Kılıçlı Köyü Camisinde Gerçekleşen Ölen Bir Kimsenin Yıl Dönümü İçin Kur'an ve Mevlit Okunması	164
Şekil 36 Anadolukavağı Ayazma Mezarlığında Bulunan Sarıklı Mezar Taşı	171
Şekil 37 Anadolukavağı Köy Mezarlığında Bulunan Fes Başlıklı Mezar Taşı.....	172

Şekil 38 Alibahadır Köy Mezarlığında Bulunan Sarıklı Mezar Taşı.....	172
Şekil 39 Kılıçlı Köy Mezarlığında Bulunan Sarıklı Mezar Taşı	173
Şekil 40 Anadolukavağı Köy Mezarlığında Bulunan Bir Mezar Taşı.....	173
Şekil 41 İshaklı Köy Mezarlığında Bulunan Sarıklı Bir Mezar	174
Şekil 42 Poyrazköy Camisinin Haziresinde Yer Alan Bir Mezar Taşı	175
Şekil 43 Alibahadır Köy Mezarlığında Bulunan Bir Mezar.....	176
Şekil 44 Görele Mezarlığında Bulunan Bir Mezarlık	177
Şekil 45 Hayvanların Su İçebilmesi İçin Yaptırılan Suluk	177
Şekil 46 Mezarın Hemen Yanı Başında Yer Alan Kitaplık	178
Şekil 47 Anadolukavağı Mezarlığında Bulunan Hayrat Çeşme	179
Şekil 48 Mahmutşevketpaşa Mezarlığı Girişinde Bulunan Hayrat Çeşme.....	179
Şekil 49 Görele Mezarlığında Mezar Üzerinde Bulunan Su Kabı	180
Şekil 50 Mahmutşevketpaşa Mezarlığında Başına Şişe İçerisinde Su Bırakılan Bir Mezar	180
Şekil 51 Görele’de Yeni Kapanmış Bir Mezar Üzerine Dikilen Bir Fidan	181
Şekil 52 Anadolukavağı’nda Mezarın Baş Kısımına Dikilmiş Servi Ağaçları.....	182
Şekil 53 Kılıçlı Köyü Mezarlığında Mezar Üzerine Bırakılan Bir Tespih.....	182
Şekil 54 Akbaba Köyü Mezarlığında Başına Kırmızı Duvak Bağlanan Bir Mezar	183
Şekil 55 Görele Mezarlığında Üzerine Gelin Duvağı Bağlanmış Bir Mezar Kitabesi	184
Şekil 56 Alibahadır Köyünde Başına Kulüp Atkısı Bağlanan Bir Mezar.....	185
Şekil 57 Görele Köyü Mezarlığında Üzerine Resim ve Yazılı Bir Not Bırakılan Bir Mezar .	185
Şekil 58 Görele Köyü Mezarlığında Üzerine Oyuncaklar Bırakılan Bir Çocuk Mezarı.....	185
Şekil 59 İshaklı Köy Mezarlığında Üzerine Oyuncak Araba Bırakılan Bir Çocuk Mezarı....	186
Şekil 60 Mahmutşevketpaşa Mezarlığında Üzerinde Futbol Kulübü Arması Bulunan Bir Mezar Taşı.....	187
Şekil 61 Poyrazköy Mezarlığında Bulunan Bir Balıkçı Mezar Taşı.....	187
Şekil 62 Anadolukavağı’nda Üzerine Resim Konulan Bir Mezar Taşı.....	188
Şekil 63 Örnekköy Mezarlığında Üzerinde Resim Bulunan Bir Mezar Taşı.....	188
Şekil 64 Mahmutşevketpaşa’da Mezar Taşı Yazısı	202
Şekil 65 Yörede Kadınların Genellikle Dışarı Çıkarken Giydikleri Yeldirme Adındaki Kıyafet	209
Şekil 66 Mahmutşevketpaşa’da Eskiden Kadınlar Tarafından Giyilen Entari.....	210
Şekil 67 Mahmutşevketpaşa’da Eskiden Giyilen Bir Şalvar	210
Şekil 68 Mahmutşevketpaşa’da Giyilen Nanişli Çorap.....	211
Şekil 69 Mahmutşevketpaşa’da Çeşitli Hastalıkları Sağaltan Züdiye Ayaz’ın Parmağı Dolama Olan Bir Kişiyi Okuması Esnasında Çekilmiş Fotoğrafı.....	219
Şekil 70 Kaynak Kişinin “Peygamber Parmağı” Olarak Adlandırdığı Başparmağın İç Geçmesi Durumu	220
Şekil 71 Mahmutşevketpaşa Köyünde Halk Hekimliği Uygulamalarında Bulunan Züdiye Ayaz’ın Bahçesinde Yetiştirdiği “Temre Otu” Bitkisi	223
Şekil 72 Mahmutşevketpaşa Köyünde Bulunan ve Çeşitli Hastalıkların “Testirlisi / Ocaklısı” Olan Züdiye Ayaz’a Okutturulan “Dolama” Olmuş Bir Parmak	227
Şekil 73 Zeytinyağı İçerisinde Bekletilerek Hazırlanan Kudret Narı.....	235
Şekil 74 “Damar Yapağı” veya “Sinir Otu” Olarak Bilinen ve Yaraların İyileştirilmesi Sürecinde Kullanılan Bitki	235

Şekil 75 Anadolukavağı'nda Halk Hekimliği Uygulamalarında Bulunan Berrin Perişanoğlu'nun "Verem", "Zatürre" Gibi Çeşitli Ciğer Rahatsızlıklarını Sağaltmak	
Maksadıyla Yaptığı ve Kullandığı Macun	259
Şekil 76 Yörede Doğal Ortamda Yetişen Bir Mantar	266
Şekil 77 Yörede Toplanan Kanlıca Mantarı.....	267
Şekil 78 Mahmutşevketpaşa'da Ormanlık Alanda Doğal Olarak Yetişen Yabani Menekşe Çiçeği (Yoğurt Çiçeği)	267
Şekil 79 Serada Yetiştirilen Orkideler	268
Şekil 80 Kazayağı Bitkisi	269
Şekil 81 Poyrazköy'de Doğal Olarak Yetişen Kaktüs Bitkisi (Felek İnciri)	270
Şekil 82 Yörede Yetişen Rezene Bitkisi	271
Şekil 83 Temre Bitkisi	271
Şekil 84 Hodan Bitkisi (Kaldirik, Isrıt)	273
Şekil 85 Anadolufeneri Yalı Mevkiinde Yetişen Yabani Bir Çiçeği.....	273
Şekil 86 Beykoz Akbaba'da Bulunan Akbaba Sultan Türbesi	285
Şekil 87 Akbaba Türbesinde Bulunan Ağaç Üzerine Asılmış Nasihat Yazıları.....	286
Şekil 88 Alibahadır Köy Mezarlığının Girişinde Bulunan Ziyaret Yeri	290
Şekil 89 Şehit Baba (Ebu Said) Mezarı	292
Şekil 90 Anadolufeneri'nde Bulunan Şehit Baba Mezarı Üzerinde Mumlar	294
Şekil 91 Yûşâ Türbesinden Bir Görünüm	296
Şekil 92 Yûşâ Türbesi Girişinde Bulunan Kitâbe	300
Şekil 93 Bozhane Köyünde Bulunan İsmail Dede Türbesi	303
Şekil 94 İsmail Dede Türbesinin İçeriden Görünüşü.....	304
Şekil 95 Kırklar Sultan Türbesinin Dışarıdan Görünüşü	306
Şekil 96 Kırklar Sultan Türbesi İçinden Bir Görünüş.....	308
Şekil 97 Dereseki Mezarlığında Bulunan Şemsi Sultan Kabri.....	309
Şekil 98 Kılıçlı'da "Şehit Kabri" Olarak Anılan Yer	311
Şekil 99 Kılıçlı ile İshaklı Yolu Üzerinde Civarında Şehit Yattığına İnanılan Meşe Ağacı ...	312
Şekil 100 Kılıçlı'da Bahçesinde Şehit Kabri Olduğu Söylenen Ev.....	313
Şekil 101 Kılıçlı'da İçine Para Atılıp Dilek Dilenilen Kuyu	313
Şekil 102 Akbaba Köyünde Nazarlık Asılan Bir Ev	317
Şekil 103 Anadolukavağı'nda Duvarında Nazarlık ve Cadı Figürü Asılı Olan Bir Ev.....	318
Şekil 104 Kılıçlı Köyünde Nazarı Engellemesi İçin Bahçeye Asılan Domuz Dişi	318
Şekil 105 Mahmutşevketpaşa'da Nazara Engel Olduğu Gerekçesiyle Evin Balkonuna Asılan Boynuz	319
Şekil 106 Dereseki Köyünde Nazarı Engellemesi İçin Kapı Girişine Asılan Nal	319
Şekil 107 At Nalının Üzerine İşlenmiş Bir Nazar Boncuğu	320
Şekil 108 Mahmutşevketpaşa Köyünde Nazardan ve Çeşitli Kötülüklerden Koruduğuna İnanılan Ayetel Kürsi Duası	320
Şekil 109 Anadolufeneri'nde Üzerinde Çeşitli Duaların Yazılı Olduğu Tekne Motifi.....	321
Şekil 110 Kılıçlı Köyünde Cenaze Mevlidi Sonrasında Köy Kahvesinde Tepsilerle Yemek Dağıtımı.....	336
Şekil 111 Polonezköy'de Yapılan Paskalya Çorbası	338
Şekil 112 Polonezköy'de Paskalya Bayramı Hazırlıkları	339
Şekil 113 Fırında Pişmekte Olan Çarşaf Böreği.....	341

Şekil 114 Çarşaf Böreğinin Pişmiş Hali	342
Şekil 115 Poyrazköy’de Yapılan Vurma Lahana Yemeği.....	343
Şekil 116 Polonya Mantısı (Pierogi)	345
Şekil 117 Mahmutşevketpaşa’da Taş Temel Üzerine Tuğla Dolgulu Ahşap Çatki Tekniği ile İnşa Edilmiş Bir Ev.....	351
Şekil 118 Polonezköy’de Dal Örgü Tekniğinin Kullanıldığı Bir Yapı	351
Şekil 119 Bozhane Köyünde Koruma Altına Alınmış Bir Ev	352
Şekil 120 Paşamandıra’da Tuğla Dolgulu Ahşap Çatki Tekniği Kullanılmış Bir Ev	353
Şekil 121 Akbaba Köyünde Cumbalı Ahşap Kaplamalı Bir Ev.....	353
Şekil 122 Anadolukavağı’nda Aslına Uygun Olarak Restore Edilmiş Bir Ev	353
Şekil 123 Dereseki Köyünde Tamamen Tuğla Yığma Tekniğinin Kullanıldığı Eski Bir Ev... ..	354
Şekil 124 Kılıçlı’da Aslına Uygun Olarak Restore Edilen Bir Ev.....	354
Şekil 125 Mübadele Dönemi Öncesinden Kalma Hala Kullanılmakta Olan Bir Rum Evi	354
Şekil 126 Öğümce Köyünde Ahşap Kaplama Eski Bir Ev.....	354
Şekil 127 Paşamandıra Köyünde Taş Duvar Üzerine İnşa Edilmiş Kerpiç Ev	355
Şekil 128 Reşat Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi’nde Yer Alan Canfeda Hatun Camii’nin Eski Görünümü.....	357
Şekil 129 Akbaba Köyü Canfeda Hatun Camii	357
Şekil 130 Anadolufeneri Hamid-i Evvel Camii	358
Şekil 131 Midillili Ali Reis Camii	359
Şekil 132 Camiinin Çınarın Devrilmesinden Sonraki Durumu	360
Şekil 133 İstanbul Ansiklopedisi’nden Bozhane Köyü Camii’nin Planı ve Köy Meydanından Görünüşü	360
Şekil 134 Bozhane Köyü Camii	361
Şekil 135 Riva Kale Camii.....	361
Şekil 136 Polonezköy’de Bulunan Czystochova Meryem Ana Kilisesi	362
Şekil 137 Mahmutşevketpaşa’da Yıkılan Kilisenin Yerinde Kurulan Oyun Parkı	363
Şekil 138 Akbaba Canfeda Hatun Camii Avlusunda Bulunan Tarihi Çeşme	364
Şekil 139 Akbaba’da Osmanlı Döneminden Kalma Bir Çeşme.....	364
Şekil 140 Anadolufeneri Köyü Çeşmesi	366
Şekil 141 Anadolukavağı Çeşmesi.....	367
Şekil 142 Anadolukavağı’ndaki Ahmed Bey Çeşmesi	367
Şekil 143 Karakulak Suyu'nun Tamirinden Sonra Dualarla Açılışı	368
Şekil 144 Dereseki’de Bulunan ve Dolum Tesisi Olarak Kullanılan Tarihi Karakulak Çeşmesi	369
Şekil 145 Dereseki Köy Merkezinde Bulunan Deli Osman Suyu Çeşmesi.....	369
Şekil 146 Mahmutşevketpaşa’da Bulunan Tarihi Halil Ağa Çeşmesi	370
Şekil 147 Poyrazköy’de Bulunan Tarihi Çeşme.....	371
Şekil 148 Anadolu Kavağında Bir Su Kuyusu	372
Şekil 149 Öğümce Köyünde Kullanılmakta Olan Su Kuyusu	372
Şekil 150 Anadolufeneri’nde Bulunan Fenerin Köy İçinden Görünüşü	373
Şekil 151 Anadolufeneri’nde Bulunan Deniz Fenerinin İçinden Görünüşü	373
Şekil 152 Poyrazköy’de File Örmeye İşlemi.....	374
Şekil 153 Poyrazköy’de File Örmeye İşlemi.....	375
Şekil 154 Dereseki Köyünde Kestane Ağacından Baston Yapan Selahattin Demirman	376

Şekil 155 Cilalandıktan Sonra Kurumaya Asılan Bastonlar	377
Şekil 156 Dereseki Köyünde Yabani Erik ve Kızılıcık Ağacından Baston Yapan Erol Akarsu	377
Şekil 157 Kızılıcık Ağacından Yapılan Bastonlara Verilen Şekillerden Biri	378
Şekil 158 Su Kabağı İşleyen Ferit Arslan'ın Evinin Bahçesine Kurduğu Atölye	379
Şekil 159 Kurumaya Bırakılan Su Kabakları	379
Şekil 160 Alibahadır Köyünde Su Kabağına İşlenen Atatürk Portresi	380
Şekil 161 Alibahadır Köyünde Yapılan Su Kabağı İşlemesine Bir Örnek	380
Şekil 162 Su Kabağının İşlenmesiyle Yapılan Bir Lamba	381
Şekil 163 Çeşm-i Bülbül Olarak Adlandırılan Teknikle Oluşturulan Ürünler	383
Şekil 164 Cam Ocağı Vakfı'nda Sergilenen Bir Çeşm-i Bülbül Örneği	384
Şekil 165 Cam İşleme Esnasında Kullanılan Araçlar	385
Şekil 166 Dereseki Köyünde Bulunan Cam Atölyesinde Cam ve Bardak Süsleme	386
Şekil 167 Ebru Sanatının Cam Üzerine Uyarlanması Yoluyla Elde Edilen Ürünler	386
Şekil 168 Polonezköy'de Bulunan Cam Atölyesinde Boncuk Üretimi	387
Şekil 169 Anadolu feneri Köyünde Keçi Yetiştiriciliği	389
Şekil 170 Anadolu feneri Köyünde Yayılan Koyunlar	389
Şekil 171 İshaklı Köyünde Büyükbaş Hayvan Ahır	390
Şekil 172 Alibahadır Köyünde Damla Sulama Yönteminin Kullanıldığı Bir Bahçe	392
Şekil 173 Alibahadır Köyünde İçerisinde Soba Yakılan Bir Sera	392
Şekil 174 Mahmutşevketpaşa'da Köy Kahvehanesinde Sergilenen Tarım Araç Gereçleri	393
Şekil 177 Kılıçlı'da Fasulye Ekimi	393
Şekil 175 Alibahadır Köyünde Bulunan Bir Çiçek Serası	394
Şekil 176 Mahmutşevketpaşa'da Bulunan Çiçek Yetiştirilen Bir Sera	394
Şekil 178 Anadolu feneri'nde Ağ Tamiri(Meremet) Yapan Bir Balıkçı	397
Şekil 179 Poyrazköy Limanında Balığa Hazırlık	397
Şekil 180 Anadolu feneri'nde Balıkçılık Yapan Ahmet Bozkurt ve Balık Taksimatı İçin Kullanılan Terazi	398
Şekil 182 Kılıçlı Köyünde Domuz Avı Yapan İsmail Akbayrak(solda) ve Arkadaşı	400
Şekil 183 Hıdırellez'de Üzerine Isırgan Asılan Bir Kapı	415
Şekil 184 Mahmutşevketpaşa Köyünde Salıncak Kurulan Ağaç	422
Şekil 185 Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı Tarafından 1985 Yılında Poyrazköy Balıkçılarına Verilen ve Poyrazköy Köy Kahvesinde Asılı Bulunan Plaket	432

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Beykoz, özelde İstanbul'un, genelde ise Türkiye'nin, kültürel çeşitliliği en fazla olan ilçelerinden biridir. Bu çeşitliliğin şekillenmesi tarihsel süreçte birçok siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal olayın birbiri ardınca sıralanmasıyla gerçekleşmiştir. İlçenin bugünkü halini alma sürecindeki en önemli dönüm noktası Yıldırım Beyazıt'ın (İstanbul'un fethinden de önce) bölgeye Türk nüfusu yerleştirmiş olmasıdır. Bu adım, yerleşik halde bulunan Rum nüfusla Türk nüfusun etkileşimini beraberinde getirmiş, İstanbul'un fethiyle beraber bu etkileme-etkilenme süreci birçok alanda kurumsallaşmış, zaman içerisinde bölgede ortak bir kültür inşasına olanak sağlamıştır. İlçede, 1830 yılında gerçekleşen Polonya Ayaklanmasından kaçarak Osmanlı'ya sığınan Polonlar tarafından kurulan "Adampol" (şimdiki haliyle Polonezköy) adında farklı etnik kökene ve inanca sahip bir köy de mevcuttur. Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'in ilk sanayi hamlelerine de ev sahipliği yapan Beykoz, iki dönemde de bölge dışından yoğun göç almıştır. Mübadele ile Balkanlardan gelen nüfusun bir kısmının ilçe köylerine yerleştirilmesiyle birlikte ilçenin demografik yapısı daha da çeşitlenmiştir. Daha yakın dönemde Kastamonu ve Karadeniz illerinden gelenlerin ağırlıkta olduğu göç dalgalarına maruz kalan Beykoz bugün Türkiye'nin hemen her yerinden insanı bünyesinde barındırmaktadır. Bu haliyle farklı etnik ve kültürel unsurlara sahip insan topluluklarının bir arada yaşadığı Beykoz ilçesi adeta bir kültür mozaiki oluşturmakta, bu birliktelik, günlük yaşam, gelenek görenekler, inanç, estetik algısı, mimari, sanat gibi kültürün çeşitli unsurlarında da kendini göstermektedir.

Bu çalışmanın konusu, büyük bir kültürel çeşitliliğe sahip olan Beykoz ilçesine bağlı köylerdeki halk yaşantısına dair halk bilgisi verilerini, halkbilimi araştırma yöntem ve metotlarını kullanarak tespit etmek, toplamak, derlemek, sınıflandırmak ve elde edilen verileri yöreye dair yapılan önceki çalışmalar ışığında değerlendirmektir.

Çalışmanın Amacı

İstanbul gerek fiziksel gerek sosyal ve kültürel açıdan hızla değişmekte olan büyük bir şehirdir. Bu değişimden Beykoz ve ilçeye bağlı köyler de payını almakta, fiziksel ve demografik yapının değişimi kültürel hayatı da büyük ölçüde etkilemektedir.

Özellikle İstanbul sınırları içerisinde bulunan köylerin 6360 sayılı kanun kapsamında mahalleye dönüştürülmesi ile Beykoz'a bağlı 20 köyün idari açıdan köy statüsünden mahalle statüsüne geçmiş olması kısa ve uzun vadede bölgenin gerek fiziksel açıdan gerek nüfus yapısı ve toplumsal yaşam bakımından birtakım değişikliklere maruz kalacağı realitesini beraberinde getirmektedir. Bölgenin Yavuz Sultan Selim köprüsü gibi bazı yeni geçiş güzergâhlarını bünyesinde barındırıyor olması, yeni yerleşim alanlarının açılması, ilçe köylerinin dışarıya göç verirken dışarıdan göç alıyor oluşu gibi durumlar gerçekleşmekte olan değişimi hızlandırmaktadır.

Bu aşamada bizim için aslolan ve çalışmamıza konu teşkil eden husus, söz konusu değişimin olumlu veya olumsuz yönde olup olmayacağını saptamaktan ziyade, bizzat değişimin kendisinin varlığından ötürü "mevcudu saptama ve olanı olanaklar dâhilinde kayıt altına alma" işlemi olacaktır.

Daha önce Beykoz köylerinin bütününe yönelik kapsamlı bir derleme çalışması yapılmamış olması da bizim bu çalışmayı yapma kararı almamızda belirleyici olmuştur. Bu çalışma ile Beykoz ilçesine bağlı köylerin mevcut kültürel durumu saptanarak ileriki zamanlarda yapılacak muhtemel çalışmalar için veri ve kıstas oluşturabilmek amaçlanmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu saha çalışması, 6380 sayılı kanunun yürürlüğe girmeden önce Beykoz ilçesine bağlı köy statüsündeki Akbaba, Alibahadır, Anadoluferi, Bozhane, Cumhuriyet, Dereseği, Elmalı, Gölü, Görele, İshaklı, Kaynarca, Kılıçlı, Mahmut Şevket Paşa, Öğümce, Örnekköy, Paşamandıra, Polonezköy, Poyrazköy, Riva, Zerzevatçı köyleriyle sınırlandırılmıştır. Derleme yapılan konularda çeşitli malzemelere sahip oluşu ve derleme yapılan köylere benzer özellikler gösteriyor olması sebebiyle Anadolu Kavağı Mahallesi çalışmaya dâhil edilmiştir.

Bu derleme çalışması Geçiş Dönemleri, Giyim Kuşam, Halk Bilgisi, Halk İnançları, Halk Mutfacı, Halk Mimarisi, Halk Sanatları, Halk Ekonomisi, Halk Sporları, Halk Eğlenceleri, Halk Törenleri, Halk Dili ve Halk Edebiyatı başlıklarını kapsamaktadır.

Yöntem

İnsan ve insanlardan meydana gelen toplum, sosyal ve kültürel açıdan sürekli bir değişim içerisinde. İnsanı anlamayı temel amaç edinmiş bir alan olan halkbiliminin bu eylemi gerçekleştirebilmesi ancak bahse konu olan genel değişimi saptayabilmesiyle mümkün olabilir. Bu aşamada değişimin değişkenleri üzerinde durmak halkbilimi açısından kaçınılmazdır. Söz konusu değişimin tespitine olanak sağlayan en etkili yollardan biri de “derleme” çalışmasıdır. Bir yöreye yönelik belli bir konuda farklı zaman dilimlerinde yapılan derleme çalışmaları o yörenin hangi hususta ne istikamette değiştiğini ortaya koyabilir.

Folklor araştırmalarının ülkemizde özellikle erken dönemde çoğunlukla sahada ve derleme metoduyla yol aldığı bilinen bir gerçektir. Bu durum zaman zaman folklor araştırmalarının kısır bir döngüde ilerlediği eleştirilerine neden olmuş, bu ve benzeri eleştiriler, folklor araştırmalarının köy merkezli çalışmaların yanı sıra kenti ve kent folklorunu esas alan çalışmalara yönelmesini beraberinde getirmiştir.

Bünyesinde hem köy hem kent hayatını barındırmakta olan Beykoz ilçesi bu yönüyle “ekoton” olma özelliği göstermektedir. Köy ve kent hayatının geçişken olduğu bu alanlarda yapılacak derleme çalışmaları ile var olan halk bilgisi verilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu derleme çalışması sırasında derleme metodlarından “doğal ortamda gözlem”, “katılımlı gözlem”, “yönlendirilmiş görüşme”, “yönlendirilmemiş görüşme” gibi araştırma yöntemlerinden kaynak kişinin yaklaşımına ve derlenecek olan malzemenin türüne göre bazen biri bazen de birkaçı birden kullanılmıştır.

Derleme için gidilen köylerde ilk olarak varsa bölgede yaşayan tanıdık kişiler üzerinden kaynak kişilerle iletişim kurulmuş, tanıdık yoksa köy muhtarı veya köyün ileri gelenleri ile irtibata geçilerek köye dair bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Derleme yapılacak köye ilk defa gidiliyorsa köy camisi, köy kahvesi, köy meydanı gibi köylünün ortak kullanım alanı olan yerlerde vakit geçirmeye özen gösterilmiş, bu sayede muhtemel “yabancı” algısı oluşturma evresinde kırılmaya çalışılmıştır. Derleme esnasında ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi ve video kayıt cihazı hazır bulundurulmuş, kaynak kişilerden müsaade alınması durumunda derlenmek istenen bilgi dijital araç gereçlerin yardımıyla kayıt altına alınmıştır. Kaynak kişilerin ses veya görüntü kaydı alınmasına rıza göstermediği durumlarda derleme işlemi “not olarak”

gerçekleştirilmiş, kendisiyle ilgili bilgi vermekten kaçınan kaynak kişilerin isim ve adres bilgileri gizli tutulmuştur.

Arnold Van Gennep'in 1924 yılında kaleme aldığı, Pertev Naili Boratav'ın 1939'da Türkçeye tercüme ettiği "Folklor" adlı eserde yer alan "folklorun sahası" başlıklı bölümünde folklorun halka mahsus olanı konu edindiği, ferdi olan ürünleri ele almayacağı ve sınıflandırmaya tabi tutmayacağı ifade edilmektedir. Bu bakış her ne kadar sınıflandırma aşaması için geçerliliğini koruyor olsa da, biz, halkbilimi araştırmacısının derleme esnasında karşılaştığı bireysel ürünleri de kayıt altına alması gerektiği kanaatindeyiz. Öyle ki bu işlem, ilk yaratıcısı belli olan bir ürünün muhtemel bir genele yayılma ve geniş kitlelerce benimsenerek anonimleşme sürecinin halkbilimi uzmanlarınca sağlıklı bir şekilde incelenmesine olanak sağlayacaktır. Bu doğrultuda kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde sözlü kültür ortamının ürünü olan anonim bilgilerin yanı sıra onların bireysel yaklaşımları ve değerlendirmeleri de dikkate alınmış, anlatıları ve aktardıkları onayları alınmak şartıyla kaydedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYKOZ'UN TARİHİ, COĞRAFYASI VE KÖYLERİ

Bu bölümde yazılı kaynaklardan ve kaynak kişilerin verdiği bilgilerden istifade edilerek Beykoz'un tarihi, coğrafi özellikleri ve köyleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Beykoz'un Tarihi

Asırlar boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan İstanbul'un, tarihi ve kültürel öğeleriyle öne çıkan ilçelerinden biri de Beykoz'dur. Beykoz'un bilinen tarihi M.Ö. 700 yıllarına, deniz yoluyla bu bölgeye gelen Traklar'a kadar uzanmaktadır. Bölgenin bilinen ilk yerleşik kavmi olarak kabul edilen Traklar, Beykoz'a geldiklerinde, kralları Amikos'un ismine binaen buraya "Amikos" adını vermişlerdir. Bu isim aynı zamanda Beykoz'un bilinen en eski adıdır (Bilir, 2008: 21).

Aynı döneme ait başka bir adlandırma da şu şekildedir: Efsaneye göre Kral Amikos Tanrı Nepton'un oğludur. Kral Amikos ülkesine gelen herkes ile dövüşür kazanır ve mağlup olan kimseleri öldürür. Antik Yunan'ın savaşçı bir kabilesi olan Argonotlar bir gün Karadeniz'i geçerek Amikos 'un ülkesine "Altın Post"u aramaya gelirler. Bu mücadele sonunda Amikos Argonotlar tarafından öldürülerek Beykoz'a gömülür. Mezarının üzerine de bir defne ağacı dikilir. Bu defne ağacı büyür gelişir ve tılsımlanır. Ne zaman gemiciler bu defne ağacından bir dal koparıp gemilerine alsalar gemide kargaşa çıkar gemidekiler birbirleri ile kavgaya başlar. Defne dalı denize atılıncaya kadar da bu kargaşa hali devam eder. Amikos 'un mezarı üzerinde biten bu tılsımlı defneden dolayı Beykoz'a "Deli Defne" denilmiştir (Kancan, 2009).

Şehrin Amikos'tan Beykoz'a evrilen adının kökeni konusunda çeşitli rivayetler mevcuttur. Bu çeşitlilik Beykoz isminin hangi iki kelimenin terkihi sonucu oluştuğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Farsça "kos" kelimesinin "köy" anlamına geldiğini vurgulayan bazı kaynaklar, Kocaeli valilerinin bu bölgede ikamet ediyor olmaları sebebiyle bir terkip oluşturulduğunu, "Bey köyü" anlamına gelen "Beykos" kullanımının bu gerekçe ile meydana geldiğini belirtmektedir. Bir diğer rivayet ise bölgenin ceviziyle de ünlü olmasından hareketle, "koz" kelimesinin Farsça "ceviz" anlamına geldiği vurgulanarak ismin kökeninin Beykoz olduğu iddia edilmektedir.

Yine Beykoz isminin kökeni konusunda, 18. yy. yazarlarından İnciciyan, semte Beykoz adının sulak bir çeşme¹ yanında bulunan muazzam bir ceviz ağacı yüzünden verildiğini söyler. Yerleşim yerinin Bizans ve daha önceki dönemlerdeki adı konusunda da kesinlik yoktur. Bitinya Kralı Amikos'un burada oturduğu ve köye onun adının verildiği, Bizanslılar döneminde de yöreye "Beykos" dendiği gibi iddialar kanıtlanamamıştır. Kaynaklarda, Boğaz'ın bu kesimlerinde olduğuna işaret edilen ve "Fiale" denilen yerin burada bulunduğu ve Bizans döneminde Beykoz'a verilen ad olabileceği, "fiale"nin havuz, çeşme, şadırvanlar ve fıskiye yalakları anlamına gelmesinden, Beykoz'un da suları, kaynakları, çeşmeleriyle ünlü olmasından doğan bir çağrışımla ileri sürülmüş bir düşünce olduğu ifade edilmektedir (İlhan, 1994: 193).

Trak, Bitinya, Frigya, Pers, Roma, Bizans başta olmak üzere Beykoz antik çağlardan bu yana birçok devlete ev sahipliği yapmış bir yerleşim yeridir. Türklerin Beykoz'a yerleşmeye başladıkları tarih ise Osman Gazi (1299-1326) dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı komutanlarından ve Osman Gazi'nin silah arkadaşlarından biri olan Akçakoca Bey'in (öl.1326), Kocaeli'ni fethettikten sonra Beykoz'a bir karargâh kurarak buraya yerleştiği bilinmektedir. Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) bu bölgeyi ele geçirdiği tarih olan 1402 yılında, yani İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden 51 yıl önce, Beykoz Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisine dâhil edilir. Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dâhil edilen kentin adı bundan böyle Amikos değil, Beykoz'dur.²

Evliya Çelebi (öl.1682) *Seyahatnamesine* göre "Fatih Mehmet Han burada avda iken Makbul Mahmud Paşa'nın Tokat Kalesi'ni fethettiği haberi gelince sevincinden "Tez şu mahalde bir bahçe yapılp ismine Tokat bahçesi desinler. Avlanan vahşi hayvanları saklamak için etraflarına bir tokat çiti gibi çitler çekilsin" diye ferman edince çitlerle çevrili bu bahçede tek katlı bir köşk, büyük bir havuz, büyük bir şadırvan ve bir hamam yaptırıldı. Bu ormaniyede av hayvanları yetiştirildi ve böylece Beykoz mâmur bir hale getirildi. Tokat Bahçesi denilen bu yere I. Süleyman havuzlar yaptırmış, IV. Murat ok talimleri anısına iki sütun diktirmiştir (Hovhannesyan, 1997, s.64-67). Yine *Seyahatnâme*'den edindiğimiz bilgilere göre, Beykoz kasabası büyük bir limanın kıyısında 800 haneli, bağ ve bahçeli, mâmur ve süslü bir kasabadır. Camii,

¹ İshak Ağa Çeşmesi (Onçeşmeler).

² <https://www.beykoz.bel.tr/beykoz-hakkinda/tarihce> (16.08.2019).

mescid, hamam, sıbyan mektebi ve çarşısı bulunmaktadır. Yaşayan halk bağcı, oduncu ve balıkçıdır. Üsküdar kadılığına bağlı “müneccimbaşılarının meşrutası” olarak bilinmektedir. “Suyu, havası tatlı şirin bir şehirdir” (Kahraman, Dağlı, 2003: 424).

1.2. Beykoz’un Coğrafi Özellikleri

“İstanbul Boğazı’nın Anadolu yakasının kuzey kesiminde Küçüksu Deresi ile Anadolufeneri arasında yer almakta olup doğusunda Şile ilçesi, batısında İstanbul Boğazı, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Üsküdar ve Ümraniye ilçeleri, karşı kıyısında Sarıyer ilçesi bulunmaktadır. Beykoz yüzölçümü ile İstanbul’un dördüncü büyük ilçesidir. İlçenin İstanbul Boğazı’ndaki kıyı uzunluğu 25,6 km ve Karadeniz kıyısı 15,3 km’dir” (Pirgaip, 2007: 6). Engebeli ve tepelik bir arazi üzerinde yer alan Beykoz Boğaziçi’nin, diğer Boğaz semtlerine oranla daha kırsal bir yapı gösteren; merkeziyle olduğu kadar çevre köyleri, ormanları ve korularıyla da ünlü bir yerleşim yeridir. Yükseltisi deniz seviyesinden başlayıp 270 metreye kadar değişkenlik gösteren ilçenin yüzölçümü iki yüz otuz dokuz kilometrekaredir (Altay, 2012: 49).

Kıyı kesimleri genellikle düzlük iken iç kesimlere doğru gidildikçe engebeler tepeler görülmektedir. Çakal Tepe 270 m yükseklikte olup ilçenin en yüksek tepesidir. Zerzevatçı (248 m), Serdaroğlu (242 m) ve Karaağaç (202 m) tepeleri ise diğer önemli tepeleridir. İlçede büyük akarsu bulunmamakla birlikte çok sayıda dere mevcuttur. Karadeniz’e dökülen Riva Çayı en büyük dere pozisyonundadır. Fındık, Çalılık, Adlar, Büyükkum, Jon, Poyraz ve Halayık dereleri ilçenin diğer önemli dereleridir. İstanbul Boğazına dökülen derelerin en büyüğü ise Göksu Deresi’dir. Diğer dereler Küçüksu, Çubuklu, Ayı ve Sülûkhane dereleridir. Ayrıca ilçede sulama amaçlı 5 adet de gölet bulunmaktadır (Oral, 2002).

Beykoz’da iklim, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık, yağışlı ve bazen kar yağışlıdır. Yıllık yağış miktarı 700mm civarındadır. Yazın sıcaklık ortalamaları 22 C civarında gerçekleşir. Hâkim rüzgârlar poyraz ve lodostur. İlçenin Boğaziçi kıyıları başta olmak üzere Karadeniz kıyılarında denizel etki daha fazla hissedilir. Genel olarak değerlendirildiğinde ilçede Karadeniz iklimi ile Akdeniz ikliminin geçiş özelliği vardır. İlçe’de hâkim bitki örtüsü orman olup, orman alanları 26 879 hektardır. Hakiki orman örtüsü ise Milli Park ilan edilen Polonezköy çevresindedir (Şahin, 2013: 320).

Beykoz'da başta kestane, meşe, gürgen, ıhlamur, kayın, kızılağaç ve fındık ağaçlarından oluşan doğal ormanlar mevcuttur.

1.3 Beykoz'un Köyleri ve Köy Hayatı

1.3.1. Beykoz'un Köyleri

Beykoz'da 2012 yılından önce yirmi köy ve yirmi beş merkez mahalle bulunmaktaydı. 2012 yılında çıkan 6360 Sayılı Kanun'la birlikte köyler aynı adla mahalleye, beldeler de beldenin adıyla tek mahalle olarak köyler gibi ilçeye bağlı mahallelere dönüştürülmüştür.³ Dolayısıyla köy statüsündeki yirmi köy de mahalle olarak kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte Beykoz'da toplam kırk beş mahalle bulunmaktadır. Bu derleme çalışmasında söz konusu kanun değişikliğinden önce köy statüsünde bulunan yerleşim yerleri esas alınmıştır. Benzer özellikler göstermesi sebebiyle Anadolu Kavağı da çalışmaya dâhil edilmiştir. Derleme çalışmaları kapsamında ele alınan köyler şunlardır:

1.3.1.1. Akbaba

Kuzeyde Poyraz ve Anadolu kavağı köyleri, doğuda Dereseki köyü, batıda ise Tokatköy ve Ortaçeşme mahalleleri ile çevrili olan Akbaba köyü ilçe merkezine beş km uzaklıktadır (Oral, 2002: 80).

Akbaba köyü, Fatih Sultan Mehmet'in beş büyük hocasından⁴ biri olan Buharalı Ak Mehmet Efendi'nin fetihten sonra beraberindekilerle birlikte bölgeye yerleşmesiyle kurulmuştur. Rivayete göre Ak Mehmet Efendi İstanbul'un fethine katılmak için Buhara'dan arkadaşlarıyla beraber yaya olarak Edirne'ye gelir ve padişaha intisap eder. Kısa zamanda sarayın gözde hocalarından olan Ak Mehmet Efendi İstanbul'un fethi sırasında büyük fedakârlıklar gösterir ve kahramanlıklarıyla göz doldurur. Fetihden sonra padişahın sarayda kalması yönündeki ısrarına karşın "bizim yerimiz vadilerdir" diyerek padişahın teklifini kabul etmez ve o gün için daha تنها bir bölge olan İstanbul'un Anadolu yakasının kuzey taraflarına doğru hareket eder. Bir müddet Anadolu Hisarı ve Göksu civarında konakladıktan sonra bugün

³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206.pdf> (30.4.2019)

⁴ Kaynak kişi "Fatihin meşayihinden" şeklinde adlandırdığı Buharalı Ak Mehmet Efendi'ye ek olarak Molla Gürani, Molla Hüsrev, Akşemsettin ve Akbıyık Sultan isimlerini sıralamıştır.

Beykoz Çayırı olarak anılan bölgeye gelir ve buraya açılan vadiyi takip ederek iç bölgelere doğru ilerler. Vadinin sonlandığı yamacı Buhara'ya benzetir ve beraberindekilere yüklerini indirmelerini, nihai duraklarının burası olduğunu söyler. Bu durumu haber alan Fatih Sultan Mehmet Ak Mehmet Efendi'ye olan muhabbetinden ötürü yerleştikleri alana bir semahhâne (tekke) inşa ettirir. Böylece Akbaba köyündeki ilk inşa faaliyeti başlamış olur. II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kapatmasına kadar Bektâşî dergâhı olarak kullanılan Akbaba dergâhı ocağın kapanmasıyla Nakşîbendi tarikatına verilir. Padişahın ve saray ahalisinin önemli ziyaretgâhlarından biri olan Akbaba bu popülerliğini sonraki dönemlerde de sürdürmüştür. Ak Mehmet Efendi'nin vefatı sonrası bu kez kabri çokça ziyaret edilir olmuş, sağlığında kendisine gösterilen ilgi alaka ve hürmet kabrine yönelmiştir. Sultan III. Murat'ın annesi Nurbânu Hatun'un harem kâhyalarından Canfedâ Saliha Hatun 1580 yılında Akbaba'ya olan bağlılığının göstergesi olarak Ak Mehmet Efendi'nin kabrinin yanı başına bir cami, hemen alt tarafına bir hamam, bir sebil ve evli ve bekâr yolcular için ayrı ayrı on dört odadan oluşan konaklama yerleri yaptırmıştır. Kaynak kişiler bugün sadece kalıntıları var olan hamamın suyunun şifalı olduğunu, bu sebeple hamamın o dönemler halk arasında “şifalı hamam” olarak anıldığını, özellikle koltuk değnekleriyle hamama gelen felçli hastaların hamamda üç gün kaldıktan sonra koltuk değneklerini atarak hamamdan ayrıldıklarını ve şifa bulduklarını ifade etmektedir. Kazanların kaynadığı, yemeklerin piştiği ve yolculara ikram edildiği bu yerleşkenin bugün sadece kalıntıları mevcuttur (KK 56).

Şekil 1 1900'lü yılların başlarında Akbaba Köyü

Akbaba ile ilgili bir diğer rivayet de şu şekildedir: Ak Mehmet Efendi'nin asıl adı Ak Abalı(elbiseli) Mehmet Efendi'dir. Bu söyleyiş zamanla “Akbaba” şeklini almıştır (KK 53, 56). Akbaba'da varlığını uzun süre devam ettirmiş olan bir Bektâşî

dergâhının var olmuş olduğu göz önünde bulundurulduğunda Ak Mehmet Efendi'ye "baba" hitabı eklenerek "Akbaba" isminin oluşturulmuş olabileceği düşünülebilir.

Seyahatnâme'den edindiğimiz bilgilere göre: "Beyaz kiraz ve kestane mevsiminde Beykoz iskelesinden nice bin araba safalı dostlar çoluk çocuk ve yiyecekleriyle Akbaba Köyü'ne gidip iki üç ay kestane faslını ederler. Kayık ile İstanbul'dan bir günlük uzaklıktadır. Akbaba Köyü 100 haneli, bir cevahir mihraplı camii, 20 adet dükkânlı, bir hamamlı ve havuzlu mamur köydür. Akbaba Tekkesi, bakımlı tekkedir. Bazı dostlar orada konaklar, bazı canlar çadırları ile konup sohbet eder" (Kahraman, Dağlı, 2003: 446). Osmanlı döneminde padişahların zaman zaman av ve dinlenme maksadıyla geldiği Akbaba köyü Hafız Burhan, Hafız Yaşar, Hafız Kemal gibi zamanın ünlü gazelhanlarının da uğrak yeri olmuştur. Cumhuriyet döneminde de İstanbulluların mesire alanı olma özelliğini büyük ölçüde koruyan Akbaba köyünün Kaymakdonduran suyu ve mesire alanı, ince kabuklu cevizi, kestanesi, kirazı meşhurdur. Kestane ağacından kazma kürek sapı ile baston, küfe ve sandık çemberi yapan atölyeler, yoğurthaneler, arıcılık ve kestane balı üretimi, Ayşekadın fasulyesi üretimi, reçellik gül imalatı gibi çeşitli iş dalları varlığını yakın zamana kadar yaygın bir şekilde sürdürmüş olmasına karşın bugün bu faaliyetler Akbaba köyünde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Köyde Ahmet Mithat Efendi'ye ait içinde kütüphanesi olan bir çiftlik ile Osmanlı amirallerinden Malakof Hasan Paşa'nın bir konağı mevcuttur (Oral, 2002: 80). Kaynak kişilerden Abdüssemi Yavrutürk'ün aktardığına göre bu konak eskiden Akbabalıların toplandığı, içinde çeşitli eğlence ve şenliklerin düzenlendiği, şerbetlerin kaynatıldığı evlerden biridir.

Şekil 2 Akbaba Köyünde Bulunan Malakof Hasan Paşa Konağı

2018 yılı verilerine göre köyün nüfusu 2671'dir. Beykoz merkeze olan yakınlığından ötürü Akbaba köyü birçok ilden göç almış olmakla birlikte nüfusun büyük çoğunluğunu Kastamonu, Ordu, Rize, Trabzon gibi Karadeniz bölgesinden gelenler oluşturmaktadır. Köyde bulunan bir ilkokul ve bir lise, Akbabalıların yanı sıra civar köylerden "taşımali sistem" ile köye gelen öğrencilere de eğitim vermektedir. Sağlık ocağı bulunmayan köye haftanın bir günü gezici hekimler gelmekte, köy merkezinde bulunan köy kahvesinde zaman zaman festival, sergi gibi etkinlikler yapılmaktadır. Köy halkı ufak çaplı tarım ve hayvancılık ile uğraşmakta bazı aileler süt hayvancılığı yapmaktadır. Köye Beykoz ve Kavacık'tan kalkan minibüslere ek olarak Kadıköy-Dereşeki istikametinde sefer yapan 15BK, Kavacık'tan Anadolufeneri'ne giden 15D, Kavacık-Poyrazköy seferini yapan 135, Kavacık-Cumhuriyetköy seferini yapan 137 numaralı İETT araçları ile de gidilebilir.

1.3.1.2. Alibahadır

Beykoz merkeze on yedi kilometre mesafede yer alan Alibahadır köyü kuzeyde Karadeniz, güneyde Mahmutşevketpaşa köyü, doğuda Paşamandıra, batıda ise Çayağzı(Riva) köyleri ile çevrilidir. Tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Alibahadır köyünün 13. yüzyılda kurulduğu, ismini eski Riva kalesinin fethinde şehit düşen Ali Bahadır isimli bir kumandandan aldığı düşünülmektedir. Köyün mezarlığında ve çevresinde bulunan eski Yunan harfleriyle yazılmış taşlar yöredeki yerleşimin çok daha önceye dayanıyor olabileceğini ortaya koymaktadır (Oral, 2002: 79).

Şekil 3 Alibahadır Köyü Mezarlığında Bulunan Eski Yazılı Taş

Köye halk ağzıyla “Albadır” diyen kaynak kişiler köyün isminin nereden geldiğiyle alakalı orada doğup büyümüş olan atalarından duydukları bazı anlatıları aktarmışlardır. Bunlardan ilkinde göre Ali ve Bahadır iki ayrı kişidir ve bunlar kardeşler. Bu bölgede şehit düşmüş olmalarından ötürü köye “Ali Bahadır” adı verilmiştir. Kaynak kişinin ağzından: “Bahadırları (Ali ve Bahadır’dan Bahadırlar olarak bahsedilmektedir) dozerle karıştırdılar. Bir tane okulun bahçesinde vardı, bir tane de camiinin önünde vardı boydan boya. Camii yıkılınca o mezar da gitti. Buranın adı Ali Bahadır diye onlardan kalmış. Burada savaşmışlar, burayı kurtarmışlar. Aslında türbesi vardı orada o türbeyi okul yapınca dozerle karıştırdılar. Biri de camiinin oradaydı. Hangisiydi bilmem Ali miydi Bahadır mıydı bilemiyorum. Herkes gelip o türbeye dua ediyordu. Mesela bir isteğin var, ne arzu edersen, böyle zatların başında ne dilerse olur. Her şey olur böyle zatlarda” (KK 121). Bir başka rivayet ise kaynak kişiler tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: “Bu köy daha önce denize daha yakın bir konumda kuruluymuş. Ali ve Bahadır kardeşler denizin taşmasından endişe ettikleri için köyün şimdiki kurulu olduğu bölgeye gelmişler ve buranın adı bu sebepten ötürü Ali Bahadır olmuş” (KK 2). Bir diğer kaynak kişi köye adını verdiği düşünülen kişiyle alakalı şunları aktarmıştır: “Viyana kuşatması zamanı ordu sefere gidecek. O zamanlar kervan yolu Alibahadır’dan geçiyormuş. Buradan ordu sefere gidiyor. Ali Paşa adında biri, cesaretli, atılgan birisi olduğu için ona “bahadır” lakabı verilmiş. Adı Ali, lakabı Bahadır. Sefere katılıyor, orada yaralanıyor, gazi olarak dönüyor. Bir yerden sonra bu muhit bu asker ile anılır oluyor. Köyde vefat ettiği için de ona hürmeten bu bölgeye “Alibahadır” diyorlar. Gerçek mezarı bilinmediği için köylü ihtimal verdiği yerleri o diye mezar olarak ziyaret ediyor.” Alibahadır isminin kökenine dair bir diğer rivayet şu şekildedir: “Burada şehit düştüğü söylenen kişinin asıl adı Bahadır’dır. Arapçada aile, evlat, soy anlamına gelen “âl” kelimesinin Bahadır ismiyle birleşmesi sonucu oluşturulan “âl-i Bahadır” zamanla Alibahadır şeklini almış ve yörede yaşayanlar bu ismin Ali ve Bahadır adlı iki kişiden geldiğini düşünmüşlerdir (KK 120).

Halk arasında çeşitlenen bu rivayetlere ek olarak, Feridun M. Emecen’in 2013 yılında “Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)” dergisinde yayımlanan “İstanbul Boğazı Önlerinde İlk Türk Yerleşmesine Bir Örnek: Ali Bahadırlı Köyü(Beykoz)” adlı makalesinde Alibahadır köyünün adının nereden gelmiş olabileceği ve köyün kuruluşuna dair “ipucu” denilebilecek bilgiler yer almaktadır. Buna göre Anadolu’nun İlhanlı hâkimiyetine girmesi ile kalabalık Türkmen grupları

Bizans sınırına kadar dayanmış, Kastamonu, Eskişehir, Çankırı dolaylarında yaşayan Oğuz boyları Kocaeli yarımadasına doğru yönelmiştir. Köye adını veren “Ali Bahadır aslında XIII. yüzyılın ikinci yarısına ait Selçuklu tarihlerinde de zikredilen bir Türkmen reisidir. Hayli maceralı bir hayat süren Ali Bahadır, Türkmenler arasında da muhtemelen hatıraları yaşatılan ve menakıpları unutulmayan bir askeri lider konumundadır” (Emecen, 2013: 408). Emecen’e göre “İstanbul’u ele geçirme planları” yapan bir Türk reisi olan Ali Bahadır, Türkmenlerin hafızasında yer etmiştir ve Alibahadır köyünün adı kendisinden gelmektedir.

Reşat Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi’nde “Âli Bahadır Bağları” maddesinde burasının vaktiyle üzüm bağları ve mesire alanlarıyla meşhur bir yer olduğunu belirtmektedir. Köy, özellikle yaz aylarında İstanbullular için sevilen ve çokça tercih edilen piknik alanlarındandır (Koçu, 1959: 625). Geçmişte büyük oranda bağcılık ve ormancılıkla geçinen yöre halkı ormanların 1936 yılında kamulaştırılması üzerine üzüm yetiştiriciliğine devam edememiş, diğer tarım ürünlerine ve hayvancılığa yönelmiştir. Alibahadır köyü uzun yıllar İstanbul’un meyve sebze ihtiyacını karşılamaya yönelik üretim yapan köylerden biri olmuş olmasına karşın bugünkü tarım faaliyetleri daha çok küçük çaplı seralarda yapılmakta, bu da köylünün kendi ihtiyacını ancak karşılayabilmektedir. Bununla beraber kendi yetiştirdiği ürünleri satabilmek için yol üzerine tezgâh kuran köylüler de mevcuttur. Seralarda üretimi yapılan bir diğer ürün de çiçektir. Alibahadır köyünde kurulu seralarda lilyum, orkide türleri, çuha çiçeği, sardunya, begonya gibi muhtelif çiçekler yetiştirilmekte gerek İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne gerekse özel peyzaj firmalarına gönderilmektedir.

Köyün eski okulu bugün anaokulu olarak kullanılmakta, hemen yan tarafında da aynı bina bünyesinde faaliyet gösteren bir ilkokul ve ortaokul bulunmaktadır. 1957 yılında yapılan eski cami yıkılarak yerine 2016 yılında yeni bir cami inşa edilmiştir. Köy meydanında bulunan caminin hemen yanında sağlık ocağı ve köy konağı mevcuttur. Derlemeler sırasında yörede yaşayan halkın ekseriyetle Kastamonu, İnebolu, Cide civarından geldikleri ve nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturdukları tespit edilmiştir. 2018 yılı verilerine göre Alibahadır Köyü’nün nüfusu 756’dır. Köye Kavacık’tan Beykoz yönüne sefer yapan 136, 136Z numaralı İETT otobüslerinin yanı sıra Riva’ya giden minibüsler ile de gidilebilmektedir.

1.3.1.3. Anadolufeneri

Kuzeyde Karadeniz, doğuda Riva, güneyde Kaynarca ve batıda Poyraz köyleri ile çevrelenmiş, ilçe merkezine on dört buçuk kilometre uzaklıkta bulunan Anadolufeneri köyü ismini Tahlisiye Kıyı Emniyeti İşletmesi'ne ait ve halen faal olan deniz fenerinden almıştır. Çakaltepe ve Kabakoz koyları arasında bir yarımada üzerinde kurulmuş olan Anadolufeneri, Boğaziçi'nin en kuzey noktasında Yom Burnu olarak da adlandırılan noktada yer almaktadır. Tamamı Müslüman ve Türk olan köy halkının kökeni, anlatılara göre üç haneden gelmekte, ikisi Ahıska'dan⁵ biri Horasan'dan⁶ geldiği söylenen bu üç hane aynı zamanda köyün kurucuları olarak kabul edilmektedir. Köyün önceleri, bugün kıyı emniyeti teşkilatına ait kayıkhânenin bulunduğu Kabakoz vadisindeki yamaçta kurulduğu, fakat o zamanlar bu vadiye çok yılan bulunduğu için şimdiki yere naklolduğu rivayet edilmektedir (Soysal, 1997: 6). Derleme esnasında kaynak kişilerin köyün geçmişine yönelik verdiği bilgiler Soysal'ın aktardıklarını doğrular niteliktedir. Ahmet Kökkıran, Cevdet Yüksel, Gürkan Çorbacı gibi köyün yaşlıları atalarının bir kısmının Ahıska'dan geldiğini, kendilerine “yerleşik, bir yörenin yerlisi” manasına gelen “manav” dendiğini, geçmişte, bugün Halayıkdere olarak adlandırılan bölgede “Halayıklar” denilen bir topluluğun yaşadığını, yılanların istilası sonrası bu topluluğun orayı terk ettiklerini aktarmışlardır. Yine aynı isimler, Anadolufeneri'nin bilinenin dışında eski bir isminin olmadığını, dedelerinin köyün kuruluşundan beri burada olduğunu söylemektedir: “Biz bu köyün kuruluşlarından beri buradayız. Doğudan gelmişiz; Kafkasya'dan. Buranın yerlisiyiz. Bu köy 450 senelik bir köy. İlk baştan bizim dedelerimiz buraya gelmiş, burada kalmışlar. Dedelerimiz buradan harbe gidiyor” (KK 31, 33, 34, 110).

Sultan Yıldırım Beyazıt'ın 1391'de kalabalık bir ordu ile gelip Anadolukavağı'ndaki Yoros Kalesi'ni zaptetmesi, Yahşi Bey'i göndererek Şile Kalesi'ni teslim alması ve 1394'lerde Anadolu Hisarı'nı yaptırması gibi adımlar göz önünde bulundurulduğunda Yoros ve Şile Kalesi arasında kalan bu bölgenin daha 1391'lerde Türklerin hâkimiyetine girdiği söylenebilir. Bununla beraber köye ilk yerleşenlerin fener dolayısıyla bölgeye konuşlandırılan görevlilerden oluştuğu, köydeki yerleşimin fener ve yakın çevresiyle sınırlı olduğu kabul edilmektedir. Nitekim

⁵ Bugün Gürcistan sınırları içerisinde kalan bir bölge.

⁶ Bugün İran'ın kuzeydoğusunda yer alan bir eyalet.

Ali Soysal'ın "Anadolu Feneri" adlı eserinde aktardığına göre 1703 tarihli bir haritada 13 ev tasviri ve fener, 1770 tarihli bir İngiliz haritasında ise, Anadolu Feneri'nin bulunduğu yerde fener işaretiyle birlikte 8 ev tasviri bulunmaktadır. Fenerin yakılması ve bekçiliğinin yapılması için ailelerin yerleştiği bilinmekle birlikte, askeri amaçlı yerleşim dışındaki tarımsal faaliyetlere dönük yerleşik köy hayatının nasıl ve ne zaman başladığı konusunda kesin bilgilere sahip değiliz. Fakat bu konu hakkında, köyde bulunan eski mezar taşlarının ve çeşmenin yapılış tarihleri bazı önemli çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılmaktadır. Köyde tespit edilen en eski mezar taşı 1790, köy meydanında bulunan ve II. Mahmut⁷ tarafından yaptırılan çeşme ise 1823-1824 tarihli (Soysal, 1997).

"Köye yerleşenlerle ilgili rivayetlerden biri ise şöyledir: II. Abdülhamit devri vezirlerinden biri Ahıska'yı ziyarete gider. Ali Kahya denilen bir kişi, veziri misafir eder ve onu çok iyi ağırlar. Bu ikramdan çok memnun kalan vezir onlara çeşitli hediyeler ve bir berat verir. Daha sonra bu şahıs, kardeş ya da yakın akrabaları olan İzzet, Salih ve Seyid Kahyalar'la birlikte iç karışıklıklar ve Rus baskısından bıkarak İstanbul'a göç eder. Ali Kahya İstanbul'a gelince veziri görmek ister. Maksudı yerleşebilecekleri bir yerin tahsisini sağlamaktır. Birçok defa vezire ulaşmak isterse de görevliler buna engel olur. Sonunda olay vezirin kulağına kadar gider ve 'Bırakın gelsin' der. Vezir, kendisini Ahıska'da günlerce ağırlayan Ali Kahya'yı derhal tanır ve hüsnükabul gösterir, derdini dinler. Adamlarına, onların yerleşmeleri için beğenebilecekleri yerleri göstermelerini emreder. Kahyalar, Avrupa yakasında Bakırköy, Anadolu tarafında Kartal taraflarına bakarlar fakat beğenmezler. 'Bir de Boğaz taraflarına bakalım' derler. Köyün şimdi bulunduğu yere gelirler ki, bir taraf verimli bir vadi, bir taraf balık kaynayan bir deniz ve bir tarafta zümrüt orman...Burayı beğenirler. Vezir, ihsanında cömerttir: Elleriyile işaret ettikleri toprakların bir fermanla onların üzerine tapulanmasını emreder" (Soysal, 1997: 12).

Köy, uzun süre askerî yasak alan içinde bulunduğundan dolayı yıllarca tecrit bir bölge olarak kalmış; giriş ve çıkışlar askeriye'nin köyde yaşayanlara verdiği özel kimlikler aracılığı ile sağlanmış. Köyün doğal güzelliğini muhafaza etmesine büyük katkı sağlamış olsa da yörede yaşayan halk bu durumdan oldukça mustariptir. Bir kaynak kişi o yılları şu şekilde anlatmaktadır: "Bizim burası evvelden askeri yasaklıydı. Saat 8.00'den sonra hastamız olsa götüremezdik. Askeriye salmıyordu. Bir misafirin gelse gelemiyordu. Köyün her tarafı kapı idi. Dışarıdan çivi bile getiremezdin, bir çuval çimento getiremezdin. Rahmetli Özal geldi, şu kahveye oturdu. Köylünün derdini dinledi, Boğaz komutanı da yanındaydı. Komutan bu millet ne diyor dedi hemen kaldırırıyorsun dedi. O kapılar kalkmadan Özal buradan ayrılmadı. 1988 ya da 1989

⁷II. Mahmut, 1808 ve 1839 yılları arasında hüküm sürmüş olan otuzuncu Osmanlı padişahı ve yüzdokuzuncu İslam halifesidir.

yılıydı. O güne kadar burası mahrumiyet bölgesiydi. Hastan ölmüş kalmış kimsenin umurunda değildi. Neler yaşadık burada, bizim ikinci kimliklerimiz vardı. Köylü olduğuna dair kimlikler vardı. Sekize kadar kapıdan girdin girdin giremezsen köylü de olsan giremezdin. Çok sıkıntılar çektik” (KK 33).

Karadeniz’in etkisiyle İstanbul’a göre daha sert bir iklime sahip olan Anadoluferi, konumundan dolayı kuzeyden gelen rüzgârlara açıktır. İlkbahar ve sonbaharda sık sık sis görülmektedir. Kayın, meşe, kocayemiş ve kestane gibi ağaçların çokça bulunduğu köyün doğal bitki örtüsü ormandır. Eskiden fasulye başta olmak üzere, karpuz, turp, salatalık, kıvırcık gibi çeşitli meyve sebzeleri bol miktarda üretip İstanbul’daki⁸ kabzımallara satan köylünün tarımsal faaliyetleri bugün için yok denecek kadar azalmıştır. Köyde küçük çaplı keçi ve koyun yetiştiriciliği yapan aileler bulunsa da kaynak kişiler eski zamanlara kıyasla hayvancılığın da yok olmak üzere olduğunu ifade etmektedir (KK 31, 33). Bunların yanı sıra Anadoluferi bir balıkçı köyüdür. Çeşitli kaynaklarda geçen “köyde bir asır kadar evvel dalyan kurulduğu” bilgisi kaynak kişilerce de doğrulanmaktadır (KK 31, 34). Köyün bir limanı olmaması sebebiyle büyük teknelerin kıyıya yanaşması zor olduğundan daha çok “kıyı balıkçılığı” yapılmaktadır. Ekoturizm açısından oldukça elverişli olan köy, özellikle bahar ve yaz aylarında kafeleri, balık restoranları, deniz feneri, Yalı ve Kabakoz gibi denize girilebilen doğal koylarıyla yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı konumundadır.

Şekil 4 Yalı Olarak Adlandırılan Koydan Anadoluferi Cami ve Hemen Arkasında Yükselen Deniz Fenerinin Görünümü.

⁸ Köyün yaşlıları tarihi yarımada “İstanbul” demektedir.

Köyde bir adet özel eğitim ve uygulama okulu, II. Abdülhamit devrinde yapılan bir cami, II. Mahmut'un yaptırdığı bir çeşme ve köyün Karadeniz'e bakan yamacında hakkında detaylı bilgiye sahip olunmayan açık mezar şeklinde "Şehit Baba" türbesi bulunmaktadır. Bölgenin uzun yıllar tecrit bölge olarak kalması, yapılaşmaya izin verilmemesi gibi durumlar köyün nüfus yapısını da etkilemiş, 1950 yılından sonra nüfus zamanla azalmıştır. 2018 yılı verilerine göre köye kayıtlı bulunan kişi sayısı 760'tır. Köyde yaşayanların bir kısmı kış aylarını Beykoz merkezde veya İstanbul'un diğer ilçelerinde geçirmektedir. Köye Kavacık'tan Beykoz yönünde hareket eden 15D numaralı İETT otobüsü ile gidilebilir. Özel araçlar için iki güzergâh bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Beykoz merkezden Riva istikametinde ilerlerken Akbaba köy merkezini geçtikten sonra sol tarafa ayrılan Poyrazköy yönündeki orman yoludur. İkincisi ise Akbaba Kaynarca istikametini takiben Kabakoz koyundan geçilerek köye varılan yoldur. Köye ulaşım sağlayan İETT araçları da bu güzergâhı kullanmaktadır.

1.3.1.4. Anadolukavağı

Boğaziçi'nin kuzeyinde Rumelikavağı karşısında bulunan Anadolukavağı, kuzeyde Karadeniz, güneyde Çamlıbahçe ve Yalıköy mahalleleri doğuda Poyrazköy ve Tokatköy, batıda ise İstanbul Boğazı ile çevrilidir. Boğazın Anadolu yakasının kuzey yönündeki son iskele olan Anadolukavağı Beykoz merkeze on kilometre uzaklıkta bulunmaktadır (Oral, 2002: 29). Bizans dönemindeki adı "Hieron Yoros"tur (Hürel, 2007: 411). Anadolukavağı ismininse nereden geldiğiyle alakalı çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlardan ilkinde göre, geçmişte bu yörede çokça bulunan yaşlı ve büyük çınarlara halk "kavak" adını vermekteydi ve "Boğazın Anadolu yakasındaki kavaklı yer" anlamında "Anadolu Kavağı" terkihi oluşturuldu (KK 109). Bir diğer rivayet ise "Kavak İnciri" olarak bilinen incir türünün bu bölgede çokça yetişiyor olması sebebiyle bir zamandan sonra bu yer "Kavak Kasabası" olarak anılır oldu (Oral, 2002: 29). Bu iki rivayete ek olarak Anadolukavağı'nın Boğaz'ın Karadeniz'e açılan sınır denilebilecek bir noktasında bulunuyor olması ve "kavak" kelimesinin Osmanlı döneminde "gümrük" anlamında kullanılıyor oluşundan hareketle bölgeye "Anadolu Kavağı" dendiği tezi de mevcuttur (Hürel, 2010: 59). Kavak sözcüğünün Farsça "kav" kökünden geldiği ve anlamının "kapamak, tutmak" olduğu, Anadolukavağı'nın gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminde Boğaz'a giren ve Karadeniz'e açılacak olan gemiler için bir kontrol noktası olarak kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda köyün isminin "gümrük" anlamında kullanılan "kavak"tan geldiği ihtimali kuvvet

kazanmaktadır. Köyde yaşayan bir kaynak kişi köyün tarihinin çok eskilere dayandığını şu şekilde ifade etmektedir: “Burası çok eski yerleşim yeri. Beykoz’dan bile eskidir. Kavak şen şakrak yerken Beykoz’un merkezi köy bile değilmiş” (KK 109).

Tarihi oldukça eskilere dayanan Anadolukavağı’nı Evliya Çelebi Seyahatnâme’de şöyle anlatmaktadır: “Bizanslılar tarafından kurulan ve adına “Hiyeron” denilen bu köyü Don Kazakları Karadeniz’den gelerek 942 yılında yaktılar. 1350 yılında Cenevizliler tarafından ele geçirilen Anadolukavağı’nın kuzeydoğu tepesine dörtgen biçiminde bir kale yapıldı. Bundan böyle bu yöreye Ceneviz Kalesi adı verildi. Sultan Yıldırım Bayezid, Eflak ve Boğdan’daki ayaklanmayı bastırmak için bu bölgeden Rumeli kıyısına geçerken bu kaleyi fethetti. Köyün kuzeyinde eski Yoros Manastırı’nın yerine yapılmış Yoroz Kalesi’ni de onararak içine asker koydu. Kalenin çevresi iki bin adımdı. Don Kazakları Boğaz önlerinde görüldükleri zaman bu kalede büyük bir ateş yakılarak çevreye bildirilirdi (Ekicigil: 1982, 736). Anadolukavağı’nın eski zamanlardan beri Karadeniz’den gelebilecek olan muhtemel tehlikelere karşın Boğaz hattının korunması maksadıyla kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim IV. Murat Kazaklar tarafından birbiri ardınca gerçekleştirilen Boğaz baskınlarına engel olması maksadıyla Anadolukavağı ve Rumelikavağı’na karşılıklı birer kale inşa ettirmiştir. Evliya Çelebi’nin “Anadolu Kilidü’l Bahir Kalesi” olarak söz ettiği bu kalede IV. Murat’ın annesi Mahpeyker Valide Sultan tarafından yaptırılan bir mescit ve Sultan Murat Camii bulunmaktaydı (Oral, 2002: 30). Bugün için Yoros Kalesi’nin kalıntıları mevcutken Anadolukavağı Kalesinden eser kalmamıştır.

Yine Seyahatnâme’den edindiğimiz bilgilere göre 17. yüzyıl ortalarında Kavak, sekiz yüz hane, bir camii, yedi mescid, bir hamam, iki yüz kadar dükkân, bekârhâne, sıbyan mektebi ve bir çeşmesi bulunan Müslüman bir balıkçı köyüdür. Limanında yaz kış üç yüz gemi bulunur. Karadeniz’e açılmak isteyen gemicilerin uygun hava için burada üç dört ay kaldığı, hava bekleyen balıkçıların alışveriş edebilmesi için dükkânların geceleri dahi açık olması sayesinde ticaretin oldukça ilerlemiş olduğu bilinmektedir (Oral, 2002: 30).

Şekil 5 Anadolu kavay, İskele ve Kıydan Görünümü.

Anadolukavağı uzun yıllar askeri yasak bölge sınırları içinde bulunduğundan bu “yasaklı dönem” yöredeki toplumsal hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Askeriyenin bölgedeki varlığından ötürü köye uzun süre karayolu ulaşımı sağlanamamış, girişler vapur iskelesinde kimliklerin kontrolü ile sağlanmıştır. Anadolu kavay’nda yaşayanların dışında dışarıdan gelenler köye alınmamış, yabancı turistlerin girişi de yasaklanmıştır. Bu durum köyün ekonomik ve fiziksel gelişimini olumsuz yönde etkilese de bugün Anadolu kavay’ının doğal güzelliklerini büyük ölçüde muhafaza edebilmiş olmasında bu “yasaklı dönem”in payı büyüktür (KK 109). Yasağın kalkmasından sonra Anadolu kavay’ı taze balık yemek ve denize girmek isteyenlerin sıklıkla ziyaret ettiği bir yer olmuş, bölgedeki hareketlilik artış göstermiştir. Yûşâ Tepesi, Yoros Kalesi gibi tarihi ve dini mekânların varlığı yerli ve yabancı turistleri Anadolu kavay’ına yönlendiren diğer etmenlerdendir.

Şekil 6 Köy Meydanında Bulunan Tarihi Çınar ve Zincirli Kuyunun Eski Bir Görüntüsü

Sultan Mahmut'un atını bağıladığı söylenen tarihi çınar ağacı ve suyunu kullandığı "Zincirli Kuyu" köy meydanında bulunmaktadır (Oral, 2002)

Şekil 7 Aynı Açıdan Köy Meydanı, Tarihi Çınar ve Zincirli Kuyunun Günümüzdeki Görünümü

Bir zamanlar Boğaz'ın en eski ve en meşhur dalyanlarından birine sahip olan Anadolukavağı'nda balıkçılık eskisi kadar olmasa da hala önemli geçim kaynakları arasındadır. Köyde bulunan kaynak kişiler, mesleği balıkçılık olan bazı kimselerin çocuklarını "artık eskisi kadar balık olmuyor" gerekçesiyle yat kaptanlığı, gemi kaptanlığı gibi mesleklere yönlendirdiğini ifade etmektedir (KK 109, 125). Bununla beraber Kavak, deniz kıyısında bulunan balık restoranlarına ek olarak havası ve suları ile de meşhurdur. Köyün Altıselviler, Dolay, Ayazma, Çınardibi, Hâkimler suları köylülerce "iyi su" olarak tanımlanmaktadır. Bu sulara ek olarak Kumdöken suyunun böbrek rahatsızlıklarına iyi geldiği hem Anadolukavağı'nda yaşayanlarca hem de civar köylerdeki kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir (KK 109, 37, 31, 33). Köyde tarım ve hayvancılıkla geçinen hemen hemen kalmamıştır. Tarihi mekânlara ve doğal güzelliklere yakın noktalarda kurulan kafeler ve hediyelik eşya satan işletmeler köylü için bir diğer geçim kaynağıdır. Anadolukavağı bozulmamış doğasıyla dizi ve film yapımcıları için adeta doğal bir platodur. Yazları ve hafta sonları oldukça kalabalık olan köy ekoturizm bakımından da elverişlidir. Nüfusun büyük çoğunluğunu Karadeniz illerinden gelenlerin oluşturduğu Anadolukavağı'nda 2018 yılı verilerine göre nüfusa kayıtlı kişi sayısı 1852'dir. Köye Kavacık'tan Beykoz istikametine giden 15A numaralı İETT otobüsüyle gidilebilmektedir. Özel araç ile Beykoz Çayırı'na gelindiğinde Yuşa Tepesi istikameti takip edilerek gidilebilir. Köye bir diğer ulaşım imkânı da deniz yoluylaadır. Şehir Hatları'nın Üsküdar İskelesi'nden hareket eden

kıydan kıyıya seferlerine ek olarak Rumelikavağı-Sarıyer seferleri de Anadolukavağı iskelesinden yapılmaktadır.

1.3.1.5. Bozhane

İlçe merkezine yirmi dört kilometre uzaklıkta bulunan Bozhane köyü kuzeyde Göllü, güneyde Cumhuriyet, Öğümce ve Kılıçlı, batıda Cumhuriyet ve Alibahadır, doğuda Şile ilçesi ve Kılıçlı köyleri ile çevrilidir. Köy halkı atalarının 700 yıl önce Yıldırım Bayezid tarafından yöreye yerleştirildiğini, kendilerine “bir yerin yerlisi” manasında “Manav”, köylerine de “Manav köyü” denildiğini ifade etmektedir (KK 58, 59, 60, 61, 64). Bozhane köyünün tarihine dair bir kaynakta “Bozhane köyü XI. asrın ilk yarısında ve İstanbul’un fethinde Bozhanlı Türkmen aşireti tarafından kurulmuş olup, halk onların torunlarıdır” (Oral, 83: 2002). İfadesi geçmektedir. Benzer bir bilgi tarih farkıyla Reşat Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi adlı eserinde şu şekilde yer almaktadır:

“Bozhane köylüsünün hepsi buraların Türk eline geçtiği XV. Asrın ilk yarısında, İstanbul’un fethinden evvel burada yerleşmiş olanların torunları, evladı Fatihandandır. Köyün adı da bu bakımdan manalıdır. “Bozhane” diye telaffuzunun en çok yüz sene evveline ait bir tahrif olduğunu tereddüt etmeden kaydedebiliriz; nitekim köyün camii yanındaki eski mezarlığında hicri 1238, miladi 1822-1823 tarihini taşıyan bir kabir taşı kitabesinde: “Fenadan bekaya eyledi rihlet, İde kabrini Hak ravzai cennet. İrvalı Bozhanlı Yusuf oğlu merhum Esseyid Yusuf Ağa ruhine el Fatiha” yazılıdır ki, “Bozhanlı” adının bir Türkmen aşireti ismi olduğunda şüphe etmemeli, bu köyün resmi kayıtlardaki ismini de manasız Bozhane’den manalı Bozhanlı’ya tahvilinde gecikmemelidir” (Koçu, 1963: 3065).

İki kaynakta verilen bilgiler örtüşmekle beraber Oral’da geçen “XI. Asır ve İstanbul’un fethi” tarihleri ya bir tutarsızlığın ürünüdür, ya da bir yazım hatası söz konusudur. Yörede tarihi araştırmalarda bulunan Mehmet Akif Delipoyraz isimli bir araştırmacı köyün adının “Bozhanlı”dan geldiği varsayımının mezar taşının yanlış okunmasından kaynaklandığını şu şekilde aktarmaktadır: “Bozhane köyü bilindiği üzere İstanbul’un Anadolu yakasında, Riva Deresi’nin doğusunda yer alan bir kenar köyüdür. Bozhane köyünün adını nereden aldığıyla alakalı çeşitli iddialar mevcutsa da en geçerli olanı köye, “sürülmemiş kıraç arazi” anlamında “Boz Hane” dendiği tezidir. Bilinen ve oldukça da yaygın olan en büyük yanlış Bozhane isminin Bozhanlı aşiretinden geldiği iddiasıdır. Bu tezin çıkış noktası günümüze kadar ulaşan bir mezar taşıdır. Camii yanında bulunan Hicri 1238 Miladi 1822 tarihine ait olan bu mezar taşındaki “Bozhaneli” ifadesinin “Bozhanlı” şeklinde okunmasından kaynaklanan bu

yanlış köyün tarihiyle alakalı doğru olmayan tahminlere sebep olmuştur. Tarihi mezar taşını detaylıca incelediğimizde İrva'lı (Riva'lı) Bozhanlı (Bozhaneli) Yusuf oğlu Merhum Esseyid Yusuf Ağa'ya ait mezar taşındaki bu yanlış okumanın Osmanlı Türkçesinin kendine has bazı yazım kurallarından kaynaklandığını görmekteyiz. Mezar taşı, Osmanlı Türkçesinde sesli harf okutucu karakter olmadığına dikkat edilmeden "Bozhaneli" yerine "Bozhanlı" olarak okunmuştur. "Bozhane" ve "Bozhanlı" kelimeleri Eski Türkçede aynı karakter harflerle yazılır; normal okunduğu zaman "Bozhanlı", özel isim olarak okunduğu zaman "Bozhaneli" olarak okunur. Mezar taşı yanlış okunduğu için Bozhanlı kelimesinden yola çıkarak köyün tarihi XIII-XV. yüzyıllara dayandırılrsa da Bozhane köyü XVII. veya XVIII. yüzyıldan kalma bir yerleşim yeridir. Bozhane köyünün XIII. yüzyılda Yıldırım Bayezid Tarafından yerleştirilen Bozhanlı Türkleri tarafından kurulduğu tezi, mezar taşındaki çeviri hatasından ve Hicri tarihin Miladi tarihe çevrilmeden, Hicri tarihin Miladi tarih algısıyla okunmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu mezar taşı 193 seneliktir. Bozhane Köyüne ait en eski belge yerleşim olarak 1764, Beylik Mandıra Çiftliği olarak 1648 tarihli'dir" (KK 82).

Bu varsayımlara ek olarak Bozhane köyünde yaşayan kaynak kişiler buradaki olumsuz hava koşullarından dolayı atalarının vaktiyle buraya "soğuk yer" anlamında "buz hane" dediklerini, "Bozhane" adının zamanla oluşmuş olabileceğini söylemektedir (KK 57, 58, 59, 60, 64). Bir diğer rivayet ise "Bozhane" adının "boş hane"den bozularak oluştuğu söylemidir. Bu teze göre Bozhane köyünün ahali eskiden daha yukarıda yer alan Kılıçlı köyünden gelmiştir. Bu arazi vaktiyle Kılıçlı'nın merası olarak kullanılmakta ve yerleşim olmadığı için köylülerce "boş hane" olarak adlandırılmaktadır (KK 59).

Ünver Oral "İlçemiz Beykoz" adlı eserinde köyün şimdiki camisinin yerinde bulunduğu söylenen eski ahşap caminin banisinin belli olmadığını söylemektedir (Oral, 2002: 83). Bölgede tarihi araştırmalarda bulunan Mehmet Akif Delipoyraz adlı kaynak kişi ise 20. yy. başlarına kadar ahşap bir yapı olan caminin banisinin Riva Kale Camii'nde olduğu gibi Kabasakal Mustafa Ağa olduğunu belirtmiştir. "1909 yılında camii kullanılmayacak derecede olduğundan yeniden inşa edilmiş ve 1910 yılında ibadete açılmıştır. 1912 yılında caminin yanına ahşaptan mektep inşa edilmiştir. Camii minaresi Balkan savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve işgal dönemlerinden dolayı caminin açılışından 40 sene sonra 1953 yılında yapılmıştır (KK 82). Caminin hemen üst

tarafında üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan köylülerce yedi asır önce burada yaşadığına inanılan “Horasanlı İsmail Dede” isimli bir zatın türbesi bulunmaktadır.

Şekil 8 Bozhane Köyünün Genel Görünümü

Bozhane ormanlık alanda dere kenarına kurulmuş bir köydür. Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde aktardığına göre Bozhane köyü eskiden 11.000 dönüm tapulu orman arazisine sahipti. 1945 senesinde çıkarılan orman kanunu ile ormanlık alanlar devlete intikal etti. Köyün 700 800 dönüm arasında olan arazisi köyü besleyecek durumda olmadığından Bozhane'de çiftçilik emeklemekten öteye gidememiştir. Eskiden kendi ormanlarından sanayi odunu, kazma, kürek, balta saplarında ve muhtelif tornacılık işlerinde kullanılan gürgen ve ıhlamur dalları çıkaran köylü, ormanlar devlete intikal edince Riva deresine yöneldi ve kum çıkarmaya başladı (Koçu, 1963: 3067). Kaynak kişiler de eskiden köylülerin geçimlerini ormancılık ve tarımla sağladıklarını, orman kanunu ile arazilerinin ellerinden alınmasıyla tarım ve ormancılığı bırakıp kumculuk işi ile uğraştıklarını belirtmişlerdir (KK 58, 59, 60, 62, 64). Köyün içinden geçen Riva Deresi'nden çıkarılan kum köy halkı için önemli bir kazanç kapısı olmuştur. Köyün yaşlılarından olan Kazım Aksu'nun ifadesine göre “eski İstanbul'un yarısının kumu buradan gitmedir” (KK 59).

Koçu da İstanbul Ansiklopedisi'nin Bozhane maddesinde köyde kumculuk yapan bir kaynak kişinin ifadelerine şu şekilde yer vermiştir: “Önce üç yıl kadar ayaklarımızdan pabuç çıkarmadan çala kürek arabalara, kamyonlara, gemilere doldurduk. Sonra pabucu çorabı çıkardık, paçaları sıvadık, bir yıl da dere kenarında su altındaki kumu aldık. Paça sıvama da yetmedi, pantolonu atıp donla dereye girdik. Daha sonra su kasiği geçince at arabasıyla girdik, nihayet dereye kayıkla dolaştık...(Koçu, 1963: 3068). Kumculuğun Riva deresindeki bu tarihsel gelişim

evrelerinin ardından günümüzde Riva (Çayağzı) Deresi üzerine kurulan Ömerli Barajı ve dere üzerinde yapılan düzenlemeler ve ıslah çalışmaları sebebiyle kum çıkarma faaliyeti artık yapılmamaktadır. Kumculuğun bitmesi Bozhane köyünü ekonomik açıdan olumsuz etkilemiş, kaynak kişilerin ifadesiyle eskiden sekizi bulan kahvehane sayısı ikiye düşmüş, tatlı imalathanesi, gazoz imalathanesi gibi üretim yapan kuruluşlar da kapanmıştır. Bugün için Bozhaneliler kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. İstanbul'daki fırınlara odun temin ederek geçimini sağlayan birkaç aile de mevcuttur. Bozulmamış doğal güzellikleri ve eski tip evlerin varlığını koruyor oluşuyla dizi ve film yapımcıları tarafından geçmişte çokça tercih edilen Bozhane köyü bu özelliğini günümüzde de devam ettirmektedir.

Şekil 9 Bozhane Köyünde Dereden Kum Çıkarma İşi 1961.

Köyde bir ilköğretim okulu bulunmakta ise de faal değildir; eğitim taşınmalı sistem ile devam etmektedir. Sağlık Ocağı'nda haftada bir gün gezici hekimlerin hizmet verdiği köyün meydanında bir fırın, iki kahvehane, bir berber, iki bakkal, yaz aylarında açılan bir kasap bulunmaktadır. Son yıllarda bölgeye Karadeniz illerinden gelenler olsa da nüfusun büyük bölümünü köyün yerlileri olan Manavlar oluşturmaktadır. Bozhane Köyü'nün 2018 yılı verilerine göre nüfusu 473'tür. Köye ulaşım Kavacık-Cumhuriyet Köyü arasında sefer yapan 137 ve Göllü-Ömerli-Ümraniye arasında sefer yapan 138B İETT otobüs hatları ile sağlanmaktadır.

1.3.1.6. Cumhuriyet

Köy, kuzeyde Öğümce, Bozhane, Kılıçlı köyleri, güneyde Çekmeköy ilçesi, doğuda Ömerli ve Hüseyinli köyleri, batıda Polonezköy ile çevrilidir. İlçe merkezine otuz iki kilometre uzaklıkta olan Cumhuriyet köyü Cumhuriyetin ilanından hemen

sonra Bulgaristan'dan gelen göçmenler tarafından kurulmuştur (Oral, 2002: 84). Köy muhtarı Ali Durmuş'un köyün geçmişi, kuruluşu ve gelişimiyle ilgili aktardıkları şu şekildedir: "Cumhuriyetköy köy olmadan evvel 14 bin 800 dönüm arazi üzerine kurulu bir çiftlikti. Çavuşlu Çiftliği denirdi. Hüseyin Paşa'nın olan bu Çavuşlu Çiftliği arazisini Harry Ackerman adında bir Yahudi satın aldı. Ondan da 1927 yılında Bulgaristan göçmeni Mehmet Ağa, Mustafa Ağa, Fevzi Ağa... Bu üç ağa burasını 55 bin Türk lirasına satın alıyorlar. Yarısi ormanlık arazi, yarısi tarım arazisi. Tabi o zamanlar orman da tapulu. Üç tane ağa onar kişi mahiyetinde adam getiriyorlar, 33 kişi olarak köyü kuruyorlar. Bu planlamayı yapıyorlar. Bu planla alakalı çok söylenti var ama Bulgaristan'dan geldikleri köyün planı bu. Ben zamanında gittim oraya buldum, köyü de gezdim. Buraya gelenler Bulgaristan Rusçuk-Şumen-Razgrad üçgeninden gelme. Sonra 70-80 haneye çıkıyorlar. Bir kısmı daha sonra geri gidiyor falan. 1937 yılında yedinci ayın 27'sinde Mustafa Kemal Atatürk buraya ziyarete geliyor. Bu ziyaretle alakalı da iki tane rivayet var. Ben Atatürk'ü burada gören yaşlılarla da konuştum. İlk söylenen, Atatürk Polonezköy'e geliyor, soruyor göçmen köyü var mı diye. Burayı öğrenince gelmişken buraya da uğruyor. İkinci anlatılan da şudur: Fevzi Ağa adında biri var, köyün kurucusu; çok zeki, çok akıllı eğitilmiş bir adammış. Burayı 55 bin liraya aldıkları zaman 35 bin lirayı veriyorlar 20 bin lira borç kalıyor. Bu borcu da Harry Ackerman Ziraat Bankası'na ipotek ediyor, oradan parayı alıyor gidiyor. Bunlar bankaya borçlanıyor fakat tabi ağalar parayı bankaya ödeyemiyorlar. Sıkıntı var. Ne yapalım diye düşünüyorlar. Diyorlar ki Atatürk'ü buraya getirelim, Ziraat Bankası'nın müdürü de gelir. Atatürk'ü devreye sokarız borcu yapılandırırız. Nitekim Atatürk gelince müdür de geliyor. Atatürk köyde beş altı saat kalıyor, vatandaşla hasbihal ediyor. Onun vatandaşla konuştuğu yere hatırasını yaşatmak için bir büst koyduk.

Şekil 10 Atatürk'ün Cumhuriyetköy'de Muhtarlık Binasının Hemen Önünde Vatandaşlar ile Görüştüğü Noktaya İnşa Edilen Büstü

Vatandaşı bir derdiniz bir sıkıntınız var mı diye sorunca “efendim böyle böyle bir sıkıntımız var” diye durumu anlatıyorlar. Köylünün derdini dinleyen Atatürk hemen talimat veriyor; bunu çözün diyor. Ziraat Bankası da o kalan 20 bin lirayı 20 yıl vadeyle yapılandırıyor ve tekrar vatandaşa tapu veriyor. Borcunu bitiren tapusunu alıyor. Köyün ismini de burayı ziyareti sırasında Atatürk veriyor. 60’lı yıllardan sonra Trabzon’dan birçok aile geliyor buraya. Trabzon’un hemen hemen her ilçesinden insan vardır burada. 70’li yıllardan sonra biraz Kastamonulu geliyor, sonra biraz Tokatlı geliyor derken başka yerlerden de beş on tane aile var. Tamamen kaynaştık artık. Göçmenler, Trabzonlular, Kastamonulular, Sinoplular... Ama onlu bunlu yok artık aşüre gibi olduk tamamen” (KK 48).

Şekil 11 Cumhuriyetköy’ün Genel Görünümü

Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan Cumhuriyetköy bir dönem elma ve armut çeşitleri başta olmak üzere meyve yetiştiriciliğine de yönelmiştir (Oral, 2002: 84). Ömerli Barajı’nın yapımından önce bölgede pirinç ekimi de mevcutken baraj yapıldıktan sonra bu ürünün ekimi terkedilmiştir. Köyde seracılık ve organik ürün yetiştiriciliği bugün de revaçtadır. Köylülerce “ova” olarak tabir edilen ve büyüklüğü 500 dönümü bulan geniş düzlük arazide çeşitli sebzeler yetiştirilmektedir. Köyün gerek doğayla iç içe oluşu, gerekse yeni yol güzergâhlarının geçiş noktasında olması sebebiyle bölgede bulunan arazilere köy dışından çokça ilgi gösterilmekte, arazi alım satımı gibi emlak işlemlerinin çok fazla gerçekleşiyor olması bölgedeki tarım arazilerinin azalmasına neden olmaktadır. Eskiden önemli bir ekonomik kazanç kapısı olan tarım ve hayvancılık bugün için daha çok köylülerin kendi ihtiyaçlarını ancak

karşılayabildiği seviyededir. Köy muhtarı Ali Durmuş'un aktardığına göre sulama dâhil, bölgedeki tarım faaliyetlerini artırmaya yönelik çeşitli plan ve projeler üzerinde çalışılmaktadır (KK 48, 49). Bunların yanı sıra Cumhuriyetköy'de birçok piknik alanı, at çiftliği, düğün ve davetiye alanı mevcuttur. Özellikle yaz aylarında köyün nüfusu birkaç katına çıkmaktadır.

Şekil 12 Cumhuriyet İçmesuyu Arıtma Tesisi ve Melen Su Yolu

Riva Deresi, Polonez Deresi ve Kanlı Dere akarsularının yanı sıra “Büyük İstanbul İçmesuyu Projesi” kapsamında İstanbul’a su taşıyan “Melen Su Yolu” da Cumhuriyetköy’den geçmektedir. Aynı proje bünyesinde faaliyet gösteren 400 dönüm arazi üzerine kurulu “Cumhuriyet İçmesuyu Arıtma Tesisi” de burada bulunmaktadır. Köyde bir sağlık ocağı, bir eczane, bir ilköğretim okulu, bir ortaokul, iki lise, bir huzurevi ile Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağlı bir “Sevgi Evi” hizmet vermektedir. Çarşamba günleri halk pazarı kurulmaktadır. Kaynaklarda “1953 yılında imece usulü ve halkın yardımlarıyla aynı köyde “Ressam” lakaplı Mehmet Fırçasıgüzel’e yaptırılmış olup büyük ve güzeldir” ifadesi ile yer alan (Oral, 2002: 84) köy camisinin yerinde bugün yapımı büyük ölçüde tamamlanmış yeni bir cami bulunmaktadır.

Köye ulaşım Kavacık-Cumhuriyet Köy arası sefer yapan 137, Ümraniye-Ömerli-Cumhuriyet Köyü arasında sefer yapan 138, Çekmeköy-Hüseyinli-Cumhuriyet Köyü arasında sefer yapan 9H İETT otobüs hatları ile sağlanmaktadır.

1.3.1.7. Dereseki

Doğal güzellikleri, kaynak suları ve ceviziyle ünlü bir köy olan Dereseki, kuzeyde Kaynarca, güneyde Zerzevatçı ve Elmalı köyleri, doğuda Mahmutşevketpaşa, batıda Tokatköy ve Akbaba ile çevrilidir (Oral, 2002: 86). İlçe merkezine yedi kilometre uzaklıkta bulunan Dereseki köyü, Anadoluhisarı'nın inşasına başlanmadan önce Yıldırım Bayezid kuvvetleri tarafından fethedilen bir bölge olup, Dereseki adı arşiv kayıtlarında Yoros'a bağlı "Deresikâl" şeklinde geçmektedir (Bilir, 2008: 199). Kaynak kişilerin ifadelerine göre köy, adını köyde türbesi bulunan "Kırklar Sultan" isimli zattan almıştır. Bir kaynak kişi Dereseki ismi ile ilgili şunları ifade etmektedir: "Eskiden din savaşları olduğu zaman buraya Abdülkadir Geylani hazretlerinin talebelerinden bir tanesi gelmiş; Kırklar Baba. Bu köyler bu yatırlardan isimlerini almış. Kırklar Sultan nerede şehit oldu diyorlar, "setin üstünde, dere setinin üstünde" diyorlar. Bu zatın yattığı yeri belirtmek amacıyla buraya Dere seti denmiş, daha sonra Cumhuriyetle beraber Dereseki olmuş (KK 12)." Köyün muhtarı Yakup Özdemir'in köyle ilgili aktardığı bilgiler şu şekildedir: "Buranın adı esasta "Dere Seti"dir. Kırklar Sultan derenin setinde bulunduğu için ondan bu isim verilmiş. Burada padişahların da hamamları varmış. Çocukken kalıntılarını gördük; hamamın tünelleri vardı. Padişah zamanında ava gelir, bir müddet burada konaklar, hamamda yıkanmış" (KK 9).

Şekil 13 Dereseki Köyünün Akbaba Tarafında Bulunan Girişi

Köyde Şeyhülislâm Molla Fenârîzâde Muhiddin Çelebi adına yapılmış 1547 tarihli bir camii vardır (Bilir, 2008: 199). Oral ise bu camiinin 400 yıl önce Şeyhülislâm Molla Fenârî tarafından yaptırıldığını belirtmektedir (Oral, 2002: 86). Derenin üst tarafında bulunan yamaçta köye adını veren "Kırklar Sultan Hazretleri'nin" türbesi yer

almaktadır. Kaynak suları meşhur olan köyde Karakulak Suyu'nun yanı sıra Sırmakeş, Deli Osman, Kırklar, Seyit, Kirazlı, Hamamderesi, Şifa, Özenoğlu, Dermal, Beyazpınar ve Müezzinoğlu suları vardır (Bilir, 2008: 199). Ormanlık bir alan üzerinde bulunan köyde yedi adet özel koru, bir adet film platosu yer almaktadır. Sağlık ocağı bulunmayan köye haftanın bir günü gezici doktor gelmekte ve muhtarlık binasında ayrılan bir odada hastalara hizmet vermektedir. Köyde okul bulunmadığından eğitim taşınmalı olarak gerçekleştirilmektedir. Bir adet cam eşya yaldızlama atölyesi bulunan Dereseki'de eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte kestane, kızılıçık, yabani elma gibi ağaçlardan baston yapımı devam etmektedir. Özellikle Selahattin Demirman kestaneden, Erol Akarsu kızılıçık ve yabani elma ağaçlarından eski usule göre baston üretimi yapmaktadır. Kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar tarım ve hayvancılık ile uğraşmakta olan köylüler yol kenarlarına kurduğu tezgâhlarda kendi yetiştirdikleri organik ürünleri satarak ekonomik kazanç elde etmektedir. Bir zamanlar cevizi, Ayşekadın fasulyesi ve reçellik gülleri meşhur olan köyde gül ve fasulye yetiştiriciliği bugün için mevcut değildir. Büyük bölümünü Karadeniz illerinden gelenlerin oluşturduğu nüfus 2018 yılı verilerine göre 1572'dir.

Köye ulaşım Kadıköy-Dereseki arasında sefer yapan 15BK ve Anadolufeneri-Halayıkdere-Dereseki seferini yapan 15D İETT otobüsleri ile sağlanmaktadır. Ayrıca Beykoz'dan kalkan dolmuşlar aracılığı ile de Dereseki'ye ulaşım mümkündür.

1.3.1.8. Elmalı

Beykoz'a beş kilometre uzaklıkta bulunan Elmalı köyünün kuzeyinde Örnekköy, güneyinde Gümüşsuyu mahallesi, doğusunda Zerzevatçı Köyü, batısında Beykoz merkezi yer almaktadır. Uzun yıllar "Elmalı Çiftliği" olarak anılan alan idari açıdan daha evvel Dereseki köyü muhtarlığına bağlıydı. 1980 yılında Dereseki'den ayrılarak köy olan Elmalı'nın Havuzbaşı (Merkez), Mehmet Akif, Cevizlidere, Toygar, Karlıtepe, Yenimahalle, Yukarı Elmalı, Aşağı Elmalı gibi mahalleleri mevcuttur. Elmalı köyü, ismini sanıldığı gibi elma ağaçlarının bolluğundan almaz. Önce çiftlik, sonra mahalle olarak yaşatıldığı için köye "el malı, yabancı malı" anlamındaki bu isim verilir (Bilgin, Yarış, 2011: 114). Mehmet Halit Bayrı'nın "Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul" adlı eserinde ise bölge Beykoz'da bulunan çiftlikler arasında anılmış ve "Ayvalı" adıyla zikredilmiştir (Bayrı, 1951; 11).

Rumlardan kalma bir ayazmanın bulunduğu köyde Elmalı'nın çiftlik olduğu zamanlardan kalma bir de köşk bulunmakta, 1947 yılından beri Orman İdaresi'nin mülkü olarak muhafaza edilmektedir (Bilir, 2008: 236). Nüfusun büyük bölümünü köyün kurulma safhasından itibaren Karadeniz bölgesinden göç edenler oluşturmaktadır. Bu durum kendini köyde yetiştirilen ürünlerde de göstermiş, Karadeniz'den gelen vatandaşlar sıklıkla tükettikleri bazı ürünleri de beraberinde getirmişlerdir. Köyde uzun yıllar fındık, ceviz, incir, karayemiş, üzüm, kiraz, domates, karalahana, fasulye yetiştirilmiştir. "Öyle ki 20 yıl öncesine kadar İstanbul'un bütün karalahana ihtiyacı bu köyden karşılanmıştır (Bilgin, Yarış, 2011: 114)."⁹ Köy halkı geçimini kısmen tarım ve hayvancılık ile sağlamakta, genç nüfus daha çok köy dışındaki işlerde çalışmaktadır. 2018 yılı verilerine göre Elmalı köyünün nüfusu 2988'dir.

Köyde bir ilköğretim okulu, bir sağlık ocağı ve Kur'an kursu bulunmaktadır. Elmalı Köyü Yardımlaşma ve Güzelleştirme Derneği vardır. Yukarı Elmalı Camii 1952, Aşağı Elmalı Camii 1968 yılında yapılmıştır.

Köye Kavacık-Riva arasında sefer yapan 136R, Kavacık-Alibahadır arasında sefer yapan 136, Kavacık-Zerzevat-Alibahadır seferini yapan 136Z İETT otobüs hatları ile ulaşım mümkün olduğu gibi Beykoz ve Kavacık'tan kalkan minibüsler aracılığı ile de ulaşım mümkündür.

1.3.1.9. Göllü

Riva (Çayağzı), Bozhane, Öğümce ve Paşamandıra köyleri ile çevrili olan köyün ilçe merkezine uzaklığı yirmi beş kilometredir (Bilir, 2008: 236). "Bozhane köyünün bir mahallesi iken ayrılarak yeni bir köy olan Göllü, halkı da İstanbul'un fethinde Bozhanlı Türkmen aşiretinin torunlarıdır. Köyün ismi, Riva deresinin eskiden bu bölgede göl gibi genişlediği veya çok eskiden "Güllü" olup zamanla değişerek bugünkü şeklini aldığı söylentilerine dayanmaktadır" (Oral, 2002: 88). M. Halit Bayrı'nın "Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul" adlı eserinde köyün adı "Güllü" olarak geçmektedir (Bayrı, 1951). Yörede yaşayan Hilmi Ayvaz isimli bir kaynak kişinin köyün geçmişiyle alakalı aktardıkları ise şu şekildedir: "Bize Manav derler, buranın yerlisiyiz. Daha evvelden Bozhane köyü buradaymış. Göllü ise

⁹ Atıfta bulunulan eserin yayınlanma tarihinin 2011 yılı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

daha yukarıda, tepedeymiş. Bozhane buradan şimdiki yerine göç edince Göllü de yukarıdan aşağı inmiş. O tarafa “Eski Göllü” deriz. Şimdi seksen yüz hane ol an köy o zaman on beş yirmi hane belki var. Benim babam o zamanlar Kılıçlı’dan gelmiş” (KK 96). Kaynak kişinin “Eski Göllü” olarak adlandırdığı bölgede Osmanlı döneminden de eskiye ait bazı kalıntılar bulunmaktadır (Bilir, 2008: 236).

Günlük ihtiyaçlarını Bozhane köyünde bulunan bakkal market gibi alışveriş yerlerinden karşılayan yöre halkı kendi ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde tarım ve hayvancılıkla da uğraşmaktadır. Köyde eskiden ormancılık ve kumculuk önemli bir geçim kaynağıyken bugün kumculuk hiç yapılmamakta, ormancılık ise çok küçük çapta devam etmektedir. Eğitimin taşınalı sistemle gerçekleştiği köyün nüfusu 500 civarındadır. Köye Riva-Cumhuriyet köyü arasında sefer yapan 137 ve Ümraniye-Ömerli-Göllü seferini yapan 138B ile ulaşım sağlanmaktadır.

1.3.1.10. Görele

Çavuşbaşı köyünün bir mahallesi iken, 1994 yılında köy tüzel kişiliği alan Görele köyü, Çavuşbaşı, Polonezköy, Zerzevatçı köyleri ve Acarkent mahallesi ile çevrilidir (Bilir, 2008: 237). İlk yerleşenler kişilerin Giresun ilinin Görele ilçesinden geldiği için mahalle zamanla bu isimle anılır oldu (Oral, 2002: 88). Köyde fındık fidanları çoktur. Kaynak kişiler bu fındık fidanlarının Giresun fındıkları olduğunu belirtmektedir. Acarkent Sitesi’nin kurulması, Görele’de bir değişim sürecinin başlangıcı ve habercisi olmuştur. İlçe köyleri arasında şehirleşme en çok burada hissedilir (Bilgin, Yarış, 2011: 115).

Şekil 14 Görele Köy Girişi

Köyde hayvancılık ve çiftçilik yapılmamaktadır. Köy sakinleri küçük çapta bahçecilikle uğraşmaktadır. Köy halkı Görele dışındaki ilçelerde çalışarak geçimlerini sürdürmektedir. Köy sakinlerinden bazıları da Acarkent Sitesi'nde çalışmaktadır. Acarkent, Görele'nin profilinin değişmesine olduğu kadar ekonomisinin gelişmesine de etki etmiştir. Burası köy halkı için istihdam oluşturduğu gibi, pek çok gencin de iş kapısı haline gelmiştir (Bilgin, Yarış, 2011: 115). Görele muhtarı da kendilerine komşu olan Acarkent'in Görele halkı ve esnafı için bir kazanç kaynağı olduğunu belirtmiştir (KK 127). Görele'de bir camii, sağlık ocağı, ilköğretim okulu, anaokulu ve pek çok market bulunmaktadır. Bir veteriner kliniği de hizmet vermektedir. 2018 yılı verilerine göre nüfusu 2071 olan Görele'ye ulaşım Kavacık'tan kalkan 135A, 135K, 135G İETT otobüs hatları ve minibüsler ile sağlanmaktadır.

1.3.1.11. İshaklı

Köy, kuzeyde Kılıçlı, güneyde Hüseyinli (Çekmeköy), doğuda Şile ilçesi, batıda Bozhane ve Cumhuriyet köyleri ile çevrilidir (Oral, 2002: 89). Kılıçlı köyünden ayrılan köy, 1987 yılında köy tüzel kişiliği almıştır. Adını bölgede çiftlik sahibi olan İshak Ağa isimli bir şahıstan aldığı bilinmektedir (Bilir, 2008: 237). Köyde yaşayan bir kaynak kişi ise köyün adının nereden geldiği ile ilgili şunları aktarmıştır: “Burası aşağı ovoidan girdin mi çıkışı olmayan bir yer. Eskiler buraya “saklı köy” demiş. Saklı, zamanla olmuş İshaklı (KK 77). Köye 1940'lı yıllarda Karadeniz bölgesinden yerleşimler başladığında köyde sadece iki hane bulunmaktaydı. Ancak burada tarihi bir mezarlığın mevcut olması daha önceden de burada bir yerleşim biriminin olduğunu göstermektedir (Bilir, 2008: 237). İshaklı köyünün en ilginç özelliği, köyün tek bir giriş-çıkışının bulunmasıdır. Burası haricinde köye girmek veya köyden çıkmak imkânsızdır (Bilgin, Yarış, 2011: 116).

Şekil 15 İshaklı Köyü Girişi

Halkının büyük çoğunluğu Trabzonludur. Köy sakinleri tarafından buraya “Küçük Trabzon” denilmektedir (KK 68, 69, 70, 72, 73). Kaynak kişinin ifadesine göre köye yerleşen ilk Trabzonlular Kılıçlı köyündeki füze bataryası inşaatında çalışmak için buraya gelenlerdir. Daha sonra her bir çalışanın akrabalarının gelmesiyle nüfus artış göstermiştir. Köye gelenlerin bir kısmını da memleketindeki kan davasından uzak kalmak maksadıyla buraya gelenler oluşturmaktadır (KK 73).

Şekil 16 Köy Muhtarı Ali Çinel’den Edinilen Bu Görsele Yer Alanlar İshaklı Köyüne İlk Gelen ve Köyün Kurucuları Olarak Kabul Edilen Trabzonlulardır

Köy dışında başka işlerde çalışanlar olduğu gibi köylüler tarım, hayvancılık ve bahçecilikle de geçimlerini sağlamaktadır. Çevresindeki villalar nedeniyle hafta sonları oldukça rağbet gören İshaklı, iki spor kompleksiyle de sporseverlerin akınına

uğramaktadır. 30 dönüm arsa üzerine kurulan ve 2008 yılında faaliyete geçen Dila Country Club adlı spor kompleksinde binicilik eğitimi verilir ve hava şartlarına göre arazi binişleri yapılır. Diğer spor kompleksi ise, etrafı ıhlamur ve gürgen ormanlarıyla çevrili Saklıköy Country Club'tır. İshaklı ovasında 70 dönümlük bir arazi üzerine konumlandırılan bu kulüp, 1993 yılından beri sporseverlere hizmet vermektedir (Bilgin, Yarış, 2011: 116).

Köyde bir özel fidanlık, kireç ve taş ocağı, yetiştirme ve eğitim veren bir köpek çiftliği de hizmet vermektedir. Köyün üst kısmında bulunan gölet sayesinde İstanbul'un ilk sulama kooperatiflerinden biri de burada bulunmaktadır. Köyde bir camii, bir ilköğretim okulu ve sağlık evi bulunmaktadır. 2018 yılı nüfus verilerine köyün nüfusu 1297'dir. Köye ulaşım İETT'nin 137, 138B, 139S numaralı otobüs hatları aracılığı ile mümkündür.

1.3.1.12. Kaynarca

Önceleri Dereseki köyüne bağlı olan Kaynarca, 1987 yılında köy statüsü kazanmıştır. Beykoz'a 13 kilometre mesafede olan köy, Akbaba, Dereseki, Anadoluferi, Poyraz ve Alibahadır köylerine komşudur (Bilgin, Yarış, 2011: 118). Köyün adının "Kaynarca Çiftliği" olarak bilinen bir çiftlikten geldiğini dile getirenlerin yanı sıra "yörede bulunan kaynak suların çokluğu" nedeniyle de köye Kaynarca dendiğini ifade edenler bulunmaktadır (KK 50). Kaynarca çiftliği topraklarına ilk yerleşim Bulgaristan göçmenlerinin bölgeye yerleştirilmesi ile başlamıştır. Göçmenlerin zamanla topraklarını satmaları ile köye köy dışından bir nüfus akışı olmuş, özellikle Doğu Karadeniz bölgesinden gelenlerin çokluğu dikkat çekmiştir (Oral, 2002: 90). Bugün için Kaynarca köyü nüfusunun büyük bir bölümünü Rize başta olmak üzere Doğu Karadeniz illerinden gelen vatandaşlar oluşturmaktadır. Bu yönüyle Kaynarca, tipik bir Karadeniz köyü profili çizmektedir.

Köyde bulunan kaynak kişiler Anadoluferi yolu üzerinde "Yağmurlu Baba" adında bir yatır bulunduğunu, mezarın bulunduğu noktadan "viyadük" geçmesi sebebiyle yatırın yerinin tam olarak tespit edilemediğini belirtmişlerdir (KK 33, 50). Köyün içinden geçen dere kenarında kulübe görünümünde tarihi bir değirmen bulunmakta fakat artık kullanılmamaktadır.

Köyde bir okul ve bir camii ve muhtarlığın içinde aile sağlık ocağı hizmet vermektedir. Köyün girişinde bir spor tesisi de bulunmaktadır. Köy halkı tarım ve hayvancılıkla, yazlık düğün yerleri işletmeciliği ve köy dışında çalışarak geçimini sağlamaktadır. 2018 yılı verilerine göre köyün nüfusu 651'dir. Kaynarca köyüne Kavacık-Halayıkdere-Anadolufeneri seferini yapan 15D İETT hattı ile ulaşım sağlanmaktadır.

1.3.1.13. Kılıçlı

Beykoz'un orman içi köylerinden olan ve ilçeye otuz üç kilometre uzaklıktaki Kılıçlı, Şile ilçesi, Bozhane ve İshaklı köyleriyle komşudur (Bilgin, Yarış, 2011: 119). Köyün kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılmış değildir. Köye ilk yerleşenlerin dört kabile olarak buraya gelen "Kafkas Türkler"i olduğu bilinmektedir. *Seyahatnâme*'den edindiğimiz bilgilere göre köyün deresinde kılıç balıklarının sürü halinde dolaşmasından dolayı köy bu ismi almıştır. Bir diğer rivayet ise, köyün kılıç kullanılarak ele geçirildiği bu yüzden isminin Kılıçlı olarak anıldığıdır (Oral, 2002).

Kılıçlı Beykoz'un en yüksek köyüdür. Karadeniz'i yüksekten görebildiği için 1960'lı yıllarda askeriye Kılıçlı'da konuşlanmış ve burada bir gözetleme kulesi inşa edilmiştir. Bölgeye veya ülkeye yönelik bir tehlike veya tehdit durumunda Kılıçlı'daki bu gözetleme kulesinden müdahale edilmesi planlanmıştır. Zamanla tehlike ortadan kalkınca askeriye hem gözetleme kulesini hem de bölgeyi Kılıçlı köyü sakinlerine bırakıp yöreden ayrılmıştır(Bilgin, Yarış, 2011: 119).

Şekil 17 Kılıçlı Köyünün Bozhane Tarafında Bulunan Girişi

Köyde NATO'ya ait füze üssünün bulunduğu alan için Türkiye'nin en büyük film platosu kurulması planlamış; fakat köyün uçakların geçiş güzergâhı üzerinde bulunması dolayısıyla uçakların çıkardığı yüksek seslerin çekimleri etkileyebileceği düşünülmüş ve planlanan bu proje yarım kalmıştır.

Köyde bir ilköğretim okulu, bir sağlık evi bulunmaktadır. 1958 yılına ait Kılıçlı Camii'ni ayrıcalıklı kılan ise, Sakal-ı Şerif'in burada bulunmasıdır (Bilgin, Yarış, 2011: 120). Köy halkı geçimini tarım ve hayvancılık ile sağlamakta iken günümüzde köy dışında çalışarak ve kendi ihtiyaçlarını temin amaçlı bahçecilik ve hayvancılık ile uğraşarak devam ettirmektedir. Son yıllarda arıcılık faaliyetleri revaçtadır. Köyde 2019 yılı ağustos ayında karpuz festivali yapılmıştır. 2018 yılı verilerine göre köyün nüfusu 534'tür. Kılıçlı köyüne ulaşım İETT'nin Kavacık-Riva-Cumhuriyet köyü seferini yapan 137 ve Ümraniye-Ömerli-Göllü seferini yapan 138B otobüs hatları ile sağlanmaktadır.

1.3.1.14. Mahmutşevketpaşa

Köyün ilk adı Arnavutköy'dür. Fener Rum Patrikhanesi kayıtlarına göre Arvanito Hori olan köyün adı, zamanla Arnavutköy olarak anılmaya başlanmıştır (Bilir, 2008: 209). İlçe merkezine 18 kilometre uzaklıkta olan Mahmutşevketpaşa köyü kuzeyde Alibahadır, Kaynarca, güneyde Polonezköy, doğuda Bozhane, Öğümce, batıda Örnekköy ve Dereseki ile komşudur.

Mahmutşevketpaşa köyü ile ilgili kaynaklarda şu bilgilere yer verilmiştir: "Köy eskiden, şimdi Gültepe denilen güneydoğudaki bir tepe üzerinde olup Rumlarla meskûn idi. Söylentilere göre eşkıyalardan dolayı yeni yerleşme yeri arayan Rumlar, şimdiki köy yerine bahçıvanlık yapan bir Arnavudun yanına göç etmişler. Bu sebeple de köy zamanla Arnavutköy olarak anılmaya başlanmıştır (Oral, 2002: 91)." Burada yaşayan Rumlar 1924'te Yunanistan ile yapılan Nüfus Mübadelesi Antlaşması çerçevesinde Yunanistan'a göç ettirilmiş; Yunanistan'ın Drama, Selanik bölgesinde yaşayan Müslüman Türk mübâdiller de bu köye yerleştirilmiştir. "Köye ilk mübâdiller, 1924'te Drama ve Kozluca'dan gelmişlerdir. Bunların toplamı üçer ailedir. 6 ay sonra bu kez Koissa'dan 120 hane gelmiştir. Nihayet 1935'te Arnavutluk'tan 3 hane daha gelmiştir. Şimdiki halkın çoğunluğu mübadele göçmenidir. Bunlara ilâveten son yıllarda Karadeniz yöresinden; Trabzon, Giresun ve Rize'den gelenler de vardır (Bilir, 2008: 209)."

Köyün Mahmutşevketpaşa ismini alması ile ilgili kaynaklarda “Mahmut Şevket Paşa’nın köyün ortasından geçen derenin üzerine köprü yaptırırken vefat etmesi” sebebiyle bu ismi aldığı bilgisi mevcuttur (Bilir, 2008: 209). Köyde sayılı da olsa eski Rum evlerinden birkaçı hala ayaktaadır. Rumlara ait olduğu söylenen kilisenin yerinde şu an bir çocuk parkı bulunmaktadır. Tarihi 18. yüzyıla dayanan Rumlardan kaldığı söylenen bir değirmen olduğu biliniyor olsa da bugün maalesef kalıntıları dahi yerinde bulunmamaktadır.

Köyde sebzeçilik, seracılık, hayvancılık faaliyetleri devam etmektedir. Yetiştirilen sebzeler Beykoz’un birçok semt pazarında ve İstanbul meyve sebze halinde yerlerini almaktadır. Ayşekadın olarak bilinen taze fasulyesi çok meşhurdur. Geçmişte çok uzak yerlerden burada yetişen fasulyelerden almak için gelenler olduğu bilinmektedir. Köyün etrafı ormanlıktır. Kestane ağaçları bulunmaktadır. Yetiştirilen ürünler yol kenarlarındaki küçük tezgâhlarda satılmaktadır. Köyde bir ilköğretim okulu mevcuttur. Köyün üst kısmında pansiyon ve restoran olarak hizmet veren bir işletme bulunmaktadır. Ayrıca köyde bir köpek oteli de vardır. 2018 yılı verilerine göre Mahmutşevketpaşa köyünün nüfusu 1795’tir. Mahmutşevketpaşa köyüne ulaşım 136, 136R, 136Z numaralı İETT otobüs hatları aracılığı ile sağlanmaktadır.

1.3.1.15. Öğümce

Beykoz’un ilk Türk köylerinden olan Öğümce’nin kuruluşu, İstanbul’un fethinden önceye kadar uzanır (Bilgin, Yarış, 2011: 120). Öğümce kuzeyde Bozhane ve Göllü, batıda Mahmutşevketpaşa, doğuda Kılıçlı ve güneyde Cumhuriyet köyleri ile çevrilidir. Köyün adının nereden geldiği bilinmemekte ise de kaynaklarda bununla ilgili çeşitli rivayetler yer almaktadır. Savaşlarda bu köyün insanları yiğitlikleri ile ön plana çıktıklarından dolayı köyün adı, bu yiğitlere karşı duyulan övgü ifadeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Diğer bir başka iddia ise, köyü bu bölgede kurulan ilk Türk köyü olması sebebiyle “önce kurulan” anlamında “Önceköy” adı verilmiş, daha sonra ise bu isim Öğümce’ye dönüşmüştür. Köy muhtarı Bozhane, Göllü ve Öğümce’nin adetlerinin birbirlerine benzediğini belirtmiş, köyde eskisi gibi ormancılık, hayvancılık ve tarımla uğraşan kimselerin kalmadığını gençlerin köyü terk edip köy dışında çalışmakta olduğu bilgisini vermiştir (KK 14).

Şişe-Cam Fabrikasının yıllar önce kapattığı binalarda dekor atelyesi vardır. Kısa süre önce de camcılığı geliştirmek ve cam sanatçıları yetiştirmek için “Cam Ocağı” ismi ile bir atelye kurulmuştur (Oral, 2002: 91). Köyde eğitim öğretim faaliyetleri taşımali sistem ile devam etmektedir. Öğümce’ye ulaşım Kavacık-Cumhuriyet köyü seferini yapan 137 numaralı İETT otobüs hattı ile sağlanmaktadır.

1.3.1.16. Örnekköy

Çevrede orman özelliğini kaybetmiş alanlara, ilçenin üç büyük fabrikasında çalışanların 1950 yılından sonra başlayan yerleşimleri zamanla bir mahalle meydana getirmiş ve mahalle 28.03.2001 tarihinde bağlı olduğu Elmalı’dan ayrılarak ilçenin 2001 yılında kurulan en yeni köyü olmuştur (Oral, 2002: 92). Geniş bir alana kurulan ve Tepetarla olarak da anılan bu köy ilçeye 7, İstanbul’a ise 37 kilometre mesafede bulunmaktadır (Bilgin, Yarış, 2011: 122). Kendi içinde Tepetarla, Yeni Mahalle, Toygar, Şirindere ve Tahtaköprü mahallelerine ayrılmıştır.

Bir orman köyü olan Örnekköy’ün geniş ve bereketli toprakları dört mevsim tarıma elverişlidir. Bu yönüyle köy halkına hem kendi sebze-meyve ihtiyacını karşılaması hem de geçimini sağlaması için olanak sunar. Daha çok fındık, karalahana ve fasulye yetiştirilen köyde tarım dışında hayvancılıkla da uğraşmaktadır (Bilgin, Yarış, 2011: 122). 2002 yılında köyde kestane fabrikası kurulmuştur; ancak şu an faaliyette değildir. Köyde iş imkânı sağlayan birkaç tekstil atölyesi bulunmakta ise de köy halkının çoğu geçimlerini sağlamak amacıyla ilçe merkezinde çeşitli işlerde çalışmaktadır.

Köyde bir anaokulu ve çevre köylerden öğrencilerin de taşımali sistem ile burada eğitim gördüğü iki ilköğretim okulu vardır. Ayrıca sağlık ocağı, eczane ve PTT santrali de bulunan köyün sınırları içerisinde altı camii bulunan köyün ilçeye ulaşımı minibüsler ve Sultaniye-Alibahadır bağlantılı İETT otobüsleri ile sağlanmaktadır (Oral, 2002: 92). Örnekköy bir dönem Rize, Kastamonu, Trabzon ve Giresun gibi Karadeniz illerinden göç almış bir yerleşim yeridir. Örnekköy’ün 2018 yılı verilerine göre nüfusu 3971’dir.

1.3.1.17. Paşamandıra

Köy, kuzeyde Riva, doğuda Göllü, Bozhane ve Öğümce, batıda Alibahadır, güneyde Cumhuriyet köyleri ile çevrilidir. Beykoz'a 23 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Yüz yıl kadar önce Abraham Paşa'nın arazisi olup Osmanlı hazinesine geçmiş olan köy arazisinde kurulan mandıra Paşamandırası olarak anılmış, zamanla Paşamandıra şeklinde söylenir olmuştur. Köy ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulmuş, 800 kadar göçmen yerlerini satıp ayrılınca 1950'den sonra Kastamonu ve Trabzon köylerinden gelenler yerleşmişlerdir. Mandıra kaybolmuştur (Oral, 2002: 94).

Köyden geçen Ayvalıdere üzerinde bir sulama kanalı bulunmaktadır. Riva ve Kalaycı dereleri de köy arazisi üzerinden geçmektedir. Köylüler bir zamanlar Riva deresi üzerinden motorlar ile taşımacılık da yapmışlardır.

Köyde Paşamandıra, Değirmendere ve Ayvalıdere olmak üzere üç mahalle bulunmaktadır. Köyde Paşamandıra Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği tarafından yol, çeşme ve kültür binaları yapılmıştır. Paşamandıra köyünün nüfusu 2018 yılı verilerine göre 1160'tır. Köye ulaşım Kavacık-Cumhuriyet köyü seferini yapan 137 numaralı İETT otobüs hattı ile sağlanmaktadır.

1.3.1.18. Polonezköy

Şehir merkezine uzaklığı 22 km olan Polonezköy, kuzeyde Mahmutşevketpaşa, güneyde Üsküdar ilçesi, doğuda Cumhuriyet köyü ve batıda Görele ile çevrilidir.

Köyün kuruluşu Polonyalı General Prens Adam Çartoriski'nin idama mahkûm edilmesi sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması hadisesine dayanmaktadır. Rusya'da Çar Nikola devrinde Polonyalı General Prens Adam Çartoriski 1830 ayaklanmasından sonra idama mahkûm edilince serveti ile Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı. 1842'de bugünkü köy arazisini (6300 dönüm) satın alarak kendisi gibi sığınan diğer Polonyalıların yerleşmesi için bağışladı. 12 aile tarafından böylece kurulan köy, Kırım harbi sonunda Polonyalı gönüllü süvarilerin, daha sonra da Şeyh Şâmil'in ordusunda hizmet gören Polonyalıların yerleşmesi ile hızla büyüdü ve gelişti (Oral, 2002: 95). Bu kuruluş hikâyesinden dolayı köy ilk yıllarda Adampol yani "Prens Adam'ın köyü" olarak anılırken zaman içerisinde bu isim Polonezköy'e evrilmiştir.

Tarım ve hayvancılığın yanında pansiyonculuk köy halkı için ikinci bir gelir kaynağı olmuştur. Günümüzde azalan tarım ve hayvancılık yerini büyük ölçüde pansiyonculuğa bırakmıştır. Köy halkının çoğu evlerinin bir bölümünü pansiyon olarak işlettiği gibi konaklama için yeni binalar da yapılmıştır. Köylüler arasında hızla yayılan bu faaliyet Polonezköy'ü önemli bir turizm merkezi haline getirmektedir.

Polonezköy, halkını Polonyalıların oluşturduğu buna rağmen yabancı yönetimin karışmadığı bir yerleşim yeri olması sebebiyle ilginç bir özellik göstermektedir. İlk yıllarda köyden ziyade bir koloni yerleşimi görülen Polonezköy'de halk tarımla ve hayvancılıkla uğraşmış ve bu uğraşla geçimini sağlamış; bahçelerde şeftali, üzüm, incir gibi yiyecekler yetiştirilmiştir. At, inek, keçi gibi hayvanlar beslenmiş verimli yıllarda ise süt ürünleri, peynir ve tereyağ İstanbul'da satılmıştır (Bauer, 1990: 33). Ünver Oral *Geçmişten Günümüze Beykoz* adlı eserinde “modern mandıralarda eti için domuz ve süt için sığır” beslendiğini de belirtmiştir. (Oral, 2002: 95)

Yaşayış ve inanışlarında Polonya'dan farklı olmayan ve kültürlerini muhafaza etmek isteyen Polonezköylüler için nüfus her zaman bir tehlike olmuştur. Kaynaklarda yer alan bilgiye göre “yerli halkın arazilerini satıp ayrılmaları sonucu azalmaya devam eden köy nüfusu, 1950'de 565 iken 1970'de 280 ve 1973 yılında da 32 hane olarak 80 kişiye düşmüştür (Oral, 2002: 96). 2018 yılı verilerine göre ise Polonezköy'ün nüfusu 405'tir. Köyde bir camii ve bir kilise bulunmaktadır. Öğrenci nüfusunun az olduğu Polonezköy'de eğitim faaliyetleri taşınabilir olarak yapılmaktadır. Polonezköy'e İETT'nin sadece belli saatlerde buradan geçtiği 137 numaralı hattı ile sağlanmaktadır.

Köyde bulunan 1881-1883 yıllarında inşa edilen ve köyün en eski mimarilerinden biri olan Zofia Ryzy'nin, diğer bir deyişle Zoşa Hala, evi tipik bir Polonya evidir. Polon kültürüne ait ev mimarisi, köy yaşamı, köye ait eski fotoğraflar, köyde yaşayan ailelerin soyağacı, köyün kuruluş belgeleri, kullanılan eski tarım aletleri ve ev eşyaları burada sergilenmektedir.

1994 yılında Tabiat Parkı ilan edilen Polonezköy'de 1990-99 yılları arasında muhtar Fryderyk Nowicki ile Beykoz Rotary Kulübü'nün iş birliği ile kurulan küçük üretim sahası oluşturulmuştur. 2004'te İstanbul Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü'nün devreye girmesiyle ise bu küçük çiftlik gerçek bir üretim çiftliğine dönüşmüştür. Çiftlikte 2010 yılında keklik üretimi de başlamıştır.

1.3.1.19. Poyrazköy

Kuzeyde Anadolufeneri ve Karadeniz, güneyde Alibahadır ve Kaynarca köyleri, doğuda Paşamandıra ve Riva, batıda İstanbul boğazı ile çevrelenen Poyrazköy Karadeniz'e en yakın yerleşim yerlerindendir.

Kaynaklar köyün kuruluş tarihinin 600 yıl öncesine, buraya ilk yerleşen topluluk olduğu bilinen, Cenevizliler'e dayandığını ifade etmektedir (Oral, 2002:97). Cenevizliler'den sonra Bizanslılar'a ev sahipliği yapan bu bölge daha sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesiyle Trabzon ve Rize'den göç almış bölgede bulunan Rumlar yerleşimlerini terk etmişlerdir. Günümüzde Rize'linin çoğunlukta olduğu Poyrazköy'de temel geçim kaynağı balıkçılıktır. Beykoz'un köyleri arasında limanı bulunan tek kıyı köyü Poyrazköy'dür. Köyde limanın bulunması köy halkının balıkçılık ve denizcilik faaliyetlerine de imkân sağlamaktadır.

Bir dönem askeri yasak bölge içinde bulunduğundan giriş ve çıkışlar özel kimlikler aracılığıyla sağlanmış köye giriş ve çıkışlar deniz yolu üzerinden yapılmıştır. 1968 yılında askeri bölge yasağı kalkmış giriş ve çıkışlar serbest bırakılmıştır. 2018 yılı verilerine göre köyün nüfusu 914'tür.

Poyrazköy'e ulaşım İETT'nin 135 numaralı hattı ile sağlanmaktadır.

1.3.1.20. Riva

İlçe merkezine on sekiz kilometre uzaklıkta bulunan köy kuzeyde Karadeniz, güneyde Paşamandıra ve Alibahadır doğuda Şile ilçesi, batıda Anadolufeneri'ne komşu olan Riva, Riva çayının döküldüğü yerin doğusunda bulunduğundan "Çayağzı" olarak da bilinmektedir.

Köyün kuruluş tarihi Cenevizliler'e dayandırılmaktadır (Oral, 2002: 85). Eskiden karayolu erişimi bulunmadığından dolayı köy değişimlerden daha geç etkilendi. Riva deresi üzerindeki köprü yapılmadan evvel Bozhane üzerindeki yol ile Riva'ya karayolu üzerinden ulaşım sağlanmıştır. Köy halkı genellikle Karadenizlidir. Sebze meyvecilik bahçelerde köylünün ihtiyacı kadar yapılmaktadır. Yazları oldukça kalabalık olan Riva deniz turizmi açısından oldukça elverişlidir. Bölgede butik oteller

ve pansiyonlar da yer almaktadır. Türkiye Futbol Federasyonu'nun bir yerleşkesi bulunmaktadır. 2018 yılı verilerine göre Riva'nın nüfusu 2308'dir.

Köye ulaşım İETT'nin 136R ve 137 numaralı araçları ile sağlanmaktadır.

1.3.1.21. Zerzevat

Kuzeyde Mahmutşevketpaşa, doğuda Polonezköy, batıda Elmalı, güneyde ise Görele köyü ile çevrili olan Zerzevatçı köyü Mahmutşevketpaşa köyünden ayrılarak yeni kurulmuş olan bir köydür.

Kaynak kişilere göre köy Zerzevatçı adını, 1920'lerden önce bu yörede topraklarında sebze tarımı yapan Rum asıllı Zerzevatçıoğulları ailesinden almaktadır (KK 99). Mübadele ile gelen muhacirlerin köye yerleşerek bir süre burada yaşamışlardır. 1948 yılında köye Kastamonu'nun Bozkurt ilçesinden yoğun bir göç başlamış muhacirler arazilerini gelenlere satarak burayı terk etmişlerdir. Günümüzde köyde yoğun olarak Kastamonulular bulunmaktadır.

Köylüler geçimlerini ormancılık, solucan gübreciliği, sebze ve meyvecilikle sağlamaktadırlar. Köy halkı hayvancılıkla uğraşmakta tarlalarda sebzeçilik yapmaktadır. Köy haftasonları ilçe dışından sebze meyve satın almaya gelen ziyaretçilerle kalabalıklaşmaktadır. Köyde bir ilköğretim okulu ve anaokulu bulunmaktadır. Ayrıca köy sınırları içerisinde "İstanbul Kelebek Çiftliği" adında bir kelebek çiftliği bulunmaktadır. 2018 yılı verilerine göre nüfus 1009'dur.

Köye ulaşım İETT'nin 136Z numaralı hattı ile sağlanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM GEÇİŞ DÖNEMLERİ VE GİYİM KUŞAM

2.1. Geçiş Dönemleri

İnsanın doğumundan ölümüne kadar varlığını devam ettirdiği süre içerisinde geçirdiği çeşitli evreler bulunmaktadır. Bu evrelerin en belirgin olanları halkbilimi tarafından “geçiş dönemleri” adı altında incelenmektedir. Türk Halkbilimi adlı eserinde Sedat Veyis Örnek, söz konusu geçiş dönemlerini şu şekilde sıralamıştır: “İnsan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler” (Örnek, 1977: 131).

Bu bölümde Beykoz köylerinde yapılan derleme esnasında kaynak kişilerin aktardıkları dinsel büyüsel pratik ve uygulamalar “doğum, evlenme ve ölüm” başlıkları altında verilecektir.

2.1.1. Doğum

İnsan hayatındaki geçiş dönemlerinin ilki “doğum” olayıdır. Yaşamın başlangıcı olması sebebiyle gerek birey gerekse toplum açısından büyük önem arz eden doğum olayının beraberinde getirdiği inanç, tören ve çeşitli uygulamalar “doğum öncesi, doğum sırası, doğum sonrası” başlıkları altında incelenmiştir.

2.1.1.1. Doğum Öncesi

2.1.1.1.1. Hamile Kalma / Kısırlığı Giderme

Hamile kalma, kaynak kişilerce “gebe kalmak”, “yükü olmak”, “iki canlı olmak”, “sıvalı küp” şeklinde de ifade edilmekteyken, hamile kalamayan kadın “kısır”, “züriyetsiz”, “kuru göt” adlarıyla ifade edilmektedir. Bu kullanımların yanı sıra kaynak kişilerin “ayıp” endişesiyle söylemekten kaçındığı çeşitli adlandırmalar da mevcuttur (KK 2, 3, 4, 1, 10, 11, 18, 20, 40, 41, 54, 66, 67, 81, 84, 85, 88, 95, 98, 102, 105, 107).

Hamile kalmaya yönelik inanç ve uygulamaların, bir kısmının çocuk sahibi olma isteğinin belirmesi aşamasında, büyük bölümününse “kadının hamile

kalamaması” sonucu, bir arayışın ürünü olarak şekillendiği söylenebilir (Acıpayamlı,1961: 13). Hamile kalamayan kadının özellikle geleneksel kesimlerde horlanması, aşağılanması gibi durumlar, kadını, çocuk doğurabilmek için birtakım çareleri ve yolları aramaya yöneltmektedir. Temelde çocuk sahibi olma isteğinden kaynaklanan bu çaba sonucunda oluşan uygulamaları başlıca üç başlık altında toplayabiliriz: a.) Dinsel - büyüsel nitelikte olanlar, b.) Halk hekimliği kapsamına girenler, c.) Tıbbi sağaltma alanına girenler (Örnek,1977: 132).

a.) Dinsel – Büyüsel Nitelikte Olanlar

Derleme çalışmaları esnasında gördüğümüz kaynak kişiler, çocuk sahibi olmanın bir “nasip ve “kısmet” işi olduğunu, bu sebeple çocuk sahibi olmak isteyen anne ve babanın bu isteğini Allah’tan istemesi gerektiğini, hamile kalamama durumunda sabırla dua etmeye devam edilmesi gerektiğini söylemektedir. “Dua etme”, çocuk sahibi olmak isteyenler için netice alınıncaya kadar mutlaka terkedilmemelidir (KK 1, 103, 107, 95, 84, 88, 46, 40, 18, 20, 2). Kişi, ilk olarak kendi bildiği duaları okur ve talebini dile getirir. Sonraki aşamada yakın çevresinden danışabileceği insanlara (genellikle kadın olur) başvurur ve onları da sürece dâhil eder. Bu süreçte din ve büyü kaynaklı bazı uygulamalar netice alınıncaya kadar denir. Bu iki alanın geçişkenliği söz konusudur ve bahse konu olan uygulamadaki dinsel ve büyüsel öğeler süreç tamamlanıncaya kadar birbirleriyle münasebet halindedir.

Poyraz köyde bir kaynak kişi hamile kalamayan kadınlar için Kuran-ı Kerim’den Meryem suresini okuduklarını, ardından hamile kalabilmek için yapılagelen bir duayı eklediklerini ifade etmiştir (KK 40). Meryem suresi, Hz. Meryem’in herhangi bir birliktelik yaşamadığı halde bir “mucize eseri” olarak hamile kalmasını anlattığından hamile kalmak isteyen kimselere yakınları tarafından bu sureyi okumaları tavsiye edilmektedir. Temel amaç, hamile kalamayan kişinin “Hz Meryem” gibi çocuk sahibi olmasıdır ve bu sure ile gerçekleştirilecek temasın kişiye doğurganlık vasfı kazandıracağına inanılmaktadır. Bu dinsel büyüsel uygulama bireysel olabildiği gibi, kadınların kendi aralarında toplanmalarıyla da gerçekleştirilebilir. Hamile kalmak isteyen kadın, yapılan duaları daha etkili kılabilmek amacıyla duasının kabul olacağına inandığı kişilerden (genellikle yaşlı ve büyük insanlar) yardım ister (KK 40). Türbelere, yatırlara veya mübarek olduğuna inanılan yerlere gitmenin de hamile kalma sürecini hızlandırdığına inanılmaktadır (KK 40, 41, 2, 1, 70, 109, 107,105).

Dinsel ve büyüsel pratiklerin bir arada uygulandığı mekânların başında bu türbeler gelmektedir.

Hamile kalmaya yönelik dinsel büyüsel uygulamaların en yaygın olanı yatır ve türbe ziyaretleridir. Derleme yapılan köylerde hamile kalmak isteyen kadınların gerek bulundukları köylerde, gerek bağlı bulundukları ilçede, gerekse ilçe sınırları dışında ziyaret ettikleri birçok yatır ve türbe yeri vardır. Beykoz sınırları içerisinde bulunan ziyaret yerlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Yuşa Türbesi, Anadolukavağı
- Şehit Baba, Anadolufeneri
- Akbaba Sultan, Akbaba
- Kırklar Sultan, Dereseği
- Şemsi Sultan, Dereseği
- İsmail Dede, Bozhane
- Uzun Evliya (Leblebici Baba), Ortaçeşme
- Tezveren Dede, Paşabahçe

Yukarıdaki ziyaret yerlerinin yanı sıra, kaynak kişiler, hamile kalmak isteyen kadınların Beykoz dışında da ziyaret ettikleri yerler olduğunu belirtmiştir. Bunlar, bulundukları ilçelerle beraber:

- Eyüp Sultan Türbesi, Eyüp
- Telli Baba, Sarıyer
- Aziz Mahmut Hüdai, Üsküdar
- Yahya Efendi, Beşiktaş

Yatır ve türbe ziyaretlerinde bulunan kaynak kişiler, çocuk isteklerini türbede yatan kişiden değil, Allah'tan istediklerini, türbede yattığına inanılan zatın Allah katında “mübarek ve makbul” olduğuna inandıkları için onu “vesile” kıldıklarını, mezarda yatanın “yüzü suyu hürmetine” Allah’a yakardıklarını ve O’ndan istekte bulunduklarını ifade etmektedir.¹⁰ Bununla beraber kaynak kişiler, eskiden türbe ve yatır ziyaretlerinde çok çeşitli uygulamaların yapıldığını, bunların büyük kısmının “batıl” ve “günah” olduğu gerekçesiyle zamanla terkedildiğini vurgulamaktadır (KK 1, 2, 10, 20, 40, 67, 88, 95, 107). Hamile kalmak maksadıyla Dereseği köyünde bulunan

¹⁰ Adı geçen türbe ve ziyaret yerleriyle ilgili detaylı bilgi Halk İnançları bölümünde verilecektir.

Kırklar Sultan türbesine giden kadınlar tarafından, kendilerine ait bez ve iç çamaşırlarının, içlerine Kuran harflerinden yazılı çeşitli dualar konularak türbeye bırakılması, çamaşırların türbenin çeşitli bölmelerine sokulup çıkarılması, türbenin yanından yöresinden bir şeyler edinilmesi(taş, toprak gibi) veya kendilerine ait bir eşyanın mümkünse türbe içine, değilse türbe civarına gömülmesi gibi uygulamalar bugün için terkedilmiş uygulamalardandır. Bununla beraber çocuk sahibi olmak isteyen ve türbe ziyaretine gelen kişilerin o türbeye has olmayan birtakım uygulamaları yaptıklarına nadir de olsa rastlanmaktadır. Kaynak kişiler bu tür uygulamaların kişinin kendi inancından veya başka birinden duyduklarından kaynaklandığını düşünmektedir (KK 93, 92, 10, 107, 109).

Şekil 18 Dereşeki Köyünde Bulunan Kırklar Sultan Türbesi

Selçuk Aytaç'ın Nisan 1977 tarihinde Bozhane köyünde gerçekleştirdiği derlemede şu bilgiler yer almaktadır: Çocuğu olmayan kadınlar, çocuğu doğduktan sonra yaşamayan aileler Bozhane köyünde bulunan "Horasanlı İsmail Dede" türbesine gider, dua ettikten sonra elbiselerinin kumaşından bir parçayı türbeye bırakırlar (Aytaç, 1977). Bozhane köyünde yapılan derleme esnasında kaynak kişilere

Şekil 19 Bozhane Köyünde Bulunan Horasanlı İsmail Dede Türbesi

daha önce derlenmiş olan bu bilgilerden bahsedilmeksizin hamile kalmak isteyen kadınların türbeye gidip gitmediği sorulmuştur. Dua etmek maksadıyla türbeye gidildiğini ifade eden kaynak kişiler türbeye “elbiseden bir kumaş parçası bırakma” işleminden ilk aşamada bahsetmemişlerdir. Önceki derlemelerden elde edilen bilgilerin bir kısmına değinildiğinde yaşı müsait olanların eski uygulamaları hatırladıkları görülmüştür. Buna karşın bazı kaynak kişiler türbeye yönelik hâlihazırda devam eden uygulamaları sayarken eski uygulamaları söylemekten kaçınmış, “öyle şeyler eskidenmiş” diyerek konuyu kapatmak istemişlerdir (KK 59, 63, 62).

Anadolufeneri’nde bulunan “Şehit Baba” da çocuk sahibi olmak isteyenler tarafından sıklıkla ziyaret edilen yerlerdendir. Köyden bir kaynak kişi, hamile kalmak isteyenlerin Şehit Baba’yı ziyaret etmelerini şu şekilde anlatmaktadır: “Şimdi ne var biliyor musun, bu Şehit Baba! Yeni evlenenler çocuğu olmadığı zaman ona giderler, yalvarırlar, mum adarlar, mum dikerler, dua ederler. Bunu yapanların çocukları da olur. Oraya gelenlere Allah hakikaten de çocuk verir (KK 31). Bir diğer kaynak kişi de Şehit Baba’nın çocuk sahibi olma sürecindeki rolünü “Şehit Baba kısırlığa kesin çözümdür burada” şeklinde ifade etmektedir (KK 33).

Şekil 20 Anadoluferi’nde Bulunan Şehit Baba

Çocuğu olmayan kadının veya eşinin çocuk sahibi olabilmek için adak adaması, kurban kesmesi de dinsel büyüsel nitelikli pratiklerdendir. Derleme yapılan köylerde kaynak kişiler “adak adama”nın hala devam ettiğini, çocuk sahibi olmak isteyen kimselerin çoğunlukla türbelere giderek, kısmen de kendi kendilerine adak adadıklarını, adak adama neticesinde doğan çocuklara “adaklı” dendiğini ifade etmişlerdir (KK 95, 107, 105, 88, 40, 67). “Türbelere adak adayarak doğum yapan kadınların çocukları, anneleri hangi türbeyi ziyaret etmişse oraya “bağlı” sayılır. Bazı

aileler çocuk doğar doğmaz çocuğu yere koymadan o türbeye götürür ve ondan sonra eve getirirler. Bağlı çocuklar, hayatlarını bağlı oldukları türbede yatan veliye borçlu ve bu itibarla büyüdükten, hatta delikanlılık çağına geldikten sonra bile, o türbeyi zaman zaman ziyaret etmek mecburiyeti altına girmiş telakki edilirler” (Bayrı, 1940: 49). Bayrı’nın “İstanbul’da Doğum ve Çocukla İlgili Adetler ve İnanmalar” başlıklı yazısında belirttiği bu bilginin bugün için geçerli olup olmadığını bir kaynak kişiye sorduğumuzda şu şekilde cevap vermiştir: “Türbeye gittikten sonra çocuğu olan kimse, çocuk doğduktan sonra, bir memnuniyet göstergesi olarak orada dağıtmak üzere çeşitli hediyeler alarak o türbeyi tekrar ziyarete giderdi. Bunu hala da yaparlar. Ama o çocuğa bağlı derler mi onu bilmiyorum” (KK 109).

Kaynak kişiler, hamile kalmak isteyen kadının türbe ziyaretlerinin yanı sıra “nefesi kuvvetli” bir hocaya da başvurduğunu söylemektedir. Buna göre, hamile kalmak isteyen kişi kendini okutur, hocanın okuduğu yiyeceklerden yer, okuduğu sudan içer ve hocanın kendisine aksatmaması gerektiğini söylediği birtakım ibadetleri özenle yerine getirir (KK 1, 2, 10, 40, 41, 75, 81, 20, 22, 66, 70, 121, 88, 87, 107, 109). Hocaya gitme eyleminin bir diğer neticesi de muska yazdırmaktır. Hamile kalmak isteyen kişi hocaya çeşitli duaların olduğu bir muska yazdırır. Zerzevatçı köyünde bir kaynak kişi uzun süre hamile kalamaması sebebiyle büyüklerinin kendisini bir hocaya götürdüğünü, hocanın kendisine “muska” yazdığını ve bunun neticesinde hamile kaldığını söylemektedir (KK 98). Yine daha önce hamile kalıp düşük yapan veya çocuğu doğduğu halde yaşamayan kişiler de bebeği tutsun, bebeği yaşasın diye muska yazdırırlar (KK 88, 70, 104, 105). Elmalı köyünde bulunan bir kaynak kişi gelinin üç defa düşük yaptığını, doktorların bu duruma çare olamadığını, Ordu’da bulunan bir hocaya giderek “hamaylı” yazdırdıklarını ve gelininin bu sayede çocuk sahibi olduğunu aktarmıştır (KK 104). Derleme yapılan köylerde çocuk sahibi olabilmek için büyü yapıp yapılmadığı sorusuna kaynak kişiler, “büyü var, Kuran’da da geçiyor” diyerek büyüün ve büyü yaptıranların varlığını kabul etmektedir. Ancak büyü yaptıranın “büyük bir günah” olduğunu ifade ederek konu hakkında detay vermekten kaçınmışlardır (KK 1, 2, 46).

İshaklı köyünde bir kaynak kişi memleketi Trabzon’da, hamile kalmak isteyen kadına yeni doğum yapmış bir kadın çamaşırının giydirildiğini, bu uygulamanın eskiden memleketinden yeni gelmiş olanlarda da görüldüğünü ancak artık yapılmadığını ifade etmiştir (KK 70). Buradaki “yeni doğum yapmış kadının çamaşırını” şeklinde ifade edilen “doğum sonrası gelen son(plasenta)” olabilir. Kaynak kişinin

soruya cevap verdiği sıradaki vücut dili “konuyu anlatırken çekindiği” ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca aynı köyde başka bir kaynak kişi de hamile kalmak isteyen kadının yeni doğum yapmış bir kadının “son”una oturduğunu ifade etmiştir (KK 69). Çocuğun doğumu sonrasında gelen “son”a eski Türk geleneğinde döl sağlayıcı ve çocuk koruyucu bir “ana tanrıça” niteliklerine sahip Umay ile aynı adın verildiğini Kaşgarlı Mahmut’tan öğreniyoruz. Kaşgarlı Mahmut “umay” kelimesini açıklarken ona “son”, “eş” anlamını verdikten sonra sözlerine bir inanışı da ekliyor: “Umayka tapırsa oğul boldur.” Bu sözler “insan Umay’a tapınırsa çocuk sahibi olur” şeklinde anlaşılabılır (Boratav, 1973: 184). Eski Türklerin doğum sonrası gelen “son” ile Umay’ı irtibatlandıran bu inanışı, günümüzde “doğum sonrası gelen sonun doğurganlığı geçirdiği inancı” şeklinde devam etmektedir.

Riva köyünde Kastamonulu bir kaynak kişinin aktardığı bir diğer uygulama şöyledir: “Düğün günü gelin evine geldiği zaman daha gelinliği üzerindeyken orada bulunanlar gelinin kucağına çocuk verir. Bu genelde erkek çocuğu olur. Hem gelinin tosun gibi çocukları olsun, hem de hanede bereket olsun diye yapılır.”¹¹ Kaynak kişi, diğer köylerde de rastlanan bu uygulamayı kendilerinin “Atana (Ata ana), Kucak Ana, Kucak Oğul” şeklinde adlandırdıklarını ve Riva’da da uyguladıklarını belirtmiştir (KK 88).

Perşembeyi cumaya bağlayan gece, bilinen dualar okunduktan sonra karı kocanın çocuk sahibi olma niyetiyle birlikte olması da çocuk sahibi olmayı isteyen kişilere önerilmektedir. Kaynak kişi, kadınların büyük kısmının Cuma gecesi eşleriyle birlikte olmaktan kaçındığını, ancak Cuma gecesi birleşmenin herhangi bir engeli olmadığını, sanılanın aksine “sevap” olduğunu ve teşvik edilmesi gerektiğini, özellikle çocuk sahibi olmak isteyen kadınların bu hassasiyete sahip olması gerektiğini söylemektedir. Bu uygulama, “mübarek” kabul edilen Cuma gecesinin “bereketinden” istifade etme anlayışının ürünüdür (KK 109).

Ali Bahadır köyünde bir kaynak kişi, eskiden, nerede olduğunu hatırlamadığı bir delik taşın¹² bulunduğunu, çeşitli hastalıkları bulunan kişilerin bu delik taştan geçirildiğini, “belki bize de çare olur” düşüncesiyle hamile kalamayan kadınların da

¹¹ Bu uygulama ile ilgili detay düğün sonrası adetler başlığı altında verilecektir.

¹² Kaynak kişi bahsi geçen delik taşın yerini “uzaklarda bir yerde” şeklinde tarif etmiş, yaşlandığı için hatırlayamadığını söylemiştir.

delik taşa gittiğini ve delik taştan geçtiklerini, bu uygulama esnasında çeşitli duaların okunduğunu ifade etmektedir (KK 2).

Anadolukavağı'nda bulunan kaynak kişi, çocuk sahibi olmak isteyen kimselerin her işte olduğu gibi çocuk yapmaya karar verme aşamasında da “ebced hesabı”nı göz önünde bulundurmaları gerektiğini, bu hassasiyetin hem annenin hamile kalma sürecini hem de hamilelik sonrasını etkilediğini ve ebced hesabına göre hareket etmenin daha “hayırlı” olacağını söylemektedir (KK 109).

Derleme esnasında kaynak kişilerden elde ettiğimiz veriler ve alandaki gözlemlerimiz ışığında Beykoz'un köylerinde çocuk sahibi olmak isteyen kişilerin başvurduğu dinsel büyüsel uygulamalardaki en belirgin unsurun “temas büyü” olduğunu söyleyebiliriz. “Sempatik büyü türlerinden olan temas büyü esasta parça-bütün ilişkisinden doğmuştur. “Parça bütüne aittir” ilkesi, “parçaya sahip olanın, bütüne de sahip olacağı” düşüncesini doğurur. Buna göre birinin saçına, tırnağına, kirpiğine, elbisesinin parçasına sahip olan ya da diş, pislik, idrar gibi şeylerini elde eden kimse, söz konusu olanın üzerinde olumlu ya da olumsuz büyüsel bir etki gücüne sahip demektir” (Örnek, 1971: 143). Türbeye bir şey bırakma, türbeden bir şey alma, orada yatan ve mübarek olduğuna inanılan kişinin mezarına veya sandukasına dokunma, doğuran bir kadına ait bir eşyayı edinme, şifalı olduğuna inanılan yerden geçme, okunmuş bir yiyeceği yeme, bir şeyleri değiştirme gücünün olduğuna inanılan yazılı bir kâğıdı taşıma veya hayırlı olduğuna inanılan gün veya geceden istifade etme... Bu ve benzeri uygulamaların hemen hepsinde “doğurgana ait olan” veya “doğurganlığı sağlayabileceğine inanılan” ile gerçekleştirilecek temasın çocuk sahibi olmayı arzu eden kadına “doğurganlığı geçireceği” inancı görülmektedir. İshaklı köyündeki kaynak kişinin (KK 70) aktardığı uygulamada yeni doğum yapmış kadına ait bir eşya(çamaşır) kullanılırken Riva'daki önekte(KK 88) doğrudan çocuğun kendisi ile temas sağlanmaktadır.

b.) Halk Hekimliği Kapsamına Girenler

Hamile kalmak isteyen kişi, dinsel büyüsel pratik ve uygulamalara ek olarak yörede yaşayan, bilgisine, tecrübesine güvendiği kimselere de başvurmaktadır. Halkbiliminin “halk hekimi” olarak adlandırdığı bu kişilere kaynak kişiler en genel ifadeyle “Kocakarı” demektir (KK 2, 3, 20, 10, 46, 70, 88, 95, 98, 107, 105).

Çocuk sahibi olmayı isteyen kimseler çoğunlukla “kocakarılar” yoluyla halk hekimliği kapsamına giren birtakım pratik ve uygulamalara başvurmaktadır.

Gelenekselliğin egemen olduğu bölgelerde kusur çoğunlukla kadında arandığından bu uygulamaların büyük bölümü de kadına yöneliktir (Örnek, 2014: 186). Bununla beraber köylerde yaşayan ve eşi hamile kalamayan erkekler de problemin kendilerinden kaynaklanabileceği endişesiyle çeşitli yollara başvurabilmektedir.

Anadolukavağı'nda hamile kalamayan kişilere yönelik çeşitli ilaçlar hazırlayan ve kendisini "ocaklı" olarak tanıtan kaynak kişi, hamile kalamamanın "manevi" sebeplerinin yanı sıra "maddi" sebeplerinin de olabileceğini, bu durumun kişinin genetiğinden veya organlarında meydana gelen birtakım rahatsızlıklardan kaynaklanabileceğini ifade etmiştir: "Bazı hanımın rahimi çok küçük olur. Böyle olduğunda çocuk olma zorlaşır, hatta bazen imkânsız olur. Erkeğin problemi doğuştan da olabilir ve anlamayabilirler. Erkek çocuğunun yumurtaları dikkat edilmezse eksik olur. Yumurtalar eksik olunca hanıma devrolduğunda çatlamazlar, zayıf olurlar. Böylece kadın gebe kalmaz. Bunlardan oluyor bunlar. Ben o işlere de bakarım. Kocakarı ilaçları yaparım" (KK 109).

Geleneğin egemen olduğu toplumlarda ailenin çocuk sahibi olamaması durumunda kendisinde hata, kusur, kabahat aranacak olan taraf kadındır. Bu durum kadının suçlanmasına, değersizleştirilmesine yol açmakta, erkeğin "çocuk sahibi olabilmek" adına ikinci bir kadınla evlenmesine veya hamile kalamayan kadından ayrılmasına neden olabilmektedir. Çeşitli hastalıkları sağıltmaya yönelik ilaçlar hazırlayarak halk hekimliği uygulamalarında bulunan kaynak kişinin (KK 109) yukarıda tırnak içerisinde verilen ifadesi göz önünde bulundurulduğunda "hamile kalamama problemi"nin sebeplerinin artık sadece kadında aranmadığı, sorunun erkekten de kaynaklanabileceği ihtimalinin değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Riva'da bulunan bir kaynak kişi eskiden çocuğu olmayan kadınların kocakarılarına gittiğini ve onların yaptığı ilaçları kullandıklarını hatırladığını, şimdi her yerde doktor ve hastane olduğunu bu sebeple bu işlerden anlayan insanların eskisi kadar kalmadığını ifade etmektedir (KK 107). Zerzevatçı köyünde de bir kaynak kişi hamile kalmak için kocakarıya gittiğini, kendisine verilen birtakım ilaçları kocakarının tarif ettiği şekle uyarak kullandığını aktarmaktadır: "Hamile kalmak isteyen filanca kocakarıya gider, o herkese ayrı ilaç yapar. Onun yaptığı ilacı kendisine tarif ettiği şekilde kullanır, ben de kullandım" (KK 98).

Çocuk sahibi olmak isteyen kadına yönelik uygulamalardan biri de şu şekildedir: "Eskiden çocuğu olmayanları üşütmüş diye fırına koyuyorlardı. Biraz da

batıl bir gelenek olduğunu düşünüyorum ama böyle yapıyorlardı. Fırına ekmeği koyuyorsun, ekmeği aldıktan sonra çocuğu olmayan kadını başı dışarıda gövdesi içeride olacak şekilde ekmek fırınına koyuyorlardı. Hatta bir tanesi kapağın kapanmasıyla öldü” (KK 86, 88). Elmalı köyünde bulunan bir kaynak kişi de eskiden ısırgan ile adını hatırlayamadığı birkaç otun kaynatılarak hamile kalmak isteyen kadının fiçıya oturtulduğunu aktarmıştır (KK 105).

Yukarıda verilen iki örnek de, Anadolu’da oldukça yaygın olan “hamile kalamama probleminin soğuktan veya kadının rahiminin kapalı olmasından kaynaklanmış olabileceği düşüncesi”nin bir ürünüdür. Hamama gitme, buhara oturtma, fırına girme, kızgın kiremite oturma, buğulu fiçıya oturma gibi uygulamaların çıkış noktası hamile kalmak isteyen kadının karın ve rahim bölgesinin sıcak ile temasını sağlama çabasıdır. Bu sayede rahimde oluşmuş olması muhtemel iltihapların akacağı ve rahimin hamile kalmaya engel teşkil eden, tanımlanamayan çeşitli mikroplardan temizleneceği düşünülmektedir. Elmalı köyünde bulunan bir başka kaynak kişi bu hususla alakalı yakın çevresinden gözlemlediği bir olayı şu şekilde aktarmaktadır: “Bizim bir akrabamız bir zaman gebe kalamayınca doktora gidiyor. Doktor kendisine rahminin avucunun içi gibi kapalı olduğunu, bu sebeple hamile kalamadığını söylüyor. Doktorun verdiği ilaçlar çare olmayınca bu işlerden anlayan Zöhre Kadın diye bilinen bir kocakarıya gidiyorlar. Kocakarı buna soğan, sarımsak, ısırgan, bir de hacışakir sabunu rendeleyip kaynatmasını, daha sonra kaynayan suyun buharına oturmasını söylüyor. Bunu bir süre yapmaya devam ediyor. Bir zaman sonra çocuğu oldu” (KK 126). Aynı kaynak kişinin eskilerden duyduğunu söylediği bir diğer usul ise kocakarının gebe kalmak isteyen kadının rahimini yağlı çıra kullanarak açması işlemidir (KK 126).

Derleme yaptığımız kaynak kişilerin büyük çoğunluğu gündelik rahatsızlıklara dair “kocakarı ilacı” olarak tarif ettikleri ilaçlarla alakalı detaylı bilgi ve tarif vermekten kaçınmazken hamile kalmaya yönelik kocakarı ilaçlarıyla alakalı detay vermemişlerdir. Bu durumun günümüzde “bu işlerle uğraşanların ayıplanacağı” endişesinden kaynaklanma ihtimali yüksektir. Zira bazı kaynak kişiler bu yönde beyanlarda bulunmuştur (KK 107, 121, 109, 95). Bunun yanı sıra teknoloji ve tıbbi tedavi yollarının eskiye nazaran oldukça gelişmiş olması sebebiyle geleneksel tedavi yol ve yöntemlerinin eskisi kadar kullanılmıyor oluşu da bu ilaçların unutulmasına sebep olmuş olabilir. Hamile kalabilmek için kullandığı kocakarı ilacını tarif etmesini istediğimiz bir kaynak kişinin beyanı şu şekildedir: “Kullandım kullandım ama çok geçti

üstünden, aklımda kalmadı ki. Bazı otlar vardı, onlardan belli miktarda karıştırıp bir şeyler yaptırmışlardı. Bir tek o da değil ama aklımda kalmadı. Şimdi kullananlar da azaldı zaten” (KK 98).

c.) Tıbbi Sağaltma Alanına Girenler

Derleme yapılan kaynak kişilerin büyük çoğunluğu, birtakım pratik ve uygulamaların ardından eski anlayışın yakın zamana kadar Beykoz’un köylerinde geçerli olduğunu, ancak teknolojinin ve tıbbın gelişmesiyle “hamile kalamama problemi”nin sebeplerinin de çözümlerinin de artık daha iyi belirlendiğini ifade etmektedir. Anadolufeneri, Poyrazköy, Anadolukavağı, Bozhane gibi köylerde devletin atamış olduğu resmi ebelerin yakın geçmişte görev yapmış olması, köylerin büyük çoğunluğunda haftada bir gün doktorun geldiği sağlık ocaklarının bulunması gibi durumlar yörede yaşayan halkın konuya bakış açısını etkileyen bir diğer unsur olmuştur. Bir kaynak kişi bu durumla alakalı şu şekilde ifade vermektedir: “Köyümüzün emekli ebesi var. O zaten bütün okumalarımıza da ilaçlarımıza iğnelerimize her şeyimize koşar. O gerekirse ameliyat bile yapar.” Kaynak kişi ebenin varlığının köyde bulunanları başka çareler aramaktan büyük oranda alıkoyduğunu, buna rağmen farklı arayışlara girenlerin de var olduğunu ifade etmiştir (KK 1).

Anadolukavağı’nda halk hekimliği uygulamalarında bulunan Berrin Perişanoğlu kendi uyguladıkları yöntemlere ek olarak tıba ve doktorlara itimat etmek gerektiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Çocuk yaparken hem Allah’ın yolunu bileceğiz tıbbı da takip edeceğiz. Tıp yok diye bir şey yoktur, inanacağız” (KK 109). Kaynak kişinin tıba güvenmek gerektiğini anlatırken kullandığı “tıp yok diye bir şey yoktur, inanacağız” ifadesi, halkın hemen her konuda olduğu gibi bu alanda da meseleye inanç odaklı bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır diyebiliriz.

Bunların dışında çocuk sahibi olamayanlara yönelik farklı uygulamalarla da karşılaşmıştır. Bunlardan biri de Poyrazköy’de bulunan kaynak kişinin aktardığı şekildedir: “Benim dedem buranın ağasıydı. Annemin benden sonra çocuğu olmadı bir süre, hemen evlendirmeye kalktılar babamı. Ya bir bekleyin ya. Annem baktı ki iş tehlike, dört sene sonra yedi tane doğurdu arka arkaya. Ben tek kalsaydım bütün mallar benimdi(espri yapıyor). Eğer evlenselerdi, onu düşünmek bile istemiyorum(Yine gülüyor) (KK 36). Kaynak kişinin ifadesi bir dönem gebe kalamayan

kadının gerek aile hayatında gerekse toplumsal hayatta yaşadığı muhtemel problemlerin bir kısmını yansıtmaları bakımından değerlidir.

Poyrazköy’de çocuğu olmadığı için evlatlık alanların da olduğunu bir kaynak kişi şu şekilde ifade etmiştir: “Allah verecek ki çocuk olacak. Kısır diye ayıplama olmaz. Burada evlatlık alanlar var. Üç dört ailenin çocuğu olmadı, evlatlık aldılar” (KK 40).

2.1.1.1.2. Aşerme

“Aşerme, gebeliğin belli bir döneminde gebe kadında görülen bir haldir. Deyimin aslı “aş yerme”, bu biçimiyle “yiyecek şeylerden tiksime” demektir. Yemek fiilinin “beğenmemek, kötülemek” anlamlarını biliyoruz. Deyim giderek anlam değiştirmiş ve “yükü kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi, onları tatmaktan kendini alamaması” demeğe gelmiştir” (Boratav, 1973: 178). “Kadın “aşerme” aşamasına gelince, bazı şeyleri yapmaktan, özellikle belirli nesneleri ve yiyecekleri yemekten kaçınır ya da tersine belirli şeyleri yemeye özen gösterir. Bu türden şeyler fizyolojik bakımdan kadının bünyesindeki kimi maddelerin eksikliğini gidermek amacıyla yenilir ya da içilirken, öte yandan bilinçaltında yatan analogik(benzetmeli) büyüün etkisiyle de yeğlenmektedir” (Örnek, 1977: 134).

Derleme yapılan sahada “aşerme, aşyerme, aşverme” şeklinde adlandırılan “aşerme”yi kaynak kişiler de şu şekilde anlatmaktadır: “Aşerme mide bulantısı, kusmalar, halsizlikler ya da canının aşırı derecede, çok ama çok aşırı bir derecede bir şey istemesi. Mesela ben aşerdim, o an aklıma geliyor, yemek istiyorsun, yiyemiyorsun. Sana rüyanda yediyorlar o istediğin şeyi. Rüyanda yediğini hissediyorsun. Ben bütün meyveleri severim, ama can eriğiyle aram iyi değildir. Dört buçuk aylıkken düşük yaptım ben. Son hamileliğimde bir erik istedim bir erik istedim ama bu kadar mı olur. O zaman erik de taneyle satılıyor, altın parası. Gidip aldılar ama yiyemedim. Canın istiyor ama yiyemiyorsun” (KK 88). Alibahadır köyünde bir kaynak kişi kendisinin aşermediğini fakat kardeşinin yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır: “Aşerme hamile kadınların çoğunda olur ama ben aşermedim. Benim kardeşim aşerdi, dokuz ay hastanelerde uğraştı. Kusuyor, baş dönüyor, yatıyor. Ay şöyle yapalım ay böyle yapalım. Lohusa ya, hamile olduğu için canı her şey ister, hakikaten oluyor. Ama benim olmadı. Gece gündüz bir şeyler isteyen var” (KK 2). Deredeki ve Akbaba köylerinde bulunan kaynak kişilerin ifadesi ise şu şekildedir:

“Aşerme her hamile kadında olur. Kimi ete aşerir, kimi tatlıya aşerir kimi ekşiye aşerir. Kiminin de midesi bulanır, affedersin kusar (KK 10, 11, 54).

Hamile kadın bir şeye aşerdiği zaman canının istediği ne ise eşi veya yakınları tarafından temin edilmeye çalışılır. Bunun temel sebebi annenin canının istediği şeyi o an yiyememesi durumunda bebekte veya annenin kendisinde olumsuz bir duruma yol açabileceği inancıdır (KK 84, 87, 88). Söz konusu inançla alakalı Poyrazköy’de bir kaynak kişinin ifadesi: “Aşerme durumunda gebe kadın canının istediğini yiyemezse doğacak çocuğun bir yeri eksik olur derler” (KK 41). Yine bir yerde hamile bir kadın varsa, o evin yakınında pişirilen yiyecek veya içecekten “burnuna kokar, kokmuştur, aşerir, kendisi istemese bile karnındaki ister” düşüncesiyle hamile kadına götürülür ve tadına bakması sağlanır (KK 88, 87). Alibahadır köyünde bir kaynak kişi de aşerme dönemindeki bazı tutum ve davranışların, birtakım inançların, anne karnındaki çocuğa sirayet edeceğini ifade etmiştir: “Hamile kadın aşerdiği zaman çocuğunun kime benzemesini isterse ona bakar.” Aşerme dönemine dair bir diğer inanç da bu süre içerisinde aşerilen yiyeceklerin çocuğun cinsiyetinin göstergesi olduğu inancıdır. Kişinin ekşiye aşermesi çocuğunun kız olacağına, tatlıya aşermesi de çocuğunun erkek olacağına işaret olarak yorumlanır (KK 4).

Aşerme hali, eskilere göre kadının yaptığı bir naz gibi de değerlendirildiğinden eskiden hamile kadın canı çektiği şeyi büyüklerinin yanında rahatlıkla söyleyemez, ancak kocasından isterdi (KK 2).

2.1.1.1.3. Hamile Kadının Kaçınmaları

Türk toplumunda gebe kadın, bağlı bulunduğu grup ya da sosyal yapının kültürel değerleri tarafından “hasta” kategorisine konur ve kendisinden bu “hasta oluş”u uygun hareket ederek rolünü üstlenmesi beklenmektedir. Bu durum da kadını hamileliği süresince birtakım kaçınmalara ya da bağlı bulunduğu kültürel ortamın geçerli saydığı işlemlere uymaya zorlamaktadır (Örnek, 1977: 135).

Doğum ve onun başlangıcı sayılan gebelik her ne kadar sevindirici bir olay olarak kabul edilirse de, gebeliğin başlangıcı ve seyri geleneksel kültürümüzde biraz da ayıp sayılmaktadır (Örnek, 1977: 135). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda gebe kadın ilk kaçınmasını “hamileliğin beyanı” aşamasında göstermektedir diyebiliriz. Gebe kadın hamile kaldığını anladığı andan itibaren bu yeni durumu evin

büyüklerinden hamileliği saklanamayacak boyuta gelinceye kadar gizler. Beykoz'un köylerinde bulunan kaynak kişiler bu anlayışın yakın zamana kadar bu şekilde devam ettiğini, evin kızının veya gelininin gebe kalması durumunun özellikle evin büyük erkeklerinden bir müddet gizlendiğini ifade etmektedir. Daha sonra anne veya kayınvalide aracılığıyla baba, varsa daha büyükler “münasip bir dille” bilgilendirilir. Bu dakikadan sonra evde gebe kadına yönelik ayrı bir yaklaşım sergilenir (KK 2, 3, 4, 10, 18, 20, 22, 54, 81, 87, 88, 95, 98, 105, 107, 109, 121).

Anne karnındaki çocuğu olumlu ya da olumsuz yönden etkileyeceğine inanılan birtakım “analojik” özlü eylemler vardır ki, bunlardan kaçınmak ya da bunları yerine getirmek isteği ya da korkusu annenin benliğini sarar (Örnek, 2014: 192). Bu doğrultuda hamile kadının genel olarak kaçındığı durumlar şunlardır:

Hamileyken gül koklanması durumunda çocuğun alnında ya da yüzünde gül izi çıkacağı söylenir. Bu sebeple gül ile vücudun temasından kaçınılır. Yine, ceviz, kestane, üzüm, çilek gibi şeylerin hamilelik süresince vücuda temas etmesinden kaçınılır. Söz konusu temasın anne karnındaki çocuğun vücudunda iz bırakacağına inanılır. İz bırakacağı endişesi ile yemekten ve temastan kaçınılan bir diğer ürün de ciğerdir (KK 2, 3, 18, 54, 87, 88, 109, 126). Hamile kadının doğumunu zorlaştıracığı gerekçesiyle limon yememesi gerektiği de söylenir (KK 88). Kaynak kişilerden derlediğimiz diğer “kaçınmalar”ı şu şekilde sıralayabiliriz:

Gebe kadının kaçındığı şeylerin başında gündelik işleri yaparken ağır kaldırmamak, eğilip doğrulurken ani hareketlerde bulunmamak gelmektedir: “Çocuğun düşmemesi için ağır kaldırmazdık, uzanmazdık memesi ağzından düşmesin diye karnında” (KK 2, 3, 10, 17, 22).

Gebelik süresince anne ve babanın hal ve hareketlerinin çocuğa sirayet edeceği inancına iki örnek: “Hamileyken ne kendisi ne de eşi hiçbir cana kıymayacak. O çocuğa yansır. Bizim orada Kemal diye bir adam yılan öldürmüştü. Bir tane kızı oldu, dile getirmek de istemiyorum, durumu iyi olmadı. O yılan öldürmesine yorulur o durum” (KK 46). “Vaktinde yatacaksın vaktinde kalkacaksın. Bir çocuk stresli bir anına rastlasa ve o an karnına düşse, o çocuk stresli olur. Karı koca hiçbir zaman stresli iken çocuk yapacağım diye birleşmesin. O anki haletiruhiye geçer o çocuğa, o da aynı stresi yaşar” (KK 109).

Hamile kadının herhangi biri ile herhangi bir sebepten ötürü alay etmesi durumunda alay ettiği her ne ise kendi çocuğunda da olacağına inanılır: “Birinin çocuğunu yadırgarsan muhakkak kendi çocuğunda da onu görürsün. Benim çocuğum çok yaramazdı, hep yadırgıyorlardı. Şimdi o yadırgayanlar diyorlar ki, biz senin çocuğu çok yadırgadık, kendi çocuklarımızda torunlarımızda gördük” (KK 88).

“Mesela hamileyken birisi bir şey çalar, üstüne sürer, o iz o çocukta çıkar. Yahut bazı yiyeceklerin de izi kalır. Ben de kahve telvesine batırdım parmağımı, hamileydim, yüzüme sürdüm, kızımın yüzünde ben vardır şimdi. Hoşuma giderdi. Onlar hakikaten oluyor” (KK 109).

Gebeliğin, karnında çocuk taşıyor olması sebebiyle kadını “daha zayıf” kıldığı düşünülmekte, bu zayıflıktan istifade etmesi muhtemel kötülöklere karşı da türlü tedbirler alınmaktadır. Bunların başında hamile annenin üzerine Kur’an-ı Kerim’den ayetler konulması gelmektedir: “Hamile kadını doğuma kadar koruması için ayetel kürsi yapar takarım” (KK 2).

Örnekköy’de bulunan bir kaynak kişi hamileliği sırasında yaşadığı bir durumu şu şekilde aktarmıştır: “Mesela ben en küçük kızıma hamileydim. Gündüz vakti uyumuştum. Bana siyah bir at geldi, boğazıma bastı. O zaman ölüyorum sandım. Bağırıyorum bağırıyorum, kimse sesimi duymuyor. Herkes evin içinde ama ses çıkmıyor. Kendi kendime boğuşurken dua okumaya başladım. Ben dua okumaya başlayınca o birden gitti (KK 128). Kaynak kişiye “hangi duaları okudunuz?” sorusunu yönelttiğimizde “bildiğim dualardan; Elham(Fatiha suresi), Gulhü(İhlas suresi) Nas, Felak... Bunları okudum” şeklinde cevap vermiştir.

Mahmutşevketpaşa köyündeki kaynak kişiler hamile kadının saç kestirmesi durumunda bu eylemin bebeğin ömrünün kısılacağına sebep olacağını ifade etmiştir (KK 18, 20).

Gebe kadının bedensel olarak dış etkilere daha açık olması sebebiyle hamilelik süresince kedi köpek gibi mikrop kapması muhtemel hayvanlardan uzak durması da tavsiye edilmektedir. Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişinin bu durumla alakalı aktardığı bilgi şu şekildedir: “Mesela kedi köpek mikrobi... Tıp yönünden de uyarılar gebe kadını. Onlardan da mikrop alır hamile kadın, o sebepler oynamasın derler. O mikrop kanında dolaştığı zaman o bebeğin ceninine de gidiyor, bir yerinden geçiyor orada bir noksanlık yapıyor” (KK 109). Aynı kaynak kişinin dikkat

edilmesi gerektiğini söylediği bir diğer husus da karı kocanın birlikte olacağı zaman dilimidir: “Cuma gecesi, perşembeyi cumaya bağlayan gece oku, dua et, yat karı koca. Çok büyük sevabı var. Yarın cuma olur mu, değil. Perşembeyi cumaya bağlayan gece sevaptır beraber olmak. Ama böyle belirli zamanlarda Ramazan aylarının Kadir geceleri, kandil geceleri yok. Onlar yasak. On iki ayın haram ve sakat olan günleri var. Her ayın içinde, ortalarında ya iki günü ya üç günü bunlar yasaklıdır. Her ayın içinde o var. Kimisi başına yakın olur kimisi ortasına yakın olur. Bunları herkes bilmez. Ebced hesabından bize hocalarımız verir. Kandil gecesi, peygamberimizin doğduğu bir gece, Regaip gecesi, yirmi yedinci gece dendiği zaman gök kapısı açılıyor. Gök kapısı açıldığı zaman bütün melekler yerde. Her şeyi görüyor, her şeyi biliyor. Sen ibadet yapacağına Allah’ına yalvaracağına Allah’ım niyetin varsa çocuk yapmaya, Allah’ım bize sağlık ver kocama da bana da, bize hayırlı bir evlat ver. Anaya babaya itaatkâr, beşeriyete millete faydalı. Bu geceler neden yapılmış? Allah beni unutmayın bana duada bulunun kendiniz için diye. Sen bunu yapmazsan, kandil gecesini bilmezsen, kandil gecesinde peydahlarsan ne olur, o çocuğun bir yeri eksik olur. Ya eksik doğar ya asi doğar, ya bir yerinde bir şey olur, ya kolu ya bacağı eksik olur. Mesela dünyaya çocuk geliyor hep bir sürü eksik doğan bebekler var. Bir de çok kusurlu doğan bebekler var. İşte bunlar İslamiyet’in şeylerine dayanıyor. Öyle bir şey ki bir kadın hamile kalıyor. Kocasını yanında affedersin şurasında (eliyle belini göstermektedir) pantolon. Karın çıtır çıtlak bir de göbeğinin şeyine bir küpe takmış. Cenab-ı Allah bunları sevmiyor. Celle celaluhu diyor ki insanlığı ben size verdim. Dünyayı size yaşayın diye verdim ama öbür dünya için de emirlerim var. Benim emirlerime uyun, uymazsanız size dünyada yüzünüzü güldürmem, size zulüm veririm. Nedir bu zulüm? Çocuğun kusurlu olur, ölünceye dek çekersin. Allahtan... Tamam, onun Allahtan olduğunu biliyorsun ama Rabbim onu neden öyle yaptı? Bunlar örnek bir ders. Biz bir ceninden meydana gelmişiz. Bir sudan meydana gelmişiz. Yapsana bakalım sen erkekliğinin suyunu nasıl yapabileceksin? Olur mu? Olmaz. Onu Cenab-ı Rabbim yaratıyor. Her şeyini yaptı insanoğlunun burnunu 50 günde yarattı. Onun için buruna küfür edilmez. Niye ölenin 52. gecesi burun duası var. Cesedin en son burnu düşer. En zor yapıldığı için en zor da burnu düşer. Burun duası yapın derler ya. Bilmeyenler öyle söylüyor ama o dua zaten duaların içinde biz onu da okuyoruz” (KK 109).¹³

¹³ Kaynak kişi kendisine yönelttiğimiz soruya karşılık uzunca bir cevap vermiştir. Aktarılan bilgilerin bir kısmı başka başlıklara malzeme teşkil ediyor olmasına rağmen konunun kaynak kişinin zihin

1977 yılında Bozhane köyünde derlenen bilgilere göre hamile kadının kaçınması gereken şeyler şunlardır: “Hamile kadın manda sütü içerse doğumu zor olur. Hamilelik esnasında tavşana bakarsa çocuk yırtık dudaklı olabilir. Ciğer veya nar yiyen bir hamilenin çocuğunun benli olacağına inanılır” (Aytar, 1977: 7954).

Temelde anne karnındaki çocuğu muhtemel olumsuzluklardan koruma kaygısıyla oluşan “kaçınma halleri” doğum gerçekleşinceye kadar göz önünde bulundurulmakta, kaçınılması gereken ne varsa anne ve yakın çevresi tarafından hassasiyet gösterilmektedir.

2.1.1.1.4. Bebeğin Teşekkülü ve Cinsiyetinin Tayini

Hamile kalma sürecinde kadını çeşitli uygulama ve pratiklere yönlendiren dinamikler, gebeliğin gerçekleşmesiyle birlikte bu kez doğacak bebeğin cinsiyetini belirlemede veya tahmin etmede harekete geçmektedir. Gebe kadın ve ailesinin mensup olduğu sosyal grubun kültürel kodları, çocuk sahibi olacak yeni bireylerde “doğacak çocuğun erkek olması, huyunun iyi olması” gibi birtakım beklentiler oluşturmaktadır. Kendilerinde veya içinde bulunduğu sosyal-fiziksel çevrede oluşan bu beklentilere kayıtsız kalamayan anne adayları, gebe kalmaya karar verdiği an itibarıyla bu konuyu göz önünde bulundurmakta, buna bağlı olarak birtakım davranışlar geliştirmektedir. Bu davranışların büyük bölümünü bir önceki başlıkta ele aldığımız bebeği “olumsuz yönde etkileyeceğine inanılan hallerden kaçınmalar” oluştururken bir kısmı da “bebeğin cinsiyetini ve karakterini etkileyeceğine inanılan şeyleri yapma” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada “güzel şeyler yeme, güzel sözler söyleme, güzel düşünme, iyiye yorma, güzele bakma...” gibi eylem ve davranışların çocuğun kişiliğini belirlemede etkili olduğuna inanılmaktadır (KK 2, 3, 4, 10, 11, 13, 17, 18, 20, 22, 54, 66, 67, 69, 70, 88, 84, 95, 98, 105, 107, 109, 126). Bu inancın göstergesi olan bazı kaynak kişi ifadeleri şu şekildedir: “Ye ekşiyi doğur Ayşe’yi, ye tatlıyı, doğur atlıyı” (KK 1). “Doğacak çocuk güzel olsun diye ayva ye derler. Ayva yenirse gamzeli olurmuş çocuk. Güzele bakanın çocuğu da güzel olur” (KK 46).

dünyasında hangi hususlarla temas halinde olduğunu gösteriyor olması sebebiyle anlatının olduğu şekliyle bütün olarak verilmesi tarafımızca daha uygun görülmüştür.

Gebelik sırasında önemli bir nokta da doğacak çocuğun cinsiyeti konusudur. Anne ve babanın erkek ya da kız çocuğu istemesinin dışında, belki onlardan da çok, kişinin bağlı bulunduğu ailenin, grubun, cemaatin ya da toplumun isteği ağırlığını duyurmaktadır. Geleneksel kültürümüzde erkeğin ağırlığı ve üstünlüğü düşünülürse, hiç değilse ilk doğan çocuğun erkek olmasının istenme yaygınlığı kendiliğinden anlaşılır (Örnek, 1977: 136). Toplumun anne adayı üzerindeki bu beklentisi zaman zaman bir baskıya dönüşmekte ve anneyi bazı önlemleri almaya, bazı pratikleri uygulamaya itmektedir. Derleme yaptığımız köylerde de kaynak kişiler, eskiye nazaran azalmakla birlikte, hala daha erkek çocuğu istemenin yaygın olduğunu, erkek çocuğunun adeta kutsandığını ifade etmektedir (KK 2, 1, 40).

“Erkek çocuk isteme” bazı yörelerde o denli önemlidir ki, daha ilk aşamada buna yönelik çeşitli uygulamalarda bulunulur. Gelinin yatağında erkek çocuk yuvarlanması, gelin eve geldiğinde kucağına erkek çocuk verilmesi buna örnektir (KK 88).¹⁴ Akbaba köyünde bulunan kaynak kişinin ifadesine göre erkek çocuğun hangi yaşta sünnet olduğu evlendikten sonra doğacak çocuğunun cinsiyetini belirlemektedir: “Sünnet tek yaşında yapılırsa o çocuğun ileride evlenince oğlu olur, çift yaşında yapılırsa kızı olur. Öyle bir inanış var” (KK 54). Cumhuriyet köyünde bir kaynak kişi erkek çocuk sahibi olmak için dinsel büyüsel pratiklere başvuran bir kişiyle alakalı şunları anlatmıştır: “Çocuğunun erkek olmasını isteyenler için duası var diyorlar. Hatta benim bir tane tanıdığım çok geç evlendi kırk yaşında falan. Dedim ki kız biraz geç kaldın sanki. Çocuğu olmasını çok istiyordu çünkü. Olsun ben bir tane erkek çocuğu yapacağım daha da yapmayacağım dedi. Dedim nasıl olacak o? Benim üç kızım var, öyle olsa ben de bir tane erkek yapardım. Yok dedi, onun duası var dedi. O duayı okutturacağım erkek çocuğum olacak dedi. Nitekim oldu da. Ama ondan ama değil bilemem ama o yaştan sonra çocuğu oldu, hem de dediği gibi erkek oldu” (KK 46).

Kaynak kişiler, derleme yapılan köylerde yakın zamana kadar “erkek doğuramamış olma”nın bir ayıplanma sebebi olduğunu ifade etmektedir. Riva ve Alibahadır köylerinden derlediğimiz bilgiler bu durumu ortaya koymaktadır: “Erkek çocuk olsun isterlerdi. Mesela iki elti var, ikisi de hamile. Birinin oğlu oldu diğlerinin kızı oldu. Oğlu olan kızı olanı irdelermiş, küçümsermiş benim oğlum oldu, senin kızın

¹⁴ Kaynak kişinin konuyla alakalı ifadesi “Hamile Kalma / Kısırlığı Giderme” başlığı altında detaylı bir şekilde verilmiştir.

oldu diye. Bir de kızı olduğu halde saklayanlar olurmuş. Bazısı yaşına kadar saklamış, dışarı çıkarmazmış, göstermezmiş ayıplamasınlar diye. Kızı olana "seninkini eloğlu yiyecek" derlermiş (KK 88, 87). Alibahadır'da bulunan kaynak kişiye yönelttiğimiz "erkek çocuk isteme var mıdır?" sorusuna şu şekilde yanıt vermiştir: "Ohoo... Hala daha var. Benim kayınpederim erkek isterdi. Ben bir kız dünyaya getirdim, bir kız daha dünyaya getirdim. Görümcem demiş ki bir kızımız daha oldu demiş. Ho ho! Kıza da müjde olur mu demiş. Sonra üç çocuğum oldu ama göremedi. İlle oğlan istiyor. Hâlbuki kız çocuğu anaya babaya bakar. Benim babam yatalak oldu iki sene altını aldım. Cehalet" (KK 2). Buradaki "kıza da müjde mi olur" ifadesi geleneksel toplumda egemen olan erkeği öne çıkarırken kadını ikinci planda görme yaklaşımına bir örnektir.

Göllü köyünde bulunan Emine Ayvaz ve Hilmi Ayvaz isimli kaynak kişiler de eskiden dağcılıkla odunculukla geçindiklerini, bu işlerin erkek işi olduğunu, bu sebeple ailelerin daha çok erkek çocuk istediğini bunun yan sıra "erkek çocuk olsun, ocağımızı tütürsün" dendiğini ifade etmiştir (KK 95, 96).

Anadolufeneri'nde bulunan kaynak kişi erkek çocuğu kutsamanın hala geçerliliğini koruduğunu şu şekilde aktarmaktadır: "Erkek çocuğunu kutsama her yerde olduğu gibi burada da var maalesef. Erkek çocuğa karşı bir şu soy sop meselesinden ötürü çok düşkündürler. Mesela biz kızımız olacağını duyunca çok sevinmiştik. Evladın olacaksa kız olacak. Hiç kusura bakma yani. Kız çocuk kadar ailesine faydalı ve sevecen. Kız ileride ailenin en büyük yardımcısı yani yurt dışında bile olsa bir o maneviyatı bile çok farklı. Erkek çocuğun düşünemeyeceği pek çok şeyi düşünür kız çocuğu" (KK 1).¹⁵

Erkek çocuk isteme kadar sık rastlanmasa da kız çocuk isteyen ve bunun için çeşitli çareler arayanlar da mevcuttur. Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişinin ifadesi şu şekildedir: "Valla oğlum ben beş tane oğlan doğurdum yine kız istedim. Beş oğlandan sonra bir kızım oldu. Benim hep oğlum olduğu için amca¹⁶ dedi ki "gökten ne zaman kemik yağar senin de o zaman kızın olur." Ben de dua ettim. İki gözüm Allah'ım bana bir kız ver diye dua ettim. Cenab-ı Allah altıncısını kız verdi.

¹⁵ Kaynak kişinin ifadelerinde görüldüğü gibi, derleme yaptığımız yörede erkek çocuğa aşırı değer verilmesine tepki olarak kız çocuğunun aslında daha iyi ve daha faziletli olduğunu dile getiren kimseler bulunmaktadır. Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz'ın(KK 2) beyanları da bu yöndedir.

¹⁶ Kaynak kişi eşinden "amca" diyerek bahsetmektedir.

Ama hep Allah'tan isteyeceksin. Eli ayağı düzgün olsun ne olursa olsun. Kız, oğlan bizim için fark etmez (KK 10).

Kız çocuğu olması için çeşitli çareler arayan bir kişi de Poyrazköy'de bulunan "Bıyık" lakaplı Burhan Kalafat'tır. Aslen Rizeli olan kaynak kişi kız çocuk istemesini şu şekilde anlatmaktadır: "Bizim oralılar genelde erkek ister. Ben de tam tersi kızım olsun istiyorum. Her ne yaptıysam nereye gittiysem bir türlü kızım olmadı. Bir gün Yeter isminde bir kadın var. Sordum ona sana bu ismi kim verdi diye. Babam verdi dedi. Niye dedim, bir çocuk yaptı kız, ikinci kız, üç oldu kız, dört kız olunca beşinci ben olmuşum. Yeter demiş. Bana yeter dedikten sonra da beş tane arka arkaya erkek çocuğu oldu dedi. Ben de kızım olsun istiyorum ama olmuyor. Sordum ona baban ne yiyordu ne içiyordu. Köylerden yumurta yiyordu dedi. Çevirdim böyle bir yer, koydum oraya on tane tavuk. Her gün yumurta yiyorum. Her gün yumurta yiyorum. Bir çocuk yaptım, oldu erkek, bir daha yaptım, o da erkek oldu. Ulan dedim tavuklar siz görürsünüz. Açtım kümesin kapısını, sansar yedi hepsini" (KK 38).

Bunların dışında bir de anne karnında bulunan bebeğin cinsiyetini tahmin etmeye yönelik çeşitli uygulamalar vardır. Bunların büyük çoğunluğu annenin karnının aldığı şekilden hareketle oluşturulan tahminlerdir. Riva'da bulunan Rukiye Şener adlı kaynak kişi konuya ilişkin şu bilgileri vermiştir: "Çocuğun cinsiyetini anlamak için hamile kadının karnına bakarlar. Karnı sivri ve öne doğruysa doğacak çocuk erkek derler. Karnı geniş ve yaygansa kız derler" (KK 88). Kaynak kişinin erkek çocuk belirtisi için "sivri ve öne doğru" dediği şekil için Anadolukavağı'nda bulunan Berrin Perişanoğlu "tostoparlak" deyimini kullanmaktadır (KK 109).

Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz adlı kaynak kişi ise gebe kadının karnındaki çocuğun cinsiyetini anlayabilmenin eski zamanlarda şimdiki kadar kolay olmadığını "gebe kadının karnı sıvalı küptür" şeklinde ifade etmektedir: "Sıvalı küp, zamanı gelince oğlan mı kız mı anlıyorsun. Kızda yüzüne leke gelir kalçan genişler, oğlan çocuğunda karnın çok sivri olur. Oğlanda karnı çok sivri oluyor kız da kalçalarında doluyor" (KK 2). Anadolukavağı'ndaki kaynak kişi de çocuğun cinsiyetini anlayabilmek için "dört beş aylık olmuş olması gerekir" bilgisini vermektedir (KK 109).

Hamile kadının karnındaki çocuğun cinsiyetini öğrenmek için bir diğer yol da "makas-bıçak koyma"dır. Bu uygulamayla alakalı kaynak kişilerin ifadeleri birbirine benzerlik gösterdiğinden yalnızca birini vermekle yetineceğiz: "Bir de hamile kadının oturacağı yere gizli bir şekilde bıçak ve makas konur. Kadın eğer bıçağa oturursa

çocuk erkek, makasa oturursa çocuk kız olur derler. Bunu gizli bir şekilde yaparlar ve olur. Bunlar doğrudur” (KK 109, 88, 87, 95, 40, 41,107, 46).

Gebe kadının başının üstünden tuz dökülür. Kadın elini burnuna götürürse karnındaki çocuk erkek derler. Başka bir şey yaparsa da kız olacak derler (KK 88, 85).

Bebğin cinsiyetini tahmin etme şekillerinden biri de şöyledir: “Bir de mesela oğlan çocuğu daima sağda yatar. Kız çocuğu biraz tembeldir dönüş yapmaz oğlan çocuğu dönüş yapar. Bebek anne karnında sağ tarafta ise erkek olacaktır, sol tarafta ise kız olacağına yorulur. Erkek olacaksa annenin sütü önce sağdan gelir derler” (KK 109).

Bugün için terkedilmiş uygulamalardan biri de şu şekildedir: Gebe kadın doğacak çocuğu için hazırladığı kıyafeti yanına alıp bir odaya geçer. Odaya ilk gelen kadınsa çocuk kız olacak, ilk gelen erkekse çocuk erkek olacaktır (KK 2).

Gebe kadın, normal kadınların içinde bulunduğu ruh durumundan ayrı bir yapıdadır; korku ve endişeleri vardır. Bağlı bulunduğu kültür değerlerine göre “geçiş” dönemlerinin önemli bir aşamasını yaşamaktadır (Örnek, 1977: 138). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, olan bir durumu çeşitli beklentilere cevap verecek şekilde “yorumlama” işlemi daha anlaşılır olacaktır.

2.1.1.1.5. Doğuma Hazırlık

Doğum yaklaşınca, hele doğum sancıları başlayınca, ilk hatıra gelen şey doğumun kolay ve başarılı olmasını sağlamaktır (Boratav, 1973: 180). Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, özellikle doğumun evlerde gerçekleştirildiği zamanlarda, doğumu kolaylaştırmaya yönelik birtakım hazırlıkların olduğunu ifade etmişlerdir. İlk dikkat edilen husus eğer köyde ebe mevcutsa ebe haberdar edilir. Köyde ebe yoksa civar köylerde görev yapmakta olan bir ebe ayarlanır. Yakınlarda ebe olmaması durumunda ise daha önce doğum yaptırmış bir kocakarı veya köyün tecrübeli büyükleri ile görüşülür (KK 67, 109, 2).

Deredeki köyünde bulunan bir kaynak kişi eskiden ebeye “Haminne” dendiğini ve ebenin doğum sonrasında da aile ile münasebetinin devam ettiğini şu şekilde aktarmaktadır: “Ebeye haminne diyorlardı burada. Haminnen senin diye söyletirlerdi çocuğa. Şimdi Haminne de kalmadı, erkek ebe var. Haminne hanım ebe olurdu. Ona babaanne de dedirtirlerdi. Eski kadınlar eğer evlerde doğum yaparlarsa çocuklarına

“babaannen senin o Haminnen” derlerdi” (KK 10). Diğer köylerde de ebeye hitaben Ebe Anne (KK 1), Ebe Hanım (KK 59), Körebe (KK 2) gibi kullanımlar mevcuttur.

Anadolufeneri ve civar köylerde ebelik yapmış olan bir kaynak kişi bebek yedi aylık olduğunda olası bir erken doğuma karşı hazırlıksız yakalanmamak için “çocuğun giyimi, kundağı her şeyi hazır olsun” diye önceden anneye söylediklerini belirtmiştir (KK 67). Çocuk için hazırlanan giyeceklerin ipek, pamuk gibi yumuşak malzemeden olmasına dikkat edilir. Öte yandan anne ve doğacak çocuk için hazırlanan yataklar süslenir. Konuya dair kaynak kişinin ifadesi şu şekildedir: “Annenin yatağı süslenir, anne giyinir, kırmızı kurdele takılır, bebeğin yatağı süslenir. Bunlar her zaman var ve güzel şeyler bunlar. Doğum için yatak hazırlanır, sıcak su hazırlanır. Beşik süslenir, sonra bebek karyolası oldu o, onlar süslenir” (KK 67).¹⁷ Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişi suda yapılacak doğumun doğum işlemini kolaylaştırdığını şu şekilde aktarmaktadır: “Mesela Ruslar eskiden beri suda doğurtur. Millet şaşırır. Evet, suda dünyaya gelen çocuk daha kaygan vaziyette kolay gelir” (KK 109).

Doğumun yaklaşmasıyla doğumu kolaylaştıracak düşünülen bazı uygulamalar şunlardır: “Bizim memlekette doğumu yaklaştığında kadının sancısı çoksa hareket ettirirler; yürütürler. Hatta onu öküz arabasına bindirip gezdirirlerdi. Ne kadar hareket ederse doğumu o kadar kolay olurmuş. Bundan ötürü biz de uzun zaman doğumu yaklaşıp hareket etmesini söylemişizdir (KK 126). Kaynak kişi bu bilgiyi verdikten sonra “şimdi de hastanelerde doğum öncesinde pilates topuyla egzersiz yaptırıyorlar, demek ki atalarımız eskiden bunun faydalı olduğunu anlamış” diyerek eski bilgilerin tecrübeye dayanmasından ötürü onlara itimat etmek gerektiğini ifade etmiştir (126).

Doğumun yaklaşmasıyla dikkat edilmesi gereken bir diğer husus gebe kadının yediği ve içtiğine dikkat etmesi işidir. Limon gibi doğumu zorlaştıracak söylenen yiyeceklerden uzak durmalı, sancıyı azalttığı düşünülen yiyecekler tercih edilmelidir. Doğuma birkaç ay kala her gün bir miktar tereyağının tüketilmesi de doğumun kolay olmasını sağlayacaktır (KK 88, 109, 126). Bozhane köyünde de manda sütü içmenin doğumu zorlaştıracığına inanılmaktadır (Aytar, 1977) (KK 66).

¹⁷ Kaynak kişi bir dönem resmi olarak ebelik yapmış olduğundan bazı tutum ve davranışları batıl olarak değerlendirmiş ve anlatmaktan kaçınmıştır. Yatak süslemeyle alakalı verdiği bilginin ardından “bunlar var ve güzel bir şey bunlar” ifadesi bu işlemleri onayladığını, bunun yanı sıra doğum esnasında onaylamadığı uygulamalarla da karşılaştığını göstermektedir.

Doğuma girecek olan kadının üzerine Ayetel Kürsi gibi çeşitli duaların yazılı olduğu bir muska veya Kur'an-ı Kerim koyulur. Bu, doğum esnasında kadını koruması ve doğumun hayırlı bir şekilde sonuçlanması için yapılmaktadır (KK 2). Gebe kadının kolay doğurması için adak adayanlar da olurdu. Çünkü eskiden doğum yaparken ölen çok oluyordu (KK 2).

Doğumdan önce doğuma girecek olan anne için kırmızı kurdele, doğması beklenen çocuk için de sarı bez hazır bulundurulur (KK 2, 67, 109). Bu işlemin temel sebebi doğumun hemen sonrasında anneye veya çocuğa gelmesi muhtemel “kötü ruh”lardan onları korumaktır.¹⁸

Elmalı köyünde bulunan kaynak kişi memleketlerinde doğum yapacak kişinin bulunduğu odanın tavanına urgan asıldığını, bu ipin doğum esnasında doğum yapan kadının ıkınmasını kolaylaştırdığını söylemektedir. Kadının altında sıcak su ve leğen de hazır durumdadır (KK 126). Bu uygulamaya bulunduğu yörede şahit olup olmadığını sorduğumuzda kaynak kişi “burada ipe şahit olmadım, ama ıkınması için bir şeyden tuttururlar burada da, hemen hemen aynı şey” cevabını vermiştir.

Ebenin olmadığı yerlerde hamile kadınlar kontrol için kocakarıları baş vurmakta ve onların çeşitli tedavi yol ve yöntemlerini uygulamaktadır. Kaynak kişi şahit olduğu bir kocakarı tedavisini şu şekilde aktarmaktadır: “Bizim bir akrabamız bu. Kontrol için doktora gidiyor. O zamanlar ultrason falan da daha yeni yeni... Doktor ultrasondan bakıp buna çocuğun ters diyor. Doğumun ancak sezaryenle yapılabilir diyor. Tabi sezaryenin ne olduğunu bilmediğinden tedirgin olmuş. Öyle olunca bu işlerden anlayan birini soruşturmaya başladık. Eskilerden biri birini söyledi. Zaten böyle şeyleri onlar bilirdi. Kocakarıya gittik durumu anlattık. Kocakarı bunu yere yatırıp ayaklarını mindere koyup kaldırdı. Önce çocuğun kafasının ne tarafta olduğunu anlamaya çalıştı eliyle. Sonra eliyle gebe kadının karnını bir yöne doğru bastırarak çevirdi. Beş on dakika kadar aynı şeyi yaptı. Arada karnını yuvarlak yuvarlak ovalıyordu çocuğa zarar gelmesin diye. Sonra da yatarken arkası üstüne yatmasını, sağa sola aniden dönmemesini söyledi. Ondan birkaç gün sonra doktor kontrolüne gidiyor. Doktor diyor ki bebek düzelmiş. Vakti gelince de normal doğurdu o” (KK 126).

Kaynak kişiler bu uygulamaların büyük bölümünün hastaneye gitme imkânının olmadığı, doğumun evlerde gerçekleştiği dönemlerde yapıldığını, bugün ulaşım

¹⁸ Bu konuyla alakalı detaylar “Doğum Sonrası” başlığı altında verilecektir.

olanaklarının kolaylaşması sayesinde hamile kadınların gerek kontrol gerek doğum için hastanelere gittiğini belirtmektedir (KK 2, 67, 109). Daha önceki dönemlerde de Akbaba, Anadolufeneri, Anadolukavağı, Bozhane gibi köylerde devletin atamış olduğu “köy ebesi” bulunduğu doğum işlemi çoğunlukla bu “resmi ebe”lerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bununla beraber “köyün büyükleri” olarak adlandırılan kocakarı denilebilecek bilgi ve tecrübe birikimine sahip kimseler de doğumdan önce muhakkak haberdar edilmekte tavsiyeleri alınmaktadır. Poyrazköy’de bulunan kaynak kişilerin bu hususla alakalı ifadeleri şu şekildedir: “Eskiden köyün yaşlıları da ebe olurdu. Analarımız bizleri hep evlerde doğurmuştur. Burada bir Fatma ebe vardı” (KK 41).

2.1.1.2. Doğum Sırası

Doğum öncesi dönemde doğumun kolay gerçekleşmesi için dikkat edilen hususlara doğum esnasında yenileri eklenmektedir. Gebe kadın doğuma gireceği zaman annesi, ablası veya teyzesi gibi yakınlarından bir veya birkaç kimsenin yanında olmasını ister. Eğer yakınlarından kimse yoksa komşularından veya diğer akrabalarından birileri yanında bulunur. Bu sayede hem gebe kadın doğum esnasında yalnız kalmamış olur, hem de ebeye yardımcı olunur. Bu durumla alakalı kaynak kişi ifadeleri şu şekildedir: “Doğum esnasında kimse gelmez. Senin akrabaların olur sadece. Onlar da ebeye yardım eder. Kadının beyi kapıda haber bekler” (KK 2, 10).

Doğum, her ne kadar “yeni bir hayatın başlangıcı” demek olsa da eski zamanlarda annenin ölümü ile sonuçlanan doğumlar da çokça yaşanmaktaydı. Bu sebeple doğuma girecek olan kadın başta kocası olmak üzere ev halkı ile helalleşir. Kocasının elinden su içenler de olur. Gebe kadın doğuma girdiği zaman eşe dosta haber edilir dua edilsin diye. Çünkü doğum zor geçebilir, annenin sonu gelmezse ölüme kadar gidebilir (KK 109). Kadın doğum yapılacak olan odadayken yan odalardan birinde Kur’an-ı Kerim okunur (KK 2).

Riva ve Anadolufeneri köylerinde bulunan kaynak kişiler doğum esnasında ölen kadının halk tarafından şehit olarak kabul edildiğini şu şekilde aktarmaktadır: “Doğum yaparken vefat eden kadının günahlarının döküldüğüne, şehit olduğuna ve cennete gideceğine inanılır” (KK 67, 88, 87, 86).

Bozhane köyünde 1977 yılında yapılan bir derlemeye göre doğumun kolay olması için başvurulacak halk tedbirleri şunlardır: Doğum yapacak kadın yorgana konup sallanır. Hamilenin haberi olmadan kocası bir kaptan elini yıkar, bu su kadına içirilir. Yılan kurbağayı yutarken, yılanın ağzından kurbağayı kurtaran bir kimsenin kemeri kadının beline bağlanır (Aytar, 1977: 7954). Bu uygulamalardan ilki, akılcı gerçekçi, diğer ikisi ise büyüsel uygulamalardır. Kocanın eline değen suyun doğum yapacak kadını doğum esnasında koruduğuna inanılmaktadır. Yılanın ağzından kurbağayı kurtaran bir kimseye ait kemerin doğum yapacak olan kadına takılmasında da söz konusu kemerin doğum yapacak kadına tesir edeceği ve asıl sahibindeki “kurtarıcı” vasfın kemerle birlikte doğum yapacak olan kadına geçeceği inancı vardır.

Anadolukavağı’nda bir kaynak kişi eskiden doğumun nasıl gerçekleştiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Köy ebeleri vardı ama diplomalı ebeler bunlar. Şimdi annenin sancısı tuttu doğum yapacak. Anneyi doğuma yatırırılar, orada sancısını çektirir ebe bakar. Bir bebeğin doğacağı zaman rahim zaten doğum anına geldiğinde dört parmak açık oluyor. Ondan sonra rahim açılmaya başlar. Altıparmak açıldığı zaman doğum başlamıştır çocuk gelir, çocuğu alır ebe. Kordonunu keser göbeğini bağlar, annenin sonunu karnını sıyrır alır, pedini koyar. O zaman ped nerede bezini koyar. Bebeğin hemen göbeğini keser suya atar” (KK 109).

Alibahadır köyünde bulunan kaynak kişi kendi yaşadığı doğum anını şu şekilde anlatmaktadır: “Anlamadım sabahtan doğuracağımı, bahçeye gittim sabah Kaba Meşe’ye. Baktım orada doğum sularım geliyor. Geldim bahçeden, sancım tuttu. Kör Ebe’yi çağırdılar. Kör Ebe çayırda oturuyor. Geldi ama kadının gözleri kör. O söylüyor, komşular yapıyor. O tarif ede ede çocuğu aldı. Gece olduğu için herkes yattı uyudu ben kızımı koklayarak sabahladım” (KK 2).

Doğum sırasında gebe kadının ağırlarını hafifleteceği ve rahimin açılmasını sağlayarak doğumu kolaylaştıracağı gerekçesiyle “Meryem Ana otu” (Fatma Ananın Eli otu) kullanılmaktadır. Suyu konulan bu ot genişlediği zaman suyu gebe kadına içirilir (KK 109). Mehmet Halit Bayrı’nın 1941 yılında İstanbul’da derlediği bilgilere göre Meryem Ana otu suya konulduğunda eğer otun açılması gecikirse bu durum doğumun zor ve sancılı geçeceğine yorulmuş (Bayrı, 1941: 81). Kaynak kişiye bu bilginin bugün için geçerli olup olmadığını sorduğumuzda bu konuda bilgisi olmadığını söylemiştir (KK 109).

2.1.1.3. Doğum Sonrası

Derleme yapılan köylerde doğumun hemen ardından gerçekleştirilen bazı uygulamalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki çocuğun annesiyle temasını sağlama uygulamasıdır. Anadolu feneri'nde ebelik yapmış olan kaynak kişi çocuğu doğar doğmaz annenin kucağına koyduklarını, bu sayede ikisi arasında bir bağın oluşacağını ifade etmektedir: “Çocuk doğar doğmaz daha yıkamadan etmeden çıplak olarak annenin kucağına koyuyoruz. Anne ile çocuğun bağları oluşsun, kuvvetlensin diye. Kanlı kanlı annenin gövdesine yatırıyoruz. Daha sonra anne temizlenir, tuvaleti yapılır, iğnesi yapılır” (KK 67). Aynı kaynak kişi doğum gerçekleştikten sonra bir müddet daha orada kaldığını, bunun anneyi kontrol için önemli olduğunu söylemektedir: “Kovsalar da iki saat gitmem, anneyi kontrol etmek gerekiyor. Kanaması olmasın diye kontrol ediyoruz. Kanama olursa ölümlere kadar gidebilir. Doğumdan sonraki iki üç saat çok tehlikelidir” (KK 67).

Anadolukavağı'nda bulunan kaynak kişi ise çocuğu annenin kucağına verme ile ilgili şunları aktarmıştır: “Eğer bebek baygınsa, yorgun doğmuşsa hemen bir sirkeli soğuk suyun içine atılır bebek. Onun içinde yıkarlar ayılsın diye. Bacaklarından tutarlar poposuna poposuna vururlar; ağlasın kendisine gelsin diye. Sonra annenin yanına verirler” (KK 109).

Kılıçlı köyünde bulunan bir kaynak kişi kendisinin doğumundan hemen sonra sırtına “kedi sırtı” sürüldüğünü, bu uygulamanın “kedi sırtı yere gelmediği için” ve “doğan çocuk pehlivan olsun” gibi gerekçelerle yapıldığını aktarmıştır (KK 140). Bu ve benzeri uygulamalarda dinsel büyüsel pratiklerin birçoğunda karşılaştığımız “temas” ve “taklit” yoluyla bir varlıktaki üstün vasfın zayıf olana aktarılması amaçlanmaktadır.

Doğumun hemen ardından dikkat edilen bir diğer husus da annenin çocuğunu hemen emzirip emzirmemesi gerektiğidir. Kaynak kişiler annenin doğumdan hemen sonra sütünün gelmeyebileceğini, meme uçlarının tıkalı olması sebebiyle annenin zahmet çektiğini ifade etmektedir (KK 2). Anadolu feneri'nde ebelik yapmış olan kaynak kişi de doğan çocuğun hemen emzirilmediğini şu şekilde ifade etmektedir: “Halk arasında yeni doğan çocuğu emzirmek için iki ezan bekletirilmiş. Bu sayede çocuk sabırlı olurmuş. Buna dikkat ederler, iki ezan beklerler. Çocuk hemen meme arar ama annenin sütü de hemen olmaz zaten” (KK 67). Bazı kaynak kişiler bu

bekletme işlemi için geçen süreyi “üç ezan vakti bekletilir” şeklinde ifade etmektedir (KK 2, 109).

2.1.1.3.1. Müjde Verme

Doğumun “sağ salim” gerçekleşmesi durumu gerek yeni doğum yapmış olan anne gerekse diğer aile bireyleri için bir mutluluk kaynağıdır. Bu durumda doğum odasının dışında merakla bekleyen baba ve diğer kişiler bu “yeni hal”den haberdar edilmelidir. Çocuğun doğduğunu “duyurma” işlemini halk “müjde verme” şeklinde adlandırmaktadır. Müjde, hem doğan bir çocuğun hem de annenin durumunun iyi olduğunun habercisidir. Bu bakımdan doğum odasından gelen müjde, iki sevinci birden ifade eder.

Eskiden evlerde yapılan doğumlarda annenin ölümüne kadar varan olumsuzluklarla çokça karşılaşıldığından doğumun sorunsuz gerçekleşmesi durumunda dışarıda haber bekleyen kimselere “Kurtuldu! Kurtuldu!” şeklinde annenin sağlık durumunun iyi olduğu haberi verilir. Bu haber doğum odasında yatan kadının yakınlarınınca da “filanca kurtulmuş, gözümüz aydın” şeklinde paylaşılır (KK 126, 109, 67, 2, 88).

Derleme yaptığımız köylerde bebeğin doğum haberini babaya ve doğum odasının dışındakilere çoğunlukla ebeler verir. Bu durumla alakalı ebelik yapmış olan bir kaynak kişinin ifadeleri şu şekildedir: “Çocuk olduğunda müjdeyi ebe verir. Oğlunuz oldu, gözünüz aydın, Allah analı babalı büyütsün, hayırlı olsun der çıkarım. Hediye verirler, çoğu zaman almıyorum ama verenler oluyor. Eskiden peynir gibi yumurta gibi köy yerinde olan şeylerden hediyeler verilirdi. Bazen de benim çocuğumun kundağına gelip koyuyorlardı” (KK 67).

Dereseki köyünde bulunan kaynak kişiler de çocuk doğduktan sonra dışarıya müjdeyi ebenin verdiğini, bunun karşılığında ebenin “bahşiş denilen bir miktar para aldığını” ifade etmektedir: “Doğum olunca müjdeyi ebe verir. Kundaklar ebe çocuğu, ya kızın oldu ya oğlun oldu diye hemen çağırırlar, kucağına verirler. O da bahşişini verir. Gönlünden ne koparsa artık” (KK 10, 11).

İshaklı köyünde bulunan kaynak kişi ise ebeye hediye olarak “bir kalıp sabunla bir tane çömber(başörtüsü)” verildiğini aktarmıştır (KK 70).

Alibahadır köyünde ise müjde verme işlemini “yakınlar” gerçekleştirmektedir: “Çocuğun doğumunu babaya yakınları söyler. Oğlan olursa müjde verilir. Çocuğun oldu mu köyde kahvede çay dağıtırlar. Eskiden kız çocuk müjdelenmezdi. Benim kayınpederim erkek isterdi. Ben bir kız dünyaya getirdim, bir kız daha dünyaya getirdim. Görümcem demiş ki bir kızımız daha oldu demiş. Ho ho! Kıza da müjde olur mu demiş. Sonra üç çocuğum oldu ama göremedi. İlle oğlan istiyor. Hâlbuki kız çocuğu anaya babaya bakar. Benim babam yatalak oldu iki sene altını aldım. Cehalet” (KK 2).¹⁹

Geleneğin hâkim olduğu yöre ve toplumlarda erkek çocuk kutsanmakta, buna bağlı olarak erkek çocuğun doğumu makbul sayılmaktadır (Acıpayamlı, 1961: 59). Bu durum kız çocuğun erkeğe nazaran ötelenmesini beraberinde getirdiği gibi kız doğuran annenin de yadırganmasına sebep olur. Özellikle erkek çocuk beklentisi olan bir babanın veya baba adayının kız çocuğu olduysa çoğunlukla “müjde” verilmez, hatta bu durumu söylemek dahi zorlaşır. Annedeki “kız çocuğu doğurmuş olmak”tan kaynaklanan mahcubiyet ilk olarak doğum haberini getiren ebenin yüzünde belirir. Kaynak kişiler bu tarz yaklaşımların “cehalet”ten kaynaklandığını, eskiden sıklıkla karşılaşılan bu anlayışın artık büyük ölçüde terk edildiğini, her çocuğun “Allah vergisi” olduğunu ve erkek de olsa kız da olsa aynı şekilde sevinildiğini ifade etmektedir (KK 2, 3,10, 22, 40, 41, 42, 46, 66, 67, 85, 87, 88, 98, 107, 109, 126).

2.1.1.3.2. Göbek Bağının Kesilmesi

Gebe kadının yediği içtiği şeylerin, baktığı kimse veya hayvanların, karnındaki çocuğunu etkileyeceği inancının aynısı “çocuğun göbeği ve sonu” için de geçerlidir. Çocuğun geleceğini, ilerideki uğraşısını etkileyeceği inancıyla göbek gelişigüzel atılmaz (Örnek, 1977: 142). Çocuğun “eşi” ya da “sonu”na da çocuktan bir parça hatta çocuğun kendisi gözüyle bakıldığı için, doğumdan sonra genellikle “eş” temiz bir beze konularak bir yere gömülür. Tıpkı göbekte olduğu gibi “eş”in gömülmesinde de aynı “analojik” düşünce egemendir (Örnek, 1977: 143).

Beykoz’un köylerinde bulunan kaynak kişilerce de çocuğun göbeği ile geleceği arasında doğrudan bir bağ olduğu, göbeğin atıldığı veya gömüldüğü yerin çocuğun

¹⁹ Kaynak kişinin konuya dair verdiği ifadenin bir kısmına “Doğum Öncesi” başlığında yer verilmiş olmasına karşın bir dönem “kız çocuğunun müjdelenmesinin hoş karşılanmadığını” ortaya koyması bakımından burada tekrar yer verilmiştir.

sonraki yaşamında belirleyici bir rol oynayacağı söylenmiştir. Buna göre çocuğun göbeği nerede bulunursa kendisi de oraya meyilli olacak, o konuda başarılı olacaktır (KK 2, 26, 40, 88, 109, 67).

Anadolufeneri'nde ebelik yapmış olan kaynak kişi bebeğin göbeğinin nasıl kesildiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Çocuğun karnıyla anne karnı arasında bağ vardır, kordon diyoruz biz ona. Çocuk doğduktan sonra o tık tık tık atar. Tık tık atması durduktan sonra koher denilen bir kıstırmak için kullanılan bir alet vardır, kordon iki taraftan kıstırılıp makasla ortadan kesilir. Bir taraf annede kalır, bir taraf bebekte kalır. Çok önceden ipek iplikler vardı, göbek bağı, şimdi öyle değil. İpek iplikle bağlıyorduk bebeğin göbeğini güzelce, göbeğine yakın yerden bağlıyorduk, kuruyana kadar yıkıyorduk, kuruduktan sonra su değmiyordu çocuğa; çabuk düşsün, enfeksiyon kapmasın diye. Diğer tarafta annede kalanı kontrol ediyorduk düşmesi için. Onun için de beş on dakikanın geçmesi lazım. Belirtileri vardır, belirmişse onu alıyoruz. Çok tehlikelidir, kalırsa ölümlere götürür. Halk arasında ona son denir. Tıp dilinde plasenta denir” (KK 67).

Göbeğin kesilme işlemi ve sonrasında ne yapılacağıyla alakalı Anadolukavağı'nda halk hekimliği uygulamalarında bulunan kaynak kişi şunları anlatmaktadır: “Göbek bir karış dört parmak uzunluğunda kesilir. Katlıyor onu, sıkı sıkı bağlar keser, onu da bir gazlı bezin içine koyar. Sonunu atıyorlar. Göbeği düştükten sonra istersen evinde sakla evcimen olsun diye istersen, camiinin içine koy dini şeyi kuvvetli olsun diye. Öyle lalettayın atılmaz göbek, değerlidir yani (KK 109).” Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz isimli kaynak kişi de göbeğin “bir karış dört parmak” uzunluğunda kesilmesi durumunda çocuğun sesinin güzel olacağına inanıldığını söylemiştir (KK 2). Göbeğin kesilmesi ve sonrasında alakalı diğer kaynak kişi ifadeleri şu şekildedir: Göbek bağını caminin ya da minarenin dibine gömerler ki ayağı camiden eksilmesin, dini bütün olsun (KK 20, 26, 17, 18). Çocuğun göbeği nereye atılırsa ayağı oraya çekermiş, ben kızımın göbeğini üniversiteye gömdüm (KK 40). Göbeği bir karış dört parmak ölçtükten sonra keserlerdi. Kimi kesilen parçayı camiye gömerdi, kimi kapıya bahçeye gömerdi çocuğum dışarıya gitmesin, benden uzakta olmasın diye (KK 88). Göbeğini güzelce şey ederdim. Bu tülbentlerin beyazı olur. Onu göbeğine bağladım. Kimisi çabuk düşer kimisi on beş günde düşer. Ona dikkat edecek (KK 2).

Doğum sonrası gelen “son” a dair şu anlatı da “son” un da göbek gibi rastgele atılmaması gerektiğine inanıldığını göstermektedir: “Birinin sonunu rastgele bir yere atmışlar, köpekler de bunu bulup yemiş. Şimdi o çocuk köpek gibi fena diyorlar” (KK 2).

Bu tür uygulamaların hastanelerde yapılan doğumlarda daha nadir görüldüğü bilgisi derleme yapılan kaynak kişilerce de teyit edilmiştir. Bu durumla alakalı Sedat Veyis Örnek “Türk Halkbilimi” adlı eserinde “bu da bize doğum yapılan kültürel ortamın değişmesiyle birtakım inançların bunlara bağlı uygulamaların da etkinliklerini yitirdiklerini göstermektedir” (Örnek, 1977: 143) yorumunda bulunmaktadır.

2.1.1.3.3. Yıkama ve Tuzlama

Doğum sonrası gerçekleştirilen adet, gelenek ve göreneklerden biri de “yıkama” ve “tuzlama”dır. Bebeği yıkama işlemini bazıları hemen gerçekleştirirken (KK 67, 109) bazılarının bebeğin göbeğinin düşmesini beklediği ifade edilmektedir. Yıkama işleminde temel gaye bebeğin anne karnındaki ortamından kaynaklanan birtakım organizmaların arındırılması, temizlenmesidir. Tuzlamada ise en bilinen ve çokça söylenen gerekçe “doğduktan sonra tuzlanarak yıkanan çocuğun terinin/teninin kokmayacağı” inancıdır. Görüşme yaptığımız kaynak kişiler de tuzlamanın “terin, kokunun önlenmesi” amacıyla gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Pertev Naili Boratav ise halkın bu “sağlık tedbiri” nitelemesine karşın “tuzlama” işlemindeki tuz kullanımını “büyülük bir işlem olduğunda şüphe yoktur” şeklinde değerlendirmektedir.

Derleme yapılan köylerde “yıkama” ve “tuzlama” ile ilgili kaynak kişilerin ifadeleri şu şekildedir: “Yeni doğmuş bebeğin banyo suyu besmele çekilerek dökülür. Şimdi yıkamıyorlar. Eskiden yıkardık tabi (KK 2). Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişi yıkama ve tuzlama ile ilgili şunları söylemiştir: “O an orada yıkanıyor. Terleyen terlemesin diye, bazı insan çok terler; teri çok kokar; kokmasın diye öyle tuzlarlar, tuzlu sudan geçirirler, öyle yıkarlardı. Bunlar gerçekten bilimsel şeyler. Ben bunlara katılıyorum, tıbbı da katılıyorum” (KK 109). Riva’da yaşayan kaynak kişi ise eskiden yapılan tuzlamanın şimdi hastanelerdeki ilaçlama işlevine karşılık geldiğini şu şekilde ifade etmektedir: “Çocuk doğduğu zaman yıkanır ve iri tuzla tuzlanırdı. Şimdi tuzlama yerine ilaçlama var hastanelerde, oluyor. Bu evlerde doğan çocukları eski usule göre tuzlardı kokmasın diye. Çocuk tuzlandığında büyüüp de terlediği zaman o vücut kokmazmış” (KK 88). İshaklı köyünde bulunan kaynak kişi ise bebeği yıkamak için

hazırladıkları tuzlu suyu bebeğin eklem yerlerine vurduklarını, bununla kokmasını engellemeyi amaçladıklarını ifade etmiştir (KK 70). Çoğunlukla mübadele zamanı balkanlardan gelen muhacirlerin yaşadığı Mahmutşevketpaşa'da ise bebek yeni doğduğunda ayakları ve teni kokmasın diye yıkanır ve tuzlanır. Bu suyun içine altın, mısır, süpürge çöpü ve annenin yüzüğünü atarlar (KK 18, 17, 20, 22, 26). Poyrazköy'de bulunan Serpil Çakır isimli kaynak kişi de büyüklerinden duyduğu için çocuklarını tuzladığını ifade etmiştir (KK 40). Dereseği'de bulunan kaynak kişi ise çocuğu tuzlama yapmadıklarını, fakat yıkamak için hazırladıkları suya "derileri soyulsun diye" tuz attıklarını söylemektedir (KK 10). Kılıçlı köyünde bulunan bir kaynak kişi bazı kimselerin doğumdan hemen sonra "çelik gibi olsun diye" çocuğu soğuk suyla yıkadığını, bu işlemin çocuğu dinçleştirdiğini belirtmiştir (KK 141).

2.1.1.3.4. Kundaklama

Bebeğin doğumu sonrası uygulanan "yıkama" ve "tuzlama" işlemlerinin ardından bebeğin kundaklanması gelmektedir. Yakın zamana kadar kundaklama işleminin büyük bir titizlikle gerçekleştirildiğini ifade eden bir kaynak kişi teknolojinin gelişimiyle beraber artık hazır bez ve hazır giyim olanaklarının arttığını, bu sebeple bebek kundaklamanın neredeyse kalmadığını söylemiştir (KK 109). Bununla beraber Beykoz'un köylerinde çeşitli gerekçelerle bebeğini kundaklayan aileler hala mevcuttur (KK 67).

Anadolufeneri'nde ebelik yapmış olan kaynak kişi bebeğin yıkanmasının ardından bebeğin hemen giydirildiğini ve kundaklandığını, giydirilen kıyafetlerin hammaddesinin ipek veya pamuk gibi yumuşak malzemeden oluşması gerektiğini, plastik yapımı kıyafetlerin bebeğe kesinlikle temas ettirilmemesi gerektiğini söylemiştir (KK 67). Anadolukavağı'nda bulunan kaynak kişi ise kundaklamanın önemini ve bebeğin hangi gerekçe ile kundaklandığını şu şekilde anlatmaktadır: "Çocuğun kundaklanmasından bahsedeyim. Bebek doğduğu zaman her tarafı kuşun kıkırdığı gibidir. Kuş kemiği gibidir. O da aynen böyle bir röntgene koyduğın zaman sis duman olur ya aynen onun gibi görünür o kıkırdaklar. Öyle görünüyor çocuk kemikleri. Çocuğun ana karnında yatarken alışkanlıktır, elini böyle yapmıştır öyle kalmıştır. Ayağı ana karnında böyle yapmıştır kalmıştır. Bunların düzgün olması için elinin ayağının bekle olduktan sonra kundağını yaparken kollarını çaprazlarsın, çekersin, yanına indirirsin. İndirdikten sonra yaka bezini sararsın. Üstüne kundağını sararsın,

ayaklarını da bağlarsın. Sarmadan önce jimnastik yaptırıyorsun. Kemikleri düzgün olsun diye. Onun için öyle bağlanır” (KK 109).²⁰

Alibahadır ve Mahmutşevketpaşa köylerinde de kaynak kişiler “kundaklama hala yapılır mı?” sorumuza “çocuk kundaklama geleneği vardır” şeklinde cevap vermiş, eskisi kadar yaygın olmamakla beraber kundağın hala kullanıldığını ifade etmişlerdir(KK 2, 3, 18, 20, 25).

2.1.1.3.5. Ad Koyma

Sözlük anlamı “bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz” demek olan ad, “insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simgedir (Örnek, 1973: 11). Bu haliyle yeni doğan bir çocuğa verilecek olan adın çocuğun hayatına tesir edeceğine inanılmaktadır.

Eski Türklerde oğlan çocuğa ya uzun zaman hiç ad verilmez ya da ilk verilen ad ömrünün sonuna kadar kalmazdı. Çocuk delikanlılık çağına geldiğinde kendisine ya yaptığı veya başardığı önemli bir işi hatırlatan ya da ilerisi için bir dilek anlamını taşıyan bir ad verilirdi ki buna "er-at(erkek adı)" derlerdi (Boratav, 1973: 107). Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrası gittikçe güç kaybeden bu gelenek “lakap”larla yaşama imkânı bulmuştur. Buna karşın “adın kişinin geleceğine tesir ettiği” inancı toplumdaki yerini korumuş, yeni doğan çocuklara ad verilirken bu durum özellikle dikkate alınmıştır.

Adların en önemli işlevlerinden biri yeni doğan çocuğun yaşamasını sağlamasıdır. Üst üste birkaç çocuğu ölmüş veya düşmüş olan anne baba çocuğa “yaşatma gücü” taşıdığına inanılan şu adlardan birini koyar: Dursun, Durmuş, Duran, Durdane, Yaşar, Hayat, Hayati... (Boratav, 1973: 108). Derleme yapılan köylerde “daha önceki çocuğu yaşamadığı için yeni doğan çocuğunu yaşatmak adına ona özellikle bazı isimlerin verilmesi” durumuyla karşılaşmıştır. Anadolufeneri’nde bulunan kaynak kişinin bu konuyla alakalı verdiği ifade şu şekildedir: “Çocuğu yaşamayanlar çocuğu yaşasın diye Yaşar adını veriyorlar mesela, sonra Dursun diyorlar “gitmesin, dursun” anlamında. Böyle şeyler var” (KK 67). Poyrazköy’de bulunan kaynak kişi ise kendi ismiyle alakalı şunları aktarmaktadır: “Benim adım

²⁰ Kaynak kişi uyguladığı pratiği anlatırken kendisinin “ocaklı kırıkçı” olduğunu belirtmiş, rastgele hareket etmediğini, kundaklama işleminin bilinçsizce yapılması durumunda çocuğa zarar verebileceğini aktarmıştır.

Yaşar, bu adı vermişler. Neden? Annemin benden önce üç çocuğu doğmuş, üçü de yaşamamış. Bana Yaşar demişler, Yaşar deyince yaşamışım” (KK 39).

“Müslüman Türklerin geleneğinde çocuğa ilkin bir göbek adı koyma kuralı vardır. Bu adlar çoğunlukla din büyüklerinin adlarıdır. Çocuğun doğumdan az sonra ölebileceği düşünülerek adsız kalmaması için göbek adının geciktirilmeden verilmesini İslam dininin kuralları gerekli kılar. İkinci ad daha sonraki günlerde bir törenle koyulur” (Boratav, 1973: 107). Kaynak kişiler göbeğin kesilmesi anında genel olarak bilinen ve yaygın olan “Hasan, Hüseyin, Ahmet, Mehmet, Ayşe, Fatma, Emine” gibi isimlerin konduğunu, daha sonra çoğunlukla bu isimlerin değiştirildiğini ifade etmiştir (KK 2, 109, 67).

Derleme yapılan köylerde “bebeğe ad koyma” işlemi dini bir ritüel olan “ezan okuma” ile gerçekleşmektedir: Çocuğa isim verileceği zaman çoğu zaman bir hoca, bazen de aileden biri tarafından çocuğun sağ kulağına “ezan” sol kulağına “kamet” okunur. Bu işlemin ardından çocuğun adı kulağına üç defa tekrar edilir. Ardından “Allah’a iyi bir kul, peygambere ümmet, vatana millete hayırlı evlat” olması için dua edilir ve “adıyla yaşasın” denir. Kaynak kişiler bu uygulamanın “sünnet” olduğunu, çocuğun isminin ezan ve kamet okunarak konulması durumunda bu işlemin onu gelecekte birtakım rahatsızlıklardan koruyacağına inanmaktadır (KK 109, 2, 20). Bazı kaynak kişiler çocuğun kulağına ezan okuyacak olan kişinin “düzgün bir kimse” olmasına da dikkat edildiğini, bu hassasiyetin de gelecekte çocuk üzerinde tesiri olacağına inanıldığını ifade etmiştir (KK 88, 109, 2, 40, 26, 98, 46).

“Bebeğin isminin neye göre ve kim tarafından belirlendiği” sorusuna kaynak kişiler çeşitli cevaplar vermişlerdir. Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz isimli kaynak kişi eskiden doğan çocuklara çoğunlukla büyüklerin isimlerinin verildiğini, bunun onlara karşı bir hürmet göstergesi olduğunu, bu hassasiyetin zamanla azaldığını ancak kendisi gibi dikkat edenlerin hala var olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Bebeğin adı kulağına okunan ezanla bir büyük tarafından konulur. Eğer evin büyükleri müsaade ederse bebeğin adını anne babası koyabilir. Torunun adını Emrullah koyduk benim kocamın adı. Kızımın çocuğuyla ben alakadar oluyordum, onu da Sevim koyduk, benim adım” (KK 2). Aynı kaynak kişi artık büyüklerin isim koyabilmesinin ancak çocuğun anne babasının müsaadesiyle mümkün olduğunu belirtmiştir: “Büyüklerle müsaade verilerse büyükler koyar. Şimdi benim torunum çocuğunun adını Alpaslan koydu. Biz ona karışamayız. Ama eskiden ya annenin ya

babanın adı konulurdu” (KK 2).²¹ Poyrazköy’de bulunan kaynak kişinin yeni doğan bebeğe ad vermeye yönelik ifadesi şu şekildedir: “Çocuğun adını annesi babası koyar. Daha önceden büyükler koyuyordu; kayınvalide kayınbaba. Dedesinin adını koyma geleneğini devam ettirenler de var” (KK 40).

“Ad, çocuğun yaşamasını sağlamak için başvuru başkaca işlemleri güçlendirme niteliği de taşır. Doğumdan sonra çocuk sokağa yahut cami önüne bırakılır. Oradan birisi çocuğu alır ve evine götürür, anne baba onu yalancıkdan satın alırlar. Böylece çocuk geçici olarak ana baba değiştirmiş sayılır. Erkek ise Satılmış, kız ise Satı olur” (Boratav, 1973: 108). Bu isimlendirmeyi Riva’da bulunan bir kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır: “Kastamonulular arasında, iki kardeş ya da iki komşu aynı anda doğum yapıyor ya da arada iki üç gün oluyor diyelim, biri diğerine nazar atıyormuş, kötü gözle bakıyormuş. Eğer nazarlanır da hasta olursa okutmaya giderlermiş, “satıyorum sattım satıyorum sattım” yaparlarmış. Onlardan kız olursa Satiye, erkek olursa Satı adını koyuyorlarmış” (KK 88).

Beykoz’un köylerinde yeni doğan bebeğe isim koyarken göz önünde bulundurulmuş geleneklerden biri de “din büyüklerinin adını koyma” geleneğidir. Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi bu durumla alakalı şunları aktarmıştır: “Burada peygamberlere hürmeten onların isimlerini de koyarlar. Muhammet, Ahmet, Mustafa, İsa, Davut, Musa... Böyle isimler konur. Sahabenin isimlerini koyanlar da var; Ali, Ömer, Osman. Mesela Yusuf Aleyhisselam çok güzelmış. Erkek doğduğu Zaman adını Yusuf koyun, onun gibi güzel olsun, onun ahlakını alsın derler. Gerçekten de Yusuf’lar güzeldir. İnsan adını taşır” (KK 40). Kaynak kişinin ifadesindeki “insan adını taşır” sözü, çocuğa konulacak ismin onun karakterine ve hayatına yön vereceği inancının bir başka göstergesidir.

Pertev Naili Boratav, Yüz Soruda Türk Folkloru” adlı eserinde ikinci bir ad koymanın köy ve kasabalarda az görüldüğünü, daha çok aydınlar arasında yaygın olduğunu, bir özentinin ürünü olarak öğrenmek maksadıyla tercih edildiğini ifade etmektedir (Boratav, 1973: 108). Derleme yaptığımız köylerde “iki isim koyma” durumunun hangi hallerde ve ne maksatla gerçekleştirildiğini sorduğumuzda kaynak kişiler bu işlemin çoğunlukla kendi istedikleri isimle büyüklerin istediği ismin

²¹ Kaynak kişiye torununun doğan çocuğuna “Alpaslan” ismini hangi gerekçe ile koyduğu sorusunu yönelttiğimizde “siyasi parti liderinin adıydı” cevabını vermiştir. Bu durum yörede yaşayan insanların yeni doğan çocuklarına isim koyarken göz önünde bulundurduğu “değer yargıları”nı gösteriyor olması bakımından kıymetlidir.

örtüşmemesi durumunda “iki tarafın da gönlünü hoş etmek” maksadıyla tercih edildiğini ifade etmiştir (KK 46, 88, 87, 1). Bu durum bazen de çocuğa konulmak istenilen ismin kendisinden kaynaklanabilmektedir.

Bunların dışında “Bayram, Ramazan, Recep, Kadir...” gibi bebeğin doğduğu zaman diliminden ötürü o adı alanlar da vardır (KK 109, 88, 46, 20, 22).

2.1.1.3.6. Lohusalık

Yeni doğurmuş, doğurup da henüz yataktan kalkmamış kadına "lohusa" denmektedir. Buna ek olarak "loğsa", "emzikli", "doğazkesen", "nevse" gibi adlandırmalar da kullanılmaktadır (Acıpayamlı, 1961: 65). Derleme yapılan köylerde de yeni doğum yapmış olan kadına çoğunlukla “lohusa” denmekte, bazı köylerde “emzikli” ifadesi de kullanılmaktadır (KK 2, 67, 109, 88, 40, 41, 17, 54). Doğum, kadının bünyesinde önemli bir sarsıntı meydana getirdiği için, kadın belirli bir süre dinlenmek gereksinimindedir. Bu dinlenme ve toparlanma gereksinimi kentlerde, çalışan kadınlar için raporla sağlanmakta, kırlık bölgelerde ise bunu adetler, gelenekler ve töreler düzenlemektedir (Örnek, 1977: 144). Tıpkı gebelik döneminde olduğu gibi, lohusalık döneminde de kadın yakın çevresi tarafından “hasta, zayıf ve çeşitli tehlikelere açık” kabul edilir. Bir kaynak kişinin “lohusanın mezarı kırk gün açık dururmuş” ifadesi söz konusu zayıflığın ne boyutta olduğunu ve ne ile sonuçlanabileceğini ortaya koymaktadır (KK 40). Yine “lohusanın bir şeye üzülmesi veya nazara gelmesi durumunda sütünün kesileceği inancı” da bu hassas dönemin göstergelerindendir (KK 2, 67, 109). Bu ve benzeri durumlar lohusa etrafında birtakım “tedbir”lerin alınmasını beraberinde getirir. İlk dikkat edilen husus “lohusanın yataktan çıkarılmaması” durumudur. Bu önlem, lohusayı hem fiziksel çevreden kaynaklı somut etkilerden, hem de “al, alkarısı, kırk, kırk basması, cin, peri, cadı, şeytan...” gibi tanımı kişiden kişiye farklılık gösterebilen soyut varlıklardan korumak maksadıyla alınmaktadır (KK 2, 17, 20, 40, 46, 67, 98, 107, 109, 126, 128). Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişinin konuya dair ifadesi şu şekildedir: “Dışarıda üç harfliler çok gezer, saçak altlarında çok gezerler, ikindiden sonra meydana çıkarlar. O sebeple lohusa kadın dışarı çıkarılmaz, yatağından bile kaldırılmaz” (KK 109). Başka bir kaynak kişiye yönelttiğimiz “lohusayı evden çıkarmamalarının bir sebebi var mı?” sorusuna verdiği cevap şu şekildedir: “Hani şey, bir hastalık kapar, üşütür. Evde doğum yaptı, doktora gitmek yok. Bir de şey inanç varmış, lohusaya şeytan meydan

öyle şeyler gelir diye sokağa falan çıkarmazlarmış, yatırırlarmış. Bebek de dışarı çıkamıyor aynı sebepten” (KK 54).

Doğumdan sonra yatakta kalma süresi kadının fizyolojik durumuna, doğumun güç ya da kolay oluşuna, iklime, çevre koşullarına, ailenin varlığına yoksulluğuna, gelinin sevilip ya da horlanmasına ve kimi adetlere bağlıdır (Örnek, 1977: 144). Anadolu feneri’nde ebelik yapmış olan bir kaynak kişi yeni doğum yapmış bir kadının kırk beş gün süre için “lohusa” olduğunu, bu zaman diliminin halk arasında “kırk gün” olarak dile getirildiğini ifade etmiştir (KK 67). Lohusanın doğumun hemen ardından yattığı ve üç gün boyunca kalkmadığı yatağa “ter döşeği” denmektedir (Zeki, 1933: 253). Bu üçüncü günden sonra geçtiği yatağa ise “lohusa yatağı” denir ve bu yatak lohusanın yakınları tarafından lohusaya ve bebeğe olan ilgi alanının bir göstergesi olarak “güzel olsun diyerek” süslenmektedir (KK 54). Kaynak kişiler bu uygulamanın “evde doğumun yaygın olduğu zamanlarda” var olduğunu, şimdi doğumların büyük çoğunluğu hastanede gerçekleştiği için “ter döşeği” ve “lohusa yatağı” ayrımının kalmadığını ifade etmişlerdir (KK 2, 20, 109).

Lohusa ile ilgili uygulamalardan biri de üzerine onu “kötü ruhlar”dan koruyacağına inanılan “kırmızı kurdele, nazarlık, maşallah yazısı, iğne, sarı ip, makas, bıçak...” gibi eşyalar bırakmak veya takmaktır.²²

Doğumdan sonra lohusanın süt artırıcı yiyecekler içecekler tüketmesine özen gösterilir. Lohusa, sütünün kaçmasına sebep olacağına inanılan “nazar, korku, üzüntü” gibi hallerden kaçınır, yakınlarınca korunur. Eğer sütü kesilir ve türlü çarelere rağmen gelmezse civarda bulunan bir başka emzikli kadın getirilir ve çocuk emzirilir. Bu kişi çocuğun “sütanne”si, kadının çocukları da “sütkardeş”i olmuş olur (KK 67).

Lohusaya dair inançlardan biri de vefat etmesi durumunda “şehit” kabul edilmesidir. Beykoz’un köylerinde derleme yaptığımız kaynak kişiler doğum esnasında olduğu gibi lohusalık döneminde vefat eden annenin de şehit sayıldığını ifade etmiştir (KK 67, 40, 88, 109).

“Lohusaya doğumun ilk haftasında “gözyaydın”, ikinci haftasında “hatır sorma” ziyaretleri yapılır. Bu ziyaretlerde lohusa evine sütlaç, muhallebi, kurabiye, baklava, süt, çorba, börek, tatlı, şeker, pilav, ekmek içinde haşlanmış yumurta, al kurdele ile bağlanmış lohusa şekeri, bal, helva, yemeni, başörtüsü, basma, havlu, kumaş, terlik,

²² Bu hususla ilgili detaylar “Alkarısı ve Kırk basması” başlıkları altında verilecektir.

çorap, namaz bezi, çocuk çamaşırı, çift pazı, oyuncak gibi hediyeler getirilir” (Acıpayamlı, 1961: 71). Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan kaynak kişi lohusa ziyaretinin hangi zaman diliminde gerçekleştiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Eskiden lohusa olduktan sonra ikindiden sonra bebek görmeye gidilmezmiş. Ama şimdi yok. İkindiden sonrasına dar vakit derler” (KK 17). Bozhane köyünde bulunan bir kaynak kişi ise lohusa ziyareti için gelenlerin beraberinde getirdikleri hediyelerin perdelerle asıldığını, adeta sergilendiğini ifade etmiştir (KK 66).

2.1.1.3.6.1. Lohusa Şerbeti ve Eğlencesi

Doğumun gerçekleşmesi sonrası annenin sütünü artırmak ve lohusayı ziyaret edenlere ikram etmek adına kaynatılan şerbete “lohusa şerbeti” denmektedir (KK 54, 109, 2, 67). Bir kaynak kişi köylerinde eskiden düzenlenen lohusa eğlencesini şu şekilde anlatmaktadır: “Annemler falan babaannem burada oturuyor. Biz cicianne derdik babamın yengesine, cicianne derdik ona. Bir de bizim sütannemiz vardı. Onun ablası oluyordu ciciannemizin. Süt vermişler sütkardeştiler. Buradan köyün başı değil mi, ta köyün sonuna kadar Paşalar diyorlarmış bir aile varmış. Onların evine lohusa eğlencesine giderlermiş. Babaannem anlatırdı ayaklarında takunyalarla giderlermiş. Yol yok toprak yol. Giderler eğlenirlermiş gelirlermiş evlerine. İşte zerde pilav yapılmış, ikramlık, lohusa şerbeti. Benim lohusalığım da ben doğduğum sene de yapmışlar. Annem derdi ki kırk gün eve her akşam misafir geldi derdi” (KK 54). Kaynak kişinin bahsettiği Paşanın evi bir diğer kaynak kişinin ifade ettiği Malakof Hasan Paşa konağıdır (KK 56).

2.1.1.3.6.2. Al karısı - Al basması

“Memleketimizde “al”, “albastı”, “alkarısı”, “alanası”, “alkızı” tâbirleriyle umumiyetle kırklı lohusa ve çocuklara, nadir olarak da gebe, gelin, güvey, erkek, yolcu ve atlara musallat olan bir ruh veya hastalık ifade edilmektedir. Cın, peri, şeytan olarak tasavvur edilen bu ruh; köpek, kedi, oğlak, buzağı, tilki, örümcek, kuş, gelin, erkek, kefenli ölü, cadı, kıl ve nihayet insan ile hayvan vasıflarını bir arada bulunduran insan-hayvan şekillerinde görülmektedir. Adı geçen ruh, en ziyade cadı kadın hüviyetinde kendini göstermektedir” (Acıpayamlı, 1961: 75).

Acıpayamlı, yukarıdaki tanımlamasına ek olarak aynı eserin “Pratiklerin İncelenişi” bölümünde “al” veya “alkarısı”nın adeta efsanevi bir mahlûk olduğunu, belirtmiş ve şu açıklamada bulunmuştur: “Halk birçok şeyleri canlı varlık haline getirmekten hoşlanmaktadır. Bu hal bilhassa majik(büyüsel) kuvvetler bahsinde görülmektedir. Majik birçok değerler zamanla şahsiyet kazanmaktadır. Al da bu halk psikolojisinin etkisinden kendisini kurtaramamıştır. Önce sihrî prensiplere göre vazife

görmekte olan manevî bir kuvvetken, sonra hastalık ve nihayet alkarısı hüviyetini kazanmıştır” (Acıpayamlı, 1961: 119).

Abdülkadir İnan ise, “Albastı – Alkarası Üzerine Bir Etüd” başlıklı makalesinde Dr. Ulla Johensen’in Albastı üzerine yaptığı incelemeden şu şekilde söz etmektedir:

“Eski Türklerin inandıkları birçok iyi ve kötü ruhlar Müslüman olduktan sonra cin, peri, dev adlarını almışlardır. İslam’ın tam yerleşmesinden sonra eski ruhların adları unutulmuştur. Buna rağmen Albastı eski adını muhafaza etmiştir. Müellifin etüdünde dikkate değer bulduğumuz cihetlerden biri “Albastı’nın Türklere Hindu - Cermen uluslarından geçmiş olduğu hakkındaki mütalaasıdır... Buna göre eski Cermenlerin “Alp ruhu” ile bizim “Albastı” aynı kaynaktan geliyor ve “Albastı” aslında “Alp + bastı” olup sonradan “Albastı” şeklini almıştır. Bu açıklama Aşmarın, Malof ve Menges gibi Türkologlar tarafından da kabul edilmişti. Gerçekten bizim “Albastı” Almancadaki “Alpdrücken”in aşağı yukarı tercümesidir. Bizim “Alkarısı” ise “Alp+bastı”nın “Al+bastı” şeklini aldığından sonra uydurulmuştur” (İnan, 1962: 2826).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler de çoğunlukla lohusalara ve yeni doğan bebeklere, bazen de gebe kadınlara geldiğine inanılan, şekli kişiden kişiye değişkenlik gösteren bu soyut varlığı “al, albastı, albasması, karabasan, uğrak” şeklinde adlandırmaktadır (KK 2, 67, 40, 41, 109, 112).

Halk arasında oldukça yaygın olan “alkarısı” veya “albastı” inancı, lohusa ya da bebeğe çeşitli suretlerde görünerek onlara musallat olmakta, hatta ölümlerine dahi sebep olabilmektedir. Eski zamanlardan beri var olan bu inanç, söz konusu varlığa karşı insanları çeşitli tedbirleri almaya itmiş, bu tedbirler birtakım pratik ve uygulamaların oluşmasını sağlamıştır. Zamanla kalıplaşan bazı uygulamalar sonraki nesiller tarafından hazır olarak kabul görmüş ve kullanılmıştır. Lohusayı ve kırklı bebeği yalnız bırakmamak, üzerlerine görünür vaziyette kırmızı kurdele veya kırmızı bir bez bağlamak, lohusanın üzerine iğne, bıçak, makas gibi eşyalar bırakmak söz konusu önlemlerden en bilinen ve en yaygın olanlarıdır. Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde al, alkarısı albasması varlığı ve bu varlıklardan korunmaya yönelik pratiklerle ilgili kaynak kişilerin çeşitli ifadeleri olmuştur.

Örnekköy’de bulunan bir kaynak kişi konuya dair yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmaktadır: “Bizim oralarda²³ al karısı, albastı derler. Mesela ben en küçük kızıma hamileydim. Gündüz vakti uyumuştum. Bana siyah bir at geldi, boğazıma bastı. O zaman ölüyorum sandım. Bağırıyorum bağırıyorum, kimse sesimi duymuyor. Herkes evin içinde ama ses çıkmıyor. Kendi kendime boğuşurken hemen besmele çekip dua okumaya başladım. Ben dua okumaya başlayınca o birden gitti” (KK 128). Kaynak

²³ Kaynak kişi Giresunlu olduğunu bildirmiştir.

kişiyi “hangi duaları okudunuz?” sorusunu yönelttiğimizde “bildiğim dualardan; Elham(Fatiha suresi), Gulhü(İhlas suresi) Nas, Felak... Bunları okudum” şeklinde cevap vermiştir.²⁴ Acıpayamlı’nın “insan hayvan karışımı bir görünümde tasarlandığını” söylediği varlığın kaynak kişinin anlatımında olduğu gibi sadece hayvan veya sadece insan şeklinde görüldüğü örnekler de vardır. Burada “albastı” inancıyla alakalı dikkate değer bir diğer husus da “al” ile karşılaşıldığında kişinin onu nasıl uzaklaştırdığı konusudur. Kaynak kişi, Anadolu’da da oldukça yaygın olan “al gelmesi durumunda hemen besmele çekilmesi ve bilinen duaların okunması” yoluyla muhtemel tehlikelerden korunmaya, al’ı kendinden uzaklaştırmaya çalışmıştır.

Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz’a “Alkarısı veya albasması var mıdır, hiç duydunuz mu?” sorusunu sormamız üzerine kaynak kişi “albasması”nı “kırk basması” ile birlikte “kırk” içinde gerçekleşen iki hastalık olarak tanımlamıştır: “Allah korusun yavrum. Eski zamanda söylerlerdi. Ama kim bekleyecek çocuğum. Kırk içinde olur. Çok koruyacaksın. Kırk basması ve al basması kırk içinde olan iki hastalık. Duyduk öyle. Al basarlarmış dikkat edin derlerdi. Biz de Bismillahirrahmanirrahim’i ağzımızdan düşürmezdik” (KK 2). Kaynak kişinin “eski zamanda söylerlerdi” ifadesi yörede albasması inancının eskiye nazaran zayıfladığını ortaya koymaktadır.

Anadolufeneri’nde bulunan kaynak kişi ise “albasması”na karşın şu tedbirleri sıralamıştır: “Kötü şeyler gelir de rahatsız eder diye lohusayı da bebeği de yalnız bırakmazlar. Ekseriyetle Kur’an koyarlar, Ayetel Kürsi koyarlar. Yastığın altına makas koyarlar, bıçak koyarlar, ekmek koyan da duydum. Kırkı çıkana kadar bir yere çıkılmaz, kırkı çıktığında sokağa çıkılır. Bazen yirmi kırkında yani yarı kırkında da sokağa çıkarırlar” (KK 67). Kaynak kişinin lohusanın üzerine Kur’an koyulması ile ilgili beyanını “Orhan Acıpayamlı’nın etüdü” ile değerlendirecek olursak, lohusanın veya çocuğun yanına yöresine, yastığına, yatağına Kur’an koymak, ayetel kürsi eşliğinde birtakım pratikler uygulamak görünüşün aksine dini bir esasa sahip değildir. “Bu aşamada halk, Kur’an’ı tıpkı sihrî bir unsur gibi, esas gayesinin dışında kullanmaktadır.” Lohusa veya çocuğun üzerine ya da yatağının bir kenarına makas, bıçak, iğne gibi eşyalar bırakılması durumu, bu eşyaların hammaddesinin “demir” olduğundan kaynaklanmaktadır. Birçok milletin folklorunda kötü ruhlar için “korkutucu bir unsur” olarak yer alan demir, Türk kültüründe de benzer işlevler üstlenmektedir.

²⁴ Kaynak kişinin bu ifadesi daha önce “Hamile Kadının Kaçınmaları” başlığında verilmiş olup, “Albastı’nın gebe kadınlara da geldiği” inancının göstergesi olması sebebiyle burada tekrar zikredilmiştir.

Nitekim “Anadolu’da al, değil demir, demirin sesinden bile korkar” (Acıpayamlı, 1961: 120). Bu anlayış göz önünde bulundurulduğunda “iğne, makas, bıçak...” gibi demirden meydana gelen eşyaların lohusa ve çocuğun üzerine ya da yakınına konulması uygulaması daha anlaşılabilir olacaktır. Yastığın altına ekmek konulması uygulaması ise ekmeğe atfedilen kutsallığın çocuğu veya lohusayı koruyacağı inancından kaynaklanmış olabilir. Lohusa ile kırklı çocuğun yalnız bırakılmaması uygulaması ise “lohusayı muhtelif eşyalarla korumak fikrinin müşahhaslaşmış bir şeklidir” (Acıpayamlı, 1961) diyebiliriz.

Mahmutşevketpaşa köyünde ise lohusa ve çocuğu al basmaması için lohusanın ve çocuğun yatağına ekmek, bıçak, makas gibi eşyaların yanı sıra babanın atleti ve süpürge teli konmaktadır (KK 112). Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi de konu ile ilgili şunları aktarmaktadır: “Annenin karyolasının altına eski süpürgeler var ya onlardan bir tane konurdu. Bir tane de eskiden mangal kömürleri olurdu beze bağlanır konur ki gelmesin kimse yanına diyerekten. Ürkütürler anneyi, lohusadır anne. Lohusa olduğu için rüya görür rüya görür gibi olur gerçek görür. Onun için lohusayı yalnız bırakmazlardı. Bu sayede o çocuklar sağlam büyüdü” (KK 109). Mahmutşevketpaşa’da görülen “lohusanın ve bebeğin yatağına babanın atletinin bırakılması” uygulamasının farklı bölgelerde “babanın gömleğini giydirme, pantolonunu bırakma” gibi farklı versiyonları görülebilmektedir. Bu uygulama temelde “lohusanın yalnız bırakılmaması gerektiği” inancından kaynaklanmaktadır. Lohusa ve bebeğin yalnız bırakılması gereken hallerde “kişiye ait eşyanın kişinin koruyucu vasfını üstleneceği ve lohusayı muhtemel tehlikelerden uzak tutacağı” düşünülmektedir. Hem Mahmutşevketpaşa’da hem Anadolukavağı’nda ifade edilen “süpürge veya süpürge teli koyma” uygulamasının nereden ve ne gerekçe ile kaynaklandığı hususunda Acıpayamlı “süpürge al’a karşı koruyucu unsur oluşunun sebebini izah etmenin güç olduğunu” ifade ettikten sonra bir akıl yürütmeye bulunmuştur: “Süpürge, evdeki pislikleri, süprüntüleri temizlemeye yarar. Halk, bu duruma bakarak, belki de fena bir ruh kabul edilen al’ın, temizleyici olarak gördüğü süpürgeден korkacağı neticesini çıkarmıştır. Süpürge nin bu gibi fikilere istinaden majik(büyüsel) bir kudret haline gelmiş olduğunu düşünmek mümkündür” (Acıpayamlı, 1961: 120). Kaynak kişilere “neden süpürge koyuluyor?” sorusunu yönelttiğimizde diğer birçok uygulamada olduğu gibi tam gerekçeyi bilmediklerini ifade etmiş, “öyle duyduk”, “öyle derler”, böyle gördük” gibi cevaplar vermişlerdir (KK 2, 112, 17, 18). Bu durum, varlık sebebi “bilinci aktarmak” olan ritüel ve uygulamaların söz

konusu aktarımı gerçekleştiremediği yorumuna yol açmaktadır. Anadolukavağı'nda bulunan kaynak kişinin "mangal kömürü beze bağlanıp lohusa yatağına konurdu" şeklindeki ifadesinde geçen "mangal kömürü koyma" uygulamasına kaynaklarda "kırk içinde dışarı çıkması gereken kadının uyguladığı pratikler" (Acıpayamlı, 1961) kısmında karşılaşılmış, al gelmesini önlemek adına uygulanan pratiklerde "kömür koyma" uygulamasına rastlanmamıştır. Bununla beraber, kömür, daha evvel ateşle temas etmiş, yanıcılığını ve yakıcılığını muhafaza etmekte olan bir maddedir. Alkarısının ateşten korktuğu inancı göz önünde bulundurulduğunda "lohusa yatağına kömür koyma" uygulaması anlaşılabilir olacaktır. Zira "ateş, koruyucu unsur olma vasfını "yakıcılık" ve "ısıtıcılık" kudretinden almaktadır" (Acıpayamlı, 1961). Kömürün de aynı vasıflara sahip oluşu, onun da lohusayı ve çocuğu albasmasına karşı koruyacağı inancını doğurmuş olabilir.

Anadolufeneri'nde ebelik yapan bir kaynak kişi kendi şahit olduğu bir hadiseyi şu şekilde aktarmaktadır: "Mesela şuna rastladım ben burada, canlı şahit oldum. Annenin ilk çocuğunu ben doğurmuştum. Ramazan ayıydı, teravihten çıktık. Dediler ki çocuk çok ağlıyor hiç durmuyor. İki kardeş bunlar, evleri de yan yana. Kardeşinin de 15 16 yaşlarında delikanlı bir kızı var. Çocuk akşam bebeği sevmiş. Mahmutşevketpaşalı bunlar da, oradan gelme. Onların da âdetiymiş bebeğin yastığının altına tavuk kemikleri koyarlarmış kötü şeyler gelmesin diye. Oysa aksine "iyi saatte olsunlar"ın yani cinlerin de gıdasıymış. Bak nasıl olmuş, çocuk durmuyormuş. Ayşe kulakları çınlasın. Kıza demek ki Allah tarafından bir şey görünmüş. Ne görünmüş biliyor musun, canlı. Bir kamyon geliyor, bebeğe vuruyor, her taraf kan oluyor. Kız aklını oynatıyor. Gözünü açamıyor kız. Bana geldiler, ben dedim ki benim buna yapabileceğim bir şey yok, bildiğim bir şey değil ki dedim. Teyzeler, yaşlılar okuyun bunu dedim. Felak, Nas, Ayetel kürsi bu ayetlerden okuyun dedim. Kız gözünü açar açmaz kamyonun gelip bebeğe çarptığını her tarafın kan olduğunu görüyor. Allah'ım ya Rabbim kız çok fena korkuyor. Durduramıyoruz. En iyisi hocaya götürelim diyorlar. Çocuk bana kendi anlattı. Ben onun da doğumunu yaptım. Hoca buna söyledikten sonra daha kız "Eüzü....." derken kayboluyor görüntüler. Meğerse okuyan kadınlar Eüzü besmele çekmeden okumuşlar. Eüzü besmele çekersen cinler, kötülükler, şeytanlar gider. Sonra kız rahatladı. Hoca buna sormuş, akşam çöplüklerde falan kemik gibi herhangi bir şey tuttun mu? Demiş hocam böyle böyle amcamın bebeği oldu, onu severken yastığının altında kemik

vardı, yengem koymuş. Hoca demiş ki, öyle şeyler cinlerin gıdası. Buna canlı şahit oldum yavrum” (KK 67).

Elmalı köyünde bulunan bir kaynak kişiye “al, alkarısı veya albasması ile ilgili bildiğiniz bir şey var mı?” sorusunu sormamız üzerine memleketinde²⁵ yaşanmış bir olayı şu şekilde aktarmaktadır: “Doğum yapan lohusaya al gelir. Al geldiği zaman lohusa kadının ağzı dili alınır, boğazını sıkmaya gelir, konuşamaz. Kaç çocuk aldan öldü beşikte. Bu al, kadın kılığında geliyor, alkarısı derler o sebeple. Evde o zaman yeni doğum yapmış lohusa var. Rahmetlik amcam “hameyli” yazdırmıştı. Muskanın konduğu kaba hameyli denir. O bir ayet. Hamile kalan kadına al gelmemesi için onun üzerine takılır. Dışını su geçirmesin diye gümüşle kaplattırmıştı. Doğum yapana kadar anne, doğumdan sonra kırkı çıkana kadar bebekte kalırdı. Onu da her hoca yazamaz. Derin hoca gerekiyor. Bir de lohusaya iğne, bıçak bırakılır. Bunlardan lohusaya gelemeyince ahırdaki ata geliyor. Atlara da gelirmiş, öyle derler. Bir gün amcam ahıra varıyor ki at terlemiş. Hayvan yoldan gelir de terler ya, aynı öyle terlemiş. Ertesi gün oluyor yine aynı. Amcam anlıyor ki alkarısı atı koşturuyor. Ben bunu nasıl yakalarım diyor. Amcamın aklına atın üstüne karasakızı koymak geliyor. Karasakız çıradan kaynatılıp katran haline getirilerek yapılır; doğal zift yani. Yatsıdan sonra karasakızı eritip eğerin üstüne bezle beraber koyuyor. Sabahleyin ahıra varıyor ki, atın üzerinde alkarısı. Güzel bir gelin şeklinde. Alıyor bunu eve getiriyor. Türlü işler gördürüyorlar, hamur yoğurtturuyorlar. Çeşmeden su getir diyorlar buna. Çeşmeye suya gittikten sonra su doldururken çeşmeye başka biri geliyor su almaya. Alkarısı suya gelen kişiye eteğimin altından şu iğneyi çıkarır mısın ben eğilemiyorum da diyor. O kişi de bu kim burada hiç görmedim daha önce diye düşünüyor. Yardım istediği için iğneyi çıkarıyım diye yelteniyor. İğneyi çeker çekmez alkarısı oradan duman olup kayboluyor. Amcamlar evde bekliyor su gelecek diye. Bir de gidiyorlar bakıyorlar ki helkiler²⁶ çeşme başında duruyor, alkarısı kaybolmuş (KK 126).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi “al gelmesi”ne karşı annesinin kendisine uyguladığı pratiği şu şekilde aktarmaktadır: “Mesela benim rahmetli annem şey yapardı. Bir şey diyordu ona ama... Ben çocuğu doğurduğum zaman bıçakla dört duvarı böyle böyle böyle(bıçağı duvara doğru sallama hareketi) yapardı. Ondan sonra bıçağı çocuğun üzerinden gezdirirdi. O bıçağı çocuğun altına beşiğin altına

²⁵ Sivas Koyulhisar Yeniarslan Köyü

²⁶ Su doldurmak için kullanılan kaplara “helki” demektedir.

koyardı. Bir de süpürge... Lohusanın yanına, çocuğun yanına cinler minler gelmesin, nazar değmesin diye süpürge koyarlardı (KK 4).

Sarımsak, soğan, kırmızı kurdele....

2.1.1.3.6.3. Kırk Basması, Kırklama, Kırk Uçurma

2.1.1.3.6.3.1. Kırk Basması

Lohusa ile çocuğuna “kırk gün” içinde gelen hastalıklara umumiyetle “kırk basması”, bazı yerlerde “kırk düşmesi”, “kırk karışması”, “kırk bastı” gibi isimler verilmektedir (Acıpayamlı, 1961: 85). Bu isimlendirmelerden “kırk basması” başta olmak üzere, “kırk bastı” ve “kırk karışması” da Beykoz’un köylerinde yaşayanlar tarafından kullanılmaktadır. Bozhane, Kılıçlı, Göllü, Öğümce gibi Manav köylerinde kırk basan çocuğa “yaşıt” veya “dışarlık(çarpılmış)” denmektedir (Aytar, 1977: 7953). Anneye ve bebeğine “birtakım kötülüklerin” gelebileceğine inanılan bu kırk günlük süre zarfında halk, tıpkı “albasması” örneğinde olduğu gibi, lohusayı ve yeni doğan bebeği muhtemel tehlikelere karşı korumaya yönelik çeşitli tedbirler almaktadır. Albasmasına karşı alınan tedbirlerin büyük çoğunluğu “kırk basması” için de uygulandığından, “albasması” ile “kırk basması” halk tarafından karıştırılmakta, bu ikisinin ayırdı çoğunlukla yapılamamaktadır (KK 2, 109, 54, 18, 22, 95, 98, 85, 86). Orhan Acıpayamlı, “kırk basması”nın “al”da gördüğümüz şekilde bir varlık haline inkılap edemediği tespitinde bulunmuştur (Acıpayamlı, 1961: 121). O halde “al” ile “kırk basması” arasındaki en belirgin fark “nasıl algılandıkları” ile ilgili olmalıdır. Al, halk tarafından çoğu zaman bir “kişi, şahıs veya kişi suretinde (de) görünebilen belli bir ruh” olarak kabul edilirken, “kırk basması” daha belirsizdir; belli bir dönemde(kırk günlük zaman dilimi) gerçekleşen ve neyden kaynaklandığı tam olarak bilinmeyen bir rahatsızlık; bir “hal” olarak değerlendirilir.

Kaynak kişiler “kırk basması”nı “ölümcül olabilen, korkulu bir doğum sonrası hastalığı” olarak ifade etmektedir. Bazı hususlarda hassasiyet gösterilmediği takdirde lohusayı veya bebeği kırk basar. Bu sebeple doğum sonrasında anne ve çocuk, ilk tedbir olarak kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz ve üzerlerine muhakkak onları koruyacağına inanılan “kırmızı kurdele” veya “kırmızı renkte bir bez” bağlanır. Yine üzerlerine veya yatağın bir köşesine “makas”, “bıçak”, “iğne”, “ekmek”, “kömür”, “çörekotu”, “süpürge” gibi “koruyucu / kovucu” olduğuna inanılan bir eşya koyulur. Lohusanın yatağına veya bebeğin yatağına / beşiğine “Kur’an”, “Enam”, “Ayetel Kürsi” bırakılması uygulaması da “kırk gün” boyunca lohusayı ve bebeği koruyacağına

inanılan önlemlerdendir (KK 2, 4, 40, 41, 21, 23, 26, 54, 112, 109, 95, 98, 107, 46 105, 126). Bunlara ek olarak “kırk basması”na yönelik farklı önlemler de alınmaktadır.

Derleme yapılan köylerin tamamında kaynak kişiler yeni doğum yapmış anne ve çocuğunun çamaşırlarının dışarıda bırakılmamasına dikkat edildiğini ifade etmiştir. Özellikle “ikinci vaktinden evvel” lohusaya ve bebeğine ait çamaşırlar dışarıda bırakılmaz; toplanır. Bu önlem, “cin”, “peri”, “üç harfli”, “iyi saatte olsunlar” şeklinde adlandırılan birtakım soyut varlıklara karşı anneyi ve bebeğini korumak maksadıyla alınmaktadır. Aksi halde annenin ve bebeğinin bu varlıklar tarafından “basılacağına” inanılır (KK 2, 3, 4, 10, 11, 13, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 54, 66, 69, 70, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 95, 98, 102, 103, 105, 107, 109, 111, 112, 121, 126, 128). Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi kendisine “bu uygulamanın ne gerekçe ile gerçekleştirildiğini” sorduğumuzda “şeytanlar dışarıda bırakılan çamaşırların üzerine işermiş” şeklinde cevap vermiştir (KK 2). Bu uygulamanın temelinde, özellikle “akşam vakti” dışarıda dolaştığına ve farklı şekillere girebildiğine inanılan varlıkların dışarıda bırakılan kıyafetlerle gerçekleştireceği “temastan kaçınma” vardır diyebiliriz.

“Kırkklı bebek” ile ilgili bir diğer husus da yıkanması sırasında ve sonrasında gösterilmesi gereken hassasiyettir. Kırkklı bebek “gece vakti” yıkanmaz ve yıkama suyu “akşam vakti” dışarıya dökülmez, sabah olması beklenir (KK 2, 3, 4, 40, 41, 46, 109). Bir kaynak kişi bebeği yıkadıktan sonra suyunu dışarı dökmek için klozete dökmek zorunda kaldığını, bu işlemin çocuğa bir zararı olup olmadığını “hocaya” sorduğunu, “besmele çekme şartıyla” suyu klozete dökmenin bir zararı olmadığı cevabını aldığı için bu şekilde hareket ettiğini ifade etmiştir (KK 4). Aynı kaynak kişinin konuyla alakalı kaynanasının kendisini uyarmasına yönelik ifadeleri şu şekildedir: “Benim mesela on beş gün oldu torunum doğdu. Mesela kaynanam diyor ki akşamleyin çocuğu yıkamayın, suyunu dökmeyin, kırmızı takın diyor. Ben mesela çocuğu yıkadığım suyu döküyorum gidiyor. Eskiden çocukları kapılarda yıkarlarmış, kapılarda su ısıtıyorlarmış. O zaman çarpılırsın tabi (KK 4). Kaynak kişinin “çarpılma” olarak tarif ettiği durumu kaynanası “kırk basması” hali olarak ifade etmektedir (KK 2).

Bebeği kırk basmaması için alınan tedbirlerden biri de “eve çiğ et sokulmaması” uygulamasıdır. Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir kaynak kişinin konuya dair ifadesi şu şekildedir: “Yeni doğmuş çocuğun yanına etle de girilmezmiş. Kırk gün içinde evin içine çiğ et girmezmiş; et basar derler” (KK 23). Beykoz’un

köylerinde kırklı bebeği “et basacağı” inancı yaygın olmakla birlikte bazı kaynak kişiler etin bebeği ancak “tartılmamış” olması halinde basacağını belirtmiştir (KK 40, 41, 109). Selçuk Aytar’ın 1977 yılında Bozhane köyünde gerçekleştirdiği derleme çalışmasında ise “et basması” ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Et bastı hastalığı lohusaya et yedirilirse veya lohusanın bulunduğu eve et getirilirse meydana gelir. Eve et getirilince lohusayı ve bebeği “et basar”; yani fenalaşırlar ve ölebilirler. Et basmasına mani olmak için eve et getirilmez ve lohusaya et yedirilmez. Eğer eve et getirilmiş ve bebeği et basmışsa, hastalığı sağıltmak için bebek ete bastırılır ve bebeğin kurtulacağına inanılır. Lohusa ise köydeki “okuyucu kadın”a götürülür. Okuyucu kadın, lohusayı kapı eşiğine oturtup okur, elekten su püskürtür, lohusa hiç arkasına bakmadan evine döner” (Aytar, 1977: 7954).

Bebeği ve lohusayı kırk basmaması için doğumun ardından “kırk gün” süre ile “kırklı bebeğin ve lohusanın başka bir kırklı bebek ve lohusa ile karşılaşmasına mani olmak” gerekmektedir. Bu süre zarfında “iki kırkının” aynı ortamda olmaları durumuna “kırk karışması” denmekte ve bu durumun gerek bebek gerek lohusa için olumsuz sonuçlar doğuracağına inanılmaktadır. İki anne ve bebek yan yana geldiğinde ikisi arasında bir mukayese söz konusu olacağından taraflardan biri “kıskançlık” duygusuna kapılabilir ve “nazar” edebilir. Daha evvel “Ad Koyma” başlığı altında verdiğimiz bir kaynak kişi ifadesinin ilgili kısmına “konuyu daha anlaşılır kılacağı” düşüncesiyle burada tekrar yer veriyoruz: “Kastamonulular arasında, iki kardeş ya da iki komşu aynı anda doğum yapıyor ya da arada iki üç gün oluyor diyelim, biri diğerine nazar atıyormuş, kötü gözle bakıyormuş. Eğer nazarlanır da hasta olursa okutmaya giderlermiş” (KK 88). M. Zeki, “İstanbul’da Doğum ve Çocuk Hakkında Adetler ve İnanmalar” başlıklı yazısında “lohusa ve yeni doğan bebeğin karşı karşıya getirilmemesi” uygulamasının temelinde “rekabet meselesi”nin önüne geçmek düşüncesinin olduğu yorumunda bulunmuştur.

Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişinin “kırk karışması”na dair ifadesi şu şekildedir: “Kırklı çocuk için hani diyorlar ya “kırkı karıştı” falan. Mesela iki kırklı bebek, ya da ikisinden birinin kırkı oldu da öbürünün kırkı daha çıkmadı, sokağa çıkmadı... Sen onun üzerine gittin ya, o bebeğini alır arkadan çevirir, arka arkaya getirirler bebekleri hemen yüz yüze karşılaştırmazlardı, “kırk basar” derlerdi. Biz yeni doğan kardeşimi aldık teyzeme gitmiştik. Onun da yeni çocuğu olmuştu, kırkları karışmasın diye annem teyzeme dedi ki sen git al kucağına çocuğu arkana dön dedi” (KK 54). Kaynak kişiye “bebekleri sırt sırta vermezlerse ne olur?” sorusunu yönelttiğimizde

“Bebek huysuzlanır, ağlar, nihayetinde kırk basar. Kırk basınca da çocuk gelişmez, ayakları üzerine basamaz, ona yorulur” şeklinde cevap vermiştir.

Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişinin “kırk karışması ve kırk basması”na dair ifadeleri şu şekildedir: “Kırk basması eskiden vardı. Mesela ikimiz de bir doğum yapardık, çocuklarımız akran olurdu. Arka arkaya getirirdik onları kırk basmasın diye kırkları karıştırdı için. Şimdi doğan çocukları tartıyorlar ya hastanelerde, çocuk tartıldığı için kırk basma kalmadı. Eskiden çocuğu tartmıyorlardı ki. Herkes evde doğuruyordu. Sen doğuruyordun ben doğuruyordum kırkımız karışıyordu. Sana gelecektim mesela, mecbur arka arkaya getirirdik çocukları, kırk basmazdı” (KK 10). Kaynak kişinin “şimdi doğan çocukları tartıyorlar ya hastanelerde, çocuk tartıldığı için kırk basma kalmadı” şeklindeki ifadesi “bebeği tartma” uygulamasının da kırk basmasına engel olduğu inancının varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle “et basması” örneğinde “tartılmamış et” çocuğu basabiliyorken “tartılan etin bir zararının olmayacağı” inancı, yörede yaşayan insanların “tartma” işlemine “kırk basmasını engelleyici” bir vasıf yüklediğini göstermektedir diyebiliriz.

“Kırk karışması”nı önlemek adına başvurulmuş yollardan biri de “kırklı çocukları kardeş yapmak”tır. Bu sayede çocukların kırkının karışması durumu sorun olmaktan çıkar. Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz bu uygulamayı şu şekilde aktarmaktadır: “Şimdi görümcemle beraber çocuklarımız bir doğdu. Onlar Kadıköy’de oturuyorlardı. Haber yolladım, sana geleceğiz dedim ama ben de korkuyorum çocuğuma kırk basar diye. Çıktık yukarı orada ikisini arka arkaya getirdik. Yüzlerini göstermiyoruz. Sonra çocukları kardeş yaptık. Nasıl yaptık, bir tas koyduk, o sütünü sağdı, ben sütümü sağdım. O içirdi çocuğuna, ben içirdim çocuğuma. Birbirimizin sütünü içirdik” (KK 2). Göllü köyünde bulunan Emine Ayvaz isimli kaynak kişi de bebeklerin kırkı karışmaması için iki annenin bir diğeri çocuğunu emzirdiğini söylemektedir (KK 95).

Cumhuriyetköy’de bulunan bir kaynak kişi de “kırk basması” ve sonrasına yönelik sağaltma yöntemine dair uygulananları şu şekilde anlatmaktadır: “Çocuk basık olursa, yaşlı teyzeler var, onun duası var onlar bilir, onu okuyup yıkarsın. Yıkadığın suyla buğdayı ıslatıp toprağa dikersin. O buğday toprakta çıkarsa çocuk dirilecek demektir ama yok çürür de çıkmazsa, Allah korusun çocuk ölecek demektir. Bunlar var, gerçek yani. Burada Fatma Teyze var, şimdi çok yaşlı, ölüm döşğinde, ona götürürdük öyle bir şey olunca. Benim torunum da basıktı, basamıyordu. Vücudu

yerinde ama ayaklarda direnç yok. Götürdük Fatma Teyze'ye yıkatmaya. Çocuğu yıkadı, yıkadığı suyla buğdayı ıslatıp toprağa gömdü. O buğday yeşil bir şekilde çıktı. Çok şükür, torunum şimdi on iki yaşında" (KK 46).

Poyrazköy'de "boğmaca"ya yakalanan çocukları Dere Mahallesi olarak adlandırılan muhitte bulunan bir ceviz ağacının kökünden geçirme uygulaması vardır. "Kırk basması"na maruz kaldığı düşünölen çocuklar "okutma" ile şifa bulmazlarsa aynı işlem kendileri için de yapılır (KK 40, 41).

Derleme yapılan köylerin hemen hepsinde karşılaşılan bir diğer durum da "kırklı bebeği" "ölü"den uzak tutma uygulamasıdır. Ölü'nün bebeği basacağına inanıldığı için kırklı bebeğin olduğu bir evde cenaze olması durumunda bebek oradan uzaklaştırılır. Öyle ki, bebek evdeyken sokaktan bir cenaze geçse dahi bebek yattığı yerden havaya kaldırılır. Bu pratik uygulanmazsa çocuğun basılacağına, yürüyemeyeceğine, hatta ölebileceğine inanılmaktadır (KK 2, 3, 4, 10, 11, 13, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 54, 66, 69, 70, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 95, 98, 102, 103, 105, 107, 109, 111, 112, 121, 126, 128). Riva'da bulunan bir kaynak kişi cenazenin çocuğu basması durumunda çocuğun mezarlığa götürölerek orada yıkandığını, bu uygulamanın çocuğu sağaltacağına inanıldığını ifade etmiştir (KK 88).

Kırk boyunca dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da bebeğin sarılık olmaması için "sarı bez" koyulması uygulamasıdır. Doğumun hemen ardından hazır bulundurulan "sarı bez" bebeğin beşiği veya yatağı üzerine örtölür. Bu uygulamanın bebeği sarılık hastalığından koruyacağına inanılmaktadır (KK 21, 2, 112).

Şekil 21 Kırklı Bebeğin Sarılık Olmaması İçin Sarı Bez Örtölmesi

Mahmutşevketpaşa'da bulunan kaynak kişiler "kırklı bebeğin" düğüne götürülmemesi gerektiğini, aksi halde kırk basacağını, çarpılacağını ifade etmektedir. Halk hekimliği uygulamalarında bulunan bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: "Bazısı uğraklı olurdu, çocukları yaşamazdı. Benim görümcem var çocuk doğurdu öldü. Çocuğu daha kırklamadan bir kız evlenecek diye her akşam o kıza giderdi. On bir tane çocuğu öldü. Doğar ölür, doğar ölür... Beş aylık olur, yedi aylık olur, ölür karnında. Çarpılmış. Şimdi dikkat etmezler kırkmış neymiş boş verirler (KK 26). Aynı köyden başka bir kaynak kişi de lohusanın düğüne gitmemesi gerektiğini şu şekilde aktarmaktadır: "Kırkı çıkana kadar düğüne gidemez. Kardeşinin düğünü de olsa gidemez. Giderse basılır derler. Kırkından önce dışarı çıkması gerekirse üstüne ekmek, Babanın gömleği, süpürge teli bebek pusetinin içine koyarlar götürürler. Ben yapmıştım mesela kardeşimin düğünü vardı. Yaptım çıktım. Batıl inanç geliyordu bana ama kaynanam koy koy ne olacak bir şey olur falan derdi. Bebek korktuğu zaman mesela huysuzluk yapıyor deriz ya hep, gazı vardır bir şeyi vardır deriz ama aslında ilgisi yok biliyor musun? Gerçekten bazı şeylere inanmak lazım. Okuttuğumuz zaman falan rahatlıyor çünkü" (KK 17).

Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi de "kırklı bebeği" korumak adına "muska" yazdırıldığını, çörek otuna Ayetel Kürsi okunarak bebeğin üzerine bırakıldığını şu şekilde aktarmaktadır: "Muska takarlar bebeğe korusun diye. Çörek otunu ayetel kürsi ile okurlar onu takarlar. Kırk bir tane çörek otuna Ayetel Kürsi okuyorlar. Onu küçük bir beze sarıp üzerinde taşırlar takarlar. Normal muska yaparlar. Hocaya okuttururlar hoca muska yazar. Bir de duydum Ümmüsıbyan. Ümmüsıbyan muskası vardı, uzun olurdu. Hani bir kötülük gelmesin filan diye yapılırdı" (KK 54).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi kendisine büyü yapılması sonucu çocuğunu kırk bastığını ve öldüğünü şu şekilde anlatmaktadır: "Benim bir tane kızım oldu, kırk bastı öldü kızım. Ama nasıl öldü biliyor musun? Benim adamım dedim ya, dostu vardı bu köyde. O kadın geliyor benim çocuklarımın, onunda çocuğu var, benim kızımın çamaşırlarını ipten alıyor çalıyor gidiyor. Ne yaptıysa orayı bilmiyorum, ölüyor çocuk. Almış çamaşırlarını götürmüş kötülük yapmış bilmiyorum bir şeyler yaptırmış işte. Kırk basmış. Büyü gibi bir şeylermiş galiba önüne geçemedim" (KK 2).

Riva'da bulunan bir kaynak kişi de kendisinin yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmaktadır: "Kırk basığı oluyor derler. Benim başıma geldi. İlk çocuğuma doğum yaptıktan sonra odamda yatıyordum. Köylerde bacalar vardır, odun yanar bacalarda.

O bacadan aşağı geldiğini indiğini duydum. Gece vakti, bacadan aşağı hışır hışır indiğini duydum. (Yandaki teyzenin rüyadır kız demesi üzerine) hayır, gözlerim açık, uyumadım. Bana bir şey oldu. Kaynanama dedim ki Allah rahmet etsin çok iyi bir insandı. Anne dedim ben korktum böyle böyle bacadan aşağı biri indi, duydum dedim. Hemen tamam kızım tamam ben anladım dedi. Tabi görmüş geçirmiş kadın. Sen kırklısın, biz seni yalnız bıraktık dedi. Gitti Hasan Hoca'ya bana muska yaptırdı, hala durur o bende. Elli dört sene oldu, hala o sandığımda durur. Bunlar var, yok değil, bunlar var, ben yaşadım" (KK 86).

2.1.1.3.6.3.2. Kırklama

"Lohusaya ve çocuğuna kırk basmaması için kırk gün içinde yapılan pek yaygın bir işlem vardır ki, bunun adına "kırklama" denir. Bu yaygın adın dışında, bu işleme "kırk dökme", "kırk çıkarma" dendiği de olur. Kırklama işlemi için en yaygın süre kırk günlük süredir. Bu süre içerisinde 7., 20., 30., 37., 39., ve 41. günler de dikkati çekmektedir" (Örnek, 1977: 146). Acıpayamlı da "lohusa ile çocuğunu, gebelik ve lohusalık çağlarının kirlerinden arıtmak ve onları temiz bir vaziyette cemiyete sokmak gayesiyle yapılan pratiklerin adına kırklama" denildiğini belirtmiştir (Acıpayamlı, 1961: 122). Temelde temizlenmek ve çeşitli hastalık verici durumlardan kaçınmak amacıyla yapılan kırklama işlemi "suyla" ve "susuz" olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilmektedir.

Beykoz'un köylerinde genellikle su ile yapılan "kırklama" işlemi benimsenmiştir; ancak "kırklama" işleminin gerçekleştirilmesi safhasında birtakım farklı uygulamalara başvurulduğu gözlemlenmiştir. Bu uygulamalar arasında "kırklama" suyuna altın (KK 17, 46), annenin yüzüğü (KK 17, 54, 109), gül yaprağı (KK 17, 19), mısır (KK 17), süpürge çöpü (KK 17), taş (KK 54) atılması olduğu gibi "kırklama" suyunu sayma, (KK 2, 4, 17, 26, 40, 41, 46, 54, 109), suyu yüzükle kırk kez sayma (KK 109), dirsekle yedi kez suya vurma (KK 109), süzgeçten (KK 2) ya da kevgirden (KK 4) su geçirme gibi pratikler de uygulanmaktadır.

Bu pratiklerin uygulanması aşamasında suyun içerisine atılan nesnelerde mevcut olan vasfın önce suya, su aracılığı ile de bebeğe ve anneye teması amaçlanmaktadır. Acıpayamlı'ya göre de bu maddeler loğusa ile bebeğine, temasları ile haiz oldukları özellikleri aşılarlar. Altın ve gümüş zenginlik, demir kuvvet ve sıhhat, arpa ve buğday zürriyet, çakıl sağlamlık nakleder (Acıpayamlı, 1961: 122).

Şekil 22 Anadolukavağı'nda Bebek Kırklama Esnasında Çekilmiş Bir Fotoğraf

Derleme yaptığımız Anadolukavağı'nda bir kaynak kişi “kırklama” ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “Kırklama var. Bir yedisinde yedi günlük oldu mu altın yüzük atarız suya, yıkadıktan sonra böyle dirseğini yedi kere vurursun suya, o suyu alırsın başından aşağı dökersin. Kırkında da kırk kere yüzüğü suya sokarsın dökersin. Bunlar zamanında Müslümanlığın geliştiği zamanlarda sahabenin zamanında mübarek Hatice anamızın Fatma anamızın, Ayşe anamızın denediği şeyler bunlar” (KK 109). Kaynak kişinin uyguladığı pratikleri “Müslümanlığın geliştiği dönem”e dayandırması, referans olarak “Hatice anamız, Fatma anamız, Ayşe anamız” gibi “dini isimleri” zikretmesi, kaynak kişinin konuyu hangi düzlemde ele aldığını ve hangi bağlamda değerlendirdiğini göstermektedir. Mevcut pratikleri “dini isimlerle irtibatlandırma” gayretinin söz konusu pratiklerin dini hassasiyeti olanlar tarafından “batıl” olarak algılanmasının önüne geçme çabasının bir ürünü olduğu da söylenebilir.

Cumhuriyet köyündeki bir kaynak kişi “kırklama”nın hala uygulandığını, kırklama suyuna “bebek sarılık olmasın diye” altın atıldığını ifade etmiştir (KK 46). Burada aynı uygulamanın farklı bağlamlarda icra edilebildiği görülmektedir. Derleme yapılan diğer köylerde bazı kaynak kişiler kırklama işleminin yapılacağı suya “altın atma” uygulamasını “zenginlik getireceği” inancıyla gerçekleştirirken, Cumhuriyetköy’de bulunan Afet Sancak isimli kaynak kişi bu uygulamanın “suya atılan altının renginden” ötürü bebeğin sarılık olmasını önleyeceğini ifade etmiştir.

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişi “kırk gün”lük süre zarfında gösterilen hassasiyet için “kırka bakmak” deyimini kullanmakta ve bu konuda

eskisi kadar hassasiyet gösterilmediğini şu şekilde ifade etmektedir: “Eskiden kırka çok bakarlardı bu köyde. Çocuklar da kırka bakar gelinler de kırka bakardı. Ama şimdi kimse bir şeye bakmıyor. Kırkladı mı kırklamadı mı? Kırkları karışmış çocukların falan filan onlara dikkat ederlerdi. Şimdi etmiyorlar” (KK 26).

Yine Mahmutşevketpaşa köyünde “kırklama nasıl yapılırdı” sorusuna bir kaynak kişi şu şekilde cevap vermiştir: “Kırklama suyunun içine altın, mısır, süpürge çöpü de atarlar. Annenin yüzüğünü atarlar” (KK 17). Akbaba köyünde bir kaynak kişinin kırklama ile ilgili verdiği bilgi ise şöyledir: “Benim bildiğim ben halamdan gördüm. Benim kızıma halam yaptıydı. Alyansını attılar içine annenin. Bir de böyle bir iki üç dört beş diye kırk kere suya vurdu yıkadı. Kimisi de taş atıyormuş. Küçük taşlardan” (KK 54). Cumhuriyet köyündeki bir kaynak kişinin ifadesine göre ise: “Kırklama yapılırken kimi kırk damla su sayar, kimi kırk tane taş atar” (KK 67).

Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişi de “kırklama” uygulamasını şu şekilde anlatmaktadır: “Kırklama yapılır. Kırkı dolduğu zaman otuz dokuzuncu günü kaynatırsın suyu kovaya alırsın. Annenin alyansını alırsın kırklarsın onu bir, iki, üç, dört, beş diye. Kırk bir defa saydıktan sonra o suyun içine atarsın alyansı. Çocuğu yıkadıktan sonra o geriye kalan suyu başından aşağı dökersin. Tekrar maşrapayı tutarsın onu da dökersin. Kalanını da döktükten sonra maşrapanın götünü ters çevirirsin. Kırkladım seni, kırkladım seni, kırkladım seni dersin bırakırsın. Bacaklarını bastırırsın ama” (KK 10).

Kırklama suyunun kevgirden geçirilmesi yahut süzgeçten süzülmesi ile ilgili Alibahadır köyündeki kaynak kişi şu bilgileri vermiştir: Benim gelin dün aradı. Anne kırklama varmış, yirmisi oldu dün ne yapayım dedi. Süzgeçten geçir, kırk tane deliği vardır süzgecin, onun içinden suyu dök dedim. Kırklamış olursun (KK 4). Yine Alibahadır köyünde bulunan bir diğer kaynak kişi kevgirden su geçirilirken bilinen duaların okunduğunu ifade etmiştir (KK 2).

Riva’da bulunan bir kaynak kişi “kırklama” esnasını şu şekilde anlatmaktadır: “Bebeği banyo yaptıracığımız zaman suya altın atarlar, bebeği yıkadıktan sonra mesela çocuğun adı Ali, üç kere “sular aşağı aşağı, Ali yukarı yukarı” denir. Bunu üç kere söylerim, en sonda suyu ayakucundan kafasına doğru çıkarır, kafasında bitiririm” (KK 87).

Kaynak kişiler uyguladıkları “kırklama” pratiklerin yanında bebeğin “yarı kırkı” dedikleri yirminci günü ve kırkıncı gününde Kur’an ve mevlit okutulduğunu da belirtmişlerdir (KK 2, 3, 109). Çocuk doğduktan sonra “hayırlı olsun” a gelinir. Hediye

getirilir. Bir müddet sonra Kuran okunur. Kırkı çıkması zamanı. Kırkında da kırk uçarurduk (KK 109).

2.1.1.3.6.3.3. Kırk Uçurma

Kırk uçurma, bebeğin ve lohusanın doğumdan kırk gün sonra ilk kez evden dışarı çıkmaları hadisesidir. Kırk uçurma için esas olan anne ve bebeğin evden dışarı çıkmalarıdır. Anne bebeği ile birlikte annesine, kayınvalidesine, bir arkadaşına, komşusuna veya yakın akrabalara gidebilir. Hiçbir yere gidilemiyorsa bile o gün annenin bebeğiyle beraber kırk adım atması gerektiği ifade edilmektedir (KK 2, 3, 4, 10, 11, 17, 21, 22, 23, 26, 40, 41, 42, 43, 46, 54, 87, 88). Bir kaynak kişinin “kırk uçurma için ne kadar uzağa gidilirse çocuğun ömrü o kadar uzun olur diyenler var ama genelde yakınlardaki akrabalara gidilir” (KK 109) ifadesi Beykoz’un köylerinin büyük çoğunluğu için geçerlidir diyebiliriz. Anadolufeneri köyünde ebelik yapmış olan bir kaynak kişi “kırk uçurma”nın “kırklama” ritüelinden sonra gerçekleştirildiğini şöyle ifade etmektedir: “Kırklamada çocuğu yıkarlar. Sonra bir yere çıkarırlar çocuğu, bir arkadaşına veya dostuna götürürler. Buna kırk uçurma denir. Hala yapılır” (KK 67).

“Kırk uçurma” için gidilecek eve önceden haber verilir ve hazırlık yapılır. Bu hazırlık genellikle hanımların “çay oturması” olarak tabir ettikleri ziyaretlerde olduğu gibidir; çay yapılır ve çeşitli ikramlıklar hazırlanır. Burada bulunanlar tarafından bebek için “hayır dua” ve “iyi dilekler”de bulunulur. Anne gerek gebeliği döneminde gerekse lohusalığı döneminde dışarı çıkamadığı için bu ziyaret bir anlamda “kutlama” şeklini almaktadır. Anne ve bebek kırk uçurmaya gittikleri evden ayrılacakları zaman kendilerine “boş gönderilmez” diyerek bazı “hediyeler” verilmektedir. Bu hediyeler arasında “yumurta gibi tok olsun” diye yumurta, “bereketli olsun” diye ekmek, “ağız tatlı olsun” diye şeker, “soğan püskülü gibi saç sakalı ve ömrü uzun olsun” diye de soğan yer alır (KK 17, 19, 20, 21, 22, 23). Kırk uçurmaya gidilen evde ev sahibi saç sakalı beyazlasın uzun ömürlü olsun diye bebeğin yüzüne un sürer (KK 17). Göllü’de bulunan bir kaynak kişi ise bu uygulamanın “bebeğin teni un gibi beyaz olsun” diye yapıldığını aktarmıştır (KK 95). Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişi “kırk uçurma” ile ilgili şunları aktarmıştır: “Kırk uçurmaya gidersin komşuya. Nereye istersen gidersin fark etmez. Yeter ki evden çık. Gittiğin yerden de bir şey koyarlar yanına. Yumurta, şeker koyarlar. Bir parça tuz, bir parça şeker, bir tane yumurta... Yumurta gibi olsun çocuğun ve tatlı tuzlu olsun diye verilir. Yüzüne beyaz sürerler kara sürerler. Karayı sorarsan nazar değmesin diye kulağının arkasına sürerler.

Beyazı da yüzü nurlu olsun diye sürerler” (KK 10). “Kırk uçurma” için gidilen evde bebek ve anneye verilen hediyelerin “taklit” ve “temas” yoluyla bebeğin sonraki hayatını şekillendirici etkisi olduğuna inanılmaktadır.

Kaynak kişilerden bazıları yaşam şartları gereği eskiden “kırk uçurmak” için vakit bulamadıklarını, gelinin lohusa hali ile haneye hizmet etmeye devam ettiğini belirtmiştir (KK 2, 18, 19): “Eskiden doğum yapıyorsun, karnını bağıyorsun, hizmet ediyorsun. Evde bir sürü çocuk var. Nereye gezeceksin. Biz yapamadık ama vardı. Öyle ince olmadı benim” (KK 2).

2.1.1.3.7. Saç ve Tırnağın İlk Kesimi

“Yeni doğanın tırnaklarının ilk kez kesilmesi, tıpkı ilk tıraşta olduğu gibi, belirli dönemlerde çeşitli törelik uygulamalar eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Kesilen ilk tırnak, yeniden uzayacak olan tırnaklar eşliğinde hayatın devamlılığı anlamına gelmektedir” (Aça, Yolcu, 2017: 325). Bu yönüyle bebeğin doğduktan sonra ilk kez kesilen “tırnak ve saçlarının” onun geleceğini de etkileyeceğine inanıldığından bu işlem birtakım pratikler uygulanarak gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalardan biri: “... çocuğun eli, tırnakları kesildikten sonra içinde altın paralar bulunan keseye sokturulur; oradan aldığı paralar, erkekse büyüdüğü zaman tutacağı işin sermayesine, kızsız çeyizine ilk ‘maya’ olarak saklanır” (Boratav, 1973: 189).

Bebeğin tırnağının ilk kesimi için genellikle “kırkının çıkması” beklenmektedir. Bazı bebeklerin tırnağı uzun olur ve “yüzünü yırtar, kendine zarar verir” endişesiyle tırnağın kesilmesi için kırkının çıkması beklenmez; mümkünse “yarı kırkına” denk getirilir. Tırnaklar, ilk defa “kırkıdan önce” kesildiyse, bebek kırlandıktan sonra kırklama suyuyla beraber “ayak basılmayacak” bir yere; çoğunlukla bir “gül dibi”ne dökülür / gömülür. Bu hassasiyet tırnağı ilk kez “kırkı çıktıktan sonra” kesilen bebekler için de geçerlidir (KK 2, 4, 40, 88, 126). Kesilen tırnağı “kırk suyuna” koyma ve onla beraber dökme pratiği “tırnağın bedeninin bir parçası olduğu, onun da kırklama işlemine tabi tutulması gerektiği” düşüncesinin bir ürünü olmalıdır. Kazan Tatarları arasında da yaygın olan “birisinin kesip attığı tırnağa basan kişinin tırnak sahibiyle düşman olacağı inancı” (Aça, Yolcu, 2017: 326) göz önünde bulundurulduğunda kesilen tırnağın “ayak basılmayacak bir yere” atılması veya gömülmesi uygulaması daha anlaşılır olacaktır.

Riva'da bulunan bir kaynak kişi de ilk tırnak kesimi için kırkın beklendiği bilgisine ek olarak çocuğun tırnağının “ne kadar geç çıkarsa o kadar iyi” olduğunu söylemiştir (KK 88).

Elmalı köyünde bulunan bir kaynak kişinin tırnağın kesildikten sonra ne yapıldığıyla alakalı ifadesi şu şekildedir: “Kesildikten sonra tırnağı dayısının cebine koyarlardı hırsız olmasın diye. Eğer dayısı iyi biri değilse “dayısına çekmesin” diye onun cebine değil de iyi bilinen birinin cebine koyarlardı. Eskidendi ama şimdi yapan yok neredeyse” (KK 126). Burada da büyüsel bir unsur olan “temas” ve “temasın muhtemel tesirinden istifade” söz konusudur. Tırnağın cebine konulan kişiyle gerçekleştireceği temasın çocuğun sonraki yaşamını etkileyeceği inancı görülmektedir. Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişinin tırnakla alakalı ifadesi de tırnağın bir insan uzvu olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır: “Tırnakların aslında gömülmesi lazım. Gömerken de ne diyeceksin biliyor musun? Ben seni arayıp bulamam sen beni ara bul ahirette diyeceksin” (KK 10).

Kesilen saç ve tırnak çocuktan ayrılan ilk parçalar olması münasebetiyle bazı aileler tarafından bu parçalara kıymet atfedilmektedir. Poyrazköy’de yaşayan bir kaynak kişinin ifadesine göre çocuğun ilk saç, ilk dişi ve göbeği saklanan ve kıymet verilen parçalarıdır: “Çocuğumun ilk saç, ilk dişi, göbeği... Bunlar bir kutuda durur bende. O zaman makine yok, resim çekemiyorsun. Böyle şeyleri sakladım ben” (KK 40).

“Kesilip de uzayan saç, tıpkı kesilip de uzayan tırnak gibi hayatın devamlılığını simgelemektedir. ... İlk kesilen saç dışarı atılması durumunda saçın sahibinin sık sık hastalanacağına, zihninin dağınık olacağına, zayıf ve güçsüz görüneceğine inanılmaktadır” (Aça, Yolcu, 2017: 326).

Derleme yapılan köylerde çocuğun ilk saç da tıpkı tırnağı gibi saklanmaktadır. Dereseki köyünde bulunan kaynak kişilerden ikisi, kesilen saçın dışarı atılması durumunda kuşların saçları alıp yuva yapacağını, bu durumun kişinin sürekli başının ağrımasına sebep olacağını söylemiştir (KK 10, 11). Poyrazköy’de bulunan kaynak kişi de saç kesildikten sonra onun ağırlığınca altın alındığını belirtmektedir (KK 40).

2.1.1.3.8. Diş Buğdayı

“Çocuğun biyolojik gelişmesinin belirtilerinden birisi olan diş çıkarma, halkımızca genellikle bir törenle kutlanır. Bu törenin temelinde değişik görüşler

yatmaktadır. Bu görüşler içerisinde çocuğun beslenmesiyle ilgili olanlar dikkat çekmektedir. Yiyeceğin ezilmesinde, parçalanmasında ve öğütülmesinde birinci dereceden rolü olan dişin ortaya çıkışı nedeniyle düzenlenen bu tören -eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını arttırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğun dişinin sağlam olması isteği de yer almaktadır” (Örnek, 2014: 225).

Çocuğun ilk dişinin çıkması durumu onun büyüdüğünü göstermesi bakımından aile bireyleri tarafından önemsenmektedir ve bu yeni gelişme “diş buğdayı” adı verilen eğlenceli törenle kutlanmaktadır (KK 2, 3, 40, 54, 67, 87, 88, 109). Derleme yapılan köylerde “diş buğdayı”na “diş hediği” de denildiği tespit edilmiştir. “Hedik, buğdayın suda kaynatılmışına verilen addır” (Örnek, 2014: 225).

Kaynak kişilerin “hedik” ya da “diş buğdayı” adını verdikleri bu eğlenceli tören, çocuğun ilk dişinin görünmesinden sonra gerçekleştirilir. Bu tören için öncelikle buğday kaynatılır ve bu buğday çocuğa yedirilir (KK 67). Buğdayı haşlayan kişinin özellikle büyük ve yaşlı bir kimse olmasına önem verilmektedir (KK 40). Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi de diş buğdayının nasıl hazırlandığını şu şekilde anlatmaktadır: “Dişi çıkan bebeğe diş buğdayı yapılır derlerdi. Buğdayı haşlayıp renkli kırmızı şekerler var, kızamık şekeri diyorlar herhalde, nöbet şekeri de kızamık şekeri de derler. Şimdi Eminönü’nde satılıyor buralarda da vardı da şimdi yok artık. Onla boyarlar onu ondan sonra kırmızı olur o. Onu alıp tatlı gibi dağıtırlar, diş buğdayı yaparlardı” (KK 54).

Kadınlar arasında tertiplenen bu eğlenceli törende genellikle aileden kimseler, yakın akrabalar ve komşular bulunur. Hazırlanan buğdayın içine altın atılır. Derleme yapılan köylerde bulunan bazı kaynak kişiler “buğdayın içindeki altına kim denk gelirse o kişi bebeğe ve annesine hediye alır” şeklinde ifadelerde bulunmuştur (2, 10, 109, 98, 26, 111). Derseki köyünde bulunan bir kaynak kişi ise bu uygulamayı “buğdayın içerisine konulan altını kim bulursa o kişinin olur” şeklinde aktarmıştır (KK 10). Diğer örneklerde de olduğu gibi burada da esasta farklılık olmamakla beraber pratiklerin uygulanması safhasında çeşitlenmeler görülebilmektedir.

Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi “diş buğdayı”nda gerçekleştirilen töreni şu şekilde aktarmaktadır: “Hazırlanan diş buğdayı masaya konur. Makas, altın, kitap, kalem böyle şeyler çocuğun önüne koyulur. Çocuk hangisine doğru gidip onu alırsa ileride onla alakalı bir şey yapacak demektir. Benim çocuk altına gitmişti mesela” (KK 40). Davetliler çocuğun bu davranışıyla, seçtiği nesne ile yapacağı iş arasında bir bağ kurarak, çocuğun nesneyi seçerken aynı zamanda mesleğini de seçtiği yorumunda

bulunmaktadır. Bu algının temelinde “taklit” ve “temas” gibi iki büyüsel unsur söz konusudur.

Beykoz’un köylerinde tespit edilen bir diğer uygulama da bebeğin dişini ilk gören kişinin bebeğe altın veya bir hediye almasıdır (KK 67, 40, 88). Bu uygulama kimi zaman aile arasında bir eğlenceye dönüşmekte, çocuğun dişini gören kimse(çoğunlukla annesi olur) gördüğünü kimseye söylemez ve evin büyüklerinin bir şekilde çocuğun dişini görmesini sağlar. Bu aşamadaki “bilip bilmezden gelme” hali çeşitli şakalaşmaları beraberinde getirmektedir (KK 40, 88).

2.1.1.3.9. Doğan Çocuk İçin Kurban Kesme

“Doğumundan itibaren bir yaşına gelinceye kadar hal ve vakti müsait olanlar çocukları için kurban keserler. Çocuk erkek ise iki, kız ise bir kurban kesilir. Buna ‘akika kurbanı’ derler. Kesilen kurbanın hiçbir parçası evde bırakılmaz, tanıdıklara ve yakınlarla dağıtılır” (İlgaz, 1957: 1482). Beykoz’un köylerinde de “akika”(KK 88), “hakik, akik” (KK 109), “akit”(KK 2, 3, 4) olarak adlandırılmakta olan bu kurbanın “peygamberin sünneti” olduğuna ve “çocukları koruduğuna” dair bir inanış söz konusudur. Anadolufeneri’nde ebelik yapmış olan kaynak kişi “doğan çocuklar için “akika” kurbanı kesilir, peygamberimiz ilk haftada kesmiş, ona dikkat edenler vardır” ifadesiyle bu kurban için uygun olan vakti belirtir (KK 67). Riva’da bulunan bir kaynak kişi ise anne babanın “akika kurbanı”nı doğumdan sonra kesememesi durumunda “sünnette” kesebileceğini belirtmektedir (KK 88). Doğan bebekler, kız olsun erkek olsun, onlar için hakik (akik) kurbanı vardır. Bu hakik kurbanı çocukları korur (KK 2, 3, 67, 109, 111). Kesilen kurbanla beraber “mevlit okutma” geleneği de uygulanmaktadır (KK 2, 3, 67, 40).

2.1.2. Çocuk

2.1.2.1. Çocuğun Yürümesi ve Konuşmasına Dair

Uygulamalar

Doğumun gerçekleşmesinin ardından, aile bireyleri tarafından “gelişimin doğal neticesi” olarak çocuğun hareketlenip emeklemesi, ayağa kalkması ve akabinde yürümeye başlaması beklenmektedir. Bazı çocuklar bedensel, zihinsel veya ruhsal nedenlerden ötürü bu evrelerden bir diğerine geçemez ve yürüme eylemini gerçekleştiremez. Bu noktada anne baba çocuğun yürümesine engel teşkil eden durumu ortadan kaldırmak maksadıyla birtakım pratiklere başvurur. Çocuğu yürütebilmek amacı ile yapılan ve büyük ölçüde “dinsel büyüsel” nitelikte olan bu

sağaltmalar yöreden yöreye farklılık gösterebilmektedir. “Yaygın olan halk inancına göre çocuğun yürüyememesi ya da yürümeye başlamadaki gecikmesinin nedenlerinden en önemlisi ayağındaki ‘köstek’tir” (Örnek, 2014: 227). Dolayısıyla uygulanan sağaltma yöntemleri bu “kösteği” ortadan kaldırmaya yönelik olup “köstek kesmek”, “ayak kösteği kesmek”, “köstek kırmak” gibi farklı isimlerle ifade edilir. Derleme yapılan köylerde de yürüyemeyen ya da yürümesi gecikmiş çocuklara “köstek kesme, ayak bağıni kesme” uygulaması yapılmaktadır (KK 2, 88, 53, 40, 26). Riva’da bulunan bir kaynak kişi yürüyemeyen çocuğun “ayak kösteğini kesme”yi şöyle ifade etmektedir: “Çocuğun yürümesi gecikirse cami çıkışında ip kesilir. Cuma günü çocuğun iki ayağını bağlayacak şekilde ip bağlanır. Cuma namazı çıkışında camiden ilk çıkana o ip kestirilir. Sonra da arkaya dönüp bakmadan eve gidilir. Bu üç Cuma yapılır” (KK 88). Bu uygulamanın Akbaba, Alibahadır, Anadolukavağı, Mahmutşevketpaşa, Elmalı, Riva, Bozhane, Kılıçlı, Göllü, Poyrazköy, Öğümce köylerinde “salâya sallamak” denmektedir (KK 2, 109, 66, 26, 88, 40, 53, 54). Beykoz’un köylerinin büyük çoğunluğunda uygulanan bu sağaltma yöntemi kaynak kişiler tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: “Yürüyemeyene cuma günü sala verilirken koltuk altlarından tutup sallarlar böyle. ‘Salladım salâya yürüsün bir dahaki cumaya’ derler. Cuma günü sala okunurken bunu söylerlerdi” (KK 53, 54). Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir kaynak kişi ise bu uygulamanın ne zaman gerçekleştirildiğiyle ilgili sorduğumuz soruya “ezanla sala arası” cevabını vermiştir (KK 26). Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi de bu yöntemin uygulanışı esnasında “salladım onu salâya, gezecek bir dahaki cumaya” dendiğini ifade etmiştir (KK 40). Bozhane ve civar köylerinde “salâya sallama” uygulaması “yorgan” aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (KK 66).

Riva’da tespit edilen bir diğer uygulama ise yürüyemeyen yahut yürümesi gecikmiş olan çocuğun ayaklarının “tartılmamış ete bastırıldıktan sonra kibleye doğru yürütülmesi”dir (KK 88). “Çocuğun ayaklarını ete bastırma” uygulaması ile ilk defa karşılaşılıyor olmamız sebebiyle bu uygulamanın neyden kaynaklanmış olabileceği üzerinde durmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz. Birçok uygulamada olduğu gibi bu pratiğin de tatbik edilmesindeki belirleyici unsurun, “problemi “temas” yoluyla çözme” anlayışı olduğu yorumunda bulunabiliriz. Buna göre yürüyemeyen çocuğun ayakları “et”e bastırılarak, etin “güç” ve “kuvvet” verici vasfının çocuğa nakli amaçlanmış olabilir. Öte yandan “kırklı” çocukların başına gelebildiği söylenen bir “et basması” durumu vardır. Bazı kaynak kişilerin ifadesine göre “etin kırklı çocuğu basabilmesi”

için “tartılmamış” olması gerekmektedir (KK 40). Yukarıda bulunan “yürüyemeyen çocuğun ayaklarını tartılmamış ete bastırma” ifadesindeki “tartılmamış” ibaresi, “kırklı dönem”de gerçekleştiğine inanılan “et basması”ndaki “tartılmamış olma şartı”na mukabil geliyor olabilir. Bu durumda çocuğun yürüyememesine sebep olarak “et basmış olabileceği” düşüncesinden hareketle, mevcut yürüyememe halinin sebebi olarak görülen duruma yönelik bir “karşı hamle” geliştirilmesi muhtemeldir. Buna göre “etin çocuğu basması” ile çocuk yürüyemiyorsa “çocuğun eti basması” ile yürüme eylemini gerçekleştirilebilir. Çocuğun yönünün kibleye çevrilerek yürütülmesi uygulamasının da “dini görünümlü büyüsel bir uygulama” olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsedilen sağaltma yöntemlerinin yanı sıra “yatırları ziyaret etmek” ve “kutsal addedilen kişilerin yardımına ve nefesine başvurmak” gibi uygulamaların da çocuğu bu özründen kurtarabileceğine inanılmaktadır. Bozhane köyünde büyümesi, yürümesi ve konuşması geciken çocuklar köyde bulunan türbeye götürülür ve “Cuma namazından önce” bu türbenin yanında yıkanır (Aytar, 1977). Bu uygulamada da “türbenin şifa kaynağı olduğu” inancı ve “Cuma namazı vaktinin bereketinden istifade” anlayışı söz konusudur. Uygulamanın “yıkama” şeklinde gerçekleştiriliyor olması da “suyun tedavi edici, kirleri ve olumsuzlukları giderici” vasfıyla izah edilebilir. Riva’da bulunan bir başka kaynak kişi de “çocuğun yürümesi gecikirse su tarttırıldığını” belirtmiştir (KK 85).

Çocuklarda görülen sorunlardan birisi de geç konuşma ya da kekemeliktir. Geleneksel toplumlar, bu sorunu dinlik-büyülük uygulamalarla halk hekimliğine başvurarak çözmeye çalışmışlardır. Sağaltmaya yönelik uygulamaların başında türbe ve yatırlara giderek dua etme, bir yatır başında çocuğun ağzına anahtar sokarak çevirme, hocalara okutma, çocuğa yedi çeşmeden su içirtme, çocuğa dana ya da koyun dili yedirme ve çocukların dillerinin alt kısmını kestirme gelmektedir (Aça, Yolcu, 2017: 330).

Cumhuriyet köyünde bulunan Afet Sancak isimli kaynak kişi konuşamayan veya konuşması geciken çocuğun “dil bağı”nın “anlayan biri” tarafından kesildiğini aktardıktan sonra “yalnız onu çok az insan bilir” şeklinde uyarıda bulunarak bu işle mi herkesin gerçekleştiremeyeceğini ifade etmiştir (KK 46).

Beykoz’un köylerinde çocuğun konuşamaması durumunda uygulanan pratiklerin başında “okutma” gelmektedir. Riva’da bulunan bir kaynak kişi bu durumla alakalı şunları aktarmıştır: “Çocuğun konuşması gecikirse okuyan birine okutmaya

götürüyorlar” (KK 88). Buradaki “okuyan biri” çoğu zaman “nefesi kuvvetli” olduğuna inanılan bir “hoca” veya bu rahatsızlığı gidereceğine inanılan bir “ocaklı”dır.

Bozhane köyünde konuşması geciken çocuklar tıpkı yürümesi gecikenler gibi Cuma günü türbeye götürülür, türbe yanında yıkanır, dua edilir. Ayrılırken türbeye “kuru üzüm” bırakılır (Aytar, 1977). Bu bilgiye ek olarak bir kaynak kişi çocuğun konuşamaması veya yürüyememesi durumunda türbeye gidildiğini ve türbeye “havlu asma” uygulamasının gerçekleştirildiğini aktarmıştır (KK 95). “Türbede yatan zatın abdest aldığı”na inanıldığından “türbeye havlu bırakma” bir anlamda türbede yattığına inanılan kişiyi memnun etmeye yönelik bir uygulamadır ve “onun memnun edilmesi” durumunda türbeyi ziyaret eden kişinin sıkıntılarından, dertlerinden ve hastalıklarından kurtulacağına inanılmaktadır.

Alibahadır köyünde bulunan Nevin Durmaz isimli kaynak kişiye “konuşamayan çocuğa yapılan bir şeyler var mı?” sorusunu sormamız üzerine annesinin kendisine uyguladığı pratikleri şu şekilde anlatmıştır: “Ben hiç konuşamıyordum. Annem beni değirmenden geçirmiş, çarkı dönen değirmene lokum sürmüş yedirmiş. Bir de papağanın suyundan içirmiş. Ben hiç konuşamamışım küçükken” (KK 3). Kaynak kişinin aktardığı bu uygulamaların üçü de “temas” ve “taklit” esaslı “büyüsel uygulamalar”dır. Konuşamayan çocuk, değirmenin çarkından geçirilerek “dönmeyen dil”in, tıpkı “dönen değirmen” gibi dönebilir olması amaçlanmıştır. “Dönen çarka lokum sürülüp yedirilmesi” uygulamasında da “çarkın dönebilirliğinin” lokum aracılığıyla çocuğa nakledilmesi amaçlanmaktadır. Üçüncü pratik olan “papağanın suyundan içirilmesi” uygulaması da “taklit” ve “temas” esasına dayanan büyüsel bir sağaltma yöntemidir. Papağan, “konuşabilmesi” ile bilinen bir kuş türüdür. Ona ait suyun çocuğa içirilmesi durumunda “konuşamayan çocuğun bir papağan gibi konuşabileceği”ne inanılmaktadır.

Çocuğun yürümesi ve konuşmasına dair farklı inanışlar da söz konusudur. Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Çocuk erkenden konuşursa geç yürür. Eğer konuşmayıp da ayağı onu geçerse geç konuşur” (KK 10). Kaynak kişinin çocuğun konuşamama durumunu “ayağın dili geçmesi”, yürümesinin gecikmesi durumunu da “dilin ayağı geçmesi” olarak tanımlanması dikkate değerdir. Aynı kaynak kişi kendi oğlunun “korkma” sonucu konuşamaması sonrasında uygulanan pratiği şu şekilde aktarmaktadır: “Benim büyük oğlum ne güzel konuşuyordu, bir şeyden korktu çocuk, konuşamaz oldu. Başladı

kekelemeye. Kaynanam onu aldı, Eyüp Sultan'a götürdü. Camiden ilk çıkana anahtar açtırdı. Bir de hamam tası vardı eskiden, onlardan su içirdi ona. Ondan sonra başladı konuşmaya" (KK 10).

2.1.2.2. Çocuğun Çeşitli Davranışlarına Dair İnanmalar

Çocuğun uykusunda gülmesi meleklerle gülüyor diye yorumlanır. Ağladığında da Melekler ağlattı denir. Çok ağlıyorsa sancısı var derler. (KK 88) Çocuğun ters dönüp bacak arasından bakması misafir geleceğine yorumlanır. Misafir gelecek herhalde denir. (KK 88) Çocuklar çok ağlarsa erkekliği şişer derler. Ellerini emiyorsa boğazlı olur derler. Çocuk doğduğu zaman eve gelenlere yiyecek içecek ikram edilir ki çocuk açgözlü olmasın diye

2.1.2.3. Sünnet

Erkek çocuklarla ilgili uygulamalardan biri olan "sünnet", Müslüman toplumlarda bir "farz" ya da "dini bir zorunluluk" olmamakla birlikte, mutlaka yerine getirilmesi gerektiğine inanılan, yerine getirmeyen erkeklerin ayıplanmasına ya da toplumdan dışlanmasına neden olan bir uygulamadır (Aça, Yolcu, 2017: 331). Sedat Veyis Örnek de "sünnetin Kur'an'da açıkça belirtilmediği"ni ifade etmiş, bununla beraber "İbrahim Peygamberin bu husustaki şeriatına tabi ol" ayetinin genel bir kural olarak kabul edildiğini aktarmıştır (Örnek, 1977: 173).

Sünnet sözcüğü Arapça kökenli bir kelime olup ilk anlamıyla "işlek yol" demektir (Örnek, 1977: 170). İslam dininde Peygamber'in yaptığı, ya da yapılmasını öğütlediği şeylere uymaya da "sünnet" adı verilmektedir (Boratav, 1973: 194). Örneğin, "Sunna Resulallah" sözü, "Peygamber bu âdeti koydu" anlamına gelmektedir (Örnek, 1977). Geçiş dönemi ritüeli olarak bildiğimiz "sünnet" ise "oğlan çocukların erkeklik uzuvlarının ucundaki derinin çepeçevre kesilip alınması işlemi"dir ve halk dilinde bu deyimle adlandırılır (Boratav, 1973: 194). "Peygamber'in sünnetli doğmuş olduğu" inancı, söz konusu geleneğin Müslüman toplumlarda kökleşmesinde etkili olmuş, böylece İslam dininin kurucusunun bedensel bir özelliği, bu dinden olanlara doğuşlarından sonra kazandırılmak istenmiştir (Örnek, 1977: 172).

Derleme yapılan köylerde de "sünnet" konusunda bir "hassasiyet" söz konusudur. Konuya dair kaynak kişilere yönelttiğimiz sorulara verilen "her Müslüman sünnet olma mecburiyetindedir" şeklindeki cevaplar, sünnet sırasında ve sonrasında gerçekleştirilen uygulamalar, "sünnet"in bu bölgede yaşayanlarca bir "inanç unsuru"

olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bununla beraber “sünnet” bir geçiş ritüelidir ve kültürel bir aktivitedir ve bu yönüyle (KK 2, 3, 4, 10, 11, 20, 22, 40, 41, 46, 54, 85, 86, 88, 98, 107, 109, 126).

Sünnet uygulamasının ne zaman gerçekleştirilmesi gerektiği ile ilgili kesin bir kural olmamakla birlikte kaynak kişilerin konuya dair beyanları, sünnetin zamanını tayin etmede bazı kıstasların göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişinin ifadeleri şu şekildedir: “Sünnet yaptırdığın çocuğun akli erecekmiş. Hani ben sünnet oluyorum diyecekmiş. Onun dışında sünnetin mevsimi yoktur” (KK 10). Poyrazköy’de bulunan kaynak kişilerin ifadeleri de benzer niteliktedir: “Sünnetin erken olması gerekir derler. Yedi yaşına kadar yapılır genelde. Yani çok küçük de olmayacak ama çok da büyük olmayacak” (KK 40, 41). Bu ifadelere ek olarak Poyrazköy’de bir kaynak kişi “Ağustos çürük ayıdır derler, ağustosta sünnet yapmazlar” bilgisini vermiştir (KK 40). Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişinin ifadesi şu şekildedir: “Yalnız ben şuna karşıyım bazıları doğar doğmaz çocuğunu sünnet ettiriyor. Ben bunu kabul etmiyorum. Dinimizce kabul etmiyorum. Yahudiler doğduğu zaman çocuğunu sünnet yapar. Ne diyor Peygamber efendimiz Yahudinin yaptığını yapma diyor. Gâvurun yaptığını yapma diyor. Ona benzemeyeceksin. Çocuk bilecek sünnet olduğunu” (KK 109)” Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz ise sünnetin yaz mevsiminde yapıldığını belirttikten sonra çocuğun yedi yaşını geçmemesi ve aklının başında olması gerektiğini, sünnetin çok geç yaşlara bırakılması durumunda çocuğun ailesinin yadırganacağını da eklemiştir (KK 2).

Bazı çocukların sünnet uygulaması çeşitli sağlık sorunları nedeniyle öngörülenden daha erken vakitte yapılabilir. Kaynak kişilerin bu duruma dair ifadeleri şu şekildedir: “Sorunlu olan veya rahatsız olan çocuklar beklemeden daha erken de sünnet olabiliyor” (KK 40). “Çişini yapamaz bazı çocuklar. Öyle bir şey olunca sünnet ettirirler hemen. O da çocuğu rahatlatır” (KK 67).

Sünnete dair dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da çocuğun yaşıdır. Beykoz’un köylerinin büyük çoğunluğunda kaynak kişiler sünnetin çocuğun “tek yaşında” yapılması gerektiğini ifade etmiş, buna bağlı bazı inanmalardan ve uygulamalardan bahsetmişlerdir. Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişi sünnetin tek yaşta yapılmasına dikkat edildiğini şu şekilde aktarmıştır: “Tek yaşta yapılır, dikkat edilir tek yaşında olmasına. Çift yaşta olunca çocuğu olmaz derler, tek yaşta olunca

çocuğu olur derler. Çift yaşta yapılırsa da yanında bir horoz keserler” (KK 10). Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi de sünnet yaşının tek olması gerektiğiyle ilgili şunları aktarmıştır: “Valla tek yaşında diye duydum ben, tek yaşında yapılırsa daha iyi derler. Sünnet tek yaşında yapılırsa oğlu olur, çift yaşında yapılırsa kızı olur gibi bir şey. Öyle bir inanış var” (KK 54). Bu iki örnek göz önünde bulundurulduğunda, çocuğun “tek yaşta” sünnet olmaması durumu, iki farklı köyde bulunan iki farklı kaynak kişi tarafından başka bir neticeye bağlanmıştır. Diğer birçok inanç uygulamasında olduğu gibi bu konuda da “çeşitlenmeler” söz konusudur.

Sünnetin zamanı ile ilgili bir husus da “hangi gün” yapılacağı meselesidir. Kaynak kişiler sünnet günü olarak eskiden Perşembe gününün tercih edildiğini, bir zaman sonra “daha müsait olduğu” gerekçesiyle cumartesi pazar günlerinde yapılmaya başlandığı belirtmiştir. Bununla beraber sünneti hafta içi bir günde yapıp düğünü hafta sonu yapanlar da vardır (KK 2, 109, 67).

Beykoz’un köylerinde “Sünneti kim yapar?” sorusuna kaynak kişiler farklı cevaplar vermiştir. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi eskiden “sünnetçi” denilen insanların olduğunu ve bu insanların çocukları sünnet etmek için evlere getirildiğini aktarmıştır (KK 2). Cumhuriyetköy’de bulunan bir kaynak kişi ise eskiden sünnetçilerin köy köy dolaştıklarını, bu esnada “Sünnetçiii...! Sünnetçiiii...!” şeklinde bağırıklarını söylemiştir (KK 46). Riva’da bulunan bir kaynak kişinin ifadesi de şu şekildedir: “Bizim zamanımızda sünnetçi gelirdi köylere, gezerdi. Sünnet ettiklerini çubuğa dizerdi kaç tane sünnet yaptığı görünsün diye. Çok sünnet yapmışsa ona yaptırırlardı” (KK 86). Kılıçlı köyünde bulunan bir kaynak kişi de sünnetin köylerinde “kapı önüne sünnetçi getirilerek” yapıldığını söylemiştir (KK 130). Dereseki köyünde bulunan kaynak kişi de sünnetin “mahalle sünnetçisi” tarafından yapıldığını, hastaneye gitmenin kolay olmadığını ifade etmiştir (KK 10). Bunlara ek olarak kaynak kişiler, eskiden “imkânı olmayan” ailelerin çocuklarını “durumu iyi olan” ailelerin sünnet ettirdiğini, günümüzde köylere gelen “sünnetçilerin” kalmadığını, artık ailelerin çocuğunu hastanede doktora sünnet ettirdiğini, bununla beraber belediyenin zaman zaman “sünnet organizasyonları” düzenlediğini ve çoğu ailenin çocuğunu bu sayede sünnet ettirdiğini ifade etmiştir (KK 2, 3, 4, 67, 109).

Derleme esnasında sahada sünnet uygulamasına yönelik çeşitli inanış ve uygulamalarla da karşılaşmıştır. Alibahadır köyünde bir kaynak kişi sünnet edilecek olan çocuk eğer tekse, yanında kurban kesme işleminin de yapıldığını belirtmiştir (KK

2). Anadolufeneri’nde de sünnet olmuş çocuk için kurban kesme geleneği vardır. Bazı çocuklar “adaklı” olur, adaklı çocuğun ailesi sünnetten sonra kurban keser (KK 67). Bazı aileler de doğumdan sonra kesemediği “akika kurbanı”nı sünnet sonrasında keser (KK 88). Bununla beraber Anadolufeneri’nde sünnet olacak çocuk öncesinde “Şehit Baba” türbesine gider, dua edilir ve mum dikerek dilekte bulunulur (KK 1).

Kaynak kişilere yönelttiğimiz “Sünnete hazırlık nasıl yapıldı?” sorusuna verilen cevaplarla örtüşüyor olması sebebiyle bu bölümü M. Halit Bayrı’dan aktarıyoruz:

“Çocuğunu sünnet ettirmeyi kararlaştıran aileler eğer sünnet düğünü yapacaklarsa düğünden on beş yirmi gün önce hazırlığa başlarlar. Bu hazırlık devresinin başlıca mühim işleri, çocuğa çamaşır ve elbise tedariki, sünnetçi, ahçı, saz heyeti, çengi, hokkabaz teminidir. Bu işler bitirilince, sünnet edilecek çocuk hamama götürülerek yıkanılır. Bundan bir gün sonra çocuğa yeni elbiseleri giydirilir. Elbisenin üzerine sol omzundan atılarak göğüsten ve arkadan dolaştırılmak suretiyle çapraz bir şal takılır. Bu şalın uçları sağ bel hizasından birbirine kavuşturularak iğnelenir. Çocuğun takkesi de "eskiden fes" ailesinde bulunan veya yakınlarından ve komşularından iğreti alınan elmaslarla süslenir. Anası babası, büyükannesi çocuğu bu muhteşem kıyafetle aralarına alarak Eyüp’e giderler. Eyüp’te türbe ziyaret edilir ve çocuk türbedara okutularak tespihten geçirilir” (Bayrı, 1953: 776). (KK 2, 3, 31, 18, 109, 54, 53)

M. Halit Bayrı, Eyüp’e gidildiği takdirde artık türbedara okutma ve tespihten geçirme uygulamasının yapılmadığını, türbe penceresi önünde yapılan dua ile yetinildiğini ifade etmiştir. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi, eskiden sünnet olacak çocukları Eyüp’e götürenler olduğu gibi, Anadolufeneri örneğinde olduğu gibi farklı türbelere götürenlerin de bulunduğunu belirtmiştir (KK 2).

Bütün bu hazırlıklardan sonra sünnet işleminin gerçekleştirilmesine sıra gelmiştir. Eğer sünnet evde yapılıyorsa bazı ritüeller uygulanabilmektedir. Riva’da bulunan bir kaynak kişinin bu aşamaya dair ifadeleri şu şekildedir: “Kardeşimin sünnetini hatırlıyorum, evde olmuştum, sünnet olma esnasında sünnetçi keseceği zaman salavat getirmişlerdi, dua edilmişti. Kesilen parçayı da gömmüşlerdi (KK 88).” Sünnet sırasında “salavat getiriliyor” oluşu sünnetin dini bir ritüel olarak algılandığının bir başka göstergesidir. “Kesilen parçanın gömülmesi” ise tıpkı “göbek” ve “tırnak”ta olduğu gibi, kesilen parçanın beden parçası olması nedeniyle “atılmaması gerektiği” inancından kaynaklanmaktadır.

Sünnet işleminin gerçekleştirilmesi sonrası bazı aileler çeşitli eğlence aktiviteleri düzenler ve buna “sünnet düğünü” denmektedir. Beykoz’un köylerinde “sünnet düğünü” daha evvelden “köy meydanı”, “kapı önü”, “köy kahvesi” gibi

köylünün ortak kullanım alanlarında gerçekleştirilirken bugün için sünnet düğünleri çoğunlukla salonlarda yapılmakta, bazı aileler sadece sünnet sonrası Kur'an okutup "sünnet yemeği" vermektedir. Tercih edilen bir diğer organizasyon ise Beykoz Belediyesi'nin her sene düzenlediği "Çayır Festivali" kapsamında gerçekleştirilen "Toplu Sünnet Şöleni"dir.

Şekil 23 Beykoz Çayırında Gerçekleştirilen Toplu Sünnet Şöleni²⁷

Anadolufeneri'nde bulunan kaynak kişi sünnet düğünü ile ilgili şunları aktarmaktadır: "Sünnet düğünü bildiğin düğün gibi olurdu. Köy meydanında davullu zurnalı düğün yapılırdı. Hediyeler verilirdi. Genelde kıyafet, altın, para vs. olurdu. Durumuna göre verirsin bir şey. Bir ara çeşmenin etrafında sünnet düğünü oldu. Çok da güzel oldu. Toplamışlardı çocukları, yataklar kuruldu, tüllerle süslediler, balonlar bayraklar asıldı. Şimdi köyde genç yok, doğum yapacak kimse kalmadı" (KK 67). Anadoluferi'nde bulunan bir başka kaynak kişi ise köy meydanındaki çeşme etrafında gerçekleştirilen sünnet düğünlerinde diğer düğünlerde olduğu gibi çeşme etrafında tur atılarak eğlenildiğini belirtmiştir (KK 1). Bununla beraber İstanbul'un eski bir geleneği olarak Beykoz'un köylerinde de sünnet düğünlerinde "Hacivat Karagöz" getirildiğini aktaran kaynak kişiler olmuştur (KK 31, 33, 53, 56). Kılıçlı köyünde bulunan bir kaynak kişi kendi yaptırdığı sünnet düğününü şu şekilde anlatmaktadır: "Eskiden sünnetçiye kapının önüne getirip sünnet yaptırılırdı burada. Eğlenceyi de ona göre yaparlardı. Sünnet kınası olurdu mesela. Kadınlar aralarında eğlenirdi. Çocuğu yatırıp, defle falan kendi kendilerine eğlence yapıyorlardı. Mesela ben oğluma üç gün sünnet düğünü yaptım. Bir akşam kadınlar toplandı, bir gün incesaz takımı getirdim, yenildi içildi. Bir gün de Kuran okuttum. Bazı aileler sadece mevlit okutuyor. Bazısı

²⁷ <https://www.beykoz.bel.tr/haber/cayir-festivalinde-toplu-sunnet-heyecani> 3354

sadece eğlence yapıyor. Ben hem eğlence yaptım, hem Kur'an okuttum. 45 kg kavurma dağıttık o zaman, bir Anadolu kamyonet karpuz, mevlit okunacağı zaman pilav, tatlı" (KK 130). Alibahadır köyünde bulunan kaynak kişi ise "Sünnet için Kur'an okuturlar. Ben mesela torunumun sünnetini burada yaptırdım, Kur'an okuttuk. Erkekler kahvede, kadınlara kapıda pilav verdik. Pilav, tatlı, ayran... Şimdi sünnet düğününü de salonda yapıyorlar. Hiçbir şey kalmadı (KK 2). Riva'da bulunan kaynak kişi de sünnet düğünlerinin artık salonda olmaya başladığını belirtmiş, buna karşın evde mutlaka Kur'an ve mevlit okutulduğunu ifade etmiştir (KK 88).

Şekil 24 Riva'da Sünnet İçin Süslenmiş Bir Yatak

Sünnet sonrası için çocuğun yatağı özel olarak hazırlanmaktadır. Yatağın üzeri çeşitli tüllerle, yazmalarla, renkli kumaşlarla süslenir. Etrafa sünnet olan çocuğun ilgi alakasını çekeceği düşünülen balon ve çeşitli oyuncaklar yerleştirilir.

Şekil 25 Anadolu Kavayırı'nda Sünnet İçin Süslenen Yatak

Sünnet olan çocuğu görmeye gelenler çocuğa çeşitli hediyeler vermektedir. Yakınları altın, para takarken bazı komşular kıyafet, pijama takımı gibi çocuğun kullanabileceği eşyalar hediye etmektedir.

Sünnet yemeği olarak genellikle “pilav ve ayran” ikram edilmektedir. Riva’da bulunan kaynak kişi sünnet yemeğini “etli pilav olur, tavuklu olmaz” şeklinde tarif etmiştir (KK 88).

Beykoz’un köylerinde “kirve” uygulamasına rastlanmamıştır. Kaynak kişilere yönelttiğimiz sorularda “bu köyde kirve yoktur”, “kirve bizde yok” şeklinde cevap vermişlerdir (KK 2, 10, 67).

2.1.3. Evlenme

“Yaşamın ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür. Ailenin toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır” (Örnek, 1977: 185). Temelde toplumun en küçük birimi olan aile kurumunu oluşturmaya ve neslin devamını tesis etmeye yönelik atılan adımların bütününe evlenme denmektedir. İnsan hayatının en önemli evrelerinden biri olan evlenme, bir toplumun gelenek, görenek, adet ve törelerine göre çeşitlenmekte, “evlilik” sürecinde oluşan birtakım uygulamalar farklı tür ve şekillerde gerçekleşebilmektedir. Bu durum, “evlilik” kavramının “insanı” ve insanlardan meydana gelen “toplumu” anlamayı kendisine amaç edinmiş halkbilimi tarafından incelenmesini gerekli kılmaktadır. Derleme yapılan köylerden “evlenme” ile ilgili elde ettiğimiz malzeme “Evlilik Öncesi”, “Evlilik” ve “Evlilik Sonrası” başlıkları altında ele alınacaktır.

2.1.3.1. Evlilik Öncesi

“Evlenme”nin gerçekleşebilmesi için, evlilik çağına gelmiş kimselerin aileleri ile birlikte toplumun gelenekselleştirdiği bazı “aşamalar”dan geçmesi gerekmektedir. Her bir aşamanın kendine has “kural”, “kaide”, “adet” ve “gelenek görenekleri” mevcuttur. Söz konusu evrelerin “dikkate alındığı” ve “yapılması gerekenler”in yapılmasına “özen gösterildiği” evlilikler toplum tarafından “kabul” görmekte, bu kalıpların dışına

çıkılması durumunda ise evliliği gerçekleştirenler, mensup oldukları sosyal grup tarafından yadırganmakta, hatta ayıplanmaktadır.

“Evlilik öncesi” kapsamına giren adet, gelenek görenek, pratik ve uygulamalar, “Evlenme Çağı ve Evlenme İsteğini Belli Etme Yönündeki Uygulamalar”, “Kismet Açma ve Büyülük-Dinlik Uygulamalar”, “Evlenilecek Kişide Aranılan Özellikler”, “Görücülük”, “Kız İsteme ve Söz”, “Nişan” ve “Düğüne Davet” başlıkları altında ele alınmıştır.

2.1.3.1.1. Evlenme Çağı ve Evlenme İsteğini Belli Etme Yönündeki Uygulamalar

“Geleneksel kesimde kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerini belirleyen birtakım ölçütler vardır. Bunların başında “buluğa erme” gelir. Kızın ergin yaşa girmesi; ev işlerine katılması, aile ve grup içerisinde genç kızlık çağının gerektirdiği role bürünmesi ve karşı cinsle ilgilenmesiyle evlenecek duruma geldiğini göstermektedir. Erkek çocuğunsa, aynı biçimde toplumsal rolüne bürünmesi evin ekonomisine katkıda bulunması, askerliğini yapması ve bir iş sahibi olması evlenmesi için gerekli ve geçerli sayılan ölçütlerdir. Öte yandan evlenme işinde, bir de “sıra gözetimi” vardır. Bu konuda abilerin ve ablaların daha önce evlenmelerine dikkat edilir” (Örnek, 1977: 189-190). Evlenmek isteyen bireyin abisi ya da ablası evlenmemişse evlenecek olan kişiden onların da rızasının alınması beklenir.

Bugün, evlenme yaşına gelen kız ya da erkek, evlenmek istemesi durumunda bu isteğini aileden biri veya birileri ile paylaşarak belli edebilmektedir. Bu aşamada konuyu açmak adına “kendisine başvurulmuş” kişi çoğunlukla “anne” olmaktadır. Derleme yapılan sahada bulunan kaynak kişiler, eskiden bu tür isteklerin “açıkça söylenemediği”ni, özellikle “kız çocuklarının” evlenme isteğini dile getirmesinin toplum tarafından “hoş görülmediğini” ve “ayıplandığını” ifade etmiştir (KK 2, 3, 10, 20, 40, 31, 33, 50, 56, 77, 70, 85, 95, 98, 121, 105). Kızın durumu ailesine açmasının ayıplandığı zamanlarda, kız evlilik talebini genellikle görüştüğü erkeğe iletir ve erkeğe “annene babana söyle, beni istesinler” şeklinde beyanda bulunur. Bunun üzerine erkek kendi ailesine durumu açar (KK 2, 109, 10). Erkeğin de bu isteğini açıkça belirtmediği durumlar olabildiğini Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi şu şekilde belirtmiştir: “Evlenmek istediğini belli edeceği zaman kızarsa höd zöd yaparsa ne oluyor ulan ne bulalım sana, kız mı bulalım sana derlerdi. Höd möd yapmaya durdu mu hadi bak bir kız bulduk sana falan derler. Şimdi onlar bitti herkes kendi buluyor”

(KK 109). Kaynak kişi erkek çocuğunun “evlenme çağı”na geldiği zaman dışarıya yönelik tavır ve davranışlarında meydana gelen değişimi “höd zöd yapmak” şeklinde ifade etmektedir.

Beykoz’un köylerinde evlenmek isteyen bireylerin birbirlerine karşı bu isteklerini bildirdiği durumlar da vardır. Bayramlarda ve Hıdırellez’de gençlerin “salıncak sallama” eğlencesi aynı zamanda “birbirini seven” kimselerin bu durumu diğer köylülere “gösterme” veya kız ya da erkeklerden birinin bir diğerini “haberdar etme” aracına da dönüşmektedir. Bir kaynak kişi bu duruma dair şunları aktarmaktadır: “Hıdırellez’de salıncak yapardık. Kim severse bir kızı o salladı salıncakta. Binmişim salıncağa yeni kızcağız olmuşum. Ondan sonra geldi birisi salladı beni. Ben de onu istemezdim, bir atladım salıncaktan bacağım çıktı. Gramofon çalardı, oğlanlar bir tarafta, kızlar bir tarafta otururdu. Bir yanda da kadınlar ihtiyarlar... Çok güzeldi bizim bayramlarımız. Hiç unutmam bir ip koptu, Azmiye abla düştü, acıdık çok üzüldük düştü diye” (KK 20). Aynı köyde bulunan bir diğer kaynak kişi de “salıncak sallama” uygulamasını şu şekilde aktarmaktadır: “Bayram salıncağı kuruluyordu, gençler hep oraya gidiyordu. Seven sevdiğini sallıyordu. Eğer o çocuğu istemiyorsan kendini sallatmıyorsun. O insanda gönlün yoksa sallatmıyorsun kendini” (KK 21). Kaynak kişiler salıncağın kurulduğu bölgeye ve oraya giden yola yakın zamana kadar “Âşıklar Yolu” dendiğini, bölgeye gölet yapılmasının ardından “gölet yolu” şeklinde anılmaya başladığını belirtmektedir²⁸ (KK 17, 20, 21). Benzer bir uygulama “Bozhane” ve “Öğümce” köylerinde “Tarhana Bayırı” olarak anılan tepelerde de görülmekte, buralarda gençlerin birbirleri ile buluşmaları görüşmeleri sağlanmaktadır. Kaynak kişi buraların köyde yaşayan ihtiyarlarca da bilindiğini, bu sebeple “gençlerin rahat edebilmeleri” için salıncak zamanı buralara bilerek gelmediklerini ifade etmiştir. Bir diğer kaynak kişinin “Tarhana Bayırı” için “zamanın Facebook’u” yorumunda bulunması, adı geçen mekânın ne tür sosyal ihtiyaçları karşıladığını ortaya koyar türdendir.

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir başka kaynak kişi eskiden evlenme isteğini belli etmenin farklı farklı yolları olduğunu, bunlardan bir kısmına şahit olduklarını, bir kısmını ise anlatılanlardan bildiklerini ifade etmiştir. Kaynak kişinin konuya dair verdiği bilgiler şu şekildedir: “Sevgililer birbirleriyle selamlaşmak için

²⁸ Kaynak kişilerin bu ifadeleri, bir yörede gerçekleşen fiziksel değişimin kültürel hayatı da olumlu / olumsuz etkilediğine somut bir örnek olarak gösterilebilir.

beyaz mendil sallarlarmış karşıdan karşıya. Bu “benim sende gönlüm var” demekmiş. Eğer bunu kız yapıyorsa “gel beni iste”, erkek yapıyorsa da “seni isteyeceğim” anlamına gelirmiş” (KK 17). Kaynak kişinin aktardığı bir diğer “belli etme yöntemi” “lokum göndermek”tir: “Lokum da gönderirlermiş sevdiğini belli etsin diye. Kayınpederim lokum göndermiş kaynanama” (KK 17).

2.1.3.1.2. Kısmet Açma ve Büyülük-Dinlik Uygulamalar

Geleneksel kesimde, hatta büyük kentlerimizde bile yaygınlığını koruyan inanca göre, bir kızın evlenebilmesi için ilkin "kısmetin açılması" gerekmektedir. Kızın uzun süre evlenememesi, onun henüz kısmetinin açılmamasına bağlanır. Kısmet kendiliğinden açıldığı gibi, kısmetin açılmasını çabuklaştıracak, hatta zorlayacak birtakım işlemler ve pratikler de vardır (Örnek, 1977: 202).

Alibahadır köyünde bulunan ve “kısmet açma” ile ilgili pratikler uygulayan bir kaynak kişi bu uygulamayı “Bana herkes gelir. Küçük bir kilit alın derim. Ondan sonra camiye beklerim. Cuma günü cumadan sonra camiden ilk çıkana şu kişi evlenecek derim. Ne yapıyorsun Sevim teyze diyor. Mesela Selahattin’in kısmetini açıyorum diyorum. Üç kere ‘aç gitsin’ diyor. Kilit açılıyor, anahtarı ayrı atıyorsun, kilidi de peşinden açık olarak kilitlemeyen atıyorsun denize. Evlendi işte Mesut, Ali İhsan, Ali Osman.” ifadeleri ile anlatmaktadır (KK 2).

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişi, kısmeti kapalı olan kişi için “Allah kısmetini karşısına çabuk çıkarsın diye” “Cuma Sûresi”ni “yedi kere” “suya” okumanın iyi geldiğini, bu uygulamayı kendisinin de kısmeti kapalı kişiler üzerinde uyguladığını belirtmektedir (KK 20).

Bu gibi dinsel büyüsel uygulamaların yanında kısmetin açılması için yörede bulunan çeşitli yatır ve türbelerin de ziyaret edildiği, ziyaret edilen türbede veya yatırda bulunduğu inanılan zâtın “yüzü suyu hürmetine” Allah’tan kısmetin açılmasının dilendiği kaynak kişilerce ifade edilenler arasındadır. Beykoz’un köylerinde bulunan “ziyaret yerleri”nin tamamı “kısmetinin açılmasını dileyen kimseler” tarafından “sıklıkla” ziyaret edilmektedir (KK 2, 3, 10, 11, 26, 31, 33, 40, 41, 53, 98, 109, 111, 121).

Evlenebilmek için “büyü yapma” da başvurulmuş pratikler arasında yer almaktadır. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi “sevmediği” ve “abi” dediği birisi ile evlenmiş olmasını kendisine büyü yapılmış olmasına bağlamaktadır (KK 2).

Bununla beraber bazen de bir kimsenin evlenememesi için “kötü niyetli” kimseler tarafından büyü yapılmaktadır. Böyle bir durumda kişinin kısmetinin açılabilmesi için “büyünün bozulması” gerekmektedir. Bu aşamada “bu işlerden anlayan bir hoca”ya başvurulur ve “muska” yazdırılır. Buna ek olarak “kurşun dökme”, “ocaklıya okutma” yolları ile de büyüünün bozulması amaçlanmaktadır (KK 2, 3, 109, 111, 20, 98).

2.1.3.1.3. Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler

“Her toplum ya da grup kendi yapısına uygun evlenme biçimlerini yeğlerken yapısına aykırı düşecek olanları da önlemeye çalışmaktadır” (Örnek, 1995: 185). Dolayısıyla evlenmek isteyen bir kimsenin mensubu olduğu kültürün “tasvip ettiği” erkek ya da kadınla evlilik kurmak istemesi gayet doğal ve anlaşılabilir bir durumdur. Geleneğin hâkim olduğu toplumlarda evlenme söz konusu olduğunda “tercih eden” taraf çoğunlukla erkek, “tercih edilen” ise kızdır. Pertev Naili Boratav’ın konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Kız seçmede ilk girişim erkek tarafına düşen bir iştir. Ya delikanlı bir kıza göz koymuştur, yahut da seçme işini anasına babasına bırakmıştır. İlk önemli değerlendirme kızın güzelliği, huyu, edebi, iffeti konularında oluyor (Boratav, 1973: 206). Görüşme yaptığımız kaynak kişi ifadeleri Boratav’ın yukarıda yer verdiğimiz tespitlerini doğrular niteliktedir. “Evlenilecek kişide aranan özellikler nelerdir?” sorusuna kaynak kişilerin büyük bir bölümünün “ev kızı”, “aile kızı” olması gerektiğini söylemiş olması, “aranan özellikler” söz konusu olduğunda “kız çocuğunun” temel alınması, “tercih edilen”in kız olduğu hususundaki tespiti doğrulamaktadır. Bunun yanı sıra “köken”, “soy” “geçmiş” gibi kavramlar da evlilik öncesinde “nihai karar” verilmeden evvel “dikkat edilmesi”, “iyice araştırılması” gereken hususlardır (KK 10, 50).

Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde bilgisine başvurduğumuz kaynak kişiler evlenilecek kişide aranan özellikler hakkında şu beyanlarda bulunmuştur: “Evlenecek kız ev kadını olur mu diye bakılır, ailesine bakılır. Ama şimdi oğlanla kız seviyorlar birbirlerini. Ben desem ki oğluma bu kızdaki gelin olmaz, dinler mi beni. Ben seviyorum alacağım der” (KK 40).

Riva’da bulunan bir kaynak kişi ise evlenilecek kızdaki aranan özellikler hakkında şunları dile getirmektedir: “İkram edip etmemesine, güler yüzlü olmasına, hizmet edip etmediğine dikkat ederler. Bize eskiden sen anlamazsın ama sana bakmaya gelirler, birine önerirler sen bilmezsin, herkesin yanında dikkatli ol, sakın

sesini çıkarma sakın bir şey deme diye uyarırlardı. Şimdi bizim kızlar için geçerli değil tabi bu” (KK 88).

Dereseki köyünde bulunan ve yukarıda bahsi geçen kaynak kişi evlenilecek kişide aranan özellikler hakkında şu bilgileri vermiştir: “Eğer ailesi temizse kızı alırsın. Hırsızlığı yoksa, arsızlığı yoksa, yalanı yoksa, inadı yoksa o ev kadını olur. Güzellik aranmaz, huyu güzel olsun. Oğlan da öyledir, huyu güzel olsun. Bugün erkek bir zeytin getiriyorsa eve, karısı ona şükredip yiyecek. Yarın da bal, börek getirir. Ama şimdi yok öyle. Daima kadın kısmı aza kanaat getirecek. Azı bulamayan çoğu hiçbir zaman bulamaz” (KK 10).

Kaynarca köyünde bulunan bir kaynak kişi ise konu ile ilgili olarak şunları belirtmiştir: “Aslı belli olmayandan gelin olmaz. Şimdi internetten tanışıyor, evleniyor. Sonra başlıyor sıkıntı” (KK 50).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi geçmişte kızın evleneceği kişiye kendisinin karar veremediğini, “gencin akli başında olmaz” denilerek genç erkeğe kız vermeyenlerin de olduğunu şu şekilde aktarmaktadır: “Gezmek tozmak yok o zaman. Hani şimdi birbirlerini tanıyana kadar geziyorlar ya, o zaman böyle bir şey yok tabi duyuluyor köyün içinde kız nasıl gezer. Yaşlıya veriyor kız gencin akli başında olmaz ama yaşlı akli başında olur diye. Zaten babası anası beğenir damadı, kız ne beğenecek” (KK 2).

İshaklı köyünden kız alan bir kaynak kişi evlenmek isteyen bir erkek için İshaklı köyünde aranan özellikleri şu şekilde sıralamaktadır: “Evlenmek istiyorsan bazı şeylerin olacak. Evi, arabası, ticareti olmayana kız vermezler kolay kolay” (KK 80).

Evlenecek kişilerin aralarında akrabalık bağı olmaması tercih edilmektedir. Kaynak kişiler özellikle akraba ile evliliği tasvip etmemekte bunun sebebinin de “sakat doğacak çocuklar” olma olasılığına bağlamaktadırlar (KK 2, 3, 4). Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişi bu hassasiyet ile ilgili şunları belirtmektedir: “Yakın akraba ile evlilik olmaz ama eskiler yapıyordu. Şimdi kalktı hemen hemen. Amca çocuklarına, dayı çocuklarına kızlarını veriyorlardı hep sakat çocuk dünyaya geliyordu” (KK 10).

Akrabaların birbirleriyle evlenmesinin uygun bulunmadığı gibi sütkardeşlerin de evliliği tasvip edilmemektedir. Alibahadır köyünde bilgisine başvurduğumuz bir kaynak kişi bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Sütkardeşler birbiriyle evlenemezler. Bunun(kızının) gençliğinde bir çocuk sevdi bunu, deli oluyor. Hâlbuki onlar

sütkardeşlerdi. Evladım siz çocukken meme emerken böyle böyle sütkardeşsiniz dedim. Ama çok sevdi çocuk. Sütkardeş mezara bile koyabiliyormuş (KK 2).

Kaynarca köyündeki bir kaynak kişi ise “Trakyalılara kız vereceksin, kız almayacaksın. Kız rahat eder orda.” şeklindeki beyanıyla evlenilecek kişinin memleketinin göz önünde bulundurmak gerektiğini, bir kimsenin ait olduğu yörenin genel özelliklerini büyük oranda taşıyacağına inanıldığını belirtmiştir” (KK 50).

2.1.3.1.4. Görücülük

“Evlenecek delikanlı”ya “kız arama”, “kız bakma” yollarından biri de “görücülük”tür ve “görücü gitme”, “görücüye çıkma” şeklinde de adlandırılmaktadır. Evlenecek delikanlının ya da ailesinin daha önceden benimsediği birisi varsa ilkin bu eve gidilir. Olumsuz cevap alındığı ya da alınacağı sezilirse, başka adaylar üzerinde durulur. Görücüye çıkma, kız bakma Türkiye’nin değişik bölgelerinde kimi ayrıcalıklar ve yöresel özellikler göstermekle beraber, yine de bu usul ana çizgileri bakımından aynıdır (Örnek, 1977: 190). Görücülük bir nevi kızı-oğlanı ve ailesini tanımaya yönelik gerçekleştirilen bir “yoklama”dır.

Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde “görücülük âdeti” eskiye nazaran azalmış olsa da hala yaşatılmakta, anneler çocukları için “uygun” gördükleri kızları çocuklarına söylemekte, onları bu niyetinden haberdar etmektedir. Kaynak kişiler eskiden evliliklerin büyük bir bölümünün bu şekilde gerçekleştiğini, ancak günümüzde bu durumun azaldığını, “artık çocuklar kendileri buluyor” şeklinde ifade etmektedir (KK 2, 10, 40, 41, 53, 109). Bu duruma “neyin sebep olduğu”nu sormamız üzerine kaynak kişiler, “teknolojinin gelişimine bağlı olarak iletişim olanaklarının artması”nı gerekçe olarak söylemiştir (KK 2, 109, 10, 40, 41).

Evlenecek kişi ailesi ile birlikte kız evine görücü olarak gitmekte, kız tarafı da eve gelen görücüleri misafir ederek bu evliliğe rıza gösterip göstermediklerini erkek tarafı ile paylaşmaktadır. Bilgisine başvurduğumuz bir kaynak kişi kız tarafının genellikle “biz bir düşünelim, size bir haber salarız” cevabını verdiğini söylemektedir (KK 2). Görücülere “olumlu” haber verilmediği durumlar da yaşanabilmekte, bu gibi durumlarda evlenecek olan kişi bazen “kız kaçırma” yoluna başvurmaktadır. Günümüzde kız kaçırmanın nadir olarak görüldüğü Beykoz’un köylerinde genellikle “kızın da razı olduğu durumlarda” bu yol “mecburen” tercih edilmektedir. Geçmişte ise birçok köyde kız kaçırmanın sıklıkla yaşandığı kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir. (KK 3, 10, 11, 17, 18, 19, 23, 25) Bazen “mahalle arasında yapılan

dedikodular sebebiyle” “evlenmek zorunda” kalan kimselerin olduğu da kaynak kişilerin ifadeleri arasındadır (KK 2).

Dereşeki’de bulunan bir kaynak kişi tertiplenen görücülüğü adım adım şu şekilde anlatmaktadır: “Kız görmeye annesi, ninesi, babası gider. İlk önce anne gider kızı görür bir yoklar. Ondan sonra ötekilere sıra gelir. Bir ağız yoklar evde, sonra ötekiler gider. Oğlanla kızı birbirine gösterirsin eğer birbirlerini beğenirlerse kızın annesine babasına dersin ben filan gün geleceğim diye. O sana bir hafta izin verir. Bir haftaya kadar bana izin ver ben kızıma bir sorayım düşünsün, biz size haber verimiz derler” (KK 10).

Görücü gitme çoğı zaman da “aracı” ya da “çöpçatan” denilen kişiler vasıtasıyla tertiplenmektedir. “Aracı” erkeğe “münasip bir kısmet” bulur; kız tarafından da görücü gelmesi için izin ister. Kız tarafı uygun bir dille ya bu teklifi reddeder ya da gelecek olan görücüleri merakla bekler ve o gün için hazırlıklara başlar. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi eskiden evlenmeden evvel eşlerin birbirini görüp vakit geçirmelerinin köylü tarafından ayıplandığını, bu durumun “görücü usulü evlenme”yi yaygınlaştırdığını ifade etmiştir (KK 2). Aynı kaynak kişi kendi anne babasını bir “aracı”nın tanıştırdığını ve ikisinin birbirini düğünden önce görmediğini şu şekilde anlatmaktadır: “Benim annem babam evlendiğı vakit birbirlerini hiç görmemişler. Eski zamanı anlatayım, annem evlatlık o zaman bir yerde. Aracılar annemi görmüşler, “aaa” demişler, “bunu Selim’e yapsak, verirler mi acaba” demişler. Annem de evlatlık ama çocuk baktırmaya başlamışlar ona, o da “yollayın beni memleketime, ben buraya okumaya geldim, çocuk bakmaya değil” demiş. Böyle deyince “bunu evlendirelim” demişler. Babam annem hiç birbirlerini görmemişler, ilk defa düğünde görmüşler” (KK 2).

Riva’da bulunan bir kaynak kişi ise “görücü usulü” kız bakma sürecini şu şekilde anlatmaktadır: “Kız görmeye yakın akrabalar gider genelde. Daha önce biri bir yerde görmüşse önerir; filan yerde böyle böyle bir kız var, bir git gör istersen derler. Bazen bu şekilde habersiz görmeye gidilir. Ama karşı taraf haberdarsa tutumuna göre değişir. Buyurun gelin yemeğimizi yiyin, kahvemizi için de denir, buyurun gelin ama verici değiliz de denir” (KK 88).

2.1.3.1.5. Kız İsteme ve Söz

Aileler arasında “bir karara” varıldıktan sonra evlilik için gerçekleşen ilk adımlardan biri “kız isteme” merasimidir. Erkeğin ailesi, birinci derecede yakınları ile

“bir büyük” öncülüğünde kız evine konuk olur ve bir müddet “havadan sudan” konuşulduktan sonra erkek tarafının sözcüsü konumunda bulunan aile büyüğü “malumunuz olduğu üzere” diyerek söze girer ve “Allah’ın emri, Peygamberin kavli ile” kızı ister. Daha evvelden “aracılar” vasıtasıyla “olumlu” veya “olumsuz” bir cevap verildiği için netice çoğunlukla bellidir. Bununla beraber nadir de olsa “olumsuz” cevap alınan durumlar da yaşanabilmektedir. Kız tarafı rızasını belirtirken “verdik gitti”, “hayırlı olsun”, “gençler aralarında anlaşmış, bize de hayırlı olsun demek düşer” şeklinde cevaplarda bulunabileceği gibi “kız evi naz evidir” sözü gereğince erkek tarafına “biz bir düşünelim”, “kızımızın abisine soralım”, “filan büyüğümüze de soralım” gibi karşılık da verebilir. Bu durumda erkek tarafı kızı “tekrar” istemek durumunda kalmaktadır (KK 2, 109, 40, 88).

Dereseki’de bulunan bir kaynak kişi “ailelerin anlaşması” durumunda aracılar vasıtasıyla erkek tarafına haber edildiğini, bunun üzerine “kız isteme” merasiminin gerçekleştiğini belirtmiştir: “İki üç kere istersin. Kız evi naz evidir. Bir görmeye gidersin çiçeğini yaparsın. İkincide çikolatayı çiçeğini yapar gene gidersin. Üçüncüye gider sözünü alır gelirsin” (KK 10).

“Aracılık” yapan ve kız isteme töreninde bulunan Alibahadır köyündeki bir kaynak kişi “kız isteme” ve “söz” törenine dair şunları ifade etmektedir: “Gelin istemeye beni de alırlar götürürlər. Bunu kız tarafına çocuğu anlatmak için yaparlar. Anlatıyorsun tanımayanlara şöyledir böyledir diye. Kızın anası babası da tabii ona göre kanaat getiriyorlar, veriyorlar. Allah’ın emri, peygamberin kavliyle kızı istersin. Kızı verirlerse aracı olanı da üst baş almaya götürürlər. Bana da bir hediye alırlar. Yardımcı götürüyorlar beni” (KK 2).

Kız isteme töreni sırasında evlenecek olan kızın gelen konuklara “Türk kahvesi ikramı” geçmişten günümüze kadar gelen bir gelenek halini almıştır. Beykoz’un köylerinde bu âdet “kahve tutmak” olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde kız isteme törenlerinde çeşitli ikramların ve hazırlıkların da yapıldığı kaynak kişilerin ifade ettikleri bilgiler arasındadır (KK 2).

“Söz kesimi” dünürçülük yani kız isteme aşamasından sonra gelmektedir. Dünürçülük yoluyla anlaşılan ailelerin bu anlaşmalarını daha geniş bir çağrılı huzurunda sözle iyice pekiştirmelerine söz kesimi ya da söz kesme denmektedir (Örnek, 191: 1977). Günümüzde ise “kız isteme” ile “söz” töreni genellikle aynı anda yapılmaktadır. Söz için ayrıca bir tören tertip edildiği gibi edilmediği durumlar da

vardır. Söz kesmeye “damadın amcası, dayısı, halası veya yakın akrabaları” gitmektedir. (KK 10, 2)

Söz kesimi sırasında kız tarafı erkek tarafından “başlık” veya “hediye” talebinde bulunabilir. Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde “başlık isteme” bulunmadığı kaynak kişilerce belirtilmiştir. (KK 1, 2, 3, 10, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 54, 87,88, 107, 109) Kız nişan için bilezik, küpe, saat gibi hediye taleplerinde bulunabilir (KK 1, 2, 3, 10, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 31, 54, 87, 88, 107, 109).

2.1.3.1.6. Nişan

“Düğün aşamalarından “nişan”, söz kesimi ile düğün arasındaki önemli bir törendir. (...) Nişan evlenme için bir söz aynı zamanda sözleşmedir” (Yolcu, 2017: 337). Nişan genellikle kız tarafının tertiplediği bir tören olarak bilinse de bu durum köyden köye çeşitlilik göstermektedir. Alibahadır köyünde bulunan kaynak kişinin “nişanı erkek yapar, bir küçük küpe ile nişan yüzüğü takılır” ifadesi ile bu töreni erkek tarafının üstlendiği anlaşılmaktadır (KK 2).

Bu törende kıza “söz töreni”nde talep ettiği hediyeler verilir ki bunlar genellikle “ziynet” eşyalarıdır. Nişanlanacak olan çiftin sağ el yüzük parmaklarına, ailenin bir büyüğü tarafından “iyi dilekler”, “hayır ve dualar” eşliğinde nişan yüzükleri takılır. Erkek tarafının geline takı takması da usuldendir.

Nişan töreninin “kalabalık bir davet” olarak tertip edilebileceği gibi “aile arasında” yapılması da tercih edilebilir. Nişanlılığın süresi için ise belli kaide bulunmamaktadır. Bu sürenin “uzunluğu” ya da “kısalığı” taraflar arasında belirlenir.

Bu konu ile ilgili olarak bir kaynak kişi “eskilerin nişanlılık halinin zaruri haller dışında uzatılmasına hoş bakmadığını” ifade etmekte ise de günümüzde bu durum değişmiştir (KK 2). Nişanlıların bir arada bulunmaları, görüşüp konuşmaları normal karşılanmaktadır.

Kadınların bir araya geldiği nişanlarda artık eski bir âdet olarak bilinen “darbuka kakalamak” veya “tepsi çalmak” da davetlileri eğlendirmek amacıyla yapılan gösterilerdendi (KK 20, 88).

2.1.3.1.7. Çeyiz Serme, Urba Dizme

M. Zeki Pakalın “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”nde çeyiz kelimesini “gelinlerin getirdiği elbise ve her türlü eşya hakkında kullanılır bir tâbir” olarak tanımlamaktadır (Pakalın, 1993: 361). Çeyiz, gelin olacak kız için, yeni evinde kullanılmak üzere, baba evinde hazırlanan eşyalardır ve her kızın mutlaka çeyizi bulunmalıdır. Kültürümüzde çeyiz asırlar boyu süregelen zengin, önemli ve incelikli kadim bir gelenek; maddi bir kültür unsurudur. “Kız beşikte çeyiz sandıkta” atasözünün ifade ettiği anlam göz önünde bulundurulursa çeyiz hazırlıklarına kızın doğumu ile beraber başlandığını söylemek mümkün olacaktır.

Kızın çeyizinin sergilenmesi gelin olacak kız ve çeyizi hazırlayanlar için bir gurur kaynağı olarak görülmekte; halk arasında kızın ya da annesinin hazırladığı çeyiz, görmeye gelenler tarafından beğenilmemiş ise “kız büyümüş anası uyumuş”; çeyiz çok beğenilmiş ise “kızı okumuş anası dokumuş (KK 2, 109)” yorumları yapılmaktadır. Eskiden İstanbul’da kızın çeyizsiz olduğu, “kızın görüncülere kahve ikramından sonra annesinin dışarı çıkarak elinde boş tepsi ile geri dönmesi ve ardından bu boş tepsiyi sedir ya da bir masa üzerine bırakması” ile anlaşıldı (Koşay, 1944: 32).

Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde çeyiz, “sandık çeyizi” ve “diğer çeyizler” olarak sınıflandırılmaktadır. Sandık çeyizinde genellikle “işlemeler” bulundurulur. Bu işlemeler “yastık danteli”, “kanaviçeli yatak etekleri”, “çift etekli”, “tülbent oyası”, “yemeni”, “danteller”, “yükçük örtüleri”, “yatak örtüleri”, “havlu kenarları”, “yorgan ağızlığı”, “tepsi örtüsü”, “kanaviçe”, “pala”, “ıram”, “nanişli çorap”, “yelek”, “silicek (havlu takımı)”, “patiska yorgan” gibi “iş”lerden veya eşyalardan oluşmaktadır (KK 1, 2, 3, 10, 11, 20, 21, 23, 25, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 54, 66, 75, 87, 88, 95, 102, 107, 109, 121, 126). Diğer çeyizler ise daha büyük parçalardan oluşan “tencere”, “tabak”, “mutfak gereçleri”, “yatak odası takımı”, “çamaşır makinesi”, “buzdolabı” gibi ev eşyalarıdır (KK 2, 3, 4, 10, 11, 23, 25, 26, 54, 66, 75, 87, 88, 98, 109, 128).

Kaynak kişiler yatak odası takımının durumu yerindeyse kız tarafından hazırlandığını; fakat kız tarafının durumu iyi değilse bu eşyaların erkek tarafından karşılandığını, kızın sadece sandık çeyizini götürdüğünü belirtmektedirler (KK 2, 3, 4, 10, 11). Günümüzde evin eşyalarının gelin ve damat tarafından ortaklaşa alındığı da tespit edilenler arasındadır. Kaynak kişilerin ifadesine göre büyük ev eşyaları iki

tarafın vereceği kararla ortaklaşa da temin edilebilir (KK 2, 3, 10, 11, 17, 23, 25, 26, 87, 88, 109).

Düğüne yakın bir vakitte kızın çeyizi önce kendi evinde daha sonra damat evinde olmak üzere iki kez “serilir”. Hazırlanan çeyizin bir uyum içerisinde türlerine göre dizilip sergilenmesi bir maharet göstergesi olduğundan çeyiz serme işi, bunu bilenler tarafından yapılmaktadır. Kaynak kişiler eskiden çeyiz sermenin yahut asmanın “duvara sırayla çekilen iplerin üzerine hazırlanan çeyizlerin asılması suretiyle yapıldığını” ancak günümüzde çeyizlerin dolap içlerinde yahut evin bazı odalarında sergilendiğini belirtmişlerdir (KK 109).

Kızın çeyizinin olmazsa olmazlarından birisi de “gelin yorganı”dır. Bu yorgan hazırlanırken yorganı kaplayan kişi ya da kişilerin “mutlu ve tek nikâhlı” olmasına dikkat edilir. Aksi halde gelinin evinde huzur olmayacağına inanılmaktadır (KK 111). “Çeyiz dizme” âdeti için de aynı inanın bulunduğu tespit edilmiştir. Riva’da bulunan bir kaynak kişinin bu konu ile ilgili olarak aktardıkları kayda değerdir: “Mesela çeyiz dizmeye eskiden büyükler gidermiş, kızlar gitmezmiş. Bir de işe yarayacak olanları götürürlermiş, belirli kişiler olurmuş. Çeyiz dizmeye evlenip de boşananları götürmezler. İyi huylu, geçimli, mutlu kişilerin olmasına dikkat edilir. Gelinin ve evinin böyle şeylerden etkilendiği inancı vardır. Özellikle yatağını yapanın başından başka nikâh geçmemiş olacak. Benim yengem her yere gitmiştir mesela, bütün kızların çeyizlerini sermeye gitmiştir” (KK 88).

Düğünden önce çeyiz serme ile birlikte uygulanan eski bir âdet de “urba dizmek”tir. Günümüzde artık uygulanmayan bu eski âdet Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır: “Urba dizmek vardı. Ona da bir ip gererlerdi böyle kızın elbiselerini tele ası asıverirlerdi. Dolap nerede, yoktu ki dolap. Düğünden önce alışverişe gidilir, elbise kesilir. Hazır bir şey yoktu. Basma alırdın yahut kışsa kışlık alırdın yünlü elbiseler. Bir terziye verirdin dikerdi kız da giyerdi onları” (KK 10).

Çeyizi olan her gelin adayının bir de sandığı bulunur; hazırlanan çeyizler bu sandıkla beraber gelin evine götürülmek üzere yola çıkarılırdı. Gelinin çeyizi evinden çıkarılırken “kardeşinin sandığın üzerine oturup damattan para istemesi” Beykoz’un köylerinde hala yaşayan ve yaşatılan âdetlerdendir (KK 1, 25, 29, 54, 109).

Kaynak kişiler özellikle sandık çeyizlerinde bulunacak olan eşyaların “el emeği göz nuru” olduğunu ifade ederken “eskiden genç kızların on on iki yaşlarına geldiğinde çeyiz örmeye başladıklarını”, günümüzde ise çeyizlerin bir emeğin ürünü olmadıklarını “hazır alındığını” belirtmektedirler (KK 33).

2.1.3.1.8. Düğüne Davet

Anadolu’da düğüne sözlü olarak davet etme işini yapan kişiye “okuyucu”, davet işlemi sırasında dağıtılan hediye veya davet etmek için yazılı kâğıda “okuntu” adı verilir (Gümüş, 2019: 230). Ahıska Türklerinde ise: “Düğünden bir iki hafta önce, “teklifa” denilen davetçi, köy ahalisini düğüne davet eder. Her köyün daimi “teklifçisi” vardır. Bunlar herkesi düğüne davet eder. Davetli olan herkes evden kendisini teklifçiliği meslek seçen bu kişiye müeyyen bahşış (para, şirniyyat, sucuk, meyve) verirler. Düğünün hayırlı olmasını dilerler (Hacılı, İdrisi, 2010: 34).

Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde ise düğüne davet âdeti “düğün okumak”, “düğüne çağırmak” olarak adlandırılmaktadır. Köyden köye farklı uygulamalar ile gerçekleştirilen bu âdet “kentleşmenin” de etkisi ile işlevini “davetiye”lere bırakmıştır.

Konu hakkında bilgisine başvurduğumuz Dereseki köyünde bulunan kaynak kişiler “düğüne sözle çağırma”yı şu cümlelerle ifade etmektedirler: “Düğüne sözle çağırılırdı. Kapı kapı dolaşırsın çağırırsın, bazen de ekmek dağıtırsın bir şey dağıtırsın. Ufak ufak ekmekler yapılır veya şekerler yapılır dağıtılır. Çoğu zaman ekmek yapılırdı. Ekmek bereket tabi, bir tane bir tane her haneye verirsin. Şimdi yok. Bir çuvala koyardı ekmekleri kadınlar, eskiden köyler fazla kalabalık değildi. Kırk elli kişi. İki üç çuval yüklerlerdi bitene kadar dağıtırlardı. Hem söylerlerdi hem dağıtırlardı. Komşular da her şeye yardım ederdi. Böreğe yemeğe. Sen de onunkine gidersin mesela” (KK 10, 11).

Riva’da bulunan bir kaynak kişi ise “düğün okuma” âdeti ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “Düğüne çağırmak, düğün okumaktır. Davetiye dağıtmak yerine düğünden üç gün kadar önce düğünüm var buyurun, düğünüm var buyurun diyerek dolaşılır. Oğlan tarafı kendi tarafına, kız tarafı da kendi tarafına düğün okur. Düğün okurken davet edilenlere bir şey vermek bizde yoktur ama Ordulularda var. Yakın akrabalarına teyzesine halasına iki metre basma, lastik verirler” (KK 88).

2.1.3.2. Evlilik

2.1.3.2.1. Kına

Kına, geçiş dönemlerinden “evlilik” arifesinde yer alan önemli bir ritüeldir. “Türk inanç sisteminde kınayı “adanmış olma”nın işareti olarak gören Yaşar Kalafat, “... Bunun içindir ki, asker adayına, kurban edilecek hayvana, evliliğe aday olan gençlere kına yakılır. Belki de yaşlıların saç kınası bu manada ahiret adaylığı anlamındadır” demektedir (Kalafat, 1995: 105- 106).

Kına, evlenecek olan kız için yapılan ve ilk “düğün” niteliği taşıyan önemli bir törendir. Derleme yaptığımız köylerde kına için “kız düğünü”, “kız kınası” denildiği de tespit edilmiştir. Kına gecesı düğünden bir gün önce yapılır (KK 2, 3, 4, 10, 11, 87, 88, 109, 111). Genellikle kadınların bulunduğu bu ritüel için ilk hazırlık kınayı “karmak” ya da “yoğurmak”tır (KK 109, 111). Kınayı karan kışide “iyi ve güzel huylar özellikler aranır. Kaynanası ile iyi geçinmesi de aranan özelliklerdendir” (KK 87, 88).

Kına “dualar eşliğinde” yoğurulurken gerçekleştirilen ve yöreden yöreye değışiklik gösteren bazı uygulamalar da vardır. Anadolukavağı’nda bulunan ve bilgisine başvurduğumuz bir kaynak kişinin ifadesine göre: “Şebinkarahisarlı bir komşu vardı onun kınasını ben yoğurdum. Bir adet varmış ben bilmiyorum, kınanın içine para koymuşlar. Ben de bilmiyorum kınayı yoğurdum geldim. Kınaya paranız karışmış dedim. Hayır, o para senin dedi. Ben onu orada bilirim” (KK 111). Kınayı yoğuran kişiye “bahşış” mahiyetinde para verilmektedir.

Kına gecesinde yöreden yöreye değışen bazı eğlenceler de yapılmaktadır. Gerçekleştirilen bir başka âdet ise “gelme gitme”dir. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişiler bu âdeti şöyle ifade etmektedirler: “Bir de gelme gitme oluyor kına gecesı. Oğlan tarafından bir araba dolusu kız tarafına kına gecesı giderlerdi. Orda oğlan tarafına kocaman sini yaparlardı. O sinilerin üstünde fındık, fıstık, çerez, kuruyemiş, ceviz, envai çeşit, tavuk ne varsa. Oğlan tarafından olmayacak bir şey ister kız tarafı. O gece onu yarattırırlar. Damada zorluk olsun diye. Çok eğlenceli olurdu. Oğlanın annesini babasını yere yatırırırlar bir şeyler yaparlardı. Damada kıyafet giydırırlardı. Çok çok...” (KK 2, 3, 4, 5).

“Kına gecesı kız tarafından erkek tarafına, erkek tarafından da kız tarafına gidenler olurdu. Kıza da damada da hediyeler gelirdi. Özellikle para değıl hediye

getirilirdi. Böylece gelen hediyelerle kızın da erkeğin de çeyizi hazırlanmış olurdu. Bu hediyeler arasında tabak, çanak, battaniye, yorgan gibi eşyalar vardı” (KK 2).

Kına gecesi “kız evi”nde gerçekleştirildiği gibi kaynak kişilerden bazıları kınaların ve düğünlerin “ahırda”, “köy kahvesinde”, “çayırda” yapıldığını; fakat günümüzde “salon”ların tercih edildiğini belirtmişlerdir (KK 2, 3, 20). “Düğünümüz ahırda oldu. Bir kına gecesi. Şarkı söylüyor bir kişi sen de böyle oturuyorsun. O zaman öyleydi. Gelin gülmez, gelin konuşmaz. Azıcık bakındı mı ay bu gelin neden bakınır derlerdi. Gelin hep yere doğru bakacak” (KK 20).

“Ben düğüne çıkmadım tabii benim kınam evde oldu. Akşam önce kına oluyor ertesi akşam düğün oluyor. Düğünden geldiler aldılar. İşte öyle birbirini görmüyorsunuz. Kız düğüne gidemiyordu. Evde senin kınan oluyordu” (KK 3).

“Köyde düğün olmuyor kalktı onlar artık. Çok eskiden köy düğünü olurmuş. Geceleyin gidiyoruz kına gecesine ya kahvede yapıyorlar ya çayırda yapıyorlar. Şimdi kına gecesi de düğün de salonlarda oluyor” (KK 2, 3).

Kınada gelinin giydiği kıyafet genellikle “kırmızı” renklidir. Kaynak kişilerin ifadesine göre “kınada kızın kıyafetini erkek tarafı alır. İkramını yerini vs kız tarafı ayarlar” (KK 88). Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan kaynak kişiler gelinlerin kınada “kırmızı şalvar”, “futa” ve “bindallı” giydiklerini belirtmiştir (KK 18). Gelinin kıyafetine ek olarak başında yüzünü de örtecek kırmızı bir örtü de bulunur.

Geline kınayı kimin yakacağı yörelere göre farklılık gösterse de “başı bütün, başı bozulmamış, yani kocası ölmemiş ya da kocasından ayrılmamış bir gelin”in geline kına yakması tercih edilir (Er, 1982: 158).

Kaynak kişiler kınadan önce gerçekleştirilen ve evliliğe “ilk adım” olarak sayılan nişanda olduğu gibi kına yakarken de hususiyetle kınayı yakan kişinin “tek evlilik yapmış”, “boşanmamış”, “sevgi dolu, mutlu, huzurlu” biri olmasına dikkat edildiğini aksi halde evliliğinin bu durumdan “kötü” etkileneceğini belirtmişlerdir (KK 111). Bunun temelinde bir insanda var olduğu düşünülen özelliğin “temas” yolu ile diğerini de etkileyeceği inancı vardır. “Başından bir nikah geçmiş olmalı, ailesiyle eşiyle iyi geçinen biri olmalıdır. Kaynak kişiler geline kınayı kimin yakabileceği hakkında şu bilgileri vermişlerdir: “Düzenli bir hayatı olmalıdır. Başı bozulana yani evlenip de ayrılmış kişiye kına yaktırmazlar. Yeni gelinin başına da gelmesin diye” (KK 88).

“Kına gecesi yine yapıyorlar o zaman da vardı. Kınayı isterse kayınvalide isterse yenge yakıyor. Köyün büyüklerinden birisi de yakabiliyor” (KK 2).

“Kınayı arkadaşları yakar. Damada kına yakılmaz” (KK 10).

Ya ablası ya yengesi oğlan tarafından yakarlar kınayı” (KK 109).

Derleme yaptığımız hemen her köyde gelinin kaynanasından “görümlük” istemesi söz konusudur. Kına yakılacağı sırada gelin elini açmaz ya da kına yakıldıktan sonra elini kapatmaz ise “kaynana gelinin avucuna altın koyar” (KK 1, 2, 3, 4, 10, 18 88, 109, 111). Kaynak kişiler eskiden avuca para da konulduğunu fakat günümüzde altın koymanın bir âdet haline geldiğini belirtmişlerdir (KK 2, 3).

Kına yakma ritüeli sırasında kızı ağlatmak esastır. Kına yakılırken gelinin etrafındakiler acıklı türküler, ağıtlar söyleyerek gelini ağlatmaya çalışırlar. “Kına gecesinde ağlamayan kız ayıplanır. Çünkü bu ana-baba ocağını, sevdiklerini, eski alışkanlıklarını terk edecek, yeni bir hayata başlayacaktır” (Turan, 1993: 535).

Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi kınada söylenen bir ağıtı şöyle dile getirmektedir:

“Kınamı yoğurdular hamur ettiler,
Gözyaşımı yoğurdular çamur ettiler.
Bu akşam anamın dizinde misafirim,
Yarın akşam giderim.
Anam hakkını helal et,
Babama da selam söyle
Ondan da bana helallik al” (KK 111).

“Gençler toplanır kına şarkısını söylerler. Kız elini açmaz. Yüksek yüksek ovalara kız vermesinler” türküsü söylenir (KK 10, 11).

Bir kaynak kişi geçmişte yapılan sadece “kına gecesi” yapıldığını gelinin bir sandalyeye oturtulup eline kına yakıldığını ifade etmekte, günümüzde yapılan “kına organizasyonları” için “teferruata gidildiği, işin maddiyata döküldüğü” yorumunu yapmaktadır.

Şekil 26 Anadolukavağı'nda Bir Kına Gecesi Gelin ve Kırmızı Elbisesi

Geline kına yakıldıktan sonra kadınların aralarında düzenlediği eğlenceler çalgılar ve gösteriler eşliğinde devam etmektedir. Kaynak kişiler bu eğlenceleri şu şekilde ifade etmektedirler: “Düğünlerde darbuka kakalardık biz kızlarla. Oynardık öyle. Kına gecesinde nişanda. (KK 18).

“Düğün olacağı zaman kına gecelerinde kadınlar kendi aralarında tepsi çalar, ortaya çıkar oynarlar eğlenirler. İçlerinden biri bazen erkek kılığına girer. Hatice teyze pantolonu giyiyor, ceketini giyiyor, başına da bir şapka... Bir de bıyık takıyor, atlıyor kadınların ortasına. Önüne gelene sarılıyor erkek gibi. Tabi millet kaçışıyor, eğlence oluyor. Kadınlar arasında böyle düğündür kınadır bu tür eğlenceler hala olur (KK 88).

Şekil 27 Riva'da Kına Gecesi Esnasında Erkek Kılığına Giren Bir Kadın

2.1.3.2.2. Gelin Hamamı

“Anadolu Türk Halkı için düğün, kuralları toplum tarafından belirlenerek keskinleştirilmiş kutsal bir törendir. Anadolu Türkleri düğün törenine, Anadolu eski toplumların her dini törenden önce yaptığı gibi, İslam dininin de bir gereği olan, yıkanarak arınma işlemiyle başlar” (Koşay, 1944: 76). Suyun temizleyici vasfı göz önünde bulundurulduğunda “kutsal” addedilen uygulamaların hemen hemen hepsinde ilk adımın “su”dan ve “su ile arınma”dan geçtiği bilinir. Dolayısıyla yaşamın “eşik” dönemlerinden biri olan ve birçok toplumda “kutsal” olarak nitelendirilen evliliğin de ilk adımı diğer uygulamalarda da olduğu gibi “su”dan geçmektedir.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “gelin hamamı”, “evlenecek kız için düğünden birkaç gün önce hamamda yapılan tören” ya da “oğlan evindeki kadınların gelini düğünün ertesi günü hamama götürerek yaptıkları tören” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁹ Gelin hamamı kınadan önce kadınlar tarafından tertiplenen ve sadece kadınların bulunduğu bir “eğlenti”dir. Temelde gelinin beden temizliğinin amaçlandığı bu tören gelin için bir eğlence olduğu gibi; gelinin evliliğe psikolojik olarak hazırlanması için de bir vesiledir.

Erman Artun “Türk halkbilimi” adlı eserinde “gelin hamamı” ile ilgili şunları aktarmaktadır: “Köyün kadınları hamama çağırılır. Hamam parasını oğlan evi verir. Hamamda türküler söylenir, maniler atılır, tef eşliğinde oynanır. Gelinin arkadaşları sırayla gelinle oynarlar” (Artun, 2005: 159). Eski İstanbul’da da gelin hamamlarına özellikle önem verildiğini gerek kaynaklardan gerekse kaynak kişi ifadelerinden anlıyoruz. Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde de “gelin hamamı” geleneğinin eskiden uygulanan bir âdet olduğu kaynak kişilerce ifade edilmiştir (KK 2, 10, 109). Gelin hamamında gelinin yakın akrabaları, kız arkadaşları bulunduğu gibi erkek tarafından kadınlar da bulunur; gelinin hamamda kullanabileceği eşyalardan oluşan bir bohça hazırlanırdı. Bu bohça süslü ve gösterişli bir bohça olup içerisinde hamam yaygısı, ipekli peştamal, tarak, sabun, kese, gelin için hazırlanmış özel nalinler bulunurdu (KK 2, 10, 109).

Görücülük için “aracı” olan kişi aynı zamanda gelin hamamında gelini “yıkayıcı” kişi de olabilmektedir. Alibahadır köyünde bulunan ve “aracılık” yapan bir kaynak kişi gelini hamama götürüp yıkayıp pakladığını, gelin yaptığını daha sonra da

²⁹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=gelin%20hamami>

düğün salonuna götürdüklerini ifade etmiştir (KK 2). Gelin yıkandıktan sonra kadınlar tef, darbuka çalarak gelini ve davetlileri eğlendirir, davetlilere yiyecek ve içecekler ikram edilir (KK 10, 109).

2.1.3.2.3. Damat Tıraşı

“Damat tıraşı, bir erkeğin evlenirken yaşadığı en önemli sosyal olaydır ve gelinin eve gelmesinden bir gün önce yapıldığı gibi düğün günü herkesin ortasında ya da damadın kendi evinin önünde davul ve zurna eşliğinde yapılmaktadır” (Yayla, Çağdaş, 2014: 505). Damat tıraşı düğün günü damadın saç ve sakal tıraşı olması; bu tıraşın kalabalık içinde yapılması âdetidir. “Eski bir düğün geleneği olan damat (güvey) tıraşına günümüzde bilhassa büyük şehirlerde rastlanmamaktadır” (Aksu, 1996: 59). Damat tıraşı yörelere göre farklılıklar barındırıyor olsa da temelde damadın gösteriye benzeyen bir törenle tıraş olması esastır.

Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde “damat tıraşı” geleneği bazı değişmelere uğramakla beraber eskiye nazaran azalsa da halen yaşamakta olan bir âdettir (KK 2, 3, 109). Eskiden Beykoz’un hemen hemen her köyünde görülen “meydan tıraşı” ya da “damat tıraşı” âdeti kaynak kişilerin ifadesine göre çalgılar ve çengiler eşliğinde yapılmaktaydı (KK 2, 3).

Şekil 28 Bozhane Köyünde Damat Tıraşı Sonrasında Oynayan Damat ve Çengi

Damat köy meydanında bir sandalyeye oturtulur, berber gelir, damadı tıraş eder, bütün köy halkı bu tıraşı seyrederdi. Damat tıraş olurken Sulukule’den tutulan çengiler damadın etrafında oynardı. (KK 6, 24, 53) “Köy meydanında davullu zurnalı damat tıraşı olurdu. Oturturlar damadı bir sandalyeye davul zurna çalar. Eski tatlar yok şimdi. Bir düğün yaparlardı ki meydan düğünü, hepsi çıkarır tabanca atardı takır

takır saydırırlardı. O da bir başka zevk olur. Şimdi nerde... Şimdi insan insanın gözünü oyuyor. Şimdi yok” (KK 10).

2.1.3.2.4. Gelin Alma

“Geleneksel kültürde kına gecesinin ertesi günü gelin alma günüdür. (...) Kız evi, kızını yeni yuvasına uğurlayacağı için hüznü, oğlan evi ise, aileye katılacak yeni birey için heyecanlı ve mutludur. Kız evinde sessizlik, oğlan evinde eğlence hâkimdir” (Artun, 2005: 163). Kaynaklarda “gelin alma”, “gelin çıkarma”, “gelin göçürme” olarak farklı isimlerle yer alan bu uygulama, gelinin belli başlı ritüeller eşliğinde baba evinden çıkarılması âdetidir. Üç gün üç gece süren eski düğünlerde “gelin alma” “cuma günü” yapılmaktayken günümüzde ise belli bir gün olmamakta, “düğünün yapılacağı gün” gerçekleştirilmektedir (2, 3, 4, 10, 11, 31, 109, 111).

Gelin almanın yapılacağı günün gecesinde gelin ve damat evlerinden karşılıklı “gelme gitme” yapılmaktadır. Damada kocaman bir sini hazırlanır. Bu sininin içinde fındık, fıstık, ceviz, çerez, sigara olur. Kız tarafı oğlan tarafından olmayacak bir şey ister. “Yaz ayında kar isteme (KK 4)” gibi ilginç isteklerle eğlenceler düzenlenir.

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi gelin almak için damadın ve damat tarafının köy meydanında arabadan inince alkışlar, çengiler ve davul zurna eşliğinde oynaya oynaya gelin evine varıldığını; kapıya gelindiğinde ise gelinin abisinin, yakın akrabalarının kapıyı kilitleyip damattan para istediğini, bu âdetin köyde halâ yapıldığını, gençlerin bunu bırakmadığını belirtmiştir. Damattan alınan bahşişin köyün gençlerine verildiği, düğün akşamı gençlerin bu para ile aralarında yiyip içip eğledikleri de ifade edilmiştir. Aynı kaynak kişi kendi gelin alma törenini “beni gelin almaya geldiler çalgılarla, çingeneler oynuyor, gümbür gümbür, şuradaki fırına tam üç saatte oynaya oynaya adım adım gittik” şeklinde ifade etmektedir (KK 3).

Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi gelini almaya geldiklerinde kapıya tabanca konulup para istenmesinin şart koşulduğunu, aksi halde kapının açılmadığını ifade etmektedir (KK 53). “Gelin alma”da damattan istenen bahşişin yine damadın şerefi ve itibarı için önemli olduğu kaynak kişilerce ifade edilenler arasındadır (KK 53).

Dereseki köyünde bulunan bilgisine başvurduğumuz bir kaynak kişi “gelini almaya gelince hemen vermediklerini, kapıda duran kişiye para vermek şartı ile kapının açıldığını” ifade etmektedir (KK 20).

Anadolukavağı'nda bulunan kaynak kişiler ise "toprak bastı parası" adı altında damattan bahşiş istendiğini belirtmişlerdir (KK 109, 111).

Gelin baba evinden çıkmadan önce erkek kardeşi ya da babası beline kırmızı bir kuşak bağlamaktadır (KK 2, 3, 4, 109). Bu kuşağın "bekâret" in simgesi olduğu kabul edilir (KK 109). Kaynak kişiler bu durumun artık âdet haline geldiğini; bakir olana da dul olana da evlenirken kırmızı kuşak bağlandığını ifade etmektedir (KK 109).

Kız baba evinden çıkarılırken kuşak bağlamanın dışında, başka uygulamalar da gerçekleştirilir. Orta Anadolu'da bu aşamada gerçekleştirilen uygulamalardan bazıları şöyledir: Ayakkabısının içine buğday veya para konur, gelinin sırtına vurulur, gelin kapının arkasına tükürür, eşiğe niyaz eder, gelinin sağ koluna Kuran, sol koluna ekmek sıkıştırılır, geline annesi evden ekşi hamur, süpürge ve oklava gibi eşyalar verir, gelin kapıdan çıkarken başına kız evindekiler sağdıç ya da kaynata tarafından buğday, şeker, leblebi, yemiş saçılır (Santur, 1995: 195-196). "Bu âdet tohum taşıyan bitkiler ve tahıl ürünü ile insan yaşamı arasındaki ilişkinin belli amaçlara yönelik bir belirtisidir. Fıstık, leblebi, üzüm kurusu, kabak çekirdeği, keşkekli buğday ve gümüş para karışımı çerezin gelinin başından avuç avuç serpilmesi bolluk, hayırlı rızık, zürriyet amacına bağlı bir âdettir" (Ataman, 1992: 33).

Mahmutşevketpaşa köyünde gelin baba evinden çıkmadan evvel "söğüş" çıkarılır. Söğüş eski bir muhacir geleneği olarak bilinen gelin alma için hazırlanan süslenmiş bir sopadır. Bir ağaç dalı da söğüş yapmak için kullanılabilir. Söğüşün evden çıkarılması gelinin evden çıkacağına bir göstergesidir. "Gelinin başında ıtırılar, süsler, çiçekler bulunur evden bu şekilde çıkarılırdı" (KK 25, 20).

Riva'da bulunan bir kaynak kişiler gelin alma âdeti ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Gelin almaya gidildiğinde kapı açmama âdeti vardır. Eğer bahçe kapısı varsa o da açılmaz. Kapıyı bekleyen bahşişi alır, kapı ondan sonra açılır. Gelin almaya gelenlere hoş geldiniz, denir. Genelde yanlarında evin bir büyüğü ya da bir hoca olur, yeni evlenecekler için bir dua edilir. Düğün çalgılı da olsa gelin evinden çıkarken dua edilir. Kız açık da olsa o an duvağını örter. Dua edildikten sonra evden çıkarken bereket olsun diye bolluk olsun diye şeker, para, buğday atılır. Bereket olsun denir" (KK 84, 85, 86, 87, 88).

Geçmişte gelin alma törenlerinde at önemli bir yere sahiptir. Gelin alma için özel bir at seçilir, bu at özenle bakılır, beslenirdi. At arabası ve at gelin almak için

kullanılan vasıtalandı. Deredeki köyündeki bir kaynak kişi “Atlarla da gelin alırlardı. Annemler atlarla gelin gelmiş. Üstleri kapalı kırmızı duvaklarla.” ifadesi ile atlarla gelin alındığını ifade etmiştir (KK 11).

Deredeki köyünde bulunan bir kaynak kişi “gelin alma” ile ilgili şunları ifade etmektedir: “Gelin almaya giderdik eskiden düdük öttüre öttüre. Arabalar giderken gelirken ne düdük çalarlardı. Gelin almaya gidiyorsun değil mi, araba yok, taksi yok bir şey yok. Yayan gidiyorsun gelini alıyorsun. Kapısına gidiyorsun, damat giriyor koluna peşinde de çağırdığın insanlar gelinle birlikte gelinin evine. Gelin alma oluyor. Ya beygire bineceksin ya yayan geleceksin. At da yoktu annemin zamanında. Şimdi alıyorsun taksiyi gidiyorsun kızın kapısına, alıyorsun kızı hadi allahaismarladık diyorsun. Sonra yallah. Eskiden oynaya oynaya gelirlermiş. Dura dura. Zaten yol vermezlerdi. Saatler sürüyordu. Önünü keserler, oynarlar. Sulukule’den çengi getirirlerdi. Davul, zurna...” (KK 10).

Deredeki köyünde bulunan başka bir kaynak kişi ise “gelin alma” sırasında gerçekleştirilen “yol kesme” âdetini “Yol kesme var bizde. Biz abimin hanımını Cevizlibahçe’den aldık aşağıdan. Üç gün üç gece düğün yaptık. Kar bu boy. Babamın arkadaşı Akbaba’da yattı arabanın önüne, 500 liradan aşağı bırakmam diyor. Ulan oğlum 500 lira çok para. 500 liraya bir düve alıp kesiyorsun. Zaten evde hayvan boldu. Babam güzel düvelerden bir tane kesti.” cümleleriyle ifade etmektedir (KK 18).

Gelin baba evinden çıktıktan sonra davulun önüne bayrak sarılırdı; gelin, damat evine bayraklarla sancaklarla gelirdi (KK 10,11). Damat evinin önünde köyün gençleri halay çekmeye başlarlardı (KK 2, 3).

Şekil 29 Bozhane Köyünde Gelin Almaya Gelen Gelin Arabası Önüne Kurulan Tepsi

Bozhane köyünde gelin almaya gidildiğinde ortaya içkili bir sofr kurulmaktadır. Sofradakiler masadan kalkarken “bal kaymak” derler, bunun üzerine sofraya börek, yoğurt ve tatlı gelir herkes yemeye başlar. Gelin evine katkıda bulunmak amacıyla tepsiye para atılır, bu âdete “bal kaymak” denmektedir (KK 58, 59, 60, 65).

Şekil 30 Riva’da Gelin Almaya Gelen Köçekler

Kaynak kişiler bu uygulamalardan farklı olarak yörede yaşayan “Kastamonuluların gelin almaya köçek getirttiklerini” de ifade etmişlerdir. “Kastamonulular köçek getiriyor. Benim dördüncü gelinim Kastamonulu babası köçek getirtti. Köçek erkek oluyor” (KK 10).

Damada zorluk çıkarılması da bir âdettendir. “Gelin alındıktan sonra eve gelir ama damadı sabaha kadar eve sokmazlar. Git tarladan karpuz getir derler. Karpuz vardır ama yine de getir derler. Git testiyle su doldur derler. Su gelince boşaltıp tekrar getir derler. Bütün gece çalgılar çengiler oynar. Sabaha kadar damadın evin adım adım gidilir. Yapması o an için zor zahmetli bir şey istenir. Damat da yapmak zorundadır” (KK 66).

2.1.3.2.5. Düğün

“Düğün, evlenme dediğimiz geçit döneminin en belirgin özelliğidir (Örnek, 1977: 196).” Düğün, tüm dünya kültürlerinde olduğu gibi Türk kültüründe de önemli bir yere sahip olan sosyal bir törendir. “Düğünden amaç kadın ve erkeğin evliliğini ilan etmek toplumun gözünde geçerli kılmak, kutlamak ve kutsamaktır.(...) Düğün

töreniyle gençlerin kuracağı yuva ve ailelerin akrabalık bağları davetlilerin de katılımıyla onaylanmış olur” (Artun, 2005: 156).

Her düğün ait olduğu kültürün hususiyetleri ile şekillenir. Her toplum bu törende kendine has âdet ve ananelere eksiksiz uymaya özen gösterir. Düğünün diğer evlenme törenlerinden daha kalabalık olması beklenir; “yüz yüze bakan toplumlarda kimsenin unutulmamasına ve küstürülmemesine özen gösterilir” (Örnek, 2000: 196). Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler de düğün organizasyonuna tanıklık, eş dost ve akrabaların tamamının çağırıldığını, katılımın yüksek olması için özen gösterildiğini belirtmişlerdir. Öyle ki bu durum, geçerli bir sebep olmaksızın düğüne gelmeyenlerle düğün sahipleri arasında “kırgınlık” oluşmasına dahi sebep olabilmektedir (KK 2, 109, 10, 11, 46, 41, 85, 88).

Günümüz düğünleri, geçmişte yapılan düğünlere kıyasla modernleşme ve şehirleşmenin de tesiriyle “daha farklı bir hal” almıştır (KK 2, 10, 88, 109). Derleme yapılan Beykoz’un köylerinde de bu farklılık mevcuttur. Geçmişteki düğünler ve günümüzdeki düğünler arasındaki en önemli farklardan biri düğünün süresidir. Kaynak kişilerin ifadesine göre “eski düğünler cuma gününden başlayıp pazar günü akşama kadar devam ederdi” (KK 6, 10, 11, 18, 31). Günümüzde ise bu süre eski düğünlere nazaran oldukça kısalmıştır.

Günümüz düğünleri ile eski düğünler arasındaki bir diğer fark da düğünün gerçekleştirildiği mekândır. Köy düğünleri, kaynak kişilerin ifadesiyle “meydan düğünleri” için genellikle köy içinde düğün için müsait olacağı düşünülen bir yer (ahır, köy kahvesi, köy meydanı, çayır) mekân olarak tercih edilirken günümüzde düğünler “düğün salonu”nda veya “kır bahçeleri”nde gerçekleştirilmektedir. Bu değişiklik birçok köyde kaynak kişilerce “salon davası çıktı eski şeyler kalmadı”, “düğünlerde eski tat kalmadı” şeklinde yorumlanmaktadır (KK 2, 10, 11, 12 18, 22, 53, 116, 117).

Kaynak kişiler eski düğünlerdeki eğlencelerin olmazsa olmazının “Sulukule” ya da “Üsküdar Selamsız”dan tutulan “çengi”ler olduğunu ifade etmektedir (KK 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 12, 24, 31, 53, 54, 57, 58, 124, 125). Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde “çengili düğün” yapmak bir gelenek haline gelmiştir. Eski zaman düğünlerinde oldukça sık tercih edilen, zaman zaman kavgalara da sebebiyet verebilen “çengi tutma geleneği” bugün için büyük oranda terk edilmiştir. Dereseği köyünde bulunan bir kaynak kişi “çengi tutma” ile ilgili bir anısını şöyle ifade etmektedir: “Sulukule’den öyle herkese kız vermezlerdi. Kıymet abla vardı bir tane

orada. Bu köylere katiyen askıntılık yapıyorlar diye vermezlerdi. Bizi özellikle Dereseki'den Çetinle İbrahim gelirse oraya göndeririz derlerdi. Arnavutköyü'ne³⁰ katiyen göndermezler. Bozhane'ye katiyen göndermezler. Gelirdi düğün sahibi bize Allah aşkına derdi" (KK 12).

Düğünlerde çengilere kız ve erkek tarafının ayrıca tuttuğu "saz takımı" eşlik etmekte (KK 2, 3) bu saz takımında davul, zurna, cümbüş, klarnet, darbuka gibi sazlar bulunmaktadır (KK 6). Günümüzde Karadeniz Bölgesinden gelenlerin ağırlıkta olduğu İshaklı, Kaynarca, Poyrazköy gibi köylerde düğünde kemençe de çalınmaktadır (KK 72, 76, 38, 36, 37).

Bu eğlencelerin içinde "düğün yemeği"ne ayrıca önem verilmektedir. Cuma gününden başlayıp üç gün üç gece süren köy düğünlerinde mutlaka çeşitli yiyecek ve içecekler bulunur, herkes doyurulurdu (KK 2, 3, 4, 6, 9, 10, 11,12, 14, 18, 19, 20, 22, 24, 31, 34, 50, 53, 59, 83, 88, 98, 107, 109, 111, 114, 116). Düğün yemeği hazırlamak için her köyde düğünlerde yemek yapmakla görevli tutulan işinin ehli ve eli lezzetli bir kişi bulunmaktadır (KK 2). Böyle kimselerin olmadığı köylerde yemek "dışarıdan bir kimseye" hazırlatılır.

Düğün yemekleri yapan ve aynı zamanda çalışmamıza kaynaklık eden bir kaynak kişi Anadolukavağı'nda pişen düğün yemekleri hakkında şu bilgileri vermektedir: "Düğün yemeklerini ben yaparım. Yemek yaparken özellikle birini çağırırlar. Ben de aşçıyım beni çağırırlar. Eski usul kazanlar kurulur. Altlarında ocaklar yanar. Koyun kesilir o zaman öyleydi. Eti pişirilir ayıklanır. Kaburga tarafından didikleme yaparlar, düğün çorbası yapılır bir kazan. Bir çuval patates gelir. Patates kızartılır, kıyma alınır. Köfte yapılır, pilav yapılır. Ondan sonra bir kazan zerde pişer. Zerdeçal boya yerine geçiyor, safran da içine mis gibi bir koku veriyor. Ben davet yemeği falan vereceğim zaman pilavın içine de koyarım. Bir de hararot (ararot) konur. Sulanmasın kıvamı tutsun diye. Safranı var zerdeçalı var içinde fıstık, üzüm konur. Zamanında öyleydi. Hepsi aynı tabağa konuyordu. Şimdi ayrı ayrı tabaklara koyuyorlar" (KK 109).

Anadolukavağı'nda bulunan başka bir kaynak kişi ise düğünlerde memleketleri olan Gümüşhane'ye ait yemeklerin yapıldığını ifade etmektedir. "Biz de yahni yaparlar düğünlerde. Et patatesle yapılır bol soğanlı. Ondan sonra su böreği yaparlar tepsi

³⁰ Kaynak kişinin "Arnavutköyü" olarak zikrettiği yer Mahmutşevketpaşa'dır.

tepsi. Burada lokma diyorlar biz de “şuşku” derler. Bir de keşkek bol tereyağlı. Sünnetlerde düğünlerde mevlitlerde bayramlarda. Muhakkak keşkek bulunur, buğdaydan yapılır. İçine et koyan da olur tavuk koyan da olur. Bol sütle yapılır. Lezzetli olur. Bol dolma sararlar. Bizde bol soğan, maydanoz, bulgur pirinç yarma karışık olur. Ön yemeğimiz yahnidir. Lahana yahnisi derler kemikle yaparlar barbunyalı. Bizim düğün yemeğimiz çok olur” (KK 111).

Alibahadır köyünde düğün yemekleri ile ilgili bilgisine başvurduğumuz kişilerin ifadesine göre “pilav, patates yemeği, kuru fasulye” düğün için hazırlanan yemekler arasındadır. “Düğün yemeği için hem oğlan tarafında hayvan kesilir, hem kız tarafında hayvan kesilir. Bütün köye, bütün gelenlere yemek verilirdi” (KK 2, 3, 4).

Dereşeki köyünde bulunan bir kaynak kişi ise düğün yemeklerinin düğün eğlencesinden ayrı olmadığını belirtirken düğünde gelene geçene yedirip içirildiğini, düğün sofralarına kasalarla rakı geldiğini, sululuk yapanların küfelerin içine koyularak doğruca evlerine götürülüp bırakıldığını ve “küfelik” olduklarını ifade etmektedir (KK 18).

Şekil 31 Bozhane’de Eski Zaman Düğünlerinden Bir Kare

Riva’da düğün yemekleri hakkında bilgisine başvurduğumuz bir kaynak kişi “Düğün yemeği herkesin bütçesine göre farklı olur. Çorbadır, pilavdır böyle yemekler ikram edilir. Pilav etli olur yine. Eğer hayvanı varsa büyük ihtimalle hayvan kesmiştir zaten. Büyükbaş veya küçükbaş bir şey kesmiştir. Onu ya kavurma yaparlar ya da yemeğini yaparlar. Bunla beraber tatlı ikramı olur, tatlı genelde baklavadır” (KK 88) bilgisini vermiştir.

Dereseki ve Akbaba köylerinde düğünde “zerde” ve “pılav” pişirilir, bunun yanında düğün çorbası da yapılırdı. Düğünde içki varsa yanına mezeler hazırlanır ev yapımı turşular servis edilirdi (KK 10, 11, 18, 53, 54).

Manav köylerinde düğünden önceki gün köy fırınında el birliği ile “çarşaf böreği” pişirilir. Köy halkı düğünü olan kişiye imece usulü yardım eder (KK 57, 58, 59, 66).

Kaynak kişiler “eskiler maziye karıştı”, “şimdi millet salona gidiyor”, “düğünler meydanlarda olurdu şimdi yok”, “hayvanlar kesilir, yemekler pişerdi”, “et olurdu, rakılar, içkiler, şaraplar, çengiler... Aman ya rabbi” gibi ifadelerle eski düğünlere duydukları özlemi dile getirmektedirler. (KK 10, 31).

Derleme yaptığımız köylerde geçmişte “üç gün üç gece” süren köy düğünlerinin olduğu gibi nadir de olsa bir gün süren “salon düğünleri”nin de tercih edildiği tespit edilmiştir (KK 53).

Düğünlerde oynanan halk oyunları ve düğün havaları düğün eğlencelerinden ayrı düşünülmemektedir. Genellikle Beykoz’un köylerinde düğünlerde “kasap havası, çiftetelli, halay ve Karadeniz halk oyunları” oynanmaktadır (KK 2, 3, 4, 53).

Düğün eğlenceleri arasında bacalara şişe dikme, ağaçlara yumurta kabukları asma ve bunlara nişan alma, gelinin annesini babasını yere yatırıp oyun oynatma, damada komik kıyafetler giydirip oynatma gibi oyunlar da vardı (KK 2, 3, 4). Bunun yanında manav köylerinde eski düğünlerde görülen eğlencelerden biri de at yarışlarıdır (KK 60, 61, 62, 63, 64). Bozhane köyünde bulunan kaynak kişilerden biri babasının bir düğünde birinci geldiğini, yarışta birinci olan kişiye ise ödül olarak bir çuval kepek ve bir küçük altın verildiğini aktarmıştır (KK 62).

Kaynak kişiler eski düğünlere para yerine koç, burma keçi, düve; çanak, tabak, battaniye gibi hediyelerin gönderildiğini bu hediyelerle düğüne ve evlenen kişilere destek olunduğunu ifade etmişlerdir (KK 4, 18).

Beykoz’un köylerinde yapılan düğünlerde damadın yanında bulunan ve ona yardım etmekle görevli bir “sağdıç” mutlaka bulunmaktadır. Sağdıç genellikle damadın yakın arkadaşlarından biri olur, sağdıç olan kişinin koluna mendil bağlanarak sağdıç olduğu belli edilir. Sağdıç düğün günü damadın giyim kuşamına yardım eder, düğünden sonra gerdek odasının kapısına kadar ona eşlik ederdi (KK 2, 3, 10, 18, 60, 61, 63, 64).

Düğün günü uygulanan başka bir âdet ise gelinin yanına ailesi tarafından “pirinç, nohut, kuru fasulye, salça şeker, tuz” gibi yiyeceklerin konmasıdır. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi gelinin yanına koyulan yiyeceklerin aynı zamanda yeni kurulan “yuva” için bir anlam ifade ettiğini, “Şeker niye koyuyoruz ağzı tatlı olsun diye. Tuz da öyle. Pirinç de evlerine bereket. Tuzsuz yemek oluyor mu? Olmuyor, o da öyle, bereket. Ne istersen koyuyorsun, tuşunu her şeyini, salçasını. Bunu kıza koyuyorsun. Damada da annesi koyacak boş evi dolduracaklar” (KK 2) sözleriyle açıklamaktadır.

Riva’da da Alibahadır köyündeki uygulamaya benzer bir inanış mevcuttur. Kaynak kişilerden Rukiye Şener’in “Kız evlendiği zaman, bir tepsi baklava koyarlar arabasına eve götürsün diye. Yine bir tavuk, ya kızarmış ya haşlanmış, bunlar evine götürülür. O gece yesinler tatlı geçirsinler bolluk bereket olsun diye. Yine tatlıyla beraber börek muhakkak gider.” ifadeleri de yiyecekler aracılığı ile gelin ve damada “mutlu bir yuva” temennisinde bulunulduğunu göstermektedir (KK 88).

Şekil 32 Mahmutşevketpaşa’da Günümüzde Yapılan Köy Düğünü

Kismet açmaktan başlayarak gerdek gecesine kadar uzayan aşamalar içerisinde uygulanan, dinsel büyüsel içerikli birçok âdet, işlem ve pratik vardır, bunların bir bölümü gelin ve güveyin, mutluluğuna yönelik dilek ve pratikler çerçevesinde toplanırken, bir bölümü kara büyü alanına giren işlemler içerisinde yer alırlar (Örnek, 2000: 202). Bu uygulamalardan bazıları da düğünden sonra eve girilirken yapılan uygulamalardır. Derleme sırasında Beykoz’un birçok köyünde uygulanmasına devam edildiği tespit edilen pratikler şunlardır: “Gelin baba evine girerken bardak kırdırıyorlar, kapıya yağ sürdürüyorlar, ellerine Kuran veriyorlar.

Dualarla eve giriyorlar. Mesela kuruş paraları mısırın şekerin buğdayın içine koyup atıyorlar (KK 2).” “Gelini kapıdan içeri sokacağımız zaman pirinç, şeker ve ayna bulundururuz evde. Pirinç bereket, şeker tatlılık, ayna dünyalık” (KK 109).

“Düğün günü gelin evine geldiği zaman daha gelinliği üzerindeyken orada bulunanlar gelinin kucağına çocuk verir. Bu genelde erkek çocuğu olur, tosun gibi çocukları olsun kalabalık olsun, bereket olsun diye. Kucağına aldığı çocuk gelinin “kucak oğlu” olur. Gelin de çocuğun “kucak annesi” olur. Yabancı olsalar bile artık yakındırlar, birbirlerine daha özen gösterirler. Mesela çocuğun düğünü olsa “kucak annesi” altın takar. Kucak anneye çocuk "atana" der, “ata ana” yani. Bayramlarda gelir elini öper, “atana” ben geldim der” (KK 88).

Gelin ve damadın hem yasalar hem de dini kaideler gereği birlikteliğini meşrulaştıran akit nikâhtır. Günümüzde resmi nikâh genellikle düğünden önce gerçekleştirilmektedir. Nadiren de olsa düğün günü gerçekleştirilen nikâh törenlerinin de olduğu kaynak kişilerce ifade edilmiştir (KK 88). Yasa önünde bir geçerliliği olmamasına karşın dinî nikâh halen yaygınlığını sürdürmektedir (Örnek, 2000: 197). Dini nikâhla birlikte tanrı katında evliliğin geçerlik kazandığı düşüncesi yaygındır. (KK 2, 10, 18, 20, 22, 26, 36, 39, 40, 41, 42, 43,46, 50, 54, 55, 60, 64, 87, 88, 95, 98, 104, 107, 109, 112, 126) Bu sebeple toplumun büyük bir kesiminde dini nikâha dikkat edilmektedir. Halk arasında “imam nikâhı” olarak da isimlendirilen bu nikâh bir din görevlisi tarafından gerçekleştirilmektedir. İmam nikâhının kıyılması ile ilgili bir fikir birliği bulunmadığı tespit edilmiştir. Kaynak kişilerden bazıları imam nikâhının düğünden önce kıyılması gerektiğini düşünürken, bazıları düğünden sonra da kıyılabilirdiği yorumunda bulunmuşlardır (KK 1, 2, 3, 5, 10, 11, 88, 89, 109, 111).

İmam nikâhı kıyılırken gelin ve damadın orada bulunması şarttır (KK 2, 10, 11, 18, 22, 25, 26, 74, 82, 109, 111, 126, 131). Bununla beraber iki kişinin şahitliği gerekmektedir. Aile büyüklerinin de orada bulunduğu kaynak kişilerce ifade edilmektedir (KK 95, 96). İmam nikâhının bir vekil aracılığı ile gerçekleştiği de bilinmektedir. Riva’da bulunan bir kaynak kişi kendi imam nikâhının vekil ile gerçekleştirildiğini, eskilere de bu yöntemle nikâh kıyıldığını ifade etmektedir. Nikâh için vekil olan kişinin “nikâh düşmeyen biri” olması bu vekâlet için aranan ilk şarttır (KK 88).

2.1.3.2.6. Gerdek

“Medeni ya da dinsel nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmelerine “gerdek” denir. Böylece gelinin ve güvenin evliliği yasa, din ve bağlı bulunduğu top-lum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur” (Örnek, 2000: 197). Gerdek için yapılan hazırlıklardan ilki “gerdek odası” hazırlanmasıdır. “Kentlerde, özellikle 10-15 yıldan bu yana, maddî olanakları elveren kimseler, gerdek gecesini ya evlerinin dışındaki bir otelde ya da başka bir kentte geçirmektedirler. Buna yaygın adıyla “balayına çıkma” denmektedir” (Örnek, 2000: 198). Derleme esnasında birçok köyde gerdek ile ilgili belli başlı uygulamalara başvurulduğu tespit edilmiştir. Alibahadır köyünde gerdek öncesi damat köy meydanında saatlerce oynatılmaktadır (KK 3, 4). Bozhane ve Göllü köylerinde ise damat düğünden sonra camiye yatsı namazına gider (KK 57, 58, 59, 94, 95, 96). Namazdan çıktıktan sonra camii hocası ve yaşlılar önde olmak üzere gençler arkalarından gerdek evine kadar yürürler, bu yürüyüş sırasında küreklere kül koyularak, gaz ve benzinle birlikte yakılıp “fener alayı” yapılmaktadır. Yapılan fenerlere “erayı” denmektedir. Köylüler kendi aralarında “erayı erayı başına aldın belayı” diyerek damadı gerdek evine götürürler. Eve varıldığında ise damada şerbet verilir (KK 57, 58, 59,63, 64, 65). Bozhane köyündeki bu alayın hala devam ettiğini kaynak kişiler şu şekilde ifade etmektedir: “Şimdi de alay var. Sabah namazına kadar bütün gece çala çala gidilir. Ama öyle hızlı hızlı değil. Yüz metreyi iki saatte gidemezsin. Oynarken pat diye çökerler” (KK 58, 59).

“Düğünden sonra da devam eden “eziyet” ve “sabır” odaklı uygulama ve yaptırımlar, geleneksel Türk düğünlerinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Anadolu Türkleri arasında günümüzde de sürdürülen gerdeğe giren damadın sırtını yumruklama âdeti, içinde damadı bekleyen gelinin bulunduğu gerdek (zifaf) odasının girişinde, kapısında, eşiğinde gerçekleştirilmektedir. Gerdek kapısı “yarım” bir insanın (damat adayının) “tam” ya da “olgun” insan aşamasına geçerken aşması gereken eşiklerden birisi, deyim yerindeyse sonuncusudur. Eşiği geçmek için atacağı adımla (genellikle sağ adımdır) ölmekte (eski hayatına son vermekte), eşiği aştıktan sonra da yeni bir hayata ve statüye gözlerini açmaktadır” (Aça, 2016: 51).

Damadın sırtının yumruklanması derleme yaptığımız hemen her köyde (Polonezköy istisna olmak üzere) düğünden sonra uygulanan bir âdettir (KK 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 15, 24, 31, 33, 34, 38, 40, 41, 50, 51, 53, 57, 58, 68, 72, 76, 78, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 93, 94,99, 101, 106, 109, 117, 125, 127, 130).

2.1.3.3. Evlilik Sonrası

“Düğünün bitmesine rağmen düğünle bağlantılı düğün sonrasındaki geleneksel uygulamaların devam ettiği görülmektedir. Düğünün ertesi sabahına “duvak” denilmektedir” (Artun: 2005, 168). Duvak, “İstanbul’da ve Anadolu’nun da birçok yerlerinde bugün “paça” deyimiyle adlanır.” Böylece “evlenme gelenekleri dizisinin “düğün” dönemi “paça günü” törenleriyle sona ermiş olur.” (Boratav,1973: 230) Bozhane, Göllü ve Öğümce gibi “Manav” köylerinde düğünden sonra kadınlar arasında yapılan bu törene “paça” denilmektedir (KK 13, 66, 95, 96, 97).

Diğer köylerde ise bu tören “semet” ya da “samet günü”, “gelin görme”, “gelin bakması” olarak da bilinmektedir. Genellikle düğünden sonraki gün “paça” “semet”, “samet” yapılır (KK 1, 2, 3, 4, 13, 40, 41, 54, 66, 84, 85, 87, 88, 95, 96, 97, 109, 111).

Bu törenlerde yalnızca kadınlar bulunur, damadın ve erkeklerin bu eğlencede bulunmasına müsaade edilmez. (KK 2, 3, 13, 66, 84, 85, 87, 88, 95, 96, 97) Kadınlar arasında darbuka, tef çalınarak müzik yapılır, yemek yenir, düğün gibi oynanır, eğlenilir. Gelin o gün gelinliğini tekrar giyer ve kendisini oyuna kaldıran herkesle oynamak zorundadır. Tören için gelen davetliler gelinin üzerine ya da kollarına şalvarlık, kumaş, basma, şalvar gibi çeşitli hediyeler asarlar (KK 2, 3, 13, 66, 84, 85, 87, 88, 95, 96, 97, 109).

Düğün sonrası uygulamalardan birisi de “kurban kesmek”tir. Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi bazı ailelerin çocuklarını “kazasız belasız evlendirdikten sonra” kurban kestiklerini ifade etmektedir (KK 40, 41).

Gelinle damadın düğünden sonra kız tarafı evine gitmesi için en az bir hafta geçmesi gerektiği ve “gelinin evlendikten sonra yedi gün dışarı çıkmaması gerektiği” ifade edilir (KK 2, 3 10, 11, 40, 88, 109). Evliliğin de doğum gibi bir “geçiş” dönemi olduğu düşünülürse “evlendikten sonra yedi gün dışarı çıkmama” uygulamasının “kötü ruh”lardan korunma amacıyla uygulanan pratiklerden biri olduğunu düşünmek yerinde olacaktır.

Kaynak kişiler “düğünden bir hafta sonra gelinin anne babasının evinde yemek ziyafeti verildiğini, bu ziyafete damadın anne babasının da katıldığını ve iki tarafın da birbirine bohça hazırladığını” ifade etmekte “bazı yörelerde bohça götürmenin düğünden önce de yapılabildiğini” belirtmektedirler (KK 2, 3, 87, 88, 95, 96, 97).

2.1.4. Ölüm

“Varlığı ya da gerçekliği ile insanlarda derin korku ve sarsıntılara yol açan ölüm, en çok sorgulanan olgulardan birisi olagelmıştır. Sorgulamalar da genellikle canlıları ölüm sonrası nelerin beklediği sorusuna odaklanmıştır. Dinler, mitolojiler, geleneksel dünya görüşleri ve felsefi düşünce sistemleri ölümü anlamlandırmaya, hatta değerli kılmaya çalışarak ölümün neden olduğu korku ve sarsıntıları en aza indirmeye çalışmışlardır. (...) Korku ve sarsıntılara yol açan ölüm, sevimsiz olmakla birlikte, insanı hayata bağlayan, yaşamayı değerli kılan, güvenli ve huzurlu bir yaşama ortamının yaratılmasını sağlayan, insanı sınırlandıran temel unsurlardandır. “Ruh” ya da “can”ın bedeni, terk etmesi ve cansız ya da ruhsuz bedenin işe yaramaz hale gelmesi anlamına gelen ölüm, aynı zamanda pek çok inancın ve uygulamanın da merkezinde yer almıştır” (Aça, 2017: 346).

“Doğum ve evlenmede olduğu gibi, ölüm çevresinde de birçok inanma, âdet, töre, tören, ayin, kalıp davranış, işlem kümelenmektedir. Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan bu inanmalar, âdetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar başlıca üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan bir grubu ölenin “öte dünyaya gidişini” kolaylaştırmak; onun gerek geride bıraktıklarının gözünde, gerekse “öte dünyada” saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yönelik olanlardır. Bir başka grupsa ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek amacıyla yerine getirilenlerdir. Üçüncü grupta toplananlarsa ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak; sarsılan toplum ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılmalarını sağlamak için uygulananlardır” (Örnek, 1977: 207).

Bu çalışmada “ölüm” ile ilgili âdet, gelenek görenek, inanmalar ve bu inanmalara bağlı çeşitli uygulamalar “Ölüm Öncesi”, “Ölüm Sırası” ve “Ölüm Sonrası” başlıkları altında ele alınacaktır.

2.1.4.1. Ölüm Öncesi

2.1.4.1.1. Ölüm Belirtisi Olarak Görülen Haller

“Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, geleceği bilmek isteğinin de etkisiyle, alışlagelmişin dışındaki bir takım davranışları; araç-gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanılışlarını; meteorolojik olayları; hayvanların hareket ve seslerini; düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve

fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir önbelirtisi saymaktadır” (Örnek, 1971: 15). Derleme yapılan köylerde kaynak kişilere yönelttiğimiz “Ölüm öncesini belirten haller var mıdır?” sorusuna farklı cevaplar verilmiştir. “Ölüm belirtisi” olarak görülen bu haller, çeşitli hayvanların davranışlarından, kişinin fiziksel veya ruhsal durumundan veya görülen rüyaların yorumlanmasından hareketle tasarlanmakta ve dillendirilmektedir.

1.) Hayvanlarla İlgili Olanlar:

“Halk inanmalarında, ölümü önceden haber veren belirtiler arasında, hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer kapsamaktadır. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezi güçleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu tür inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Evcil ve yabanıl hayvanların ötüşleri, ulumaları, kışnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları yaklaşan bir ölümün önbelirtisi ve işareti olarak yorumlanmaktadır. Öyle ki, bu tür belirtileri gören ya da duyan kimse gizli bir korkuya kapılarak tedirgin olmakta, geleceğine inandığı felâketi uzaklaştırmak ya da önlemek için bir takım yollara bile başvurmaktadır” (Örnek, 1971: 15).

Yabanıl kuşlar içerisinde uğursuzluğuna ve ölüm getireceğine en çok inanılan hayvanlardan birisi olan “baykuş”, Beykoz’un köylerinde yaşayanlarca da “ölüm belirtisi” olarak görülmekte ve gösterilmektedir. “Sesinin ve yüzünün sevimsizliği, yıkıntılarda ve terkedilmiş yerlerde yuva yapması, bu inanmanın temelinde yatan nedenlerdendir. Baykuş da tıpkı köpek gibi salt ötmesiyle değil, aynı zamanda ötüş biçimi, ötme zamanı, konduğu yer ve öttüğü yerlerle ölümü haber vermektedir” (Örnek, 1971). Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi “baykuş”un “ölüm belirtisi” oluşuna dair şunları aktarmıştır: “Baykuşa “murat kuşu” derler Kavak’ta. Murat kuşudur o. 2-3 kez ötsün muhakkak Kavak’tan cenaze çıkar (KK 111). Bir cenaze oldu mu peşinden üçler. Üçlediği zaman dörtler. Sonra onu yediler dokuzlar. Bu kış dokuz kişi öldü peş peşe” (KK 111).

Alibahadır köyünde de eğer bir evin üzerinde öten bir baykuş varsa, bu durum o evden biri veya birilerinin öleceğine yorulmaktadır. Nevin Durmaz isimli kaynak kişi “baykuş” ile ilgili kendi yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmıştır: “Baykuş geldi, “Guuuukkk! Guuuukkk!” ötüyor. Babam öleceği zaman yengemin kapısında

oturuyoruz, yemin ederim geldi mutfağa böyle geldi “tak tak tak” vurdu. Ben avazım çıktığı kadar bağırdım. Nasıl korktum nasıl. Babam öldü ondan sonra (KK 3).

Riva’da bulunan bir kaynak kişi ise “baykuş” a ek olarak “guguk kuşu” ötüşünün de “ölüm belirtisi” olarak yorumlandığını, bu iki kuşun ötmesinin ardından “buradan yakında bir şey(cenaze) çıkacak herhalde” dendiğini, bu iki kuşun da iyiye yorumlanmadığını ifade etmiştir (KK 88).

Ötüşü ve evin üzerinde uçuşması ile “ölüm belirtisi” olarak görülen bir diğer hayvan da “karga”dır. Kaynak kişiler karganın “bir evin tepesinde uçuşmasının”, “acı acı” veya “uzun uzun” ötmesinin “kötü bir haber” e yorulacağını, söz konusu kötü haberin de genellikle bir “ölüm haberi” olduğunu belirtmişlerdir (KK 2, 3, 88, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66). Bir evin bacasına konan karga oradan mezarlığa doğru gidiyorsa, bu durum da o evden bir cenaze çıkacağına işaret olarak görülür (KK 2, 3, 88).

“Ölüm belirtisi” olarak görülen bir diğer hayvan davranışı ise “köpek uluması”dır. Bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri bu inancın değişmeye başladığını göstermektedir: “Köpek uludu, biri ölecek derler. Aslında bu hayvanların ötmesi, uluması Allah’a niyazmış” (KK 2).

2.) Rüya İle İlgili Olanlar

“Bilinçaltında biçimlenen çeşitli görüntülerin simgesel bir takım çağrışımlarla da desteklenerek, gerek düşü gören, gerekse yakınları için, bir ölüm belirtisi olarak yorumlanması oldukça yaygındır. Halk düşüncesi çoğu zaman düşle gerçek arasına keskin bir çizgi çekememektedir. (...) Çeşitli düşleri konu edinen “Yıldıznâme”, “Rüya Tabirleri”, “Fal Kitapları” vb. yayınlardaki geleneksel bilgiler ve yorumlar da bu tür inanmaların halk arasındaki yaygınlığını ve geçerliliğini artırmaktadır. Ayrıca halk arasında “rüya tabircisi” hocalar, yaşlılar ve bu konudaki geleneksel bilgileriyle tanınmış kimseler de vardır. Düşlerin yorumlarını yaptırmak, geleceği öğrenmek için bu gibi kimselere başvurulduğu da bilinmektedir” (Örnek, 1971: 25). Derleme yapılan köylerde de bazı rüyaların “ölüm” e yorulması durumuyla karşılaşılmıştır.

Rüyada “tabut”, “kazma kürek”, “mezar”, görülürse “cenaze olur” derler (KK 2, 3, 4, 88, 109). Bir kişi rüyasında daha önce ölmüş birini görmüşse veya ölen kişi rüyada rüyayı gören kimsenin evine gelmişse “o evden cenaze çıkacak” yorumu yapılır (KK 126, 88). Yine rüyada daha önce ölmüş birinin rüyayı gören kimseyi yakalaması durumu da rüyayı görenin öleceğine işaretler (KK 59). Rüyada kişinin

“dişlerinin döküldüğünü” görmesi, kimilerince o kişinin “bir şeyini kaybedeceği”ne, kimilerince de “ölüm olacağına” yorulur (KK 126). Rüyada dişin çıkması yahut dökülmesi durumunda çıkan dişin konumu ve özelliklerinden hareketle çeşitli yorumlar da yapılmaktadır. “En azılı diş”in çıkması rüyayı görenin “kardeşi”ne, “yan dişler” “evlada”, daha az acıyacak olan dişler de “konu komşuya” yorulmaktadır (KK 85, 126). Rüyada “iki yastıktan birinin kaybolması” kişinin eşinin öleceğine, “iki ayakkabıdan birinin kaybolması” da akrabadan veya komşudan birinin vefat edeceğine işaret sayılır (KK 126). Erkeğin rüyada kadının mahrem yerini görmesi “erkek cenazesi” olacağına, kadının rüyada erkeğin mahrem yerini görmesi de “kadın cenazesi” olacağına yorulur (KK 126). Bunlara ek olarak rüyada “yaz mevsiminde kar yağması”, “mevsimi olmayan meyvenin yenmesi” gibi “mevsime ters bir durum” görmek de bazen “ölüm olacağına” yorulmaktadır (KK 88).

3.) Astronomik ve Meteorolojik Olaylarla İlgili Olanlar

Ay ve güneş tutulması, yıldız kaymaları, şimşek çakması ve gök gürlemesi gibi olaylar da halk inanmalarında çoğu zaman ölüme ön belirti sayılmaktadırlar (Örnek, 1971: 24). Derleme yapılan köylerde bazı kaynak kişiler bölgede ay ve güneş ile ilgili çeşitli inanmaların var olduğunu belirtmişlerdir (KK 1, 2, 109, 111). Güneş, gezegenimizin “hayat kaynağı” olması sebebiyle “güneş tutulması” hadisesi halk tarafından “korku verici” bir durum olarak değerlendirilmiş ve “yeryüzüyle gökyüzü arasındaki sıkı dinsel ilişkinin analogik sonucu olarak, gökyüzünde gerçekleşen “kötü” olayların yeryüzünde de görüleceği” (Örnek, 1971: 24) beklentisi oluşmuştur. Anadolufeneri’nde ve Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişiler, yörede yaşayanların aya dair çeşitli inanmalara sahip olduğu bilgisini vermiştir. Buna göre ayın ilk doğduğunu gören kişiler şu şekilde dua etmektedir:

Ay’ı gördüm Allah!
Amentü Billah!
Bu ay mübarek geçsin!
Elhamdülillah!”

Aya dair bu tür inanışlar, “ay tutulması” durumunun da yörede yaşayanlarca “uğursuz” sayılmasını beraberinde getirmektedir. Kaynak kişiler hem “güneş tutulması” hem de “ay tutulması” durumunda gerçekleşeceğine inanılan “olumsuzluklar”dan birinin de “ölüm” olduğunu ifade etmiştir (KK 109, 111). Bununla beraber, teknolojinin

ilerlemesinin bir neticesi olarak, gökyüzünde gerçekleşen olayların oluş sebeplerinin detaylarıyla ortaya konulabiliyor oluşu nedeniyle kaynak kişiler “bu tür inançların” “eskiye nazaran oldukça zayıfladığını” da aktarmıştır (KK 109, 111).

Bazı kaynak kişiler “yıldız kayması”nın da eskiden “birinin öleceğine” yorulduğunu, bu inanın son zamanlarda kalmadığını ifade etmişlerdir (KK 2, 111, 109, 1). Söz konusu inanın temelinde “insanların gökyüzünde birer yıldız olduğu” tasarımı bulunmaktadır (Örnek, 1971: 24). Bu tasarımdan hareketle insanlar, gökyüzünde bir yıldız kaydığında “o yıldızın temsil ettiği kişinin hayatının son bulacağını” düşünmüşlerdir.

4.) Kişinin Fiziksel veya Ruhsal Değişimiyle İlgili Olanlar

“Hastada görülen bir takım psikolojik ve fizyolojik değişiklikler hastanın yakınları tarafından dikkatle izlenerek değerlendirilmektedir. Hastanın “gidici” olduğuna, artık sonunun yaklaştığına birer işaret sayılan bu değişikliklere ve isteklere önem verilmekte, ona göre hazırlığa girilmektedir. Her ne kadar “çıkmamış candan ümit kesilmez” ise de, bu atasözü, çoğu zaman kuru bir avuntudan öteye gidememekte, ölümün gerektirdiği birtakım hazırlıkların yapılmasını önleyememektedir” (Örnek, 1971: 30).

Derleme yapılan sahada bulunan kaynak kişilerle yaptığımız görüşmeler neticesinde bir kimsede gerçekleşen bazı değişimlerin yörede yaşayanlarca “ölüm belirtisi” olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Bu durumda, ölümünün yaklaştığı düşünülen kimse için “yolcu”, “gidici” gibi tabirler yaygın olarak kullanılmaktadır (KK, 31, 33, 111, 53, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 20, 22, 35, 36, 37, 40, 41, 46, 50, 68, 69, 77). Bunun yanı sıra ölmek üzere olduğu düşünülen kimse için Anadolukavağı’nda “akşamlik sabahlık” da denmektedir (KK 111). Bir kimse için “yolcu” veya “gidici” diyebilmek için genellikle “simasına” bakılır: “Bu yolcu, gidici derler. Yüz simasına bakılır (KK 31). Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi “ölüm belirtisi” olan hallerle ilgili şunları aktarmaktadır: “Ölüm olmadan evvel bu gidici dediğimiz haller olur. Gözlerinin altına morarma gelir. Suratından anlaşılır. Bu akşamlik sabahlık dersin” (KK 111). Riva’da bulunan bir kaynak kişi de bir kimsenin “ölmek üzere” olup olmadığını “ayaklarına bakarak” anlaşıldığı bilgisini vermiştir: “Ayaklarına bakarız, ayaklarında kan çekilmişse, ayaklar soğumuşsa bu gidici denir, o gözle bakılır. Ayağı sıcaksa, can var denir. İnsanoğlunun ölümü ayaklardan başlar. Yukarı doğru gider. Sonra en son nefes çıkar (KK 89).” “Ölüm belirtisi” olarak değerlendirilen bir diğer hal

de hasta kimsenin etrafındakileri tanıyamaması durumudur (KK 87, 88, 89). Hasta yatağında yatan kişiden “hırıltılar” gelmesi de “ölümünün yakın olduğuna” yorulmaktadır (KK 89). Dereseki’de bulunan bir kaynak kişi de ölecek olan kişi için “bir gözü toprağa bakıyor” dendiğini aktarmıştır (KK 10). Alibahadır’da bulunan bir kaynak kişinin ölmek üzere olan birinin davranışları ile ilgili ifadeleri şu şekildedir: “Zaten kişi öbür tarafa dönünce başka oluyor; gözlerini dikeyiyor böyle, bir yere bakıyor uzun uzun” (KK 2). Alibahadır köyünde bulunan bir diğer kaynak kişinin “ölüm öncesi”ne dair ifadeleri şu şekildedir: “Öleceği zaman gel gel diye çağırıyor. Herkes geldi sen de gel diyor. O anda işte her şeyi görüyormuş; Azrail’i görüyormuş, nereye gideceğini görüyormuş. Ben çok korkuyorum ölümden. Allah’ın dediği oluyor” (KK 3). Göllü köyünde bulunan bir kaynak kişinin konuya dair anlatısı şu şekildedir: “Ben annemi hastanede bekliyordum, rahatsızdı. Bana derdi ki, bak annem geldi orada beni bekliyor derdi, köşeye doğru bakardı böyle. Ben anne sana öyle geliyor derdim, orada kimse yok derdim. Orada oturuyor işte derdi, kızardı. Bak şimdi bu tarafa geçti derdi. Öleceği zaman görürmüş öyle” (KK 95).

Bunlara ek olarak hasta bir kimse için “ölüm belirtisi” olarak görülen halleri şu şekilde sıralayabiliriz: Bilincini kaybetmesi (KK 89), felç vurması (KK 18), gözünün ferinin gitmesi (KK 2, 3), öleceğini hissederek ölümden konuşması (KK 89), benzinin solması (KK 111, 109), burnunun düşmesi, yüzünün geçmesi (KK 10).

2.1.4.1.2. Ölüme Dair Bazı Hazırlıklar

Derleme yapılan köylerde bazı kaynak kişiler “ölüme hazırlık” maksadıyla birtakım uygulamalarda bulunulduğu bilgisini aktarmışlardır. Bu hazırlıkları genel hatları itibarıyla ele alacak olursak “kişinin kendi ölümü için yaptığı hazırlıklar” ve “yakınların ölecek kimse için yaptığı hazırlıklar” şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

Kişinin kendi ölümü için yaptığı hazırlıklara “mezar yeri alma”, “kefen parası biriktirme” veya “kefen alma”, “vasiyet hazırlama” gibi faaliyetler örnek olarak gösterilebilir. Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz isimli kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Benim anneannem mesela kefen parasını, ölüm parasını biriktirdi. Eskiden para bulunmuyordu, kefenliğini hazırlıyorlardı Şimdi öyle değil ki” (KK 2). Riva’da bulunan bir kaynak kişi de öleceğini düşünen kimsenin “vasiyetini hazırladığı” bilgisini vermiştir (KK 89). Kaynarca köyünde bulunan bir kaynak kişinin “vasiyet” ile ilgili söyledikleri şu şekildedir: “Vasiyet etme vardır. Ölmeden önce çocuklarını çağırır defterine yazdığı vasiyetleri okur. Herkes altını imzalasın der. Bu

yerler veya şu mallar ölene kadar benim, ben öldükten sonra sizin der. Kişi ölmeden önce vasiyet eder ki kendi gittikten sonra bir kargaşa çıkmasın” (KK 50). Bazı kaynak kişiler ölmek üzere olan kişinin vasiyetinde kendisini yıkamasını istediği kimseyi, salâsını okumasını istediği kimseyi belirttiğini de söylemiştir (KK 89, 120). Bunlara ek olarak öleceğini düşünen kimse “ibadetlerine dikkat eder” ve imkânı ölçüsünde “hayırda bulunur” (KK 88, 89, 109, 18).

Yakınların öleceği düşünülen kimse için yaptığı hazırlıklar ise genelde “ölecek kişinin isteklerini yerine getirme”, “onu yalnız bırakmama”, “can vermesini kolaylaştırıcı olduğuna inanılan birtakım pratik ve uygulamalarda bulunma” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Konuya dair kaynak kişi ifadeleri şu şekildedir: “Ölecek olan hastanın yanında beklenir. Biz babamı sabahlara kadar bekledik kardeşlerim komşular hep birlikte. Zemzem suyu veriyorlar ağzına. Yasin okunur, kız kardeşim Yasin okudu devamlı. Yasin okuyor ki kolay can versin” (KK 2).

2.1.4.2. Ölüm Sırası

Derleme yapılan köylerde “ölüm sırası” ile ilgili bazı inanma ve pratiklerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan en yaygın olanı, ölüm esnasında kişinin “kelime-i şehadet getirmesi” durumunda “cennete gideceği” inancıdır. Bu sebeple ölmek üzere olan bir kimse, yakınları tarafından “kelime-i şehadet” getirmeye teşvik edilir (KK 2, 3, 88, 89, 31, 33, 109). Bir kaynak kişi bu uygulamanın “sünnet” olduğunu belirtmiş, bu sebeple dikkat edilmesinde fayda olacağını ifade etmiştir (KK 55). Ölmek üzere olan kişiye uygulanan bir diğer pratik de “tövbe ettirme”, “Kur’an okuma” ve “canını kolay verebilmesi için dua etme”dir (KK 55, 89, 10).

Riva’da bulunan bir kaynak kişi, ölüm döşeğinde olan bir kimsenin can veremiyor olması durumunda “bunun bir beklediği var” dendiğini ifade etmiş, söz konusu inanmayı yaşanan bir olaydan hareketle şu şekilde aktarmıştır: “Adam ölüm döşeğinde ama bir türlü ölemiyor. Ona “bunun bir beklediği var” derler. Beklediği düşünülen kişinin üzerine bir şey örterler, o zaman canını vereceğine inanırlar. Bekleyeni var çünkü. Köye gittiğimiz sene bir tane yaşlı kadın bir türlü ölemiyor. Meğerse kızı çok uzak bir köydeymiş, kızı bir türlü gelemiyormuş. Ne yapalım ne edelim diye düşünülmüşler, kızının kıyafetlerini kadının önüne koymuşlar, kadın kokusunu alınca canını vermiş” (KK 87, 88, 89). Bu uygulama ile “beklenen kişiye ait olan eşya”nın, “parçanın bütününe vasıflarına sahip olduğu” inancı gereğince, ölmek

üzere olan kimseye “temas” etmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede beklenen kişinin “işlevi”ni ona ait bir eşya görebilmektedir.

“Ölüm anı”na dair bir diğer inanma da “şeytanın ölmek üzere olan kişiye su uzatacağı, buna karşılık ondan “imanını isteyeceği” inancıdır. Ölmek üzere olan kişinin “aşırı susuzluk çektiği” düşünülerek ona daima su verilir, dudakları pamukla ıslatılır. Bu uygulamadaki temel sebep, şeytanın onu “su” ile kandırmasına; “imanını elinden almasına” engel olmaktır (KK 2, 3, 126, 46).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi, ölecek olan kimsenin, canını almaya geldiğinde Azrail'i ve kendi gideceği yeri gördüğünü aktarmıştır (KK 3). Derleme yapılan köylerden Alibahadır, Akbaba, Dereseği köylerinde, “Azrail'in kişinin canını kılıç darbeleriyle aldığı, bu esnada etrafa kan sıçradığı, ancak bu kanın insanlarca görünmediği inancı mevcuttur (KK 2, 3, 4, 10).

Birisi hakkını helal etmediğinde veya ah ettiğinde de kişinin ölümünün zorlaştığına inanılmaktadır (KK 88, 87).

“Ölümün gerçekleştiği zaman dilimi” için de çeşitli inanmalar söz konusudur. Kişi, “Cuma günü”, “Kadir geces”, “kandil geces” gibi “mübarek” olarak görülen bir zaman diliminde ölürse bu durum yörede yaşayanlarca “ölen kişinin hayrına” yorumlanmaktadır. Kişinin “öldüğü yer”, “ölüm şekli” gibi durumlar da ölenin “ölüm sonrası hayat”ı ile ilgili çıkarımlarda bulunulmasını sağlamaktadır. Kaynak kişilerce “hadis” olduğu belirtilen “nasıl yaşarsan, öyle ölürsün, nasıl ölürsen öyle dirilirsin” sözü, söz konusu inancın bir göstergesi olması bakımından anlamlıdır. Kişi eğer “iyi hal” üzereyken ölürse akıbetinin de iyi olacağı, “kötü hal” üzere ölümü durumunda “ölüm sonrası hayatı”nın da kötü olacağı düşünülmektedir (KK 2, 3, 4, 18, 20, 22, 33, 31, 40, 41, 46, 53, 54, 58, 66, 85, 86, 88, 89, 98, 109, 111, 126).

2.1.4.3. Ölüm Sonrası

2.1.4.3.1. Ölüm Olayının Duyurulması

“Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi ölenin yakınlarının ağlamalarıyla olur. Olayı duyan komşular ölü evine toplanarak, ölünün yakınlarının acılarına ortak olmaya, onları avutmaya, ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar. Bu arada ölü sahipleri ya da komşular gerekli yerlere olayı haber verirler. (...) Ölüm olayının duyurulması genellikle aşağıda gösterdiğimiz yollarla yapılmaktadır:

a) Ölü sahipleri tarafından

- b) Komşular tarafından
- c) Camilerde salâ verdirmekle
- d) Belediye ya da muhtarlık hoparlörleriyle
- e) Gazete ilânlarıyla
- f) Radyo, telefon, telgraf vb. aracılığıyla

Köylerde, ilçelerde ve küçük kentlerde “evden eve haberleşme”nin, “okutucu çıkarma”nın yanı sıra en yaygın usul salâ verdirmektir (Örnek, 1971: 41).

Beykoz’un köylerinde ölüm olayının gerçekleşmesiyle beraber cenaze yakınları büyük bir üzüntüye kapılır ve ölenin ardından gözyaşı dökülür. Bu aşamada “ölüm olayının duyurulması” adına “aileden biri” ya da “birileri” inisiyatif alır veya aile büyüklerince görevlendirilir. Teknolojinin bugünkü imkânlarının olmadığı dönemlerde yaygın olarak tercih edilen “ölümü duyurma” yöntemi, köy camisinden “salâ okutarak” duyurma olmuştur: “Okunan salâ sonrası erkek için “vefat eden merhum”, kadın için “vefat eden merhume” hitabıyla başlanıp, vefat edenin adı, soyadı, memleketi veya nerede oturduğu, varsa, lakap, sülale adı gibi ölen kimsenin tanınmasını kolaylaştırıcı bilgiler okunur. Ardından cenazenin nereden, ne zaman kalkacağı ve nereye defnedileceği bilgisi duyurulur. Bu işlem çoğunlukla “herkesçe duyulsun, anlaşılsın” gerekçesiyle üç kere tekrarlanır” (KK 89, 31, 33, 55, 50, 53, 56, 58, 60, 73, 77, 84, 96, 101, 106, 125, 130). Bununla beraber birinci derecede yakın akrabalar ve komşular “evden eve haberleşme” ile haberdar edilir. “Zaten cenaze evinde bir bağırta olmaktadır ve bunu duyan komşular cenaze evine gelmektedir” (KK 89). Bu iki yönteme ek olarak, günümüzde, “telefon”, “sosyal medya”, “sosyal iletişim ağları” gibi iletişim kanalları, gerek “hızı”, gerekse “geniş kitlelere ulaşabilme” imkânından ötürü sıklıkla tercih edilmektedir. Kaynak kişiler salâ okutma işleminin sadece duyurma maksatlı olmadığını, dini bir vecibenin yerine getirilmesi adına da okutulduğunu ifade etmişlerdir. (KK 2, 3, 4, 18, 20, 22, 33, 31, 40, 41, 46, 53, 54, 58, 66, 85, 86, 88, 89, 98, 109, 111, 126).

2.1.4.3.2. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler

Ölümün gerçekleşmesinin ardından ilk değişim “ölen kişinin bedeninde” meydana gelmekte; vücut soğumakta, sinir sistemi işlevini kaybettiğinden bir “hareketsizlik hali” söz konusu olmaktadır. Bu aşamada dikkat edilen ilk husus ölünün “gözlerinin açık olup olmadığı”dır. Derleme yapılan köylerin tamamında kaynak kişiler

ölen kişinin gözlerinin açık olması durumunda cenazenin yanında bulunan kişiler tarafından ilk iş olarak “ölünün gözlerinin kapatıldığı”nı bildirmiştir (KK 2, 3, 10, 18, 22, 46, 54, 40, 31, 38, 88, 89, 109, 111). Riva’da bulunan bir kaynak kişi ölen bir kimsenin “gözlerinin kapatılması” ile ilgili şunları aktarmıştır: “Ölenin gözleri kapatılır. Gözleri açık olduğunda ahali tarafından yanlış yorumlanır. Dünyada yaşamayı çok istiyordu derler. Muradı vardı yerine gelmedi derler. O sebeple kapanır gözleri” (KK 89). Bunun dışında “dünyada gözü kalmasın”, “gözü arkada kalmasın” gibi gerekçelere ek olarak “kötü ve korkunç gözükmemesi” için de ölen kişinin gözleri kapatılmaktadır (KK 89, 2, 33, 55, 56). Paşamandıra’da bulunan bir kaynak kişi ölünün gözlerinin kapatılması esnasında “Bismi’llâhî alâ milleti Resûli’llâh” dendiğini aktarmıştır (KK 120).

Ölümün hemen ardından gerçekleştirilen bir diğer uygulama “çene ve ayak bağlama”dır. Kaynak kişiler “çene bağlama” uygulamasının “ölen kimsenin çenesinin düşmesine engel olmak maksadıyla” yapıldığını ifade etmektedir (KK 2, 89, 109). Vücut soğuduktan sonra kasılacağı için diğer uzuvlar gibi çenenin hareket ettirilmesi de güçleşmektedir. Bu zorluğu aşmak adına “çene bağlama” vücut henüz sıcakken gerçekleştirilir (KK 89). Öte yandan çenenin neden bağlandığı sorusuna bir kaynak kişi “korkunç görünür, öyle kalması iyiye yorulmaz” şeklinde cevap vermiştir (KK 95). “Ayak bağlama” için de aynı gerekçe geçerlidir. Vücudun soğuması ve o halde kaskatı kesilmesinin önüne geçmek maksadıyla

Ölümün hemen ardından gerçekleştirilen uygulamalardan biri de “ölen kişinin kıyafetlerinin kesilerek veya yırtılarak çıkarılması”dır. Kaynak kişiler bu uygulamaya gerekçe olarak iki husus belirtmişlerdir. Bunlardan ilki “soğuyan bedenden kıyafetin çıkarılmasının zor olacağı” düşüncesi, ikincisi ise “yeni ölmüş kimsenin bedeninin hırpalanmaması gerektiği” inancıdır; “ten eziyet çekmesin” denmektedir (KK 88, 89).

Bu uygulamadan sonra ölü kimsenin bedeni temiz ve “sert bir zemine” alınır ve bu işleme “rahat döşeğine alma” denir (KK 87, 88, 89, 109). Bu işlem vücudun düz kalabilmesi adına uygulanmaktadır. Ölü “rahat döşeği”ne alındıktan sonra temiz bir bez veya çarşaf örtüldükten sonra bedenin şişmesine engel olmak amacıyla üzerine bıçak konur (KK 2, 89, 88, 10, 109, 55, 56). Bir kaynak kişi bu uygulama için bazı yerlerde küçük farklılıklar olduğunu, erkek için bıçak konurken ölenin kadın olması durumunda karnına makas konduğunu belirtmiştir (KK 88). Kaynarca köyünde bulunan bir kaynak kişi ise “ölenin üzerine bıçak koyma” uygulamasının “canın iyice çıkması” maksadıyla yapıldığını şu şekilde anlatmaktadır: “Cenazenin üstüne bıçak

koyarlar artık canı iyice çıksın diye. Kurban keserken bıçağı hayvana çalarsın can damarına kadar ama hepten indirmezsın, indirirsen murdar olur. Kestikten sonra bıçağı hayvanın üstüne koyarsın ki canı çabuk çıksın diye. Ölenin üzerine de aynı öyle bıçak konur” (KK 50).

Ölen kimse “rahat döşeğı”ne alındığında “başının kıbleye çevrilmesi”ne dikkat edilmektedir. Bir kaynak kişi bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Gömülürken kıbleye çevrildiğı için ölünce de gömüleceğı zamana kadar yönü kıbleye baksın derler. Zaruri değil ama peygamber efendimiz böyle yapmış diye biz de böyle yapmaya çalışıyoruz” (KK 89, 87, 88). Öte yandan “kıble”, inananlarca “namaz”, “hac”, “kurban” gibi ibadetlerin yerine getirilmesi aşamasında da önem taşıdığından “ölüm sonrası” uygulamalarda da benzer bir hassasiyet gösteriliyor olabilir.

Ölen kimsenin ayakkabıları “ölümünün bir göstergesi” olarak “hemen (KK 2)” kapıya konmaktadır (KK 2, 88, 109, 111). Bu uygulamanın “bir gösterge” oluşunun yanı sıra ölen kişinin “ruhunun ağırlığından kurtulma” düşüncesi de söz konusudur (KK 87, 88).

2.1.4.3.3. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı

Ölümün hemen ardından gerçekleştirilen birtakım pratik ve uygulamalar “ölüyü bir an önce defnetme” hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Bir anlamda defin işlemine “ön hazırlık” olarak değerlendirilen bu uygulamaların ardından “ölüyü gömme için gerek dinsel, gerek geleneksel bakımdan zorunlu olan hazırlığa geçilir. Bu hazırlık üç önemli işlemde geçmektedir: Yıkama, kefenleme ve cenaze namazı. Her üç işlemin çevresinde dinsel olanların yanı sıra, birçok geleneksel âdet ve inanma da kümelenmekte, bunlar çoğu zaman ön plana bile geçmektedir” (Örnek, 1971: 48).

Ölen biri elden geldiğince çabuk gömülmeye hazırlanır. Kişi sabahleyin ölmüşse öğle namazına, öğleyin ölmüşse ikindi namazına yetiştirilir. İkindiden sonra ölenler, o gece bekletilerek, sabahleyin gömülürler. Uzaktaki yakınlarının cenaze törenine katılmalarını sağlamak amacıyla ölünün özel olarak bekletildiğı durumlar da vardır (Örnek, 1971: 48). Bu duruma dair Dereseği köyünde bulunan bir kaynak kişi ifadesi şu şekildedir: “Sabah biri ölürse öğlen gömülür. En son ikindide muhakkak gömmen lazım. Ölü öldüğü zaman yerini istermiş. Beni gömsünler, evime gideyim diye. Bir an evvel gömülmek istermiş. İkindiden sonra geç vakte kalıyor. Akşam ölünce

sabaha gündüz vaktine bırakılır” (KK 10). Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi de “cenazenin bekletilmesinin iyi olmadığını” ifade ettikten sonra “bazılarının uzaktan yakını, çoluğu çocuğu gelecek oluyor, o zaman isteyen ölen kişiyi camide ya da evinde bekletiyor. Görmek isteyen olunca bekletme oluyor (KK 2)” şeklinde cenazenin bazı durumlarda bekletildiğini aktarmıştır. Bazı kaynak kişiler, ölen kimsenin bir an önce gömülmesi uygulamasını “ölünün mezarına kavuştuğunda rahat edeceği” inancıyla açıklamışlardır. Bunun yanı sıra bu uygulamanın “geride kalanlar için de” gerekli olduğunu, bazı durumlarda ölen kişinin yakınlarının ölüm olayını kabullenmekte zorlanabildiğini, “acının bir an önce unutulması” adına cenazenin en kısa süre içerisinde defnedilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (KK 55, 89, 2, 10, 109, 88, 53, 40, 41).

Yukarıdaki gerekçelere ek olarak cenazenin bekletilmesi durumunda “kokması”, “şişmesi” gibi somut nedenler düşünüldüğünden ötürü de ölenin “bir an önce gömülmesi” istenmektedir.

2.1.4.3.3.1. Ölünün Yıkanması

Ölünün gömülmesi öncesi gerçekleştirilen ilk uygulama “ölünün yıkanması”dır. Bu aşama ile ilgili derleme yapılan köylerde bazı uygulamalarla karşılaşılmıştır. Bu bağlamda “ölünün yıkanması” uygulaması ile ilgili “yıkama işleminin gerçekleştiği yer”, “yıkayanın kim olduğu”, “yıkama esnasında yapılanlar” ve “yıkama sonrasına dair uygulamalar”ın neler olduğu üzerinde durulacaktır.

Kaynak kişilerin ifadelerine göre Beykoz’un köylerinde “cenaze yıkama” işi önceleri ölenin “evi”, “evin bahçesi”, “mahalle arası” gibi yerlerde “hoca” veya “köyden bilen birileri” aracılığıyla gerçekleştirilirken şimdi köy camisinde bulunan veya belediyeye ait “gasilhane”de “cami imamı” veya “belediye görevlisi (gassal)³¹ tarafından yapılmaktadır (KK 2, 10, 88, 89, 109, 120). Ölüyü kimin veya kimlerin yıkadığı sorusuna kaynak kişiler “kadını kadın hoca, erkeği erkek hoca yıkar (KK 2, 10, 109)” şeklinde cevap vermiştir. Bu hassasiyet, erkek bir kimsenin kadın bedenini, kadın bir kimsenin de erkek bedenini görmemesi gerektiği inancından kaynaklanmaktadır. Ölünün yıkadığı yerde çok kimse bulunmaz, gassal ve ona yardım eden birkaç kişi bulunur (KK 120).

³¹ Gassal: Ölü yıkayıcı (<https://www.sozluk.gov.tr/>).

Riva'da bulunan bir kaynak kişinin "ölünün yıkanması" ile ilgili ifadeleri şu şekildedir: "Eskiden köylerde ölüyü bilen birileri yıkıyordu. Bir ablamız vardı, Hanife Abla, kadınları o yıkardı. Şimdi belediye yıkıyor. Hanife abla daha usturuplu yıkar, duasını falan okur, cenazeyi incitmez. Daha teferruatlı yıkardı. Belediyeden gelenler biraz sert davranıyorlar, iş gözüyle bakıyor ona. Saça, ele, ayağa kına yakanlar da var" (KK 87). Kaynak kişiye "kına yakma"nın hangi gerekçe ile yapıldığını sorduğumuzda sebebini bilmediğini fakat bu uygulamanın geleneklerinde bulunduğunu ifade etmiştir.

Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz isimli kaynak kişi de cenazenin artık köyde yıkanmadığını, belediyenin bir araçla gelip cenazeyi alıp götürdüğünü ve yıkadıktan sonra namazın kılınacağı camiye getirdiğini belirtmiştir (KK 2).

Anadolukavağı'nda bulunan bir kaynak kişi de kendisinin kadınların cenaze yıkama işlemini gerçekleştirdiğini ve yıkama esnasında yaptıklarını şu şekilde aktarmaktadır: "Erkekleri erkek yıkar, kadınları ben yıkarım. Ölünün üstünü örtüyoruz görünmemesi için. Çarşafı tutaraktan yıkıyoruz her yerini. İncitmeden sağını solunu arkasını yıkarız, çeviririz. Ondan sonra abdestini aldırırız. Suyuna gül suyu koyulur. Güzel kokular sürülür. Yıkarken tütsü yakılır. Taşını mermerin üzerini kurularız (KK 109)." Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi "yıkama" işleminin "beyaz sabunla" yapıldığını, ardından ölen kişinin vücuduna güzel kokular sürüldüğünü aktarmıştır (KK 2).

Paşamandıra köyünde yaşayan ve Alibahadır köyünde uzun yıllar imamlık yapmış olan bir kaynak kişi ise ölünün yıkanması ile ilgili şunları aktarmıştır: "Ölünün yıkanacağı su temiz olmalıdır. Ne soğuk olacak, ne sıcak olacak, ılık bir su olması tercih edilir. Ölüyü yıkarken gül suyu dökülür, kâfur diye bir şey vardır, o yakılır, sürülür. Bunlar peygamber efendimizin tavsiye ettiği şeylerdir. Evet, ceset çürüyecek ama bu beden bunca sene kıyamda durmuş. O sebeple ona saygılı davranılır. Ceset yıkandıktan sonra ona hürmeten alınına, burnuna, ellerine, dizlerine, ayaklarına, pamuk konur. Buralar secde eden azalardır. Secde ettiğinden ötürü hürmet gösterilir" (KK 120).

Riva'da ölünün yıkanması esnasında gerçekleştirilen bir diğer uygulama da şu şekildedir: "Ölüyü yıkayan kişi yıkama işleminin sonuna gelince vefat edene en çok kim hizmet ettiyse onu çağırır. Gelini olur, kızı olur, birini çağırır. En son suyunu ona çok emeği geçen birine döktürürler. Gel "son suyunu sen dök, emeğin çoktur" derler.

Beni çağırılmışlardı” (KK 87). Aynı kaynak kişi ölünün yıkanması ardından “ölü suyu” ile ilgili bir uygulamayı şu şekilde aktarmıştır: “Ölü suyu soğuktur derler. Ölen kimsenin yıkandığı sudan artan su ile evde küçük çocuk varsa onlar yıkanır veya eli yüzü yıkanır. Mesela babaannesini, dedesini kaybetti, çok seviyorsa, o suyla yıkarlar, soğukluk gelsin derler, unutturacağını söylerler. Şimdi o yok, hurafe derler. Eskiden, ev ahalisi elini yüzünü yıkardı o suyla. Ölü toprağı da atılır soğukluk girsin diye. Arkasını dönüp atılır. Acısı hafiflesin diye” (KK 87). Aynı kaynak kişi ölünün yıkanmasının ardından yakınlarının çağırılıp ölenin bedenine el sürdürüldüğünü ifade etmiştir. Bu uygulama ile de “geride kalanların acısının hafiflemesi” amaçlanmaktadır.

2.1.4.3.3.2. Ölünün Kefenlenmesi ve Tabuta Konması

Ölünün gömülmeye hazırlanışı için gerekli olan ikinci işlem ölünün kefenlenmesidir. Kefenleme işlemi İslâm geleneğine göre yapılır. Kefenlik bezin rengi beyazdır³². Erkek kefeni gömlek³³, izâr³⁴ ve lifâfe³⁵ denilen üç parça bezden, kadın kefeni ise himâr³⁶, dir’³⁷, hırka³⁸, izâr ve lifâfe denilen beş parça bezden yapılır (Örnek, 1971: 52-53).

Hasan Fehmi Başoğlu “kefenleme” işleminin İslami esaslara riayet edilerek gerçekleştirilmesini 1958 yılında yayınladığı “İslamiyetde Cenaze” adlı eserinde detaylı bir şekilde anlatmıştır. Beykoz’un köylerinde gerçekleştirilen “kefenleme” uygulaması ve kaynak kişi ifadeleri ile örtüşüyor olması sebebiyle ilgili bölümü adı geçen eserde olduğu şekliyle aktarıyoruz:

“Erkek ölünün evvelâ lifâfesi temiz bir yere döşenerek üzerine gûlsuyu veya haram olmayan diğer güzel kokulu bir su serpilir. Lifâfenin üzerine de izâr döşenip yine koku serpilir, onun üzerine de gömlek döşenir ve kokulanır. Havlu ile kurulanmış olan ölü, muvakkat bir örtü ile örtülü olduğu halde gömlek üzerine yatırılarak gömleğe sarılır. Bundan sonra evvelâ sol, sonra da sağ tarafında izâr ve lifâfe ile birbiri ardınca vücudu kapatılır. Açılmak ihtimali varsa, belden bez bir kuşakla bağlanır. Kadın ölünün kefeni de aynı şekilde serilir ve kokulanır. Ölünün, evvelâ memeleri bezle bağlanır, üzerine

³² Beyaz renk imânın belirtisi olarak kabul edilmektedir. Beyaz yerine başka renklerle kefenleme de olur. Ancak beyaz renk daha sevap ve sünnete daha uygundur. Kefenin rengiyle ilgili bir fetva şöyledir: “ölüyü yeşil elbise ile kefenlemekte bir beis var mıdır? El cevap: Yoktur, lâkin müstehap olan beyaz elbise ile kefenlemektir.” HALEBÎ, İ.: İzahlı Mülteka el Ebhur Tercümesi, s. 199

³³ Gömlek: Omuzdan ayağa kadar örtülen bez.

³⁴ İzâr: Baştan ayağa kadar örtülen bez.

³⁵ Lifâfe: Yine baştan ayağa kadar örtülen bez.

³⁶ Himâr: Başa örtülen bez.

³⁷ Dir’: Göğüse konulan bez

³⁸ Hırka: Göğüsten göbeğe ya da diz kapağına kadar örtülen genişçe bez.

gömleği sarılır. Saçları, gömlek üzerine çıkarılır. Sonra başörtüsü, izârı, lifâfesi ve hırkası ile sarılıp üzeri bez kuşakla bağlanır. Erkek ve kadın kefenlendikten sonra varsa altındaki kilim veya seccade ile kapatılarak, yoksa kefenle tabut içine konularak musallaya (cenaze namazı kılınacak yere) götürülür” (Başoğlu, 1958: 9-10).

Bununla beraber bazı kaynak kişiler “kefenleme” aşamasında kefene “kına”, “çörekotu”, “güzel kokular” koyulduğunu veya sürüldüğünü, bu işlemin ölünün gömülmesinin ardından mezara gelmesi muhtemel “böceklerden”, “yılan çıyandan” öleni koruması için yapıldığını belirtmiştir (KK 2, 10, 87, 88, 109, 120).

Anadolukavağı’nda bulunan Berrin Perişanoğlu isimli kaynak kişi, “kefenleme” işlemini nasıl gerçekleştirdiklerini şu şekilde anlatmaktadır: “Kefenini yırtarız, kesilmez; yırtarak yaparız. Gömleğini yaparız, giydiririz kafadan. Ondan sonra altındaki bezini yaparız, başörtüsünü yaparız böyle. Üç kere “fani dünya ahiret” “fani dünya ahiret” “fani dünya ahiret” deriz. Duaları zaten okuyor hoca kadın. Çağırırız yakınlarını, gelin alın deriz” (KK 109).

Alibahadır köyünde imamlık yapmış ve halen Paşamandıra’da yaşamakta olan bir kaynak kişi ise ölen kişinin kefenlenmesi aşamasında yörede yaşayanların kendisinden çeşitli talepleri olduğunu şu şekilde anlatmaktadır: “Vefat eden kimse yıkandıktan sonra kefenlenme safhasına geçilir. O sırada mevtanın yakınları mevtanın kefenine kelime-i tevhit yazalım ve göğsüne koyalım derler. Esasen bu sakıncalıdır. Ama insanlardan böyle talepler geliyor. Bize de hocalarımız mevtanın göğsüne parmağınızla yazı yazar gibi kelime-i tevhit yazabileceğimizi yazmamızı söylerlerdi. Ama yazı yazmamak gerekir, kâğıt yazıp koymamak gerekir. Özellikle gelir bize söylerler. “böyle istiyoruz” diyerek baskı yaparlardı. Vefat eden kişinin cesedi belli bir süre sonra bozuluyor. Kelime-i tevhit yazılı kâğıt temiz olmaktan çıkan bedene karışıyor. Sevap işleyeyim derken günaha sebep olunabiliyor” (KK 120).

“Ölünün kefenlendikten sonra içine konularak taşındığı sandığa tabut denir. Tabut en çok çam ve kavaktan yapılır. Seyrek olarak meşe, gürgen, çınar, ceviz ve ardıçtan da yapıldığı olur. Kimi özel durumlarda ağaç yerine maden kullanıldığı ya da tenekeyle kaplandığı da görülmektedir. Tabutun ortalama ölçüleri şöyledir: Uzunluk 2-2.25, en 50-75 cm, derinlik 40-50 cm’dir. Genellikle ağacın kendi rengi kullanılırsa da, yeşile boyandığı da olur. Kimi köylerle, yerleşimin çok seyrek olduğu yerlerde ölü tabut yerine sedyeye benzer bir gereçle mezarlığa taşınır” (Örnek, 1971: 55).

Tabutun üzerine örtülecek örtü genellikle camiden temin edilir ve bu örtünün üzerinde Kur’an-ı Kerim’den ayetler bulunur. Bunun dışında derleme yapılan köylerde

kaynak kişiler ölen kişinin “kadın” olması durumunda kadın olduğu belli olsun diye tabutun üzerine “tülbent”, “başörtüsü”, “yazma” gibi ölen kadına ait bir eşya konduğunu, ölenin erkek olması durumunda tabuta hususen bir şey konmadığını belirtmiştir (KK 2, 3, 10, 120). Alibahadır ve Göllü köylerinde bulunan kaynak kişiler “yeni gelinin ölmesi” durumunda “tabutun üzerine gelinlik konduğunu”, “çocuğun ölmesi” durumunda ise tabutun ebatından ölenin çocuk olduğunun anlaşılacağını belirtmiştir (KK 2, 95). Bir diğer kaynak kişi ölenin erkek olması durumunda tabutun üzerine “sarık” veya “takke” konabildiğini ifade etmiştir (KK 120). Bozhane, Göllü, Kılıçlı, Öğümce gibi Manav köylerinde ölenin erkek olması durumunda tabutun üzerine “havlu” konmaktadır (KK 95, 96). Son zamanlarda tabutun önüne ölen kişinin resminin konduğu cenaze merasimleri de olmuştur. Bunların dışında vefat eden eğer bir “şehit” ise tabutu Türk bayrağına sarılır (KK 55,120, 33, 53, 56).

2.1.4.3.3.3. Cenaze Namazı

Beykoz’un köylerinde cenaze namazı büyük çoğunlukla “köy camisi”nde kılınmaktadır. Cenaze, “yikanması” ve “kefenlenmesi”nin ardından cenaze namazının kılınması için namazın kılınacağı caminin avlusunda veya bahçesinde bulunan “musalla taşı”na getirilir. Alibahadır köyünde uzun yıllar imamlık yapmış olan kaynak kişi bu süreci şu şekilde anlatmaktadır: “Mevta musallaya getirildikten sonra orada namazı kılınıncaya kadar dışarıdan herhangi bir zararlı bir şey gelip mevtaya zarar vermesin diye çoğunlukla yakınlarından biri cenazenin başında bekler. Oradaki mevta terk edilmiş gibi bırakılmasın diye beklenir. Bunun akabinde vakit namazı kılınır ve vakit namazının ardından hoca cami cemaatine “cenaze namazı” kılınacağını duyurur. Cemaat hep beraber musalla taşının ardında ayakta saf tutar. İmam Efendi burada hazır bulunan cemaate “Her nefis ölümü tadacaktır” ayeti başta olmak üzere ölümü konu alan bazı nasihatlerde bulunur ve ardından “tezkiye” yapar; cemaate sorar: “Filan kişiyi nasıl bilirsiniz?” Cemaat ekseriyetle hep bir ağızdan “iyi biliriz” deyiverir. İmamın “Merhumun Allah’a iyi bir kul, Resulullah’a hayırlı bir ümmet, iyi bir mümin olduğuna şahitlik eder misiniz?” şeklinde sorusuna cemaat “ederiz” şeklinde mukabelede bulunur. Bu işlem üç defa gerçekleştikten sonra imam cemaate “merhuma dünya ve ahiret haklarınızı helal ediyor musunuz?” sorusunu sorar ve cemaat toplu halde “helal olsun” şeklinde karşılık verir. Bu işlem de üç defa gerçekleşmektedir. Nadiren de olsa bu aşamada hakkını helal etmeyen kimseler de çıkabilmektedir; “ben hakkımı helal etmiyorum” şeklinde beyanda bulunur. Kişinin ölen bir kimseye hakkını helal etmemek hakkı vardır fakat bunu ölen kişinin cenaze

merasiminde topluluğun içinde seslendirmek hayırlı bir davranış olarak görülmez. Çünkü ölen kimsenin yakınları da oradadır ve bu durum bir huzursuzluk çıkmasına sebep olabilir. İmamın “tezkiye” işlemini gerçekleştirmesinden sonra cenaze namazı kılmaya geçilir. Cenaze namazı rükûsuz ve secdesiz; ayakta kılınan bir namazdır; Allah’a ibadet ve kulluk, Peygamber Efendimize salat ü selam, cenazeye de bir duadır. Namaza durulacağı zaman “Allah için namaza, Resulullah için salavata, meyyit için duaya, uydum hazır olan imama, er kişi / hatun kişi niyetine” şeklinde niyet edilir ve imamın ardından tekbir getirilir. Bu aşamada imamlarla beraber “Sübhâneke” duası “ve celle senâük” eklenerek okunur. İmam ellerini kaldırmadan ikinci tekbiri getirir ve burada “Allahümme salli” ve “Allahümme barik” duaları okunur. İmam üçüncü tekbiri getirir ve burada “cenaze duası” olarak bilinen dua okunur. İmam ve cemaatin dördüncü tekbiri almasının ardından eller yana salınır ve önce sağa ardından sola selam verilir. Ardından mevtanın ruhu için “Fatiha” okunur ve böylece cenaze namazı sona erer” (KK 120).

Anadolukavağı’nda bir kaynak kişi kadınların cenaze namazına gitmediğini, bunun İslamiyet’te yerinin olmadığını ifade etmiştir (KK 109).

2.1.4.3.4. Ölünün Gömülmesi

Cenaze namazının bitmesinin ardından mevtanın yakınları başta olmak üzere namazı kılan cemaat tabutu omuzlarına alır ve topluca mezarlığa gidilir. “Cenaze götürülürken tabutun baş tarafındaki sol kol sağ omuza alınıp en az on adım gidilir, sonra ayak tarafındaki kola geçilir; on adım götürüldükten sonra baş taraftaki sağ kol omuza alınır ve on adım gidildikten sonra ayak tarafındaki kola geçirilir ve bu sûretle tabutun dört tarafından onar adım götürülmüş olur. Böyle götürülmesi çok sevaptır” (Başoğlu, 1958: 15). Bu aşamada cemaat tabutun önünden veya yanından değil arkasından “sükûnetle” gitmelidir (KK 120, 55). Cenazenin yıkanmasında ve namazının kılınmasında olduğu gibi tabutta bulunan mevtanın mezara götürülmesinde de acele edilir.

Mevtanın gömüleceği mezarın kazılması işini eskiden vefat eden kimsenin yakınları veya köyün gençleri gerçekleştirirken bugün bu işlemi belediyenin “cenazeler müdürlüğü çalışanları” yapmaktadır (KK 2, 3, 50). Bir kaynak kişi mezarın alt tarafının düz olmaması gerektiğini, ölünün kibleye bakacağı şekilde zeminin yatay olması gerektiğini fakat belediye çalışanlarının buna çoğu zaman dikkat etmediğini belirtmiştir (KK 89). Mezarın kazılma şekli ve yönü ile ilgili farklı uygulamalar söz

konusu olabilmektedir. Riva'da bulunan bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: "Kılıçlı'da mezarı kazarken "ayakları kıbleye bakacak" derler. Dirilince ayakları üzerine dirileceğine inanırlar. Bizde mezar sağ tarafı kıbleye bakacak şekilde kazılır" (KK 88). Kılıçlı köyü mezarlığında bulunan bazı mezarların yönlerinin diğer mezarlardan farklı oluşu kaynak kişinin ifadelerini desteklemektedir. Alibahadır köyünde bulunan kaynak kişinin mezarın ebatıyla ilgili ifadesi şu şekildedir: "Kadının mezarı göğse kadar, erkeğin göbeğe kadar mezar derinliği olur" (KK 2). Bazı kaynak kişiler mezar derinliğini "bir adam boyu" olarak tarif etmişlerdir (KK 120, 55).

"Ölü mezara koyulacağı zaman tabut mezarın "kıble" tarafına getirilir. Ölü gömülene kadar mezar çevresinde bulunan cemaat ayakta durur. Bunun sebebi ölü'nün gömülmeden oturulmasının mekruh olduğuna inanılmasıdır. Ayrıca "ölüye hürmetsizlik" olarak da değerlendirilir. Ölü, baş ve ayak taraflarından tutulup kabre indirilir. "Bismi'llâhi ve bi'llâhi ve alâ milleti Resûli'llâh³⁹" duası eşliğinde kabre konulur; yüzü Kible'ye çevrilir, üzerine de bir parça toprak serpilir. Eğer ölü tabut ile gömülecekse, tabutun içine ve ölü'nün üzerine toprak serpilir. Bu suretle ölü toprak üstüne gelmiş olur. Bundan sonra kabrin üzeri kalın tahta veya ağaçlarla veyahut beton kapaklarla kapatılır. Üzeri de yeryüzü seviyesine kadar toprakla örtülür" (Başoğlu, 1958: 16), (KK 120). Ölü'nün mezara indirilmesi aşaması ile ilgili kaynak kişilerin çeşitli ifadeleri olmuştur. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi mezarın zemininin bir tarafının diğer tarafa nazaran biraz yüksekçe oluşunu "ölene yastık yapmak" olarak adlandırmaktadır: "Defnederlerken kadın ve erkek için de yastık yapılır" (KK 2). Aynı kaynak kişi ölüyü mezara "en yakınları"nın indirdiğini belirtmiştir. Dereşekî'de bulunan bir kaynak kişi ise ölü'nün kadın olması durumunda onu mezara eşinin indiremeyeceğini, öldükten sonra kadının kocasına namahrem olduğunu ifade etmektedir: "Ölen kişiyi mezara yakınları koyar, çocuğu, damadı, kardeşleri, bunlar koyar. Yalnız kadını kocası koyamaz mezara. Namahrem oluyor. Çocuğuyla damadı koyabiliyor. Öldükten sonra kocası kadına namahrem oluyor. Erkeği herkes koyabiliyor" (KK 10).

³⁹ Allah Teala'nın ismiyle ve Resulullah'ın milleti üzerine (Örnek, 1971: 58).

Şekil 33 Alibahadır Köyünde Defin İşlemi⁴⁰

Derleme yapılan köylerde cenazenin defni sırasında “mezara bir şey konma” uygulamasıyla karşılaşılmamıştır. Kaynak kişiler ölen kişinin “kefeni” dışında yanında bir şey götüremeyeceğini belirtmiştir (KK 2, 3, 10, 40, 55, 56, 67, 88, 89, 95, 109). Dereseki’de bulunan bir kaynak kişi konuya dair şu anlatıyı paylaşmıştır: “Ölüyle birlikte herhangi bir eşyası gömülmez. Hayatta bir çift çorap istemiş adamın biri. Vasiyet etmiş, beni demiş mezara koyarken çoraplarımı çıkarmayın demiş oğluna. Çok zenginmiş. Vakit gelmiş, süre dolmuş, her insan gibi o da ölmüş. Oğlu babası yıkandıktan sonra çorap giydirmeye kalkmış. Hoca demiş ne yapıyorsun? Babamın vasiyeti var demiş oğlu, çorap giydireceğim. Olmaz evladım demiş, çorap morap yok, giydiremezsin. Bu dinimizde yoktur, doğru değildir, sadece kefene sarılır demiş. Oğlu çaresiz bir şey yapamamış. Cenazeyi gömdükten sonra evde bir mektup bulmuş bir zaman sonra. Adam mektupta “ya oğlum” demiş, “bir çorap bile giydiremedin bana” demiş. “Bu dünyada ne verisen elinle o gelecek seninle”, ona göre yaşayın demiş” (KK 10).

Ölü, mezara indirildikten sonra orada hazır bulunan cemaat tarafından mezarın üzeri hızlıca kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu aşamada mezara toprak atmak için kullanılan kürek elden ele verilmez, yere bırakılır, bir diğer kişi küreği yerden alır (KK 89). Bu uygulamanın bu şekilde gerçekleştirilme sebebi, ölü gömerken kullanılan

⁴⁰ <https://alibahadirkoyu.tr.gg/AL%26%23304%3B-BAHADIR-K-Oe-Y-Ue--HACI-AL%26%23304%3B-MEHMET-AMCA-%26%23304%3B%C7%26%23304%3BN-A%26%23286%3BLADI.htm>

araçların elden ele verilmesi durumunda “sürekli mezar kazılacağına”, “ard arda ölüm olacağına” inanılmasıdır (Boratav, 1973: 238).

Cenaze defnolunduktan sonra mezarın üzerine su dökülmektedir (KK 2, 10, 88). Bir kaynak kişi bu uygulama ile ilgili şunları aktarmıştır: “Cenazeyi defnettiğin zaman üzerine su döküyorlar. Bu mesela batıl bir şeydir. Tamam, Peygamber Efendimiz zamanında dökülmüş ama niye dökülmüş? O zaman topraklar savrulduğu için savrulmasın diye su atarlarmış. Üzerindeki toprak gitmesin, ağırlık olsun diye (KK 89).” Bir diğer kaynak kişi de mezarın üzerine su dökme uygulaması ile ilgili benzer bilgiler vermiştir: “Mezara su dökülür ki toprağın sertleşmesi sağlansın. Bu yolla kedi köpek gibi zarar verici varlıkların cesede ulaşmasının engellenmesi amaçlanmaktadır (KK 120).

Mezarın üzeri iyice örtüldükten sonra üzerinde mezarda bulunanı tanıtan bilgilerin bulunduğu çoğunlukla tahtadan bir kitabe mezarın baş tarafına çakılır. Ölen kadınsa, tabutuna sarılan “tülbent”, “yazma” veya “başörtüsü” bu tahta kitabeye sarılır (KK 2, 10, 109, 89, 120).

Şekil 34 Görele Mezarlığında Kitabe Tahtasına Başörtüsü Sarılmış Bir Mezar

Defin işlemi tamamlandıktan sonra İmam tarafından “Yâsin”, “Tebâreke”, “İhlâs”, “Felak”, “Nas”, “Fatiha” surelerine ek olarak “Bakara suresinin ilk beş ayeti” okunur ve “ölenin ruhuna hediye edilir (KK 120). “Duadan sonra imam mezarın baş tarafına oturarak, ölenin sorgucu meleklerle vereceği cevapları kolaylaştırmak amacıyla ona birtakım sözler söyler; buna “telkin” ya da halk deyimiyle “tövbe talkın” denilir” (Örnek, 1971: 58-59). Arapça okunan telkinin Türkçesi şöyledir:

“Ey Abdullah! Ey Zeyneb oğlu! Hayatında inandığın ve devam ettiğin şekilde “Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve enne Muhammeden Resûlullah” kelime-i şahadetini söyle. Şüphesiz cennet haktır, cehennem haktır, öldükten sonra dirilmek haktır, kıyamet

haktır; bunda şüphe yoktur. Yüce Allah kabirlerde bulunanları muhakkak diriltip mahşer yerinde toplayacaktır. Sen hatırla ki Allah'ın Rab olduğuna, dinin İslam oluşuna, Muhammed Aleyhisselâtu vesselâmin peygamber olduğuna, Kur'anın imam, Kâbe'nin kible ve müminlerin kardeş olduğuna razı bulunmuş idin. Ey Abdullah! De ki: Allah'tan başka ilâh yoktur. De ki: Rabbim Allah'tır, Dinim İslâm'dır, Peygamberim Muhammed Aleyhisselâm'dır. Ya Rabbi! Bu ölüyü yalnız bırakma. Sen varislerin en hayırlısıdır" (Bilmen, 1971:263).

İmamın "telkin" vermesinin ardından mezarlıktan ayrılmasıyla birlikte kadınlar mezarı ziyarete gelir. Bir kaynak kişi bu duruma dair şunları aktarmıştır: "Kadınların cenaze namazına gitmesi İslamiyet'te yok. Mezarlığa da gitmeyiz. Mevta toprağa verilir ondan sonra gidilir. Erkekler, hoca moca çekilir ondan sonra gidilir" (KK 109). Bununla beraber kaynak kişi bu kurala son zamanlarda eskisi kadar dikkat edilmediğini, bazı kadınların cenaze namazının kılındığı camiye ve mezarlığa erkeklerle beraber gittiğini belirtmiştir (KK 109). Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi ise kadınların mezarlığa erkeklerle beraber gittiğini, defin işlemi bitene kadar arka tarafta beklediklerini, işlemin tamamlanmasının ardından mezarın yanına gidip kabri ziyaret ettiklerini ifade etmiştir (KKK 2). Bu andan itibaren "ölünün günahlarının affı ve kabrinin rahatlığı için Allah'a dua edilir" (KK 2).

2.1.4.4. Ölüm Dair İnaniş, Uygulama ve Adetler

Gelenekler içerisinde dinamizmi en az olanlar ve değişimi ancak uzun sürede olanlar ölüm evresindekilerdir. Ölümün ve ölüm sonrasının bilinmezliklerle dolu olması, bu evredeki pek çok hususun tabu olarak algılanmasını ve kalmasını sağlamıştır (Boyras, 2003: 29).

Derleme yapılan köylerde "ölüm" ile ilgili birtakım inaniş, uygulama ve adetlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki "bir kimsenin ölüm haberi alındığında "innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn"⁴¹ denmesi"dir (KK 2, 3, 4, 10, 11, 17, 18, 20, 22, 26, 31, 33, 36, 40, 41, 46, 50, 53, 55, 56, 64, 67, 72, 73, 84, 88, 89, 95, 96, 98, 105, 107, 109, 120). Bir kimsenin ölüm haberi geldiğinde "kötü biri" de olsa ona "acınır" ve ardından yerinde rahat yatması için "rahatlama duası"⁴² okunur (KK 2, 3).

Ölen bir kimsenin ruhu ilk gece evinde bulunur (KK 2, 3, 109, 40, 41). Bir evden biri öldüğü zaman o evde sabaha kadar kimse uyumaz (KK 40, 41, 42, 43, 50).

⁴¹ Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz (<http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-154/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>).

⁴² Kaynak kişiye özel bir rahatlama duası olup olmadığını sormamız üzerine "bildiğim dualardan, kitaplarda yazanlardan rahatlaması maksadıyla okuduğum dualar" şeklinde cevap vermiştir.

Cenaze bulunan evde “sabaha kadar uyunmaması” uygulamasının kökeninde “ölen kimsenin ruhunun ilk gece evinde bulunduğu” inancı olabilir. Aynı uygulama “ölenin ruhunun geri gelmesi”ne karşı alınan bir önlem olarak da değerlendirilebilir (Örnek, 1971).

Cenaze bulunan evin ışıkları ölüm anından itibaren yedi gün boyunca açık bırakılır (KK 2, 3, 4). “Kastamonu yöresi”nde ölünün ardından “kırk gün ışık yakma” olarak var olan bu uygulama, Kastamonu’dan gelenlerin bulunduğu köylerde “yedi gün” olarak gerçekleştirilmektedir. “Kastamonu’da Ölümle İlgili Adet ve İnançlar” başlıklı makalesinde Eyüp Akman, söz konusu “ışık yakma” motifinin Tuva Türklerinde de var olduğunu, süresinin ise “kırk dokuz gün” olarak uygulandığını belirtmiştir (Akman, 2009: 195). “İnanca göre, yolunu şaşırmış ruh (buk), insanlara felaket getirebilir. Can ise kargaya, güvercine, köpeğe çevrilebilir” (Yoloğlu, 1999:154). “Işık yakma” ile amaçlanan ruhun ışıktaki yolunu şaşırtıp geriye dönmesine ve yeni bir ölüme sebep olmasına mani olmaktır.

Ölüm, kişinin “ölüm meleği” olarak bilinen Azrail tarafından bir kılıçla kesilmesiyle gerçekleşmektedir ve bu esnada evde bulunan her şeye kan sıçrar (KK 2, 3, 10, 40, 41). Bir kimsenin ölümünün kolay olması o kişinin “cennetlik”, ölümünün zor olması durumu da “cehennemlik” olduğuna işaret olarak yorumlanır (KK 2, 3, 109, 66, 40, 88).

Üst üste ölümler olduğunda “Azrail Alibahadır’ı çok sevdi, Azrail Kavağı çok sevdi, Riva’yı çok sevdi” denilmektedir (KK 2, 3, 4, 121). Ölen bir kimse, kendisinin öldüğünü, imamın “telkin”inden sonra kalkmak istediğinde başını tahtaya vurmasıyla anlarmış (KK 126). Ölünün ardından dua okunduğunda ölen kişinin bu duadan haberdar olacağına ve sevineceğine inanılmaktadır (KK 2, 3, 4, 121, 40, 41, 88, 89, 95)

Ölen bir Müslümanın sağlığında çeşitli nedenlerle tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları ve yerine getiremediği yeminleri için bir fakire fidye verilmesi gerekmektedir. Bu işleme fıkıh dilinde “devir” ya da “ıskat” denilmektedir. Fidyeye için, ölen kişi sağlığında bir miktar para ayırdığı gibi, mirasçıları ya da vekilleri onun adına bu iş için para ayırabilirler (Örnek, 1971: 59). Kaynak kişiler bu işlemin kişinin sağlığında da gerçekleştirebildiğini belirtmiştir (KK 50, 89).

2.1.4.4.1. Ölenin Eşyalarıyla İlgili Uygulamalar

“Ölenin geride bıraktığı eşyasıyla ilgili işlemlerin oluşmasında başlıca iki temel neden vardır: Ölenin geri geleceği korkusu, ölünün anısını yaşatma isteği. Ölenden geride kalan çok kişisel eşya içerisinde özellikle giysilerinin ve ayakkabılarının başkalarına verilerek en kısa zamanda evden uzaklaştırılması ya da birincilerin yıkanarak “ölümün bulaştırdığı öldürücü etki”den arıtılması, hatta -çok seyrek de olsa- yakılarak bu etkinin hepten yok edilmesi dikkati çekmektedir. Her ne kadar ölenin giyim eşyasını başkalarına vermenin yüzeydeki nedeni “hayır yapma” amacını taşıyor gibi görünüyorsa da, temeldeki neden yukarda belirttiğimiz korkuda yatmaktadır. Çünkü ölenin, ölümden sonra da geride bıraktıklarıyla -ister insan, isterse eşya olsun- olumlu ya da olumsuz yönden ilişkisini sürdürdüğüne inanılmaktadır” (Örnek, 1971: 75).

Beykoz’un köylerinde ölünün defnedilmesi anına kadar herhangi bir temizlik yapılmaz. Defin işlemi gerçekleştikten sonra ise ölen kimseye ait olan ve evde bulunan her şey yıkanır, temizlenir. Dereşek’de bulunan bir kaynak kişi eskiden ölen kimseye ait çamaşırların elde yıkandığını ve yıkandıktan sonra “üç gün” dışarıda bekletildiğini aktarmıştır: “Ölünün peşinden çamaşırlarını yıkarsın, şimdi makineye atıyorlar. Biz eskiden elde yıkardık. Üç leğen koyardık ve üç gün de dışarıda asılı kalırdı çamaşırlar. Evde temizlik yapar duvarları bile silerdik. Badana bile yapıyorduk. Öldüğün zaman can çıkarken kan sıçarmış duvarlara onun için duvarlar silinir ölünün peşinden temizlik yapılır” (KK 10). Kaynak kişinin ifadesinde yer alan “üç leğen”, “üç gün” gibi sayılar büyüklük sayılarıdır ve diğer bazı uygulama ve pratiklerde olduğu gibi burada da büyüklük sayılara göndermede bulunma söz konusudur. Kaynak kişinin ifadesinde dikkat çeken bir diğer husus kişinin ölümü esnasında etrafa kan sıçradığı inancıdır. Beykoz’un diğer köylerinde de oldukça yaygın olan bu inançla alakalı Alibahadır ve Poyraz köylerinde bulunan kaynak kişilerin ifadeleri şu şekildedir: “Öldü diye her şey yıkanır. Azrail kılıcı vurduğu zaman kan sıçarmış duvarlara, biz görmezmiştiz. Perdeler tüller her şeyler yıkanır. Halılar değişir, ertesi gün badana bile yapan var. Ölmek böyle değilmiş, kesmekmiş. Kan sıçarmış duvarlara onuştan yıkarlarmış her şeyi” (KK 2). “Cenaze gömülene kadar temizlik yapılmaz. Cenaze gömüldükten sonra ne var ne yok yıkanır. Ağırılığı o evden gitsin diye. Bir de cenaze olduğunda etrafa kan sıçratıyor derler. Tül, perde yatak hepsi yıkanır” (KK 40, 41, 42). Kaynak kişinin ifadelerinde yer alan “ağırılığı o evden gitsin diye” gerekçesi, ölünün

geride kalanlarla bir şekilde münasebetinin devam ettiği / edebileceği inancının varlığının göstergesidir diyebiliriz.

Ölen kimseye ait kıyafetler yıkanıp temizlendikten sonra çoğunlukla “ölenin hayrına” dağıtılır. Bu dağıtma işlemi bazen “camiye bırakma” şeklinde gerçekleşir. Bu durumda cami imamı ölenin kıyafetlerini belirlediği ihtiyaç sahiplerine dağıtır. Diğer bir yol, ölen kimsenin elbiseleri ve eşyalarının ölenin birinci dereceden yakınları tarafından ihtiyaç sahibi kimselere doğrudan verilmesidir. Kaynak kişilere “geride kalan kıyafetlerin yakılması” gibi bir uygulamanın var olup olmadığını sormamız üzerine bazıları “eskiden yakarlarmış bazı eşyaları, ama şimdi yoktur öyle yakmak, ihtiyaç sahibi birine verilmesi daha hayırlı görülür” şeklinde cevap vermişlerdir (KK 2, 3, 10, 109, 40, 41, 89, 88). Göllü’de bulunan bir kaynak kişi ise “dağıtılacaklar dağıtıldıktan sonra dağıtılamayacak eşyaların yakıldığını” belirtmiştir (KK 95). Ölen kimsenin elbiselerinin dağıtılması ile amaçlananlardan biri de “ölenin öldüğünü kabullenebilmek”tir. Ona ait bir eşya ile sürekli bir temas kurulması durumunda “ölen kişiyi unutmama”nın zor olacağı ve “acısının dinmeyeceği” düşüncesi vardır.

Bununla beraber ölen kimseye ait bazı eşyaların hususen “hatıradır”, “anısı vardır” düşüncesiyle saklandığı örnekler de görülmektedir ve bu anlayış eskiye nazaran yaygınlık kazanmaktadır (KK 40, 41, 88, 2).

2.1.4.4.2. Ölünün Belli Günleri

Derleme yapılan köylerde ölünün gömülmesinin ardından cenaze evinde “yedi gün boyunca” Kur’an-ı Kerim okunmakta, ölenin ruhu için dua edilmektedir. Kaynak kişiler bu yedi günün yedincisine hususen özen gösterildiğini “yedi gün o evde Kuran okunur, yedinci gün duası yapılır” ifadeleriyle belirtilmişlerdir (KK 2, 3, 10, 11, 17, 18, 20, 22, 26, 40, 31, 41, 46, 50, 64, 67, 70, 75, 88). Bunun dışında “kırkıncı”, “elli ikinci” ve “sene-i devriyesi”nin olduğu günler ölünün dinsel törenlerle anıldığı diğer günlerdir. “Aslında belli sayıların karşıladığı bu tür günler, söz konusu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler, giderek bir takım âdetlerin bünyelerine ana Öge olarak yerleşmişlerdir. Hayatın çeşitli dönemlerinin çevresinde kümelenen âdetlerin ve inanmaların çoğunun biçimsel ve fonksiyonel özelliğini oluşturan bu tür sayılar başka halkların folklorlarında da önemli bir yer kapsamakta ve karşıladıkları günleri kutsal ve töresel alanın içine almaktadırlar” (Örnek, 1971: 78).

Ölünün gerek “kırkıncı günü” gerekse “elli ikinci günü” için gerçekleştirilen anma programları çoğunlukla yemekli olur. Bazı aileler bu özel günler için “hatim” dağıtır ve o gün “hatim duası” yapıp ölenin ruhuna hediye edilir. Bazıları “Yasin suresi” başta olmak üzere ölenin ruhuna Kur’an-ı Kerim’den çeşitli surelerden bazı ayetler okur. Ölü için okunan bir diğer metin “Mevlit”tir. Ölünün “kırkıncı”, “elli ikinci” ve “yıl dönümü” günleri için okunabilen Mevlit bazı kişilerce zamanına dikkat edilmeksizin “geçmişlerimizin ruhuna” diyerek Kur’an-ı Kerim ile birlikte okutulmaktadır (KK 120, 126, 89).

“Ölümün elli ikinci günü yapılan işlemler, ölünün kemiklerinin etinden bugün ayrıldığı tasarımıyla temellenen yaygın bir inanmaya dayanmaktadır. Halkın yaygın olan inanmasına göre, özellikle burun kemiğinin düşmesi ölüye büyük acı vermektedir” (Örnek, 1971: 79). Dereşek’de bulunan bir kaynak kişi ölünün ardından “elli ikinci gecesi” okuma yapılması ile ilgili şunları aktarmaktadır: “Ölünün gömüldüğü gece dua okunur, okutsan da sevaptır ama esas bunlar yok Kur’an-ı Kerim’de, elli ikinci gecesi var. Elli ikinci gece burun duası vardır. En çok zor düşen burunmuş. Hiç kimse yapamamış burnu yerine oturtamamış. Allah gelmiş, la ilahe illallah, böyle bir yapmış burnumuz yerine oturmuş. Allah en son insanın burnunu düşürmüştü. O yüzden buruna küfür etmek de çok günah. Çünkü böyle yapmış eliyle burnumuzu Cenab-ı Allah oturtmuş yerine. Burnu yaratmak çok zormuş. Hiç kimse yapamamış Cenab-ı Allah inmiş, şöyle bir yapmış burnumuz yerine oturmuş” (KK 10). Kaynak kişinin ifadeleri, “elli ikinci gece” için duyulan hassasiyetin ölen kimsenin burnunun elli ikinci gecede düştüğü inancından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Burunla alakalı inanın “elli ikinci gün okuması”nda belirleyici olmasından ötürü kaynak kişi ifadesi olduğu şekliyle verilmiştir.

Derleme yapılan köylerde bir kimsenin ölümünün yıl dönümünde de dinsel törenler düzenlenmekte, erkekler genellikle köy camisinde, kadınlar ise ölen kimsenin evinde toplanmakta, Kur’an-ı Kerim ve Mevlit okunmasının ardından gelenlerin eline gül suyu dökülüp “mevlit şekeri” ve “yemek” ikram edilmektedir. Ölen kimse için Mevlit okutulacağı zaman köylülere çoğunlukla “Cuma namazı sonrası” imam tarafından duyuru olarak haber verilir ve bütün köylü davet edilir. Bunun yanı sıra diğer köylerde bulunan kahvehanelere yemeği verecek olan aile bireyleri tarafından duyuru metinleri asılarak civarda bulunan köylerin sakinleri de Mevlit’e davet edilmektedir.

Şekil 35 Kılıçlı Köyü Camisinde Gerçekleşen Ölen Bir Kimsenin Yıl Dönümü İçin Kur'an ve Mevlit Okunması ⁴³

Alibahadır köyünde bulunan kaynak kişiler bayramdan önce arefe günü kabir ziyareti yapıldığını, bu zaman diliminde ölen kimsenin kendisini ziyarete gelenleri gördüğünü ifade etmiştir: “Arefe günü ayakucuna gidince görüyormuş seni” (KK 2, 3, 121).

2.1.4.4.3. Yas

“Yakınını kaybeden bir insanın bu olay karşısında duyduğu tepkiler şaşkınlık, isyan ve acıdır. Toplumsal, ekonomik, biyolojik ve duygusal yönden bağlı bulunduğumuz bir insanın kaybindan duyduğumuz acı insancıl bir tepkidir. Kaybedilenin bir daha yerine getirilemeyeceğinin acısı bütün toplumlarda yasın antropolojik temelini oluşturmaktadır. Yas, toplum tarafından bizim için “önemli” olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içinde ifade etmektir” (Örnek, 1971: 81).

Derleme yapılan köylerde kaynak kişiler “yas tutma” geleneğinin eskiden var olduğunu, fakat bu geleneğin “dinimizce günah olduğu için” zamanla terkedildiğini ifade etmişlerdir (KK 2, 3, 10, 85, 87, 88, 89). Dereseki’de bulunan bir kaynak kişinin “yas tutma” ile ilgili ifadesi şu şekildedir: “Ateş düştüğü yeri yakar, ölüm gelince insan üzülür, ağlar. Hâlbuki ağlamak, yas tutmak hiç iyi değilmiş. Çünkü topraktan geldik, toprağa gideceğimize inanacaksın. Ne zaman ağlayacakmışsın biliyor musun?

⁴³ Mevlit’in bölümlerinden Peygamberin doğumunun anlatıldığı bölüme gelindiğinde dinleyenler görselde olduğu şekliyle kibleye dönük vaziyette ayağa kalkarlar.

Doğduğun zaman; başımıza ne gelecek diye ağlayacakmışsın. Öldüğün zaman sevinecekmişsin temelli yerine gidiyor diye. Esas yerine evine gidiyor diye” (KK 10).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi ise köylerinde Kastamonu’nun İnebolu ilçesinden gelenlerin bulunduğunu ve bu kimselerin biri öldüğünde ölen kişinin adına “ağıt” yaktıklarını, okunması esnasında da dizlerini dövdüklerini aktarmıştır: “İnebolulular ölünün ardından ağıt yakıyorlar. Ölen kişinin ismini söyleyerek dizlerini dövüyorlar” (KK 2). Yörede bulunan Kastamonulu bir kaynak kişi bu uygulamanın Kastamonu’dan ilk göç eden “eski büyük insanlar” tarafından buralarda da uygulandığını, fakat ölenin ardından aşırı üzüntü duymanın, bağırıp çağırmanın “iyi olmadığı”, “Allah’a isyan” anlamına geldiği için terkedildiğini belirtmiştir (KK 89). Mehmet Samsakçı’nın konuya dair şu ifadesini kaynak kişinin zihin, düşünce ve inanç dünyasını ortaya koyması bakımından kıymetli buluyoruz: “İslâm, ölüm karşısında gözden geleni Allah’tan, dilden geleni şeytandan sayar. Daha farklı bir ölüm portresi sunar ve ruhun ölümsüzlüğü noktasında farklı bir esas getirmemekle birlikte tevhid’i rahatsız ya da rencide edecek her türlü düşünce ve uygulamadan kişiyi uzak tutar” (Samsakçı, 2015: 8).

Trabzon’dan gelenler tarafından kurulmuş olan İshaklı köyünde kaynak kişiler eskiden biri öldüğün zaman kadınların mani söyleyerek ağıt yaktığını, bu uygulamanın sonradan terkedildiğini belirtmiştir (KK 72, 73, 75). Aynı köyde bulunan bir diğer kaynak kişinin konuya dair ifadesi şu şekildedir: “Eskiden çoktu biri ölünce mani söylenmesi. Bazı yaşlı kadınlar hala daha cenaze evine gidince mani okurlar. Gençlerde yok, yaşlı büyük kadınlar bilir, okur öyle ağıt gibi” (KK 73).

2.1.4.4.4. Ölü Yemeği

“Ölü yemeği”, ölenin ruhu ya da canı için verildiği söylenen bir yemektir. Ölümle ilgili âdet ve inanmaların önemli bir bölümünü oluşturan bu yemek, bir yanıyle ölenin öte dünyada da hayatını sürdürdüğü, başka şeylerin yanı sıra yemeye ve içmeye de ihtiyacı olduğu tasarısını vurgularken, bir yanıyle de ölüm olayına eşlik eden “geçiş” törelerinin halk arasındaki gerekliliğini açığa vurmaktadır. Çünkü ölünün öte dünyaya uğurlanışının tam ve geçerli olabilmesi için, dinsel kuralların ve işlemlerin yanı sıra geleneksel olanların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ölenin ruhunun geride bıraktıklarını tedirgin edeceğine inanılmaktadır. Öte yandan toplumun geleneklere bağlı kesimi, alışlageleni yerine getirmeyen ölü sahiplerini kınamakta ve geleneksel olanı yapmak için onları baskı altında tutmaktadır (Örnek, 1971: 88).

Beykoz'un köylerinde de cenaze sahipleri tarafından çeşitli zaman dilimlerinde “ölü yemeği” adı altında yemekler verilmektedir.⁴⁴

2.1.4.4.5. Başsağlığı Dileme

“Başsağlığı dileme, sözün etkileyici ve sağaltıcı gücünden yararlanarak hem acıyı, hem de yası azaltmaya yönelik bir âdettir. Ölenin yakınları, tanıdıkları, dostları ölümle ilgili öteki âdetleri yerine getiremeseler bile, kederli ailenin acısını paylaşmak ve ruhsal sarsıntısını dengelemek için başsağlığı dilemekte, avutucu sözler söylemekte kusur etmezler. Başsağlığı dilemenin geçerli biçimi “ölü evi”ne giderek söylenendir. Uzakta olanlar da telgraf, telefon, mektup ve gazete ilânlarıyla bu önemli görevi yerine getirirler (Örnek, 1971: 92).

Beykoz'un derleme yapılan köylerinde “cenaze” haberi alınır alınmaz “cenaze evine gitmek” ve “baş sağlığı dilemek” geleneği vardır. Özellikle ölen kimsenin yakın akrabaları ve dostları mümkünse defin sürecinde değilse hemen sonrasında cenaze evinde bulunmak için gayret etmektedir. Bu aşamada maksat ölen kimsenin yakınlarını yalnız bırakmamak, onların acısını dindirmek ve kendilerine destek olmaktır. Kaynak kişiler “başsağlığı dileme” uygulamasının toplumsal hayatta önemli bir yeri olduğunu ifade etmiştir (KK 31, 33, 40, 50). Bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Başsağlığı için gelmesi beklenen biri eğer gelmezse cenaze sahibi o kişiye darılır, beni böyle bir günde yalnız bıraktı diye darılır. Bazen de dargın olduğun bir adam vardır, anneni babanı kaybedersin veya bir cenazen olur Allah korusun, o gelir senin yanında olur, o adamla da kırgınlığını giderir. Yani kimine darılırsın, bazen de dargın olduğunla düzelir aran” (KK 50).

Türkiye'nin hemen her yerinde kullanılmakta olan “başınız sağ olsun”, “Allah sabır versin”, “Allah başka acı vermesin”, “Mekânı cennet olsun”, “Emir büyük yerden”, “Takdir-i İlahi” gibi bazı “kalıp sözler” Beykoz'da da yaygın olarak kullanılmaktadır (KK 31, 33, 50, 38, 64, 58, 60, 89, 96).

2.1.4.4.6. Mezar, Mezar Taşı ve Mezar Taşı Yazıları

Sözlük anlamı “ölünün gömülü olduğu yer”⁴⁵ olan mezarlar, eski çağlardan beri Türk kültür hayatında oldukça “canlı” bir konumda bulunmuş ve “hayati” bir işlev üstlenmiştir. “Kişinin ölümünün ardından başka bir hayatta var olacağı” inancı, mezarı

⁴⁴ Bu bölümle ilgili detaylar “Halk Mutfağı” başlığı altında verilecektir.

⁴⁵ <https://sozluk.gov.tr/>

ve mezarlığı, “ölüm sonrası hayat inancı”nın bir uygulama ve gösterge sahasına dönüştürmüştür. Bu sayede mezar ve mezar kitabeleri çevresinde birtakım pratikler gelişmiş, tarih boyunca toplumun içinden geçtiği katmanların da tesiriyle oluşan “hayat” ve “ölüm” algısına göre mezar ve mezar kitabeleri etrafında bazı semboller oluşmuştur.

İslamiyet’i kabulünden önceki dönemlerde Türklerin “kurgan” adı verilen “kutsal mezar”larının olduğu bilinmektedir. Yaşar Çoruhlu, *“Eski Türklerin Kutsal Mezarları”* adlı eserinde “kurgan” kelimesinin etimolojisini irdelemiş, farklı lehçelerdeki anlamlarına yer verdikten sonra kelimenin kökeninin “korı-“ (korumak) fiili olduğunu ortaya koymuştur. “Böylece Korıgan “korunulan yer” demektir. (...) Öldükten sonraki yaşama inanan çeşitli Türk toplulukları “mezarı”, “cesedin korunduğu yer” ve ikinci yaşamına geçeceği yer, “ev / saray” olarak algılamışlardır (Çoruhlu, 2016: 26).” Söz konusu inanış İslamiyet’in kabulüyle (birden) ortadan kalkmış değildir: “Türkler, kadim zamanlardan beri ölüme ve ölüye büyük önem göstermişler, ölülerinin ebedî makamlarına bir taarruz ya da saygısızlığı savaş sebebi sayacak kadar konu üzerinde hassasiyet geliştirmişlerdir. İslâmî devreye de taşınan ve zaman zaman tartışma konusu olan bu yüksek duyarlılık, şüphe yok ki Türklerin eski inanç sistemlerinin önemli tarafını teşkil eden Şamanizm, “atalar kültü” ya da yaşadıklarına kesin olarak inanılan ataların ruhlarıyla yakından ilgilidir” (Samsakçı, 2015: 7).

İslamiyet’in kabulüyle birlikte “dünya” ve “ahiret” gibi kavramlarda kısmi değişmelere maruz kalan Türklerin, diğer İslâm topluluklarından farklı olarak ölülerin gömüldüğü yere “mezar (ziyaret edilen yer)” demiş olması dikkate değerdir (Samsakçı, 2015). Söz konusu adlandırma, mezarın ve mezarlığın Türk düşünce ve inanç dünyasındaki yerinin anlaşılmasına katkıda bulunacak derecede anlam ifade etmektedir. “Mezar ya da kabir olgusu, İslâmî devir Türk kültürünün çok önemli bir tarafını temsil ve teşkil ediyorsa da mezarlar ve ölümler konusundaki eski aşırı hassasiyet kırılmış ve Müslümanca bir saygıya dönüşmüştür. Mezar veya mezaristan yine saygın, yine önemlidir. Hatta denilebilir ki İslâmî süreçte sadece mezar değil, ölüm ve ölümlle ilgili kelime ve kavramların tümünde çerçevenin genişlediği, şiir, musiki ve meselâ minyatür, özellikle mimarî gibi sanatların öleni, ölümü ve ölümlülüğü özgün bir tema olarak asırlarca işlediği, kullandığı ve yorumladığı görülür” (Samsakçı, 2015: 8).

“Mezar” ile “mezarı ziyaret edenler”in münasebeti bir anlamda “ölü” ile “geride kalanlar”ın münasebeti demektir. Öyle ki, Türk kültüründe mezarlar, “bayram günü”, “arefe günü”, “Cuma günü”, “kandil günü”, ölen kişinin “sene-i devriyesi” gibi toplum açısından “mübarek”, “önemli”, “değerli” kabul edilen günlerde ziyaret edilir. Bazı yerlerde görülen “bir kimsenin bir beldeye gittiğinde ilk olarak oranın mezarlığını ziyaret ediyor oluşu” uygulaması da diğer uygulamalarla birlikte düşünüldüğünde, Türk toplumunun ölene “ölmüş muamelesi” yapmadığı, mezarı ve mezarlığı “hayatın asli unsuru” olarak gördüğü yorumunda bulunabiliriz. Bu yönüyle “mezarlar, bir şehrin veya ülkenin popülasyonu, ekonomik ve sosyal tabakaları, sanatsal ve kültürel seviyesi, kısaca bütünüyle sosyokültürel geçmişi, yani modaları, gelenek ve adetleri hakkında çok ciddi bilgi kaynaklarıdır (Samsakçı, 2015)” denilebilir.

Bu anlayışla çalışmamız sırasında alan araştırması kapsamına giren köylerin mezarlıkları da ziyaret edilmiş, gerek kaynak kişilerin verdiği bilgiler ışığında gerekse sahada yapılan gözlemlene yoluyla mezara ve mezarlığa dair uygulamalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.1.4.4.6.1. Mezara Dair İnaniş, Uygulama ve Gelenekler

Derleme yapılan köylerde mezara ve mezarlığa dair çeşitli inaniş ve uygulamaların var olduğu tespit edilmiştir. Bunların başlıcalarını, “mezar yaptırma”, “çeşme yaptırma”, “mezara bir şey dikme”, “mezar sulama”, “mezara bir şey bağlama veya bırakma”, “mezar taşına yazı yazma ve şekil çizme”, “belirli günlerde mezar ziyaretinde bulunma” şeklinde sıralayabiliriz.

1.) Mezar Yaptırma

“Mezar daha çok toprak üstünde kalan yapısıyla önem taşır ve ziyaret edilebilmesi için üzerinde yerini ve ait olduğu kimseyi belirleyen bir alâmetin bulunması gerekir; bu sebeple dayanıklılığından dolayı genellikle taş kullanılmıştır. Geleneğin ne zaman başladığı hakkında kesin bilgi yoktur. (...) Türk kültür tarihi açısından büyük önem taşıyan ve Orta Asya’nın çeşitli bölgelerinde büyük mezarlıklar oluşturacak derecede çok sayıda bulunan kurganların (mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe, tümülüs) üstüne taş dikmek bir gelenektir. Bu mezar taşlarının bir kısmında kitâbeler de bulunuyordu” (Bozkurt, 2004: 519). Bununla birlikte İslâmî kaynaklar “mezar üzerine bir taş / kitabe koyma” geleneğini “Hz. Peygamber’in bir uygulaması”na dayandırmaktadır. Buna göre “Resûl-i Ekrem, Osman b. Maz’ûn’un kabri başına büyükçe bir taş dikmiş ve “Bununla kardeşimin kabrini tanır ve bulurum,

ailemden ölenleri de yanına gömerim” demiştir” (Şener, 2001: 35). İslam toplumları bu uygulamadan hareketle ilk zamanlar mezar taşına yazı yazmamışlar ve uygulamayı ilk şekliyle devam ettirmişlerdir.⁴⁶ “Fakat zaman ilerledikçe mezarların ve buna bağlı olarak mezarlıkların çoğalmasi bir zorunluluğu ortaya çıkarmıştır. O da mezara isim yazılma meselesidir” (Çavuş, 2018: 14).

“Ölenin yerini belli etme” gayesi ile başlayan süreç, farklı toplumların sahip olduğu kültürel kodların da tesiriyle, zaman içinde çeşitli tür ve şekillerde mezarların oluşumuna kadar gelmiş, mezarlar ve mezarlıklar, “estetik”, “sanat”, “mimari”, “inanç”, “gelenek” gibi kavramların kesiştiği, harmanlandığı yapılar olmuştur. Bugün için hemen her toplumun kendine has bir “mezar anlayışı”na sahip olduğu ifade edilebilir. Bu durum, söz konusu mezarları, “bir toplumun inanç ve değeriinin göstergelerinden biri” kılmaktadır.

“Osmanlı, İslâmî anlayışı göz önünde bulundurarak kendi mezar ve mezar taşı tarzını oluşturmuştur” (Çavuş, 2018: 16). Bu yönüyle Osmanlı mezar taşları ilk bakışta kendini belli etmektedir. Mezarın baş ve ayakucuna halk arasında “hece taşı” denilen birer taş konulur. Baş taşının(serlevha) üst kısmında çoğunlukla bir simge, mezar taşının gövde kısmında ise hat yazısı ile yazılmış bir kitabe bulunur. Bu kısımda ölüm ile ilgili sanatlı deyişler, ölen kimsenin kimlik bilgileri ve ölen kişi adına dua talebi ile ölüm tarihi gibi bilgiler yer alır. Ayak taşında ise genellikle bazı anlamlar yüklenen simgelere yer verilmiştir (Çavuş, 2018).

Cumhuriyet dönemi mezar taşları ise gerek şekil bakımından gerekse kitabede yer alan yazılar bakımından Osmanlı dönemi mezar taşlarından farklılık göstermektedir. 1928 yılında Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kullanımına geçilmesi sonrası bu değışim kendini, söz konusu tarihten itibaren mezar taşı kitabelerinde de net bir şekilde göstermiştir. Bununla beraber yazının değışmesine karşın mezar kitabe şeklinin bazı örneklerde muhafaza edilmeye çalışıldığı da gözlemlenmiştir. “Türk Mezar Taşı Edebiyatı” adlı çalışmasında Mehmet Samsakçı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Her şeyden önce vurgulamalıdır ki “Cumhuriyet”, 1950 hatta 1960'lara kadar, bir tarafıyla ilk, bir tarafıyla da “son”u ifade eder. İltir zira yeni bir devletin, yeni bir rejimin epistemolojisi ve zihniyeti planında ilkler barındırır; sondur, çünkü unutulmamalıdır ki yukarıdaki yıllara kadar yaşayan nesil 1880 – 1890 aralığında ya da 1900'lerin hemen başında doğmuş, dolayısıyla eski kültürel

⁴⁶ Bu uygulama Suudi Arabistan'da bugün de aynı şekilde varlığını sürdürmektedir.

gelenekle yeni kültür hamlelerinin ikisine birden şahit olmuş yani bir devletin son neslini temsil etmiştir. Bu manada, mezar taşlarının çok önemli bir tarafını teşkil eden kitabelerin yazı stiline, yani alfabenin değişmiş olmasına rağmen, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında geleneğin bir şekilde devam ettirildiğine, Arap ve Latin harfleriyle yazılmış metinlerde klasik algının ve kalıpların hâlâ kullanıldığına şahit oluruz” (Samsakçı, 2015: 24).

Derleme yapılan köylerde kaynak kişiler “mezar yaptırma geleneği”nin devam ettiğini belirtmiştir. Bu uygulama “ölenin mezarı sahipsiz kalmasın”, “mezar kaybolmasın”, “ölen unutulup gitmesin”, “yeni nesil geçmişini bilsin”, “bizim çocuklarımız da bizim mezarımızı yaptırсын” gibi gerekçelere dayandırılmaktadır (KK 2, 3, 10, 31, 33, 36 40, 55, 56, 89, 96, 120). Bununla beraber mezarın nasıl yapılması gerektiği hususundaki farklı inanmalar farklı mezar tür ve şekillerinin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Dereseği köyünde bulunan bir kaynak kişi “mermer mezar” yaptırmanın doğru olmadığını, mermerlerin “yeniden dirilme zamanı” mezarda bulunan kişi için “zorluk” çıkaracağını şu şekilde ifade etmiştir: “Yarın rûz-u mahşere kalktığımız zaman o mermerlerden nasıl kalkacak o ölü? Bir de o var. Tabutla gömerlerdi eskiden köylerde biliyor musun? Rahmetli dedem benim hocaydı, kızım derdi yarın kalktığımız zaman tabut sırtımızda kalkacağız sakın beni tabutla gömmeyin, derdi. Biz eskiden tabutla gömerdik. Şimdi mermer yapıyorlar. Benim annemin de, kız kardeşimin de mezarlıklarını hep mermer yaptılar. Yarın kalktığı zaman o mermeri nasıl taşıyacaklar sırtında” (KK 10).

Alibahadır köyünde bulunan Nevin Durmaz isimli kaynak kişi ise “mezar yaptırma”nın “ölenden ziyade kalanlar için” yapıldığını, bu durumun artık bir ekonomik güç göstergesi olarak algılandığını ve bu anlayışın “doğru olmadığını” ifade etmiştir (KK 3).

Derleme yapılan köylerde çeşitli tür ve şekillerde mezar örnekleri ile karşılaşmış ve bu mezarların çok büyük bir bölümü görsel açıdan kayıt altına alınmıştır. Bugün köylerde bulunan mezar türlerinin arasında en yaygın olanı “günümüz mezar anlayışı”nı da temsil eden “mermer mezarlar”dır. Bununla beraber “ahşap çitli”, “demir çitli”, “betonarme” şeklinde mezarlar da mevcuttur. Kılıçlı köyü gibi tarihi çok eskilere dayanan köylerin mezarlıklarında “üzerinde herhangi bir yazı bulunmayan, başucu ve ayakucuna iki taş (hece taşları) dikilerek “belli olunması”, “kaybolmaması” amaçlanan mezarlar da mevcuttur. Araştırma sahasında çokça karşılaşılan mezar ve mezar taşı türlerinden biri de Osmanlı dönemi mezar ve mezar taşlarıdır. Ahmed Nezih Galitekin tarafından 2008 yılında yayımlanan “Beykoz Kitabeleri” adlı üç ciltlik çalışmada Beykoz mezarlıklarında bulunan Osmanlı

dönemine ait mezar taşlarına da yer verilmiş, bu mezarların büyük bir bölümünün kitabeleri okunmuştur. Adı geçen çalışmada Akbaba köy mezarlığında elli beş, Alibahadır köy mezarlığında dört, Anadolu feneri mezarlığında sekiz, Anadolu kavağı'nın "köy mezarlığında" yetmiş bir, "Küçük Şehitlik"te doksan, "Büyük Şehitlik"te kırk altı, Ayazma mezarlığında on bir, Midillili Ali Reis Camii haziresinde otuz sekiz, Bozhane köy mezarlığında on dokuz, Dereşeki mezarlığında yirmi dokuz, Göllü köy mezarlığında iki, Kılıçlı'da on iki, Öğümce'de on üç, Poyrazköy mezarlığında dört, Riva mezarlığında on ve Yuşa haziresinde yirmi altı adet olmak üzere toplamda "dört yüz otuz sekiz" adet "eski yazılı" mezar taşı okunmuştur. Köylerde bulunan kaynak kişiler "eski mezar taşları"nın sayısının gerçekte bugün mevcut olandan çok daha fazla olduğunu, bu taşların bir kısmının zamanla tahrip olup yok olduğunu, bir kısmının ise "meraklıları" tarafından kaçırıldığını, bazılarının "defineciler" tarafından kırıldığını belirtmiştir (KK 33, 82, 83).

Aşağıda, köy mezarlıklarında karşılaşılan mezarlardan (örnek teşkil etmesi bakımından) yalnızca bir kısmına yer verilecektir.

1.) Osmanlı Dönemi Mezar Taşı Örnekleri

Şekil 36 Anadolu kavağı Ayazma Mezarlığında Bulunan Sarıklı Mezar Taşı

- Merhûm ve mağfûr el-muhtâc / ilâ rahmet-i Rabbihi'l-Gafûr / Mercan İbrahim Çelebi'nin / oğlu el- Hacı Süleyman Efendi rûhiçün el-fâtiha / sene 1169 (1755-1756)

Şekil 37 Anadolukavağı Köy Mezarlığında Bulunan Fes Başlıklı Mezar Taşı

- Şefâ'at yâ Resûlallah / Bahriye Liman Dairesi'nde Mülâzım-i evvel Bağdadlı Ali / Ağa'nın mahdumu Mehmed Ârif Efendi'nin ruhuna fâtiha / fî 22 kânûn-ı evvel sene 1325 (05.03.1910)

Şekil 38 Alibahadır Köy Mezarlığında Bulunan Sarıklı Mezar Taşı

- El-Bâkî / Kabrimi ziyâret eden ihvân / edeler ruhuma bir fâtiha ihsân / İrva Kal'ası'nda Yamak merhûm Mehmed Ali Ağa'nın / ruhuna fâtiha / N sene 1237 (04.1826)

Şekil 39 Kılıçlı Köy Mezarlığında Bulunan Sarıklı Mezar Taşı

- İbrahim Ağa'nın / oğlu cennetmekân / merhûm Arif Ağa / rûhuna el-fâtiha / sene 1227 (1812)

2.) Cumhuriyet Dönemi Mezar ve Mezar Taşı Örnekleri

Şekil 40 Anadolukavağı Köy Mezarlığında Bulunan Bir Mezar Taşı

Yukarıdaki görselde Anadolukavağı köy mezarlığında bulunan 1876 doğumlu Şükriye Şaşmaz adına yapılmış bir “kadın mezarı” yer almaktadır. Mezarın dört tarafı beton duvar ile çevrilmiş, mezarın baş kısmındaki “hece taşı”nda bir kitabe, ayakucu tarafında bulunan “hece taşı”nda ise bir çiçek işlemesi mevcuttur. Bu mezar, yapıldığı

dönem ve kitabesinde yazanlar itibariyle “Cumhuriyet dönemi mezar taşları” arasında, mezarın baş ve ayakucu kısımlarına dikilen “hece taşlarının şekli” itibariyle de “Osmanlı dönemi mezar taşları” arasında gösterilebilir. Mezarda medfun bulunan kişinin doğum tarihi(1876) göz önünde bulundurulduğunda bu mezar taşı örneğinin Samsakçı’nın yukarıda yer vermiş olduğumuz değerlendirmelerini haklı çıkardığını söyleyebiliriz.

Birçok “kadın mezarı”nda olduğu gibi baş kısmında bir “gül kabartması” yer alan kitabede yazanlar şu şekildedir:

Hüvelbaki
Allah’ım divanına geldim
Utandırma sen beni
İncitmeden mezara bıraktı
Oğlum İlyas beni
Fatıha’dan unutmayın beni
Halim Şaşmaz ailesi
Şükriye Şaşmaz
D.T. 1876 – Ö. 7.10.1946

Şekil 41 İshaklı Köy Mezarlığında Bulunan Sarıklı Bir Mezar

İshaklı köy mezarlığında yer alan bu mezar 1884 doğumlu Hafız Yusuf Şimşek adına yapılmış bir “erkek mezarı”dır. Dört tarafı mermer ile çevrili olan mezar yerden bir metre kadar yüksekte yer almaktadır. Mezarın baş kısmındaki “serlevha”, serlevha üzerinde yer alan “sarık” ve ayakucu taşına işlenen “bayrak” dikkat çekmektedir. Dikkat çeken bir diğer unsur da mezardaki yazı ve şekillerin boyandığı renktir. Köyün

halk arasında “Küçük Trabzon” olarak anılıyor oluşu hatıra getirildiğinde “mezarların aynı zamanda birer aidiyet göstergesi oldukları” yorumunda bulunulabilir. Mezarda medfun bulunan kişinin doğum tarihi(1884) ve mesleği(hoca) göz önünde bulundurulduğunda mezarın mevcut şekli daha anlamlı hale gelmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı döneminde “hoca” veya “tarikat mensupları” “örfi destarlı kavuk” ile sembolize edilmiştir (Çavuş, 2018). Yukarıda görüldüğü üzere Cumhuriyetin ilk yıllarında bu uygulamanın devam ettirildiği mezar taşı örnekleri de mevcuttur. Anadolukavağı örneğinde olduğu gibi İshaklı’da bulunan bu mezar taşı için de bir “geçiş dönemi eseri” diyebiliriz.

Serlevhasında Arap harfleriyle “Hüvelbaki” yazan kitabede yer alan diğer bilgiler şunlardır:

- Trabzonlu merhum Hoca Hafız Yusuf Şimşek adına Fatıha
Doğum: 1884 – Ö. T. 8.8.1965

Şekil 42 Poyrazköy Camisinin Haziresinde Yer Alan Bir Mezar Taşı

Poyrazköy’de bulunan yukarıdaki mezar taşı 1854 doğumlu “Filburnu Kale İmamı Mustafa” adına dikilmiş bir “erkek mezar taşı”dır. Kitabenin baş kısmında olan “sarık” mezarda medfun olan kişinin “imam” oluşundan kaynaklanmaktadır. Poyrazköy’de yaşamakta olan bir kaynak kişi, mezar taşının serlevha kısmında yer alan “Kalan Tanrıdır” ibaresinin, “ezanın Türkçeleştirilmesi” uygulamasının bir yansıması olduğunu ifade etmiştir (KK 117). Bu mezar taşı kitabesi de, şekil açısından son dönem Osmanlı mezar taşı geleneğini yansıtırken içerik bakımından Cumhuriyet

dönemi mezar taşı özelliklerini barındırmaktadır. Kitabede yer alan diğer bilgiler şu şekildedir:

- Kalan Tanrıdır
Harita zabiti Cemal Süerin babası
Filburnu Kale İmamı Mustafa'nın ruhuna Fatiha
Doğum 1854 – Ölüm 1938

Yukarıdaki mezar taşı örneklerinin “Osmanlı’dan Cumhuriyete geçiş süreci”nde ortaya konduğunu yineledikten sonra daha yakın döneme geldikçe daha farklı mezar ve mezar taşı şekillerinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bununla beraber “son dönem mezarlıklarında eski sanat ruhunun ve estetik kaygının hissedilmediğini”, mezarlıkların “sadece ölünün yattığı yerin kaybolmaması için çok defa mermerden yapılan ve belli bir üslûbu olmayan mezarlarla doldurulduğunu (Bozkurt, 2004: 521)” ifade edebiliriz.

Aşağıda, derleme sahasında tespit etmiş olduğumuz, yukarıdaki mezar taşlarına nazaran daha yakın dönemlerde ortaya konmuş olan “mezar” ve “mezar taşı” örneklerinden bir kısmına yer verilecektir.

Şekil 43 Alibahadır Köy Mezarlığında Bulunan Bir Mezar

Alibahadır köy mezarlığında bulunan görseldeki mezar, tuğla ile örülmüş dört duvar üzerine mermer yerleştirilmesiyle oluşturulmuş ve yerden otuz cm kadar yüksekliğe sahiptir. Mezarın baş kısmında bir kitabe ve biri sağda biri solda olmak üzere iki mermer topuz bulunmakta, ayakucu tarafında ise “kuşların” veya diğer “hayvanların” su içebilmesi için “suluk” yer almaktadır. Mezarın hemen yanı başında bulunan “oturak” ise mezara ziyarete gelenlerin Kur’an okurken veya dua ederken oturabilmesi

adına mezarda medfun bulunan kişinin yakınları tarafından bulunduğu yere yerleştirilmiştir (K 2).

Şekil 44 Görele Mezarlığında Bulunan Bir Mezarlık

Görele mezarlığında bulunan görseldeki mezarlık, yüksek mermer duvarlarla çevrelenmiş, kapısı ve kilidi olan, içinde birden fazla mezar barındıran “korunaklı” bir mezardır. Son zamanlarda yaygınlık kazanan bu mezar tipi özellikle “aile bireylerinin yan yana bulunması”nı arzu eden aileler tarafından “aile kabristanlığı” olarak inşa ettirilmektedir.

Şekil 45 Hayvanların Su İçebilmesi İçin Yaptırılan Suluk

Mezar yaptırılırken dikkat edilen bir diğer husus da mezarın üzerine veya kenarına “hayvanların su içebilmesi” adına “suluk” yaptırılmasıdır. Gerek yağmur sularıya, gerekse mezarı ziyaret edenlerce dolan / doldurulan bu suluklardan herhangi bir canlının istifade etmesi durumunda, bu iyiliğin, “mezarda bulunan kişinin

günahlarına kefaret sayılacağına”, “onun hanesine sevap olarak yazılacağına” inanılmaktadır.

Şekil 46 Mezarın Hemen Yanı Başında Yer Alan Kitaplık

Beykoz’un köylerinde bulunan mezarlıkların tamamında yukarıdaki görselde olduğu gibi mezarlıkların belirli noktalarına “ziyarete gelenlerin alıp okuyabilmesi için” içine Kur’an-ı Kerim başta olmak üzere çeşitli dua kitaplarının bırakıldığı kitaplıklar yapılmış durumdadır. Çoğunlukla vefat eden bir kimsenin yakınları tarafından yaptırılan bu kitaplıkların kapağında kilit bulunmamakta ve diğer ziyaretçilerin de kullanması arzu edilmektedir. Bu ve benzeri uygulamalar mezarlıkların ve mezarların yörede yaşayan insanların günlük hayatında “aktif” ve “önemli” bir rol üstlendiğinin göstergeleridir.

2.) Hayrat Çeşmeleri

Köy mezarlıklarında dikkatimizi çeken bir diğer unsur mezarlıklarda bulunan “hayrat çeşmeleri” olmuştur. Hayrat çeşmeleri çoğunlukla ölen bir kimsenin yakınları tarafından ölen kişi adına “hayır olsun” maksadıyla yaptırılan çeşmelerdir. Yaşayan bir kimsenin sağlığında kendi adına hayır amacıyla bir kabristana çeşme yaptırdığı da olmaktadır (KK 127). Mezarlıklara neden çeşme yaptırıldığı sorusunu yönelttiğimizde bir kaynak kişi sorumuza “hadis-i şerif” olduğunu söylediği bir sözle cevap vermiştir: ““Sadakanın en faziletlisi su teminidir.” Bu sebeple insanlar eskiden beri çeşme yapmaya veya yaptırmaya gayret etmişlerdir. Mezarlara neden yapıldığı kısmına gelince, her yerde olduğu gibi orada da suya ihtiyaç vardır” (KK 120). Diğer bir kaynak kişi de “çeşme yaptıрма”nın dinimizce “çok sevap” olduğunu, “kişinin ölümünden sonra da amel defterine yazılan hayırlardan” sayıldığını aktarmış, bu sebeple çeşme

yaptırmanın ölen kimseler için en faydalı uygulamalardan biri olduğunu ifade etmiştir (KK 10).

Şekil 47 Anadolu Kavağı Mezarlığında Bulunan Hayrat Çeşme

Mezarlıklara yapılan hayrat çeşmeler “tek bir kişi adına” olabildiği gibi yukarıdaki örnekte görüldüğü şekliyle belirli bir “aile adına” da olabilmektedir. Çeşmenin üst kısmındaki “Aziz Ruhlarına” şeklindeki ithaf “çeşmenin kullanılmasından hâsıl olacak sevabın aile bireylerine gönderilmesi” niyetinin göstergesidir. Mahmutşevketpaşa mezarlığı girişinde üzerinde üç çeşmesi bulunan “hayrat çeşme”nin “tek bir kişi adına” yapılmış olduğunu kitabesinde yazan “Celal Araz Hayratıdır” yazısından anlıyoruz.

Şekil 48 Mahmutşevketpaşa Mezarlığı Girişinde Bulunan Hayrat Çeşme

Yukarıda görselleri sunulan “hayrat çeşme”lerin dışında, Akbaba, Alibahadır, Cumhuriyetköy, Dereseği, Elmalı, Görele, İshaklı, Kaynarca, Örnekköy, Poyrazköy, Riva, Zerzevatçı köylerinin mezarlıklarında irili ufaklı “hayrat çeşme”leri bulunmaktadır.

3.) Mezara Su Dökme

Derleme yapılan köylerin mezarlıklarında karşılaşılan uygulamalardan biri de “mezara su dökme” pratiğidir. Defin işleminin tamamlanmasının hemen ardından mezara dökülen sudan farklı olarak “mezar ziyareti esnasında” “mezarı” veya “mezarın üzerinde bulunan yeşilliği” sulamak çokça karşılaşılan bir adettir (KK 50).

Şekil 49 Görele Mezarlığında Mezar Üzerinde Bulunan Su Kabi

Bu uygulama için mezar kenarlarına veya mezarın üstüne çeşitli boyutlarda su kapları bırakıldığı gözlemlenmiştir. Bununla beraber aşağıdaki görselde olduğu şekliyle mezarın baş kısmına şişeye veya bardakla su bırakma uygulaması ile de çokça karşılaşılmıştır.

Şekil 50 Mahmutşevketpaşa Mezarlığında Başına Şişe İçerisinde Su Bırakılan Bir Mezar

4.) Mezara Ağaç / Çiçek Dikme

Derleme yapılan köylerde yaşayan kaynak kişiler bir kimsenin mezarının kapanmasının ardından mezara “yeşil bir dal”, “fidan”, “ağaç” veya “çiçek” dikmenin mezarda yatan kimse için “hayırlı” olduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeple gerek defin işleminin hemen ardından, gerekse daha sonra “mezar yaptırılırken” muhakkak mezar üzerine “ağaç” veya “çiçek” türünden bir bitki dikilmesine özen gösterilir (KK 2, 3, 4, 10, 11, 17, 18, 20, 22, 33, 38, 40, 41, 53, 54, 66, 67, 75, 77, 85, 88, 89, 95, 107, 109, 120, 126, 130).

Dereşeki’de bulunan bir kaynak kişi de mezarın üzerine ağaç ve çiçek dikmenin sevap olduğunu, mezarın üzeri ne kadar yeşil olursa altında yatan için o kadar iyi olduğunu, mezarın üzerindeki otların temizlenmesinin doğru olmadığını belirtmiştir (KK 10). Mezarı temizleme işinin “mezarın kaybolmaması” adına yapıldığını ifade eden kaynak kişi “esasta mezarlık kaybolacakmış zaten, üzeri dümdüz olurmuş” şeklinde mezara dair bir başka inancı aktarmıştır (KK 10). Mezarın üzerindeki otlara dair İshaklı köyünde bulunan bir kaynak kişinin ifadesi şu şekildedir: “Mezarın üzerindeki kuru otları kuru dalları koparacaksın, yeşilleri bırakacaksın. O yeşil dallar yapraklar sallandıkça mezarda yatanı zikrediyorlarmış. Babam rahmetli derdi ki benim mezarımdan sakın ha otları koparmayın, onlar orada sallanacak diyordu” (KK 75). Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi mezarın başına “kuşlar yesin diye” meyve ağacı dikildiğini, bunun yanı sıra mezarın başına çam dikmenin iyi olduğunu, mezarın üzeri ne kadar yeşillik olursa ölen kişinin o kadar günahlarının affolunacağına inanıldığını aktarmıştır (KK 2).

Şekil 51 Görele’de Yeni Kapanmış Bir Mezar Üzerine Dikilen Bir Fidan

“Osmanlı mezarlıklarına bugün de olduğu gibi daha çok servi ağacı dikilmiştir. Bilimsel araştırmaların amonyak çıkışıını önlediğini gösterdiği servi ihtiva ettiği reçine sebebiyle havaya hoş koku yayması, çevreye estetik bir görünüm vermesi, yaz kış yeşil kalması ve uzun ömürlü olması gibi sebeplerle seçilmiş, mezar taşı süslemeleri dâhil Türk görsel sanatlarında insana ölümü en rahatsız etmeyecek şekilde hatırlatan bir simge sayılmıştır” (Bozkurt, 2004: 521). Derleme yapılan köylerde mezarlıklara ve mezar başlarına “servi ağacı” başta olmak üzere “çam”, “çınar” gibi ağaç türleri yaygın bir şekilde dikilmektedir.

Şekil 52 Anadolu Kavayırı'nda Mezarın Baş Kısımına Dikilmiş Servi Ağaçları

5.) Mezara Bir Şey Bağlama veya Bırakma

Derleme yapılan köylerin mezarlıklarında mezarın üzerine, mezar taşına ya da kitabeye “bir şey bırakma”, “bir şey bağlama” gibi uygulamalar tespit edilmiştir. Bu uygulama için en çok kullanılan nesneler “tesbih”, “takke”, “başörtüsü” gibi kişiye ait eşyalardır. Bunun dışında mezarda bulunan kişinin yaşını ve vefat ettiği sıradaki durumunu gösteren bazı nesnelerin kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Görsel açıdan kayıt altına alınan bu uygulamalardan bir kısmına aşağıda yer verilecektir.

Şekil 53 Kılıçlı Köyü Mezarlığında Mezar Üzerine Bırakılan Bir Tesbih

Kılıçlı köyü mezarlığında incelemelerde bulunduğumuz sırada eski bir mezarın üzerinde bulunan tespihe el attığımızda yanımızda bulunan kişi “mezardan bir şey alınmaz, onundur o, gelirler, rahatsız ederler” şeklinde uyarıda bulunmuş, “tespihi aynı yere aynı şekilde koymamızı” tavsiye etmiştir. Tespihin mezara ne sebeple bırakıldığını sormamız üzerine “belki mezarda yatanın tespihidir, ondan bırakmışlardır, belki gelen çeksın ona dua etsin diye bırakmış olabilirler” şeklinde cevap vermiştir (KK 133). Kaynak kişinin tespihe yöneldiğimiz anda gayri ihtiyari uyarıda bulunmuş olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, ilk söylediği gerekçeye daha çok ihtimal verdiği çıkarımında bulunabiliriz. Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi ise mezarın başına takke, tesbih gibi eşyalar koymanın “batıl” olduğunu, bu tür uygulamaların kısmen eski inançlardan, çoğunlukla da ölen kimsenin yakınlarının bireysel anlayışından kaynaklandığını ifade etmiştir (KK 109).

Mezar üzerine veya kitabesine bırakılan / sarılan bir diğer eşya da “duvak”tır. Kaynak kişiler bir kadının nişanlıyken veya yeni evlenmişken vefat etmesi durumunda mezarı üzerine “gelinlik bırakıldığını” veya mezar taşına “duvak bağlandığını” belirtmiştir (KK 95, 96, 97). Bu tür uygulamalarda temel maksat mezarda bulunan kimsenin vefat ettiği sıradaki mevcut durumunu göstermektir. Göllü’de bulunan bir kaynak kişi Bozhane köyünde bir gelinin vefat etmesi sonrası gelinliğinin mezarının üzerine bırakıldığını şahit olduğunu ifade etmiştir (KK 95). Aşağıdaki görselde Akbaba köy mezarlığında kitabesine “kırmızı duvak” bağlanan bir mezar yer almaktadır.

Şekil 54 Akbaba Köyü Mezarlığında Başına Kırmızı Duvak Bağlanan Bir Mezar

Şekil 55 Görele Mezarlığında Üzerine Gelin Duvağı Bağlanmış Bir Mezar Kitabesi

Görele mezarlığında yer alan yukarıdaki mezar taşına ise bir “gelin duvağı” bırakıldığı görülmektedir. Duvağın hemen üstünde bir “tesbih” asılmış, kitabenin sağına ve soluna çiçek bırakılmıştır. Mezar taşının yan kısmında yer alan “temizlik malzemesi” de dikkat çekicidir. Serlevha kısmına işlenmiş olan iki gül motifi arasında aşındığı için okunamayan Arapça bir ibare bulunan kitabede yer alan diğer bilgiler şöyledir:

- Ey yolcu!
Ben de yaşadım geçtim
23 yaşında ecel şerbeti içtim
Beni gör kendini unutma
Ölüm insana her şeyden yakın
Fatma Arslan
D. 27.07.1986 – Ö. 05.12.2009
Ruhuna Fatiha

Aşağıdaki görselde ise mezarda bulunan kimsenin kimlik bilgilerinin yazıldığı tahta başlığa “Beykoz Spor Kulübü atkısı” bağlandığı görülmektedir. Aynı uygulama İshaklı köy mezarlığında bulunan bir mezarda da mevcuttur. Üzerine “Trabzonspor atkısı” bağlanan mezarın “bordo-mavi” renklerle(kulübün renkleri) donatılmış olması da dikkat çekicidir. Bu tür uygulamalarda, kişinin hayattayken “aidiyet” duyduğu bir nesnenin mezarına bırakılması ile mezarda bulunan kişinin mutlu olacağına inanılmaktadır. Bu durum, “mezar”ın, “ölen” kimse ile “geride kalanlar (eşya, nesne vs)” arasında “temas sağlayıcı” bir vasfa sahip olduğuna inanıldığıнын bir göstergesidir.

Şekil 56 Alibahadır Köyünde Başına Kulüp Atkısı Bağlanan Bir Mezar

Şekil 57 Görele Köyü Mezarlığında Üzerine Resim ve Yazılı Bir Not Bırakılan Bir Mezar

Görele mezarlığında yer alan yukarıdaki görselde ise mezar başına tutturulmuş bir resim ve hemen altına iliştirilmiş “Almanca bir not” yer almaktadır. Pembe kâğıt üzerine el yazısı ile yazılmış olan notta “Sen güzelsin, seni çok seviyorum, Hüseyin’in...” sözleri yer almaktadır. Yazının, mezarın üzerine bırakılan resimde bulunan çocuklardan biri tarafından yazılmış olma olasılığı yüksektir.

Şekil 58 Görele Köyü Mezarlığında Üzerine Oyuncaklar Bırakılan Bir Çocuk Mezarı

Görelle mezarlığında kaydedilen yukarıdaki görselde yan yana bulunan iki bebek mezarından birinin üzerine “oyuncak” ve “tenis topu” bırakıldığı, diğerinin baş tahtasına ise “emzik” ve “mendil” bağlandığı görülmektedir. Aşağıdaki görselde ise İshaklı köy mezarlığında yer alan bir çocuk mezarı üzerine bırakılmış bir “oyuncak araba” yer almaktadır.

Şekil 59 İshaklı Köy Mezarlığında Üzerine Oyuncak Araba Bırakılan Bir Çocuk Mezarı

6.) Mezar Taşına Resim veya Şekil Çizme

Osmanlı dönemi mezar taşlarında çokça yer alan ve her biri ayrı bir anlamı temsil eden “gül, lale, hurma, servi” gibi motifler Cumhuriyet dönemi mezar taşlarında da yaygın bir şekilde kullanılmış, bunlara ek olarak bu yeni dönemde mezar kitabelerinde eskiye nazaran daha farklı ve yeni şekillere de yer verilmeye başlanmıştır. Söz konusu şekiller, bazen mezarda medfun bulunan kimsenin mesleğini belirten bir motif, bazen ölen kimsenin aidiyet duyduğu bir kurum veya kuruluşun simgesi, bazen de son zamanlarda yaygınlık kazanan “ölen kişinin resminin kitabeye işlenmesi” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıda yer alan görselde Mahmutşevketpaşa mezarlığında bulunan bir mezarın kitabesinin serlevha kısmına “Galatasaray Spor Kulübü”nün armasının işlendiği görülmektedir. Geleneksel mezar süslemelerinde mezar kitabelerinin serlevha kısmına çoğunlukla “Hüvelbaki”, “Bismillahirrahmanirrahim”, “El-Fatiha” gibi başlık yazıları Arap veya Latin harfli şekliyle yazılmaktadır. Bu gelenek büyük oranda

devam etmekle birlikte görselde de görüldüğü üzere farklı uygulama örnekleri de mevcuttur.

Şekil 60 Mahmutşevketpaşa Mezarlığında Üzerinde Futbol Kulübü Arması Bulunan Bir Mezar Taşı

Aşağıdaki görselde Poyrazköy mezarlığında yer alan bir mezar taşına “balıkçı teknesi” işlendiği görülmektedir. Özellikle Anadolufeneri, Anadolukavağı, Poyrazköy gibi balıkçılığın ve denizciliğin yaygın olduğu köylerin mezarlıklarında üzerine “çapa”, “dümen”, “kanca”, “sandal”, “kayık”, “tekne” gibi meslek belirten motiflerin işlendiği mezar taşları oldukça yaygındır.

Şekil 61 Poyrazköy Mezarlığında Bulunan Bir Balıkçı Mezar Taşı

Örnekköy mezarlığında bulunan bir mezar taşında Orman İşletmesi'nin armasının ve çam ağacı motifinin işlendiği bir “ormancı” mezarı bulunmaktadır. Bununla beraber birçok mezarda “doktor”, “mühendis”, “mimar”, “avukat”, “hâkim”, “asker” gibi mezarda bulunan kimsenin mesleğini belirten motif, işleme ve desenlere rastlanmaktadır.

Şekil 62 Anadolukavağı'nda Üzerine Resim Konulan Bir Mezar Taşı

“Resim”, İslam’da bir “putlaştırma aracı” olarak değerlendirildiğinden (Başoğlu, 2007: 579) Müslümanlar çok uzun yıllar resim sanatına mesafeli yaklaşmış, özellikle kişi suretlerini resmetmekten kaçınmışlardır. Bu durum kendini mezar ve mezar taşlarında da göstermiş, mezar kitabelerine daha çok birtakım anlamları olan semboller, çeşitli bitki ve eşya motifleri kazınmış, işlenmiş veya resmedilmiştir. Bununla beraber söz konusu hassasiyetin son yıllarda zayıfladığını belirtmek mümkündür.

Şekil 63 Örnekköy Mezarlığında Üzerinde Resim Bulunan Bir Mezar Taşı

Derleme yapılan köylerin mezarlıklarında bulunan mezar kitabelerine mezarda bulunan kimsenin resminin koyulduğu örneklerle çokça karşılaşılmıştır. Eski tarihli mezarlarda nadiren görülen bu uygulamanın yakın zamanda inşa edilen mezarlarda gittikçe yaygınlaştığını gözlemlemiş bulunuyoruz. Anadolukavağı, Görele, Örnekköy gibi “Müslüman mezarlıklarında” kitabelerine resim konulan mezarlar mevcuttur. Ayrıca bir Katolik Hristiyan Mezarlığı olan Polonezköy mezarlığında bulunan mezarlarda da mezar başlarında bulunan Haç şeklindeki yapıların üzerinde mezarda bulunan kimsenin resmi yer almaktadır.

2.1.4.4.6.2. Mezar Taşı Yazıları

Derleme yapılan köylerin mezarlıklarında bulunan Osmanlı dönemi mezarların kitabelerinde yer alan mezar taşı yazılarıyla Cumhuriyet dönemi mezar taşı yazıları arasında birçok bakımdan belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Konuya dair yapmış olduğu çalışmada Mehmet Samsakçı söz konusu farkın sebeplerinden birini şu şekilde izah etmektedir: “Batı ile temas ilerledikçe, akıl ve bilim hâkimiyet sahasını ve dozunu artırdıkça, buna karşılık İslâmî hassasiyet azaldıkça Türk kültür ve edebiyatında ölüm olgusuna daha da dağınık, daha da patolojik bir zihin ve üslûpla yaklaşıldığı görülecektir. Bu yeni yaklaşım tarzı şüphesiz ki aynıyla mezar algısına ve “kitabe-i seng-i mezar”lara yansır” (Samsakçı, 2015: 17).

Derleme sırasında incelemelerde bulunduğumuz köy mezarlarında birçok mezar taşı yazısı ile karşılaşılmiştir. Bu mezar taşı yazılarının bir kısmı “ölenin ağzından kalanlara hitaben”, bir kısmı “kalanların ağzından ölene hitaben” söylenen sözlerin kitabeye geçirilmesiyle oluşmuştur. “Ölüm olayının anlatıldığı” mezar taşı yazıları da oldukça yaygındır. Aşağıda köy mezarlıklarında tespit ettiğimiz mezar taşı yazıları derlendikleri köy mezarlığının altında verilmiştir.

Akbaba Mezarlığı

- Hüvelbaki (Arap harfleriyle)
İyi mert uzun boylu
Elim bir kaza sonu
Kaderin bir oyunu
Seni aldı elimizden
Yeni Bosna personeli
Ruhuna Fatiha
D. 31.12.1957 – Ö. 14.3.1993
- Bismillahirrahmanirrahim (Arap Harfleriyle)
Kabir ziyaretinden murat merhuma duadır
Bugün bana ise yarın sanadır
Hacı Ahmet Salman
D. 1935 – Ö. 15.6.2004
Ruhuna Fatiha
- Raşit oğlu Yalçın Aşçıoğlu
Mezarına güller dakin
Bülbüller konsun
Bir Fatiha okuyun

Ruhu şad olsun
D.24.10.1977 – Ö. 21.11.1995

Alibahadır Mezarlığı

- Yaşım yirmi bire vardı
Tenim toprağa daldı
Vatani vazifemde şehit oldum
Muradım mahşere kaldı
Şehit Mustafa Canbuldu
Ruhuna Fatiha
D. 20.10.1952 – Ö. 6.10.1973
- Özlemdir insanı yiyip bitiren
Hasrettir çekip de acısı bitmeyen
Sevgidir kalplerden gözlere geçen
Sevgidir yanımızda olmasan da bitmeyen
Seni çok seviyoruz anacığım
- Özlemdir insanı yiyip bitiren
Hasrettir çekip de acısı bitmeyen
Sevgidir kalplerden gözlere geçen
Sevgidir yanımızda olmasan da bitmeyen
Seni çok seviyoruz babacığım
- Ölüm erken aldı
Kalanları yasa saldı
Kendim burada olmasam da
Okursunuz taşımda
Söndüm genç yaşımda
Beni rahmetle anın
Ağlamayın başımda
İzzet Apdioğlu 21.08.2017
- Öksüz kaldı yavruların
Tadı yoktu bayramların
Yarım kaldı anıların
Kalmadı artık soranların
- Genç yaşta beş yavrusunu yetim bırakıp
38 yaşında ahirete intikal eden Hüseyin Özer
D. 1960 – Ö. 22.10.1998

Anadolufeneri Mezarlığı

- Seni hiç unutmayacağız
Aliye Fatma Demir ve Merhum İbrahim Demir'in sevgili kızı
Yasemin ve Sema'nın değerli kız kardeşi
Elif Yavuz, Ata ve Asu Yılmaz'ın güzel teyzeleri Semra Demir
Her zaman bizimlesin
29.07.1964 – 07.05.2013
Ruhuna Fatiha
- Bismillahirrahmanirrahim (Arap harfleriyle)
Ali Haydar Hut Ailesi
Öldüren kim dirilten kim
Güzelliği veren kim alan kim
Bir güzel göstereyim gören gözlere
Ruhlarına Fatiha
- Genç yaşta iki yavrusuna hasret giden
Nurten Kökkıran
D.03.03.1961 – Ö. 18.06.2016
Ruhuna Fatiha
- Tabutun üstünde bir al bayrak
Tabutuna sarıldım ağlayarak
Kaderimmiş şehit anası olmak
Son kez öpeyim seni "şehit" yavrum.
Gümüşhaneli Şehit Er Abidin Keleş
D. 01.01.1992 – Ö. 06.02.2015
Ruhuna Fatiha
- Bismillahirrahmanirrahim
Hüve'l Baki
Yaradılışım ile hep onunla idim,
İrtihalimle O'na daha çok yaklaştım,
İnşallah şimdi yine O'nunlayım...
Musa Kazım oğlu Mehmet Ayetullah Keser
D.31.01.1924 – Ö. 02.09.2015
Ruhuna El-Fatiha
- Hasretin bir kor, yanıyor yüreğimde
Yokluğun bir sızı, duruyor içimde
Seni doya doya yaşadım gönlümce
Hakkını helal et canım eşim
- Canımız kalbimizdesin
Hayri Reis oğlu Güngör Turgay
D. 25.03.1952 – Ö. 29.01.2014
Ruhuna Fatiha

Anadolukavağı Mezarlığı

- Mithat Girit
D. 1947 – Ö. 16.2.1998
Bırakıp gittin bizi
Seni unuttuk sanma
Zaman alışmayı öğretir belki
Unutmayı asla
Ruhuna Fatiha
- Bir İlah uykusu olur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyette
Arif Kaptan (Arif Erdoğan)
D.1906 – Ö. 1968
Ruhuna Fatiha
- İlyas oğlu Hacı Dursun Ali Ketenci
D. 05.12.1938 – Ö. 12.02.2018
Ruhuna El-Fatiha
Kuzim
Eşin ve evlatların olarak biz senden razıyız
Rabbim de senden razı olsun babam
- Sinan Germek
D. 12.9.1968 – Ö. 24.2.1984
Baharına doymadan
İlim yolunda hayatını kaybeden
Sarı Sinan'ın ruhuna El-Fatiha
- İnnâ Lillâhi ve İnnâ İleyhi Râciûn (Arap harfleriyle)
Biz Allah'ın kullarıyız
Ve biz O'na döneceğiz
(Kara) Hasan Şimşek
D. 05.05.1932 – Ö. 14.08. 2007
Ruhuna Fatiha
- Hüvelbaki
Allah'ım divanına geldim
Utandırma sen beni
İncitmeden mezara bıraktı
Oğlum İlyas beni
Fatiha'dan unutmayın beni
Halim Şaşmaz ailesi
Şükriye Şaşmaz
D.T. 1876 – Ö. 7.10.1946
- Hüvelbaki
Faniden bakiye eyledi rihlet

Kabrimi Hak ide revze-i cennet
Halim Şaşmaz
Ruhuna Fatiha
D. 1888 – Ö. 1948

- İyi insan iyi dost
Saffet Madenci
Ruhuna Fatiha
1922 – 2005
- Dr. Ahmet Çalışkan
Geçmişten geleceğe uzanan çizgiyi
Yol boyunca yaşayacaksın
Gün gelecek gözlerin kapalı
Kelimelerin yankıları içinde
Hece hece dağılacaksın A. Ç.
D. 1927 – Ö. 2001
Ruhuna Fatiha
- Bismillahirrahmanirrahim (Arap harfleriyle)
Uğuz Ailesi
Yokluğunun kaçınıcı günündeyiz bilmiyorum,
O kadar uzun zaman oldu ki saymak istemiyorum,
Hiç dinmiyor, hiç dinmeyecek acın,
Çok güçlü sanıyorlar beni babam
Bilmiyorlar benim en zayıf noktamın sen ve annem olduğunu
- Kayabaşı Ailesi
Seni bekleyişimizin adı yok,
Sadece yüreğimizde lâl olmuş duamızsın...
- Bismillahirrahmanirrahim (Arap harfleriyle)
Gemici Ailesi
Nedim gemici D. 25.07.1959 – Ö. 12.06.2014
Ruhlarına Fatiha
- Hüvelbaki (Arap harfleriyle)
Molla Osman Oğullarından Receb ve İsmail ve İshak
Düzgit Kardeşler Aile mezarlığıdır
Rıcam budur bakıp geçme ey Muhammet ümmeti
Mevtanın diriden bir Fatihayı şerifedir minneti
- Zaman durmaz ömür akan bir sudur
İnsan oğlu yerli değil yolcudur
İnsan oğlu her ne geçirse serden
Çıplak gelir çıplak gider bu yerden

Senin hakkın ancak beyaz bir kefen
O da çürür toprak olur aradan çok geçmeden

Dereşeki Mezarlığı

- Nerde olursan ol
Bir gün ölümü
Sen de tadacaksın
- Burada
Diyarbakır Lice'de askerlik görevini yaparken
Vatan uğruna şehit olan Jan. Komando eri
Kenan Büyükçalışkan yatmaktadır.
Ruhuna Fatiha
D. 2.6.1969 – Ö. 31.10.1989
- Sıcacık gülüşünü
Gönülden özlüyoruz
Seni çok seviyoruz
Cefakâr annem Sevim
Ruhuna El Fatiha
D. 10.05.1939 – Ö. 12.05.2014
- Sedat Öztürk
Ruhuna Fatiha
D. 1930 – Ö. 1971
Bir Fatiha oku da
Kardeş burdan öyle geç
Akıl Allah nimeti
Düşün doğru yolu seç
Ben neydim ne oldum
Ne olacağımı düşün
Boşa yaratılmadım
Hesap vermek var er geç
- Çaresiz derde düştüm
Derdimin dermanını bulamadım hiçbir yerde
Allah huzura erdirdi beni bu yattığım yerde
İsmet Ceylan D. 06.02.1946 – Ö. 26.05.2012
Ruhuna Fatiha

Görelle Mezarlığı

- Her ne arar isen kendinde ara
Kudüs'te Mekke'de Hac'da değildir
Seyfi Yılmaz

D. 16.06.1956 Ö. 19.09.2000
Ruhuna Fatiha

- Biz bu elden gider olduk
Kalanlara selam olsun
Üstümüze hayır dua
Kılanlara selam olsun
Mehmet Sakallı
D. 03.08.1959 Ö. 01.04.2011
Ruhuna Fatiha

- Bismillahirrahmanirrahim (Arap Harfleriyle)
Emanet Ailesi
Sevgili Babamız ve Çiçek Annemiz
Ahmet Emanet D. 1914 - Ö. 3.10.1990
Gülüzar Emanet D. 1909 - Ö. 30.12.1991
Ey Allah'ım!
Şu çürümüş cesetlerin, ufalanmış kemiklerin Rabbi!
Bunlar dünyada sana inanarak çıkmışlardı.
Sen de onlara kendinden bir rahatlık ve bizden selam ulaştır.
Allah'ım! Onları "La İlahe İllallah"ın rahmet ve rahatına kavuştur,
Kalplerini Allah'ın Resulü Muhammed'in nuruyla aydınlat!

- H. Hüseyin Arslan
Bu dünyada çektim cefa
Ahirette Sürelim sefa
Bu kabirdekilere okuyun Fatiha
D. 1932 – Ö. 15.5.2005

- Deprem Şehidi
Samet Tuncer
Ruhuna Fatiha
D. 28.10.1986
Ö. 17.8.1999

- Bismillahirrahmanirrahim (Arap harfleriyle)
Öğreneceksin yüreğim
Öğreneceksin
Dünyanın hasret,
Ölümün vuslat olduğunu Hz. Mevlana
Eser Emanet
D. 08.05.1981 – Ö. 12.09.1995
Ruhuna Fatiha

- Ciğerimin içi yavrum
Vadem geldi gidiyorum

Seni ben terk ediyorum
Aman yavrum Kur'an oku

Pek kıymetli benim anam
Hasretine dayanamam
Ölüm bizi ayırıyor
Yüreğimi yaktın anam
Emine Sefer
Ruhuna Fatiha

- Ey yolcu!
Ben de yaşadım geçtim
23 yaşında ecel şerbeti içtim
Beni gör kendini unutma
Ölüm insana her şeyden yakın...
Fatma Arslan D. 27.07.1986 – Ö. 05.12.2009
Ruhuna Fatiha
- Emanet Ailesi
Canım annemiz babamız
Semadaki tüm yıldızları önünüze sersek
Tüm dünya nimetlerini size versek
Yine de hakkınızı ödeyemeyiz, evlatlarınız
Mehmet Emanet 1926 – 23.6.2006
Fatma Emanet 1928 – 19.4.2001
Ruhlarına Fatiha
- Acın yüreğimizden
Sevgin kalbimizden
Hiç eksilmeyecek
Eşin, Çocukların, Torunların
Muzaffer Dalka
16.02.1938 – 25.08.2012
- Abdullah Yıldız
D.T. 25.11.1962
Ö.T. 05.05.2005
Ben de senin gibi idim unutma Hüda'yı
Sen de benim gibi olacaksın oku Fatiha'yı
- Ömür dediğin ne ki
Dalda bir kuru yaprak
Bin sene de yaşasak
Sonumuz kara toprak
Muzaffer Savaş

Ruhuna Fatiha
D. 5.2.1943 – Ö. 8.7.2000

- Gitti gözyaşı dökmeden
Gitti acı çekmeden
Çok zor başlamak yeniden
Gitti bir veda etmeden
- Bismillahirrahmanirrahim (Arap harfleriyle)
Ölümü yattığın zaman
Yastığının altında,
Kalktığın zaman da
Burnunun ucunda bil! Hz. Ömer
Eser Emanet
D. 08.05.1981 – Ö. 12...1995
Ruhuna Fatiha
- Ölüm güzel şey budur perde ardından haber
Hiç güzel olmasaydı ölür müydü peygamber
Kamil oğlu İsmail Çiçek
Ruhuna Fatiha
- Hasan Çoruhlu
D. 01.01.1942 – Ö. 24.12.2011
Ziyarete huzur var
Gönülden eyle dua
Ruhları mutlu kılan
Üç ihlas bir Fatiha
Ruhuna Fatiha
- Babaların babası
Kıyamet günü yüzün ak,
Bineğin Burak
Yedi cehennem senden uzak
Sekiz cennet sana durak olsun
Mekânın cennet olsun
- Bu dünya bitmez sanma
Eceli uzak görme
Sağlığına güzelliğine güvenme
Ölüm var arkadaş unutma
Kemal Bebek
1935 – 7.12.2002
Ruhuna Fatiha
- Hüvelbaki (Arap harfleriyle)
Ana rahminden çıktım pazara

Çalıştım çabaladım kaldım zarara
Bir kefen aldım girdim mezara

- Hüvelbaki (Arap harfleriyle)
Necati Tokaç
Bir koca çınar gitti
Bir tarih daha bitti
Toprağın bol mekânın cennet olsun
D. 05.05.1953 – Ö. 23.04.2013
Ruhuna Fatiha
- Ahmet Koçoğlu
Dün ben de senin gibiydim unutma beni
Yarın sen de benim gibi olacaksın
Unutma bu sözlerimi
D. 05.11.1931 – Ö. 01.11.2009
Ruhuna Fatiha

İshaklı Mezarlığı

- Adımı yazdılar mezar taşına
Ne boyuma baktılar ne yaşıma
Alnıma yazılı geldi başıma
Allah'ım böyle yazmış ağlama anam
- Bir gonca gül idim açmadan soldum
Dünyaya doymadan ahrete göçtüm
Mustafa Karal
D. 27.04.2005 – Ö. 11.09.2008
Ruhuna Fatiha
- Küçük Emreydim açmadan soldum
İki yaşıma ömrümü sığdırdım
Anamın gözlerinde yaş oldum
Ağlama anam benim evim burası
- Hüvelbaki
Her şey hayal ölüm gerçek
Bu fani dünya da gelip geçecek
Süleyman oğlu Muhammet Şimşek
Ruhuna Fatiha
D. 15.5.1920 – Ö. 29.2.1992

Kaynarca Mezarlığı

- Güzel insanların kalbi,
Toprağa rahmet indiren yağmur misaline benzer;

Yağdıkça güzelleşir, güzelleştikçe huzur verir.
Mekânın cennet olsun kalbi güzel insan

- Ey Müslüman!
Güçlü imana, ihlaslı ibadete, güzel ahlaka sahip ol
Oku, çalış, durma
Maddeten ve manen güçlü ol
Bu maddi ve manevi gücünü
İslam'ı bütün dünyaya hâkim kılmak için harca
- Gelirken ağladım,
Giderken güldüm
Allah CC. baki her şey fani
Sabri Çırak D. 30.06.1943 – Ö. 10.06.1982
Refiye Çırak D. 01.09.1941 – Ö. 28.06. 2016
Ruhlarına Fatiha
- Rifat oğlu Kadir Aslan
D. 03.05.1938 – Ö. 19.04. 2014
D. Yeri: Borçka
Ruhuna Fatiha
Yokluğuna alışamadık
Aslında sana hiç doyamadık
Gittin dönmezsin artık
Sensiz yaşamak o kadar zor ki
Sen hep içimizde yaşayacaksın
Canım babamız...
- Rifat oğlu Mustafa Aslan
D. 05.02.1929 – Ö. 12.11.2011
D. Yeri: Rize
Ruhuna Fatiha
Yokluğuna alışamadık
Aslında sana hiç doyamadık
Gittin dönmezsin artık
Sensiz yaşamak o kadar zor ki
Sen hep içimizde yaşayacaksın
Canım babamız...

Kılıçlı Mezarlığı

- Bir gonca gül iken açmadan solduk
Genç yaşımızda dünyaya doymadan toprak olduk
Arkadaşlarımızı görünce ağlama anne
Murat Pamuk D. 1976 – Ö. 1997

- Hüvelbaki
Recep oğlu
Bayram Şentürk
Trafik kazasında vefat etmiştir
Ruhuna Fatiha
D. 1930 – Ö. 3.3.1962
- Yaşar Erden
D.1974 – Ö. 23.4.2005
Ruhuna Fatiha
Sen ölsen bile
Her zaman kalbimizdesin babacığım
- Toprağa gark olmuş nazik tenler
Söylemeden kalmış tatlı diller
Gelin duadan unutmayın bunları
Ruhlarına Fatiha
Nuray Sevim Yücel D. 1967 – Ö. 1989
- Bize emek verirken hiç karşılık beklemediniz
Annem ve sen ömrünüzce hiçbir vefa bulmadınız
Allah'ın rahmetiyle rahat uyuyun güzel insanlar
Cemalettin Bozkuş Ö: 2001
Şaziment Bozkuş Ö: 2009
- Asil babam rahat uyu
Emeğini verirken hiç karşılık umdun mu?
Ömrün boyunca babam
Hiç vefayı buldun mu?
- Mevtanın diriden bir Fatihadır minneti
Kabrimi ziyaret eden ey Resulün ümmeti
Bir Fatiha ihsan eden bulur cenneti
S. Hasibe Akkaş
Ö. 28.10.1967

Mahmutşevketpaşa Mezarlığı

- Rize Çayeli
Ali Sofu
D. 1.1.1951 – Ö. 22.6.2005
Baba başa taç idi

Her derde ilaç idi
Evlatlar ne olsa da
Babaya muhtaç idi

- Ben hala o günleri anarsam yaşıyorum
Sanki mutluluğumuz geri gelecek gibi
Hala güzelliğini kalbimde taşıyorum
Dalından koparılmış beyaz bir çiçek gibi

- Hüvelbaki (Arap harfleriyle)
Halim oğlu İsmail Akkaya
D. 1941 – Ö. 8.8.1996
Ruhuna Fatiha
Sevemedim Kara Gözlüm

- Bir mevtanın diriden
Fatiha'dır minneti
Kabri ziyaret eden
Ey Resulün ümmeti
Bize bir Fatiha ihsan
Eden bulur cenneti
Zahide Kıran
D. 1943 – Ö. 1963

- Hazırlıksız yakalandık ayrılığa ne çare
Ciğerimiz fena yandı yaralandık anne
Hatıralar canlandıkça yüreğimiz yanıyor
Tek tesellimiz hayat kısa
Bu ayrılık tez biter anne... E. Kırçak

- Muslu Ailesi
Dünya Sana!
Bir eş bıraktım, içi yaralı
Bir Anıl bıraktım gözleri yaşlı
Bir Kubilay bıraktım, buruk ve mahsun
Sorsalar bana dünyadan isteğimi
2 yavrum ile eşimi isterim
Onlar hemen gelmez, başka isteğin
O halde bana onları gösterin derim
Hülya Ayla Muslu
D. 07.08.1973 – Ö. 06.08.2002
Ruhlarına Fatiha

Şekil 64 Mahmutşevketpaşa'da Mezar Taşı Yazısı

- Bir gün ben de geleceğim
Geldim gülüm diyeceğim
Kaderimi çekeceğim
Seni tekrar göreceğim
Cengiz Kamil Muslu
D. 14.02.1966 -
- Ne umutlarla yattın o masaya
Kapadın gözlerini açmadın bir daha
Ne umutlarla bekledik o soğukta
Serum şişesi biricik oğlunun
Elinde kaldı kapıda
Bakmaya doyamadığım babaşkom
Kızının dünyası yıkıldı başına
30 yıllık eşin seninle girdi kara toprağa
Bekle bizi biz de geleceğiz bir gün yanına
Annemin tontışı bizim babaşkomuz
Seni seviyoruz
Arif Cesur
D. 02.01.1942 – Ö. 04.04.2006
Ruhuna Fatih
- Sağlığımda
Kapımı açmayan
Halimi sormayan
Evlat
Mezarıma gelip
Ağlamasın
- Ey müminler yurdun sakinleri
Allah'ın selamı üzerinize olsun
Bizler de inşallah sizlere kavuşacağız

Allah'tan bizim ve sizin için afiyet dilerim
Mümin Kızı Yüksel Sakal
D. 1955 – Ö. 16.5.2003
Ruhuna Fatiha

Örnekköy Mezarlığı

- Ayşe Çalık
D: 15.09.1927 – Ö: 17.11.2011
Benim dünyada hiçbir şeyim olmadı
Bir evim dahi olmadı
Anahtarım olup da
Kapısını açıp giremedim
Ben burada çok hüzünlüyüm
Benim en güzel evim mezar taşımdır
Ruhuna Fatiha
- Ölünün dili olsaydı diyecektir ki sana
Ben fırsatı kaçırdım tövbe et günahına (N.F.K.)
Havva Yavuz
Ruhuna Fatiha
D. 1933 – Ö. 17.11.1997
- Babaların babası,
Kıyamet günü yüzün ak,
Bineğin Burak,
Yedi cehennem senden uzak,
Sekiz cennet sana durak olsun.
Mekânın cennet olsun.
Eşin ve çocukların...
- İsmet Topaloğlu
D. 1.5.1952 – Ö. 15.2.2003
Ruhuna Fatiha
Sen babaların en iyisiydin
Bizim için hiç ölmedin
Kalbimizde yaşıyorsun
- Beni rahmetle anın
Ağlamayın başımda
Bugün bana
Yarın Sana
Bir Fatiha okusana
- Bismillahirrahmanirrahim (Arap harfleriyle)
Özdemir Ailesi

Esip geçtin yel gibi
Akıp gittin sel gibi
Var mı dünyada sen gibi...
Acın yüreğimden
Sevgin kalbimden
Hatıraların gönlümden
Hiç eksilmeyecek
Mekânın cennet olsun
Seviye Özdemir
D. 15.03.1952 – Ö. 06.05.2009

- Bak dışarıda kar yağıyor
Belki de bir daha bahara çıkamam
Zamansız ve ölümü bekliyorum
Kaderim bu dostlarım
Gidiyorum
İhsan Çelik
Ruhuna Fatiha
D. 1970 – Ö. 1993
- Yemyeşil gözlerinle baktığın dünyayı
sen yokken avuçlarıma sığdırdım
Neyi vardı bu dünyanın
Bizi böyle bıraktın
Sevda Keleş
D. 1985 – Ö. 5.6.2001
Ruhuna Fatiha
- Ne baharım kaldı ne yazım
Ne ağrım kaldı ne sızım
Faydası yok yalan dünyanın
Sana geldim Ya Resulallah
- İşte geldik sana dünya
Ne gerçeksin ne de rüya
Bir resim çizmişler suya
Sahte kalem sahte boya
Ruhuna Fatiha
- Ailen...
Ne seni unutacak kadar zaman geçecek.
Ne geçecek zaman seni unutmaya yetecek.
Yanımızda olmasan da seni unuturuz sanma
Zaman alışmayı öğretti ama
Unutmayı asla... Babam...

Paşamandıra Mezarlığı

- Hüvelbaki (Arap harfleriyle)
25 yaşındaki Sevim'e Allah rahmet etsin
Dünya'da koydu yavruları
Akıttı gözünden yaşları
Boyun büktü Yaradana
Doyamadan yavrularına
D. 1949 – Ö. 28.5.1974

Poyrazköy Mezarlığı

- Hüvelbaki (Arap harfiyle)
Bakıp geçme ey Muhammet ümmeti
Mevtanın diridendir bir Fatiha minneti
Âdem Ali Taşçı Kızı Münevver Kalafat
Ruhuna Fatiha
D. 1926 – Ö. 1951
- Hüvelbaki (Arap harfiyle)
Bakup geçme ricam budur ey Muhammet ümmeti
Mevtanın diriden bir Fatihadır minneti
Usta Osman Sarı
Sağında Eşi Zeliha
D. 1863 –Ö. 17.05.1952
- Hüvelbaki (Arap harfiyle)
Fâniden Bâkiye eyledi rihlet
Hak ide kabrini Ravzai cennet
Torlak oğlu Hacı Memiş Kerimesi Zeliha
Ruhuna Fatiha
D. 1873 – Ö. 1947
- Hüvelbaki
Bir Fatiha okumadan
Geçme muhterem yolcu
Budur Müslümanın
Din kardeşine borcu
Hadiye Torlak
Doğum 1869 – Ölüm 1975
- Hüvelbaki (Arap harfleriyle)
Gün ecel geldi
Ana olmaz aman

Cürmümü affeyle
Yarabbi el Aman
Mağfiret kıl
Olmasın halim yaman
Kim gelirse kabrime
Fatiha kılsın ihsan
Miktat Oğ D. Ali Torlak
D. 1307 – Ö. 1957

- Ey ziyaretçi
Bir gün ben de senin gibiydim
Bir an düşün de Fatiha okumadan geçme
Torlak Eyüp Eşi Fatma
Doğum. 1283 Ölüm 1365
- 1314te Rize'den göç ederek
Bu köye ilk gelen Torlak Mustafa Kaptan Oğlu Eyüp
Ruhuna Fatiha
Doğum. 1275 - Ölüm. 1357
- Hüvelbaki (Arap harfleriyle)
Ziyaretten murat bir duadır
Bugün ecel bana geldi ise yarın sanadır
Harun kızı Rukiye Coşkun
Ruhuna Fatiha
D. 1872 – Ö. 1942
- Arama çok saadet
Öleceksin nihayet
Perüze Hala'nın Ruhuna Fatiha
Ö. 21.10.1949
- Sizden ayrılıp geldik buraya
Artık mahşer günü geliriz bir araya
Molla Osman oğlu Salih Dayının Ruhuna Fatiha
Ö. 24.8.1938
- Hanedan-ı Ehl-i Beytin aşığı
Muhammet Ali'dir onun maşuku
Yaşarken ölenler öldükçe dirilir
Vahdetin sırrı kesretle bilinir
Anadır bu toprak seni besler ömrünce
Sonunda ananın koynuna girilir
Kayıkçı Ahmet Usta

- Nurhan Kokoş
Çanakkale şehitlerini ziyarete gittim.
Şehitlerin analarına imrendim.
Dönüş yolunda Nurhan'ımı Çanakkale yolunda şehit verdim.
Nurhan'ım anneler gününde bana canınla mı hediye verdin?
Beni anneler gününde şehit anası ettin
Ümraniye Atatürk İlköğretim Okulunun Çanakkale Gezisi Şehidi
D. 18.5.1988 – Ö. 10.5.1997
Ruhuna Fatiha
- Trol (Sandal Resmiyle)
Hayatımı adadım derya denize
Doyamadım genç yaşımda hiçbirinize
Allah verir Allah alır veda eyledim
Onun aşkından ben hepinize
Cem Yıldırım
Ruhuna Fatiha
D. 1980 – Ö. 23.1.2011
- (Türk Bayrağı ile beraber)
Henüz girmişti baharına 21 yaşına
Tuz katılmamıştı tatlı pişen aşına
Hevesle gitmişti vatan borcuna
Şehit yazıldı mezarının taşına
Berkan Balcı

Zerzevatçı Mezarlığı

- Aziz Çelik
09.08.1992 tarihinde
PKK ile çatışmada şehit düşen
Aziz Çelik'in ruhuna Fatiha

2.2. Giyim Kuşam

“İnsanın giyinme temelinde ortaya koyduğu maddi-kültürel yaratımlarına genel olarak “giyim kuşam” denilmektedir” (Keskin, 2019: 316). İnsan için temel bir ihtiyaç olan giyinme içinde bulunduğu kültürün etkisiyle renklenip şekillenerek estetik bir yaratı olarak çeşitlilik göstermektedir.

Keskin, insanlık tarihinde giyim-kuşamın “öncelikle sıcak-soğuk, küçük ya da büyük çaptaki yırtıcı/zarar verici canlılar, mahremiyet vb. dış unsurlardan korunmaya yönelik işlevlerle ortaya çıkmış” olduğunu belirtirken; “giyim kuşam ve süslenmenin yalnızca bir maddi kültür ögesi olarak değil, sosyal ve kültürel değişimleri, bireyin ve

toplumun estetik anlayışını, inanç ve değerleri, duygu ve düşünceleri, ekonomik düzey ve değişkenleri, sosyolojik ve psikolojik eğilimlerini, sosyal tabakalar olarak halk gruplarının üretim ve tüketim faaliyetlerini” yansıttığının da üzerinde durmaktadır (Keskin, 2019: 339).

Derleme yapılan sahanın ülkenin çeşitli bölgelerinden göç almış olması durumu, yöredeki “giyim-kuşam kültürü”nde de kendini göstermiştir. Göçün gerçekleştiği erken dönemde “yerel kıyafetler”in kullanımı oldukça yaygınken günümüzde “kılık kıyafet” ve “giysi kültürü”nün “tektipleşme” eğilimi gösterdiği gözlemlenmektedir.

2.2.1. Kadın Giyim Kuşamı

Kadın kıyafetleri arasında başa takılanlar/örtülenler, vücuda giyilenler; üste giyilenler, alta giyilenler ve ayağa giyilenler yer almaktadır. Derleme yapılan köylerde başa takılanlar/örtülenler genellikle “başörtüsü, ferace üstü, eşarp, tülbent, çember, yazma” olarak adlandırılmaktadır (KK 2, 19 25). Bir kaynak kişi evlendikten sonra başını kapadığını, köyde yaygın olarak kullanılan ferace üstünü “siyah bir şey vardı tülbent değil de onun kalını onu böyle bağlardı, bunu bu tarafına sokarlardı bunu bu tarafına” ifadesiyle anlatırken o dönem kendisinin başına bu örtüyü değil “eşarp” bağladığını belirtmektedir (KK 2).

Vücuda giyilen giysilerden üst giysileri arasında “yelek, gömlek, kazak, hırka, süveter, palto, pardesü, ferâce, peştamal, elbise” ve köy kadınlarının sıklıkla giydiği “yeldirme” bulunmaktadır (KK 2,10, 11, 13, 18, 19, 20, 25). Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü’nde “yeldirme”yi “kadınların serbest gezinmek için ferâce (ve çarşaf) yerine giydikleri hafif üst libâsı” olarak tanımlamakta “baş a bir başörtüsü (yemeni, namaz bezi, dülbend) alınarak” giyildiğini belirtmektedir (Koçu, 1969: 241).

Şekil 65 Yörede Kadınların Genellikle Dışarı Çıkarken Giydikleri Yeldirme Adındaki Kıyafet

Bir kaynak kişi yeldirmeyi “uzun feraceye benzer kolsuz giyecek” şeklinde tanımlamaktadır (KK 2). Üst giysilerinden “peştamal” ile ilgili ise İshaklı köyünde bulunan bir kaynak kişi “Peştamal günlük kıyafet olarak giyilmiyor artık, eskiden giyerlerdi. Ama şimdi düğünlerde falan giyenler oluyor” (KK 73) şeklinde bilgi vermiştir. Geçmişte kadınlar tarafından sıklıkla tercih edilen ferâcelerin artık eskisi kadar kullanılmadığı da tespitlerimiz arasındadır. Mahmutşevkatpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişi derleme esnasında üzerindeki tanıtarak günümüzde bu üst giysilerinin artık dikilmediğini şöyle ifade etmiştir. “Bak bizim eski giyimlerimiz. Eskiden feraceler vardı Amerikandan⁴⁷ dikilirdi beyaz, sonra boyanırdı. Ama şimdi satın alma çıktı ya bunlar böyle dikmeyiz artık. Şalvar giyeriz, yeldirme, pardüse. Yerine göre giyiniriz” (KK 19). Kadınların alt giysisi olarak kullandıkları arasında “etek, şalvar, entari, üç etek, fistan, pantolon” yer almaktadır (KK 10, 11, 18, 19).

⁴⁷ Kaynak kişi “amerikandan” ifadesiyle halk arasında “amerikan bezi” olarak adlandırılan bezi kastetmektedir.

Şekil 66 Mahmutşevketpaşa'da Eskiden Kadınlar Tarafından Giyilen Entari

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan Bahriye Gül, eskiden köyün yerlileri tarafından “entari” giyildiğini daha sonra köye muhacirlerin gelmesi ile “şalvar” giymeye başladığını şöyle aktarmaktadır: “Biz şalvar giymezdik entari giyerdik. Yeldirme de giyiyoruz üstüne. Evde elbise, dışarıya çıkarken üstüne yeldirme. Burada muhacirlardan gördük biz şalvar donu giymeyi. Şalvar giymezdik” (KK 18). Eski bir kadın giysisi olan “üç etek” gündelik kıyafet olarak kullanılmıyor olsa da “kına gecesi” gibi özel gün ve eğlencelerde bir nevi “kostüm” olarak kullanıldığı kaynak kişilerce ifade edilenler arasındadır (KK 10, 11).

Şekil 67 Mahmutşevketpaşa'da Eskiden Giyilen Bir Şalvar

Ayağa giyilenler arasında kadınların ev içinde kullandıkları genellikle “patik, çetlik, terlik” ve “nanişli çorap” olarak adlandırılan yünden veya iplikten örülen ayak giyeceği yer almaktadır. Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan muhacirlere özgü bir

giyecek olan “nanişlı çorap” bu köyde bulunan kaynak kişi tarafından “Nanişlı çorap, muhacirlerin meşhur çorabı” olarak ifade edilmektedir (KK 25). Kaynak kişilerin ifadesine göre “nanişlı çorap” için kullanılan “koyun yünü” kazanda kaynatılıp “kök boyası” ile boyanmakta, ardında kazana rengi tutması için “sirke” dökülmektedir (KK 20). Patik ise “beş şişle, çorap iğnesi ile” örülmektedir (KK 18) .

Şekil 68 Mahmutşevketpaşa’da Giyilen Nanişlı Çorap

Köylerde genellikle ayakkabı olarak genellikle “kara lastik”, “naylon ayakkabı” kullanılırken geçmişte “çarık” giyildiği kaynak kişilerce ifade edilmiştir (KK 2, 20, 25).

2.2.2. Erkek Giyim Kuşamı

Erkek giyim kuşamını kadın giyim kuşamının sınıflandırıldığı gibi sıralamak mümkündür. Erkek giyim kuşamında üste giyilenler genellikle “gömlek, yelek hırka, ceket” gibi kıyafetlerdir (KK 2, 20, 25, 109). Alta giyilen kıyafet genellikle pantolondur. Pantolon genellikle kumaş ve bol tercih edilmektedir. İçe giyilen kıyafetler ise “amiral donu” ve “paçalı don” olarak adlandırılan dize kadar uzanan kıyafettir (KK 109).

Geçmişte erkeklerin genellikle düğünlerde boyunlarına atmak için işlenmiş “damat çevre”leri, üzerlerine giydikleri “cepken” adı verilen kısa üst giysileri bulunduğu kaynak kişilerce ifade edilenler arasındadır (KK 20, 25).

2.2.3. Bebek ve Çocuk Giyim Kuşamı

Yeni doğan bebekler için genellikle kullanılan kıyafetler “zıbın, kundak, hastane çıkışı” şeklinde adlandırılmaktadır (KK 2, 10, 11, 67). Ayrıca “yelek, patik, hırka” da aile bireyleri tarafından bebek için örülen kıyafetler arasındadır (KK 10, 11, 18, 19, 25). Kaynak kişiler günümüzde elde örülen “el emeği göz nuru” bebek kıyafetlerinin eskisine nazaran pek kalmadığını her şeyin “satın” alındığını ifade etmektedirler (KK 2, 3 10, 11, 17, 18).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HALK BİLGİSİ

“Halk biliminin, çevreyi oluşturan canlı, cansız doğal nesnelerle ilgili çeşitli düşünceler, deneyimler ve uygulamalar sonucu ortaya çıkan ve sürekli kullanılır duruma getirilmiş bilgilerden oluşan alanına halk bilgisi denir” (Aça, 2017: 399). Halk bilgisi söz konusu olduğunda onun bazı yönleri itibariyle diğer bilgi türlerinden ayrıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle bilginin “elde edilişi, muhafazası ve aktarımı” evrelerinde halkın kendinden kaynaklanan birtakım uygulama ve pratiklerle bir metot oluşturduğu söylenebilir. Bilgiyi elde etme aşamasında “zaman ve yaşanmışlık” kavramları bir kıstas oluşturur ve kendisine ulaşan bilginin “zamanı aşmışlığı” ve “tecrübe edilmişliği” halk için en büyük referans halini alır. Bilginin muhafazası ve aktarımında ise “pratik, uygulama, tatbik” gibi kavramlara ek olarak “sözlü kültür ortamı”nın kendine has koşulları önemli rol oynar. Bilginin “tecrübeye dayalı” olarak üretildiği, mevcut toplum tarafından çeşitli uygulamalar yoluyla muhafaza edildiği ve yine birtakım yol ve yöntemlerle kendinden sonraki nesillere aktarıldığı bu döngü sayesinde yeni nesiller halk bilgisini “kalıp” olarak alır ve kullanır. Bu döngünün var oluşu ve süreklilik kazanması halk bilgisinin zamanla kendi sistematığının oluşmasını sağlamakta, bu durum ise halkın kendisini ve uygulamalarını konu edinen halkbiliminin söz konusu süreci ele almasını ve incelemesini gerekli kılmaktadır.

Bu bölümde derleme çalışmaları sırasında sahada elde edilen halk bilgisi, “Halk Hekimliği”, “Halk Veterinerliği”, “Halk Botaniği”, “Halk Meteorolojisi”, “Halk Takvimi” başlıklarıyla verilecektir.

3.1. Halk Hekimliği

Halk Hekimliği, halk bilgisi türlerinin kullanım alanı en geniş olan dalıdır denilebilir. Hiç şüphesiz bunda insanın en temel gereksinimlerinden olan “hayatını devam ettirme” güdüsünün insanda ve toplumda meydana getirdiği arayışların payı büyüktür. Orhan Acıpayamlı Halkbilim Terimleri Sözlüğünde halk hekimliği için “halk sağaltmanlığı” terimini kullanmakta ve “halkın, sayrılıktan⁴⁸ korunmak ve sayrılığı sağaltmak amacıyla başvurduğu doğal, büyüsel ve dinsel yöntemlerin tümü” şeklinde tanımlamaktadır. Pertev Naili Boratav da halk hekimliğini “Halkın olanakları bulunmadığı zaman veya başka nedenlerle hekime başvuramayınca veya başvurmak

⁴⁸ Sayrılık: hastalık

istemeyince hastalıklarını teşhis ve tedavi amacıyla uyguladığı yöntem ve işlemler" şeklinde tanımlar (Boratav, 1973: 149). Bu yöntem ve işlem bilgisine sahip olan ve sahip olduğu bilgi doğrultusunda birtakım pratikleri uygulayan kişilere halkbilimi en kabul gören şekliyle "halk hekimi" derken, derleme yaptığımız sahada bulunan kaynak kişiler bu tür kişileri "Kocakarı", "Ocaklı", "Testirli", "El almış", "Kırıkçı", "Eski Kadınlar", "Büyükler" şeklinde adlandırmaktadır. Bu adlandırmaların yanı sıra, sağaltma işlemini gerçekleştiren kişinin ismine eklenen "nine, abu(abla), agu(abi), yenge, ana" gibi kullanımlar da mevcuttur. Ayrıca hoca, şeyh, büyücü ve üfürükçüler de halkın halk hekimliği kapsamına giren bazı tedavi ve uygulamalar için başvurduğu kişilerdendir (KK 109, 20, 46, 50, 26, 111).

Halkın, en genel haliyle "hastalığın da şifanın da Allah vergisi" olduğuna inanıyor oluşu, halk hekimliği ile dinsel-büyüsel pratik ve uygulamalar arasında doğrudan bir bağ oluşmasını sağlamış, bu durum iki alan arasında ayrım yapmayı güçleştirici bir geçişkenlik oluşturmuştur. Halk inançları kendisini en çok halk hekimliği uygulamalarında göstermiş, halk hekimliği de en yaygın olarak kendisine inanç sahasında alan bulmuştur. Bu sebeple bir yöredeki halk hekimliği uygulamaları biraz da o yörenin halk inancının ürünüdür diyebiliriz. Bu yaklaşıma göre, hastalık kavramının kapsamı genişlemekte, "hastalığın gerek insanlardan gerekse doğaüstü varlıklardan gelebilecek tehlikeler sonucu oluşabileceği" ortaya konmaktadır (Boratav, 1973: 149). Acıpayamlı da halkın hastalıklara sebep olarak neleri gördüğü sorusu üzerinde durmuş ve "büyücülerle dinsel ve sihirsel tedbirsizliklerin de hastalıklara sebep olacağı kanısının halk arasında yaygın olduğu" tespitinde bulunmuştur. Buna göre "halk hastalıktan korunmak amacıyla bazı tedbirlere başvurur. Bu tedbirler üç başlık altında toplanmıştır:

1. Dinsel Tedbirler
2. Sihirsel Tedbirler
3. Tecrübeye Dayanan Tedbirler" (Acıpayamlı, 1969: 1)

Dinsel tedbirler daha çok "Allah'a itaat, dini ibadetlere riayet" şeklinde kendini gösterirken, sihirsel tedbirler ilk olarak "cin, peri gibi olağanüstü varlıklardan kendini koruma, bu varlıkların olduğuna inanılan bölgelerden uzak durma" gibi uygulamaları kapsamaktadır.⁴⁹ Hastalığa yakalanılması durumunda bu kez "tedavi" maksadıyla

⁴⁹ Dinsel ve sihirsel tedbirler "halk inançları" bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacağından burada varlığından bahis ile yetinilmiştir.

bazı büyüsel uygulamalara başvurulur. Bu aşamada en çok kullanılan üç büyüsel yöntem “taklit”, “temas” ve “devretme” büyüleridir (Aytar, 1980: 7). Tecrübeye dayanan tedbirler ise doğrudan hayatın içinden, yaşanmışlığın getirisi olarak elde edilen tecrübi bilgiye dayalı tedbirlerdir. Bunlara “soğuktan korunmak, rüzgârda kalmamak, terliyen soğuğa çıkmamak” gibi örnekler verilebilir. Acıpayamlı bu tasnifin ardından “Türkiye Folklorunun bünyesine sihirsel uygulamaların hâkim olduğunu” da belirtmiştir (Acıpayamlı, 1961: 141). Bu tespit derleme yapılan saha için de büyük ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Kaynak kişiler, hastalıkların insan için birer “imtihan aracı” olduğunu, “Allah’ın istemesi durumunda hastalık ve musibetin muhakkak başa geleceğini, şifa verenin esasta sadece Allah olduğunu, ancak kişinin de birtakım tedbirler alması gerektiğini” ifade etmektedir (KK 2, 10, 20, 26, 40, 46, 84, 88, 95, 107, 109).

Halk hekimliği, yalnız hastalık sonrası hastanın tedavi sürecini değil, “hastalıktan korunma”, “hastalığın belirtileri” gibi evreleri de kapsamaktadır. Bu durum halk hekimi ile yörede yaşayan kimselerin arasında aktif bir ilişkinin oluşmasını sağlamakta, bu ilişkinin doğal neticesi olarak halk hekimi, bulunduğu yörede yaşayan insanların hayatının hemen her aşamasına eşlik etmekte ve olanlara şahit olmakta, bu bağ yöredeki insanların gözünde kendileri için “şifa kaynağı” olan halk hekimlerinin saygınlığını artırmaktadır. “Günümüzde ilim ve tekniğin hızla değişmesine, en ücra köylere kadar yayılmasına, hekim sayısının artmasına rağmen halkın, belirli hastalıkları hala atadan, babadan gördüğü şekilde bilim dışı yollarla tedaviye çalıştığı bir gerçektir” (Bayat, 1987: 47). Hiç şüphesiz bunda “eski alışkanlıkların” payının büyük olduğunu söyleyebiliriz. Derleme yapılan köylerde kaynak kişiler eski zamanlarda “zorunda kalmadıkça” doktora gitmediklerini, bunda maddi ve fiziksel nedenlerin(ekonomik durum, hastanenin olmayışı, ulaşımın zorluğu) etkili olduğunu, bununla beraber köylerinde bulunan “hoca”, “kocakarı”, “ocaklı” olarak adlandırılan köy büyüklerinin büyük hastalıklar dışındaki rahatsızlıkları bir şekilde iyi ettiklerini ifade etmişlerdir. Derleme çalışmaları sonucu halk hekimliği uygulamalarının yörede eskiye nazaran azaldığını, ancak bu uygulamalara olan inancın varlığını devam ettirdiğini gözlemlemiş bulunmaktayız. Kaynak kişilerin bu doğrultudaki bazı beyanlarını şu şekilde sıralayabiliriz: “Koca karı ilaçlarında çok faydalar var biliyor musun; doktorların bile keşfedemediği faydalar var (KK 46).” “Kocakarı ilaçları çok olurdu eskiden. Şimdi herkes tahsilli, o ilaçları kabul etmiyorlar ama çok faydalarını gördük, hala da görenler var” (KK 50). “Eskiden ilaç mı varmış ya, hep bitkiden

yaparmış büyükler, kocakarılar” (KK 33). “Eski doktorlar da şu bitkileri bul şu kadar ye derlermiş. Demek ki bir şey var bu otlarda” (KK 31, 34).

Halkın, genellikle hekimin olmadığı yerlerde, hastalığın daha hafif olduğu aşamada yine yörede bulunan halk hekimlerine başvurması yaygın olarak görülmekteyken, daha az rastlanmasına karşın gittikçe yaygınlaştığını da belirtmek şartıyla, çoğunlukla şehirde yaşayan, modern tıp ve doktor tedavisinden yanıt alamayan kimselerin “son çare” olarak halk hekimliği uygulamalarına başvurduğu örnekler de görülmektedir. Kent ortamının imkânlarına sahip olmayan bölgelerde yaşayanlar için bir hastalık söz konusu olduğunda hastalığın tedavisi adına başvuru sıralaması “halk hekimi > doktor” şeklindedir. Bu sıralamada halk hekimliğini önceleyen bazı unsurlar vardır. Bunlardan ilki hastalığın “büyü, nazar, cin, peri” gibi soyut veya doğaüstü güçlerin tesiriyle oluşmuş olabileceği ve bu hastalıkları ancak “bu işlerden anlayan birilerinin” iyi edebileceği inancının varlığıdır. Bir diğer unsur ise halk hekimlerinin söz konusu problemin kaynağına yakınlığıdır diyebiliriz. Bu durum hasta kimseler veya hasta yakınları tarafından adeta “yerinde çözüm” olarak değerlendirilmekte ve halk hekimine başvurmayı cazip kılmaktadır. Hasta yakınlarının veya o çevreden birilerinin halk hekiminin daha önce benzer rahatsızlıkları tedavi ettiğine yönelik telkinleri de kişileri halk hekimine yönlendirmektedir. Derleme yaptığımız Beykoz ilçesinin köylerinin büyük çoğunluğunda haftada bir gün doktorun geldiği “sağlık merkezleri” bulunmaktadır. Kaynak kişiler bu hizmet alımının halk hekimlerine olan ilgi alaka ve başvuruyu azalttığını, köylere doktorun gelmesinden sonra halk hekimlerine çoğunlukla “nazar okuma, korkuluk basma, temre okuma” gibi daha çok dinsel büyüsel uygulamalar için gidildiğini ifade etmektedir. (KK 1, 2, 9, 20, 26, 40, 88, 95,107, 109, 111)

Şehir/kent hayatı yaşayanlar içinse bir hastalığın tedavisi söz konusu olduğunda kendisine ilk başvurulacak kişi “doktor”dur. Derleme yapılan sahada ilçe merkezine, dolayısıyla “hastaneye” daha yakın olan köylerde “halk hekimliği” uygulamalarına diğer köylere nazaran daha az başvurulduğu kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda tespit edilmiştir. Fakat yörede yaşayanların “hastaneye” ve “doktora” ulaşabilir olmalarına karşın “halk hekimliği uygulamaları kapsamına giren birtakım tedavi usullerini” toptan terk etmedikleri de açıktır. Akbaba, Dereseki, Kaynarca, Elmalı, Örnekköy gibi merkeze yakın köylerde yaşayanlar, bir hastalık söz konusu olduğunda daha evvelden ilk olarak “ocaklı” bir kimseye, “halk hekimi”ne başvuruyorken bugün “hastanede” tedavi olamaması durumunda “son çare” olarak

yine bu uygulamalara başvurmaktadır (KK 10, 2, 53). Bu durum, halk hekimliği uygulamalarının “inanç” kavramı ile olan güçlü bağından kaynaklanabilir. Yukarıdaki tespit bize bir yorumda daha bulunmayı mümkün kılmaktadır: Resmi tedavi yolları halk hekimliği uygulamalarını azaltıyor olsa bile topyekûn ortadan kaldırmamaktadır.

3.1.1. Ocak/Ocaklı, El Alma, Testir

Halk hekimliğinde ocak veya ocaklı diye eş anlamda kullanılan iki kelime ile adlandırılan kişiler, bir veya birkaç hastalığı iyi edebilme gücüne sahip olduklarını söyleyen, bu işin metotlarını bilen kimselerdir (Duvarcı, 1990: 34). Boratav, ocak veya ocaklı olarak adlandırılan bu kimselerin çoğunlukla belli bir hastalığı sağaltmada uzmanlaşmış kimseler olduğunu (“sarılık ocağı”, “fıtık ocağı” gibi) ve sağaltma aracı olarak daha çok büyüsel yöntemler uyguladıklarını, bununla beraber ilaç sayılabilecek birtakım yiyecek veya içeceklerin de kullanılabildiğini ifade etmektedir (Boratav, 1973: 137). Orhan Acıpayamlı da ocaklıların hastalıkları sağaltmak için büyük çoğunlukla “büyüsel yöntemler”e başvurduğu üzerinde durmuş ve ocaklıların “Türk halkının hakiki doktoru” olduğunu, bu geleneğin Orta Asya’ya kadar dayandığını, günümüz ocaklılarının “Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış şekli” olduğunu ifade etmiştir (Acıpayamlı, 1969).

Yukarıda yer alan tanımlardan yola çıkarak modern tıpta olduğu gibi halk hekimliğinde de bir ihtisaslaşmanın mevcut olduğunu, ocaklıların belli alanlarda ihtisas sahibi “uzman halk hekimleri” olduğunu, el almış olmanın veya ocaklı olmanın “yeterlilik göstergesi” olarak değerlendirildiğini ifade edebiliriz. Ocaklıların belli alanlarda uzmanlaşmış olduğu bilgisini görüşme yaptığımız bir kaynak kişi şu şekilde teyit etmektedir: “Her şeyi herkes yapamaz. Bir hastalığı tedavi edebilmek için onun ocaklısı olmak gerekir. Temre okumanın, nazar okumanın, korkuluk çıkarmanın, kırık çıkık işlerinin ocağı vardır. Benim bildiğim bir şey varsa ben yaparım. Birisi bana gelmişse ben ona bu benim işim değil filan yere gidelim derim. Onun da ocaklısı vardır. Bazen de onun taktiğini bana o kişi vermiştir. Sen bu işleri yapıyorsun, bunu da yaparsın diye” (KK 109). Hastalıkları, doğaüstü yöntemlerle sağaltma gücünde olduğuna inanılan bu kimseler erkek ya da kadın olabilir. Çoğunlukla erkek ocaklılar erkekleri, kadın ocaklılar da kadınları tedavi eder (Acıpayamlı, 1978: 76). Derleme esnasında görüştüğümüz halk hekimliği uygulamalarında bulunan iki kadın kaynak kişi erkeklere de sağaltma işlemleri uyguladıklarını ancak çoğu zaman gizlediklerini

şu şekilde ifade etmiştir: “Bazı erkekler gelir bana, onları da okurum. Bana Züdiye Teyze erkekleri okuma derler ama onlar benim çocuklarım der okurum” (KK 20). “Erkeklerle de iğne vuruyorum ama kocam bilmiyor. Karısının ismini veriyorum, öyle vuruyorum. E şimdi ona günah değil mi?” (KK 2)

Ocaklılarla ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer husus, hastalıkları sağaltma yetkinliğini nasıl elde ettikleri sorusudur. Bir kimsenin ocaklı olabilmesi için ya ocaklı bir soydan geliyor olması, ya da ocaklı bir kimseden el almış olması gerekir (Boratav, 1973: 138).

Derleme yaptığımız köylerde kendisinin “ocaklı” olduğunu söyleyen kaynak kişiler mevcuttur. Anadolukavağı’nda Berrin Perişanoğlu⁵⁰ adındaki kaynak kişi “ocak nedir?” sorumuza cevap vermiş, kendisinin nasıl ocaklı olduğunu şu şekilde anlatmıştır: “Benim nenem kırıkçıydı. Ondan el aldım. Ocak ona deniyor işte, ocaklı deniyor. Hani şimdi ses sanatçıları şarkı söylüyor da “alaylı” deniyor ya, senden öğreniyor ondan öğreniyor alaylı oluyor. Buna da ocaklı diyorlar. Ne yapmış bana nefesini vermiş, hu yapmış, “ben sana nefes verdim, okumayı yap bir şey olana” demiş mesela (KK 109).” Kaynak kişi “birine el verecek olsanız nasıl bir uygulama yaparsınız?” sorusuna da “Nefesimi ona okurum. Sana nefesimi veriyorum derim şifa olsun diye. Aç ağzını derim ağzının içine “huh huh” yapar nefesimi veririm. Sen okuyabilirsin artık bundan sonra derim. Böylece ona izin vermiş oluyorum, öyle oluyor. Bu eski atalardan beri böyledir.” şeklinde cevap vermiştir (KK 109).

Mahmut Şevket Paşa köyünde “ocak” veya “ocaklı” yerine “testirli”, ocaklı kimsenin hazırladığı ilaçlara da “derman” dendiğini, bu köyde çeşitli hastalıkların sağaltıcısı olan Züdiye Ayaz’dan öğrenmiş bulunuyoruz. Kendisi nasıl ocaklı olduğunu ve hastalıkları nasıl sağalttığını şu şekilde aktarmaktadır: “Testirim var nenemden, onun için geçiyor. Nenem el verdi bana. El almaya testir deriz biz. Nenem çok okumuştı. Bütün gece namaz kılardı. Azıcık yatar, kalkınca tekrar namaz kılardı. Ağlardı, ağlardı... Yaparım da onun kadar yapamam. Ellerinde siğil çıkar getirirler okurum. Türkçesini söyleyeyim, Allah’ım küçüğü büyükten büyüğü küçükten bunu buradan küçült def et Allah’ım derim gider. Yedi kere derim, beş kere derim geçer” (KK 20). Yine Mahmut Şevket Paşa köyünde bulunan, eskiden kırıkçılık yapan Ayşe Öncel kendisini ve yapmış olduğu uygulamaları şu şekilde anlatmaktadır: “Ben bu mahallenin Ayşe Abusuyum. Doktor yoktu hep bana gelirlerdi. Benim dedem rahmetli

⁵⁰ 75 yaşındaki kaynak kişi Anadolu Kavağında doğup büyümüştür.

yapardı. Dedeme Hasan Agu Hasan Agu derlerdi. Ben de dedemin yanındaydım. Hasan Molla okumuş o, çok okumuş. Hasandı adı, Molla Hasan. Onun yanında görmüş öğrenmişim. Gelirlerdi, kırıldı mı kırıldı. Hep gelirlerdi. Görürdüm o nasıl yaparsa ben de öyle yapmaya çalışırdım. Şimdi doktora giderler alçıya alır doktor. O zamanlar doktor yok, hastane yok, bakardım bakardım bulurdum kırığı” (KK 26).

Şekil 69 Mahmutşevketpaşa’da Çeşitli Hastalıkları Sağaltan Züdiye Ayaz’ın Parmağı Dolama Olan Bir Kişiyi Okuması Esnasında Çekilmiş Fotoğrafı

Bu isimlerin dışında kaynak kişiler eskiden halk hekimliği yapan birçok “ocaklı” kimsenin olduğunu, zamanla ve teknolojinin gelişmesiyle sayılarının azaldığını, ancak eskilerden kalan bazı bilgi ve uygulamaların halk arasında hala kullanıldığını ifade etmektedir. Bununla beraber derleme yapılan köylerde kaynak kişilerin isimlerini hatırlayabildiği bazı sağaltıcılar şunlardır: Mahmut Şevket Paşa köyünde Emine Abla, Nenesinin duasıyla çeşitli hastalıkları sağaltan Sabri adında biri, Naciye Abu. Akbaba köyünde Arnavut Ali Ağanın hanımı Hasbiye Yenge. Anadolufeneri’nde Saadet Yenge. Kaynarca ile Anadolufeneri arasında Şuşu Nene. Riva’da Hatice Şener. Bozhane köyünde Hacı Kadir, Kel İsmail. Dereseki köyünde Lütfiye Teyze. Cumhuriyet köyünde Nazmiye adında bir kadın. Bu isimlere ek olarak civar köylerce de bilinen Kılıçlı köyünde Ayşe adında bir kırıkçı (KK 1, 2, 10, 20, 26, 46, 64, 109).

Belli bir hastalığın ocaklısı olmaktan ziyade birkaç hastalığın ocaklısı olup, hemen her türlü rahatsızlığı sağaltmaya yönelik uygulama ve yöntem bilgisine de sahip olan, kendi deyişiyle “kocakarı ilaçları” da yapan Berrin Perişanoğlu, nenesinin kırıkçı olması sebebiyle kırık çıkık tedavileriyle ilgili halk hekimliği bilgisini nenesinden uygulamalı olarak aldığını şu şekilde aktarmaktadır: “Ben ocaklı kırıkçıyım. Kırığı, devamlı onun yanında olduğum için aldım. Eğitimi aldım yani. Bir doktorun yanında nasıl çalışırsın da eğitim alırsın, aynı öyle gösterirdi. Mesela kırık gelirdi, hasta gelirdi

anneannem gel kızım derdi, yanına gelirdim, kızım şurasını tut, dur bakayım derdi. Ben bakardım köprü kemiği kırılmış adamın nasıl yapılacak sorardım. O bana böyle yapacaksın diye tarif ederdi (KK 109).” Kırık çıkık tedavilerinde birine el verebilmek için o kişinin kendisinin yanında olması gerektiğini ifade eden kaynak kişi “yanımda olması lazım, göstermeden tekrar tekrar yapmadan öğrenilmez” diyerek halk hekimliğinde kırık çıkık tedavileri için uygulamalı eğitim sürecinin öneminden bahsetmiştir (KK 109).

Şekil 70 Kaynak Kişinin “Peygamber Parmağı” Olarak Adlandırdığı Başparmağın İçerdiği Geçmesi Durumu

Berrin Perişanoğlu, başparmağı sayesinde kırık, çatlak gibi durumları çok daha rahat tespit edebildiğini, bunun “Allah vergisi” olduğunu, benzer bir durumun “peygamberin parmağı” için de söz konusu olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Çatlağı elle bulabilir misin? Ben buluyorum ve doktora yolluyorum, filmini çektir gel diyorum, bir geliyor aynısı. Benim parmağım da doğuştan biraz değişiklik var. Peygamber başparmağı kemiksiz derler. Bu da Allah’tan, Allah vergisi işte (KK 109). Kaynak kişi bir hastalığın tedavisi veya bir ilaç yapımı aşamasında zaman zaman diğer ocaklı bir kimse ile de fikir alışverişinde bulunduğunu aktarırken diğer ocaklı kimse için “ocak arkadaşım” ifadesini kullanmıştır (KK 109).

Derleme esnasında halk hekimi ile hastane doktorunun kesiştiği anlara yönelik çeşitli anlatılara da şahit olduk. Bu anlatıların bir kısmında halk hekimi doktorun tedavi edemediği rahatsızlığı tedavi edebilmekte, hatta bazen doktorun veya hastane uygulamalarının hatasını tespit edebilmektedir. Bununla beraber, halk hekiminin hastane doktorundan çeşitli uygulamalar öğrendiği, doktorun halk hekimini onaylayıp tasdik ettiği örnekler de mevcuttur. Bu anlatılardan birkaçına burada yer ayırıyoruz:

“Seneler önce hastanede yatıyorum bel fıtığından. Aşağısında da doğumhane var. Paşabahçe hastanesinde. Orda da bir arkadaş yatıyordu ona ineyim dedim indim.

Orada da bir kadıncağız yatıyordu, herkesin beşiğinde çocuğu var onunki yok. Geçmiş olsun kızım, senin neyin var, hani bebek nerede hasta mı, dedim. Bebeğim evde teyze dedi. Neden dedim. Ben yatıyorum dedi. Niye kızım dedim. Bilmiyorum bir aydır buradayım doğumdan sonra benden yeşil bir irin geliyor doktorlar bulamıyor dedi. Geldiği zaman bir bezini göreyim dedim. Baktım yemyeşil. Dedim ki senin içinde bir şey bırakmışlar. Nasıl olur teyze dedi. O zaman da başhekim eski başhekimlerden. Tanıyor beni gittim başhekime. Hocam haddim olmayarak bir şey izah edeceğim dedim. Bilginiz olsun diye düşünüyorsunuz bilmiyorum dedim. Doğumda bir hasta yatıyor bebeği evdeymiş dedim. Kadın emzikliymiş bir aydır buradaymış, kadından bir akıntı geliyormuş dedim. Zehir gibi yeşil pis kokulu dedim. Siz aletle rahimine bir baksanız bir şey var içinde bana öyle geliyor dedim. Şakayla karışık “tamam Berrin Hanım, siz dediyseniz doğrudur” dedi. Gel bakalım kızım dedi aldı onu götürdü. Ne bırakmışlar bir topak gazlı bezi içinin kanını temizlerken dezenfekte yapacağız diye içeride kalmış. Bir aydır içinde irin olmuş irin. Yani Ben sebep olmasam o kadın belki de kötü hastalığa kalırdı” (KK 109).

“Çocuğun bir tanesi düşüyor, canı yanıyor annesine geliyor kolum kolum diye inliyor. Bana getirmişler ben de evde yokmuşum götürmüşler hastaneye. Kolu kırık demişler, alçıya almışlar. Aynı avluda oturuyorduk. Çocuğun kolu üç aydır alçıda. Çocuğun kolu kırıkça da çatlaksa da 20 günde kaynar, gidiyorsunuz geliyorsunuz bu çocuğun kolu neden hep alçıda dedim. Berrin abla kolunun burasından bir sızıntı geliyor dedi. Sen düştü diyorsun ama kolunun içine bir şey girmesin sakın, çocuğun kemik veremi olur, sızıntı geliyor diyorsun, iltihaplı su kemiği yer dedim. Aldı götürdü çocuğu bakıyorlar bir sertlik görüyorlar. Bir film çekiyorlar kolunda yürüye yürüye kalp damarına bir milim kalmış. Damarı tıkayacak. Ameliyat etmişler oradan onu çıkarmışlar. Tahta parçası girmiş” (KK 109).

“Doktora götürmüşler çocuğu doktor vermiş bir merhem sürerlermiş akşamdan sabah yine kırmızı olurmuş. Hiç geçmez dediler. Getir dedim okuyacağım. Okudum onu sürdürdüm o ottan bir de, iyi oldu çocuk” (KK 20).

Bir ocaklıdan el almadığı halde hastalıkları sağıltmaya yeteneği olan ve halk hekimliği uygulamalarında bulunan bazı kimseler de vardır. Bunlardan biri de Alibahadır köyünde bulunan Sevim Durmaz’dır. Uygulamakta olduğu halk hekimliği pratiklerinin bir kısmını doğup büyüdüğü çevreden, bir kısmını da kendi ilgi alakası ve bu işlere olan yeteneğiyle hastanelerdeki modern tıp uygulamalarından öğrendiğini

ifade eden Sevim Durmaz, halk hekimliğiyle ilgili kendisine yönelttiğimiz sorulara şu şekilde cevap vermiştir: “Bu köyün nesi varsa bana ait. Ebesi, hemşiresi, artık ne olursa beni çağırırlar. Yaralanıyorlar gel Sevim abla diyorlar. Ne olursa bana ait. Çocuğun birinin karnına at bastı, gittim ki bağırsakları dışarı çıkmış. Onu bile yaptım (KK 2). Kaynak kişinin aktardığı bir diğer halk hekimliği uygulaması şu şekildedir: “Çok samimi bir arkadaşım var onlarla çok sıkı gidip geliriz. Bir gittim sancısı tutmuş Arnavutköy’ünden(Mahmutşevketpaşa) ebe gelecek doğum yaptıracak. E çocuk geliyor. Aldım çocuğu, yıkadım pakladım. Göbeğini kestim; bir karış dört parmak, sesi güzel olurmuş. Aslında bir karış kesersin ben dört parmak uzun kestim. Ebe geldi, dedim ebe hanım kusura bakmayın çocuk geliyordu aldım, mecbur. Bir hatam varsa özür dilerim dedim. Sen nerede çalıştın dedi. Hiç dedim nerede çalışacağım 16 yaşında geldim buraya bu köye dedim (KK 2). Kulak delme, iğne yapma, pansuman yapma, bir yaralanma olduğunda ilk müdahalede bulunma, nazar okuma, cumaya sallama, delik taştan geçirme gibi uygulamalarda bulunan Sevim Durmaz, onun bu işlerden anladığını bilen bir doktorun tıbbi müdahale gerektiren durumlarla alakalı “Sevim Teyze artık eskisi gibi değil, her şey var, sen artık böyle şeyler yapma” şeklinde kendisini uyardığını ve bu uyarı sonucu zorunda kalmadıkça bu tür uygulamalardan kaçındığını ifade etmektedir (KK 2).

3.1.2. Halk Hekimliği Uygulamaları

3.1.2.1. Cilt Hastalıkları

3.1.2.1.1. Alazlama

Hastalık İsimleri Sözlüğünde Aylin Koç alazlama hastalığını “yüzde ve vücutta çıkan çibanlar, kızartılar” şeklinde tanımlamaktadır (Koç, 2010: 85). Anadolukavağı’nda çeşitli hastalıkların sağaltıcısı olan Berrin Perişanoğlu da alazlamayı ve tedavisi için uyguladığı yöntemi şu şekilde aktarmaktadır: “Suratında bir anlık sıkıntıyla yanık gibi böyle bir şey oluşur, kızarır, su toplar. Alazlama da cilt hastalığıdır, temre gibi olur. Onu da okursun, temre okursun. İğne ile onu da böyle okuyorum. Böyle böyle yapıyorum geçiyor (KK 109). Kaynak kişi “böyle böyle yapıyorum” dediği sırada, iğneyi rahatsızlığın olduğu bölgede gezdirdiğini fakat batırmadığını el hareketleriyle göstermektedir. Söz konusu rahatsızlığın tedavisi “okuma” ve iğneyi kızaran bölgeye “temas” ettirme uygulaması ile gerçekleştirilmektedir. Bu iki tedavi yöntemi de dinsel büyüsel pratikler arasında yer

almaktadır. İğnenin hastalıklı bölgeye temasıyla “hastalığın cansız bir eşyaya devri” sağlanmak istenmektedir. Alazlama için “temre” okunması da “benzer rahatsızlıklar benzer yöntemlerle çözülebilir” prensibinden hareketle uygulanmaktadır.

3.1.2.1.2. Temre

“Temre”, “temra”, “temriye” gibi adlandırmaları olan bu rahatsızlık, deride meydana gelen bir mantar hastalığıdır (Öztek, 1992: 135). Mahmutşevketpaşa’da çeşitli hastalıkları sağaltan “ocaklı” Züdiye Ayaz, temre hastalığının tedavisi için okuduğu duayı ve uyguladığı pratiği şu şekilde aktarmaktadır: “Temreye, “em ebremü emren fe innema an mübrimin” duasını okurum. Onun otu da var. Otu kökünde bir sıvı olur, onu sürerim. Böyle çizerim, geçer. Dün geldiler hep çizdim yüzlerini gözlerini (KK 20). Kaynak kişi temre rahatsızlığını gidermek adına “dua okuma”nın yanı sıra temre’nin olduğu bölgeye “kül dökme” pratiğini uyguladığını ve “tedavi edici vasfının olduğuna inanılan” birtakım “kafiyeli sözler” söylediğini şu şekilde aktarmaktadır: “Doktora götürmüşler çocuğu, doktor vermiş bir merhem, sürerlermiş akşamdan sabah yine kırmızı olurmuş. Hiç geçmez dediler. Getir dedim okuyacağım. Okudum, temre otunu sürdüm, bir de “eşek azar kül tozar kül temreyi bozar” diye okurum onu. Külü alırım “eşek azar kül tozar kül temreyi bozar” derim. Kalemle çizerim. Otu sürerken de okurum” (KK 20). Bu durum hastalığı sağaltma aşamasında “yanığın bir başka yanık madde ile tedavi edileceği”nin tasavvur edildiğini, ayrıca “sözün gücünden istifade”nin amaçlandığını ortaya koymaktadır. Kaynak kişi hastalığı tedavi eden unsurun esasta “dua okuma” olduğunu söylese de, uygulanan yöntem ve pratik büyüsel uygulamalardır.

Şekil 71 Mahmutşevketpaşa Köyünde Halk Hekimliği Uygulamalarında Bulunan Züdiye Ayaz’ın Bahçesinde Yetiştirdiği “Temre Otu” Bitkisi

Mahmutşevketpaşa'da bulunan ve çeşitli hastalıkların sağaltıcısı olan bir başka kaynak kişi "temre otu" olarak adlandırılan bitkiyi ve temre rahatsızlığını şu şekilde tarif etmektedir: "Temre otu tentürdiyot gibi bir şey. Sıkarsın suyunu. Duası da var kitapta. Gelirler böyle temre okutmaya okurum ben de. Siğil gibi bir şey, kaşınır kaşınır çoğalır. Duası "Em ebremü fe innâ mubiyn"dir" (KK 26). Temre rahatsızlığına neyin veya nelerin sebep olduğunu sormamız üzerine kaynak kişi temrenin "nazardan" çıktığına inanıldığını belirtmiş, temre otunun yanı sıra "incir sütü"nün de bu rahatsızlığa iyi geldiğini, temre'yi kuruttuğunu ifade etmiştir (KK 26). Temre rahatsızlığının tedavi sürecinde "dinsel-büyüsel uygulamalar" ile "temre otu bitkisi", "incir sütü" gibi maddi ve akılcı çözüm yolları da kullanılmaktadır.

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi ise "temre" rahatsızlığını ancak "el almış" bir "ocaklı"nın geçirebileceğini şu şekilde anlatmaktadır: "İnsanların elleri temre oluyor, sulu sulu oluyor. Elli tane doktora gidiyorlar, geçiremiyor. Onu el almış birisi okuyacak, el almış birisi olacak ama eli olacak. Eskiler öyleydi. Bak şimdi dizin ağrıyor gidiyorsun doktora seni ameliyat yapacağız diyor. Ameliyat olunca daha çok bacağın yürümüyor (KK 121). Kaynak kişi geleneksel halk hekimliği uygulamaları ile modern tıp tekniklerini mukayese etmekte ve geleneksel uygulamaları "daha iyi" bulmaktadır.

3.1.2.1.3. Paşal

Mahmutşevketpaşa köyünde halk hekimliği uygulamalarında bulunan Züdiye Ayaz, "paşal" rahatsızlığının çoğunlukla "nazardan kaynaklanan" bir cilt hastalığı olduğunu belirttikten sonra "bazen yüzde, bazen saçta, kahverengi renkte oluşan lekeler" şeklinde tanımlamıştır. Paşal, insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da olabilmektedir. Kaynak kişi, bu cilt rahatsızlığının tedavisi için uyguladığı pratiği şu şekilde aktarmaktadır:

"Karıncanın kanı yok,
Örümcenin önü yok,
Bunun burada yeri yok,
Demme da Âdem ya Musa!
Demme da Âdem ya Musa!"

derim, okurum, geçer. Yani Âdem aleyhisselam ilk peygamber Musa aleyhisselam da peygamber. Onların adını anarım, diğer dualardan da okurum, hemen geçer" (KK 20).

Paşalın hayvanlarda da görülebildiğini belirten kaynak kişi kendi hayvanlarının da “paşal” rahatsızlığına yakalanması sonrası tedavi için okuduğu duayı köylerinde bulunan ve “nenesinden testirli” olan Sabri adında bir ocaklıdan öğrendiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Benim ineğimin her yerinde oldu paşal. Güzeldi de ineğim sarıydı. Olatmaya götürür getiririm, herhalde nazara değdi. Sabri gel benim ineciğimi oku dedim. Nenesinin duasını bilir o. Ayaklarım ağrıyor gelemem, sana duayı yazayım sen oku, herkese de oku dedi. Ben de okudum” (KK 20).

3.1.2.1.4. Yılandık

Yüzde, kasıkta, kol altında, boyunda veya gövdenin belli bir bölümünde “şişkinlik” olarak meydana gelen, çoğunlukla sıkıntıdan kaynaklandığı düşünülen hastalık (Öztek, 1992: 150). Derleme yapılan köylerden Mahmutşevketpaşa’da bir kaynak kişi “yılandık” hastalığının var olduğunu ve yörede bazı hastalıkları sağaltan Ayşe Öncel adlı kişinin bu hastalığı “okuyarak” ve hastalıklı bölgeye “yılandık taşı koyarak” sağalttığını belirtmiştir (KK 23). Yılandık taşı kadın ve erkekler için ayrı ayrı olmakta ve “ocaklı” kimselerde bulunmaktadır. Bu uygulamada da diğer birçok tedavi usul ve yöntemlerinde olduğu gibi “hastalığı cansız bir eşyaya devretme” söz konusudur ve “taş”, hastalığın kendisine devredileceği “cansız eşya” görevini üstlenmektedir.

3.1.2.1.5. Siğil

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “deride, özellikle ellerde oluşan zararsız, pürütlü küçük ur”⁵¹ şeklinde tanımlanan siğilin halk arasında “siil”, “sivil”, “siyil”, “tavukgötü” gibi adlandırmaları mevcuttur. Derleme yapılan köylerde “siğil” hastalığının sağaltılması adına çeşitli yöntemlere başvurulduğu tespit edilmiştir. Bunlardan en yaygın olanı yörede bulunan bir “ocaklı” tarafından “okunmak”, siğilin çıktığı bölgeyi “çizdirmek” veya işin ehli bir hocaya bu hastalığın duasını “yazdırmak”tır. Bozhane köyünde bulunan kaynak kişiler köylerinde uygulanmakta olan pratikleri şu şekilde aktarmaktadır: “Benim yaşadığım bir olay, ellerimde bizde “tavukgötü” derler, siğil çıktı. Böyle sert sert yuvarlak yuvarlak. On üç tane vardı. Rahmetli Hacı Kadir’e gittim. Okudu, kâğıda bir şeyler yazdı. Bak bizzat yaşadım. Git

⁵¹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=si%C4%9Fil> (8.8.2019)

dedi dere kenarına. Üç gulhü bir Elham oku, kâğıdın üstüne de taş koy. Bu yazılar silindikçe bu ellerindekiler geçecek dedi. Ya mümkün değil, kestim kopardım geçmedi, ona böyle okutunca kayboldu hepsi” (KK 64). Bozhane köyünde bulunan bir diğer kaynak kişi de kendisinin ellerinde otuz dört tane siğil çıktığını, evlendiği zaman parmağına yüzük girmeyecek diye korktuğunu, bu hastalığı okuması için “Kel İsmail” adında bir “ocaklı”ya gittiğini ve kendisine yazılan Arapça dua yazılı kâğıdı üzerine bir taş koyarak dereye bırakmasının ardından siğillerden kurtulduğunu ifade etmiştir (KK 62).

Bozhane köyünde uygulanan bu sağaltma yönteminde “benzer işlemlerin benzer sonuçlar doğurması” tasavvurundan kaynaklanan “taklit büyü” söz konusudur. Kâğıdın üzerine yazılan yazının suda dağılıp kaybolması gibi “siğilin de kaybolması” amaçlanmaktadır. Selçuk Aytar, “İstanbul Tıbbi Folkloru” adlı doktora tezi çalışmasında bazı yörelerde siğilin tedavisi için kullanılan “tuz”, “yağ”, “sabun” gibi maddelerin ortak noktası olarak “çabuk eriyip kaybolma” vasfını göstermiştir (Aytar, 1980: 21). Halk tasavvuru “çabuk eriyip kaybolan şeyler” ile “siğiller” arasında bir benzerlik kurmuş ve “benzer işlemler benzerlerini doğurur” ilkesinden hareketle kaybolabilirliği yüksek bir nesnenin kaybolması durumu taklit edilerek siğillerden kurtulma amaçlanmaktadır.

Anadolukavağı’nda bulunan Berrin Perişanoğlu “siğil” hastalığında da “ocaklı” olduğunu ve bu rahatsızlığı okuyarak sağalttığını belirtmiştir (KK 109). Mahmutşevketpaşa köyünde halk hekimliği uygulamalarında bulunan Züdiye Ayaz da “siğil” okuduğunu şu şekilde aktarmaktadır: “Ellerinde siğil çıkar, getirirler okurum. Türkçesini söyleyeyim: “Allah’ım küçüğü büyükten, büyüğü küçükten, bunu buradan küçült; def et Allah’ım!” derim, gider. Üç kere derim, beş kere derim, yedi kere derim, geçer” (KK 20).

3.1.2.1.6. Dolama

“Etyaran”, “donanma”, “karakabarcık”, “kıylama” gibi adlandırmaları da mevcut olan dolama, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “tırnak etrafındaki yumuşak bölümlerin, bazen de kemiğin iltihaplanmasından ileri gelen ağrılı şiş”⁵² şeklinde tanımlanmaktadır. Derleme yaptığımız sahada bulunan kaynak kişiler “dolama”

⁵² <https://sozluk.gov.tr/?kelime=dolama> (10.8.2019)

rahatsızlığının maddi ve manevi sebeplerden kaynaklanabildiğini ifade etmiştir. Söz konusu maddi sebeplerin başında, el ve parmaklarda biriken pisliklerin tırnak kenarlarında meydana gelen “et kopması” veya “delik açılması” sonucunda içeriye nüfuz etmesiyle iltihaba yol açması durumu gelmektedir (KK 109). Manevi sebep olarak ise, birçok rahatsızlıkta olduğu gibi, “nazar” ve “sıkıntı” gösterilmekte, parmağı dolama olan bir kimseye nazar değdiğine inanılmaktadır (KK 20, 109).

Şekil 72 Mahmutşevketpaşa Köyünde Bulunan ve Çeşitli Hastalıkların “Testirlisi / Ocaklısı” Olan Züdiye Ayaz’a Okutturulan “Dolama” Olmuş Bir Parmak

Mahmutşevketpaşa köyünde çeşitli rahatsızlıkların “testirlisi / ocaklısı” olan Züdiye Ayaz ile görüşme yaptığımız sırada köyde yaşayan bir kişi “dolama” olan parmağını okutmaya gelmiştir. Bu sayede kaynak kişinin “dolama hastalığı”nı sağaltmak maksadıyla uyguladığı pratikler “doğal ortamında” ve “icra esnasında” gözlemlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Dolama rahatsızlığı sebebiyle Züdiye Ayaz’a başvuran kişi yakın zamanda birkaç defa hastaneye gittiğini, doktorun hastalığı gidermek adına kendisine bir krem verdiğini, fakat kremin rahatsızlığını geçirmediğini belirtmiştir. Züdiye Ayaz “dolama” şikâyeti ile kendisine başvuran kişiyi karşısına oturmuş, sol elini sağ kolunun dirseğine destek verir şekilde yerleştirdikten sonra sağ elini hastanın yüzünden aşağı doğru indirir gibi yapıp “Peygamber Efendimiz” ve çeşitli “din büyüklerinin” adını zikretmiş ve ardından başparmağını diğer parmakların bölümlerinde “sayı sayar” gibi gezdirerek içinden birtakım dualar okumuş ve bu süre zarfında hastanın yüzüne ve parmağına belli aralıklarla üflemiştir. Daha sonra sırasıyla “Fatıha”, “Kâfirûn”, “Ayete'l Kürsi” dualarının ardından yine parmağıyla sayar gibi yaparak bazı duaları sessiz bir şekilde okumuş, her birinin arasında hastanın yüzüne ve parmağına üflemiştir. “Tebbet Sûresi” olarak bilinen duayı sesli bir şekilde okuduktan sonra “Âdem babamızın, Havva annemizin, Peygamber Efendimizin, Ayşe anamızın, Fatma anamızın, Üstâd efendilerimizin, silsile-i saadet efendilerimizin,

Seyit Abdülkadir Geylani Hazretlerinin eliyle, testiriyle, kem ellerin, kem gözlerin, ak gözlerin, kara gözlerin nazarını keserim” dedikten sonra Arapça olarak “fi cidiha hablun min mesed” ekleyerek duayı bitirmiştir. Hemen akabinde eliyle sayarak yedi defa “hasbiyallah” demiş ve her birinin bitiminde hastanın yüzüne “hızlı hızlı” üflemiş, uygulamanın bitmesinin ardından üç defa tükürür gibi “tü tü tü” dedikten sonra hastaya pencereden dışarıya “gökyüzüne” bakmasını söylemiştir. Bu uygulama bittikten sonra Züdiye Ayaz, “okuma” sırasında “Âdem Aleyhisselamın duasını, Davut Aleyhisselamın duasını, Yunus Aleyhisselamın duasını, Peygamber Efendimizin “la havle vela kuvvete illa billahil aliyyil azim” duasını, Cebrail Aleyhisselamın “Bismillahi erkike min külli şey in yüzike vallahu yeşrik” duasını ve Kur’an-ı Kerim’den çeşitli duaları okuduğunu, şifanın Allah tarafından verildiğini ve kendisinin sadece “aracı” olduğunu belirtmiştir.

Anadolukavağı’nda bulunan ve çeşitli rahatsızlıkların “ocaklısı” olan Berrin Perişanoğlu da “dolama” rahatsızlığının çoğunlukla nazardan ve sıkıntıdan kaynaklandığını ifade ettikten sonra hastalığı nasıl sağalttığını şu şekilde aktarmaktadır: “Kahveyi pişireceksin, sonra dayanabildiğin kadar parmağını ona sokacaksın. Ondan sonra bir de soğan... Soğanın küllü bir ateşte içini cücüğünü alacaksın, onun içine biraz sabun rendeleyeceksin, sabunu da eritip parmağına saracaksın; yirmi dört saatte dışarı akıtır o (KK 109). Anadolukavağı’nda bulunan bir diğer kaynak kişi ise “dolama” için “sarımsağın” “tuz” ve “zeytinyağı” ile dövülerek dolama olan parmağa sarıldığını ifade etmiştir (KK 111).

3.1.2.1.7 Çıban

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte çıban “vücudun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu deride veya deri altında şişkinlik, kızartı, ağrı ve ateş ile kendini gösteren irin birikimi”⁵³ şeklinde tanımlanmaktadır. Ciltte görülen çıban rahatsızlığı büyüklükleri ve zarar vericiliği nispetinde çeşitlendirilmektedir. Aylin Koç, “Hastalık İsimlerinde Örtmece” adlı makalesinde “vücudun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu, deride şişkinlik, kızartı, ağrı ve ateş ile kendini gösteren “irin birikimi” adını verebileceğimiz çıban için,” “adı batası, köstebek, akarca, başlı, başsız, bulgur püskürtmesi, kara mübarek, gara gabarcuk, morca, kuş kuyruğu, tilkiburnu, gelincik, göğündürme lalesi, güzellik, haspa, incibar, yumurcak, it memesi, kedi memesi, kedi biciği, kedi daşağı

⁵³ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ÇIBAN>

gibi” örtmece isimler kullanıldığını ifade etmektedir (Koç, 2010, 82). Derleme sırasında Beykoz’un köylerinde bazı çıban türleri tespit edilmiştir.

3.1.2.1.7.1 Kan Çıbanı

Kaynak kişilerce “çok ağrılı ve iltihaplı bir çıban çeşidi” olarak bilinen “kan çıbanı”nın genellikle kalça bölgesinde çıktığı ve sebep olduğu şişlik ve şiddetli ağrı dolayısıyla oturmayı zorlaştırdığı ifade edilmektedir. Anadolufeneri’nde bulunan kaynak kişilerin “kan çıbanı” rahatsızlığı ve tedavisine yönelik vermiş olduğu bilgiler şu şekildedir: “Eskiden kan çıbanı olurdu, millet böyle şişerdi. Bu böyle iltihap yapar, kafası böyle parmak gibi şişerdi. Çok ağrı verirdi insana. Eskiden çok olurdu, şimdi yok Allah'a şükür. İnsanların affedersin böyle kışında çıkardı, kalçalarında çıkardı. Adam olduğu yere oturamazdı, otursa da yarım otururdu. O kadar ağrısı olurdu. Onlara da soğan, zeytin çekirdeğini ezip bağarlardı. Öyle geçerdi” (KK 31, 33, 34).

3.1.2.1.7.2. Tatlı Çıban

Özellikle “çocukların dudakları etrafında çıkan kabuklu sulu yaralar” şeklinde tanımlanan çıban çeşidine “tatlı çuban” denir (KK 109). Anadolukavağı’nda sağaltma uygulamalarında bulunan Berrin Perişanoğlu “tatlı çıban”ın tedavisi hakkında şu bilgileri vermiştir: “Tatlı çıbanı da fındıkla okuruz. Yedi tane tartılmamış fındıkla. Fındıkları oraya değdiririz. Bittikten sonra o fındıkları kırarız. Al bunları götür bir suyun altına at, üç yol ağzı olsun deriz, konuşmadan dön gel deriz. Bir şeyi kalmaz pirüpak olur. Ama tabi ehli olacak bunu öyle ehli olmayan yapamaz. Takvalı olacak, ocaklı olacak” (KK 109).

Kaynak kişinin tedavi maksadıyla kullandığı “fındık”, “hastalığın cansız bir eşyaya devredilmesi” ilkesi gereği “araç” olarak kullanılmaktadır. Fındığın “yedi” tane oluşu “yedinin büyüsel gücü”nden yararlanmak içindir. Fındığın “tartılmamış” olma şartı ise büyüsel işlemin “başarıya ulaşması için şart”tır. Fındığın çıbanın olduğu bölgeye değdirilmesi ile “hastalığın devri” gerçekleştirilir ve ardından fındıklar kırılır. Bu uygulamada büyüsel pratiklerdeki “benzer işlemler benzer sonuçlar doğurur” anlayışı söz konusudur ve fındıkların kırılması büyüsel uygulamalardaki “taklit” esasına dayanmaktadır. Burada fındıkların kırılıp yok olmasında olduğu gibi çıbanın

da yok olması amaçlanmaktadır. Kırılan fındıkların “su altı” veya “uç yol ağzı” gibi yerlere bırakılmasının istenmesindeki temel sebep “hastalığın geri gelmesine engel olmak”tır. Yine fındıkları “su altına” veya “uç yol ağzına” bırakan kişinin “kimseyle konuşmadan” geri dönmesinin gerekliliği de uygulanan büyüsel yöntemin “bozulmaması” ile açıklanabilir.

3.1.2.1.7.3. Göz Çıbanı

Kaynak kişiler şekil itibarıyla “göz göz” olan ve nazardan çıktığı için “göz çubanı” olarak adlandırılan çıban çeşidinin tedavisine yönelik olarak, tatlı çıban için uygulanan tedavinin göz çıbanı tedavisinde de aynı şekilde uygulandığını belirtmişlerdir. Yedi tane fındık okunarak göz çıbanının bulunduğu yere sürülür; fındıkların kabukları kırılarak uç yol ağzında akan bir suyun altına bırakılır ve hiç kimseyle konuşulmadan geri dönülür (KK 109, 111). Kaynak kişiler iki çıban türünün de “nazar”dan kaynaklandığını belirtmiş, adlandırmadaki farklılığın çıbanın çıktığı bölgeye, büyüklüğüne veya çıkma sebebine göre değiştiğini ifade etmiştir.

3.1.2.1.7.4. Sivripençe Çıbanı

“Sivripençe”, “şirpençe”, “aslanpençesi” olarak bilinen çıban Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “deri altı hücre dokusunun ve yağ bezlerinin iltihaplanmasından oluşan, genişlediğinde çok tehlikeli olabilen, stafilokokların sebep olduğu bir kan çıbanı, kızılıyara, aslanpençesi”⁵⁴ olarak tanımlanmaktadır. Çok tehlikeli ve ölümcül bir çıban türü olarak bilinen sivripençe çıbanı “aslançınağı, karamübarek, kızılıyara, yenirce” gibi örtmece isimlerle de bilinmektedir (Koç, 2010: 85, 90, 91, 94). Çeşitli çıban türlerini sağaltma uygulamalarında bulunan “ocaklı” halk hekimi Berrin Perişanoğlu, anneannesinde görülen sivripençe çıbanı için de çeşitli ilaçlar hazırladığını ancak bu rahatsızlığa yaptığı hiçbir ilacın ve uygulamanın fayda etmediğini ve anneannesinin ancak ameliyat ile bu rahatsızlığından kurtulduğunu dile getirmiştir (KK 109). Ayrıca kaynak kişilerin bu çıbandan bahsederken “Allah evlerden dışarı” şeklinde “önleyici / kovucu” bir duayı dile getirdikleri de gözlemlenmiştir. (KK 20, 26, 109, 111)

⁵⁴ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=sirpençe>

3.1.2.1.7.5. Köpek Memesi

“Kol altında” çıkan ve “çok ağrılı bir çıban türü” olarak tanımlanan bu çıbanın bir diğer adı “köpek çıbanı”dır. Bu rahatsızlığı sağıltmak için “soğan” pişirildikten sonra ikiye bölünerek yaranın olduğu bölgeye sarılmaktadır (KK 109, 111). Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişi köpek memesi rahatsızlığına yönelik eskiden farklı ilaçların da yapıldığını, fakat bu rahatsızlığın bazen bu tür tedavi yollarıyla geçmediğini belirtmiş, böyle bir durumla karşılaşıldığında doktora gidilmesi gerektiğini, aksi halde yaranın “kötüye çevirme” ihtimalinin olduğunu ifade etmiştir (KK 109).

3.1.2.1.8. Arpacık

Arpacık, göz kapaklarının kenarlarında nohut kadar veya daha büyük şiş halinde tezahür eden “itdirseği” olarak da bilinen bir rahatsızlıktır (Bayrı, 1972: 108). Kaynak kişiler arpacık tedavisi için “kırklama” adı verilen bir tedavi yöntemi uyguladıklarını belirtmişlerdir. Anadolukavağı’nda bulunan Berrin Perişanoğlu arpacık kırklamasını nasıl gerçekleştirdiğini şu şekilde aktarmaktadır: “Kırklarsın gözünü böyle böyle⁵⁵ vurursun parmağınla. Arpa tanesini alırsın, kesersin makasla, okursun, geçer” (KK 109). Bu uygulamada kullanılan “arpa”nın adı geçen rahatsızlıkla olan isim benzerliği dikkat çekmekte, “benzerin benzeri ile tedavi etme” prensibine başvurulduğu görülmektedir (Aytar, 1980: 23). Kırklama işleminin ardından arpacığa vurmak için kullanılan arpanın “makasla kesilmesi” uygulaması da “taklit” esasına dayalı büyüsel bir uygulamadır. Söz konusu rahatsızlığa temas eden arpanın kesilmesi ile arpacığın da yok olması hedeflenmektedir.

Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi de arpacık için uygulanan tedavi yöntemini “herkesin bildiği bir şey; kırk bir tane böyle vuruyorsun⁵⁶ (KK 54)” şeklinde aktarmıştır. “Arpacığı kırklama” metodunun yaygın oluşu M. Halit Bayrı’nın “İstanbul Folkloru” adlı eserinde de şu şekilde dile getirilmektedir: “Kırklama İstanbul’da o kadar yayılmıştır ki icabında bu tedbire başvurmayan aile yok gibidir. Kırklamak için ocaklı

⁵⁵ Kaynak kişi “böyle böyle” ifadesinde bulunduğu sırada eliyle arpacığın üzerine kırk defa vurma şeklini göstermiştir.

⁵⁶ Kaynak kişi “böyle” ifadesiyle baş ve işaret parmağını yuvarlak hale getirip tırnak yüzeyiyle arpacık çıkan yere hafifçe vurma şeklini göstermiştir.

ve izinli olmak şart değildir. Bu işi temiz ve abdestli olmak kaydıyla herkes yapabilir” (Bayrı, 1972: 108).

Anadolukavağı’nda bulunan başka bir kaynak kişi arpacık tedavisinde “soğan” ve “sarımsağın” arpacık çıkan yere sürülerek kullanıldığını aktarmıştır (KK 111). Soğan ve sarımsağın çeşitli yara ve iltihaplanmalarda “yakıcı” ve “kurutucu” vasfından istifade edilmektedir. Bu bakımdan bu ve benzeri rahatsızlıklarda soğan ve sarımsak kullanımı “akılcı / gerçekçi” tedavi yöntemleri arasında gösterilebilir. Bununla beraber çoğu zaman “akılcı / gerçekçi” tedavi yöntemlerine birtakım “büyüsel tedavi yöntemleri”nin eşlik ettiğini ifade edebiliriz.

3.1.2.1.9. Kurdeşen

“Deri üzerinde olan ve kaşıntı yapan kırmızı kabarcıklar” olarak tanımlanan kurdeşen, “algöyneke, dabaz, gardel, kamartlaz” olarak da ifade edilmektedir (Koç, 2010: 85, 87, 88, 90). Kaynak kişi kurdeşen tedavisi ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır: “Kurdeşen için kilermeniye suda açarsın, bekletirsin, sonra içirirsin. Kilermeni aktarda satılır, kiremit rengidir. Ondan bir çay kaşığı suya koyarsın, karıştırır içersin. Yaraya sürenler de var daha çabuk tesir etsin diye” (KK 109).

3.1.2.1.10. Mayasıl, Egzama

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Tende kızartı, kaşınma, sulanma, kabuk bağlama vb. doku bozukluklarıyla kendini gösteren ve bulaşıcı olmayan bir deri hastalığı, egzama”⁵⁷ şeklinde tanımlanan bu hastalığı bir kaynak kişi şu şekilde tarif etmektedir: “Mayasıl egzama, bunların sulusu vardır, kurusu vardır. Kuru su kaşınır. Sulusu da mesela domates yersin, ekşi yersin, sulandırır, kaşındırır, çatlar ayaklarına vurur ayakların çatlar, sulu sulu kaşınır” (KK 109). Aynı kaynak kişi tedavi için “yaban domatesi” dedikleri çoğunlukla kırlarda, nadiren de ekin ekilen tarlalarda bulunan ve koyu yeşil yaprakları olan bir bitkinin “önce yeşil, ardından kızararak siyaha dönen” meyvesini yediklerini belirtmiştir (KK 109). Anadolukavağı’nda bulunan bir diğer

⁵⁷ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=mayas%C4%B1l> (10.9.2019)

kaynak kişi ise mayasıl için “mayasıl otu”nun kaynatılarak içildiği bilgisini vermektedir (KK 111).

Cumhuriyet köyünde bulunan Afet Sancak isimli kaynak kişi mayasıl / egzama rahatsızlığı için annesinin su kenarında yetişen “ısırgan” ve “dere nanesi” otlarını kaynatarak içtiğini ve bu tür rahatsızlıklara iyi geldiğini aktarmıştır (KK 46).

Beykoz’un köylerinin hemen hepsinde mayasıl / egzama başta olmak üzere diğer cilt hastalıklarında da “kudret narı yağı” kullanılmaktadır. Normalde sabahları aç karına bir kaşık bal ile karıştırılarak tüketilen kudret narının yağı cildin hastalıklı bölgesine sürülerek de kullanılmaktadır. Bir kaynak kişi “kudret narı yağı”nı sadece hasta olduğunda değil, öncesinde de “hastalıktan koruduğu” için de kullandığını belirtmiştir (KK 33, 109, 111).

3.1.2.1.11. Saçkıran

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “bir mantarın oluşturduğu, saçları döken bir deri hastalığı, kılkıran” şeklinde tanımlanan hastalıktan kaynak kişiler “saçın yer yer kelleşmesine sebep olan bir hastalık”⁵⁸ olarak bahsetmişlerdir (KK 109, 111). Bu rahatsızlığın tedavisi için en sık tercih edilen yol “hastalıklı bölgeyi kanatmak” ve kanayan bölgeye çoğunlukla “sarımsak” sürmektir. Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişi sarımsakla beraber tuz kullandığını ve bu ikisiyle hastalıklı bölgeyi kanatana kadar ovduğunu, bu sayede rahatsızlığın geçtiğini ve yeniden sa çıktığını ifade etmiştir (KK 109).

3.1.2.1.12. Uyuz

Kılıçlı köyünde bulunan bir kaynak kişi bir dönem yörede çok fazla uyuz vakası yaşandığını, bu hastalığın yayılması sonucu civarda bulunan bir kimsenin “göz taşı” ile “kükürt” karıştırıp merhem yaptığını, yapılan merhemi herkesin kullandığını ve bu sayede iyileştiklerini aktarmıştır (KK 141).

⁵⁸ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=sa%C3%A7k%C4%B1ran> (10.9.2019)

3.1.2.2. Yanık ve Yaralar

3.1.2.2.1. Yanık Tedavisi

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte “herhangi bir ısıdan meydana gelen doku bozukluğu”⁵⁹ şeklinde tarif edilen yanık, derleme yapılan köylerde çeşitli yol ve yöntemlerle tedavi edilmektedir. Bunlardan en yaygın olanı “kudret narı” ile yapılan tedavidir. “Hakiki zeytinyağında “on altı ay (KK 31)” bekletilmiş kudret narı” pamuk aracılığıyla yanan deriye sürülür ve yanığın üzeri gazlı bezle sarılır.” Bu işleme on gün devam edilmesi durumunda yara “pirüpak” olur ve hiçbir şey kalmaz (KK 109). Yanıkların tedavisi için tercih edilen bir diğer yöntem yanığın üzerine “şeker” dökmektir. Bu işlemle şeker yanığın “acısını” alır ve yanığın üzerinde “su toplanması”na engel olur (KK 31, 33). Yanık oluşan bölgeye “patates” rendelenir ve bir bezle sarılır (KK 111). Yanan bölgeye “acısını alması” maksadıyla konulan bir diğer yiyecek “yoğurt”tur (KK 126). Bir kaynak kişi elmanın yanıkları tedavi edici vasfından bahsetmiş ve “kaynatılarak suyunun içilmesi” durumunda yanıklara iyi geleceğini belirtmiştir. Bu uygulamaya ek olarak “haşlanmış yumurta tavada yakılır” ve oluşan yağ yanan bölgeye sürülür (KK 126).

3.1.2.2.2. Yara Tedavisi

Yara, Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte “1. Keskin bir şeyle veya bir vuruşla vücutta oluşan derin kesik, 2. Bir şeyin iç veya dış yüzünde herhangi bir etki ile oluşan ve tehlikeli olabilen oyuk, gedik, yarı”⁶⁰ şeklinde tanımlanmaktadır. Derleme yapılan köylerde vücutta meydana gelen çeşitli “yara”lara karşı farklı tedavi yöntemlerinin uygulandığı tespit edilmiştir. Beykoz’un köylerinde “yara” için kullanılan tedavi yöntemlerinden en yaygın olanı “kudret narı ile tedavi” yöntemidir. Zeytinyağı içerisinde bekletilerek hazırlanan kudret narı yara üzerine sürülür ve yara sarılır. Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişinin konuya dair aktardıkları şu şekildedir: “Kudret Narı, bunu ekersin, çıkar. Burada Ayşe yengem ekerdi. Yaraya çok iyi gelir. Allah'ın otu işte. Kaynatılırdı. Biz çocukken okulda top oynuyoruz, düşüyoruz. Taşlar bacakları yarıyor böyle (eliyle bacağını gösteriyor). Korkudan eve gidemiyoruz, doğru

⁵⁹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yan%C4%B1k> (10.9.2019)

⁶⁰ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yara> (10.9.2019)

rahmetli yengeme. O yaraya kudret narı sarıyor, okula geri dönüyoruz. Akşam eve varıncaya kadar o yarayı geçiriyor. Şimdi bile kullanılır” (KK 34).

Şekil 73 Zeytinyağı İçerisinde Bekletilerek Hazırlanan Kudret Narı

Anadolufeneri’nde bulunan bir diğer kaynak kişi de kudret narının sadece yaralara değil, “mide, böbrek, dalak, akciğer” gibi iç organlarına, “prostat” gibi bazı “iç hastalıklarına” iyi geldiğini belirtmiştir (KK 33). Kaynak kişi, kudret narının nasıl hazırlandığını şu şekilde tarif etmektedir: “Bu Kudret narı bildiğin şifadır. Onu hakiki zeytinyağına basıyorsun, on altı ay hiç dokunmuyorsun ona, tam on altı ay. Konserve yapar gibi koyacak kapatacaksın. Zamanı gelinceye kadar açmayacaksın onu. Açarsan bozulur. Bu süre zarfında yağ ile kudret narı birbirini çeker, iyice karışırlar. Kudret narının özü yağa geçer. Örnek vereyim elini kestin, ufacık bir pamuğa damlat, oraya sür, tamam; yarına bir şey kalmaz; tertemiz” (KK 33).

Yaraların tedavisi için tercih edilen bir diğer yöntem de yaraya çeşitli otların “sarılması” / “basılması” uygulamasıdır. Cumhuriyetköy’de bulunan bir kaynak kişi bu uygulama ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır: “Benim elimde nokta kadar bir yara çıktı. Sonra büyüdü büyüdü... Dediler ki “damar yaprağı” saracaksın ona. Aradım buldum, sardım. Bir iki gün sonra maşallah diyeyim, hiçbir şey kalmadı” (KK 46).

Şekil 74 “Damar Yaprığı” veya “Sinir Otu” Olarak Bilinen ve Yaraların İyileştirilmesi Sürecinde Kullanılan Bitki

Anadolufeneri'nde bulunan bir kaynak kişi geçmişte köylerinde “Şuşu Nene” adında halk hekimliği uygulamalarında bulunan bir kadının olduğunu ve bir yaralanma olduğu zaman ona gittiklerini ifade etmiş ve kendisine uygulanan tedavi yöntemini şu şekilde aktarmıştır: “O zaman biri vardı, dikiş falan atardı. Şuşu Nene Şuşu Nene. Onun yapraklı bir otu vardı, böyle etli ama yapraklar.⁶¹ O otları sobanın üzerine koyardı, biraz yumuşatırdı, bazen de kaynamış suya koyardı, sonra onu yaraya koyardı. Beş on dakika sonra otu alır orayı normal dikiş iğnesiyle dikerdi. Sonra yaprağı tekrar yaranın üstüne koyardı, iki gün sonra hiçbir şey yokmuş gibi olurdu yara. Şuşu Nene derlerdi” (KK 33).

Yara tedavisinde kullanılan otlardan biri de “yilandili” olarak adlandırılan bitkidir (KK 46). Bunun dışında yara olan bölgeye “soğanın kesilerek bağlanması”, çeşitli otların karışımından elde edilen merhemlerin “yaraya sürülmesi” ile de karşılaşmıştır (KK 31, 34). Akbaba köyünde bulunan kaynak kişiler “kudret narı yağı”na ek olarak yara olan bölgeye “kantaron yağı” sürdüklerini, “taze yaraya tütün basıldığını” ifade etmiştir (KK 53, 54).

3.1.2.3. Çeşitli Ağrılar

“Vücudun herhangi bir yerinde duyulan şiddetli acı”⁶² demek olan ağrı, belirttiği bölgeye göre “karın ağrısı”, “baş ağrısı”, “diş ağrısı” şeklinde adlandırılmaktadır. Derleme yapılan köylerde çeşitli ağrıların sağaltılması sürecinde birtakım “dinsel büyüsel yöntemler” ve “akılcı gerçekçi pratikler” uygulandığı tespit edilmiştir.

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan ve çeşitli rahatsızlıkların sağaltıcısı olan Ayşe Öncel isimli kaynak kişi köylerinde uygulanan “ağrı kesme” yöntemini şu şekilde anlatmaktadır: “Bir yerin ağrır mesela, artık neren olursa, gidin Emine abla el kessin size derlerdi. Rumların maşatlığına çıkardık. Burası eskiden Rum köyü, Maşatlık da Rum Mezarlığı demek. Maşatlığın üst tarafında bulunurdu el otu, çıkardık oradan toplardık. Ondak okurdu, koparırdı üç tane yuttururdu. Böyle kırtıklı bir ot o” (KK 26). Bu uygulamada “el otu” olarak adlandırılan bir bitkinin kullanılması “akılcı gerçekçi” pratikler kapsamında sayılabilir. Yalnız, kaynak kişiye “el otunun okunmadan yutulması” durumunda “ağrıyı geçirip geçirmeyeceği” sorulduğunda “duası vardı

⁶¹ Bahsedilen otu yörede bulunan bir başka kaynak kişiye sorduğumuzda “kabalak” veya “damar yaprağı” olabilir şeklinde cevap vermiştir (KK 31).

⁶² <https://sozluk.gov.tr/>

onun, okurdu, okunmadan olmaz” şeklinde cevap vermiştir (KK 26). Halk hekimliği uygulamaları söz konusu olduğunda, halkın büyük bir bölümünün, “maddi çözüm”lerin mevcut rahatsızlığı “tek başına” çözemeyeceğine, “o rahatsızlığı gidereceğine inanılan birtakım duaların muhakkak okunması gerektiği”ne inandığı gözlemlenmiştir. Bu uygulamada da “akılcı gerçekçi” sayılabilecek bir pratiğe “dinsel büyüsel” bir yöntem olan “okuma” eşlik etmektedir.

Kaynak kişiler, eskiden (Hıdırellez kutlamalarına çıkıldığı zamanlarda), ateş üstünden atlamanın kişinin hastalıklarından arındıracağına inanıldığını belirtmektedir (KK 1, 31, 34, 20, 110, 112). Ateş, eski Türklerde kutlu sayılan bir maddedir ve “kötü ruhları kovmak için” kullanılmaktadır. “İstanbul Tıbbi Folkloru” adlı doktora tezi çalışmasında Selçuk Aytar, bu durumu “eski Türk inancının dini unsurların ilavesi ile daha etkin bir nitelik kazanması” şeklinde yorumlamakta, değerlendirmektedir.

3.1.2.3.1. Karın Ağrısı

Alibahadır köyünde bulunan ve çeşitli rahatsızlıkların sağaltıcısı olan Sevim Durmaz isimli kaynak kişi, bir kimsenin karının ağrması durumunda uyguladığı tedavi yöntemini şu şekilde aktarmaktadır: “Dere kenarında yetişen büyük kabalak yaprakları olur, onu iğne ile delip üzerine zeytinyağı sürerek karnı ağrıyan kişinin karnına koyarım, o geçirir karın ağrısını” (KK 2). Kabalak bitkisi ve zeytinyağı ile uygulanan pratikte adı geçen bitkinin “iğne” ile delinmesi uygulaması dikkat çekicidir. İlk bakışta “büyüsel bir uygulama”yı çağrıştıran bu işlem, yaprağın ve zeytinyağının birbirine daha iyi temas etmesi amacıyla da gerçekleştirilmiş olabilir.

Karın ağrısı için “iyi geldiği” söylenen ve Beykoz’un köylerinde yaşayanlarca kullanılan bitkilerden biri de “hafif ekşimsi bir tad”a sahip olan “Kuzukulağı” bitkisidir. Anadolufeneri’nde bulunan Ahmet Kökkıran isimli kaynak kişi Kuzukulağı yiyen kimsenin dinç olacağını, bu bitkinin karın ağrısı başta olmak üzere çeşitli ağrılara iyi geldiğini, yalnız kendilerinin değil hayvanlarının da bu bitkiyi tükettiğini ifade etmektedir (KK 31). “Kekik de karın ağrısına iyi gelir. Kaynatır, çayını yapar içersin” (KK 31, 34). Selçuk Aytar’ın 1977 yılında Bozhane köyünde gerçekleştirdiği derlemede de “karın ağrısı” için yöre halkı tarafından en çok “kekik çayı”nın tüketildiği belirtilmektedir (Aytar, 1977: 7954).

Karın ağrısı için uygulanan pratiklerden biri de karın bölgesine “kızgın havlu” koymaktır. Bu uygulama daha çok ağrının “soğuktan” kaynaklandığı düşünülüğünde uygulanmaktadır (KK 126, 111, 109).

3.1.2.3.1.1. Göbek Düşmesi

Göbek düşmesi için göbeği kaldırırım oraya da bir soğan keserim, göbek bağı gibi yaparım bağlarım göbeğini. Uzanma derim fazla kendini zorlama derim birkaç gün öyle durur sonra iyileşir (KK 109). Bir teyze vardı Saadet yenge. Eskiden göbek düşmesi diye bir şey vardı. Göbeğimize basardı göbeğimiz düştü diye (KK 1).

3.1.2.3.2. Diş Ağrısı

Anadolufeneri ve civar köylerde “diş ağrısı” için “bohça otu” denilen bir bitki “ağrı kesici” olarak kullanılmaktadır. Kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Bohça otu Hıdırellez günü sökülür, tomurcuk verir. Onu sökersin, iple bağlarsın gölgeye, gölgeye asarsın. Dişin mi ağrıdı, dişin arasına sok. Ucundan kır, koy oraya; yarım saat sonra o ağrıyı keser; pirinç tanesi gibi o diş dağılır gider, bir daha da orada ağrımak olmaz” (KK 31, 34).

Anadolukavağı’nda bulunan Berrin Perişanoğlu da diş ağrısının geçmesi için bir ayet olduğunu, “diş ağrısı” şikâyetiyle kendisine gelenlere onu okuduğunu ve ağrının geçtiğini belirtmektedir (KK 109). Kaynak kişiye “ayeti okuyabilir misiniz” dememiz üzerine “defterinde yazılı olduğunu” ve defterini kızına verdiğini, kızının da kendisi gibi “ocaklı” olduğunu ifade etmiştir.

Bunların dışında derleme yapılan köylerin büyük bir kısmında ağrıyan dişe “tuz”, “karanfil”, “karanfil yağı”, “rakı” gibi “yakıcı” veya “uyuşturucu” etkisi olan maddeler basılmaktadır (KK 111, 31, 40, 53, 67, 88).

3.1.2.3.3. Baş Ağrısı

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, baş ağrısının çoğunlukla “nazar”dan meydana geldiğini belirtmiştir. Bu sebeple başı ağrıyan kimse kendini varsa “ocaklı” veya “nefesi kuvvetli” ya da “büyüklerden biri”ne okutur ve bu sayede ağrıdan kurtulmayı amaçlar (KK 109, 111, 20, 26, 46, 88, 126). Bunun dışında baş

ağrısını gidermek için bazı “akılcı gerçekçi” yöntemlere de başvurulmaktadır. “Başın soğuk suyla ıslanması”, “şakaklara karanfil yağı sürülmesi”, “başın sirkeli suyla yıkanması”, “başa masaj yapılması”, “ağrı kesici içilmesi” gibi pratikler bunlara örnek gösterilebilir.

3.1.2.3.4. Boğaz Ağrısı

Anadolukavağı’nda bulunan Berrin Perişanoğlu boğazda meydana gelen ağrılar için uyguladığı tedaviyi şu şekilde aktarmaktadır: “Boğazın ağrıyor yutkunamıyorsun mesela, bir cezvenin içerisine ada çayı beş altı yaprak atacaksın, ada çayını kaynatacaksın, sonra kaynayan çayı süzüp bardağa alacaksın. İçine bir tatlı kaşığı bal, bir fincan sirke karıştırıp onun yarısıyla gargara yapacaksın boğazına, gargara yapıp tüküreceksin. Kalan yarısını da içip yutacaksın. Birebir. Bu farenjit falan için de birebirdir” (KK 109).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi boğaz ağrısı için “tentürdiyot” ile “gargara” yapıldığı bilgisini vermiştir (KK 2).

3.1.2.3.5. Kulak Ağrısı

Kulak ağrısı için kulağa “gliserin” damlatılmakta, gliserin olmaması durumunda ise onun yerine el yapımı bir damla hazırlanmaktadır. Anadolu kavağı’nda bulunan kaynak kişi yaptığı ilacı şu şekilde aktarmaktadır: “Kulak ağrısına, sarımsağı halis zeytinyağında kavurursun, ılındırırsın, süzersin. O yağdan damlalıkla damlatırsın, ağrıyı geçirir, şifadır. Yani gliserin yerine geçer o (KK 109).” Anadolu kavağı’nda bulunan bir diğer kaynak kişi de kulağın ağrması durumunda kulağa “pişmiş sarımsak” konduğu bilgisini vermiştir (KK 111).

3.1.2.3.6. Ayak Ağrısı

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan Ayşe Öncel, köylerinde her ağrı türünde olduğu gibi “ayak ağrısı” için de “okuyucu”lara gidildiğini, bunun yanı sıra eskiden ağrıyan bacaklara “sülük tutturma” uygulamasının yapıldığını aktarmıştır (KK 26).

Alibahadır köyünde kendi yetiştirdiği sebzeleri satarak geçimini temin eden bir kaynak kişi ise ayak rahatsızlığı için bir ilaç hazırladığını, bunu çok kimselerin

uyguladığını ve şifa bulduğunu belirtmiştir: “Bunu kaç kişiye dedim, ben eskiden ameliyat olacaktım dizlerimden yürüyemiyordum. Ben bunu yaptım, bir şeyim kalmadı. Bir elma ama yarısı çürük olacak. Bahçeye ineceksin, niyet edeceksin. Allah’ım benim bu bacağıma şifasını ver diyeceksin. Elmaya bir Elham üç Kulhuallah okuyacaksın, üfleyeceksin. Bir de yedi kere Ayetel Kürsi okuyup üfleyeceksin. Şu kadar yere kazıp elmayı gömeceksin, üstünü kapatacaksın. Orda yedi kere daha Ayetel Kürsi okuyup arkanı dönmeden geleceksin. Bir ay içinde ne ameliyat, ne bir şey, hepsi geçer, şifa olacak. Buraya gelen herkese diyorum bana dua ediyorlar” (KK 121). Kaynak kişinin aktardığı sağaltma yöntemi “dinsel büyüsel” bir uygulamadır. Kişinin “ağrıyan bacakları” ile “elmanın çürüklüğü” arasında bir benzerlik kurulmuş ve çürük elmanın “çeşitli dualar” eşliğinde “toprağa gömülmesi” ile ayakların ağrılarından kurtulacağı tasarlanmıştır.

3.1.2.3.7. Bel Ağrısı

Derleme yapılan köylerde beli ağrıyan bir kimse çoğunlukla “herkes tarafından bilinen” bazı yöntemlere başvurmaktadır. Ağrının şiddetlenmesi durumunda ise bu işlerden anladığını bildiği veya çevresinde bulunanlarca tavsiye edilen bir kimseye gider ve bu kimsenin yaptığı ilacı tarif ettiği şekilde kullanır (KK 109). Bel ağrılarını sağaltması için kendisine başvuran kimseler çoğunlukla “kırıkçı çıkıkçılar” olmaktadır. Bunun yanı sıra kırık çıkık işlerine bakmadığı halde bu tür ağrılar için çeşitli ilaç ve merhem yapan “kocakarı”lar da olabilmektedir (KK 111). Bu aşamada uygulanan bazı pratikler “bel çekme”, “ovma”, “yakı yapıştırma” “ağrıyan bölgeye merhem sürüp sarma”, “ağrıyan yere et sarma” şeklinde sıralanabilir.

3.1.2.3.8. Romatizma

“Kaslarda ve özellikle eklemlerde kendini gösteren ağrılı hastalıkların genel adı”⁶³ şeklinde tanımlanan “romatizma” için kaynak kişiler çeşitli tedavi usullerine başvurduklarını, bazılarının işe yararken bazılarının çare etmediğini ifade etmiştir. Romatizmanın bir ilacı yok. Envai çeşit şey biliyorum yapıyorum. Geçirmiyor ama dindirici. Mesela mavi ispirtonun içine kâfurun atacaksın. Kâfurunu eriteceksin ondan sonra ayaklarına süreceksin. Bir de sıcak saracaksın. Kâfurunu ölülere de kullanırlar

⁶³ <https://sozluk.gov.tr/>

bir de bite iyidir derler (KK 109). Romatizmanın ilacı vicks alacaksın eczaneden bir paket aspirin yarım limon. Macun yapıp süreceksin. Bel fıtığını bile tedavi ediyor o (KK 111). Poyrazköy’de uygulanan yöntem “yılanbalığı etinin pişirilerek yenmesi” ve “saf alkolde iki gece ayazda bekletilen denizanası haricen sürülerek kullanılmaktadır.

3.1.2.4. Kırık / Çıkık / İncinme / Burkulma

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, geçmişte hemen hemen her köyde “ocaklı” bir “kırıkçı”nın var olduğunu, insanların el, kol, ayak gibi uzuvlarında bir kırılma / çıkma meydana gelmesi durumunda ilk olarak bu kişilere müracaat ettiklerini belirtmişlerdir (KK 2, 3, 10, 18, 20, 26, 31, 33, 36, 40, 46, 53, 54, 67, 75, 88, 95, 98, 107, 109, 111, 121, 126).

Mahmutşevketpaşa’da bulunan Ayşe Öncel (KK 26), “Hasan Agu” adındaki dedesinin de kırıkçı olduğunu, bildiği ve uyguladığı yöntemleri dedesinden öğrendiğini, onun yanında “göre göre”, kırıkları nasıl tespit ettiğine “şahit ola ola” bu işleri öğrendiğini ifade etmektedir (KK 26). “Bir yeri kırılmış bir kimse size geldiğinde ne yapıyorsunuz?” sorusunu sormamız üzerine kaynak kişi uyguladığı yöntemi şu şekilde anlatmıştır: “Şimdi birinin bir yeri kırılınca doktora giderler, alçıya alır doktor. Eskiden bana gelirlerdi, bakardım bakardım bulurdum kırığı. O kadar çok yapınca hemen anlıyorsun bir yerden sonra. Ondan sonra yumurta yakısı yapardım, bağlardım. Yumurta yakısı alçı gibi tutardı onu. Yumurta beyazının içine beyaz kalıp sabunu rendelerdim; bıçakla kazırsın kazırsın, onu karıştırı karıştırı sabunu eritirsin. Kıvamı yerine gelince Amerikan parçası deriz biz, öyle bir bez vardı, ona sürerdim. Sonra kırık neresiyse doğru düzgün bir açıda tutup oraya sarardım. Doğal alçı bu, alçı gibi tutardı” (KK 26).

Anadolukavağı’nda bulunan Berrin Perişanoğlu da “ocaklı kırıkçı”dır⁶⁴ ve hâlihazırda “kırık çıkık” tedavi yöntemlerini uygulamaktadır. Kırık için “yumurta akından alçı” yapan kaynak kişi “kaynama süresi” için “çocuk kırığı yirmi günde, yetişkin kimsenin kemiği ise bir ayda kaynamaktadır” bilgisini vermiştir. Kaynak kişi derleme sırasında birçok kırık ve çıkık tedavisi anlatmıştır. Kırık tedavisi genel hatları itibarıyla “kırığın yumurta alçısı ile sarılması” şeklinde gerçekleşmekte olduğundan

⁶⁴ Kaynak kişinin anneannesinden el aldığını anlattığı bölüm “Halk Hekimliği” bölümünde bulunan “Ocak / Ocaklı, El Alma, Testir” başlığı altında yer almaktadır.

her birine ayrıca yer verilmemiştir. Yeni doğmuş bir bebeğin(torunu) kalçasının çıkık olduğunu fark etmesini ve sonrasında çıkığın tedavisi için uyguladığı pratiği şu şekilde anlatmaktadır:

“Bir torunum dünyaya geldi kızımdan seneler evvel. Hastaneden aldık çocuğu, geldik eve. Anne çocuğu bir kontrol et bir baksana dedi. Dedim ki kızım bunun kalçasında bir şey var, bunun kalçası çıkık. Anne ne diyorsun dedi. Çocuğu nasıl aldılarsa zorlayıp kalçasının budunu kırıkzad zedelemiş yani. Anne ne olacak dedi, hiç kimseye söyleme dedim. Damadım geldi eve tornacıydı kendisi. Oğlum dedim kızın ayağında kalçasında çıkık var, yarın bu topal kalır dedim. Ölçtüm kızın bacağının açısını bana şöyle bir alet yapacaksın dedim. Ben çocuğu kundaktan çıkaracağım, açtım yapacağım, altını bezleyeceğim bir ay bakacağım dedim, tamam anne dedi, yaptı benim verdiğim ölçüye göre aleti. Onu çocuğun bezini koyduktan sonra bacağının arasına koydum. Pamuk da koydum yanlarına acıtmasın diye. Kundaksız halde ona bir buçuk hatta iki ay baktım, bacakları hep açık kaldı. Ondan sonra dedim ki gel kızım bunu götürelim ortopediciye, film çektirelim dedim. Filmden de anlıyorum biraz. Filmi çektirdik, dedim ki hocam ben kırıkçıyım yaptım ayağını dedim bak bakalım düzgün mü? Baktı, gayet düzgün dedi, aynen, çok güzel dedi. Sen gel benimle çalışsana dedi bana” (KK 109).

Kaynak kişinin kızının “anne ne olacak?” sorusuna “kimseye söyleme” şeklinde cevap vermesi, “geleneksel tedavi usulleri”nin tercih edilme gerekçelerinden birini ortaya koyar türdendir. Kırıkçının tedavi için hastanın ve hastalığın durumuna göre “alet” yaptırması da diğer “kırıkçı” uygulamalarından farklılık göstermektedir. Öte yandan kırıkçının uyguladığı olduğu tedavi sonrası bir doktora giderek film çektirdiği ve tedavi yönteminin işe yarayıp yaramadığını kontrol ettiği görülmektedir. Bu yolla uyguladığı olduğu tedavi yöntemini doktora “onaylatan” ocaklı kırıkçı bu durumu kendisine başvuran kimselere onları ikna için anlatmaktadır. Kaynak kişiyi diğer kırıkçı çıkıkçılardan ayıran özelliklerden biri de “çene çıkığı”nı tedavi etmesidir. Bu uygulamayı Anadolukavağı’nda bulunan “askeriye”nin revirinde görev yapan bir doktordan öğrendiğini aktaran kaynak kişi “çene çıkığı”nın nasıl tedavi edildiğini öğrenme sürecini ve ardından nasıl uyguladığını şu şekilde anlatmaktadır:

“Karşısı(evinin karşısını göstermektedir) revirdir, bütün askeriye beni tanır. Orada bir çocuk vardı dişçinin yanında. Ben sana bunu öğreteyim dedi. Bir komşunun gelinin çenesi çıkmış, beni çağırdı. Kırık çıkık yapıyorum da kadını gördüm kafası

armut gibi olmuş, salyaları akıyor. Ne oldu dedim, midem bulandı öğürdüm, böyle oldum dedi. Bunu ben anlamam, bunu çene cerrahı bilir dedim. Dişçi bile bilmez dedim. Ama gel bir aşağıya inelim revire götürüyüm sizi dedim. O çocuk vardı orada. Sağsa kulakları çınlasın Allah selamet versin. Ben şimdi sana bunu öğreteceğim dedi. Bazı askerler de geliyordu bana. Sen kırıkçısın bunu yaparsın dedi. Orada gösterdi bana nasıl yapıldığını. Avurtlarına geçiriyorsun bu iki başparmağını, sonra çekerek böyle gerdiriyorsun, aşağıya indiriyorsun çene kemiklerine. El yatkınlığı gerek tabi. Oradan yerleştiriyorsun çeneyi yerine, şimdi o işi de yapıyorum. Kimisinin çenesi çıkar, düşer; kafası uzar, salyalar akar. Kimisinin çenesi kilitlenir. Benim damadımın iki kere çıktı iş yerinde. Esnemiş çenesi çıkmış. Geldiler yaptım” (KK 109).

Kaynak kişinin “çene çıkığı” tedavisini yakınında bulunan “askeriye reviri”nden öğrenmesi “modern tıp uygulamaları”ndan “halk hekimliği uygulamaları”na aktarım örneği olarak değerlendirilebilir. Berrin Perişanoğlu kırık ve çıkık tedavisinin yanı sıra “kuyruk sokumu batması”⁶⁵ gibi kişinin yürümesine engel olacak seviyedeki rahatsızlıkları da “iyi ettiği”ni, kendisine “yürüyemiyor halde” gelen nice kimselerin sağlığına kavuştuğunu, yürüyerek yanından ayrıldığını ifade etmektedir (KK 109).

Derleme yapılan sahada kırık çıkıkçılara “ezilme, incinme, burkulma” gibi durumlarda da başvurulmakta, bazen de bilinen tedavi yöntemleri “ev halkı tarafından” uygulanmaktadır. Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi kendi şahit olduğu tedavi yöntemini şu şekilde anlatmaktadır: “Biz çocukken yolda düştüğümüzde veya ayağımız burkulduğunda falan zeytini döverlerdi soğanla, onu bağlarlardı ağrıyan yere. Bir de tuz serperlerdi üzerine” (KK 54).

Bir diğer kaynak kişi “ayak burkulması” durumunda burkulma yerin “sıcak su” ve “sabunla” ovulduğunu, ardından güzelce sarıldığını belirtmiştir. Burkulmanın şiddetine göre “zeytin, soğan, tuz” karışımından elde edilen “ezme” ağrıyan bölgeye sarılabilir (KK 111).

⁶⁵ Kaynak kişi “kuyruk sokumu batması” rahatsızlığının tedavisini “kaldırdım kuyruk sokumunu” şeklinde ifade etmektedir.

3.1.2.5. Dinsel Büyüsel Uygulamalarla Tedavi Edilen Hastalıklar

3.1.2.5.1. Korkuluk Basma

“Korkuluk” adıyla bilinen rahatsızlık, kaynak kişiler tarafından, bir kimsenin “cin”, “peri” gibi “olağanüstü varlıklarla” karşılaşması veya herhangi bir durumdan ya da olaydan ötürü kişinin “korkması” ve “günlük yaşamına normal bir şekilde devam edememesi durumu” olarak tarif edilmektedir (KK 17, 109, 111, 26, 20). Bu duruma “yakalanan” kimseler yörede bulunan “ocaklı” bir kimseye başvurur ve onun uyguladığı tedavi yöntemiyle sağlığına kavuşur. Mehmet Halit Bayrı “İstanbul Folkloru” adlı eserinde “korkuluk basma” için iki yöntem olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki “korkan kimsenin ağzına parmak sokularak” gerçekleştirilirken ikincisi “kasık bölgesine” uygulanan pratikle yapılmaktadır. Derleme yaptığımız sahada karşılaşılan yöntem ikincisi olduğundan ilgili kısmı olduğu şekliyle aktarıyoruz:

“Korkusu basılacak olanın karnı açılır, her iki taraf kasıkları parmakla uğuşturulur. Bundan maksat kasık damarlarını kaldırmaktır. Korku basılırken bilinen herhangi bir dua okunmakla beraber, korkusu basılana sorulur: “Falanın korkusunu basıyorum, basayım mı, ne dersin?” Buna korkusu basılan cevap verir: “Bas gitsin!” Korku basıldıktan sonra korkuyu basanın “Benim elim değil, Ayşe Fatma anamızın eli” demesi ve hastaya şifa dilemesi âdettir. Şiddetli korkularda korku basıldıktan başka, kara saplı bir bıçak sivri ucu bir bardak veya başka bir kap içine gelecek surette dik tutulur, sap tarafından bıçağın üzerine su dökülür. Bardakta toplanan bu su korkusu basılan kimseye içirilir” (Bayrı, 1947: 94).

Bayrı’nın yukarıda tarif ettiği “korkuluk kaldırma”nın bir benzerini Anadolukavağı’nda çeşitli hastalıkların sağaltıcısı, “ocaklı halk hekimi” olan Berrin Perişanoğlu isimli kaynak kişi uygulamaktadır. Kaynak kişi kendi uyguladığı “korkuluk basma” pratiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Korkuluk kaldırma diyoruz biz. Mesela korkar çocuk. Şimdi bizim kasıklarımızda bağırsakların göz gibi delikleri vardır. Korktu mu çocuk ürker, her şeyden korkar. Onun için kokmasın diye oraya ellerimle başparmaklarımı bastırıyorum onların üzerine, okumamı okurum. Annesine derim ki ben okurken yüzüne baktığım zaman bana sor, “ne yapıyorsun?”, ben “Ahmet’in korkuluğunu kaldırıyorum” diyeceğim. Üç gün aç karnına o korkuluğu kaldırırım. İyileşir, pirüpak olur. Bir Fatiha, üç ihlas okuyorum. Peygamber efendimizin ruhu şeriflerine, arasında gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin ruhlarına, evliyaların, ulemâların, sahabelerin ruhu şeriflerini

haberdar eyle, rızasını alan kullarından eyle, bebeğimizin şifasını ver, âmin derim. Ondan sonra Felak ve nazar duası okurum onları yaparım” (KK 109).

Kaynak kişinin yukarıda tarif ettiği uygulama küçük farklılıklar dışında Mahmutşevketpaşa köyünde de uygulanmaktadır. Buna ek olarak “ocaklı halk hekimi” olan Züdiye Ayaz, korku için eskiden “muska” yazdığını ve “kurşun döktüğünü”, Osman Hoca isminde birinin kendisini uyarmasından sonra bu uygulamayı terk ettiğini ifade etmiştir (KK 20). Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir diğer kaynak kişi korkan bir kimsenin “korkuluğunun kaldırılması” için uyguladığı pratiği şu şekilde aktarmaktadır: “Odanın dört bir köşesini kazırlar. Üç Kulhuvallah bir Elham okuyarak kazıyorsun. Kireç olur ya duvar onu yemek kaşığına suyla karıştırıp korkan kişiye içirirler. Onu ben yapmıştım” (KK 17).

Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi ise korkan çocuklara “tavuk yüreği” yedirildiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Korkunca tavuk keserlerdi, yüreğini yuttururlardı. Çok korkunca çocukken tavuk kesip yüreğini yedirirlerse çocuğun korkusunun geçtiğine inanılıyordu” (KK 1).

3.1.2.5.2. Nazar

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Belli kimselerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiği inanılan uğursuzluk, göz”⁶⁶ şeklinde tanımlanan nazar, halk arasında “göz değmesi”, “göze gelmek” deyimleriyle de ifade edilmektedir. Derleme yapılan sahada “nazar”a karşı birtakım tedbirler alındığı ve “nazar değmesi” durumunda “bazı yollara” başvurulduğu tespit edilmiştir. Bunların arasında en yaygın olanı “okuma” olarak tarif edilen yöntemdir. Bunun dışında nazar için “tütsü yakma”, “tuz patlatma”, “üzerlik koyma”, “kurşun dökme”, “muska yazma”, “çörek otu koyma”, “ateş söndürme”, “şerbet dökme” gibi “koruyucu” ve “kovucu” olduğuna inanılan birtakım pratikler uygulanmaktadır.

3.1.2.5.2.1. Okuma

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler “okuma”yı “bir hastalığa yakalanan bir kimsenin o hastalığın “ocaklısı” olan veya “nefesi kuvvetli” olarak bilinen

⁶⁶ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=nazar> (10.9.2019)

bir kimse tarafından okunması” olarak tanımlamaktadır (KK 2, 20, 119). Bu uygulamada, “ocaklı” veya “nefesi kuvvetli” olduğu düşünölen kimse bildiği bazı duaları ve tılsımlı sözleri belirli bir sıraya ve usule riayet ederek okur ve ardından “hasta” kimsenin “yüzüne” ya da “içeceği suya” üfler. Derleme sahasında “okuma” uygulaması oldukça yaygındır ve okuma pratiğini gerçekleştiren kimseye yörede yaşayanlar tarafından “okuyucu” denmektedir. Okuma, “nazar değmesi”ne engel olmak maksadıyla yapılabildiği gibi, “nazarın etkilerinden kurtulmak” için de uygulanmaktadır.

Cumhuriyetköy’de bulunan bir kaynak kişi, köylerinde “Nazmiye” adında “ocaklı” bir kimsenin nazar okuduğunu şu şekilde aktarmaktadır: “Nazardan bir şey çıkıyor mesela, birinin gözü değiyor, gidip okutuyorsun. Nazmiye diye biri vardı, o okuyordu. Üç gün sabah aç karına gidip okutuyorsun. Hiç kullanılmamış bir iğneyle etrafında dönüyor, iğneyi yaraya sokmuyor ama üstüne değdiriyor, o an ne okuyor onu bilmiyorum. Okurken senle hiç konuşmuyor” (KK 46).

Mahmutşevketpaşa’da bulunan “testirli” halk hekimi Züdiye Ayaz isimli kaynak kişi kendisine “nazar okutmak” için sık sık gelindiğini, sadece köyden insanların değil, köy dışından da gelenlerin olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Nazara okurum. Kavacık’tan gelirler taksiyle. Birisi geldi hep doktora gitmiş ağzının içi yara olmuş geçmemiş. Geldi bana okur musun Züdiye teyze okudum üfürdüm. Hoca hanım dediler, ben dedim hoca değilim sıradan bir insanım. Ninemin testiri var, okurum geçer dedim. Duamdan geçmiş nice dualar etmiş, ben de dua isterim zaten” (KK 20).⁶⁷

Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir diğer kaynak kişi de nazara karşı “okutma” uygulamasının köylerinde var olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Gerçekten bazı şeylere inanmak lazım, okuttuğunuz zaman falan rahatlıyor çünkü. Burada da var okutma. Birimize bir nazar değer, başı ağrır, bir yeri ağrır, gider okuturuz okuyanlara” (KK 17). Özden Yıkılmaz isimli kaynak kişi de vücudunun bir bölümünde “nazardan” meydana geldiğine inandığı bir şişkinlik oluşmasının ardından Züdiye Ayaz’a gittiğini, kendisini okuyarak “sarımsakla tuz” karıştıırıp şişkinlik olan bölgeye sürdüğünü ve rahatsızlığının geçtiğini belirtmiştir (KK 21). Bu uygulamada “okuma” pratiğinin tek

⁶⁷ Kaynak kişinin nazar için okuduğu dualar ve uyguladığı pratik “Dolama” başlığı altında detaylı olarak verilmiştir.

başına “tedavi edici” olarak kullanılmasının yanı sıra bazı halk hekimliği sağaltma pratiklerine “katkı sağlayıcı, destekleyici” olarak da eklemlendiğini görmekteyiz.

Anadolukavağı’nda çeşitli rahatsızlıkların sağaltıcısı olarak halk hekimliği uygulamalarında bulunan Berrin Perişanoğlu da “nazar okuması” yapmaktadır. Kaynak kişi “ocaklı” olması sebebiyle okuduğu duaların sıradan insanların okumalarına nazaran “daha tesirli” olduğunu, bu sebeple “nazara gelen”, “nazar değen” kimselerin kendisine sıkça başvurduğunu belirtmektedir (KK 109).

Bozhane köyünde geçmişte her hastalığın ayrı bir “okuyucu”su olduğu bilgisini hem yörede bulunan kaynak kişilerden, hem de Selçuk Aytar’ın 1977 yılında yörede gerçekleştirdiği derleme çalışmasından öğreniyoruz (Aytar, 1977), (KK 58, 60, 62, 64). Bozhane köyünde bulunan bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Kel İsmail, Hacı Kadir bunlar okurdu. Sonra kadınlardan vardı birkaç kişi. Bunlar ne yazıyorsa artık, kâğıtlara yazarlardı çizerlerdi. Bir de el verirlerdi. Bunlar öldükten sonra el verme de kalmadı. Eskiden el verme vardı” (KK 64).

Riva’da bulunan bir kaynak kişi nazara karşı “okuma” pratiğini “Hatice Yenge” adında bir kimseye yaptırdıklarını şu şekilde aktarmaktadır: “Nazar olduğunda Hatice Yengeme gideriz. O da çok okumaktan rahatsız oluyor. Korkuluk falan çıkardığı için, herkesi okuduğu için artık kendisi rahatsız oluyor. Okunan kişinin ağırlığı okuyana çöker derler. Okuyan kişi esneyemiyorsa çok ağırlık çöktüyse erkek nazarı değmiş derler. Sonradan esniyorsa sen yokken konuşulmuş, nazar arkandan değmiş derler. Okuduktan sonra da pencereden göğre baktırırlar, gökyüzüne bak da dağılsın derler” (KK 88).

Nazara karşı “okuma” uygulamasıyla karşılaşılan köylerden biri de Polonezköy’dür. Katolik Hristiyan inancına mensup olan köyün muhtarı Antoni Vilkoşevski, kendisinin nazara inandığını, geçmişte ninesinin⁶⁸ “nazar okuduğunu” ve bu işlemi “gayet iyi bir şekilde” yaptığını belirtmektedir.

3.1.2.5.2.2. Tütsü, Tuz, Üzerlik Yakma

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “dinî törenlerde kokulu madde yakmak”⁶⁹ şeklinde tanımlanan “tütsü yapmak”, büyüsel pratiklerin arasında yer almakta ve

⁶⁸ Kaynak kişi ninesinden “rahmetli nenem” şeklinde bahsetmektedir.

⁶⁹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=t%C3%BCts%C3%BCy%C3%BCzerlik%20yapmak> (10.9.2019)

“nazar”ı engellemesi, kovması maksadıyla derleme yapılan köylerde yaşayanlar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişiler “tütsü”, “tuz” ve “üzerlik” yakmanın kişiyi nazardan ve “türlü kötülükler”den koruduğunu belirtmiş ve ardından bu pratikleri nasıl gerçekleştirdiklerini şu şekilde aktarmıştır: “Tütsü, nazardan korunmak için yakılır. Kişiyi kötülüklerden korur, şerden korur. Sonra un, şeker, tuz koyarsın bir tabağın içine, ocakta yakarsın. Onun tütsüsü evinin nazarını alır. Bir de özerlik (üzerlik) vardır. Çocukları okuruz onunla üzerlikle. Tütsü o da. Bir şeyin üzerine koyarız, bir ateşin üzerine, okuruz, okuruz. Onun dumanı kötülükleri kovar.

Üzerliksin havasın
Her bir şeye devasın
Ak göz kara göz
Mavi göz yeşil göz
Nazar edeni boz
Gören göz görmez olsun
Söyleyen dil söylemez olsun
Bu özerlik çatlasın
Nazar eden patlasın
Şifası senden olsun

diye söyleriz” (KK 109, 111). Tütsünün yakılmasının ardından gerçekleştirilen “tütsüleme” esnasında “üç İhlas, bir Fatiha” duaları okunur ve hastaya üflenir. Bir kaynak kişi, bu dualara ek olarak “Nas, Felak” gibi “nazar duaları”nın okunmasının uygulamanın tesirini artıracakını belirtmiştir (KK 111).

3.1.2.5.2.3. Kurşun Dökme

Mehmet Halit Bayrı, “İstanbul Folkloru” adlı eserinde “kurşun dökme” pratiğinin ne gerekçe ile uygulandığını şu şekilde tarif etmektedir: “Büyüye ve nazara uğramaktan ileri geldiği sanılan hastalıklarla, sebebi cin ve perileri gücendirmekten ibaret telâkki edilen dimağ, sinir ve ruh hastalıklarının giderilmesi için hekimin ve ilâcın tesiri olmayacağı inancı, halk arasında ötedenberi yerleşmiş olduğu cihetle, bu tür hastalıkları tedavi ettirmek maksadiyle kurşuncu hocaya başvurmak ve kurşun döktürmek, İstanbul’da tatbik olunan eski bir usuldür (Bayrı, 1947: 91). Derleme

yapılan köylerde kurşun dökme pratiğini çoğunlukla kadınlar gerçekleştirmekte ve bu kimseler halk arasında “kurşuncu kadın” olarak anılmaktadır.

Derleme yapılan sahada “kurşun döken” ve “kurşun döktüren” farklı kişilerle görüşülmüş ve bu pratiğin Beykoz’un köylerinde bugün dahi uygulanmaya devam edildiği tespit edilmiştir. Anadolukavağı’nda halk hekimliği uygulamalarında bulunan Berrin Perişanoğlu isimli kaynak kişi bir kimsenin kurşun dökebilmesi için “ocaklı” veya “el almış” olması gerektiğini belirtmiş, kendisinin “ocaklı” olduğunu ve kurşun dökme işlemini nasıl gerçekleştirdiğini şu şekilde aktarmıştır: “Kurşun dökmek için de ocaklı olmak gerekir, el almış olacaksın, her önüne gelen kurşun dökemez. Benim kepçem vardır, bildiğin yemek kepçesi gibi. İki tane balık kurşunu koyarım kepçenin üzerine, onu ateşin üzerinde gezdiririm, kurşunu eritirim. Nazar değen kişiyi yatırırım, üzerine çarşaf çekerim, bir tasta da su olur, eriyen kurşunu önce başının üstünde suya dökerim, sonra tekrar eritirim. Tencerenin içinde su var, bir soğan kabuğu, bir ekmek lokması olur. Sonra bir de göbeğinin üstüne dökerim, ardından bir de ayaklarının ucuna dökerim, biter. Ondan sonra yere dökerim, temiz çıkar kurşun. (KK 109).” Kaynak kişi kurşun dökmekten kastının “kişiyi okumak” olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır: “Bizim amacımız o kişiyi okumak. Kurşun dökerken de okuyorum. Aslında o kişi öyle istediği için kurşun döküyorum, yoksa şu bir bardak suya okurum sana iç derim içersin, şifa olur. Onun biraz batıl olduğu söyleniyor bizim hocalarımız da onu yapmayın diyor” (KK 109). Kaynak kişinin ifadelerinde de belirttiği üzere “kurşun dökme” uygulamasını batıl olduğu gerekçesiyle uygulamaktan çekinen, vazgeçen kimseler de vardır. Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan “ocaklı” Züdiye Ayaz da eskiden kurşun dökme işlemini çok sık bir şekilde yaptığını, fakat daha sonra bu uygulamayı terk ettiğini şu şekilde aktarmaktadır: “Kurşun dökerdim eskiden ama şimdi dökmem. Ninem göstermişti, testirim var ondan, ben de öyle dökerdim, herkese fayda olurdu ama Osman Hoca dedi cennet kapısı açılacak kapanacak diye (KK 20).

“Kurşun dökme” uygulamasında erimiş kurşunun suya dökülmesinin ardından aldığı şekilden hareketle kurşunu döken kimse kurşun döktüren hakkında bir “yorum” ve “değerlendirme”de bulunur. Bu aşama ile ilgili, ateşte eriyen kurşunun, suda katılaşması sırasında, kurşun döktüren kimsenin “hastalığı”, “rahatsızlığı”, “nazar değip değmediği” bazen de “geleceği” hakkında ipucu niteliğinde şekillere büründüğüne inanılmaktadır. Kurşun döken “ocaklı” kimse de bu şekillerden hareketle kurşun döktüğü kimseye durumuna dair bilgi verir. Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan Züdiye Ayaz kurşun dökmesi sonrası çıkan şekli yorumlamasına dair

yaşadığı bir olayı şu şekilde aktarmaktadır: “Halamın kızı vardı, hastaydı, dediler ki hiç dökmezsin ama dök, şifa bulsun. İlle de dök. Ben de döktüm kurşunu, tabut çıktı. O şekili de söyledin mi fala geçermiş, cennet kapısı sana açılır kapanırmış. Onun için öyle olduğunu duyduktan sonra onu dökmem daha. Kurşunu döktüm, tabut çıktı üç gün sonra öldü. Ben dökmem daha ama dökenler var” (KK 20). Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir diğer kaynak kişi ise “kurşun dökme”nin değil de kurşunu döktükten sonra ortaya çıkan şekli yorumlamanın günah olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Kurşun döktükten sonra çıkan şekili yorumlarsan, o zaman fala giriyormuş ve günahmış. Sende şu var, sende bu var dersin günahmış. Ama yorum yapmazsan günah değilmiş (KK 21). Eskiden “kurşun dökme” pratiğini gerçekleştirdiğini belirten Züdiye Ayaz isimli kaynak kişi kendisinin de rahatsızlanması üzerine kurşun döktürdüğünü şu şekilde anlatmaktadır: “Bir gece gittim, yeni Kuran öğrenmişim, ilahi öğrenmişim, gittim. Dua oldu, bitti, şimdi ilahi söylesene dediler. Benim de sesim güzel değildi ama ilahi söyledim. Şişt o gece buralarım(boğazını gösteriyor) yara oldu, hasta oldum. Herhalde nazar değdi, o zaman ihtiyar değildim. Gittim Naciye abu, böyle böyle oldu dedim, döktü bana kurşun, kapıdan çıkarken bir rahatlardım, bir rahatlardım... Onlar buralarımda kurudu gitti o gün daha. Ben inanırım kurşuna” (KK 20).

3.1.2.5.2.4. Muska Yazma

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “içinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne, yazılı kâğıt vb. hamaylı”⁷⁰ şeklinde tanımlanan “muska”, halk arasında “üzerinde ayet veya dua yazılı kâğıt” olarak tarif edilmektedir (KK 2, 10, 20, 26, 109). Derleme yapılan köylerde birçok rahatsızlığa olduğu gibi nazara veya nazardan kaynaklandığı düşünülen çeşitli durum ve rahatsızlıklar için de muska yazılmaktadır.⁷¹

3.1.2.5.2.5. Çörekotu

Derleme yapılan köylerde “nazar değmesi” durumuna karşı “tedbir” amaçlı alınan önlemlerden biri de “çörekotu” ile gerçekleştirilmektedir. Kaynak kişilerin çörekotuna yönelik “Peygamber Efendimiz çörekotunun ölüm dışında her derde deva

⁷⁰ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=muska> (11.9.2019)

⁷¹ Konuya dair detaylar “Halk inançları” başlığı altında verilecektir.

olduğunu buyurmuş (KK 2, 3, 109, 10, 40, 88, 107, 95)” şeklindeki ifadeleri çörekotunun “tedavi edici” vasfının olduğuna inanıldığını göstermektedir. Bu uygulama çoğunlukla “ kırk bir adet çörekotu”na “yedi defa Ayetel Kürsi” okunmasının ardından “muska şeklinde” sarılan çörek otunun nazardan korunması istenen kişinin üzerine koyulması yoluyla gerçekleşmektedir. Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişinin “çörekotu” ile ilgili şu anlatısı çörekotunun nazarı engellediğine dair var olan inancın bir göstergesidir: “Adamın birisinin gözü ve dili çok şeymiş, çok fena nazarı değişiyormuş. Neye bakar da nazar ederse o şey mahvoluyormuş. Ben bu giden gemiyi deviririm dermiş gözüyle. Gene öyle olmuş bak gemi gidiyor devirsene demişler. Adam nazar etmiş, gemiye bir şey olmamış. Nazar etmiş, yine bir şey olmamış. Devrilmemiş gemi. Adam var bu işte bir iş demiş. Meğerse geminin içi çörekotu yüklüymüş. Çörekotu adamın nazarını önlemiş, gemiyi batmaktan korumuş. Çörekotu nazarı engeller derler. Çocukların üzerine ben çörek otu koyarım. Kırk bir tane çörek otunu okurum ihlasla ve nasla, bağlarım böyle muska gibi nazar değmesin diye. Çocuklar da üzerlerinde taşırlar” (KK 109). Çörek otunu “kovucu / koruyucu” vasfından ötürü “tütsü yakarken” kullananlar da mevcuttur (KK 111, 66).

3.1.2.5.2.6. Şerbet Dökme

“Nazar” ve “büyü” söz konusu olduğunda, bu duruma sebep olduğu düşünülen “cin”, “peri”, “şeytan” gibi soyut ve olağan dışı varlıkları “memnun etmek” yoluyla “onların şerrinden korunma”nın amaçlandığı pratiklerden biri de “şerbet dökme” uygulamasıdır. Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi “şerbet dökme” işlemini nasıl gerçekleştirdiğini şu şekilde aktarmaktadır: “Üç harfilere rastladıysa bir kimse, bir şey olduysa çarpılma falan gibi, onu okursun. Okuduktan sonra ona “bir şerbet su yap da çöp mü attın, kırıntı mı silkeledin bir oraya da böyle oldun deriz. Zaten söylüyor hasta kendisi nerede nasıl olduğunu. Gidersin oraya, “şeytan al ağzının tadını ver benim ağzımın tadını, şifamı” dersin döner gelirsin. Okuma, gene okuma. Allah’ın kelamını okuma. Üç harfilere kovma” (KK 109). Çoğunlukla geceleri uygulanan bu pratik “cin”, “peri” gibi varlıkların “geceleri” daha sık dolaştığı inancından kaynaklanmaktadır. Kaynak kişi, bu uygulamanın bir kimsenin nazardan korunmak istemesi durumunda da yapılabileceğini aktarmıştır (KK 109). Bu durum, “nazar” ile “büyü”nün aynı zeminde ve doğrultuda değerlendirildiğini, bir kimsenin “nazarın olası etkilerine açık olması” durumunda “büyünün tesirine de kapılabileceği”ne inanıldığını göstermektedir diyebiliriz.

3.1.2.5.3. Dalak Kestirmek

“Fazla büyümüş dalağı, Şamanlıktan kalma bir usulle tedavi ettirmek (Öztek, 1992: 37) şeklinde tanımlanan “dalak kestirme” uygulaması ancak “ocaklı” bir kimse aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir (KK 109). “Dalak kesme pratiğinde temel düşünce hastalığın nedeni olan bir varlığı kesip atmak ve kurutmaktır (Aytar, 1980: 27). Bu anlayıştan hareketle söz konusu rahatsızlığın tedavisi “benzerlik ilkesi” gereği “taklit büyü”ne başvurularak yapılmakta, dalak büyümesini önleyeceğine inanılan pratikler uygulanmaktadır. Anadolukavağı’nda çeşitli rahatsızlıkların “ocaklısı” olan Berrin Perişanoğlu dalak kesmenin ocaklısı olmadığını, fakat uygulamaya şahit olduğunu şu şekilde aktarmaktadır: “Dalak büyümesi oluyor, onun da okuması var. Bir tek ondan el almadım, ama yapıldığını biliyorum. Bir beyaz soğan olacak, ona bir yeni çivi sokuyorsun. Okuduktan sonra onu çiğnenmeyen bir ağacın dibine görmüyorsun. O da öyle iyileşiyor. Buda benim başıma geldi çocuğumun başına geldi. Allah rahmet eylesin öldü bizim bir yaşlı teyzemiz vardı Bahriye Hanım Teyze, o yapmıştı. Çocuğun ayakları kesiliyordu, dermanım yok anne yürüyemiyorum diyordu. Dört beş yaşında falandı sonra işte doktora götürdüm doktor dedi ki okumaya inanır mısın, inanırım dedim. Dalağı büyümüş git götür dalak kesene dalağını kestir dedi doktor bana. Sarıyer hastanesinin doktoru söyledi, selamet olsun canına. Duası var ama ne okuduğunu bilmiyorum. Şifa duası okuyor anladığım kadarıyla” (KK 109).

3.1.2.5.4. Sarılık Kesmek

“Ustura ile hastanın alnından bir damla kan çıkarmak (Öztek, 1992: 122)” şeklinde tanımlanan “sarılık kesmek”, “sarılık hastalığı”nın giderilmesi için halkın başvurduğu tedavi yollarından biridir. “Sarılık kesme” işlemini de ancak “ocaklı”, “el almış” veya “izinli” kimseler gerçekleştirebilmektedir. Derleme yaptığımız köylerde kaynak kişiler sarılık hastalığını “yetişkin sarılığı” ve “çocuk sarılığı” olmak üzere ikiye ayırmakta, bu rahatsızlığın iki türü için de ayrı ayrı tedavi usulleri bulunmaktadır.

Anadolukavağı’nda bulunan ve “ocaklı halk hekimi” olan Berrin Perişanoğlu kendisinin “sarılık” hastalığının ocaklısı olmadığını belirtmiş ve şahit olduğu eski ve yeni sarılık tedavi şekillerini şu şekilde aktarmıştır: “Bir çocuk sarılığı vardır, bir de karaciğer sarılığı, yetişkinlerde olur bu. Onu şimdi jiletle “alnından keserek” yapıyorlar,

böyle⁷² alınından kesiyorlar. Eskiler sarılığı boynuzla deliyorlardı. Mesela koçboynuzu yapan kendine koçboynuzu alet ediyordu, onunla deliyordu. Çocukları yapmıyorlar büyük insanlara yapıyorlar” (KK 109). Anadolukavağı’nda bulunan bir diğer kaynak kişi ise kendisinin “sarılık kestirme” işlemini gerçekleştirdiğini, bir hocanın temiz bir jiletle alnının ortasını çizdiğini, bu esnada bazı dualar okuduğunu aktarmıştır (KK 111). Kaynak kişiye alnın jiletle kesilmesinin ardından herhangi bir uygulama yapıp yapılmadığını sormamız üzerine “jiletle iki kaşımın arasını kesti, bir de dua okudu” şeklinde cevap vermiştir.

Selçuk Aytar’ın “İstanbul Tıbbi Folkloru” adlı doktora tezi çalışmasında yer alan bilgilere göre Beykoz’un Öğümce köyünde bulunan Kamil Torunoğlu isimli bir kaynak kişi sarılık hastalığı için “yabani kavun bitkisi”nin suyunun buruna çekildiği bilgisini aktarmıştır” (Aytar, 1980: 114). Derleme yapılan köylerde bu tedavi şeklinin “sarılık hastalığı” için terk edildiğini, “sinüzit” gibi başka rahatsızlıklar için uygulandığını söyleyebiliriz.

Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi de “çocuk sarılığı” için tedbir amaçlı çocuğun üzerine “sarı örtü” örtüldüğünü belirtmiş ve çocuğun sarılık olması durumunda başvurulacak pratiği şu şekilde aktarmıştır: “Çocuğun yüzü sarardığı zaman böyle süpürge ile süpürürlerdi. Suratına değdirmeden, şöyle⁷³ o sarılığı attık diye. Evlerde büyük süpürgeler var ya onlarla süpürürlerdi” (KK 54). Bu uygulamada “süpürge”nin “temizleyici”, “kovucu” vasfından istifade amaçlanmakta ve bu pratik “taklit büyü” esasına göre tatbik edilmektedir. Kaynak kişinin sarılık rahatsızlığına yönelik şu ifadesi ise “halk bilgisi”nin zaman içerisinde güncellendiğini ve yeni uygulamalar şeklinde devam ettiğini göstermektedir: “Bir de bak şimdi öğreniyoruz onları, susuz kaldığı için sararırmış çocuk, öyle olduğunda devamlı emdirmek lazımmış” (KK 54).

3.1.2.5.4. Sıtma

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir

⁷² Kaynak kişi “böyle” dediği sırada bir elini alnına götürmüş ve yukarıdan aşağıya “kesme” şeklini göstermiştir.

⁷³ Kaynak kişi “şöyle” dediği esnada eliyle süpürme işlemini nasıl gerçekleştirdiğini göstermiştir.

hastalık, ısıtma, malarya”⁷⁴ şeklinde tanımlanan “sıtma”, halk inancına göre “cin çarpması” veya “kötü ruhların bir kimseye musallat olması” sonucu meydana gelmektedir (Aytar, 1980). Hastalığa “cin”, “peri”, “şeytan” gibi soyut ve olağanüstü varlıkların sebep olduğu düşüncesi, tedavi usullerinin de bu ekseninde şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan “sıtma” rahatsızlığına yakalanan bir kimse çoğunlukla “ocaklı” veya “el almış” birine gider ve kendisini okumasını ve hastalığı için bir “muska” yazmasını ister (KK 109, 2, 10, 46). 1977 yılında Bozhane köyünde yapılan bir derleme çalışmasında sıtma hastalığı için şu uygulamanın yapıldığı kaydedilmiştir: “Sıtmaya yakalanan kişi bir taş deliğinden geçirilir, elbisesinden bir parça taşın üzerine bırakılır” (Aytar, 1977: 7954). “Temas” ve “taklit” yoluyla hastalığın devrinin amaçlandığı bu uygulama bugün için Bozhane köyünde mevcut değildir. Köyde bulunan kaynak kişiler eskiden bu tür uygulamaların sıklıkla tercih edildiğini fakat zamanla azaldığını belirtmiştir (KK 60, 62, 64). Bir kaynak kişi eskiden sıtmaya yakalanan kişilerin Sırapınar’da bulunan “Sıtma Dede” türbesine götürüldüğünü, buraya çeşitli bez ya da çaputların asıldığını ifade etmiştir (KK 62). Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişiler ise sıtma rahatsızlığı için “muska yazdırma”nın yanı sıra sıtmaya tutulan kimseye “aspirin” verildiğini, bu aspirine “Ciminli aspirin” dendiğini, şimdi ise böyle bir uygulamanın olmadığını belirtmişlerdir (KK 109, 111). Kılıçlı köyünde bulunan bir kaynak kişi eskiden sıtmaya tutulan çocuklar için köyde bulunan eski bir ağaca çaput bağlandığını, ancak şu an bu uygulamanın gerçekleştirilmediğini belirtmiştir (KK 140).

3.1.2.5.5. Kabakulak

“Tükürük bezlerinin, özellikle kulak altı bezlerinin iltihaplanmasıyla beliren bulaşıcı, salgın ve ateşli bir hastalık” olarak tanımlanan “kabakulak”, derleme yapılan köylerde “dinsel büyüsel uygulamalar”la tedavi edilen hastalıklardandır. Anadolukavağı’nda çeşitli hastalıkların sağaltıcısı olan kaynak kişi “kabakulak” rahatsızlığının “erkek çocuğunun erkeklik hücrelerini öldürdüğü” için çok tehlikeli olduğu konusunda uyarıda bulunmuş ve bu rahatsızlığı gidermek adına uygulanan tedavi yöntemini şu şekilde aktarmıştır: “Kabakulak için çizeriz, elif be’yi çizeriz, eski Türkçe, sonra okuruz. Ondan sonra taflan yaprağını(karayemiş yaprağı) şöyle koyar bağlarız onu” (KK 109). Poyrazköy’de bulunan kaynak kişiler de çocukların kabakulak

⁷⁴ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=s%C4%B1tma> (15.10.2019)

olmaları halinde köylerinde bulunan ve bu tür rahatsızlıkları “okuyarak” ya da çeşitli ayet ve duaları “yazarak” tedavi eden kimselere götürdüklerini “gidip yazdırırdık” şeklinde ifade etmişlerdir (KK 40, 41, 42).

3.1.2.6. Solunum Yolu Hastalıkları / Göğüs Hastalıkları / Soğuk Algınlığına Bağlı Hastalıklar

3.1.2.6.1. Öksürük

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “1. Ciğerlerdeki havanın, solunum organlarının kasılması ve zorlanmasıyla ağızdan gürültü ile çıkması. 2. Üşütme gibi bir sebeple ortaya çıkan göğüs hastalığı”⁷⁵ şeklinde tanımlanan öksürük, sıkça karşılaşılan bir soğuk algınlığı rahatsızlığıdır. Derleme yapılan köylerde “öksürük” tedavisi için çeşitli yollara başvurulduğu, birtakım tedavi yöntemleri geliştirildiği gözlemlenmiştir. Hastalığa “üşütme” gibi somut bir nedenin sebep olduğu düşünüldüğünden, hastalığı sağıltmaya yönelik geliştirilen tedavi usulleri de çoğunlukla “akılcı gerçekçi” olarak nitelendirilebilecek yöntemlerden oluşmaktadır.

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi öksürük ve soğuk algınlığı tedavisi için sırta tentürdiyot sürüldüğünü ve üzerine sıcak havlu konduğunu belirtmiştir (KK 2). Bozhane köyünde 1977 yılında yapılan derleme çalışmasında öksürük ve soğuk algınlığı için “ayva yaprağı, papatya, ıhlamur” bitkilerinin ayrı ayrı kaynatılarak içildiği bilgisi yer almaktadır (Aytar, 1977: 7954). Bu uygulamanın bugün de devam ettiğini kaynak kişiler belirtmektedir (KK 58, 60, 61, 64, 66). Öksürüğü gidermek maksadıyla kaynatılarak içilen çaylardan biri de “ada çayı”dır (KK 111). Nane ve limon kaynatılır içilir (KK 109). Hakiki zeytinyağında bekletilmiş kudret narı kestane balı ile karıştırılarak her sabah aç karına bir kaşık yenir (KK 33). Kestane balına karabiber, zencefil dökülür, iyice karıştırılarak macun haline getirilir ve hastalık geçinceye kadar aç karına her sabah bir kaşık yenir (KK 33).

3.1.2.6.2. Boğmaca

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Genellikle çocuklarda öksürük nöbetleriyle kendisini gösteren bulaşıcı bir hastalık”⁷⁶ şeklinde tanımlanan Boğmaca rahatsızlığının tedavisine yönelik bazı uygulamalar tespit edilmiştir. Poyrazköy’de

⁷⁵ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=%C3%B6ks%C3%BCr%C3%BCk> (15.10.2019)

⁷⁶ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=bo%C4%9Fmaca> (16.10.2019)

bulunan bir kaynak kişi bebeğinin “boğmaca” geğirmesi üzerine doktora gittiğini, verilen ilaçların bir türlü işe yaramadığını, bunun üzerine “bu işlerden anlayan” bir komşusuna başvurduğunu ve uyguladıkları pratik ile çocuğunun sağlığına kavuştuğunu belirtmiştir. Kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Bazı şeylere batıl diyorlar ama ben inanıyorum. Benim ocuğum  aylıkken boğmaca geçirdi. Doktor kapıdan içeri sokmuyor artık. Aldık getirdik şurada bir komşu vardı, aşağıda dere mahallesine götürdük. ocuğu cevizin kökünden  sabah geçirdik, dördüncü sabah çocuğun hiçbir şeyi kalmadı. ocuk boğuluyordu, gözlerinden yaşlar akıyordu. Islık gibi hiç durmadan ksryordu. Cevizin kökünü çocuğun geçeceği kadar kazdık, oradan geçirdik  sabah. Hiçbir şeyi kalmadı” (KK 41). Selçuk Aytar’ın 1977 yılında Bozhane köyünde yapmış olduğu derleme çalışmasında da “boğmacaya yakalanan çocuğun ağaç kovuğundan geçirildiği” bilgisine ek olarak işlem tamamlandıktan sonra “ağaca çivi çakıldığı” da ifade edilmektedir (Aytar, 1977: 7954). Uygulamanın “ gün” arka arkaya geekleştiriliyor olması “” sayısının “majik bir sayı oluşuna göndermedir. Cevizin kökünden geçme işleminin ardından ağaca “ivi çakılması” uygulaması da büyüsel bir pratiktir ve “hastalığın devrolunan ağaçta sabitletmesi”, “geri gelmemesi” adına geekleştirilmiş olabilir. Anadolukavağı’nda halk hekimliği yapan Berrin Perişanoğlu, boğmaca rahatsızlığının bir türünün de “Köstebek Boğmaca” olduğunu, bu hastalığın tedavisi için şu işlemi uyguladıklarını belirtmiştir: “Sarımsak dveriz ve dilaltına koyarız. Ağzı açık bırakıp salyayı dışarıya akıtırız” (KK 109).

3.1.2.6.3. Burun Akıntısı / Nezle

“Nezle”, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Soğuk almaktan ileri gelen, burun akması, aksırma ile beliren hastalık, ingin, tumağı, dumağı, aputlama, zkm, nevazil”⁷⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Genellikle soğuk algınlığının etkisiyle oluşan burun akıntısı için Alibahadır köyünde şu uygulama yapılmaktadır: “Gaz lambasında kullanılan gazdan bir miktar lambanın içinden alınır, sırta sürülür, ardından sırta havlu konur” (KK 2). Kaynak kişi bu uygulama için kullanılan gazın muhakkak “lambanın içinden” alınması gerektiğini, aksi halde fayda etmeyeceğini belirtmiştir. Hastalığın “soğuktan” kaynaklandığı, “gazyաı”nın da “yanıcı” ve “yakıcı” vasıfları göz önünde bulundurulacak olursa söz konusu uygulamanın temelinde “büyüsel” bir anlayışın var

⁷⁷ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=nezle> (16.10.2019)

olduğu çıkarımında bulunulabilir. Poyrazköy’de bulunan kaynak kişiler “genize deniz suyu çekme”nin nezleye iyi geldiğini ve burun akıntısını geçirdiğini söylemektedir (KK 37, 38).

3.1.2.6.4. Yüksek Ateş

Halk arasında “ateşlenmek”, “ateşi çıkmak”, “ateş gibi olmak” şeklinde tarif edilen bu rahatsızlık vücut ısısının artması durumudur. Derleme yapılan kaynak kişiler bir kimsenin “ateşinin çıkması” durumunda bazı pratiklerin uygulandığını belirtmiştir. Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi çocukların ateşlenmesi karşısında uyguladığı pratiği şu şekilde aktarmaktadır: “Soyacaksın çocuğu, pamukları sirkeye batırıp koltuklarının altına böyle⁷⁸ şu diz kapaklarının olduğu yerlere, eklem yerlerine süreceksin. Sık sık süreceksin böyle sirkeyi. Bebeği olanlar bilhassa gül sirkesi saklasın evinde bir kenarda” (KK 109). Anadolukavağı’nda bulunan bir diğer kaynak kişi “ateşlenme” durumunda aspirinin limon ile birlikte ezilerek ateşli kimseye sürüldüğü bilgisini aktarmıştır (KK 111). Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi de “ateş çıkması” durumunda kendisine uygulanan “aspirin ile tedavi” yöntemini şu şekilde ifade etmektedir: “Ateşim çıktığı zaman nenem beş tane aspirini suya koyar, eritir, şu bileklerime, eklemlerime sürerdi. Ne ateş kalırdı ne bir şey (KK 37).

Cumhuriyetköy’de bulunan Afet Sancak isimli kaynak kişi çocukların ateşlenmesi durumunda uyguladıkları pratiği şu şekilde aktarmaktadır: “Çocuğun ateşi çıktı diyelim, mısır unuyla, yoğurtla onu bulamaç yapıp sararsın çocuğa; ateşi düşer” (KK 46). Derleme yapılan köylerin tamamında uygulanan bir yöntem de ateşi çıkan kimsenin kıyafetlerinin çıkarılarak “alına”, “koltuk altına”, “boynuna”, “ayaklarına” “ıslak bez” koymaktır (KK 2, 3, 7, 10, 17, 20, 31, 33, 40, 46, 53, 62, 66, 88, 95, 98, 109, 111).

3.1.2.6.5. Bronşit, Zatürre, Verem ve Ciğer Hastalıkları

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Bronşun(Soluk borusunun akciğerlere giden iki kolundan her biri ve bunların dalları) iltihaplanmasıyla oluşan hastalık”⁷⁹

⁷⁸ Kaynak kişi uyguladığı pratiği anlattığı sırada sirkeli pamuğu vücudun hangi bölgelerine nasıl uyguladığını el işaretleri ve vücut diliyle göstermektedir.

⁷⁹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=bron%C5%9Fit> (16.10.2019)

şeklinde tanımlanan bronşit rahatsızlığının tedavisi için Anadolukavağı'nda bulunan bir kaynak kişi "meşe palamudu"nun balla karıştırılarak yendiği bilgisini vermiştir (KK 109). Anadolukavağı'nda bulunan bir diğer kaynak kişi de "elma kabuğu"nun "ıhlamur" ile kaynatılarak tüketilmesi durumunda bronşite iyi geleceğini aktarmıştır (KK 111).

Zatürre, "ateş, öksürük ve balgamla beliren, tehlikeli bir akciğer hastalığı"dır.⁸⁰ Halk, zatürreyi "verem hastalığının bir önceki safhası" olarak gördüğünden "verem" için uygulanan yöntem ve pratikler çoğu zaman "zatürre" için de kullanılmaktadır (KK 109). Zatürrenin vereme dönüşmemesi için hasta kimseye iyi bakılması gerektiğini belirten bir kaynak kişi, "bal ile çörek otunu karıştırıp veririz, şifadır" ifadelerinde bulunmuştur (KK 111). Bununla beraber hem "verem" hem de "zatürre" için uygulanan birtakım ilaçlar yapılmaktadır. Bunlardan biri: "Yumurta kabuğu toz haline gelinceye kadar dövülür, ardından saf bala karıştırılır ve her gün yenir" (KK 109). Aynı kaynak kişi "zatürre" veya "verem" hastalığına yakalanan bir kimseye "sarımsak", "soğan" ve "yoğurt" ile tedavi uyguladıklarını şu şekilde aktarmaktadır: "Sarımsak antibiyotik olduğu için vücuttaki zararlı mikropları yok edici bir kuvveti vardır onun. Benim anneannem rahmetli dağlara bayırlara gider, türlü otlar toplar, ilaçlar yapardı. Geldiği zaman bir tas yoğurt içine bir baş soğan kırardı. Anneanne yoğurtla soğan yenir mi derdim. Derdi ki kızım yoğurt ciğerleri temizler, soğan antibiyotiktir, bedenin mikrobunu alır içinden. Bu sebeple bu rahatsızlığa yakalanan kimseye yaparız aynı şekilde" (KK 109).

"Herhangi bir organa ve en çok akciğerlere yerleşen Koch basilinin yol açtığı ateşli ve bulaşıcı bir hastalık, tüberküloz"⁸¹ şeklinde tanımlanan "verem" halk tarafından uzun yıllar "ölümcül bir hastalık" olarak değerlendirilmiş ve türlü arayışların bir sonucu olarak farklı tedavi yöntemleri keşfedilmiştir. Derleme yapılan köylerde "verem" ve diğer ciğer hastalıklarının tedavisinde en çok kullanılan ürün "bal"dır. Ya tek başına tüketilerek ya da çeşitli karışımların içerisinde yer alarak birçok rahatsızlığın tedavisinde kullanılan balın "katkısız" ve "doğal" olmasına dikkat edilmelidir (KK 33, 109). Anadolukavağı'nda halk hekimliği uygulamalarında bulunan Berrin Perişanoğlu "verem", "zatürre" ve diğer ciğer hastalıklarının tedavisi için hazırladığı ilacı ve bu ilacın hangi hastalıklar için kullanıldığını şu şekilde tarif etmektedir: "Bu ilaç, ciğer hastalığı olanlar için, akciğer ve karaciğer hastalığı olanlar

⁸⁰ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=zat%C3%BCrre> (16.10.2019)

⁸¹ <https://sozluk.gov.tr/>

için, kanseri olanlar için birebirdir. Mesela leke görünür ciğerlerinde, doktor der ki akciğerinde leke var. Kanseri olanlara da karaciğerinde bir nokta gördük derler. Onlara bu ilacı yapar veririm. Zerdeçal, bal, kestane balı, hakiki tereyağı bunları macun yapacaksın, kırk gün yiyeceksin. Pirüpak olur, siler alır götürür. Denenmiştir bu. Vasiyetim de vardır, ihtiyacı olana yapın verin diye. Bu benim baş ilacımdır, herkese yaparım” (KK 109).

Şekil 75 Anadolukavağı’nda Halk Hekimliği Uygulamalarında Bulunan Berrin Perişanoğlu’nun “Verem”, “Zatürre” Gibi Çeşitli Ciğer Rahatsızlıklarını Sağaltmak Maksadıyla Yaptığı ve Kullandığı Macun

Kaynak kişiye “Bu ilacı kendiniz mi buldunuz, birinden mi öğrendiniz?” sorusunu sormamız üzerine “Bunu Viyana’da bir Rum hanımdan öğrendim. Ben işçi olarak gittim Viyana’ya, dört sene kaldım. Bu Rum Türkiye’den gitmeydi, orada komşuydu bize, dinince dinlensin (KK 109)” şeklinde cevap vermiştir. Kaynak kişiye ilaçtan fayda gören biri veya birileri olup olmadığını sormamız üzerine “çok kimselerin fayda gördüğünü”, bir arkadaşının Zeytinburnu’nda kömürcülük yapan kocasının ciğerlerindeki lekenin geçmemesi üzerine tedavi için yurt dışına gideceği sırada bu ilacı kullandığını ve ciğerlerinin temizlendiğini aktarmıştır (KK 109). Anadolukavağı’nda bulunan Fatma Yongaloğlu da Berrin Perişanoğlu’nun hazırladığı bu ilacın çok kimselere iyi geldiğini belirtmiş, kaynak kişinin ifadelerini teyit etmiştir (KK 111).

Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi ise ciğer hastalıkları için yapılan bir diğer ilacı şu şekilde tarif etmektedir: “Balıkçı reisleri vardır burada, balıkçılar genelde denizlerde oldukları için üşütüyorlar ciğerlerini. Organik yumurta ve limonla bir karışım yapıyorlar ciğer hastaları için. Bir şişenin içine yumurtaları kabuğuyla atıyorlar ve içine

limon suyu koyuyorlar. Bunu yirmi yirmi bir gün bekletiyorlar. O kabuklarıyla birlikte eriyor içinde, onu böyle içiyorlar. Ciğer hastalarına çok faydası var. Bunu çok yapıyorlar burada. Üç kiloluk falan bir şişe alıp böyle içini dolduruyorlar. Eriyor içinde yumurta o asitle. Macun gibi bir şey oluyor, onu sabahları aç karnına içiriyorlar balıkçılara, üşütenlere” (KK 1).

Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi ciğer hastası olan kimselerin yörede yetişen “felek inciri”, “taban inciri” gibi isimlerle de anılan “kaktüs bitkisinin” meyvesini düzenli olarak tüketmeleri durumunda ciğerlerinin yenileneceğini belirtmiştir (KK 37).

3.1.2.6.6. Sinüzit

“Ateş, baş ağrısı, burun tıkanıklığı ve akıntısı ile beliren yüz sinüslerinin iltihaplanması”⁸² şeklinde tanımlanan sinüzit rahatsızlığı için Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi şu tedavi yöntemini aktarmıştır: “Yaban kavunu sinüzite yapılır ama o çok tehlikelidir, öyle herkes yapamaz. Onu çok çekersen adamı öldürür. Böyle bir toplu iğnenin burnu kadar damla yapabilirsen o böyle hapşırtır hapşırtır, gözlerin kan çanağına döner. Şişer buraların, irin böyle iner. Ama tehlikelidir herkes yapamaz. Onu bilen birine yaptıracaksın” (KK 109).

3.1.2.6.7. Bademcik

Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynakm kişi bademciklerin patlaması için “elmayı pişirip ortasından yarıya bölüp boğazın iki tarafına saracaksın” bilgisini paylaşmıştır (KK 109).

3.1.2.7. Bağırsak Hastalıkları

3.1.2.7.1. İshal

“Sürgün”, “ötürük”, “iç sürme”, “cır cır”, “kabız karşıtı” gibi adlandırmaları da olan “ishal”, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “olağandan daha çok, daha sık ve sulu dışkı çıkarma”⁸³ şeklinde tanımlanmaktadır. Derleme yapılan köylerde görüşme yaptığımız kaynak kişiler bir kimsenin “ishal” olması durumunda “bazı yollara” başvurduğunu belirtmiştir. Buna göre ishalin geçmesi maksadıyla uygulanan

⁸² <https://sozluk.gov.tr/?kelime=sin%C3%BCzit> (16.10.2019)

⁸³ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ishal> (17.10.2019)

pratiklerden biri çayın kavrularak “kaşık kaşık yenmesi”dir (KK 109). Sıklıkla tercih edilen bir diğer yöntem de “bir kaşık” kadar Türk kahvesine “birkaç damla” limonun sıkılması yoluyla elde edilen karışımın yutulmasıdır (KK 111). Ayva yaprağı kaynatılarak suyu içilir (KK 111, 109). Bunların yanı sıra bağırsaklardaki “sıvılığı” gidereceği düşünülen “leblebi”, “pirinç lapası” gibi yiyecekler de tercih edilmektedir (KK 33, 46, 88). Kaynak kişiler “ishal” durumunda eskiden “katı yiyecekler” yemeye gayret ettiklerini, fakat son zamanlarda ishal olduğunda “daha fazla sıvı tüketmek gerektiği”ni öğrendikleri için buna dikkat ettiklerini belirtmektedir (KK 2, 3, 17, 40, 88, 109, 111).

3.1.2.7.2. Basur

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Kalın bağırsağın alt bölümünde ve anüste toplardamarların genişlemesiyle oluşan varis, hemoroit”⁸⁴ şeklinde tanımlanan basur hastalığı için derleme sahasında tespit ettiğimiz tedavi usulleri şunlardır: “Elmayı pişirip tülbentin ya da gazlı bezin arasına koyup ılık ılık basuru olan makatına koyuyorsun. Ayva yaprağı da kaynatılıp içilir” (KK 109). “Basuru olan kişi bağırsak dışarıya meme verdiği zaman üzerlerine diş macunu sürer. Yakar, acıtır ama onu da geçirir. Bir diğer yol da maydanoz kaynatmaktır; buğusuna oturturlar” (KK 111). Sarımsak kaynatılarak basur olan bölgeye koyarsın. Onu çiğ çiğ yutanlar da var, ii geliyor derler” (KK 33).

3.1.2.8. Böbrek ve İdrar Yolları Hastalıkları

3.1.2.8.1. Belsoğukluğu

“Üreme organlarının akıntılı ve bulaşıcı bir hastalığı, gonore (Koç, 2010: 86)” şeklinde tanımlanan “belsoğukluğu” hastalığına dair bir kaynak kişi uyguladıkları tedavi usullerinin işe yaramadığını şu şekilde izah etmiştir: “Bu hastalık daha çok erkeklerde oluyor. O bir hastalıktır, Allah korusun birinden alıyorsun, bulaşıcıdır; hanımına da bulaşır. Ona çok dikkat edeceksin, doktora gideceksin. Dikkat etmezsen kısırlığa kadar götürür. Ona bazı şeyler yapılıyor ama o taşıyıcı bir mikrop. Ancak doktor yardımıyla düzelir” (KK 109). Kaynak kişinin hastalıktan bahsederken hastalığın ismini söylemekten kaçındığı, “o hastalık”, “mikrop”, “bulaşıcı hastalık” gibi

⁸⁴ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=basur> (15.10.2019)

tanımlamalarla konuyu anlatmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Bu durum, Aylin Koç'un "Hastalık İsimlerinde Örtmece" başlıklı makalesinde belirttiği "halkın bazı hastalıkları adlandırırken "ayıp" endişesiyle dolaylı isimlendirmelere başvurduğu" tespitini doğrular niteliktedir. Kaynak kişinin "fazla işe yaramıyor" gerekçesi ile söyleme gereği duymadığı bazı pratikler şunlardır: "Meyan kökünü kaynatır suyunu içersin" (KK 109). "Maydanoz suyu içilir (KK 111). Kaynak kişi, Selçuk Aytar'ın "İstanbul Tıbbi Folkloru" adlı çalışmasında belsoğukluğu tedavisi için derlediği bilgiler arasında yer alan "patlıcan ortası külde pişirilir ve ılık ılık tenasül organı üzerine konur" şeklinde ifade edilen tedavi yönteminin de eskiden bazı kişilerce uygulandığını fakat şimdi bu tür yollara başvurulmadığını belirtmiştir (KK 111).

3.1.2.8.2. Böbrek Kumu, Böbrek Taşı

Derleme yapılan köylerde böbreklerde "kum" veya "taş" oluşumunun tedavisine yönelik yörede yaşayanların çeşitli yollara başvurduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki "şifalı" olduğuna inanılan ve kum ya da taş döktüğü söylenen çeşmelerin suyundan içmektir. Anadolukavağı'nda bulunan "Kumdöken suyu"nun böbreklerdeki kumu döktüğüne inanılmakta ve bu su, gerek köyde bulunanlarca, gerekse dışarıdan gelenlerce böbrek kumunun dökülmesi maksadıyla sıkça tüketilmektedir. Anadolukavağı'nda bulunan bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: "O taş ya da kumu bünye yapıyor zaten çoğunlukla. Buradaki Kumdöken suyu iri taş olduğun zaman sancı yapar. Kum şu bu olduğu zaman onları döktürür, onlar gidiyor. Kadında daha kolay gider de erkeğin mesanesine dayanır, çıkmaz; ıstırap verir. O zaman ne yapacak, bir sıcak suya oturacak düşmesi için" (KK 109).

Mahmutşevketpaşa'da bulunan bir kaynak kişi de köylerindeki "Halil Ağa suyu"nun böbreklerde oluşan kumu döktüğünü belirtmiş ve böbreklerinden rahatsız olan kimselerin bu suyu özellikle içtikleri bilgisini akarmıştır" (KK 26).

Böbreklerdeki taşın düşürülmesi için başvuru yollarından biri de çeşitli karışımların hazırlanması yoluyla elde edilen ilaçların kullanılmasıdır. Poyrazköy'de bulunan ve "balıkçı reisi" olan bir kaynak kişi böbreklerdeki taşı düşürmek için uyguladıkları pratiği şu şekilde aktarmıştır: "Eşkina balığının başındaki taşı çıkarır bardağa koyarsın. Limon sıkıp ayazda bırakırsın. O taş eridiğinde içersin, böbrek taşını düşürür. Bir de dülgerbalığının kafasıyla karnından çıkan taşlar da safrakesesi taşına iyi gelir" (KK 37). Bu bilgi 1988 yılında Vildan Özkan Göksoy tarafından

Poyrazköy’de yapılan derlemede de kaydedilmiştir ve yörede yaşayan balıkçılar tarafından hala kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. Göksoy bu ilacın “böbrek rahatsızlıkları”nın yanı sıra “yatağını ıslatan çocuklara” da verildiğini belirtmektedir (Göksoy, 1989: 156).

Bozhane köyünde 1977 yılında yapılan bir derlemede böbrek taşlarının düşürülmesi için ayırık otunun kaynatılarak suyunun içildiği, maydanoz ve arı otunun da kaynatılarak içilmesi durumunda böbrek taşlarının düşeceği bilgisi yer almaktadır (Aytar, 1977: 7953). Yapılan derleme çalışması neticesinde aynı köyde bu bilgiyi teyit eden “büyükler (KK 59)” olmakla beraber bu uygulamanın bugün için unutulmuş veya terk edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.2.8.3. İdrar Yolu Rahatsızlıkları

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler idrar yollarında yaşanan problemlere çoğunlukla böbreklerde meydana gelen “kum dökme” veya “taş düşürme” gibi rahatsızlıkların neden olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple “idrar yollarında bir rahatsızlık olduğunda ne gibi tedavi usullerine başvurursunuz?” şeklindeki sorumuza “kum dökme” ve “taş düşürme” için uygulanan pratiklerin bu rahatsızlık için de geçerli olduğunu belirtmişlerdir (KK 109, 111). Bunun yanı sıra bazı bitki ve otların kaynatılması yoluyla “idrar sökücü” ilaçlar veya içecekler de hazırlanmaktadır. “Ayrık otunun köküyle kiraz sapı maydanozla beraber kaynatılarak içilir” (KK 109). “Isırgan kaynatılır, suyu içilir” (KK 111).

3.1.2.9. Mide Hastalıkları

Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi midede “ülser” olması durumunda “kefir”, midede “yara” olması durumunda “kudret narı” kullanılması gerektiğini şu şekilde aktarmıştır: “Hastalıklarının çeşidi vardır. Midede ülser olan var asit olan var. Midede asit nedir, boğazından başlar sivilce, döke döke mideye kadar iner. Bu, asit yapar, mideyi yakar. Onu temizlemek lazım. Kefir temizliyor. Ama kendin yapacaksın kefiri. Her gün onu yapacaksın birkaç ay onu içeceksin. O ona iyi geliyor. Bu süre zarfında bir müddet acıdan ekşiden koruyacaksın mideyi. Midede yara varsa, herhangi başka bir sorun varsa ona da kudret narı kullanılır. Kudret narının yağda yapılanından kullanılır. Onun ballısı da var, çok iyi gelir. Doğrayıp yağın içine atıyoruz.

Bunu salata gibi doğrayıp yiyebilirsiniz de. Halis zeytinyağının içine iki tane kudret narı doğrayıp kavanoza koyacaksın. İmkânın varsa önceden yap, yıllanınca daha güzel oluyor, daha faydalı oluyor. Benimki aşağı yukarı üç dört senelik oldu. Aç karnına yutuyorsun, biraz zor yutuluyor ama üstüne bir şey atıverirsin. Onu balla zeytinyağına karışık yapabiliyorsun ayriyeten” (KK 109). Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi de mide rahatsızlıkları için kudret narı ve kantaron çiçeği yağı kullandığını şu şekilde anlatmaktadır: “Kudret narı kullanırız. O şöyle kızarırdı patlardı. Mide hastalıklarına çok iyi geliyor. Kantaron çiçeği yağı ile kudret narı yağı çok iyidir. Ben hala onu kullanırım, içerim hanım yapmıştı. Hala kavanozda vardır. Bir ülsere iyi gelir kudret narı. Sabahleyin aç karnına bir kaşık at ağzına (KK 53, 54).

3.1.2.10. Akrep, Arı, Yılan Sokması

Derleme yapılan köylerde “akrep”, “arı” ve “yılan” gibi hayvanların bir kimseyi sokması ya da ısırması durumunda bazı tedavi usullerine başvurulduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki akrep ve arı sokmasına “topraktan alınan çamurun sokulan veya ısırılan bölgeye sürülmesi” uygulamasıdır (KK 111). Eğer bulunulan bölgede çamur yoksa akrep ya da arının soktuğu yere işenir (KK 109, 111). Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi bu uygulamanın ne gerekçe ile yapıldığını şu şekilde açıklamaktadır: “Akrep soktu değil mi? Hemen oturacaksın, işeyeceksin. Amonyak ya da idrar basacaksın oraya. Amonyak varsa amonyak basarsın. An meselesi, dağdasın bayırdasın, amonyak nereden bulacaksın? Yılan sokması için de aynı, yılanın soktuğu yeri bir bezle bağlayıp üzerine işeyeceksin. Panzehirdir o” (KK 109). Aynı kaynak kişi “arı sokması”na “sigara dumanı” ile tedavi uyguladığını, sigaranın dumanının arının zehirli etkisini aldığını belirtmiştir (KK 109). Arı sokması durumunda uygulanan pratiklerden biri de arının soktuğu bölgeye “demir” tutmaktır (KK 33, 31).

3.2. Halk Botaniği

“Halk botaniği (etno-botanik), adlandırılan ve çeşitli şekillerde yararlanılan bitkilere ilişkin tüm yerel bilgileri derleme amacı güden ve bitkilerle insanlar arasındaki ilişkileri inceleyen disiplinler arası bir alandır” (Aça, 2017: 413). İnsan var olduğundan beri dünya üzerinde sağlığını bozan birçok tehlikeli hastalıkla karşı karşıya kalmış, bunlara çareler aramış; hastalıkların sağaltılması için başvurduğu ilk şey yöresinde yetişen bitkiler olmuştur. İlk çağlardan başlayan bu gözlem, toplumların kültürleri çerçevesinde yaşadıkları coğrafyada yetişen bitkileri adlandırması ve sınıflandırması,

onlardan faydalanması ve bu bitkilere yaşamında yer vermesi halk botaniğini doğurmuştur. Aça, halk botaniği araştırmaları kapsamında değerlendirilmesi gerekenleri “bitkisel gıdalar, gıdayı hazırlama biçimi, tıbbi bitki ve reçeteler, karışımlar, bitkilerle hazırlanan yakı, tütsü ve muskaların yanı sıra bitkilerden yapılan araç-gereçler” olarak sıralarken “kullanımı giderek azalan hasır, sepet, tarım ve müzik aletleri, oyuncaklar, yapıldıkları malzeme ve yapım tekniğine dönük bilgiler geleneksel el sanatlarının ilgi alanına girdiği kadar halk botaniğinin de odağında yer alan konular” olduğu üzerinde de durmaktadır” (Aça, 2017: 413-414). Bu bilgilerden hareketle çalışmamızın “halk botaniği” başlığı altında derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde, bitkilerin adlandırılmalarından kullanım biçimlerine, bitkilerle ilgili inançlardan büyüsel uygulamalara kadar yörede tespit edilenler yer almaktadır.

2003-2007 yılları arasında yapılmış “Beykoz ve Çevresi (İstanbul)’nin Kent Florası” adlı çalışmada 81 familya ve 259 cinse ait toplam 431 takson tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma alanında 6 endemik ve 3 nadir bitki taksonu tespit edilmiştir.⁸⁵

3.2.1. Mantarlar

“Mantarlar, klorofili olmayan hem eşeyli hem de eşeysiz spor oluşturarak üreyebilen canlılardır. Oluşumunda yeterli oranda ışık, rutubet, sıcaklık ve toprak-odun asidiği gereksinimi duyan mantarlar klorofil ihtiva edemediğinden bağımsız olarak organik madde oluşturamazlar. Yaşayabilmeleri için diğer canlı ve ölü atıklarına ihtiyaç duyarlar. Yaşam süreleri oldukça kısa olan mantarların bazı şapkallı türleri besin değeri taşımaktadır” (Acar, 2017: 178). Beykoz’un geniş orman örtüsü altında bahar yağmurlarından sonra oluşan ılık hava ile yetişmek için uygun zemini ve iklimi bulan mantarlar yörede çeşitlilik göstermektedir. Özellikle ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde sıklıkla görülen mantarlar yetiştirme dönemine göre farklılık göstermektedir. Derleme yaptığımız Beykoz’un köylerinde tespit edilen mantar çeşitleri şunlardır: Keçisakalı, kanlıca, gelin, şemsiye, yumurta, ağaç, kıvırcık, çayır, danaburnu, sütlü mantar, alantın, kuşaklı mantar (KK 10, 11, 22, 23, 41, 42, 134).

⁸⁵ Saadet Tarakçı, Volkan Altay, Mustafa Keskin, Sabri Sümer, “Beykoz ve Çevresi (İstanbul)’nin Kent Florası”, (Çevrimiçi), http://kfbg.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/2012SONBAHAR/5.pdf, 11 Aralık 2019.

Yöreden yöreye köyden köye isimlerinde çeşitlilik görülen bu mantarların çoğu şekil itibariyle benzedikleri nesneye göre adlandırılmışlardır. Yörede sık sık toplanan ve tüketilen bu mantarlar genellikle börek ve sote gibi yemeklerde kullanılmaktadır (KK 10, 11 22, 23).

Mantarlar hakkında bilgisine başvurduğumuz bir kişi mantar toplarken mantar sporlarının dağılması ve mantarın bulunduğu yerde başka mantarların üremesinin devam etmesi adına kökün toprakta bırakılmasının önemli olduğunu bu sebeple mantarların sap kısmından kesilmesi gerektiğini ifade etmiştir (KK 134).

Şekil 76 Yörede Doğal Ortamda Yetişen Bir Mantar

Polonezköy’de bulunan bir kaynak kişi yanlış toplanan bitki ve mantarların ölüme götürebileceğini üzerinde dururken “mantar toplamanın dededen babadan öğrenilen bir öğreti” haline geldiği ve “bu referansın en iyi ve en geçerli referans” olduğunu belirtmektedir. Mantar için elverişli olan Polonezköy ormanında mantarlar mevsiminde toplanıp genellikle “pierogi” hazırlamak için büyük fırınlarda kurutulmaktadır (KK 135).

Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişi yenebilen mantarlar kadar yabancı mantarların da ormanlarda çok bulunduğunu, bilenlerin topladığını bilmeyenler için ise mantar toplamanın tehlikeli ve ölümcül olduğunu aktarmıştır (KK 9).

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişi “kültür mantarının yabanisi oluyor o çok daha lezzetli, aynısı daha yamuk yumuk.” ifadesiyle bazı yabancı mantarların isminin bilinmediği yenilebilen mantarların “yabancı” bir çeşidi olarak bilindiğini aktarmıştır (KK 23).

Şekil 77 Yörede Toplanan Kanlıca Mantarı

2.3.2. Çiçekler

Beykoz'un iklimi ve bitki örtüsü göz önünde bulundurulduğunda bitki çeşitliliği bakımından zengin bir envantere sahip olduğu görülmektedir. Ormanda doğal ortamında yetişen çiçeklerin yanında bahçelerde ve seralarda yetişen, yetiştirilen çeşitli çiçek türleri bulunmaktadır. Yoğurt çiçeği, koyun çiçeği, tavşankulağı, orman gülü, papatya, hindiba, sümbül ve çiğdemler sıklıkla orman bitki örtüsü altında ve doğal ortamında yetişen çiçeklerdir. Bu çiçeklerden "çiğdem" ve "sümbül" gibi bazı çiçek türleri yörede yaşayanlar tarafından özel olarak bahçelerde de yetiştirilmektedir. Bunun dışında zambak, sardunya, gül, filbahri, susam çiçeği, nergis, lale gibi çiçekler bahçelerde yetiştirilmekte olan diğer çiçeklerdendir. Alibahadır köyünde bulunan seralarda genellikle belediyenin peyzaj çalışmaları için çeşitli çiçekler yetiştirildiği gibi özel olarak sardunya, bodrum papatyası, çuha çiçeği, begonya, karanfil, lilyum ve çeşitli orkide türleri de yetiştirilmektedir (KK 27).

Şekil 78 Mahmutşevketpaşa'da Ormanlık Alanda Doğal Olarak Yetişen Yabani Menekşe Çiçeği (Yoğurt Çiçeği)

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan kaynak kişiler baharda yoğurt (koyun) çiçeğinin yeni çıkan taze yeşil yapraklarından “asma pidesi” ve yemek yapıldığını ayrıca koyunların severek yediği bir çiçek olmasından dolayı bu çiçeğin koyun çiçeği adıyla da bilindiğini ifade etmişlerdir (KK 17, 22, 25, 26).

Şekil 79 Serada Yetiştirilen Orkideler

2.3.3. Ağaçlar

Beykoz’un hâkim bitki örtüsü orman olup, orman alanları 26.879 hektardır.⁸⁶ Yaklaşık 3000 hektar alan ile büyük bir bölümünü de Polonezköy Tabiat Parkı’nın oluşturduğu orman bitki örtüsü kestane, atkestanesi, fındık, ceviz, meşe, saplı meşe, sapsız meşe, saçlı meşe, ladin, gürgen, kayın, karaağaç, karaçam, kızılçam, sarıçam, defne, ıhlamur, funda, muşmula, kocayemiş gibi ağaçlardan oluşmaktadır (KK 136).

2.3.4. Diğer Bitkiler

Beykoz köylerinde mantar ve çiçek türlerinin yanı sıra çeşitli bitkiler de yetişmekte bu bitkiler yöre halkı tarafından yemek yapımında ve hastalıkların tedavisi için kullanılmaktadır. Yörede yetişen ve yöre halkı tarafından toplanan bitkiler şunlardır: ısırgan, kazayağı (kazıyak), hodan (kaldirik, ıspıt, zılbit, vopuha⁸⁷), livik

⁸⁶ Vedat Şahin, “Nüfus Coğrafyası Açısından Bir Değerlendirme: Beykoz’da Nüfus Artışının Seyri ve Mekânsal Dağılışı”, **Dergipark**, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3358>, 11 Aralık 2019.

⁸⁷ Polonezköy’de hodan bitkisine verilen ad (KK 135).

(nivik), diken ucu (melevcen), diken otu, pazı, labada (lapat), ebegümeci, semizotu, yaban turbu, kuzukulağı, kaskalita, kekik, zahter (dağ kekiği), fiğ otu, rezene, tere otu, hindiba, kuşburnu, böğürtlen, mürver, muşmula, dağ çileği (kocayemiş), karayemiş (taflan), hayvan ağacı (osuruk ağacı), fesleğen, biberiye, kantaron, kudret narı, karalahana, nane, oğul otu (melisa), orman gülü, kabalak, sinir otu, yaban mersini, bohça otu, temre otu, felek inciri (taban inciri, kaktüs meyvesi), erik, iğde, dut, kivi. (KK 1, 2, 10, 11, 17, 20, 26 31, 33, 34, 37, 40, 41, 42 43, 109, 111, 114).

Yörede genellikle hodan ve kaldirik olarak bilinen bitki genellikle yemek yapımında kullanılmaktadır. Kaynak kişiler tarafından hodan bitkisi ile yörede yapılan yemek şöyle ifade edilmektedir. “Bunu yıkayıp doğrarsın haşlayıp sıkarsın. Bol soğanla kavurup üzerine yumurta kırarsın. Biraz da karabiber ek. Kuzu ciğeri gibi olur. Yaprığıyla köküyle çiçeğiyle her şeyi ile pişer. Karaciğer temizler. Çok şifalı bir ottur. Her derde iyi gelir ağrına sızına. Haşla sık, dipfrize de atabilirsin. Biz hodan deriz. Ispıt diyorlar, kaldirik diyorlar, zılbıt diyorlar. Hodanın salatası da olur. Haşladıktan sonra limon ve yağ dök üzerine” (KK 10).

Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi kazayağı bitkisinin yöre için önemli bir bitki olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: “Buranın en ünlü bitkisi kazayağı. Kazıyak, kazayak işte aynısı. Kazayağı ve kabaklı börek. Bu hazır yufkadan yapılmaz. El açkısı gerek” (KK1).

Şekil 80 Kazayağı Bitkisi

Anadolufeneri’nde bulunan bitkiler hakkında bilgisine başvurduğumuz bir başka kaynak kişi şu bilgileri aktarmaktadır: “Kuzukulağı ekşi olur. Onu keçi de yer, biz de yeriz. Nelere iyi gelir, ne bileyim anam, onu toplarım toplarım avuçla yerim. Çok

faydalı derler, karın ağrısına iyi gelir. Kuzukulağı yiyen dinç olur. Kekik de karın ağrısına iyi gelir. Hayvanların karnı ağrıdığı zaman içirirdik onlara” (KK 31, 34).

Bir kaynak kişi fiğ otunun kalp rahatsızlığına iyi geldiğini bu otu yiyerek ameliyat olmaktan kurtulduğunu şöyle ifade etmektedir: “Bir ot var, fiğ otu. Abartmayayım ama herhalde senede yüz kilo yerim ondan. Ben kalp krizi geçirdim, onla kurtardım. Fiğ otunun tepesini olduğu zaman koklar koklar yerim. Çareyi onda buldum ben. Ameliyattan kaçtım. Mahmut Akyıldız beni ameliyat edecekti, şimdi Riva’da, ünlü doktor. Beni tesadüf gördü bir gün Bağlarbaşı’nda. Yahu sen dedi niye kaçtın hastaneden? Dedim haybeye kesecektin beni değil mi? Ben ilacımı buldum dedim. Gel yine bir kontrol edelim dedi. Olur dedim, gittim. Anandan doğmuş gibisin dedi, çok şükür, ne sıkıntı ne darlık görmüyorum. Ama ben o otu yiyorum, zamanı geldikçe yerim onu. Nisanın sonları, mayısın başlarında olmaya başlar” (KK 33).

Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi burada yetişen kaktüs meyvelerine “felek inciri” ve “taban inciri” denildiğini ifade ederken bu meyvelerin “şifa kaynağı” olarak bilindiğini şöyle aktarmaktadır: “Meyvesi ciğerleri yeniliyor. Tansiyona birebir. Yerli viagra derler. Şifa kaynağıdır, iyi gelmediği rahatsızlık yoktur. Senede üç dört defa meyve verir mastı kedi gibidir. Mastı kedi, doğurgan kedi demek, verimli manasında kullanılır” (KK 37).

Şekil 81 Poyrazköy’de Doğal Olarak Yetişen Kaktüs Bitkisi (Felek İnciri)

Poyrazköy’de bulunan bilgisine başvurduğumuz bir kaynak kişi “rezene”nin de burada yetişen bir bitki olduğunu kokusunun anasona benzediğini, “etle soğanla beraber pişirildiğinde akciğer ve kadın hastalıklarına birebir” olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca kurutulup çayının da yapıldığını, özellikle çocukların gazını çıkarmak için faydalandığını belirtmiştir (KK 37).

Şekil 82 Yörede Yetişen Rezene Bitkisi

Bir cilt hastalığı olarak bilinen “temre”nin tedavisi için “temre otu” kullanılmaktadır. Mahmutşevketpaşa köyünde çeşitli sağaltma uygulamalarında bulunan Züdiye Ayaz temre otunu şu şekilde anlatmaktadır: “Bunun adı temre otu. Bunun burada (kökünde) ilacı var. Kulfalla (ihlas suresi) ile de olur bunu böyle sürersin bir gün bir gece tutarsın geçer” (KK 20). Bitkinin turuncu renkli kökünün ciltteki “temre”li bölgeye sürülmesi ile bu rahatsızlığın giderildiği inancı yaygındır.

Şekil 83 Temre Bitkisi

Yörede yetişen ve tedavi maksadıyla kullanılan bir başka bitki “bohça otu”dur. Kaynak kişiler “bohça otu”nun diş ağrısı tedavisinde kullanıldığını aktarmıştır (KK 26). Aynı otun hayvan hastalıklarında da kullanıldığı kaynak kişilerce ifade edilmiştir.

“Bohça otu”nun hayvan rahatsızlıklarında kullanımı ile ilgili ayrıntılı bilgi “halk veterinerliği” bölümünde verilecektir.

Cildi iyileştirme ve koruma özelliği içeren bir başka bitki ise “kantaron çiçeği”dir. Polonezköy’de bulunan bir kaynak kişi tarafından “kantaron çiçeği yağı”nın cilde iyi gelen doğan bir yağ olduğunu ifade etmekte, kanserden korunmak amacıyla da kullanıldığını şu şekilde ifade etmektedir. “Benim Zosia teyze yağını yapıyor, onu sürüyor kanser olacağım diye korkuyordu sürüyordu onu cildine. Ben denedim cilde çok iyi geliyor. Banyodan sonra vücuduma sürüyorum. Doğal yani” (KK 135).

Kaynak kişiler yörede halkın geçimlerini sağlamak maksadıyla yetiştirdiği buğday, yulaf, arpa, fasulye, karpuz, turp, kabak, salatalık, kıvırcık, domates gibi bitkilerin artık eskisi gibi yetiştirilmediğini, ekip biçmenin kalmadığını, köylünün manavdan alışveriş yaptığını ifade etmektedir (KK 31).

Yörede yetişen bir başka bitki zahterdir. Zahter dağ kekiği olarak da bilinmektedir. Keskin ve güzel kokulu bir bitki olduğu, toplanıp satıldığı ifade kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 1, 28, 29, 30).

Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi “mürver üzümü”nün çok şifalı olduğunu “ölecek adamı sağlam ettiğini” şu cümlelerle ifade etmektedir. “Benim bir Celal eniştem vardı, hastalanıyor, diyorlar ki alın bunu götürün de çocuklarını görsün öyle ölsün diyorlar. Onun da burada bir tarlası var. Bakıyor ki kuşlar bir şey yiyor. Kuşların yediğini görünce ulan bunu ben de yerim diyor. Mücver deriz biz buna. Haziranda falan olur. Onlardan kopartıp kopartıp atıyor ağzına yiyor. Adam oluyor canavar gibi. Yaaa... Ölecek adam sapasağlam oluyor. Öyle iyileşiyor ki, ondan sonra affedersin bir de çocuk yapıyor. Elli sene daha yaşadı ölecek dedikten sonra” (KK 34).

Bir kaynak kişinin bitkilerin ve ağaçların da tıpkı insanlar gibi olduğuna dair ifadeleri şu şekildedir: “Bilinçsiz bir budama var. Her yerde Beykoz’da da aynı. Ya kardeşim böyle ağaç mı budanır. Filiz veren gençlerini buduyorsun yukarı doğru yolluyorsun. Ağacı sen küstürüyorsun ağaç gidiyor ondan sonra dengesini bozuyorsun. Çiçek bile öyle, küser. İnsan nasıl küser, aynen ağaç da küser çiçek de küser. Diktiğin bitki bile küser yanlış koparım yaparsan. Maydanozu mal sahibi dikmişse mal sahibi toplasın versin size. Sen git içine gir gelişigüzel topla o maydanoz körlenir gider. Karalahana kır kır al küser, olmaz. Doğanın küsmesi daha kötü. İnsanlar küsüyor yine barışıyor ama doğa barışmıyor. Ozon tabakası ilk delindiği

zaman bilim adamı yazmış gazetede, otuz sene sonra herkes şeker hastası olacak dedi. Şimdi anasının karnındaki çocuk bile şeker hastası” (KK 109).

Şekil 84 Hodan Bitkisi (Kaldirik, Ispt)

Şekil 85 Anadolufeneri Yalı Mevkiinde Yetişen Yabani Bir Çiçeği

3.3. Halk Veterinerliği

“Hayvancılığın küçük veya büyük ölçekte bir geçim aracı olduğu geleneksel çevrelerde halkın veteriner olmadığı zamanlarda ve veterinerlere ulaşamadığı durumlarda ya da çoğunlukla ekonomik sebeplerle veterinerlere gitmek istemedikleri zamanlarda hayvanlarını hastalıklardan korumak veya hayvanlarını tedavi etmek için başvurdukları uygulama ve pratiklerin tümü halk veterinerliği adı altında değerlendirilmiş ve bu geleneksel bilgi türü halk bilgisinin araştırma kadrolarından biri halini almıştır” (Aça, 2017: 412). Geleneksel toplumlarda ekonomik açıdan bir geçim kaynağı olarak görülen ve tarım faaliyetlerinde fiziksel gücünden de faydalanılan hayvan, kırsal kesimde yaşayan insanın günlük hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple hayvan, en az insan kadar kıymetli görülmüş ve sahibi

tarafından itibar görmüştür. Halk arasında hayvanlarda görülen bazı hastalıkların teşhis ve tedavisine yönelik çeşitli uygulamalar mevcuttur. Boratav, tedavi edici geleneksel uygulamaları a) tümüyle akılcı yöntemler, b) tümüyle büyüklük işlemler, c) büyüklük ve akılcı katışık işlemler şeklinde üç farklı tedavi yöntemi şeklinde ele almaktadır (Boratav, 1994: 129). Boratav'ın sıraladığı bu tedavi yöntemlerinin bir kısmı derleme yapılan köylerde hala uygulansa da hayvancılığın eskiye nazaran oldukça azalmış olması bu yöntem ve pratiklerin büyük bölümünün terk edilmesini beraberinde getirmiştir denilebilir.

Günümüzde hayvancılığın geçmişe kıyasla daha az yapılmakta olduğu bilgisini veren kaynak kişiler, eskiden her evde hayvan bulunduğunu ifade etmektedir (KK 34, 68). Yöre halkı arasında hayvancılıkla uğraşan ve derlememize kaynaklık eden bir kaynak kişiye yönelttiğimiz “hayvanların rahatsızlıkları durumunda neler yapılırdı” sorusu üzerine, “Hayvancılık yapıyorsan belli başlı şeyleri zaten bilirsin, veterineri hemen çağırılmazsın. Hayvan da insan gibidir, öksürür, tıksırır (KK 68)” şeklinde verilen cevap, hayvan sahibinin, veteriner kadar olmasa da “belli başlı konularda” bilgi sahibi olması gerektiği düşüncesini göstermektedir. Kaynak kişinin “biz yıllardır işin içinde olduğumuzdan veteriner gibi neye ne lazım az çok biliyoruz. Bilmediğimiz bir şey olunca da veterineri çağırırız” (KK 68) şeklindeki ifadesi, hastalık durumunda hayvana ilk müdahalenin hayvan sahibinin bizzat kendisi tarafından yapıldığını göstermektedir.

Hayvanlarda en sık görülen rahatsızlıklardan biri kırıktır. Kaynak kişiler kırık tedavisini genellikle evde kendi imkanlarıyla gerçekleştirmekte ve tedaviye yönelik birtakım uygulamalarda bulunmaktadır. Bu uygulamalardan sıklıkla kullanılan “kırığın sarılması” şeklinde gerçekleştirilen bir nevi “alçıya alma” yöntemidir. Bu tedavi yöntemi hayvan sahipleri tarafından uygulandığı gibi, köyde “sarma” yöntemini bilen kişiler tarafından da yapılmaktadır. Nitekim Anadolufeneri köyünde bulunan bir kaynak kişinin “hayvanların ayakları kırıldığı zaman saran bir amca vardı” (KK 31) şeklindeki ifadesi köyde bu tedaviyi uygulayıcı bir kişinin varlığını göstermektedir. Aynı kaynak kişi hayvanlarında görülen söz konusu rahatsızlık durumunda uyguladığı tedavi yöntemini şu şekilde izah etmektedir: “Bizim keçilerin yavrularının ayağı kırılırdı, oğlakların, ben bağlardım. Şöyle şöyle (eliyle tahtayı koyar gibi yapıyor) ince tahta ile, sımsıkı bağlardım. Genç hayvan, on beş günde kaynıyordu. Yaptık bunları” (KK 31). Akbaba köyünde bulunan Muzaffer Telli, ayağı kırılmış ineğinin tedavisi için “un ve yumurta akı” ile yaptığı “yaki”yı ve bu tedaviyi nasıl uyguladığını

şu şekilde aktarmaktadır: “Benim bir çoban vardı hayvanı bağlamış oraya, dolaşmış, ayağı kırılmış. Akşamüstü ben geldim dedi böyle böyle. Baktım ayağı kırık. Hayvanı yatırdık üç ayağını bağladım bir araya. Dereseği’de bir kadın var dediler o sarıyor. Giresunlu. Gittim ona sardırdım dört tane tahta yaptı dört tane tahtanın arasına ayağını koydu sardı. İçine bir şey sürdü mü sardı mı onu bilmiyorum. Onun farkında değilim. Neyse arabaya koyduk aldık geldik. Arabadan indirdik ayağa kalktı ama üç ayak üzerinde duruyor hayvan. Bir de baktım ondan sonra tahtalar düşmüş. Gene ayağı kırık sallanıyor. Ben bunu yatırdım yere ben bu sefer yakı yaptım. Unla yumurta akıyla yakı yaptım kurudu mu kolay kolay çözülüyor. Dediler alçıya koy. Beykoz’a gideceksin alçı alacaksın burada yok. Neyse sardım o yakıyla o ayak kaydı. 15 sene ineklik yaptı bana 15 sene süt verdi 15 sene sağdım onu” (KK 53). İshaklı köyünde de kırığı iyileştirmeye yönelik uygulanan tedavi kırılan ayağı “alçıya almak”tır. Kaynak kişi “Hayvanın ayağı kırıldığı zaman, tahtayı kırılan yere koyup ayağı alçıya alıyorsun. Savanı savıyor, savmayanı kesiyoruz” (KK 69) şeklinde bu yöntem hakkında bilgi vermiştir.

Hayvanlarda görülen bir diğer rahatsızlık “meme rahatsızlığı”dır. Genellikle ineklerde görülen bu rahatsızlık meme üzerindeki sivilcelerle tespit edilmektedir (KK 26). İshaklı köyünde bulunan Hayriye Öksüz söz konusu rahatsızlığın tedavisine yönelik şu bilgileri aktarmıştır: “Meme rahatsızlığı olduğu zaman iğnesi var onun, onu bulunduruyoruz elimizde, veterinerden alıyoruz. Meme hastalığı olduğunda, sirke süreriz, çamur süreriz memelere. Sirkeyle çamuru karıştırıp memeye sürdüğünde havasını alır memenin. Bir de üzerine buz koydun mu hayvanın memesindeki ateşi alır (KK 69).” Bu rahatsızlığın tedavisine yönelik bir diğer yöntem ise “meşe filizi çevirme”dir. Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan Ayşe Öncel ineklerin memelerinde görülen sivilcelerle bu rahatsızlığın ortaya çıktığını ifade ederken, köy sakinlerinin hayvanlarında söz konusu rahatsızlık görüldüğü takdirde “gidin Kerim Ali meşe filizi çevirsin” denildiğini aktarmaktadır (KK 26). Boratav’ın “büyülük ve akılcı katışık işlemler” kategorisinde değerlendirdiğimiz bu yöntemin uygulanmasına dair detaylar şu şekildedir: “İneklerin memelerinde sivilceler olurdu. Gidin Kerim Ali meşe çevirsin gün doğmadan derlerdi. Meşe filizi çevirsin. Kerim Ali Emine ablanın kocasıydı. Sabahleyin gün doğmadan meşe filizini okurmuş birbirine böyle çevirmiş geçerdi. Ama şimdi onlara inanmazlar ki aaa kocakarı derler” (KK 26). İshaklı köyünde hayvancılıkla uğraşan kaynak kişiler hayvanın gözünde oluşan kızarıklık durumunda

“pırasayı çiğneyip hayvanın gözüne yüklüyoruz, geçiriyor o rahatsızlığı” bilgisini aktarmışlardır (KK 68, 69).

Yörede ineklerde görülen bir başka hastalık “gebe kalamama durumu”dur. Kaynak kişi “çokça karşılaşılan” hayvanın gebe kalamaması durumunu “yük tutmuyor” şeklinde ifade etmiş ve söz konusu hastalığın tedavisi adına başvurduğu pratiği şu şekilde aktarmıştır: “Bizde çok teknolojik imkanlar olmadığı için hayvanın kızgın zamanını yakalamaya çalışıyoruz. Hayvanın rahiminde bir sıkıntı varsa veteriner gelir ilaçlama yapar. Ona rağmen tutmadığı oluyor” (KK 68).

Şap inek, manda, sığır, koyun, keçi gibi hayvanlarda görülen bulaşıcı ve tehlikeli bir hastalıktır. Kaynak kişiler şap hastalığından “çok kötü” ve “büyük bir hayvan hastalığı” olarak bahsetmektedirler (KK 31, 69). Kaynak kişi şap hastalığının tedavisine yönelik yapılan uygulamaları “Eski usule göre, köz taşı alırsınız, su yaparsınız onu, ineklerin ayaklarını köz taşıyla yıkarız. Bol kireç serperiz. Yine de baytar çağırırız” (KK 69) şeklinde ifade etmektedir.

Halk hekimliği uygulamalarının çoğu zaman halk veterinerliği uygulamalarıyla iç içe geçtiği görülmekte, halk hekimliğinin “büyülük-dinlik” uygulamalarında görülmekte olan “şifanın Allah’tan geldiği inancı” büyük ölçüde halk veterinerliğine de yansımaktadır. Başka bir ortak nokta ise halk hekimliğinde dikkat edilen “kutsal gün ve kutsal zaman” tayinin halk veterinerliğinde de dikkat ediliyor olmasıdır. “Gün doğmadan”, “iderlez” gibi hikmetli olduğu düşünülen “vakit”lerin halk arasında uygulanan pratikleri her zaman perçinleyici bir rol üstlendiğine inanılmaktadır. Bir kaynak kişi günümüzde halk hekimliği pratiklerin uygulanma noktasında görülen inançsızlığı “Allah’ın her türlü dermanları var. Ama şimdi onlara inanmazlar” (KK 26) şeklinde yorumlamaktadır.

Hayvan hastalıklarında sıklıkla kullanıldığı tespit edilen bir başka tedavi yöntemi ise hayvanlara “bohça (bohço) otu takmak”tır. Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan Ayşe Öncel, “iderlez günü” bohça otunun çıkarıldığını, kurutulup kesilen otların “kibrit çubukları” şeklini aldığını, bohça otunun bu şekilde kullanıldığını aktarmaktadır. Kaynak kişi bohça otunun tedavi edici özelliğini şu şekilde aktarmaktadır: “Bizim bir inek hasta oldu inek ölecek artık bohça otu taktık iyi olmaz. Babam gene dedi ki kızım kır onu içinde bir filizi var, filizi yokken siz bohça takmışsınızdır dedi. Hakikat kıldım bir iplik var içinde o bohça otunun. Onu taktık inek

iyileşti. Delik deleriz kulağına takarız. O kulak şişer lapat gibi. Kulağına takardık, yedirirdik de, ekmeğin içine korduk” (KK 26).

Anadolufeneri’nde hayvan rahatsızlıkları durumunda “bohço otu” kullanıldığını ifade eden bir kaynak kişi hayvanın kulağına bohço otu takma işlemini ve faydasını şu şekilde aktarmaktadır: “Hayvan hastalandığı zaman bohço otunu ikisi böyle (dik) durmaz, biri böyle durur, biri böyle⁸⁸ durur. Kulağına koyulur hayvanın. O şiştiği zaman o hayvan iyileşmiş olur. Bir gün koyacaksın, sonra alacaksın. Eğer almazsan o ot orayı deler. Onun zamanı geçtiği zaman hayvanın bir kulağı iki tane olur. Ayrılrı böyle, çatallı olur. Bohço otu hayvanı ısıtır. Soğuk olduğunda, kar yağdığında hayvana verilir” (KK 31).

Anadolufeneri’nde bulunan bir diğer kaynak kişi bohça otunun hayvanlar üzerindeki iyileştirici etkisinden bahsederken şunları aktarmaktadır: “Bizim hayvanlar vardı. Bir gün hayvanlara yem verdik, su vermedik. Kar da çok yağmıştı. Baktık hayvanlar yem yemiyor. Yem yemeyince koyverdik. Koyverince çıkıyor gidiyor. Bir baktık, dereden karınca mı çıkıyor ne oluyor dedik. Meğer bizim danalar öyle darlanmış ki hayvanlar, içi yanmış, dalmış buza. Buzdan çektik aldık, bağladık hayvanları. Babam baktı ki hayvanlar uzanmış yatıyor, soğuktan. Soğuk suyu da yemişler, yatıyorlar. Hava buz. Hepsinin kulağına bohça otu taktık. Geldik buraya(kahveye). Bir iki saat sonra gittik baktık ki hayvanların hepsi ayağa kalkmış” (KK 34).

Kaynak kişiler tarafından “hayvanlar üzerinde olumsuz anlamda tesiri olduğuna” ve “hayvanları ölüme kadar götürdüğüne” inanılan bir başka hastalıklı durum “nazar”dır. Halk hekimliği uygulamalarında görülen ve bazı hastalıkların sebebi olduğuna inanılan “nazar”ın hayvanlar üzerinde de etkili olduğuna inanılmaktadır. Nitekim “nazar insanı mezara hayvanı kazana koyar (KK 109)” sözü, derlemeye kaynaklık eden ve hayvancılık ile uğraşan bir kaynak kişinin ahıra girme talebimize karşılık “nazar değmesin (KK 69)” uyarısında bulunarak hayvanlarını göstermekten çekinmiş olması gibi durumlar bu inancın varlığını göstermektedir. Bir kaynak kişi nazarın koçunun üzerindeki olumsuz etkisini şu şekilde aktarmaktadır: “Benim bir koçum vardı, bu masa kadar vardı, iyi bakmıştım ona. Bir gün buradan biri geçerken baksana koça maşallah ne kadar büyümüş ne kadar asil dedi. Üzerinden bir dakika geçmedi, Koç ölmeye durdu, düştü bayıldı. Nazarı değdi o kadının. Allah dedim ben

⁸⁸ Kaynak kişi eliyle otun birinin dik diğerinin yatık olduğunu göstermektedir.

ne yapacağım. Gittim Nazmiye ablaya, kadın geldi, yemin ediyorum, inanılır gibi değil. Okudu bir şeyler, buna nazar değmiş dedi. Biz keselim mundar olmasın dedik, o okudu, koç ayağa kalktı” (KK 46). Kaynak kişinin ifadelerini göz önünde bulundurduğumuzda halk hekimliği uygulama ve pratiklerinin çoğu zaman halk veterinerliği için de söz konusu olduğunu; insanın şifa bulması amacıyla gerçekleştirilen birtakım uygulamalar ve pratiklerin hayvanlar üzerinde de geçerli olduğunu görmekteyiz. Kaynak kişiye sorduğumuz “hayvanları nazardan korumak için ne yapılır” sorusu üzerine kaynak kişi ahıra girerken “Bismillahirrahmanirrahim deyip Kulhüvallah ile Elhamı okuyacaksınız” uyarısında bulunmaktadır (KK 69). Kaynak kişi “nazardan korunmak için tuz okutma” yaptığını “tuzu hocaya okuturum, gelir hayvana veririm, sularının içine koyarım ki nazar değmesin diye” ifadesi ile aktarmakta ayrıca hayvanlarını korumak amacıyla hayvana “muska” da takıldığını da belirtmektedir (KK 69).

Kaynak kişi hayvanlarıyla olan ilişkisini “Ben doğdum doğal hayvancılık yapıyorum. Hayvana bakarken onları severim, türkü söylerim, öperim severim, yavrularım, bir tanem, tatlım, şekerim derim” şeklinde ifade etmektedir (KK 69).

Hayvancılıkla uğraşan kişiler evlerinin ve ahırlarının duvarlarına “nazar olmasın, nazardan evi ocağı korusun” inancıyla “at nalı, hayvan boynuzları” asıldığını da aktarmışlardır (KK 69).

Hayvan makinaya alıştığı zaman seni altına koymuyor (KK 69).

3.4. Halk Meteorolojisi

“İlkçağlardan bugüne insanoğlu tarım, hayvancılık, göç, savaş gibi toplumun tamamını ilgilendiren meselelerin yanı sıra dinî ritüel, düğün vb. etkinliklerin tarihlerini belirlemede meteorolojik bilgiye ihtiyaç duymuştur. Havanın sıcak ya da soğuk, rüzgârlı, bulutlu, yağışlı veya nemli olması insanoğlunun hayatını ve yaptığı faaliyetleri etkilemiştir” (Demir: 2019, 215). Bu faaliyetler çerçevesinde havanın olumlu etkilerinden faydalanmak olumsuz etkilerinden kaçınmak adına insanın meteorolojik bilgiye erişimi önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Geleneksel toplumlarda meteorolojik hadiseler teknolojik yetersizlikler sebebiyle toplumun sahip olduğu kültürel birikim ve deneyimlerle şekillenen “tahmin”ler doğrultusunda tayin edilmiş, özellikle tarımsal faaliyetlerin bu tahminlere göre belirlendiği ilkel bir “meteoroloji sistemi” geliştirilmiştir. İnsanlar “gökyüzü ve gökteki cisimlerin durumlarına”, “hayvanların davranışlarına”, “bitkilerin durumlarına”, “insan davranışlarına ve organlarının ağrılarına göre” bazı

değerlendirmelerde bulunmuşlardır (Artun, 2005: 187-188). Yapılan bu değerlendirmelerin genel adı “halk meteorolojisi” olarak bilinmektedir. “Halk meteorolojisi” sözlü kültürün bir yansıması olarak görülmekte; ayrıca içinde doğduğu toplumun sözlü kültür ürünleri arasında yerini almaktadır.

Derleme yaptığımız Beykoz ilçesi köylerinde iklim şartlarına, bitkilerin durumuna, hayvanların davranışlarına bakılarak hava durumu hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. Yörede özellikle balıkçıların tahminlerinin ayrıntılı ve doğru tahminler olduğu kaynak kişilerce aktarılmıştır (KK 109). Genellikle halk tarafından yapılan en basit tahmin “gökyüzünde görülen kara bulutun yağmurun geleceğinin habercisi” olduğudur (KK 2).

Genellikle balıkçı köylerinde bulunan kaynak kişiler balıkçıların “kestane karası fırtınası”na önem verdiklerini ve balıkçıların bu hava olayına hazırlık yaptıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir: “Kestane karasına çok önem veriyorlar burada. Kestane karası fırtınası. Kestane karası fırtınasının bir zamanı var. Ona resmen hazırlanıyorlar. Kestane karası geliyor diyorlar. Kasıma varmadan önce mi ne işte öyle bir şey. Yazın ortasında tam balıkçılık vakti. Ağustos Kasım arası ama onu kovalıyorlar. Mesela burada meteorolojiden falan burunları o kadar hassastır ki balıkçı reislerinin havayı koklayarak kokusundan kar mı yağacak yağmur mu yağacak falanca yerde rüzgar mı çıkacak onları biliyorlar. Dehşetler. Camiinin yanında balkon var. Oraya günde iki kere üç kere giderler. Böyle bakarlar, koklarlar, bakarlar bakarlar gökyüzüne, konuşurlar konuşurlar dönerler. Hep hava durumunu oradan o balkondan ayarlarlar. Camiinin balkonu burasının rasathanesidir” (KK 1).

3.5. Halk Takvimi

Halk takvimi, Halkbilimi El Kitabı’nda “herhangi bir bölge insanının kültürel miras olarak kazandığı doğal olgularla, toplumsal kurumlar ve olgular arasındaki uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkilerin kurulduğu tarihsel, töresel, dinsel, eğitsel, inançsal, hukuksal tarımsal, siyasal ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin bir dizgesi” olarak tanımlanmakta “en genel ifadeyle insan doğa ilişkilerinde doğanın egemenliğine yenik düşmemek için halk tarafından oluşturulmuş” olduğu ifade edilmektedir (Aça, 2017: 401). İnsan topluluklarının temelde tarım ve hayvancılık faaliyetlerini, av dönemlerini, doğa olaylarının tarihlerini ve günlük işlerini belirlemek amacıyla bir ihtiyaç doğrultusunda

takvim oluşturulmuştur. Halk takvimleri ait oldukları toplumun doğal ve kültürel ortamının ürünleri arasında değerlendirilmektedir.

3.5.1. Günler ve Cemreler

Derleme yapılan köylerde “günün gece ile başladığı” inancı bulunmaktadır. Dolayısıyla kaynak kişiler önce gece daha sonra gündüzün geldiğini ifade etmekte, perşembe gününün gecesine cuma gecesi denilmektedir (KK 2, 4, 109). Günün bölümleri genellikle ezan vakitleriyle aynı şekilde adlandırılmakta; gün doğmadan önceki vakte “kuşluk vakti” olarak bilinmektedir (KK 2, 3, 20, 69, 109). İkindiden sonrasına ise “dar vakit” denildiği tespit edilmiştir (KK 17). Haftanın günleri ise günümüzde kullanılan biçimleri ile bilinmektedir.

Halk arasında bir yıl “kasım” ve “hızır” günleri olarak ikiye ayrılır. Mayısın 6’sında “hızır günleri” ile yaz faslı başlar ve bu dönem 186 gün sürer. Kasımın 8’inde ise “kasım günleri” başlar ve 179 gün süren kış başlamış olur. Artık yıllarda ise “Kasım” 180 çekmektedir. Böylece bir yıl “yaz” ve “kış” olarak ikiye bölünmektedir.

“Cemre şubatta havaya, suya, toprağa arız olan hararetlerden her biri, şubatta meydana gelen ve üç defa zeminden heyecan eden buhar ve hararet; hava, su ve toprakta meydana gelen sıcaklık yükselişi; havaya, suya, toprağa düşerek bunların ısınmalarına sebep olan ısıtıcı kuvvet; havaya, suya, toprağa semadan düşen ve bunları ısıtan böcek; baharda ortalığın ısınması olarak düşünülmekte ve tanımlanmaktadır” (Hamarat, 2012: 168). Yörede cemreden sonraki yedi gün yedi geceye “hüsüm” adı verildiği tespit edilmiştir. Kaynak kişi hüsüm ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Cemre düştükten sonraki yedi gün yedi geceye hüsüm denir. Rahmetli kayınpederim derdi ki hüsüm düştü derdi. Yedi gün yedi gece yaparmış. Hüsüm geldi derdi. Zengin birisi gemi almış. Sefere gidecekmiş gemi ile, arkadaşları demiş ki gitme, hüsüm var demiş. Ben demiş hüsüm müsüm anlamam demiş. Tabi bu çıkmış sefere. Hüsüm bunu denizde yakalıyor. Bu hüsüm çok şiddetli geçer. Bu gemiyi yolda yakalıyor. Hüsüm demiş benim taksitim var, gemime dokunma. Hüsüm senin taksitini dinler mi, batırmış gemiyi” (KK 95). “Hüsüm” ya da “hüsün” halk takvimine göre birkaç günlük sapma payı olsa da genellikle 12-13 Mart’a tekabül eden şiddetli fırtınaya verilen addır (KK 37). Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi leyleklere çaylak denildiğini, dolayısıyla leyleklerin göç vakitlerinde meydana gelen fırtınaya “çaylak fırtınası” adı verildiğini belirtmiştir. Bu fırtınanın hangi tarihlerde gerçekleştiğini

sormamız üzerine kaynak kişi söz konusu fırtınanın “mart sonu” ve “eylül ortası”nda gerçekleştiğini ifade etmiştir (KK 37).

Hem mevsimlik hem de günlük bir bayram ya da tören olarak niteleyebileceğimiz “hıdırellez” 5 Mayıs’ı 6 Mayıs’a bağlayan gece ve 6 Mayıs sabahı çeşitli ritüeller eşliğinde kutlanmaktadır.⁸⁹ “İnanışa göre bu günde Hızır ve İlyas bir araya gelmekte, sağlık ve uğur dağıtmaktadırlar. Türk dünyasında ortak olarak bilinen günlerden biridir. Rivayete göre Hızır içenlerin ölümsüzleştiği Ab-ı Hayat’ı içmiştir. Onun bastığı her yerden yeşillik fışkırmaktadır. Saygı için o gün hiçbir yeşillik koparılmaz, yaş ağaç kesilmez, ormandan eve herhangi bir şey götürülmez” (Aça, 2019:447).

3.5.2. Aylar

Yılın temelde ikiye ayrıldığı bu dönemler içerisinde meydana gelen dönemsel hava olaylarına ve aylara halk arasında bazı isimler verilmektedir. Bu hava olayları ile beraber aylar da farklı isimlerle adlandırılır olmuştur. Halk arasında hava olaylarına, mevsim değişikliklerine, yapılan tarım, hayvancılık ve günlük faaliyetlere bağlı olarak dönemsel hava durumları ve aylar bazı isimlendirmeler almıştır. Aylar, “Zemheri (Ocak), Küçü(k)-Gücük Ayı, Bücür Ay (Şubat), Mart, April, Ekip Biçme Ayı (Nisan), Hıdırellez Ayı (Mayıs), Kirez Ayı (Haziran), Orak Ayı (Temmuz), Çürük-Çürüklük Ayı, Harman Zamanı (Ağustos), Kestane Zamanı (Eylül), Boş Ayı-Koç Ayı (Ekim), Torik Zamanı (Kasım), Aralık” şeklinde bilinmektedir (KK 3, 23, 37, 40, 41, 42, 50, 109 111). Hava durumları, soğuklar, rüzgârlar, sıcaklar, hayvanların göçü, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin göz önünde bulundurularak zemheri, erbain, hamsin, cemre, mart dokuzu, april beşi, karakış, kocakarı soğukları, nevrüz, hıdırellez, ekim zamanı, hasat zamanı, pastırma yazı” olarak bilinmektedir (KK 1, 2, 20, 23, 37, 40, 41, 42, 109, 111).

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan Özden Yıkılmaz’ın “mart ayı girer ya, on beş gün sonra eski mart yeni girdi derlerdi (KK 21)” ifadesiyle Rumi takvimde yılbaşı olarak esas alınan 14 Mart’ın başlaması ve bu tarihten önceki on üç günün daha önceleri “eski mart” olarak ifade edilmekte olduğu tespit edilmiştir.

Kaynak kişiler özellikle doğum ve evlilik tarihlerinin eskiler tarafından kesin olarak bilinmediğini, zamanı yaklaşık olarak belirlemede o dönemin tarım,

⁸⁹ “Hıdırellez” ile ilgili detaylı bilgiye “Halk İnanışları” bölümünde yer verilecektir.

hayvancılık, balıkçılık dönemlerinin, kutsal addedilen dini vakitlerin önem taşıdığını ifade etmektedirler (KK 1, 20, 23, 31, 34, 40, 41, 42, 50, 109, 111). Bazı kaynak kişilerin bu durumla ilgili olarak aktardıkları şöyledir: “Eskiden çocuk doğardı, nüfus kâğıdı iki sene sonra çıkardı. Ne zaman doğdun diye sorana işte kiraz ayında doğdun, torik zamanı doğdun derlerdi” (KK 40, 41). “Mesela evlilik yıldönümlerini sorduğunuz zaman büyüklere kestane zamanı, harman zamanı, fasulyeler çok olmuştu, incirler olduğu zaman denir. Mesela kışın bizim burada hodan var hodan diye bir ot. Biz onları toplarız haşlarız. Hodan zamanı derler kışın illaki bir şey vardır o zamanda doğdun derler” (KK 21).

Mart ayı bahar mevsiminin başlangıcı olarak bilinmesine rağmen sert, soğuk hava şartları ve halk tarafından “april beşi”, “kocakarı soğukları”, “hüsüm fırtınası” gibi isimlerle adlandırılan mevsim dönümlerinin en sert yaşandığı bir aydır; dolayısıyla halk arasında pek çok söyleme de konu olmuştur. “Mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır derler” (KK 21), “Korkma kışın kışından kork aprilin beşinden (kara) öküzü ayırır/ayırdı eşinden” (KK 37, 40, 41), “Kocakarı mart ayında çıkmış keçileriyle yaz geldi demiş. Keçilerimle ne güzel sağ olduk çıktık yaza demiş. Geliyor bir yağmur bir sel bir kar alıyor götürüyor keçilerini de onu da. Böyle bir şey anlatırlardı eskiler” (KK 20), gibi kaynak kişi ifadeleri bu durumu açıkça belirtmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM HALK İNANIŞLARI

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “1. Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, 2. Birine duyulan güven, inanma duygusu, 3. İnanılan şey, görüş, öğreti, 4. Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat” şeklinde tanımlanan inanç, “kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” demektir (Boratav, 1973: 8). Halk inanışları “eski dinlerden aktarılanlarla, resmi dinin inançlarının türlü nedenlerle geniş halk yığınları arasında çeşitlenerek aldığı yeni yorum ve inanış” olarak tanımlanmaktadır (Çobanoğlu, 2003: 12). Her toplumun kendi kültürüne özgü inançları bulunduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bir toplumu “tanıma” ve “doğru anlama”nın yolu o toplumda var olan “halk inançları”nı tanımaktan, anlamaktan geçmektedir denilebilir.

Derleme yapılan saha olan Beykoz'un köylerinde ziyaret yerleri başta olmak üzere, “büyü”, “nazar”, “cin-peri”, “karabasan”, “evliya” gibi kavramlara yönelik çeşitli inançların var olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak derleme sahasında bulunan kaynak kişilerin günlük yaşamın hemen her safhasına yönelik birtakım pratik ve uygulamalara başvurduğu, söz konusu inanmalar hakkında “hassasiyet” gösterdikleri gerek kaynak kişi ifadelerinden, gerekse sahada yapmış olduğumuz gözlemlere yoluyla anlaşılmıştır.

4.1. Ziyaret Yerleriyle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan “türbe”, “yatır” ve “ziyaret yerleri”, bugünkü şeklini, İslamiyet'in kabulü öncesi dönemde “atalar kültü” olarak var olan inanç unsurlarının İslamiyet'in kabulüyle birlikte “veli kültü”ne dönüşmesi ile almıştır (Köse, Ayten, 2010). Ahmet Yaşar Ocak *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri* adlı çalışmasında veli kültürünü “fevkalâde kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda -sağ veya ölü iken- yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için belli yollara başvurulması” şeklinde tanımlamakta ve bu anlayışın “veli” olduğuna inanılan kişinin kutsanmasıyla sonuçlandığını ifade etmektedir (Ocak, 1983: 4).

“Muhtelif veli kültleri incelendiği zaman gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: Kült konusu velilerin, ait oldukları toplumun içtimaî, dinî veya ahlâkî değerlerinin tamamının yahut bir kısmının temsilcisi olduğu, en azından buna inanıldığı görülür. O toplum söz konusu değer ile takdis ettiği veliyi özdeşleştirmiştir. İşte ancak bu özdeşleştirmeye yarayacak vasıfları taşıyan yahut bu vasıflar kendisinde olduğu kabul edilen veli kült konusu yapılmaktadır. Böylece o veli toplum için, tabir caizse artık sade bir insan değil, inandığı değerler bütününe ta kendisidir. İşte bu safhadan sonra keramet unsuru ortaya çıkar Daha yaşamakta iken o veli, bu dünyadakinden bambaşka, fevkalâde olaylarla süslü bir dünya ile kuşatılır. Veli öldükten sonra, kendisi hayatta iken sahip olduğuna inanılan insanüstü hüviyetinin, güç ve kudretinin devam ettiğine inanılır; hatta bu güç ve kudret, bir gizliliğe bürünerek daha da artar. Artık o veli etrafında, bu yönünü ortaya koyan kerametlerden oluşan bir menkabeler sistemi teşekkül eder ve bu giderek çığ gibi büyür” (Ocak, 1983: 5).

Derleme sahasında, yukarıda ifade edildiği şekliyle “veli” olduğu kabul edilen çeşitli “mezar”, “kabir”, “türbe”, “yatır” ve “ziyaret yerleri”nin varlığı tespit edilmiştir. Yörede bulunan ziyaret yerleri o bölgede yaşayanlarca kutsal kabul edilmekte ve buralarda yattığına inanılan zatlar “baba”, “dede”, “sultan”, “evliya”, “mübarek”, “Allah dostu”, “peygamber”, “şehit”, “asker” şeklinde nitelendirilmektedir. Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, “yatır” veya “türbe” ziyaretlerinin de bir “nasip ve “kısmet” işi olduğunu, “mübarek” olarak adlandırılan bu zatlardan herkesin haberinin olmadığını, bu zatların her birinin türlü dertlere deva olduğunu “her derdin dermanı ayrı kapıda” gibi sözlerle ifade etmektedirler (KK 2, 10, 67, 109, 111).

Derleme sırasında tespit edilen ziyaret yerlerinin bulunduğu köyler şunlardır: Akbaba köyü, Anadolufeneri köyü, Anadolukavağı köyü, Bozhane köyü, Dereseki köyü, Kaynarca köyü, Kılıçlı köyü. İsmi verilen köyler dışında Beykoz merkezinde, Şile ve Çekmeköy ilçelerinde de ziyaret edilen yerler olduğu ve Beykoz’un köylerinde yaşayanların zaman zaman bu yerleri de ziyaret ettiği kaynak kişilerce belirtilmiştir.

Ziyaret esnasında uygulanan pratikler genel itibariyle şunlardır: Dilek dileme, üç ihlâs, bir fâtiha okuma, kurban kesme, ağaca çaput veya bez bağlama, delikli taşlardan geçme, dua etme, kayaya taş yapıştırma, türbeye kadın veya çocuğu satma, türbeye havlu, ibrik, seccade, tespih, takke, baş örtüsü bırakma, iki rekât namaz kılma, mum yakma, mezara elini yüzünü sürme vb.

Yukarıda sayılan uygulamaların bir kısmı bazı türbelerde terk edilmişken bazı türbelerde hala daha uygulanmaktadır.

4.1.1. Akbaba Köyü - Akbaba Sultan

Beykoz'un Akbaba köyünde Canfeda Hatun Camii avlusunda bulunan Akbaba Sultan türbesi, üzerinde herhangi bir yapının yer almadığı, etrafı demir parmaklıklarla çevrili "açık mezar" şeklinde bir ziyaret yeridir. Mezarda medfun bulunduğu söylenen "Ak Mehmet Efendi'nin⁹⁰ İstanbul'un fethi için Buhara'dan gelmiş "erenlerden, gazi dervişlerden Allah dostu bir zat" olduğuna ve "Akşemsettin ile beraber İstanbul'un fethedileceğini müjdelediğine" inanılmaktadır (KK 10, 53, 54, 55, 56). Hayatı hakkında kesin bilgi bulunmayan Ak Mehmet Efendi'nin mezarı üzerinde biri biraz daha büyükçe ve mezarın baş kısmında, diğeri mezarın ayakucunda bulunan "koyu yeşil" renkte iki adet büyük hece taşı ve birinin üzerinde "Akbaba Sultan Hazretleri", diğeri üzerinde "Akbaba Sultan Türbesi" yazılı iki mermer levha bulunmaktadır.

Şekil 86 Beykoz Akbaba'da Bulunan Akbaba Sultan Türbesi

Mezarın giriş kapısının hemen yan kısmında, türbeyi ziyaret edenleri bilgilendirmek maksadıyla Canfeda Hatun Camii eski imamlarından Abdüssettar Yavrutürk tarafından kaleme alınmış 1993 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. "Akbaba Sultan Hazretleri" başlığı altında yer alan bilgiler şu şekildedir:

"Beykoz'un Akbaba köyünde, köyün de en üst başında yüce bir veli yata burada, "Akbaba Sultan" yazar kabir taşında. Adı Ak Mehmet Efendi olup, aslen Buharalıdır, Kendisi doğuştan Allah ve Resulüne sevdalıdır. Maksadı Peygamber sözü gereği, güzel asker olmaktır. Hak nasip ederse eğer, şehadet mertebesine ermektedir. Fatih'in ordusuna katılmak için, Buhara'dan yaya gelir. Sultanın teveccühüne erip hocaları arasına girer. Çünkü yüce Peygamber

⁹⁰ Ak Mehmet Efendi'nin kim olduğuna dair detaylı bilgi birinci bölümde "Akbaba Köyü" başlığı altında verilmiştir.

“İstanbul muhakkak alınacaktır, onu alan kumandan ve asker ne güzel” diye buyurdu. Bu müjdeyi Müslümanlar nesiller boyu birbirine duyurdu. Bu şeref ancak 1453’te Fatih Sultan Hazretlerine nasip oldu. Eyüp Sultan Hazretleri de İslam orduları ile İstanbul’a gelmişti. Bu şereften nasibini alıp güzel asker olarak şehadet mertebesine ermişti. Hâlbuki onun Resulullah’ın dostu olarak nice unvanları vardı. Fakat Hak Teâlâ onu bize gönderip ebedi olarak İstanbul’u nurlandırdı. Muhasara uzayınca bir gün Fatih Sultan, endişe ile durumu hocalarından sordular. O gece Akşemsettin ile Ak Mehmet Efendi mana âleminde İstanbul’un fethini gördüler. Sabah olunca ikisi de Fatih Hazretlerine bu büyük müjdeyi verdiler. Fetih size nasip olacaktır, gönlünü ferah tut yüce Sultanım dediler. Fetih’ten sonra Ak Mehmet Efendi Fatih’ten izin alarak bu vadiye gelir. Burada bir mekân yaparak kendini zikir ve ibadete verir. Fatih Sultan Hazretleri sık sık adamlarını gönderip hocasının hatırını sorardı. Nihayet Hakkın rahmetine kavuşup, manevi koruyucu olarak ebedi köyümüzde kaldı. Sonradan kurulan köy de onun ünvanı olan “Ak Baba” adını aldı. Rahmetullahi Aleyhi / Abdüssettar Yavrutürk / Beykoz – Akbaba 1993”

Bununla birlikte mezarın hemen yanında büyük bir ıhlamur ağacı bulunmaktadır. Kaynak kişiler, eskiden büyük zatların mezarlarına bir gösterge olması için bu tür ağaçlar dikildiğini, bunun da öyle bir ağaç olabileceğini belirtmişlerdir (KK 55, 56). Ağaç üzerinde türbeyi ziyarete gelenlere hitap eden üzerinde bazı nasihat sözlerinin yazılı olduğu levhalar yer almaktadır.

Şekil 87 Akbaba Türbesinde Bulunan Ağaç Üzerine Asılmış Nasihat Yazıları

Ağaç üzerine asılmış halde bulunan nasihatler şu şekildedir:

- Konuşmak bir sanattır, onun ölçüsü vardır
Susmak ise meziyettir, ölçüsü kabre kadardır
Tut dilini her aklına geleni konuşma
Sözlerine dikkat et sakın ölçüyü aşma

- Şu iki şeyi unut
 1. Sana yapılan kötülüğü unut.
 2. Senin yaptığın iyiliği unut.
- Şu iki şeyi unutma
 1. Allah'ı unutma
 2. Ölümü unutma

Akbaba köyünde yapmış olduğumuz derleme çalışmaları kapsamında, Akbaba Sultan türbesi tarafımızca farklı zaman dilimlerinde olmak üzere beş defa ziyaret edilmiş, bu ziyaretler esnasında türbeye gelen kişilerin türbeye yönelik davranışları gözlemlenmiş, müsaade edenler ile Ak Mehmet Efendi üzerine konuşulmuştur. Türbeye ziyarete gelen ve köyde bulunan kaynak kişilere ek olarak, görevi itibarıyla türbeyi ziyarete gelen kimselerin kimlerden oluştuğunu ve ne tür ritüel ve uygulamalarda bulunduklarını gözlemlene imkânı bulunan Canfeda Hatun Cami imamı Ahmet Önver'e Akbaba Sultan türbesine yönelik çeşitli sorular sorulmuş, verdiği cevaplar kayda alınmıştır. Akbaba Sultan türbesine dair kaynak kişi ifadeleri ve gözlemlerimizden hareketle dile getirebileceğimiz hususlar şunlardır:

Türbeyi en çok ziyaret edenler “kadınlar”dır. “Normal zamanlarda hafta sonu ve resmi tatil günleri”nde yoğun bir şekilde ziyaret edilen türbe, Cuma günleri “Cuma namazı”ndan çıkanların büyük çoğunluğu tarafından da ziyaret edilmektedir. Bunun yanı sıra “Ramazan”, “kandil” ve “bayram” gibi “mübarek” olduğuna inanılan zaman dilimlerinde de türbeye “ziyaretçi akını” yaşanmaktadır. Yuşa tepesine olan yakınlığı sebebiyle burayı ziyarete gelen ziyaretçilerin bir kısmı “Akbaba Sultan türbesi”ni de ziyaret etmektedir (KK 55, 56, 10, 11). Canfeda Hatun Cami imamı türbeyi ziyarete gelenleri ve ne tür uygulamalarda bulunduklarını şu şekilde ifade etmektedir: “Bazı insanlar sınav zamanları geliyor çocuğuyla beraber, dua etmeye geliyorlar. Evlenecek olanlar kismetim açılsın diye geliyor. Evlenen insanlar düğün kıyafetleriyle geliyor, gelinliği damatlığı üzerindeyken nikâhtan çıkıp ziyarete geliyorlar; mutlu, huzurlu, hayırlı bir yuvamız olsun diye dua ediyorlar. Burası zaten yerli yabancı turistlere açıktır. Bazen şu şeyin mezarın kenarlarında yazı ile yazılmış dileklere rastladım öyle. Komik ama diyelim tuttuğum takım şampiyon olsun şeklinde. Kimisi ev istiyor, araba istiyor, yazmış kâğıda, çizmiş, getiriyor onu bırakıyor bir köşesine. Eskiye göre daha nadir oluyor ama öyle rastladığım da oluyor yani. Sünnet olan çocuğu getirenler var. Bazıları gelip şeker dağıtıyor, lokum dağıtıyor, dileği kabul olunca yapıyorlar herhalde. Köylü, şurada türbenin üst tarafında mezarlık olduğundan belki kendi mezarını

ziyarete gelir Akbaba'yı da ziyaret eder. Ama öyleleri de var ki, her gün işine gitmeden gelip mübareği ziyaret edip gideceği yere ondan sonra gidenler de var. Bu nasip meselesidir. Beykoz'da olup burayı bilmeyen de var, ama ta İngiltere'den Amerika'dan kalkıp ziyaretine gelenler de var. Tabi dinimizde ölmüş insandan medet umma yoktur. Sadece onların yaşadıkları güzel hayatları veyahut da Allah emrindeki değerlerinin bize de bir tesiri olur veyahut da örnek alırız, ibret alırız ümidiyle gelinip ziyaret edilmelidir. O niyetle olmadıktan sonra zaten, direkt gelip buradan bir şey istemek, onlar yanlış" (KK 55).

Akbaba Tekkesinin son şeyhi Mükerrerem Efendi'nin oğlu olan Abdussemin Yavrutürk (KK 56) ile yaptığımız görüşmede anlatmış olduğu "yaşanmış bir olay" şu şekildedir: "Dedem tekkenin şeyhiydi. O vefat edince babaannem tek başına... Bir ara kapı çalıyor, ihtiyar sakallı bir adam giriyor içeriye. Biraz muhabbet ettikten sonra "tekkesini mi istersin türbesini mi" diye soruyor. Babaannem önce bir şey anlamıyor ama "tekkesini isterim" diyor. O öyle deyince "o zaman bu tekke size kalacak bir daha kimseye geçmeyecek" diyor o zat. Dedem vefat edince tekkenin şeyhi babam oluyor. Tekkenin son şeyhi babam olmuştur, tekkeler kapatılınca da mülkü bize geçmiştir. O gelen zatın Akbaba olduğu söylenir" (KK 56).

Derleme esnasında kaynak kişilerin Akbaba Sultan Türbesine dair aktardığı bazı bilgiler Ali Köse ve Ali Ayten tarafından ortak olarak hazırlanan "Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları" adlı çalışmada da yer almaktadır. Bunlardan biri türbede medfun bulunduğu söylenen Ak Mehmet Efendi'ye dair bir anlatıdır. Buna göre "dışarıdan bir genç gelir ve türbenin yanındaki camiye bitişik olan köy odasında geceler. Hava çok sıcaktır, bu nedenle dışarıya çıkar ve türbenin duvarına yatar. Sabah uyandığında kendisini çok uzaklardaki bir derenin kenarında bulur. Köylüler bu kerameti huzurdan kovulma şeklinde yorumlarlar" (Köse, Ayten, 2010: 140). Aynı eserde, orta yaşlarda iki kadının türbe ziyareti şu şekilde ifade edilmektedir: "Orta yaşlarda iki kadın on beş yaşlarında bir erkek çocuğuyla birlikte türbeye geliyor. Çocuğun annesi ve bakıcısı olan bu kadınlar oradaki banklarda oturan yaşlı amcalarla konuşmaya koyuluyorlar. Çocuğun otistik olduğunu, kendilerininse içeride namaz kılacaklarını söyleyerek, namaz bitene kadar çocuğa bakmalarını rica ediyorlar. Namazdan sonra çocuğun elinden tutarak türbeyi tavaf ettiriyor ve mezarın ayak kısmında durarak bir müddet dua ediyorlar. Daha sonra çocuğu türbenin yanında bulunan ve mezarı gölgeleyen ağacın iki dalı arasından geçiriyorlar. Ayrılırken de

caminin önünde oturan yaşlı amcalardan ve türbenin yanında bulunan aynı isimli camiinin imamından çocuk için dua etmelerini istiyorlar” (Köse, Ayten, 2010: 142).

Kaynak kişiler eskiden Akbaba Türbesini ziyarete gelenlerin türbenin yanında bulunan ağacın dallarına, türbe parmaklıklarına çeşitli bez ve çaputların bağlandığını, bu uygulamanın bugün için terkedilmekle beraber zaman zaman türbe duvarı üzerine ve türbe yanında bulunan ağaç kovuğuna çeşitli eşyaların bırakıldığını belirtmişlerdir (KK 55, 56). Türbeyi ziyaret edenlerden bazı kimselerin türbeyi tavaf ederken mezarın üzerinde bulunan taşlara, türbe duvarına dokunma, “el sürme” çabası içinde oldukları gözlemlenmiştir.

4.1.2 Alibahadır Köyü – Ali ve Bahadır Kardeşler

Derleme yapılan köylerden Alibahadır’da bulunan kaynak kişiler köyde “Ali” ve “Bahadır”⁹¹ adında iki zatın bulunduğunu, bu iki ismin kardeş olduklarını ve bugün mevcut bulunmayan mezarların “türbe” olarak ziyaret edildiğini aktarmışlardır (KK 2, 3, 6, 27). “Türbe” olduğu iddia edilen mezarlardan biri köy mezarlığında, diğeri de caminin olduğu yerde bulunuyorken caminin yenilenmesi için yürütülen inşaat çalışmaları sırasında yıkılmıştır. Köyde bulunan insanların bir bölümü bu türbelerin yıkılmış olması sebebiyle köylerinin gelişmediğini, “Ali Bahadır kardeşlerin ahı tuttu” şeklinde dile getirmektedir (KK 3, 5). Bununla beraber kaynak kişiler bazı kimselerin köy mezarlığında bulunan taşlara yönelik “türbe” inancını devam ettirdiklerini aktarmışlardır (KK 2, 3, 5, 120, 121). Türbelere yönelik eskiden uygulanan pratiklerin en başında “mum yakma” ve “çaput bağlama” gelmektedir. Bunun dışında mezarda yattığına inanılan zatın “evleri dolaştığı” “kapı gıcırıltıları”ndan anlaşılmaktadır. “Abdest alması için” güğüm ve çeşitli kaplarla türbe üzerine su bırakılmakta ve kaplar sabahleyin boşalmaktadır.

⁹¹ Adı geçen isimlere yönelik rivayetler birinci bölümde bulunan “Alibahadır” başlığı altında detaylı bir şekilde verilmiştir.

Şekil 88 Alibahadır Köy Mezarlığının Girişinde Bulunan Ziyaret Yeri

Alibahadır köy camisinin eski imamı Kazım Demir, kendisiyle yapmış olduğumuz görüşmede köy halkının “türbe” olarak değerlendirdiği mezarlar hakkında şunları aktarmıştır: “Mezarlıktaki bu taş üzerinde Latin harflerinin olduğu eski bir taş. Köylü ne olduğunu bilmediği için bunu Müslüman âlimlerden birinin mezarı diyerek yıllarca ziyaret etmiş. Ben tabi araştırdım, bu yazıyı okuyabilen birisine rast gelsem de okutsam diyordum. Bir gün oturuyoruz orada muhabbet ediyoruz öğle ikindi arası. Selamünaleyküm aleyküm selam, hoş geldiniz. Tercüman gazetesinin roman yazarlarından Murat Sertoğlu var idi. Murat bey böyle bir taş var burada biz merak ediyoruz ne olduğunu deyince o da bakalım dedi. Taşın yanına kadar gittik, taşı okudu. Bu taş bin yıl önce yazılmış dedi. Bu yazı burada manastır, ayazma olduğunu yazıyor dedi. Kesin olarak anladım ki burada İslami bir şey yok. İnsanlara anlatmak istiyordum ama anlatamıyordum yüklenemiyordum. Çünkü alışkanlık halini almış şeyleri değiştirmek zordur. Taştaki yazıyı okutunca biraz daha güçlendim ve milleti oradan ayırdım. Taşı okuyan kişi başka şeyler de varmış burada kırmışlar dedi. Allah bizi vesile kıldı ve onları vazgeçirdik çok şükür” (KK 120). Kaynak kişiye ziyaret esnasında ne gibi uygulamalarda bulunulduğunu sormamız üzerine köy halkının türbe ziyareti esnasında uyguladıkları pratikleri şu şekilde aktarmıştır: “Mum yakarlardı özel günlerde, Cuma geceleri mum yakarlardı. Mumu yakıp üzerine koyarlardı, onları ziyaret ederlerdi. Tabi onlar da kendinden öncekilerden görmüş. Mezar olduğunu düşündükleri yerin yakınındaki ağacın dallarına çaput bez bağlayıp buna “niyet” derlerdi, “dilek” derlerdi (KK 120).” Kaynak kişinin bugün caminin bulunduğu yerdeki türbeye dair ifadeleri ise şu şekildedir: “Caminin oradaki mezar olduğu düşünülen yerde ise yazısız yontma bir taş vardı. O taşta çeltik dövülen bir taş var. O taş mezar

taşı olmamasına rağmen mezarın ayakucunu göstereceğini diye oraya dikmişler. Burada Ali bahaadır diye biri var dediler. Ali ile Bahadır diyorlar. Burada mezar vardır diyerek mezar şeklinde yapmışlar. Madem burada bir zat var, burada bir şehit var, açıp bakalım dedi eski büyükler. Eğer hakikaten mübarek bir zat varsa muhakkak bir nişane olacaktır dedik ve yeni cami için yapılan kazıda orayı da kazdık. Karşımıza hiçbir şey çıkmadı. Köyde Ali Bahadır denilen biri var fakat mezarı tam olarak belli değil” (KK 120).

Derleme esnasında kendisiyle görüşülen bazı kaynak kişilerin “Alibahadır” türbesine veya “Ali ve Bahadır” türbelerine yönelik ifadeleri şu şekildedir: “Yok dediler, yok dediler, kepçelerle aldılar aldılar attılar onları. Ama bak onları attılar kepçeyle hiç köyde hayır kalmadı. Eczane geliyor kapanıyor, kasap geliyor kapanıyor, hiçbir iş ilerlemiyor. Ben bu köyde doğdum bu köyde büyüdüm hep biliyorum onların var olduğunu (KK 3). Bir diğer kaynak kişi ifadesi: “Bahadırları dozerle karıştırdılar. Okulun bahçesinde vardı. Bir tane de caminin önünde vardı boydan boya. Camii yıkılınca o da gitti. Buranın adı Ali Bahadır diye onlardan kalmış. Burada savaşmış, burayı kurtarmış. Aslında türbesi vardı orada o türbeyi okul yapınca dozerle karıştırdılar. Biri caminin oradaydı. Hangisiydi bilmem Ali miydi Bahadır mıydı. Herkes gelip o türbeye dua ediyordu. Mesela bir isteğini ne arzu edersen, böyle zatların başında ne dilersen olur. Her şey olur böyle zatlarda. Uzun Evliya var mesela, Yuşa var, Akbaba var” (KK 121).

Köyde bulunan bir diğer kaynak kişiye “Ali ve Bahadır kimdir?” şeklinde sormamız üzerine Ali ile Bahadır’ın iki kardeş olduğunu belirttikten sonra annesinin halasının yaşadığı bir olayı ve “türbe taşı” olduğu söylenen taşlara dair “yaşanmış bir olay”ı şu şekilde anlatmıştır: “Bunlardan birinin mezarı caminin olduğu yerdeydi. Diğerinin mezarı da mezarlığın içinde. Burada caminin olduğu yerde türbesi vardı. Cami yaparken yıktılar türbeyi. Türbe yıkıldığı için bu köy gelişmiyor. Mezarlığın içinde kocaman bir taş var giderseniz görürsünüz. O zaman traktör yok tabi, taşı kaldıracak kadar güç olmadığı için köylüler birleşip o taşı yarıya kadar getiriyorlarmış. Akşam bırakıyorlarmış. Sabah bir bakıyorlarmış ki o taş kendi kendine mezarlığa yürümüş. Gündüz aşağı indiriyorlarmış, gece taş yerine gidiyormuş. Birkaç defa böyle olunca daha dokunmamışlar, bırakmışlar. Babam öyle anlatırdı. Biz bunları büyüklerimizden böyle duyduk. Türbe dediğim şeyler hep evleri gezermiş gıcirtısını duyarlarmış. Eskiden gezerlermiş. Annelerimiz annelerinden duyarlarmış. Hatta annemin halasının parmağını sıkmış, başparmağını. Bir ara kıpırdayamamış ondan sonra kalkmış.

Yatıyor ya geldiğinde görmüş onu böyle bembeyaz ayakucunun başparmağını sıkmış” (KK 5).

Derleme çalışmamız sırasında köy mezarlığının hemen karşısında bulunan bir evin kapı önünde oturan bir aileye(iki erkek, bir kadın) denk gelmemiz üzerine burada bir türbe olup olmadığı sorusuna erkekler “eskiden vardı ama dozerler mezarları kazdı, kemik falan bir şey çıkmadı” şeklinde cevap verirken kadın “onlar görünmez yavrum, bir şey bulmadık diye yok değil, görünmeyebilir” şeklinde cevap vermiştir. Verilen cevap, türbenin filen ortadan kalkmış olmasına karşın “inancının” halk arasında yaşamaya devam ettiğini ortaya koyar niteliktedir.

4.1.3. Anadolufeneri - Şehit Baba

“Şehit Baba” türbesi, Anadolufeneri köyünün Karadeniz’e bakan yönündeki evlerin arasında bulunan, üzerinde herhangi bir yapı bulunmayan bir kabirdir. Köyde bulunan kaynak kişiler burada yatan zatın “savaşırken şehit düşmüş bir asker” olduğuna inanmaktadır ve mezarın eski oluşunu “Şehit Baba kendimizi bildik bileli buradadır” şeklinde ifade etmektedir (KK 1, 31, 28, 34, 35). Anadolufeneri hakkında *Anadolu Feneri / Tarihten Gelen Işık* adlı kapsamlı bir çalışma ortaya koyan Ali Soysal(KK 32) eserinin “Şehit Baba” ile ilgili bölümünde köylülerin ifadelerinden hareketle “Şehit Baba” mezarının en az yüz elli yıldır var olduğunu belirtmiş, ardından Şehit Baba’nın “kaleye vaki bir hücum esnasında ölen askerlerden biri” olabileceği değerlendirmesinde bulunmuştur (Soysal, 1997: 104).

Şekil 89 Şehit Baba (Ebu Said) Mezarı

Üzerinde kalın köklü bir defne ağacı bulunan mezarda “Şehit Baba” ile ilgili bilgi içeren herhangi bir kitabe mevcut olmamakla beraber mezarın baş kısmında köylüler tarafından sonradan konulan ve üzerinde “Şehit Baba / Hz. Ebu Said (R.A)” yazılı bir mermer taş bulunmaktadır. Anadolufeneri’nde yaşayanlarca “Şehit Baba” olarak bilinen ve anılan kişinin “gerçek adı”nın nasıl öğrenildiğini sormamız üzerine bir kaynak kişi, köyde yaşayanlardan İttihaç Abla denilen bir kadının Şehit Baba ile sürekli görüştüğünü, ismini ona kendisinin söylediğini şu şekilde aktarmıştır: “Şehit Babanın şehit olduğu söylenir. Burada bir ablamız vardı, İttihaç Abla, rahmetli oldu, onla görüşürmüş. Burada askeriye vardı, oradan bir albayla evlenmiş bu köyün kızı. O kadın baya görüşmüş. Bilemezsin yavrum Allah kime verir kime vermez. İmanın kimde olduğunu bilemezsin. O kadınla görüşmüş ve adını da ona kendi söylemiş Ebu Said hazretleri diye. Şimdi bir ablamız daha var o görüşüyormuş onla, evine yakın. Kendi halinde biridir. Şehit Babayı görenler de var. Abdest alırken denize inmiş, görmüşler” (KK 67). Kaynak kişinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Şehit Baba’nın köyden bazı kimselerle görüştüğüne inanılmaktadır. Bir diğer kaynak kişi mezarın temizliğini ve bakımını evi mezarın hemen yanında olan “Sâriye” adında bir kadının yaptığını aktardıktan sonra Şehit Baba hakkında bazı söylentileri ve onun köydeki günlük hayatta ne gibi işlevleri olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Şimdi Şehit Baba ölmüş biri mi ya da var mı yok mu bilmiyoruz ama manevi gücü var. Mesela çocuklar çok yaramazlık yapıyorlar değil mi, kadınlar “şşşt susun şimdi Şehit Baba gelecek, aaa, kızdırmayın” der. Mesela kadınlar kendi aralarında konuşurken, dedikodu ki çok boldur burada, “Aaa yine ağzınızı bozdunuz, ooo gıybet yapıyorsunuz” deyip “Şehit Baba duymasın kızar” derler. Bir yerden ses geldiğini duyarlar “ay Şehit Baba geldi bak duvara vuruyor” denir. Halen kullanılan bir şey, Şehit Baba hala fonksiyoneldir. Şehit Baba’nın gezdiğini dolaştığını söylerler ve görenler olduğunu söylüyorlar. Birisi çok uzun boylu olduğunu, gece sokaklarda dolaştığını bana söyledi. Hatta ben birkaç gece çıkmıştım görür rastlar mıyım diye, şurada evimiz vardı. Ama öyle bir şeyle karşılaşmadım herhalde yeterince manevi temizliğim olmadığı içindir. Ama “gördük”, “rastlaştık”, “bizi görünce yolunu değiştirdi” diyenlerle karşılaştım. Şehit Baba ile ilgili böyle söylenceler var”(KK 1). Aynı kaynak kişi, “asker uğurlaması”, “söz”, “nişan”, “düğün”, “sünnet” gibi köyde gerçekleştirilen bütün organizasyonlardan önce Şehit Baba’nın muhakkak ziyaret edildiğini, ona dua edildiğini belirtmektedir (KK 1).

Şehit Baba ile ilgili göze çarpan ilk uygulama “mum dikme” veya “mum adama”dır. Eskiye nazaran azalmakla birlikte bu uygulama hala devam etmektedir. Bir kaynak kişi “mum adama” âdeti ile ilgili şunları aktarmıştır: “Havaya yakalanırsın⁹² mesela, balıkçıyız ya, rüzgâr çok eser, “sağa salim kıyıya varırsak Şehit Baba’ya yarın akşam on tane mum!” dersin, alır gidersin, duayla beraber okursun, dikersin. Bu gelenek hala var. Burada her şeyi Şehit Baba’ya adardık, her şeyi. Bir şey isteyeceksen, yakarsın mumunu, dikersin oraya, duanı edersin. Gece vakti gidilir, akşam vakti gidilir” (KK 31). Bir diğer kaynak kişi de eskiden Şehit Baba’ya her akşam mum dikildiği bilgisini aktarmıştır (KK 34).

Şekil 90 Anadolufeneri’nde Bulunan Şehit Baba Mezarı Üzerinde Mumlar

Şehit Baba’nın “çocuğu olmayan kadınlar”ın da sıklıkla ziyaret ettiği bir kabir olduğunu dile getiren kaynak kişiler, bu durumu “kısırlığa kesin çözüm” şeklinde ifade etmektedir (KK 31, 33, 34). Bir kaynak kişi “hamile kalabilmek için” mezarı ziyarete gelen kimseleri şu şekilde aktarmaktadır: “Şimdi ne var biliyor musun, bu Şehit Baba, çocuğu olmayanlar evlendiği zaman ona giderler yalvarırlar, çocuğu da olur, Allah verir verir” (KK 31).

Anadolufeneri’nde Şehit Baba’ya dair birçok anlatı vardır ve bunlar bugün de halk arasında yaygın bir şekilde yaşamaktadır. Ali Soysal’ın köyde bulunan kaynak

⁹² Havaya yakalanmak: Balıkçıların denizdeyken havanın bozması durumu için kullandığı deyim.

kişilerden derlediği ve bizim de derleme çalışmaları esnasında benzerleri ile çokça karşılaştığımız “Şehit Baba” anlatılarından bazıları şu şekildedir:

'Kabrinin hemen yanı başındaki evin yıkılan duvarı tamir ediliyordu. Duvar örülürken evin sahibi odayı biraz genişletmek maksadıyla yatırın bulunduğu yerin bir kısmını eve katmak istedi. Buna 'Şehit Baba'yı rahatsız ediyorsun' diye karşı çıkanlara da biraz alaylı;

-Canım ne yapalım, o da ayaklarını biraz toplayıversin, dedi.

Duvarı bitiremeden yorgunluktan erkenden yatan adamın ertesi sabah uyandığında yattığı yerde iki ayağının da kırık olduğu görüldü. Bunun üzerine duvar eski yerinden örüldü ve bir daha da kimse kabre ilişmedi” (Soysal, 1997: 104).

“Çeşme başında iki genç kız su doldururken kızlardan biri kızarak;

- Aa, askere bakın çeşme dururken kovamın içine eğilip elinle su içti! diye bağırdı.

Bunun üzerine arkadaşı;

- Burada bizden başka kimse yok, ne askeri, dedi.

Çeşmenin yan tarafındaki evde oturan ve konuşmaları duyan köyün berberi durumu anladı ve;

- Kızım sen hemen evine git o Şehit Baba'dır, diyerek onu sakinleştirmeye çalıştı” (Soysal, 1997: 105).

“Köylülerden biri akşam namazından sonra evine gitti. Evde kadın misafirler vardı, onları rahatsız etmemek için eve girmedi. Hemen yandaki samanlığa girdi ve yorgunluğun tesiriyle uykuya daldı. Gece yarısı olmuştu. Evdekiler merak içinde kalmışlardı. Adam samanlıkta uyurken aksakallı bir ihtiyar peyda oldu ve onu uyandırdı:

- Haydi, evine git seni çok merak ediyorlar, dedi.

Adam uyku sersemi onu uyandıranın kim olduğunu anlamaya çalışırken Şehit Baba bir hayal gibi uçtu gitti” (Soysal, 1997: 105).

4.1.4. Anadolukavağı'nda Bulunan Ziyaret Yerleri

Anadolukavağı'nda görüşme yaptığımız kaynak kişiler civarda bulunan “yatır”, “türbe”, “kutsal kabul edilen yer” veya “ziyaret edilen yer”leri şu şekilde sıralamıştır: Yûşa, Hızır Taşı, Ali Baba, Çifte Selviler.

4.1.4.1. Yûşâ

Anadolukavağı'nda “Yûşâ Tepesi” olarak anılan yerde bulunan “Yûşâ Türbesi”, sadece Beykoz'un değil, İstanbul'un en sık ziyaret edilen mekânlarından biridir. Uzunluğu on yedi metreyi bulan türbenin etrafı yüksek duvarlarla çevrilidir. Yeşil renkli demir parmaklıklarla çevrelenmiş olan mezarın bir ucunda yaşlı bir ağaç yer alırken mezarın üzerinde herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Türbenin hemen yan tarafında Yirmisekiz Çelebizade Mehmet Sait Paşa tarafından 1755 yılında yaptırılan ve Sultan Abdülaziz döneminde onarılan bir cami bulunmaktadır (Altan, 2007: 37).

Şekil 91 Yûşâ Türbesinden Bir Görünüm⁹³

İstanbul'un fethinden önce de “aziz” ve “mübarek” olarak değerlendirilen ve geçmişte “Devdağı” şeklinde adlandırılan bu tepeye dair eski zamanlardan beri çeşitli inanışlar söz konusu olmuştur (Oral, 2002). Asiye Altan'ın *Beykoz Yûşâ Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezinde aktardığına göre bugün “Yûşâ Tepesi” olarak bilinen bu tepede ilkçağlarda bir Zeus tapınağı vardır ve bu tapınak Hristiyanlığın kabulünden sonraki süreçte şekil

⁹³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/yusa> (10.09.2019)

değiştirmiş, Bizans döneminde “Hapios Michael Kilisesi”ne dönüşmüştür (Altan, 2007: 37). Ünver Oral ise *İlçemiz Beykoz* adlı çalışmasında Bizans döneminde bu tepede “Herkül” isminde birinin yattığına inanıldığını aktarmıştır (Oral, 2002: 31). Tarihte farklı din ve kültürlerce “kutsal” kabul edilen Yûşâ Tepesi ile ilgili bugün var olan yaygın inanç “burada Yûşâ adıyla bilinen bir peygamberin yattığı (KK 109)” inancıdır. Derleme çalışmaları sırasında gerek Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişiler, gerekse türbeye dışarıdan gelen ziyaretçiler, ilk olarak, bu türbede Yûşâ peygamberin yattığına inanıldığını, akabinde burada yatan zatın peygamber olmasa bile “evliyalarından bir zat” veya “Allah dostu bir kul” olabileceğini, buna yönelik hem geçmişte hem günümüzde “çeşitli işaretler”in olduğunu ifade etmişlerdir (KK 109, 111, 125).

Ali Köse ve Ali Ayten’in birlikte hazırladıkları *Türbeler Popüler Dinarlığın Durakları* adlı çalışmada Yûşâ’nın kim olduğuna dair şu bilgilere yer verilmektedir:

“Türbede yattığına inanılan Hz. Yûşâ, tarihi bilgilere göre Hz. Musa’nın kız kardeşinin oğlu ve sancaktarıdır. Hz. Musa’dan sonra İsrailoğulları’nın başına geçmiş ve onları Tih Çölü’nden çıkarıp Filistin’e ulaştırmıştır. MÖ 1580 yılında 120⁹⁴ yaşlarında vefat etmiştir. İnanışa göre ise Hz. Yûşâ, Hz. Musa ile birlikte katıldığı bir savaşta İstanbul’a kadar gelmiş, Boğaziçi’nde, Sarıyer’in tam karşısına düşen Sütlüce Köyü civarında vurulmuş ve bedeni ikiye ayrılmıştır. Belinden aşağısı Sütlüce Köyü’nde kalmış, üst kısmı ise şimdi türbesinin bulunduğu yere kadar gelmiştir. Hz. Yûşâ’nın ayaklarının kaldığı yerden ise su fışkırmış ve bu su şifalı sayılarak *âb-ı hayat* adını almıştır” (Akt. Köse, Ayten, 2010: 300).

Asiye Altan, *Beykoz Yûşâ Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezi çalışması kapsamında Yûşâ Türbesi’nde yüz kişiyle görüşmüş, bu yüz kişiden altmış dördü Yûşâ’nın peygamber olduğunu, on üçü Yûşâ’nın bir sahabe olduğunu, beşi onun bir “savaş kahramanı” olduğunu, on ikisi Yûşâ’nın gerçekte kim olduğunu bilmediğini belirtmiştir (Altan, 2007). Çalışmada yer alan dikkat çekici istatistiklerden biri de Yûşâ’nın “şefaathçi olup olmayacağı” sorusuna deneklerin vermiş olduğu cevaptır. Buna göre kendisiyle görüşülen yüz kişiden kırk biri Yûşâ’nın ahirette “kesinlikle şefaathçi olacağı”na inanmaktadır (Altan, 2007).

Yûşâ Türbesi’nin bugünkü şeklini alma süreci ile ilgili bazı rivayetler mevcuttur. Bunlardan ilki, bu tepede yatan zatın Hz. Yûşâ olduğunu Kanuni Sultan Süleyman’ın

⁹⁴ Bazı kaynaklarda Yûşâ’nın 110 sene yaşadığı bilgisi yer almaktadır.

sütkardeşi olan ve Beşiktaş'ta kendi adıyla anılan türbede medfun bulunan Yahya Efendi'nin "manevi keşif" yoluyla belirlediği rivayetidir. Bu söylentiye bugün de yaygın bir şekilde inanılmasında Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin türbesinde bulunan ve türbeyi ziyarete gelenleri bilgilendirmek maksadıyla kaleme alınmış levhalarda onun "Yûşâ Aleyhisselam"ın kabrini "manevi âlemde" keşfettiğine dair bilgiler yer alıyor olması da etkili olmaktadır.⁹⁵ Öte yandan Yahya Efendi'nin bu "keşfi"nin, Hristiyan nüfusun tepeye olan ilgi alakasını azaltmak maksadıyla "bölgeyi millileştirmek adına" gerçekleştirdiğine yönelik bir uygulama olduğuna dair yorumlar da mevcuttur (Köse, Ayten, 2010: 301). Bunun dışında derleme yaptığımız kaynak kişilerden biri "Yûşâ Türbesi"nin keşfi ile ilgili farklı bir anlatı aktarmıştır. Buna göre bölgede koyunlarını otlatan bir çoban türbenin bugün mevcut olduğu civara geldiğinde buradaki otların diğer otlara nazaran daha uzun ve daha yeşil olduğunu farkederek ve koyunlarını buraya sürer ancak koyunlar otları yemez. Bu durum birkaç defa tekrar edince çoban bunun bir şeye işaret olduğunu "hikmeti ne ola ki" diyerek düşünür fakat bulamaz. Bunun ardından "Hz. Yûşâ" çobanın rüyasına girer ve kendisinin burada medfun bulunduğunu, koyunların bu sebeple orada bulunan otları yemediğini bildirir. Böylece "Hz. Yûşâ"nın kabri belli olmuş olur. Çobanın işaret ettiği, koyunların otlarını yemediği yeşil bölge bütünüyle çevrilir ve "Yûşâ'nın kabri burada bir yerdedir" düşüncesiyle kabir normalden daha uzun bir şekilde yapılır (KK 109). Kaynak kişiye aktardığı bilgileri detaylandırmasını söylediğimizde, Yûşâ ile ilgili anlatısına şu şekilde devam etmiştir: "Yûşâ mübareğin kendisinin orada olup olmadığı tespit edilebilmiş değil. Yûşâ Cenab-ı Allah'ın görevlendirmesiyle buraya geliyor. İstanbul'a yollamışlar onu. Şimdi mezarının olduğu yer esasta tahmini bir yer. Kendisi demiş ki "ben buradan görevli olarak gidiyorum Arabistan tarafına. Eğer ömrüm vefa eder de geri dönersem beni Kavağın sırtındaki o tepeye gömün demiş. Ama ömrü vefa etmemiş buraya dönmeye. Kendisi dönememiş ama buraya gömülmeyi istediği için ruhu buradadır. Ruhu burada olduğundan kendisi de burada görünür. Bunlar Allah'ın sevgili kullarıdır" (KK 109).

Yûşâ Aleyhisselam bir gün o civarda gezen bir başka çobana görünür. Çobana kendisini tanıttıktan sonra Boğaz'ın karşı tepesinde bulunan Telli Baba'yı işaret eder

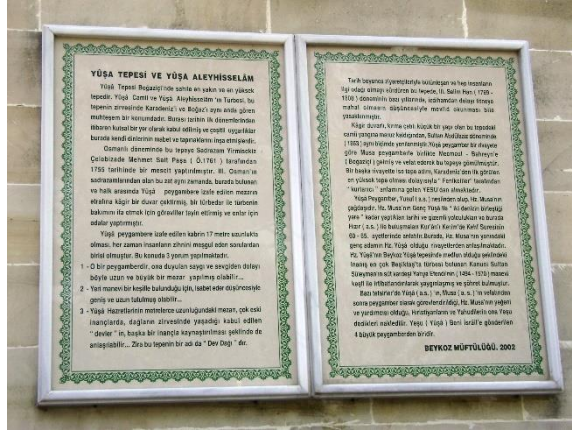
⁹⁵ Yûşâ Türbesi'nde gerçekleştirdiğimiz derleme çalışmaları esnasında türbeye gelen kişilerden bazıları Yûşâ'nın adını "Beşiktaşlı Yahya Efendi" türbesine gittiklerinde duyduklarını, onun manevi olarak burayı keşfettiğine dair bir yazı okumaları sebebiyle Yûşâ'yı da ziyaret etmek istediklerini bildirmişlerdir.

ve “Telli Baba ile benim bulunduğum tepenin altında yedi mavna altın vardır” şeklinde orada büyük miktarda altın olduğuna dair çobanı bilgilendirir. Kaynak kişi Yûşâ'nın çobana işaret ettiği bölgenin Yûşâ Türbesi'nin alt tarafında bulunan “askeri bölge” olduğunu ve oraya giriş çıkışın yasak olduğunu, Anadolukavağı'nın köklü bir tarihe sahip olması sebebiyle bu anlatılanların doğru olabileceğini aktarmıştır (KK 109). Anadolukavağı'nda bulunan bir diğer kaynak kişinin Yûşâ'ya dair anlattıkları şu şekildedir: “Burada gemi yandı 1989'da falan yandı. Mazot gemisi yandı. Yandığı zaman Anadolukavağı'nı yakıp bitirecekti. Ama bu gemiyi Yuşa Hazretleri ile karşıda Telli babanın arasında olduğu için Poyraz limanına sürmüş gemiyi. Bir anda fırtına kopmuş oraya vermiş. Bunu görenler seyredenler vardı (KK 111).

Türbeye Dair Gözlemler

Türbeye gelen ziyaretçilerin bir kısmı bireysel olarak “kendi imkânlarıyla” türbeye gelirken bir kısmı da çeşitli dernek ve vakıfların düzenlemekte olduğu toplu turlar aracılığıyla ziyareti gerçekleştirmektedir. Türbeyi ziyarete gelenlerin mezarın olduğu bölüme girerken mezara doğru çeşitli şekillerde “saygı” gösterdikleri (ellerini göğüs hizasına koyma, eliyle selam verme, başıyla eğilme gibi) gözlemlenmiştir. Yûşâ'ya dair var olan bazı anlatıların türbeyi ziyarete gelen insanların bir kısmının türbe ve civarına yönelik tutum ve davranışlarına doğrudan etki ettiği gözlemlenenler arasındadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Yûşâ'nın bulunduğu bölgede “ab-ı hayat” olduğuna inanılan bir suyun var olduğuna yönelik inanç, türbeyi ziyarete gelenleri “türbedeki çeşmeden su içme”ye yönlendirmektedir. Ziyaretçiler bu çeşmeden su içilmesi durumunda türlü hastalıkların, dertlerin, sıkıntıların gideceğine inanmaktadır (KK 111).

Türbeyi ziyarete gelen kimseler türbenin giriş kısmında bulunan işletmelerden “ekmek”, “gözleme”, “hediyelik eşya” gibi ürünler almaktadır. Bir kaynak kişi bu durumla alakalı olarak bazı insanların buralardan “derdimize deva olsun” düşüncesiyle bir şeyler aldığını belirtmiş, ardından bunun doğru bir uygulama olmadığını ifade etmiştir (KK 111). Yûşâ Tepesi'nin konumu, manzarası ve doğasından ötürü bölgeye gelenler de mevcuttur. Türbeyi ziyaret eden bazı kimseler ailesiyle birlikte türbe civarında bulunan alanlarda piknik yapmaktadır.

Şekil 92 Yûşâ Türbesi Girişinde Bulunan Kitâbe

Yûşâ Türbesi girişine Beykoz Müftülüğü tarafından asılan bilgilendirme yazsında şu bilgiler yer almaktadır:

Yûşâ Tepesi Boğaziçi'nde sahile en yakın ve en yüksek tepedir. Yûşâ Camii ve Yûşâ Aleyhisselâm'ın Türbesi, bu tepenin zirvesinde Karadeniz'i ve Boğaz'ı aynı anda gören muhteşem bir konumdadır. Burası tarihin ilk dönemlerinden itibaren kutsal bir yer olarak kabul edilmiş ve çeşitli uygarlıklar burada kendi dinlerinin mabet ve tapınaklarını inşa etmişlerdir. / Osmanlı döneminde bu tepeye Sadrazam Yirmisekiz Çelebizade Mehmet Sait Paşa (Ö. 1761) tarafından 1755 tarihinde bir mescit yaptırılmıştır. III. Osman'ın sadrazamlarından olan bu zat aynı zamanda burada bulunan ve halk arasında Yûşâ peygambere izafe edilen mezarın etrafına kâgır bir duvar çektiymiş, bir türbedar ile türbenin bakımını ifa etmek için görevliler tayin ettirmiş ve onlar için odalar yaptırmıştır. / Yûşâ peygambere izafe edilen kabrin 17 metre uzunlukta olması, her zaman insanların zihnini meşgul eden sorulardan birisi olmuştur. Bu konuda 3 yorum yapılmaktadır. 1- O bir peygamberdir, ona duyulan saygı ve sevgiden dolayı böyle uzun ve büyük bir mezar yapılmış olabilir... 2- Yeri manevi bir keşifle bulunduğu için, isabet eder düşüncesiyle geniş ve uzun tutulmuş olabilir... 3- Yûşâ Hazretlerinin metrelerce uzunluğundaki mezarı, çok eski inançlarda, dağların zirvesinde yaşadığı kabul edilen "devler"i, başka bir inançla kaynaştırılması şeklinde de anlaşılabilir... Zira bu tepenin bir adı da "Dev Dağı"dır. Tarih boyunca ziyaretçileriyle bütünleşen ve hep insanların ilgi odağı olmayı sürdüren bu tepede, III. Selim han (1789-1808) döneminin bazı yıllarında, izdihamdan dolayı fitneye mahal olmasının düşüncesiyle mevlid okunması bile yasaklanmıştı. / Kâgır duvarlı, kırma çatılı küçük bir yapı olan bu tepedeki camii yangına maruz kaldığından, Sultan Abdülaziz döneminde (1863) aynı biçimde yenilenmiştir. Yûşâ peygamber bir rivayete göre Musa peygamberle birlikte Mecm-Bahreyn'e (Boğaziçi) gelmiş ve vefat ederek bu tepeye gömülmüştür. Bir başka rivayette ise tepe adını, Karadeniz'den ilk görülen en yüksek tepe olması dolayısıyla "Fenikeliler" tarafından "kurtarıcı" anlamına gelen YESU'dan almaktadır. / Yûşâ peygamber, Yusuf (a.s.) neslinden olup, Hz. Musa'nın çağdaşıdır. Hz. Musa'nın Genç Yûşâ ile "iki denizin birleştiği yere" kadar yaptıkları tarihi gizemli yolculukları ve burada Hızır (a.s.) ile buluşmaları Kur'an'ı Kerim'de Kehf Suresinin 60 – 65. Ayetlerinde anlatılır. Burada Hz. Musa'nın yanındaki genç adamın Hz. Yûşâ olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Yûşâ'nın Beykoz Yûşâ Tepesinde medfun olduğu şeklindeki inanış en çok Beşiktaş'ta türbesi bulunan Kanuni Sultan Süleyman'ın sūt kardeşi Yahya Efendi'nin (1494-1570) manevi keşfi ile irtibatlandırılarak yaygınlaşmış ve şöhret bulmuştur. / Bazı tefsirlerde Yûşâ (a.s.)'ın, Musa (a.s.)'ın vefatından sonra peygamber olarak görevlendirildiği, Hz. Musa'nın yeğeni ve yardımcısı olduğu, Hristiyanların ve Yahudilerin ona Yeşu dedikleri nakledilir. Yeşu (Yûşâ) Benî İsrâîl'e gönderilen 4 büyük peygamberden biridir. Beykoz Müftülüğü / 2002

4.1.4.2. Hızır Taşı

Anadolukavağı'nda bulunan kaynak kişiler, Yoros Kalesi civarında bulunan "Küçük Şehitlik" mezarlığının yakınında, "iki metre boyunda" bir taşın bölgede yaşayanlarca "Hızır Taşı" olarak adlandırıldığını, taşın üzerinde "Hızır Alehisselam"ın elinin izi olduğunu ve bu taşın "Hıdırellez günü" başta olmak üzere çeşitli zaman dilimlerinde ziyaret edildiğini belirtmişlerdir (KK 109, 111). Buraya gelenler taş etrafında turlayarak dua eder, dileklerde bulunur, Hızır'ın "yüzü suyu hürmetine" çeşitli dertlerine "deva" talep eder (KK 109, 111). Kaynak kişilerin aktardığına göre Hızır Taşı'nın yerinden oynatılması, başka bir yere taşınması sonucu "Hızır Aleyhisselam" gelir ve taşı eski yerine yerleştirir. Bundan sonra da taşa dokunan olmaz (KK 109, 111).

4.1.4.3. Ali Baba

Anadolukavağı'nda bulunan "Ali Reis Camii"nin banisi "Midillili Ali Reis" Anadolu kavağı'nda yaşayanlar tarafından "Ali Baba" olarak da anılmakta ve kendi yaptırdığı caminin bahçesinde bulunan kabri vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Kabrin üzerinde mezarda medfun bulunan kimse ile ilgili bilgilerin yer aldığı Arap harfleriyle yazılmış bir mezar taşı ve Latin harfli bir kitabe dışında türbeyi andıracak herhangi bir mimari yapı bulunmamaktadır. Latin harfli kitabede "Caminin Banisi Midillili Ali reis / Ruhuna Fatiha / D. 1545 – Ö. 1625" bilgileri yer almaktadır. Arap harfli mezar taşında yer alan bilgiler şu şekildedir:

- Hüvel Hallakül Bâkî
Evvelâ Camii şerif bânîsidir bilesiz
Halkı âlem bilmek için anı yâd edesiz
Memleketi Midilli ismi Elhac Ali'dir
Okuyalım ruhuna bir Fâtiha

Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisinde* Ali Reis ile ilgili bahsi geçen bir anlatı şu şekildedir: "Rivayete göre 1915 – 1916 arasında Anadolu kavağı köyü müthiş bir sel âfetine uğramış; o zamanlar bu camiin yanında bir kahvehane varmış, sel, köyde büyük tahribat yaparken, mezarlığı da oyup sürüklemiş, hattâ cami yanındaki ahşab kahveyi yıkmış, içinde yatıp barınan Sakızlı lakabıyla maruf bir Rum balıkçı da boğulmuş; işte bu selde, camiin bânisi Ali Reisin kabri de oyulmuş, içinde bir iskelet çıkmış.. Köylü tarafından tekrar kabre konulmuş ve taşı da baş ucuna dikilmiş.." (Koçu, 1959: 701).

4.1.4.4. Çifteselviler (Çiftegelinler)

Çifteselviler veya bilinen diğer adıyla Çiftegelinler, Anadolukavağı köy içinden Yoros'a çıkan yolun tam ortasında bulunan iki selvi ağacının olduğu noktaya denmektedir. Herhangi bir mezar yahut türbe bulunmayan yerdeki bu ağaçlar altında "Çiftegelinler" adıyla bilinen iki gelinin yattığına inanılmakta, bu durum "burada yatır var" şeklinde ifade edilmektedir (KK 109, 111). Kaynak kişilerin ifadesine göre Çifteselviler'in karşısında evi bulunan bir kimse rüyasında Çiftegelinleri görmüş ve yol ortasında bulunan ağaçların etrafını "yatırın zarar görmemesi" adına demir çubuklarla çevirmiştir (KK 109, 111).

Anadolukavağı'nda yaşayan bir kaynak kişi burada yattığına inanılan "Çiftegelinler" ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır: "Eskiden, çok eski tarihte, yedi yüz sekiz yüz sene evvelde Anadolukavağı şimdi bulunduğu yerin daha yukarısındaymış. O zamanlar mahalle yukarıda kuruluyken büyük bir sel olmuş. Kavakta "Çiftegelinler" diye bilinen iki yeni gelin varmış. O sel bu gelinleri almış götürmüş, sürüklemiş. Yoros'a çıkarken yolun üzerinde iki selvi ağacı var ya, işte oraya kadar getirmiş. O ağaçlardan ötürü Çifteselviler diyen de var, o ağaçlar gelinleri temsil ettiği için Çiftegelinler diyen de var" (KK 109). Kaynak kişi Anadolukavağı'nda yaşayan ve yaşı müsait olana hemen herkesin bildiğini ifade ettiği "yaşanmış bir olay"ı şu şekilde aktarmaktadır: "Şimdi biz biliyorduk burada Çiftegelinler diye bir şey var ama benim gözümle şahit olduğum bir hadise de var. Buraya Amerikalılar gelmişti bir dönem, Nato kurmuştu yukarıya Yoros'un oraya. Orası için de bir yol yapımı başlatmışlardı. Yolu yapa yapa oraya kadar geldiler. Oraya gelince o selvileri kaldırmak istediler. Bir dozer getirdiler, dozer selvilere kadar geliyor, ama daha ileri gitmiyor, gidemiyor. Başındaki adam dozeri zorlayınca dozer ayağa kalkıyor, küt diye oturuyor. Adam üstünde dozerin. Bunu hepimiz izledik, bütün mahalle toplandı. Bir hafta boyunca uğraşılar, başka başka dozerler getirdiler. Askeriye toplandı, vatandaşlar toplandı, onları oradan hiçbir dozer söküp atamadı. Adamı da dozerin üstünden aşağı yola attı. Dozerlerin tarakları kırıldı" (KK 109, 111).

4.1.5. Bozhane Köyü - İsmail Dede

Bozhane köyünde, köy camisinden mezarlığa çıkan yokuşta bulunan türbenin girişinde üzerinde "İsmail Dede / Horasan Geliş 21 Mayıs 1709" yazılı bir tabela bulunmaktadır. Hakkında herhangi bir bilgi mevcut olmayan İsmail Dede'yi kaynak kişilerden bazıları "Horasan erenlerinden bir zat" olarak tarif ederken, bazıları

“buralara gelmiş, şehit düşmüş bir mübarek”, “Allah dostu bir evliya” olarak ifade etmektedir (KK 57, 58, 59, 60, 62, 95). Türbenin girişinde bulunan tabeladaki tarih 1709 olmasına karşın yörede yaşayan kaynak kişiler türbenin 700 yıllık olduğunu iddia etmektedir ve bu bilgi Beykoz’u konu alan bazı internet sitelerinde de yer almaktadır.⁹⁶ Türbe, bugünkü görünümüne köyde bulunan bir “hayırsever”in gayretleri sonucu ulaşmıştır. Üzeri kapalı bir şekilde kapısı ve penceresi olan türbenin dış duvarları yeşil renge boyanmış haldedir.

Köyde bulunan kaynak kişiler “İsmail Dede”nin zaman zaman evleri dolaştığını, “salih amel işleyen iyi kullara” görüldüğünü, bu sebeple köy halkının kapı önlerine bir kap içinde “su” ve “havlu” bıraktığını aktarmıştır (KK 60, 62, 63, 64). Köyde İsmail Dede’nin kapı önlerine bırakılan suyu ve havluyu kullandığına dair var olan birçok anlatıdan biri şu şekildedir: “Dedeye tahtanın üzerine kovayla su bırakırdım. Toprak küple su koyar üstüne de tepsi koyardım. Tepsinin üstüne de beyaz bezden bir havlu koyardım. Sabah bir bakardım, sular azalmış, havlu yaş. Su azalmış. Anladık ki Dede geldi, abdestini aldı gitti” (KK 95). Kaynak kişi “Dede”nin “Evliya” olduğunu belirttikten sonra onun her yere gelmeyeceğini, özellikle “pis olan” yerlere uğramayacağını, bu sebeple Dede’nin bir yere gelmiş olmasının veya bir kimseye görünmesinin “iyi bir şey” olarak değerlendirildiğini ve “hayra yorulduğunu” aktarmıştır (KK 95).

Şekil 93 Bozhane Köyünde Bulunan İsmail Dede Türbesi

⁹⁶ https://dostbeykoz.com/koylerimizi-taniyalim_-4-bozhane (09. 09. 2019)

Çoğunlukla köy halkından oluşan ziyaretçiler türbe ziyareti esnasında çeşitli pratik ve uygulamalara başvurmaktadır. Bunlardan ilki türbeye “havlu bırakma” uygulamasıdır. Bu uygulama, İsmail Dede’nin “abdest aldığı” inancından hareketle, türbede dua edilip dilek dilendikten sonra “havlunun türbe sandukasına bırakılması” yoluyla gerçekleştirilmektedir. Aynı inançtan hareketle türbeye bırakılan eşyalardan biri de “ibrik”tir. “Havlu” ve “su” hazır edilmediği takdirde Dede’nin rahatsız olacağına, kızabileceğine, insanları korkutabileceğine inanılmaktadır (KK 95, 96). Bunun yanı sıra türbe, çeşitli hastalıkların sağaltılması maksadıyla da yörede yaşayanlar tarafından sıkça ziyaret edilmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar “çocuk dilemek” için, çocuğu doğduktan sonra yaşamayan aileler de “çocuğun yaşaması” için türbeyi ziyaret etmektedir. Bu ziyaret esnasında dua edildikten sonra türbeyi ziyarete gelen kimse elbisesinden bir parçayı türbeye bırakmaktadır. İsmail Dede türbesinde uygulanan pratiklerden biri de “yaşıt olmuş çocuklar”⁹⁷ ile “dışarlık”⁹⁸ olmuş çocuklar”ın Cuma namazından önce türbenin yanında yıkanması uygulamasıdır. Kaynak kişiler bu ve benzeri uygulamaların eski tarihlerde çok daha yaygın olduğunu, günümüzde azaldığını aktarmıştır (KK 95, 96, 62, 64).

Şekil 94 İsmail Dede Türbesinin İçeriden Görünüşü

Selçuk Aytar’ın 1977 yılında yapmış olduğu derleme çalışmasında Bozhane köyünde kuraklık olduğu zaman köy halkının İsmail Dede türbesine giderek “yağmur duası”nda bulunduğu bilgisi yer almaktadır (Aytar, 1977: 7953). Kaynak kişiler,

⁹⁷ Bozhane ve çevre köylerde doğuştan bir engeli bulunan, yürümesinde veya konuşmasında sorun yaşayan çocuklara “yaşıt olmuş” denmektedir.

⁹⁸ Bozhane ve çevre köylerde çarpıldığına inanılan kimseye “dışarlık olmuş” denmektedir.

kendileriyle yaptığımız görüşmelerde bugün için “yağmur duası” uygulamasının var olmadığını, ancak geçmişte sık bir şekilde yağmur duasına çıkıldığını aktarmışlardır (KK 62, 64, 95, 96).

4.1.6. Dereseği Köyündeki Ziyaret Yerleri

4.1.6.1. Kırklar Sultan

Dereseği köyünde bulunan “III. Selim devri şeyhülislamılarından Fenerizade Muhyiddin Çelebi tarafından inşa edildiği söylenen⁹⁹ “Kırklar Sultan” türbesi kaynak kişilerin aktardığına göre daha önceleri “üzeri açık mezar” şeklindeyken 1989 yılında köylüler tarafından mezar üzerine betonarme yapının inşa edilmesiyle bugünkü şeklini almıştır (KK 9, 10, 11, 12). Türbenin içerisinde dokuz metre boyunda, dört tarafına lamba yerleştirilmiş ve ahşap parmaklıklarla çevrelenmiş bir sanduka bulunmaktadır. Türbe, köye Akbaba tarafından gelindiğinde yolun sağ tarafında kalmakta; köy içinden akan derenin üzerinde bulunan köprüden geçilerek türbeye ulaşılabilir. Ünver Oral’ın *Geçmişten Günümüze İlçemiz Beykoz* adlı çalışmasında Dereseği köyünün kurucusu olarak anılan Kırklar Sultan’dan İstanbul’un fethinden yüz yıl kadar önce yaşamış biri olarak bahsedilmektedir. Türbede medfun bulunduğu ve “şehit” olduğuna inanılan ve “Kırklar Sultan”, “Kırklar Baba”, “Kırklar Dede”, “Kırklar Hazretleri” gibi isimlendirmelerle anılan kişi ile ilgili türbenin giriş kısmında bulunan kitabede yer alan bilgiler ve halk arasında anlatılan rivayetler dışında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Türbenin giriş kısmında asılı bulunan 2009 tarihli bilgilendirme kitabesinde yer alan ifadeler şu şekildedir: "Burada medfun bulunan zatın Peygamber Efendimizin sülalesinden bir seyyid olduğu, kabrinin manevî bir keşifle Kanuni Sultan Süleyman zamanında Nakşî şeyhi Kemal Efendi tarafından tespit edildiği, Kırklar içinden ilmi ledün sahibi bir kutup olduğu ve Hızır Aleyhisselam ile görüştüğü rivayet edilmekte. İnsanların kalbinden geçen düşünceleri bilme gibi keramete sahip olduğu husus yaygındır."

⁹⁹ <https://www.beykozguncel.com/149-dereseği-kırklar-sultan-turbesi.html> (15.09.2019)

Şekil 95 Kırklar Sultan Türbesinin Dışarıdan Görünüşü

Derleme çalışmaları için Kırklar Sultan türbesine gittiğimizde türbe girişinde bulunan bir tezgâhta çeşitli ürünler satan “Necla” adında bir kişi kendisine “Kırklar Sultan”ın kim olduğunu sormamız üzerine “her yerden insanın buraya ziyarete geldiğini, buranın bir türbe olduğunu, gelenlerin dua edip dilekte bulunduğunu” belirtmiş ve şunları aktarmıştır: “Bak şimdi oğlum, yediler, üçler, kırklar var ya, kırkların başı bu zat. Allah dostu, Buhara’dan gelmiş, buralarda şehit düşmüş. Bunları da biz eskilerden duyduk. Kulaktan kulağa. Bu çok büyük bir zattır, bunun yüzü hürmetine Allah’tan ne isterseniz verir” (KK 10). Kaynak kişinin türbede medfun olduğuna inanılan kişiye dair vermiş olduğu “Buhara’dan geldiği” bilgisi daha önce görüşme yapmış olduğumuz kaynak kişiler tarafından ifade edilmemiştir. Bir başka kaynak kişinin aktardığına göre “Kırklar Sultan”, Akbaba ve Akşemsettin ile çağdaştır ve İstanbul’un fethine katıldıktan sonra buraya yerleşmiştir veya burada şehit düşmüştür (KK 9). Kırklar Sultan’ın bugün bulunduğu yere “İstanbul’un fethine katılmak için” geldiği ve “Akbaba ile çağdaş” olduğuna dair anlatılar, onun da tıpkı Akbaba gibi Buhara’dan gelmiş olabileceği yorumlarına neden olmuş olabilir. Kırklar Sultan’a dair rivayetlerden biri de şu şekildedir: “Kırklar Sultan, Hızır Aleyhisselam’dan ders almıştır, Abdülkadir Geylani Hazretlerinin kırk talebesinden birisidir ve ordu ile birlikte İstanbul’un fethine giderken, “derenin seti”nde şehit olmuştur ve bu sebeple şehit düştüğü bölgeye “dere seti” denmiş, bu isim zamanla “Dereseği”ye dönüşmüştür (KK 12, 9). Derleme yaptığımız kaynak kişilerden biri, diğerlerinden farklı olarak Kırklar

Sultan'ın "peygamber zamanında yaşamış bir sahabe" olduğunu duyduğunu, Kırklar Baba'nın bir vesile ile kendisine görüldüğünü belirtmiştir (KK 67).¹⁰⁰

Bilgisine başvurduğumuz kaynak kişilerin, Kırklar Sultan'ın Hızır ile görüştüğü, ledün ilmine sahip olduğu, insanların akıllarından geçeni okuyabildiği ve burada şehit düştüğü üzerinde mutabık olduğu, aynı hadiselerle yönelik benzer ifadelerde bulundukları gözlemlenmiştir. Türbe girişinde çeşitli ürünler satan kaynak kişi türbenin eski halinden yeni haline gelme safhasını şu şekilde anlatmaktadır: "Bak evladım burası bahçıvan tarlasıydı, dikiyordu bir adamcağız. Rüyasına girmiş Kırklar Sultan, ondan sonra bir buçuk metre uzattı bir daha da dikmedi burasını. Türbe böyle kapalı değildi, sonradan böyle kapandı" (KK 10). Türbenin uzatılmasıyla ilgili bir diğer kaynak kişinin ifadesi şu şekildedir: "Birisı rüyasında görmüş, "ayaklarımı çiğniyorlar, mezarımı biraz uzatın" demiş. Ondan sonra mezarını uzatmışlar (KK 12). Kırklar Sultan'a dair anlatılan bir diğer hadise şu şekildedir: "Bir bebek ölmüş köyde zamanında. Bebeği getirmişler mezarlık diye ayakucuna gömmüşler. Bebeği öğlen gömmüşler, ikindiye kalmadan bebeği çıkarmış mübarek oradan getirmiş kapılarına bırakmış, istememiş. Sonra bebeği mezarlığa gömmüşler" (KK 10). Kırklar Sultan'ın eskiden dereye bez yıkayan kadınlara görüldüğünü ve akşam vakti dereye bez yıkamamaları gerektiğini söylediği, rüyalara girdiği, insanları uyardığı da rivayetler arasındadır (KK 12). Kaynak kişi dereye bez yıkanmaması gerektiği şeklindeki uyarısını dereden abdest aldığına inanılmasına bağlamaktadır.

Kırklar Sultan'a dair anlatıların en yaygın olanı "türbesi altında konaklayan işçilerin içki içmesi, âlem yapması üzerine masalarına bir taş attığı ve kendisinin el izinin bu taşta geçtiği yönündeki anlatıdır. Kaynak kişilerin ifadesine göre bu taş, yakın zamana kadar türbede sergileniyordu fakat türbenin mülkü köylüden çıkınca bir aile bu taşı aldı ve muhafaza etmeye başladı (KK 10, 12). Söz konusu taş'a dair anlatıların çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Öyle ki, bu taştan "Kırklar Sultan'ın Şeytana attığı taş" şeklinde bahsedenler de vardır (KK 9). Kırklar Sultan'ın taş atmasına dair anlatılar şu şekildedir: "Bir de bunun taşı vardır. Karşıda içki içip âlem yapıyorlarmış. Yerden taşı almış, masalarına atmış. Bu kadar taşta beş parmağının izi vardı. Bu mübarek Allah dostudur. O taş duruyor ama burayı yaptırırken camii derneğinde idi ölünce oğlu aldı onu nesilden nesile kaldığı için" (KK 10). "Taşın hikâyesi şöyle. Daha önce ziyaret

¹⁰⁰ Kaynak kişinin Kırklar Sultan'a dair anlatısı "Memorat" bölümünde "Kırklar Sultan" başlığıyla verilmiştir.

ediliyordu açılmıştı o taş sergileniyordu. Biraz daha aşağısında içki içiyorlar âlem yapıyorlarmış falan. Onun taş attığı rivayet ediliyor. Attıktan sonra masa falan dağılıyor, oradakiler de akli dengesini yitiriyor. Son zamana kadar sergileniyordu. Şu kadar bir taş düşünün üç parmak izi var” (KK 12). “Kırklar türbenin karşısında gazino gibi bir yer varmış. Eğlence yapıyorlarmış orada sabahlara kadar içkili falan. Oradan taşı tutuyor sallıyor camların hepsi iniyor aşağıya. Orası tabii daha iflah olmuyor. Orası daha düzene girmiyor. Kimse kalmıyor o nesilden. Biz çalışan işçileri yatırdık orada. Beyaz atla gelmiş oraya korkmuşlar. Daha da yatamamışlar yani. Bu şaka değil ama ben sana söyleyeyim. Bunlara inanmak lazım” (KK 132).

Şekil 96 Kırklar Sultan Türbesi İçinden Bir Görünüş

Türbeye ziyarete gelen ziyaretçilerin bir kısmı “üç İhlas ve bir Fatiha” okuyarak türbe etrafında tavaf etmekte, bir kısmı da ellerine Kur’an-ı Kerim veya Yasin-i Şerif alarak bir köşede okumaktadır. Bazı ziyaretçilerin türbenin baş kısmında durup türbenin sandukasına elleriyle temas ettiği, başlarını sandukaya dayayarak dua edip dilekte bulundukları gözlemlenmiştir. Kaynak kişilerin ifadesine göre eskiden “türbeye bir şey bırakma”, “türbeden bir şey alma” gibi uygulamalar çokça görülmekteyken günümüzde bu tür davranışlar azalmıştır (KK 12, 9, 10,11). Kaynak kişiler, zaman zaman türbenin “genel ziyaret adabına” uymayan uygulamalar gördüklerini, bu durumun “kulaktan duyulan” bazı anlatılardan kaynaklandığını belirtmişlerdir (KK 9, 10, 12). Dileği kabul olan kimseler türbeye gelerek “şeker”, “lokum” gibi ikramlar dağıtmakta, bazen de türbe içerisinde bulunan “bağış kutusu”na para bırakmaktadır (KK 10). Dereseki köyü eski muhtarlarından olan bir kaynak kişi Kırklar Sultan’a dair şunları paylaşmıştır: “Kırklar Sultan’ı biraz bozduk. Eski hali taşlandı. Bir de orada mumlar yanıyordu, para bırakıyorlardı oraya. Şöyle bir şey vardı(eliyle kap şekli

gösteriyor) onun içine dilekler yapıyorlardı. O paraları yoldan aşağı saçtığını duyduk” (KK 12). Kaynak kişinin ifadeleri, Kırklar Sultan türbesine yönelik uygulama ve pratiklerin zaman içerisinde değişime uğradığını ortaya koymaktadır. Eskiden “mum dikme” âdeti mevcutken bu uygulama bugün için terkedilmiştir. Kırklar Sultan’ın “türbeye bırakılan paraları yola saçması” ise türbeye ve türbede medfun olduğuna inanılan zata dair çokça anlatılan anlatılardan biridir.

4.1.6.2. Şemsi Sultan

Şemsi Sultan, Akbaba - Dereseki yolu üzerinde bulunan mezarlıkta yer alan, üzerinde herhangi bir yapının bulunmadığı bir “ziyaret yeri”dir. Hakkında mezarındaki mermer kitabe üzerinde yazılanların dışında bir bilgi bulunmamakta, kitabenin kim tarafından yazıldığı da bilinmemektedir. Bel hizasına kadar dört tarafı duvar ile çevrelenmiş olan mezarın üst kısmında demir parmaklık bulunmaktadır. Mezarın baş kısmında üzerinde herhangi bir yazının yer almadığı büyük yeşil renkli bir taş ve mezarın ora kısmında yaşlı bir ağaç yer almaktadır.

Şekil 97 Dereseki Mezarlığında Bulunan Şemsi Sultan Kabri

Mezarın dört duvarından birinin üzerine yerleştirilen mermer kitabede şu bilgiler yazılıdır: “Suriye’de dünyaya gelmiş âlim bir zattan ders almış. Hocasının vefatıyla öğrenimi arıda kalmış kendisine başlıka bir hoca aramak üzere Suriye’den göç etmiş, artık ders almasına gerek kalmadığında kendisini şu anki kabrinin bulunduğu yerde bulmuştur. Burada pek çok hizmetler vermiş karşılığını maddi ve manevi olarak almıştır ancak burada insanların kendisini hor görmesi üzerine buradan göç etmeye karar vermiş ancak onun yeri Cenab-ı Hakkın huzuru olmuştur. Herhangi bir tarikata bağlı değildir. İrtibatı Resulullah (S.a.v.) ile olmuştur. Kabri kendi soyundan

olan Aliye Hatun ile Kablı zat tarafından ölümünden 126 sene sonra bulunmuştur. Kendisi Şerif'tir. Halk tarafından bilinmemektedir. Hemen doğusunda eski yontma taştan yapılmış bir mezar görülmektedir. Buradaki zat da Hz. İbrahim'den sonra yaşamış onun dinine mensup olan bir Allah dostudur. İsmi bilinmemektedir. Etrafında kendisinden önce ve sonra 21 Evliya yatmaktadır.”

Derleme esnasında görüşülen kaynak kişilerin aktardığına göre Şemsi Sultan hayatı boyunca çevresinde bulunan insanlardan muzdarip olduğundan insanların onu rahatsız etmeyeceği bir yere gömülmeyi istemiş ve şimdi bulunduğu yere gömülmüştür (KK 10, 11). Kaynak kişiler Şemsi Sultan'ın yörede türbesi bulunan diğer zatlara nazaran daha az biliniyor oluşunu “onun bu isteği”ne bağlamaktadır: “Ne demiş biliyor musun, köyümüzün eski insanları söylerdi, beni öyle bir yere gömün ki vatandaşım rahatsız etmesin demiş, o yüzden mezarlığa gömülmüştür (KK 10).

4.1.7. Yağmurlu Baba

“Yağmurlu Baba”, kaynak kişiler tarafından Anadolufeneri ile Kaynarca arasında bulunduğu söylenen, “evliya”, “mübarek”, “şehit”, “Allah dostu” bir kimse olduğuna inanılan ve “yağmur duası” için kendisine başvuru, ziyaret edilen bir zattır. Yakın zamana kadar yeri belli olan Yağmurlu Baba'nın mezarı, Yavuz Sultan Selim köprüsü yapım çalışmaları sırasında viyadüklerden birinin mezarın üzerinden geçmesi sonucu kaybolmuştur. Bazı kaynak kişiler mezarın yerini bildiklerini, kendilerinin oradan geçerken “ona göre” hareket ettiklerini belirtmektedir (KK 31, 33, 34). Bir kaynak kişi Yağmurlu baba'yı Yûşâ ile birlikte anmakta ve Yağmurlu Baba'nın adının da tıpkı Yûşâ gibi bazı hadislerde ve kaynaklarda geçtiğini ifade etmektedir (KK 33). Aynı kaynak kişi, yörede “Laz Ahmet” olarak bilinen bir kimsenin Yağmurlu Baba tarafından bir ağaca bağlandığını aktarmıştır.¹⁰¹ Yağmurlu Baba'ya dair inanışlardan biri de kabrinin olduğu bölgede bazı zamanlar geceleri ışık yandığına dair bir inanıştır.

Anadolufeneri'nde bulunan kaynak kişiler havanın kurak olduğu zamanlar yağmur duası için Yağmurlu Baba'ya gitmelerini şu şekilde anlatmaktadır: “Eskiden insanlar yağmur yağsın diye duaya giderlerdi Yağmurlu Baba'ya. Eskiden mezarı da vardı. Bu köprüyü geçince viyadük var ya, hemen orada. Eskiden kadınlar tarlaları çok ekerdi. Kurak olunca tarlalar kuruyor tabi. Haydi... Haftada bir Yağmurlu

¹⁰¹ Kaynak kişinin aktardığı anlatı “Memorat” başlığı altında detaylı olarak verilmiştir.

Baba'ya.. Toplanır kadınlar, ihtiyarlar, köylü, doğru yayan oraya. Hakikaten de dua okunur, peşinden de yağmur gelir (KK 33, 34). Bir diğer kaynak kişi bu anlatılanları teyit ettikten sonra köye gelmeden yağmur yağdığını "inanmazsın ama yağıyordu" şeklinde belirtmiştir (KK 110).

Kaynarca köyünde bulunan bir kaynak kişi Yağmurlu Baba'nın kabrinde geceleri ışık yanmasından ötürü mezarın "defineciler" tarafından çok defa kazıldığını, bu kazılar sırasında olanlara dair çeşitli anlatıların var olduğunu ifade etmiştir (KK 50). Aynı kaynak kişi Yağmurlu Baba'yı anlatırken yörede bir de "çerkes mezarlığı" olduğunu, halk arasında "çerkesin mezarı" şeklinde bilindiğini belirtmiştir (KK 50).

4.1.8. Kılıçlı Köyündeki Ziyaret Yerleri

Kılıçlı'da köy camisinin hemen arkasında bulunan alanda köylünün "şehitlik" olarak adlandırdığı "yatır yeri" vardır. Üzerinde herhangi bir mezar taşı veya kitabe bulunmayan "şehitlik" ile ilgili bir kaynak kişi ifadesi şu şekildedir: "Buraya Şehitlik derler. Burası eskiden yıkık döküktü, harabe içindeydi, eski bir ev vardı, bir kadın tek başına yaşıyordu. Ona vesile olmuş, rüyasına girmiş, demiş ki burada üç tane şehit var, hiç rahat değilim. O kadına rüyasında öyle söyleyince onların vesilesi ile burasını böyle güzelleştirdiler. Buraya dua etmeye gelirler, köylü gelir" (KK 133). Bir diğer kaynak kişinin ifadesine göre kitabe bulunmayan mezarda "iki şehit" bulunmaktadır: Şimdi burada cami arkasında yatır vardır. Şehit denir, iki şehit var diyorlar. Gerçekte var mı yok mu bilmiyoruz ama biz oraya saygı gösteririz. Herkes yapmaz ama bazı kadınlar itikattır, gider mum dikerler, dua ederler. Dilek dilerler. Mezarda yatandan değil ama Allah'tan isterler (KK 140).

Şekil 98 Kılıçlı'da "Şehit Kabri" Olarak Anılan Yer

Köyde yaşayan bir kaynak kişinin ifadesine göre “şehit” olarak anılan mezar eskiden çok sık ziyaret edilir, her hafta “suyu tazelenir”, “havlu konulur”du (KK 133). Aynı kaynak kişi mezara bırakılan havluların ıslandığını, bu durumun mezarda medfun bulunan şehidin abdest aldığına yorulduğunu aktarmıştır (KK 133). Köyde yaşayan çeşitli kimselere, özellikle de kadınlara görüldüğüne inanılan şehit, anlatılanlara göre “burada şehit yok” söylentilerinin çıkması üzerine kızmış ve köylüyü korkutmuştur (K 133). Şehidin köylüyü korkutmasına dair bir diğer anlatı şu şekildedir: “Bir gece başına güğüm koymamışlar. Her sabah kalkar abdest alırmış onunla. Bir sabah su koymamışlar. Sabah ezanında kalkmış testiye vura vura herkesi uyandırmış. Derlerdi öyle, çok anlatılır (KK 133). Aynı kaynak kişi, artık “şehit görme” hadiselerinin eskiye nazaran daha az yaşandığını, köyün yaşlılarının bu durumu köyde açılan “film platosu”na bağladığını şu şekilde aktarmaktadır: “Filmciler dadandı köye, her yerde kamera, her köşede bir film çekimi. Yukarıda da plato kurdular. Ondan sonra rahatsız oldular herhalde, öyle derler. Köyün eskileri öyle söyler. Onlardan rahatsız oldukları için görünmüyorlar denir” (KK 133).

Şekil 99 Kılıçlı ile İshaklı Yolu Üzerinde Civarında Şehit Yattığına İnanılan Meşe Ağacı

Kılıçlı’da “yatır” veya “şehit” olduğu söylenen yerlerden biri de Kılıçlı-İshaklı yolu üzerinde bulunan “Meşe” ağacının olduğu yerdir. Kaynak kişiler eski tarihte orada bir şehitlik olduğunu, ancak zamanla mezarların kaybolduğunu, ancak meşe ağacının bir sembol olarak orada durduğunu belirtmişlerdir (KK 140, 141).

Şekil 100 Kılıçlı'da Bahçesinde Şehit Kabri Olduğu Söylenen Ev

Kılıçlı köyünde “yatır” olduğuna inanılan yerlerden biri de bugün için “özel arazi” içerisinde kalan bir yerdir. Kaynak kişinin ifadesine göre bugün restore edilerek yenilenen ev eskiden virane bir haldeydi ve insanlar oranın bahçesinde de yatır olduğunu söylemekteydi (KK 133). Kaynak kişi burada yaşadığı söylenen bir olayı şu şekilde aktarmaktadır: “İncir ağacı vardı şu köşede. Ayşe ablaydı adı, bir akşam vakti incir alırken, benim elimi tuttu kaldırdı diye çok bağırıyordu bir zaman” (KK 133).

Derleme çalışmaları esnasında sahada bulunduğumuz sırada ismini söylemek istemeyen bir kişi “eski bir zamanda Kılıçlı’da uçak düştüğünü, bu sebeple orada şehitlik olduğunu şu şekilde anlatmaktadır: “Eski bir zaman, uçak düşüyor Kılıçlı’da. Uçak düşünce şehidi oraya gömüyorlar. Bir kısmının rüyasına giriyor, bir çocuk üşüyorum gömün beni diyor” (KK 149).

Şekil 101 Kılıçlı'da İçine Para Atılıp Dilek Dilenilen Kuyu

Kılıçlı köyünde bulunan ve bir dönem “ziyaret yeri” olarak görülen ve içerisine para atılarak dilek dilenen bir yer de köy meydanında bulunan “kuyu”dur. Bir kaynak kişi çeşitli uygulamalara konu olan “kuyu”nun hikâyesini şu şekilde anlatmaktadır: “Burası eski bir havuzdu. Ben buraya geldim dedim ki buraya balık atalım da balık olsun. Beş altı tane balık atınca bir lira da bozuk para attım. Gelen bakıyor, para var, dua edip para atıyorlar. Gelen para atıyor gelen para atıyor. İlk parayı atan da benim. Paraları toplayıp çocuklara gazoz ismarlardım. Üç gulhü bir elham okuyup para atıyorlardı” (KK 130). Bir diğer kaynak kişi bugün havuz şekline daha yakın olan yapının eskiden bir kuyuyu andırıyor olması sebebiyle insanların bu tür uygulamalarda bulunduğunu, kuyuya para atma pratiğinin daha önceleri de var olduğunu, fakat yukarıda ifade edilen değişimden sonra uygulamanın da şekil değiştirdiğini ifade etmiştir (KK 140). Havuzun olduğu kahvede çaycılık yapan bir kaynak kişinin ise havuza yönelik uygulamalara dair ifadeleri şu şekildedir: “Eskiden çok daha fazla oluyordu. Havuz şimdikinden daha farklıydı. Şimdi yine oluyor ama daha çok yazın oluyor. Para atıyorlar. Biz yapmıyoruz ama dilek falan dileyen oluyor” (KK 133).

4.2. Büyü, Nazar ve Muskayla İlgili İnanış ve Uygulamalar

4.2.1. Büyü

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te “tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, efsun, sihir, füsün, bağı”¹⁰² şeklinde tanımlanan büyü, “iyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girilen işlemlerin tamamına” denmektedir (Boratav, 1973: 128). Bu anlamı ile kelimenin kavramının genişlediğini dile getiren Boratav, büyü’nün halk dilinde “daha dar alanda kalan işlemler için” kullanıldığını ifade etmiş, bu yönüyle halk arasında kullanılan “büyü”lerin çoğunlukla “kötü büyü” veya “olumlu büyü” olarak adlandırılan büyü çeşitleri olduğunu belirtmiştir. Buna göre “bir kimseyi sevdiğinden soğutmak, düşmanını hasta düşürmek veya öldürmek için yapılan büyü “kötü büyü”, bir kişide karısına karşı sevgi uyandırmak ya da evine bağlılık sağlamak için yapılan büyü de “olumlu büyü”dür (Boratav, 1973: 128).

¹⁰² <https://sozluk.gov.tr/?kelime=b%C3%BCy%C3%BC> (21.10.2019)

Boratav'ın ilk tanımlamasındaki şekliyle halkın inanış ve uygulamalarının birçoğu “büyülük” niteliklidir ve derleme yapılan köylerde de temelinde büyüsel unsurların bulunduğu pratikler oldukça yaygın şekilde mevcuttur. Ancak derleme sahasında bulunan kaynak kişiler, kavramın halk dilindeki karşılığı olan, yani daha dar alanda kaldığı şekliyle “büyü”ye oldukça “temkinli” yaklaşmış, bu husustaki sorularımıza çoğu zaman cevap vermemişlerdir. Büyünün var olup olmadığını sormamız üzerine bir kaynak kişinin verdiği cevap şu şekildedir: “Ya var evet. İnananlar da oluyor. Bu konuları konuşmayalım, çok bilgi veremeyeceğim size. Ama büyü var yani” (KK 1). Bir diğer kaynak kişinin “büyü”ye ve “büyü yaptıрма”ya dair ifadeleri şöyledir: “Büyü var, var ama büyüyü dini olmayan imanı olmayan hain kişiler yapar. Bizim burada öyle bir şey yok, yapan da yaptıran da yok” (KK 111).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi kendisinin büyü yapılması sonucu evlendiğini, bu durumu daha sonradan anladıklarını şu şekilde aktarmaktadır: “Beni de çok isteyen vardı. Oooo öyle isteyen var ki. Subaylar bile istedi beni. Beni isteyen kocam ulan demiş o geliyor bu geliyor, bilmem yalan bilmem sahi, Arnavutköyü(Mahmutşevketpaşa) var şurada orada bana büyü yaptıra yaptıra... Büyü yaptırmış bana. Onu da nereden anladık. Annem bir yere gitmiş şurada birisi hastaymış annem ordaymış o gün. Hoca gelmiş, o Arnavutköyü'ndeki hoca, Selim'in kızınlan Ismiye'nin oğlu evlendi mi, demiş. Annem ne olacak niye sordunuz demiş. Yok canım aklıma geldi öyle demiş hoca. Meğer büyüyü o yapmış, büyüyü yapan hoca işte. Öğrendik sonra. Abi diyordum. Öyle...” (KK 2). Aynı kaynak kişi çocuğunun “büyü yapılması sonucu” öldüğünü şu şekilde anlatmaktadır: “Benim bir kızım büyü yapılırca kırk bastı öldü. Ama nasıl öldü biliyor musun, benim adamın bir dostu vardı bu köyde. O kadın geliyor benim çocuklarımın, benim kızımın çamaşırlarını ipten alıyor çalıyor gidiyor. Almış çamaşırlarını götürmüş, kötülük yapmış, bir şeyler yaptırmış işte. Kırk basmış sonra. Büyü gibi bir şeylermiş, önüne geçemedim” (KK 2). Kaynak kişinin ifadeleri yörede bir dönem “büyü yaptıрма”nın var olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Arnavutköy olarak bahsettiği yer Mahmutşevketpaşa'dır ve anlatılanlara göre orada “hoca” olduğu söylenen kişi “büyü yapma” ve “büyü bozma” işleriyle meşgul olmaktadır. Kaynak kişinin olanları anlatırken “büyü” kelimesini kullanmaktan kaçındığı gözlemlenmiştir.

Anadolukavağı'nda bulunan bir kaynak kişi, büyü yapılmasına karşı insanın tedbirli olması gerektiğini, “nas” ve “felak” olarak bilinen duaların sık sık okunmasını, bu işlerle uğraştığı bilinen kimselerden uzak olmaya dikkat edilmesi gerektiğini

belirtmiştir (KK 109). Aynı kaynak kişi bir kimseye büyü yapılması durumunda yapılan büyü'nün türüne göre onu bozma şekilleri olduğunu, bazı büyüler için kullanılan eşyayı ateşte yakmak gerektiğini bazı büyülerin ise ancak başka bir büyüyle bozulabileceğini belirtmiştir (KK 109).

Bir kaynak kişi Hıdırellez akşamı “ateş üzerinden atlanması” âdetini ateşin büyüsel özelliğine bağlamakta ve bu durumu şu şekilde dile getirmektedir: “Ateş üzerinden atlama kötü şeylerin yok olması, ateşle kaybolması içindir. Ateş yakıcıdır ya hani. Bir de ateşin büyüğü vardır. Yani ateşi yakın karşısına geçin bakın seyredin onu gerçekten böyle sizi alır götürür ve onda bir büyü vardır. Sihirlidir ateş. Bütün kötülükleri yok etsin diye üzerinden atlanır. Üzerimizdeki negatif enerjiyi atar” (KK 1). Kaynak kişinin Hıdırellez’de üzerinden atlanan ateş için yapmış olduğu tespit genel anlamda “büyü” için de geçerliliğini korumakta ve derleme sahasında konuyu sorduğumuz kaynak kişiler ateşin büyüsel bir yanı olduğunu, ya büyü yaparken ya da yapılmış bir büyüü bozarken ateşe müracaat edildiğini aktarmışlardır (KK 1, 109, 111).

4.2.2. Nazar

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte “belli kimselerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, göz”¹⁰³ şeklinde tanımlanan nazar, halk arasında “nazar değmesi” olarak adlandırılmaktadır (KK 109, 111). “Halk inancı”nda önemli bir yere sahip olan “nazar”, tanımında da dile getirdiği gibi canlı cansız her şeye değebilmekte, bu temas “hastalık”, “sakatlık” gibi sonuçlara sebep olabildiği gibi bazen ölümle dahi sonuçlanabilmektedir (Boratav, 1973).

Derleme yapılan köylerde “nazar nedir” sorusunu sormamız üzerine kaynak kişilerin büyük bir bölümü söze “hayvanı kazana insanı mezara koyar” atasözü ile giriş yapmış, ardından nazar’ı en genel haliyle bir “göz değmesi” olarak tanımlamışlardır (KK 2, 10, 17, 18, 20, 22, 26, 40, 41, 54, 67, 75, 88, 95, 98, 104, 105, 107, 109, 111). Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi yörede “nazar değmesi” için “zehirlenme” tabirinin kullanıldığını şu şekilde ifade etmektedir: “Nazara zehirlenme derler, zehirledi derler. “Zehirliyor zehirliyor, bak görüyor musun zehirliyor zehirliyor” şeklinde

¹⁰³ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=nazar> (24.10.2019)

söylerler” (KK 1). Riva’da bulunan bir kaynak kişi nazar değmesi için “nazarlanmak”, “nazar atmak” deyimlerinin kullanıldığını belirtmiştir (KK 88).

Derleme yapılan köylerde nazara karşı “okuma”, “tütsü yakma”, “kurşun dökme”, “muska yazma”, “çörekotu koyma”, “şerbet dökme” gibi uygulama ve pratiklere başvurulduğu tespit edilmiş ve uygulanan bu pratikler “Halk Hekimliği” başlığı altında “Nazar” bölümünde verilmiştir.

Yukarıda sayılanların dışında derleme sahasında nazardan korunmak için başvurulan en yaygın yöntemlerden biri “nazarlık takma”dır. “Nazarlık takma” uygulaması gerek “bebek” ve “çocuklar” için, gerekse “ev”, “ahır”, “bahçe”, “araba”, “dükkan” gibi maddi değeri olan cansız varlıklar için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Derleme çalışmaları için gezdiğimiz köylerde evin dış duvarına, kapısına, bahçe içerisine, evin girişine, evin iç bölmelerine çeşitli şekil ve büyüklüklerde asılmış nazarlıklar gözlemlenmiştir. Bir kaynak kişi yöredeki “nazarlık kullanımı”nın bu denli yaygın oluşunu Beykoz’un bir zamanlar cam üretimindeki etkin rolüne bağlamaktadır (KK 53).

Şekil 102 Akbaba Köyünde Nazarlık Asılan Bir Ev

Derleme yapılan sahada bulunan bazı kaynak kişiler “nazar boncuğu” kullanımını dini gerekçelerle uygun görmediklerini dile getirmektedir. Deredeki köyünde bulunan bir kaynak kişi nazar boncuğunun “dinimizde yeri olmadığı”nı ifade ederken “nazar değmemesi için” evlere, ahırlara nal takıldığını ifade etmiştir (KK 10, 11, 73).

Şekil 103 Anadolukavağı'nda Duvarında Nazarlık ve Cadı Figürü Asılı Olan Bir Ev

Derleme yapılan köylerde “nazara engel olduğu” gerekçesiyle ev, ahır ve bahçelere “nal” ve “boynuz” da asılmaktadır. Bu ikisine ek olarak Kılıçlı köyünde bulunan bir kaynak kişi bahçesine nazar değmemesi için üzerinde dişi bulunan “domuz çenesi” asmıştır (KK 134). Evlere ve ahırlara “at nalı” ve “boynuz” asmaya dair bir kaynak kişi ifadesi şu şekildedir: “At nalını, hayvan boynuzlarını evlere ahırlara takarlar ki nazar olmasın, nazardan evi ocağı korusun diye. Eski bir gelenektir bu (KK 69).

Şekil 104 Kılıçlı Köyünde Nazarı Engellemesi İçin Bahçeye Asılan Domuz Dişi

Poyrazköy'de bulunan kaynak kişilerin “nazarlık”, “nal” ve “boynuz” asmaya dair ifadesi şu şekildedir: “Çocuğa eskiden yeşil mavi boncuk bir şey takarlardı. Şimdi günah diye takmıyoruz. Eve at nalı nazardan korur diye asarlar. Boynuz asarlar bir de” (KK 40, 41).

Şekil 105 Mahmutşevketpaşa’da Nazara Engel Olduğu Gerekçesiyle Evin Balkonuna Asılan Boynuz

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişinin eve veya bahçeye boynuz asmaya dair ifadeleri şu şekildedir: “Bir adam vardır, dilek dilemiştir, adak adamıştır, dileği de kabul olmuştur. Genelde çocuk ya da ev üzerine yapıyorlar bunu. Mesela bir çocuğum olursa adak keseceğim der. Kestiği adağın boynuzlarını kapısına asar. Ya da bir evim olursa yapacağım der (KK 112).

Şekil 106 Dereseki Köyünde Nazarı Engellemesi İçin Kapı Girişine Asılan Nal

Şekil 107 At Nalının Üzerine İşlenmiş Bir Nazar Boncuğu

Derleme sahasında yukarıdaki görselde görüldüğü şekilde “at nalı” ve “nazar boncuğu”nun çeşitli şekillerde birleştirildiği örneklerle de karşılaşılmıştır. Kaynak kişiler bu tür terkiplerin “kovucu / koruyucu” özelliklerinin daha fazla olduğunu ifade etmektedir (KK 109). “Nal evin temelidir kuvvettir. Onun için onu asarım. At murattır. Muradı da atın nalıdır” (KK 109). Nal nazarı önler, o yüzden taktım kapıya (KK 46).

Şekil 108 Mahmutşevketpaşa Köyünde Nazardan ve Çeşitli Kötülüklerden Koruduğuna İnanılan Ayete'l Kürsi Duası

Nazara karşı alınan tedbirlerden biri de evin görünen bir köşesine “Ayete'l Kürsi” duası asmaktır. Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir kaynak kişi Ayete'l Kürsi’nin bulunduğu yeri “koruma dairesi”ne aldığını, bu sebeple evlerde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir (KK 18).

Şekil 109 Anadolufeneri'nde Üzerinde Çeşitli Duaların Yazılı Olduğu Tekne Motifi

4.2.3. Muska

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “içinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilere koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne, yazılı kâğıt vb. hamaylı”¹⁰⁴ şeklinde tanımlanan “muska”, Arapça “yazılı şey” anlamına gelen “nüsha” kelimesinin halk ağzında bozulmuş biçimidir (Boratav, 1973: 145).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler “muska yazma” veya “muska yazdırma”nın eskiden çok başvurulan bir uygulama olduğunu, köylerde “bu işlerden anlayan, çoğunlukla “hoca” olarak bilinen kimselerin bulunduğunu belirtmişlerdir (KK 20, 22, 26, 40, 53, 104). Yine kaynak kişilerin aktardığına göre “muska”, yörede yaşayan insanlar tarafından “hastalıkları sağaltma” veya “büyü” gibi birtakım kötülüklerden, “cin peri” gibi “kötü ruhlar”ın etkilerinden korunmak amacıyla yazdırılmakta ve taşınmaktadır (KK 17, 18, 20, 26, 40, 53, 109, 111). Elmalı’da bulunan bir kaynak kişi üç harflilerin kana karıştığını ve bu durumun kişinin yuvasını bozduğunu, çocuğunu düşürdüğünü, buna “sübyan” dendiğini, engel olmak için “hamaylı” ya da “sübyan” denilen muska yazıldığını şu şekilde ifade etmektedir: “Benim gelinin üç defa çocuğu düştü. Doktora gittik defalarca hiçbir şey değişmedi. Ordu’da bir hoca var dediler, gidip ona muska yazdırın dediler. Gittik hocaya, hoca dedi ki buna düğünde çok ağır göz vurmuş, göz subyana dönmüş, kana karışmış.

¹⁰⁴ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=muska> (30.09.2019)

Yazdı hoca muska, aldık taktık, öyle düzeldi, çocuğu oldu. Karışırımış, kana karışırımış” (KK 104). Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişinin muska yazdırmaya dair ifadeleri şu şekildedir: “Muska yaptırmak Kur’an’da ayet var uyumayan çocuğa şu ayeti yazın diyor. Mesela hamile çocuğu durmuyormuş, gelirdi benim dedeme muska yazdırırdı. Ümmü sıbyan yazıyor. Bir kadın varmış devamlı dedeme gel bana nazar duası oku, muska yaz diyormuş. Dedem de muskayı yazmış, “yağ tavası ısırgan tavası sana okuyorum nazar duası” Katlamış vermiş. Kadın gitmiş eve. Bak demiş benim baş ağrım geçti” (KK 111).

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişi geçmişte nazar için muska yazdırdıklarını, bugün bu işlerden anlayan kimselerin azaldığını, insanların da eskisi kadar bu tür uygulamalara başvurmadığını, ancak “bazı durumlarda” bazı dertlere çare bulunamadığında muska yazdırmak için birbirlerine “anlayan biri”ni sorduklarını belirtmiştir (KK 20). Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi de çocuğu “her türlü kötülük”ten koruması maksadıyla nazarlığın yanı sıra çocuğun üzerine bir “muska” koydukları bilgisini vermiştir (KK 67). Akbaba köyünde bulunan kaynak kişi de çocuğu olmayanlara “Ümmüsıbyan muskası” denilen bir muska yazdırıldığını, bu muskanın diğer muskalara nazaran çok uzun olduğunu belirtmiştir (KK 54). Derleme sahasında çörekotu da “muska” niyetiyle taşınmakta veya bir yere konulmaktadır. Kırkbir adet çörekotu Ayetel Kürsi ile okunarak “muska şekli”nde sarılır. Bu uygulamanın ardından muska şeklini alan çörekotunun aynı muska gibi kişiyi veya üzerine konulan eşyayı kötülüklerden koruduğuna inanılır (KK 54, 109).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi boynunda taşıdığı muskayı şu şekilde anlatmaktadır: “Bak benim boynuma ayetel kürsi. Yaşadığım müddetçe bu benim boynumdadır. O korur adamı çok korur. Öyle güzel meşin bir çantaya koyun üstünüzde taşıyın. Çok iyidir o belaya karşı. Bir uçak kazası olmuş hepsi ölmüşler. Bir bakmışlar bir tanesi ölmemiş. Boynunda Âyet-el-kürsi varmış. Doğumlarda bana gelirler yaparım bebeğe, askere giderken yaparım askere giderken takar (KK 2).

4.3. Doğaüstü Varlıklarla İlgili İnanış ve Uygulamalar

İnsanoğlu, evreni ve dünyayı sadece gözle görülebilen canlı ve cansız varlıklarla paylaşmadığına, gözüyle göremediği (onlar, insanlar istedikleri biçimlerde görünebilirler ya da ancak bazı insanlar onları görmeye muktedirler) ama var olduğuna inanılan doğaüstü varlıklarla da birlikte yaşadığına inanmıştır (Aça, Yolcu, 2019: 429). Bu inanç gereği terkedilmiş eski ve sahipsiz evlerden, bulaşık sularının

döküldüğü yerlerden, mezarlıklardan “iyi saatte olsunlar”ı (KK 109), “üç harfliler”i (KK 2, 10, 109) “çağırmamak” adına bu gibi yerlerden uzak durulması gerektiği halk arasında yaygın bir kanıdır. Derleme sırasında kaynak kişiler bu konulardan bahsetmenin doğru olmadığını, bu doğaüstü varlıklardan bahsedikçe onların “çağırıldığını” ifade etmişlerdir (KK 2, 10, 20, 109, 111). Kaynak kişilerin farklı isimlerle dile getirdikleri, zarar verici güçleri olduklarına inanılan doğaüstü varlıklardan korunmak amacıyla “gece dışarı sıcak su dökülmemeli”, “kırıntıların gelişigüzel silkelmemeli”, “soğan kabukları ateşe ya da herhangi bir çöpe atılmamalı”, “dışarıya kül ya da çöp dökülmemeli” gibi inanışların hala günümüzde mevcut olduğu kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 17, 112). Bu gibi davranışlar sonucunda meydana geldiğine inanılan bazı rahatsızlıkların tedavisine yönelik halk arasında geliştirilen birtakım uygulama ve pratikler vardır. Bu pratikler “üç harflilere rastlamak”, “sofrasına uğramak”, “saatine denk gelmek” şeklinde ifade edilen durumlarda insanlarda meydana gelen rahatsızlıkları tedavi edici bir görev üstlenmektedir. Kaynak kişilerden biri bu gibi durumlarda şifanın “önce Allah’tan daha sonra Allah’ın kelamını okumaktan” geçtiğini şu şekilde ifade etmektedir: “Üç harflileri rastladıysa bir şey olduysa Ona onu okursun. Okuduktan sonra ona bir şerbet su yap da Çöp mü attın, Kırıntı mı silkeledin oraya da oldun. Zaten söylüyor hasta kendisi. Git oraya şeytan al ağzının tadını ver benim ağzımın tadını, şifamı dersin döner gelirsin derler. Okuma, gene okuma. Allah’ın kelamını okuma. Üç harflileri kovma” (KK 109).

Bir kaynak kişi arkadaşının gece dışarıya bulaşık suyu dökmesi sonucu doğaüstü varlıklar tarafından başına gelenleri şöyle aktarmaktadır: “Mesela benim bir arkadaşım gece yarısı bulaşık suyunu camdan döktü ve çarpıldı ve on yıl onun eziyeti ile yaşadı. Sürekli krizler geçiriyordu doktor buna çare bulamadı. Siz hacı hocaya gidin artık dedi. En sonunda hacı hoca gezerek kendi kendine geçti. Böyle şeylere ben inanıyorum. Ezan okunurken mesela köpekler uluyor onu doğru bulmazlar. Eskilerin böyle şeylerine inanıyorum. Çoğu şeyi tutuyor yani” (KK 112).

Meydana gelen rahatsızlıkların sebebinin doğaüstü varlıklar olmadığı ve bunların psikolojik sebeplere bağlandığı görüşüne katılmayan bir kaynak kişiye göre “Şimdi dinleyen yok. Psikolojik soruna bağlıyorlar halbuki alakası yok onların saatine denk gelmişsin sofrasına denk gelmişsindir. Buralar çok ormanlık alan olduğu için bir şey olmuş. Bir gün adam içmiş sarhoş traktör kullanıyormuş, ormanın içinden geçerken davul zurna ile düğün yapıyorlarmış. Ona öyle gözüküyormuş. Almışlar adamı atmışlar. Öyle şeyler varmış yani” (KK 17).

Halk arasında var olduğuna inanılan doğaüstü varlıklar ve doğaüstü olaylar hala geçerliliğini korumaktadır. Bu varlıkların “gazabından ve kötülüklerinden korunma”nın onların varlığını “kabul etmek” ve “sorgulamamak”tan geçtiği halk arasında yaygın bir düşüncedir.

Halk arasında “karabasan” olarak bilinen doğaüstü varlığın geceleri veya gündüzleri insanlara uykusunda musallat olduğu ifade edilmektedir (KK 9, 109). Kaynak kişi ifadelerine göre uykuda nefes alamama, hareket edememe, bağıraramama, gibi kısıtlayıcı durumlara “karabasan” adı verilen doğaüstü varlık sebep olmaktadır. Kaynak kişi uykusu esnasında başına gelen bir durumu şöyle anlatmaktadır: Mesela benim başıma geldi Şimdi ben belediyede çalışıyorum. Biraz uykum geldi hafiften sandalyede şöyle bir uzandım. Kimse yok, ışıkları da söndürmüşüm bir şey bastı bana. Ben şöyle o da şöyle duruyor üzerinde askeri bir mont. Dedim bu arkadaş beni neden böyle tutuyor. Sallanıyorum. Oraya salla buraya salla iyice sinirlendim. Sonra gözüm açık salavat aklıma geldi. Bir salavat getirdim şöyle köşeden yemyeşil bir duman çıktı. Hayal falan kesinlikle değil (KK 9)” Yaygın inanış “karabasan”ın uyuyan kişinin ağzını burnunu kapatarak nefes almaya engel olduğu şeklindedir. Kaynak kişinin ifadesine göre “karabasan”ın elini uyuyan kimsenin ağzına bastırıp zorlaması sırasında Hz. Ali kılıcı ile “karabasan”ın eli üzerine bir delik açarak ve insanları öldürmesine engel olmaktadır (KK 9).

Derleme yapılan köylerde çok sayıda “yatır” “türbe” “kutsal kabul edilen kişi mezarı” bulunduğu bunlara yönelik olağandışı ve doğaüstü olayların olduğuna yönelik anlatılar mevcuttur. “Dede görme”, “şehit görme”, mübarek bir zat görme”, “sakallı birini görme”, “asker görme” vs. gibi.

Mahmutşevketpaşa’da birçok “cin-peri” görüldüğüne dair anlatılar bulunmakla beraber Hıdırellez’de geldiğine inanılan doğaüstü olarak tanımlanan varlığa “mamlik” denilmektedir.

Bozhane köyünde bulunan kaynak kişilerin aktardığına göre Bozhane Göllü arasında “çırçır” adıyla bilinen mevkiide “badi badi” denilen ve türlü şekillere bürünebilen bir varlık farklı zamanlarda farklı insanlara farklı suretlerde görülebilmektedir.

4.4. Uğurlu Sayılan Gün ve Gecelere Dair İnanış ve Uygulamalar

Derleme yapılan köylerde uğurlu veya mübarek sayılan gün ve gecelere dair kaynak kişi ifadeleri şu şekildedir: “Kandil gecesi, peygamberimizin doğduğu bir gece, Regaip gecesi, 27. gece dendiği zaman gök kapısı açılıyor. Gök kapısı açıldığı zaman bütün melekler yerde. Her şeyi görüyor, her şeyi biliyor. Sen ibadet yapacağına Allah’ına yalvaracağına niyetin varsa çocuk yapmaya, Allah’ım bize sağlık ver, kocama da bana da, bize hayırlı bir evlat ver. Anaya babaya itaatkar, beşeriye millete faydalı. Bu geceler neden yapılmış? Allah beni unutmayın bana duada bulunun kendiniz için diye. Sen bunu yapmazsan, kandil gecesini bilmezsen, kandil gecesinde peydahlarsan ne olur, o çocuğun bir yeri eksik olur. Ya eksik doğar ya asi doğar, ya bir yerinde bir şey olur, ya eksik doğar, ya kolu ya bacağı” (KK 109).

“Cuma gecesi, perşembeyi cumaya bağlayan gece oku, dua et, yat karı koca. Çok büyük sevabı var. Yarın cuma olur mu, değil. Perşembeyi cumaya bağlayan gece sevaptır beraber olmak. Ama böyle belirli zamanlarda Ramazan aylarının Kadir geceleri, kandil geceleri yok. Onlar yasak. 12 ayın haram ve sakat olan günleri var. Her ayın içinde, ortalarında ya iki günü ya üç günü bunlar yasaklıdır. Her ayın içinde o var. Kimisi başına yakın olur kimisi ortasına yakın olur. Bunları herkes bilmez. Ebced hesabından bize hocalarımız verir. Evlenecek çocuğumuz mu var, o aya bakarız. Mesela eski dil olarak Şevval ayı, zilhicce, zilkade, safer ayı... Safer ayında çok arabada, denizde, karada nerede olursanız olun hayır hasenat çok dağıtın. Kazaların, musibetin, her şeyin en çok olduğu ay. Mesela denize çıkan bir gemi Safer ayında bakacak. Çok önemlidir. Ben denize çıkarsam ne olur bugün diyecek, çıkmaz. Gemi mi yapacak dur dersin, yapma, başlama. Şimdi benim torunum var acentası var iş adamı. Bana sorar babaanne şunu yapacağız bunu yapacağız, ikinci gemiyi yapacağız. Oğlum dur ben bir bakayım da ona göre başlayın geminize derim. İndirecek misin, oğlum şu tarihte indirin, hayrını bereketini görürsün. Öbür türlü ya kaza görürsün ya bela görürsün bereketin olmaz” (KK 109).

Cuma günü tüm Müslümanlarca kutsal kabul edilir; perşembeyi cumaya bağlayan gecede ve cuma günleri özellikle cuma saatlerinde yapılan ibadetlerin kabul olduğuna inanılmaktadır. Bu kutsal günde gerçekleştirilen birçok işin hayırlı ve uğurlu olacağı kanaati yaygındır. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi kısmet açmak için gerçekleştirdiği uygulamayı özellikle cuma günü cuma saati yaptığını ifade

etmektedir (KK 2). Bu pratiğin “özel bir vakit”te uygulanmasıyla cuma gününün kutsallığından faydalanarak kısmetin açılması amaçlanmaktadır.

Kandil ve Kadir geceleri de halk arasında kutsal olduğu kabul edilen gecelerdir. Bu geceler özellikle ibadetle geçirilmekte, hayır ve hasenat yapılmaktadır. Köylerde camiilerde uzun saatler süren ibadetler gerçekleştirilmektedir. Bu gibi kutsal addedilen günlerdeki kişilerin vefatlarına da halk arasında “iyi hal üzere öldü” “mübarek bir zamanda öldü” gibi gerekçelerle iyi gözle bakılmakta; vefat eden kişinin ardından “mübarek bir zatmış”, “Allahın sevgili kuluymuş” gibi yorumlar yapılmaktadır. Mahmutşevketpaşa’da bulunan kaynak kişi bu durumla ilgili olarak şunu aktarmaktadır: “Üçünü tutturmak çok zormuş. Üç ayların başıydı, ilk kandildi ve cuma günüydü. Yasin’in yarısı bitmeden canımı al derler. Anneannem Yasin’in yarısı bitmeden öldü” (KK 22).

4.5. Günlük Yaşamla İlgili İnanış ve Uygulamalar

“Geleneksel toplumların dünya görüşlerinin içeriğini, toplumsal inanç ve kurallar belirler. Dünya hakkında dışa yönelik ve insan hakkında içe yönelik iki ana yaklaşımdan oluşan geleneksel dünya görüşleri, evrenin esas unsurları olan doğa ile insan ilişkilerini, evrenle ilgili manevi algıları biçimlendirir. İnsan topluluklarını yorumlayıp anlamlandırmanın yolu da onların zaman, mekân (dünya, doğa, vatan, ev) ve insanla ilgili tasavvurları ile yine onların doğaya yaklaşımlarını yansıtan nesneler dünyasına odaklanmaktan geçer. İnsan topluluklarının hayata, dolayısıyla kendilerine anlam ve değer kazandırma çabalarının bir ürünü olan inanç ve düşünceleri, onların değerler sistemiyle kurumlarını oluşturur ve toplumlar, bu değerler sistemiyle kurumları kuşaktan kuşağa aktararak kendilerini sürekli kılmaya çalışırlar. Kuşaklar boyu aktarıla gelen değerler sistemiyle kurumlar zamana, şartlara ve gereksinimlere bağlı bir şekilde kendilerini güncellerler” (Aça, 2019: 401).

Derleme yapılan köylerde kendisiyle görüşülen kaynak kişiler, hayatın hemen her aşamasına dair çeşitli inanış örnekleri aktarmış ve bu inanışların halk arasında önemli bir işlevi¹⁰⁵ olduğunu belirtmişlerdir (KK 2, 40, 109, 111). Derleme sahasında görüşülen kaynak kişilerin günlük hayata dair aktardıkları inanışlar şu şekildedir:

Ezan okunurken “azizallah celle şanı hu” denmektedir (KK 98)

¹⁰⁵ Söz konusu işlevleri kaynak kişiler “rahatlama”, “motive etme” şeklinde açıklamıştır.

Bağırarak çağırmak ileri geri konuşmak iyi değilmiş. Sesinin gittiği yere kadar dilin uzanacakmış (KK 98).

İsterse lohusa olsun isterse olmasın akşam ezanını okuduktan sonra katiyen sofraya bezini falan silkelemeyiz. Şeytan çarparmış. Su da dökülmez (KK 2).

Eşiğe oturursan iftiraya uğrarmışsın. Ben şimdi gene de söylerim ah derim valla iftिया uğrarsınız ha derim. Kafamda kalmış (KK 2).

Gece tırnak kesmeyiz gündüz keseriz. Akşam vakti sofraya bezi silkelenmez derler ama bu Kuran'da da var. Peygamber efendimiz demiş ki gecenin şerrini insanlarımız bilse gece dışarıya adımını atmazlar demiş. O kadar gecenin şeyi felaketmiş. Bu Kuran'da da var zaten yazıyor (KK 2, 4).

Yetime bakmak sevaptır (KK 40, 41).

Çocuk bacaklarının arasından bakarsa misafir geliyor derler. Kulağın çınlayınca birisi anıyor. Hıçkırık tutunca birisi anıyor. Göz kırınca misafir geliyor. Hangisi seyirirse. Hıçkırınca da biri anıyor diyorum ismini söylüyorum. O zaman duruyor (KK 2, 3, 4).

Kaşık elinden düşünce aç geliyor denir (KK 2, 3).

Destur bismillahsız gece dışarı adım atmayacaksın (KK 34).

Çocuğun yeni dişi çıktığında süt dişleri dökülür ya o dişi çatıya atıyorduk. Şey diyorduk, karga al bu çürük dişi ver bana yeni dişi derdik. Dedirttirirlerdi (KK 54).

Eşiğe basma, tırnak kesme, dışarıya doğru süpürme vs. (KK 4, 31, 34, 33).

Burda biri vardı, ev yıktı, iftira attı çocuklara. Allah da onu böyle yaptı (Topal bıraktı) (KK110).

Yemin edip tutulmayınca ekmek kırarlar (KK 1).

Tırnaklar karışık kesilir. Peygamber efendimiz (sav) tırnaklarını kesiyormuş. O zaman Yahudiler falan peygamber efendimizin etrafında böyle bakıyormuş Yahudinin çocuğu. Aa demiş babam da sizin gibi kesiyor demiş. Ondan sonra peygamber efendimiz öyle kesmemiş. Önce sıradan kesiyormuş, o öyle deyince karışık kesmeye başlamış (KK 109).

Annem arefe günü mesela dikiş dikmezdi çocuğu ölmüş küçük yaşta. O yüzden dikiş dikmezdi (KK 131).

Gözün dalarsa misafir gelir. Gözümüz daldı yolda biri var geliyor deriz (KK 111).

Üç kadın bir araya geldiniz sokakta sacayak oldunuz, havayı bozacaksınız yağmur yağdıracaksınız derler (KK 109).

Kesilmiş saç atmayacaksınız. Yerlerde sürünmeyecek. Denize atacaksın (KK 109).

Tırnak toprağa gömülür. Ben tırnaklarımı kestikten sonra tuvalete atıyordum sonra sordum hocamıza. Atmayın dedi onlar da şefaatçi olacak bizden dedi. Toprağa koyun dedi (KK 109).

Vaktinde yatacaksın vaktinde kalkacaksın. Bir çocuk stresli bir anına rastlasa karnına düşse o çocuk stresli olur. Hiçbir zaman stresli iken çocuk yapacağım diye birleşmesin. O anki haletiruhiye geçer o çocukta aynı stresi yaşar. (KK 109)

Dişin çıktığında, karga al sana eski dişi ver bana yeni dişi derdik, çatıya atardık. (KK 46)

Çocuğun bebekken uykusunda gülmesi annesini sevdiğine ağlaması da babasını sevdiğine yorulur. Hâlbuki bebeği melekler güldürürmüş (KK 67).

Fileyi örerken kolun gidip gelme esnasında yapılan duanın kabul olacağına inanılır. El sekiz defa gidip geliyor böyle. O an ne dileği varsa kabul olsun diyeceksin (KK 43)

İkindiden sonra dışarıda herhangi bir şey bırakılmaz (KK 40).

Sana yapılan kötülüğü görmeden asla ölmezsin (KK 40, 41, 39).

Çok gülmek günah derler. Ben vara da gülerdim yoka da gülerdim. Ne günahmış. Sırat köprüsünden mi geçtin dermiş Cenabı Allah. Ne pişmanım ne pişmanım. Yaşlandıkça insan öbür tarafını düşünüyor ne olacağız diye (KK 18).

Geç saatte kül götürmeyeceksin çöpe dışarı. Geç saatte o mübarekler dışarıda, olmaz. Tırnak kesmezdik gece (KK 18)

Arefe günü alışveriş yapılmaz diye biliyorum (KK 17).

Mezar taşı okursan unutkan olurmuşsun (KK 17).

Cuma akşamı tırnak kesilmez (KK 17).

Hamile insan saç kesemez bebeğin ömrü kısalır derler (KK 17).

Cinlerin ormanlık alanda daha çok olduğuna inanılır. “Onların saatine denk gelmişsin sofrasına denk gelmişsindir. Buralar çok ormanlık alan olduğu için” (KK 17).

Elden ele acı olduğu için biber alınmaz (KK 112).

Elden ele soğan alınmaz (KK 112).

Elden ele bıçak verilmez (KK 112).

Soğan kabuğu sobaya ya da herhangi bir çöpe atılmaz (KK 112).

Evlendiğin gün ev süpürülmezmiş evini karıncalar basarmış (KK 112).

Mesela üstünde sökükle varsa hemen iki dakika dikeyim diyorsun ya hiç konuşmayacaksın ya da bir şey ısırtıyorlar. Aklını dikermişsin derler (KK 112).

Mezar taşı okunmazmış unutkanlık başlarmış (KK 112).

Hamile kişinin saçını kesmesini doğru bulmazlar, bebeğin ömrü kısalır derler (KK 112). Ben hurafe olduğunu düşünmüyorum. Çünkü bundan yüz yıl öncesi bunu tecrübeyle edinmiş ki bugüne kadar gelmiş diye düşünüyorum. Birçoğunun da aslı var (KK 112).

Mesela benim bir arkadaşım gece yarısı bulaşık suyunu camdan döktü ve çarpıldı ve on yıl onun eziyeti ile yaşadı. Sürekli krizler geçiriyordu doktor buna çare bulamadı siz hacı hocaya gidin artık dedi. En sonunda hacı hoca gezerek kendi kendine geçti. Böyle şeylere ben inanıyorum. Ezan okunurken mesela köpekler uluyor onu doğru bulmazlar. Eskilerin böyle şeylerine inanıyorum. Çoğu şeyi tutuyor yani (KK 112).

Arefe günü yeşil koparılmaz diye biliyorum (KK 25).

Gece sıcak su dökülmez. (KK 21)

Amenerresulüyü okuyorum devamlı türkü gibi. Hem dünyada hem ahirette sana yardım eder, kötülüklerden korur. Bunlar benim dilimde dolaştırdığım dualar (KK 22).

Şimdi banyolarda tuvalet var. Kapağını kapatın günah deniyor. Diyorum ki bunun vardır bir şeyi hep böyle düşünüyorum acaba neden kapatın diyorlar. Duşakabin var şey var duşla ne alakası var orada açık olsa ne olacak. Sonra geçenlerde internette dolaşırken bir şey geldi sıcak su giderden akıyor ya tuvaletin bütün mikroplarını dışarı veriyormuş ondan sebep ağzını kapatın diyorlar bunun günahı var diyorlar (KK 54).

İkinci vakti uyuyan çocuğu kaldırırlar büyükleri de uyutmazlar (KK 54). Annem babamı hiç uyutmazdı. Bugün aklıma o geldi. Hani kaldırırdı uyuma uyuma diye. Gelmeniz çok iyi oldu. Neden uyutmazlarmış? Hastalık gelir derler. Hani bir dert gelir. Hatta şey burada yaşlı bir teyzemiz vardı Allah rahmet eylesin. O anneme şey demiş dizleri çok ağrırdı onun artık tabii kireçlenme yaş ilerleyince. İkinci vakti uyudum kızım bu derde tutuldum dermiş anneme (KK 54).

Eşiğe oturtmazlardı. Gece tırnak kestirmezlerdi. Geçen gece tırnak kesiyorum babam diyor gece tırnak kesme. Ne olacak diyorum uğursuzluk diyor. Gidenin arkasından su dökme askere giderken falan onlar var. Askere de giderken bir yere giderken su dökerler (KK 54).

Askere giden kişiyi askerliği boyunca koruması için muska yapılır (KK 2).

Çocukları sürekli ölen kadın yeni doğmuş çocuğunu kendisi emzirmeden sütlü bir kadına emzirirse o çocuk yaşar (KK 2)

Akşam ezanı okunduktan sonra sofraya bezi silkenmez, şeytan çarpar (KK 2).

Eşiğe oturursan iftiraya uğrarsın (KK 2).

Çocuk gece yıkanır gündüz yıkanmaz (KK 2).

Kulak çınlarsa birisi anıyor (KK 2).

Hıçkırık tutarsa birisi anıyor, anan kişinin ismini söyleyince hıçkırık durur (KK 2).

Göz seğirince misafir gelir (KK 2).

Misafir gelirse diye sofraya bir tabak ve bir kaşık fazla konur. Sofra hazırlanırken kaşık elden düşerse aç birinin geldiğine inanılır (KK 2, 3).

Peygamber efendimiz “gecenin şerrini bilseler gece dışarıya adım atmazlar” demiş (KK 4).

Ezan okunurken konuşulmaz. Ezan bitince ezan duası okunur.

Yakın akraba ile çocuklar sakat olur diye evlilik yapılmaz (KK 2).

Yaşını söyleme nazar değer (KK 3).

İncir ağacını çok makbul demezler. Cevizin altında çok oturulmaz. İncirden düşen hayretmez, iflah olmaz derler. Cevizin altı da enerji mi emiyormuş ne. Kavak’ta da mesela bizim kendi bahçemizde vardı annem babam asla o incir ağacına çıkmamıza müsaade etmezlerdi (KK 1).

4.6. Aya dair inanışlar

Ay ve güneş ilkel insanlardan bu yana kutsal görülen gök cisimleridir. Dolayısıyla Ay ve Güneş’te meydana gelen herhangi bir şekil değişikliği insanlar tarafından her zaman korkutucu bulunmuş meydana gelen bu gibi durumların felaket ve kötülük getireceği düşünülmüştür. Ay ve güneş tutulmaları sırasında göğe doğru ok atmak, havaya ateş etmek, davul ya da teneke çalmak, çocukları ağlatmak ve köpekleri havlatmak gibi uygulamalara Anadolu Türklerinde de rastlanmaktadır.

Derleme yapılan köylerde aya dair birtakım inanışlar bulunduğu tespit edilmiştir. Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi köydeki ay ile ilgili inanışı şöyle aktarmaktadır: “Ayın ilk doğduğu anda dua edilir. Ayın ilk hilal olduğu an aya bakarak; “ay gördüm amentübillah bu ayım mübarek geçsin elhamdülillah” denir. Ondan sonra parlak bir şeye bakacaksınız. Ya elinizde kolunuzda altın yüzük ya ayna ya ışık. O bir ay, ay yeniden doğana kadar bir ay boyunca bu dua sizi koruyor. Bu dua ile o ayınız iyi geçiyor. Mesela ben bunu hep yaparım. Genelde altına bakarlar değerli diye. Ya da mesela şöyle derler bazı yörelerde erkek çocuğun yüzüne bakılır. Bazı yörelerde erkek çocuğu çok değerlidir ya. Yani bazı yörelerde öyle derler” (KK 1).

Ayın ilk hilal halinin görülmesi kutlu bir hadise olarak addedilir. Anadolukavağında bulunan bir kaynak kişi “Ayı ilk gördüğünde ayı gördüm Allah Amentü Billah aylar mübarek olsun amentü billah dersin. Üç İhlas bir Fatiha Okursun dua edersin” ifadesiyle aya dair uygulanan ritüeli aktarmaktadır (KK 109). Bir başka kaynak kişi ise “ufukta hilal şeklinde yükselen ayın görüldüğü sırada tutulan dileklerin kabul olduğunu” ifade etmektedir (KK 111).

BEŞİNCİ BÖLÜM HALK MUTFAĞI

“Beslenmek sadece insanın karnını doyurmak ve hayatta kalmak için yaptığı bir faaliyet değildir; aynı zamanda kültürel bir ritüeldir. Milletlerin beslenme alışkanlıkları yaşadıkları coğrafyadan iklim ve bitki örtüsünden etkilenir. (...) Yemeklerin pişirilmesi, sunulması, sofrada adabı, mutfakta kullanılan araç ve gereçler, gıda ürünlerinin kurutma ve saklanma yöntemleri gibi unsurların hepsi kültürel faaliyetler olması hasebiyle geleneksel halk mutfağı bu bağlamda halk bilimi çalışmalarının konusu içerisinde” (Kabak, 2017: 286).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler yöredeki yemek kültürünün şekillenmesi aşamasında birçok unsurun rol oynadığını belirtmiş, bu hususta çeşitli beyanlarda bulunmuşlardır. Yaptığımız görüşme ve gözlemler sonucunda halk inançlarının tezin diğer bölümlerinde olduğu gibi “halk mutfağı” kapsamına giren yemek kültürünün şekillenmesinde de etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma yönelik bir kaynak kişi ifadesi şu şekildedir: “Yemek de öyle rastgele yenmez. Ne demiş peygamber efendimiz, midemiz dört bölüm demiş. Bir bölümünü boş bırakacağız. Bir bölümünü zikir için saklayacağız. Allah lafzını söylesin diye. Bir bölümüne dörtte birini de yemek için bırakmış. Bir bölümünü de su için bırakmış. Niçin yapmış bunu çok yeme haram diyor. Yeme kardeşim. Ya uyuklarsın ya fenalık gelir uzanırsın kasvet basar namaz kılan biriysen namazını kılamazsın, vaktini geçirirsin. Suyu içmezsen bedeninin susuz kalır bir sürü arıza çıkarır. Rabbim neleri düşünmüş” (KK 109).

5.1. Özel Gün Yemekleri

Beykoz’un köylerinde doğum, ölüm, düğün, sünnet düğünü, askere gitme, dini bayramlar ve kandiller gibi özel günlerde çeşitli yemekler hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu yemekler sırasıyla şu şekildedir.

5.1.1. Lohusa Yemekleri

Doğumdan sonra yapılan “lohusa yemeği”, annenin “iyi beslenebilmesi”, bebeği ve anneyi ziyarete gelen misafirlere ikram maksadıyla hazırlanmaktadır. Kaynak kişilerin ifadesine göre anneyi ve bebeği görmek için eve gelen herkese kırk gün “lohusa şerbeti” ikram edilmesi eskiden beri uygulanan bir gelenektir (KK 54). Bunun yanı sıra lohusa eğlenceleri için “zerde” ve “pilav” yapıldığı bilgisini kaynak kişi

şöyle ifade etmektedir: “Annemler falan babaannem burada oturuyor. Biz cicianne derdik babamın yengesine. Bir de bizim sütannemiz vardı ablası oluyordu ciciannemizin. Süt vermişler süt kardeştiler. Buradan köyün başı değil mi, ta köyün sonuna kadar Paşalar diyorlarmış bir aile varmış. Onların evine lohusa eğlencesine giderlermiş. Babaannem anlatırdı ayaklarında takunyalarla giderlermiş. Yol yok toprak yol. Giderler eğlenirlermiş gelirlermiş evlerine. O eğlencelerde zerde pilav yapılmış, ikramlık, lohusa şerbeti yapılmış. Benim lohusalığım da ben doğduğum sene de yapmışlar. Annem derdi ki kırk gün eve her akşam misafir geldi derdi” (KK 54).

Lohusa şerbeti “Eminönü çarşısından alınan” “kızamık şekeri”, “tarçın” ve “karanfil” ile hazırlanmaktadır (KK 10, 11, 54, 109). Günümüzde lohusa eğlencelerinde pişirilen “zerde”, “pilav” ve “lohusa şerbeti” ikramı eskiye nazaran çok daha az görülmekteyken kaynak kişiler aynı maksatla “bilinen yiyecek ve içeceklerin” ikram edildiğini ifade etmektedir.

5.1.2. Düğün Yemekleri

Beykoz’un köylerinde “düğünlerde yemek pişirilmesi” ve davetlilere ikram edilmesi, kaynak kişilerin ifadesiyle “eski zamanlardan beri hassasiyet ve özen gösterilen” bir gelenektir (KK 9, 12, 14, 31, 34). Bu gelenek, eskiden “üç gün üç gece” süren ve halk arasında “meydan düğünü” adı verilen düğünlerde ilk günden başlayıp son güne kadar devam eder, yemekler büyük kazanlarda pişirilir ve bütün köy halkına ikram edilirdi (KK 2, 3, 9, 12, 14, 31). Günümüzde ise “düğün yemeği” geleneği halk arasında “salon düğünü” adıyla anılan düğünlerde çoğunlukla “pasta, kurabiye, meyve suyu, hazır börek vs” ikramı ile gerçekleşmektedir. Bazı kaynak kişiler bu durumu bir “geçişirme (KK 9, 12, 31) olarak değerlendirmekteyken bazıları bu gelişmeyi “kaçınılmaz” görmektedir (KK 40, 41). Bununla beraber “eski usul” olarak tarif edilen “yemek pişirme” ve “ikram etme” uygulamasını “geleneğin aslına uyma” düşüncesiyle devam ettirme gayreti içerisinde olan kimseler de sayıları gittikçe azalmasına karşın hala mevcuttur.

Derleme yaptığımız köylerde nadir de olsa düğünlerde yemek pişiren “aşçı” kadınlar bulunmaktadır. Düğün yemekleri hakkında bilgisine başvurduğumuz kaynak kişiler düğünlerde sarma, börek (çarşaf böreği, mancarlı börek), düğün çorbası, patates kızartması, köfte, pilav, kuru fasulye, patates yemeği, yahni, keşkek, lahana

yahnisi, dolma, meze gibi yiyeceklerin pişirildiğini tatlı olarak ise baklava, muhallebi, zerde, lokma (şuşku) hazırlandığını ifade etmişlerdir (KK 1, 3, 4, 10, 11, 54, 109, 111).

Anadolufeneri'nde bulunan bir kaynak kişinin günümüz düğünlerinde yapılan yemeklerle ilgili olarak aktardıkları şöyledir: “Bir kere mutlaka sarma yapılıyor. Börekler yapılır. Kız istemelerde falan da börekler yapılır. Tatlı mutlaka yapılır. Baklavalar yapılır. Kazanla pişen o tip bir şey yok burada” (KK 1).

Akbaba ve Dereseki köylerinde düğünlerde “keçi, koyun, inek, boğa, düve” kesildiği (KK 9, 10, 12, 53, 54, 55, 56 ifade edilirken, düğünlerde genellikle “meşhur” olarak adlandırılan “zerde pilav” ve “düğün çorbası” yapıldığı, günümüz düğünlerinde bu yemeklerin artık yapılmıyor olması kaynak kişinin “tabii şimdi her şey modernleşti” yorumu ile aktarılmıştır (KK 54). Dereseki köyünde bulunan bir kaynak kişinin “Düğünlerde pilav zerde yapılır, düğün çorbası yapılır. Eskiler maziye karıştı. Şimdi millet salona gidiyor. Bir akşam kına gecesi yaparız, bir akşam düğünü yaparız. Meydan düğünü yaparlardı. Pilavıyla, zerdesiyle, çorbasıyla, mezesiyle... Meydanlarda olurdu şimdi yok” (KK 10) ifadeleri düğün yemeklerinin eskisi gibi yapılmadığını göstermektedir.

Mahmutşevketpaşa köyünde düğün yemekleri hakkında bilgisine başvurduğumuz bir kaynak kişi “Düğün evinde konu komşu akrabalar gelirler yemekleri yaparlar. Gelen misafirlere dağıtılır. Düğünden sonra da yemek verilir. O hala devam eder. Mevlitlerde aynı şekilde yemek verilir. Alüminyum tencereler kazanlar kullanılır. İçecekler hazır alınır” şeklinde bilgi vermiştir (KK 17).

Anadolukavağı'nda bulunan düğünlerde yemek yapan aşçı Berrin Perişanoğlu'nun köyde pişen düğün yemekleri ile ilgili ifade ettikleri şöyledir: “Düğün yemeklerini ben yaparım. Yemek yaparken özellikle birini çağırırlar. Ben de aşçıyım beni çağırırlar. Eski usul kazanlar kurulur. Altlarında ocaklar yanar. Koyun kesilir, o zaman öyleydi. Eti pişirilir ayıklanır. Kaburga tarafından didikleme yaparlar düğün çorbası yapılır bir kazan. Bir çuval patates gelir. Patates kızartılır. Kıyma alınır. Köfte yapılır. Pilav yapılır. Ondan sonra bir kazan zerde pişer. Safranı var zerdeçalı var içinde fıstık üzüm konur. Zamanında öyleydi. Hepsi aynı tabağa konuyordu. Şimdi ayrı ayrı tabaklara koyuyorlar. Zerdeçal boya yerine geçiyor, safran da içine mis gibi bir koku veriyor. Ben davet yemeği falan vereceğim zaman pilavın içine de koyarım. Bir de hararot konur. Sulanmasın kıvamı tutsun diye” (KK 109).

Anadolukavağı'nda bulunan bir başka kaynak kişi ise düğünlerde memleketleri “Giresun’a ait yemekler”in pişirildiğini şu şekilde ifade etmektedir: “Biz de yahni yaparlar düğünlerde. Et patatesle yapılır bol soğanlı. Ondan sonra su böreği yaparlar tepsi tepsi. Burada lokma diyorlar biz de şuşku derler. Bir de keşkek bol tereyağı. Sünnetlerde düğünlerde mevlitlerde bayramlarda. Muhakkak keşkek bulunur, buğdaydan yapılır. İçine et koyan da olur tavuk koyan da olur. Bol sütle yapılır. Lezzetli olur. Bol dolma sararlar. Bizde bol soğan, maydanoz, bulgur pirinç yarma karışık olur. Ön yemeğimiz yahnidir. Lahana yahnisi derler kemikle yaparlar barbunyalı. Bizim düğün yemeğimiz çok olur” (KK 111).

5.1.3. Ölü Yemeği

“Değişik adlarla karşımıza çıkan “ölü yemeği”, ölenin ruhu ya da canı için verilmektedir. Ölümle ilgili âdet ve inanmaların önemli bir bölümünü oluşturan bu yemek bir yanıyla ölenin öte dünyada da yaşamını sürdürdüğü, başka şeylerin yanı sıra yemeye ve içmeye de ihtiyacı olduğu tasarımını vurgularken, bir yanıyla da ölüm olayına eşlik eden “geçiş” törelerinin gerekliliğini açığa vurmaktadır. (...) Ölü sahipleri tarafından verilen “ölü yemeği”nin listesi yöreden yöreye değişmekte; ekonomik durum, alışkanlık, mevsim, ölenin vasiyeti vb. etmenler listenin zenginliğini ya da sadeliğini belirlemektedir” (Örnek: 1977: 221).

Derleme yapılan sahada “ölü yemeği” “cenaze yemeği” olarak da bilinmektedir. Ölümün gerçekleşmesinin ardından “cenaze sahibine yemek yaptırılmaz” anlayışı ile komşular cenaze evine yemek götürür. Kaynak kişiler bu uygulamayı “cenaze evi bile olsa boş gitmeyiz”, “yedi gün o eve yemek pişirir götürürüz” şeklinde ifade etmektedir (KK 40, 41). Bu durum, halk arasında “dost acı günde belli olur” şeklinde ifade edilen “toplumsal birlik ve dayanışma”yı göstermesinin yanı sıra, “ölümün evde bulunan yiyecekleri bozduğu”na ve ölüm esnasında ölen kişiden etrafa sıçradığına inanılan kanın evde bulunan yemeklere de sirayet edebileceğine dair halk arasında yaygın olan inancın varlığını da belirtmektedir. Ayrıca “cenaze günü herkese yemek yedirilir”, aç kimse kalsın istenmez. Cenaze için gelenlere yedirilen yemekle ölen kişinin “öbür tarafta” ruhunun şad olması beklenmektedir (KK 1, 2, 3, 4, 40, 41, 42, 43, 46, 53, 54, 67, 109). Cenaze yemeğine eş, dost, komşu, hısım, akrabalar, tanıdıklar, cenazede görevli hocalar davet edilmektedir. Ölü yemeği ne kadar çok insana ulaşırsa ölünün ruhunun da o denli huzur bulacağı inancı hâkimdir.

Cenazenin defnedilmesinden sonra cenaze sahibi tarafından mezarlıktakilere “pide”, “lokma”, “gözleme”, “pişi” gibi yiyecekler ikram edilmektedir (KK 22). Cenaze töreninden sonra cenaze evinde “helva” yapılmaktadır; bu helva “taziye gelen kişilere” ve “konu komşuya” dağıtılmaktadır (KK 2, 3, 4). Riva’da bulunan kaynak kişiler cenazelerde “leblebi üzüm, helva ekmek” gibi yiyeceklerin de dağıtıldığı bilgisini aktarmışlardır (KK 84, 85, 86, 87 88 89). Genellikle cenaze yemekleri arasında “tavuklu pilav”, “ayran”, “gözleme”, “pide” yer almaktadır. Bu yemekler “konu komşu” tarafından yapılırsa da kimi zaman “hazır” alındığı da görülmektedir (KK 31, 32, 40, 41, 67). Günümüzde cenaze yemeklerinin ölen kişinin ailesi tarafından belediyeler ile irtibata geçilerek hazırlandığı da görülmektedir. Ölünün arkasından verilen bu yemek cenazenin defnedilmesinden sonra yedi gün sürmektedir Ölümünden sonra kırkıncı, elli ikinci günlerde ve yıldönümünde de okutulan Kuran ile birlikte yemek verilmektedir (KK 109).

Şekil 110 Kılıçlı Köyünde Cenaze Mevlidi Sonrasında Köy Kahvesinde Tepsilerle Yemek Dağıtımı

5.1.4. Dinî Bayram ve Kandil Yemekleri

Derleme yapılan sahada dini bayramlar ve kandillerde çeşitli yiyecekler hazırlanmaktadır. Özellikle dini bayramlarda köyler arasında bayramlaşma Beykoz’un köylerinde hala devam etmekte olan bir gelenektir. Kaynak kişiler tarafında “pilav çıkarma”, “tepsi çıkarma” (KK 17, 19, 21, 25, 57, 58, 121) şeklinde ifade edilen bu gelenek Bozhane köyünde bulunan kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır: “Ben 59-60 yaşındayım köyümüzde kurban ve ramazan bayramlarında evden bir tepsi yemek çıkar. Ne bunlar? Üç tabak pilav, üç tabak tatlı, aşure veya muhallebi ya da sütlaç. Kurban Bayramı’nda ortasına bir tabak et. Her evden kahveye tepsi gelir,

ortada toplanır. Muhtarlık da bu toplanan tepsileri dağıtır. Mesela üç kahve var 30 tepsi geldiyse onar tepsi kahvelere yayar. Köyün girişinde itfaiye var, oraya birkaç tepsi gönderir. Daha önceden jandarma vardı oraya birkaç tepsi gönderirdi. Bu bizim kültürümüzdü, yine devam ediyor. Sonra köy böreği, manav böreği, çarşaf böreği en çok çarşaf böreği denir. Dışarıdakiler manav böreği der. Macirler manav böreği der. Aslı çarşaf böreği¹⁰⁶dir” (KK 64). Bozhane köyünde Ramazan Bayramı’nda öğle yemeği için köy kahvesinde “nohutlu pilav” ve “muhallebi” ikram edildiği de tespit edilmiştir.

Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi ise bayramlarda mutlaka baklava açıldığını, kabaklı börek yapıldığını, mevsimiyse kazıyıklı böreğin de mutlaka yapıldığını ifade etmiştir (KK 1). Anadolufeneri’nde bulunan bir başka kaynak kişi ise bayramda yapılan yemekler hakkında şunları aktarmaktadır: “Bayramlarda ikram için börekler baklavalara, pasta tatlıları, muhallebi, sütlaç, sütlü tatlılar, sarmalar yapılır. Balık çok severler. On çeşit yemek olsun, balık illa girecek onun yanına (KK 67). Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi “Kurban Bayramı’nın ikinci gününde herkes her hane üç kilo et doğrarız. Her hane verir, pilav yapılır. Biraz da bir miktar para verilir. Ayrın, pilav meydanda dağıtılır. Bizim âdetimiz var. Bayramın birinci günü Arnavutköyü’nde. İkinci günü burada. Üçüncü günü Değirmendere’de. Dördüncü günü Riva’da. Herkes bayramda yapar. Pilavlar şeyler her şey olur” ifadesiyle köyler arasında gerçekleşen bayramlaşmayı ve yapılan yemekleri aktarmaktadır (KK 125). Anadolukavağı’nda bulunan kaynak kişi “şeker bayramı”nda yaptığı yiyecekleri şu şekilde aktarmaktadır: “Şeker bayramında benim adetim bir tencere zeytinyağlı yaprak dolması sararım. Bir tepsi ev baklavası açar yaparız. Bir de börek yaparız. Bohça böreği yapardım. Üç tane yufkayı açarsın arasına serpersin yağını peynirini her şeyini. Koyarsın tepsie pişirsin bohça böreği” (KK 109).

Köylerin genelinde kandil gecelerinde de çeşitli ikramlar yapılırken, Alibahadır’da bulunan bir kaynak kişi kandil gecelerinde özellikle helva yapıldığını ancak bu geleneğin bugün için devam etmediğini, bunun yerine bazı kimselerin “kandil şekeri”, “kandil simidi”, “lokum” gibi yiyecekler ikram ettiklerini belirtmektedir (KK 2, 3, 121). Ayrıca köyler genelinde aşure zamanı aşure ikramı da yapılmaktadır (KK 1, 2, 10, 17, 28, 29, 40, 41, 54, 66, 67, 85, 109, 126, 128).

¹⁰⁶ “Çarşaf böreği” ile ilgili ayrıntılı bilgi “Manav Köylerinde Yapılan Yöresel Yemekler” başlığı altında verilecektir.

Polonezköy'deki Hristiyan Katoliklerin en önemli dini bayramlardan biri olarak kabul ettikleri Paskalya Bayramı'nda özellikle sebze suyu ve pişirilmiş yumurta ile hazırlanan "paskalya çorbası", "paskalya çöreği" yapılmakta "çeşitli renklere boyanmış haşlanmış yumurtalar hediye edilmektedir. Katoliklerin bir diğer önemli dini bayramı ise Hz. İsa'nın doğum günü olarak bilinen "Noel Bayramı"dır. Noel Bayramı'nın arifesi bütün yıl içinde "kutlanan en büyük dinî-ailevî bayram" olarak ifade edilmektedir. Noel bayramında "on iki çeşit yemek"ten oluşan bir ziyafet sofrası hazırlanmaktadır. Özellikle bu bayram için hazırlanan yemekler "balık, kırmızı pancar çorbası, nohutlu lahana, "kutia" (haşhaş, buğday, fındık, bal ve üzüm ile yapılan bir tatlı)dır. Ayrıca dolma gibi Türk yemeklerinin de yapıldığı kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir (KK 121).

Şekil 111 Polonezköy'de Yapılan Paskalya Çorbası

Şekil 112 Polonezköy'de Paskalya Bayramı Hazırlıkları¹⁰⁷

5.1.5. Asker Yemeği

Asker yemeği askere gidecek kişinin ailesi tarafından “asker evi”nde tertiplenen yemektir. Kaynak kişiler asker olacak kişinin arkadaşlarıyla birlikte aralarında eğlendiklerini belirtmektedir. Kaynak kişilerden birisi asker yemeği için “elli tepsi börek” yaptığını “gelene gidene güle güle diyenlere ikram ettiğini ifade etmiştir (KK 3, 4). Ayrıca askerden geldikten sonra mevlit okutan, kurban kesen ve yemek veren ailelerin de bulunduğu kaynak kişilerin ifadeleri arasındadır.

5.2. Yöresel Yemekler

Derleme yapılan sahada bulunan kaynak kişiler, tükettikleri yiyeceklerin büyük bir bölümünü eskiden kendilerinin ürettiğini, köy dışından sadece “şeker ve çay” gibi o zaman dilimi için kendileri tarafından üretilmesi mümkün olmayan ürünlerin alındığını aktarmıştır (KK 31, 33, 34). Bu durumu bir kaynak kişi şu şekilde ifade etmektedir: “Eskiden buraya dışarıdan marketlerden hiçbir şey gelmiyordu. İnsanların bir şey yiyebilmesi için sürüsünden kesmesi bahçesinden toplaması gerekiyordu. Tereyağı, peynir, bal. Her şey organikti. Dışarıdan şeker ile çay alınırdı o kadar” (KK 31). Günlük yaşamın daha çok tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu bu dönemlerde tüketilen ürünler büyük oranda “doğal” ve “yerli” olduğundan üretilen yiyeceğin “yöreye has olma” özelliği de söz konusu olmaktadır. Yani tüketilen yiyeceklerin adları aynı olsa dahi ürünün üretildiği yere göre birtakım farklılıklar gösteriyor olması o

¹⁰⁷ <https://www.facebook.com/PolonezkoyGazetesi/> (10. 06. 2019).

yiyeceğin daha çok tercih edilmesinde etken olabiliyordu. “Beykoz fasulyesi”, “Kaynarca fasulyesi”, “Beykoz kestane balı”, “Alibahadır domatesi” gibi ürünler bunlara örnek olarak gösterilebilir (KK 31, 33, 34).

Bazı köylerde “elde bulunan ürünlerle” farklı terkipler oluşturularak hazırlanan yiyecekler de olabilmektedir. Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi “lapa” adını verdikleri yemeği şu şekilde tarif etmektedir: “Babamların toplanıp da bir araya geldikleri zaman yapıp yedikleri bir yemek var, lapa diyorlar. Bunu çocuklara da yedirirlerdi. Bulguru sulu pişirip içine patates atarlar, fasulye, bezelye bunları atarlar. Onu çok severler” (KK 54).

Anadolufeneri’nde yeni doğan ineğin ilk sütüne “ağız” denmekte ve bu sütün meydana gelen kaymağa özel bir kıymet atfedilmektedir. Konuya dair kaynak kişi ifadesi şu şekildedir: “Bir inek yeni doğum yaptığı zaman verdiği ilk süt üzerinde bir kaymak olur kaymaksı bir şey, çok değerlidir o. Onun üzerine şeker ekip yerler. Adına “ağız” deniyor onun. İlk süttür, çok değerlidir, herkese verilmez genelde aile halkı kendi yemeyi tercih eder onu. Çünkü çok besleyici ve çok ağır bir şeydir. Kaymak gibi bir şey böyle. Aşırı yağlı ve herkes onu heyecanla bekler. Yani bir evde doğum yapmış birini biliyorsanız “acaba ağızı verirler mi, acaba ağızı yollarlar mı” gibi konu komşu beklerler” (KK 1). Kaynak kişinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere hemen her yerde var olan bazı ürünlerde dahi yöreye ve o yörede yaşayan insanların hayat algılarına, kültürel değerlerine göre birtakım farklı pratik ve uygulamalar gelişebilmektedir.

Derleme yapılan sahada Manav köyleri olarak bilinen köylerde, Karadeniz bölgesinden gelenlerin yaşadığı köylerde, mübadele ile balkanlardan göç eden muhacirlerin bulunduğu köylerde ve farklı etnik kökene ve dine mensup olan Polonların yaşadığı Polonezköy’de yörelere has bazı yiyeceklerin hazırlandığı gözlemlenmiştir.

5.2.1. Manav Köylerinde Yapılan Yöresel Yemekler

Manav köylerine ait yöresel yemekler arasında “çarşaf böreği”ve “kabaklı börek” yer almaktadır. Çarşaf böreği hakkında bilgisine başvurduğumuz bir kaynak kişi böreğin çarşafın üstünde yapılmasından dolayı bu ismi aldığını, börek hamurunun çarşafın üzerinde halı gibi genişçe açıldığını ifade ederken, bu böreğin nişan, düğün ve bayramlarda mutlaka yapıldığını bayramsa arife gününde, düğünse düğünden bir gün önce odun ateşi ile köy fırınında pişirildiğini de belirtmektedir (KK 64).

Çarşaf böreğinin yörede özel bir yemek olarak bilinmesi bir kaynak kişinin “Bunlarda çarşaf böreği var. Ben buraya geldiğimde onu öğrendim” ifadesi ile de anlaşılmaktadır. Kaynak kişi böreğin farklı iç malzemeleri ile de yapıldığını şu şekilde ifade etmektedir: “İçine istediğini koyuyorsun peynir, kıyma, patates kavrulmuş patates, istediğini koyuyorsun. Mesela semizotu labada burada duydum ben bunları. Mesela kazıyak, maydanoza benziyor. Maydanozun bir değişik şekli” (KK 3). Kaynak kişiler çarşaf böreği, kabaklı börek ve kazıyaklı börek yapımında “hazır yufka”ların kullanılmadığını, özellikle el açkısı gerektiğini ifade etmektedir (KK 1, 3, 64, 65). Yöre halkı tarafından çok sevildiği tespit edilen kabaklı börek tarifi için kaynak kişi şu bilgileri vermektedir: “Kabaklı börek, çok nefis olur. Büyük bal kabakları ile yapılır. Güzelce rendelenir. Suyu gittikten sonra elle açılan yufkaya koyarlar, şeker atılır, sarılır” (KK 67).

Şekil 113 Fırında Pişmekte Olan Çarşaf Böreği

Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişinin köyde pişirilen böreklerle ilgili olarak ifade ettikleri şöyledir: “Çarşaf böreği yapılır ama buraya ait değildir. Buraya ait iki börek var kabaklı börek; tatlı oluyor, şekerli. Sakız kabaktan değil. Tatlı kabağından olur şeker ekiliyor içine. Özel bir kabak var onun için ekiliyor, tatlı kabağı. Hani Adapazarı Sakarya tarafında da oluyor ya. Dilim dilim olanlar onlar daha biraz farklı şekil olarak benziyor; fakat o özel bir bal kabağı. Ve bu civarda mesela burada, Alibahadır’da Ömerli’de oralarda çok var Beykoz’da çok var. Oralarda da yapılır mı bilmiyorum ama bu kabak var. Kabaklı börek tatlı bir börek” (KK 1). Bir kaynak kişi bu böreklerin köy fırınlarında pişirildiğini şu şekilde aktarmaktadır: “Beyaz kabak, bal kabağı ondan börek yapılırdı. Mesela şurada fırın vardı, neredeyse on tane fırın

vardı. Sırasıyla yakılırdı. Ne börekler pişerdi, kokudan duramazsın, mis gibi kokardı” (KK 31).

Şekil 114 Çarşaf Böreğinin Pişmiş Hali

Anadolufeneri’nde eskiden yapıldığı ifade edilen yemeklerden biri “kaçamak”tır. Un, yağ, süt veya su ile pişirilen bu yemeğe “pekmez” de ilave edilebilmektedir (KK 31). Yine bu köye has olarak yapılan yemeklerden biri de iskorpit balığından yapılan “balık çorbası”dır (KK 1). Balıkçılık ile uğraşan köylerde midye, pavurye (yengeç bacağı) gibi yiyeceklerin de hazırlandığı kaynak kişilerin ifadeleri arasındadır (KK 30).

Tatlı olarak ise “kabak tatlısı” ve elde açılarak hazırlanan “fındıklı, cevizli baklava”lar yapılmaktadır (KK 33).

5.2.2. Karadenizlilerin Bulunduğu Köylerde Yapılan Yöresel Yemekler

Beykoz köylerinin genelinde olduğu gibi bu köylerde hazırlanan yöresel yemekler genellikle Kastamonu, Trabzon, Ordu, Giresun, Rize’ye ait yemeklerdir. Poyrazköy’de yapılan “vurma lahana” Rize’ye ait olan bir karalahana yemeğidir (KK 40). Yine Karadeniz’e özgü olan “mısır ekmeği”, “hamsikoli (hamsili ekmek), muhlama (kuymak) gibi yiyecekler Poyrazköy’de hala yapılan yiyeceklerdir (KK 40, 41, 42). Kaynak kişiler yörede turşu çeşitlerinin de bol olduğunu “her şeyin turşusunu yaparlar” cümlesi ile ifade ederken, “taze fasulye yaprağından sarma” yapıldığı bilgisini de aktarmışlardır (KK 40, 41).

Şekil 115 Poyrazköy’de Yapılan Vurma Lahana Yemeği

Cumhuriyet köyünde bulunan bir kaynak kişi yörede pişen yemeklerle ilgili şunları ifade etmektedir: “Böreğin her çeşidi yapılır. Proçki böreği, krep hamuru içinde kıymalı ince bulgurla hazırlanır. Yumurta ve galeta ununa bulanarak kızartılır. Çiğ börek, su böreği, çarşaf böreği, kol böreği yapılır” (KK 46). Bir başka kaynak kişi “Biz Karadenizliler çok güzel yemek yaparız. Ben mesela Gürcüyüm. Gürcü yemekleri vardır bizde. Her şeyde ceviz katarız biz” ifadesiyle yörede Gürcü yemeklerinin de pişirildiğini ifade etmektedir (KK 4). Ayrıca yörede yetişen otlardan toplanarak da yemek yapılmaktadır. Bu yemekler kazıyaklı börek, hodan yemeğidir. Bir kaynak kişinin verdiği hodan yemeği tarifi şöyledir “Bunu yıkayıp doğrarsın haşlayıp sıkarsın. Bol soğanla kavurup üzerine yumurta kırarsın. Biraz da karabiber ek. Kuzu ciğeri gibi olur. Yaprığıyla köküyle çiçeğiyle her şeyi ile pişer” (KK 10). Yöreden toplanan otlardan yapılan bir başka yemek “yoğurt çiçeği” adındaki bitkinin yaprakları ile hazırlanmaktadır. Yeşil yaprakları toplanan yoğurt çiçeği soğan ve yağ ile kavularak pişirilmektedir. Ayrıca bu yapraklar ile hamur da kızartılmaktadır. Kaynak kişi Giresun’da bu çiçeğin koyun çiçeği olarak bilindiğini ifade etmiştir (KK 17).

Kaynarca köyünde bulunan bir kaynak kişi karalahananın çok tüketildiğini ifade ederken yemekler hakkında şunları aktarmaktadır: “Burada en çok kazıyaklı börek, peynirli, kabaklı... Bunlar olur. Allah'ın otu bu, topluyorlar, soğanla kavuruyorlar, açıyorlar böreği, içine koyuyorlar. Annem her gün dört tepsi börek yapar burada fırın vardı fırına getirirdi. Şimdi her şeyi dükkândan alıyorsun” (KK 34).

Kaynak kişiler Karadenizlilerin bulunduğu köylerde balığın çok tüketildiğini şu cümlelerle ifade etmektedirler: “Balıktan ya da Karadeniz'in havasından olsa gerek,

buranın insanı gençtir, dinçtir. Bizim yediğimiz balığı bir Ümraniye otursa iki yüz sene yiyemez” (KK 36).

5.2.3. Muhacir Köylerinde Yapılan Yöresel Yemekler

Muhacir köylerinde yapılan yöresel yemekler “asma pidesi” ve “sütlü muhacir böreği”dir (KK 17, 20, 25, 48). Mahmutşevketpaşa köyünde yapılan “asma pidesi” tarifi şu şekildedir: “Muhacirlarda asma pidesi vardır. Asma pidesi yaprakla yapılan bir şey. Cıvık bir hamurun altına asma yaprağı döşüyorsunuz. Yoğurt çiçeği de koyuyorsunuz ona. Muhacirlerin asma pidesi meşhurdur. Asma yaprağı seriyorsun tavaya üzerine o cıvık hamuru döküyorsun. Tekrar üzerine asma yaprağı ama hamurun içinde taze soğan nane olacak. Ayrıla en çok yenilen şey” (KK 25). Kaynak kişiler asma pidesi için “baharda yoğurt çiçeğinin taze yeşil yaprakları”nın toplanıp kullanıldığını da ifade etmektedirler (KK 20, 25). Yörede adına “mancar böreği” denilen içine karalahana koyularak hazırlanan börek de sık sık yapılan börekler arasındadır (KK 48).

Yörede pişirilen bir diğer yemek “kaçamak”tır. Kaçamak öğütülmüş mısırdan elde edilen mısır unu, süt ve yağ ile pişirilen bir yiyecektir (KK 20, 21). Kaynak kişinin verdiği “kaçamak” tarifi şöyledir: “Kaçamak mısır unundan yaparlar. Pişirirler sütle, ekseriya sütle pişirirler. Tam böyle kıvama geldi mi kaşık kaşık alır tepsiye dizerler. Pekmez üzerine. Elma pekmezi üzüm pekmezi yaparlar. Pekmez tavaında kaynatırlar” (KK 53). Başka bir kaynak kişi kaçamak yemeği hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Durumu iyi olanlar mısır unuyla yapar bu işi. Durumu iyi olmayanlar normal unla. Bu yemeğe papa diyenler var, kaçamak diyenler var, bizim o tarafta (Kars) papa derler. Ortaya pekmezli yağ da konabiliyor. Sade pekmez de konabiliyor” (KK 55). Kaynak kişilerin “papara” olarak adlandırdıkları bir başka yemek ise kuru ekmeklerin süt ile ıslatılmasıyla hazırlanmaktadır (KK 24). “Hodan” yörede sık sık yemeği yapılan bir bitkidir. Kaynak kişiler hodan tarifini “Haşlayıp kavurup soğanla yumurta ile” hazırlandığını ve yörede çok yapıldığını ifade etmektedir (KK 21).

5.2.4. Polonezköy’de Yapılan Yöresel Yemekler

Polonezköy’deki yöresel yemekler arasında kurutulmuş etler, sebze ve meyvelerle yapılan yiyecekler önemlidir. Genellikle et ve sebze sularının kullanıldığı çorbalar, av yemekleri, lahana yemekleri Polonezköy mutfağında görülen

yemeklerdir. Sucuk, jambon, pastırma, tütsülenmiş sucuk gibi et ürünleri kurutulup mutfağa asılmakta ekmek ve tereyağıyla tüketilmekte yemeklerin içerisine konulmaktadır. Polonya kültürüne ait bir mantı çeşidi olan “pierogi” suda haşlanarak veya yağda kızartılarak üzerine kavrulmuş taze soğanla servis edilmektedir. Kaynak kişi bu mantının yapımında kendilerinin toplayıp kurutmuş oldukları mantarların da kullanıldığını belirtmektedir (KK 135).

şekil 116 Polonya Mantısı (Pierogi)

Ayrıca kaynak kişi Polonezköy’de pişirilen tatlıların genellikle “sağlıklı” ve “hafif” tatlılar olduğunu ifade ederken birkaç tarifi şöyle aktarmaktadır: “Annemin yaptığı tatlı tariflerinden bir sürü var beş ayına da yapıyorduk yememiz için. Onlar sağlıklı tatlılar. Çünkü elma rendesine alıp biraz yumurta ve onunla yaparsınız sağlıklı oluyor. Fırına elma koyuyoruz çok güzel oluyor. Bal ve cevizle” şeklinde anlattığı tatlının tarifini şöyle aktarmaktadır: “Elmanın iini temizliyorsunuz. İçine bal, ceviz, kuru üzüm koyup fırına veriyorsunuz biraz suyla. Ama patlamayan elma olacak sonra patlarsa her şey dağılır. Bunlar çok sağlıklı şeyler. Bir de başka elmalı tatlı tarifi var. Bir kat hamur bir kat elma püresi oluyor zerine. O da hafif. Aslında her tatlı çok tatlı değil yani Polonya tatlılarında. Burada ayva ve balkabağı çok yeniyor değil mi? ama Polonya’da elma çok biliniyor”, “Akasya çiçeğinden halam tatlı yapardı. Çiçeklerden tatlı yapma olayı vardı” (KK 135).

Kaynak kişi Polonezköy mutfağında yemeklerde “domuz yağı”nın kullanıldığı gibi ekmeğe sürülüp üzerine salatalık turşusu konarak yendiğini de ifade ederken Polonya’daki domuz yağı yapımını şöyle aktarmaktadır: Onu Polonya’da yaparken

parça parça et gibi oluyor eritiyorlar. İçinde de soğanı birazcık pişiriyorlar biraz tuzla. Tereyağı gibi oluyor. Onu ekmeye sürüyorsunuz ve üzerine salatalık turşusu koyuyorsunuz” (KK 135).

Polonya mutfağında kullanılan baharatların Polonezköyde de kullanıldığını “Mesela bir et pişirdiğinizde, domuz pişirdiğinizde veya başka bir et yaptığınızda defneyaprağı, yenibahar koyuyorsunuz” şeklinde ifade etmektedir (KK 135).

Yörede sıklıkla yemeği yapılan “hodan” bitkisi Polonezköy’de “vopuha” adıyla bilinmektedir. Kaynak kişinin “bu tip yeşillikler yediğinizde onlar hem kanserojen hem de bağırsak çalıştırıyor. Bir de kolesterol şeker öyle şeylere yol açmıyor. Hamur işleri un tuz şeker bunların hepsi artırıyor” şeklindeki ifadesi bu bitkinin Polonezköy mutfağında da kullanılıyor olduğunu göstermektedir (KK 135).

İhlamur, defne çiçeği ve kurutulmuş meyveler çay yapımında kullanılmaktadır. Ham yeşil cevizle yapılan likör tarifi ise şöyledir: “Cevizi olmamışken likör yapardık o da mide için iyi. Olmamış cevizi sütlüken alıyordu babam taş vuruyordu üstüne ondan sonra üstüne şeker koyuyordu bekliyordu şişede. Şeker eriyince ispirto koyuyordu içine ceviz likörü yapıyordu. Bu benim söylediğim reçete 1842’den kalma. Vişne likörü de yapıyorlardı abla en iyi ne zaman kullanıyorlardı asıl o zaman. İçinde kurt çıkmış çıkmamış babam aldırmiyordu bu kadar. Doğal olduğu için biz bugün böyle bir şey görsek tiksiniyoruz” (KK 135).

5.3. Kış Hazırlıkları

Beykoz’un köylerinde kış hazırlıkları yaz aylarından itibaren başlamaktadır. Bu hazırlıklar kapsamında kurutma, dondurma, salamura ve konserve yapma gibi yöntemlerle yiyecekler kış için muhafaza edilmektedir. Köylerde kış için hazırlananlar “tarhana, yufka, kuskus, makarna, kesme, salça, domates sosu, menemen, turşu, reçel, sebze meyve ve bakliyat kurusu, komposto” gibi yiyeceklerdir (KK 1, 2, 3, 10, 24, 26, 33, 34, 109, 124).

Kış için hazırlanan hamur işleri genellikle “makarna, kuskus, kesme, kuru yufka” adı verilen yiyeceklerdir. Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi bu hazırlıkları “O zamanlar kesme makarna vardı. Annem hamuru açar yufka yapar

yufkaları üst üste koyar onları keser kesme makarna, erişte yapar. Ona sarımsaklı yoğurt yapıp yemeyi çok severdik” şeklinde ifade etmektedir (KK 53).

Köylerde kış için yapılan bir diğer hazırlık “tarhana”dır. Köylerde hala yapılmaya devam edildiği belirtilen tarhana kış hazırlıkları içinde “en başta” yapılması gereken yiyecek olarak ifade edilmektedir (KK 53). Tarhana hem bir çorba hem de bir yemek şeklinde tüketilmektedir. Bir kaynak kişi bu durumu şöyle dile getirmektedir: “O zaman yoktu ki nereden öyle çarşıya ekmek gelecek de beyaz ekmek falan yok. Ev ekmeği fırınlara koyuluyordu. Fırın yapılıyordu odun kızıştırıyorduk. Tepsilerle kadınlar ekmekleri yoğuruyorlardı on tepsi birden pişiyordu çıkarıyordu. Dilim dilim bir hafta gidiyordu. Bayatlıyordu ama yoğurt var doğruyorlardı, tarhana yapılıyordu papara gibi biraz peynir tepsiye koy çalakaşık pata küte beş dakikada biterdi. Yavaşı yiyen aç kalırdı” (KK 24).

Bahçelerde yetiştirilen sebze ve meyvelerin derin dondurucu ve buzdolabının bulunmadığı vakitlerde “kurutma”, “konserve”, “turşu kurma” gibi yöntemlerle saklandığı kaynak kişilerce şöyle ifade edilmektedir: “Kuru fasulye taze fasulye buzdolabı falan yok o zaman. Patlıcanı sapıyla bağlardı ara ara gererlerdi ipe asarlardı. O patlıcanı kışın alır ısıtır yerdik. Fasulyeleri sap yerlerinden dizer ipe fasulye kurutur taze fasulye. Bamya kurutur. Kışın bunları yerdik. Hemen koş bakkala yoktu. Bakkaldan aldığımız bir gaz, zeytinyağı şeker bunları alırdık bakkaldan. Yok çorbalık al bunu al yoktu öyle bir şey” (KK 53). “Burada fasulye ektikleri zaman domates turşusu kurarlar. Salata kurarlar” (KK 33). “Her şeyi yapardık. Konserve, turşu, reçel. Artık eksisi gibi yapmıyoruz” (KK 24). Hemen her şeyin turşusu yapılıyor. Kazayaklarını dipfrize atıyorlar toplayıp kavurup. Kazayak baharda çıkıyor. Ama şöyle bazıları topluyor dipfrize atıyor bazıları atmıyor, taze seviyor. Mevsiminde yapılıyor daha çok. Onun özelliği mevsiminde kokusu falan çünkü” (KK 1). Ayrıca kaynak kişiler günümüzde meyve ve sebzelerin “kurutarak” saklanamadığından yakınmakta bu durumu şu şekilde açıklamaktadırlar: “Eskiden kuruyormuş şimdi çürüyor. Her şey eskiden doğaldı. Çamur evler tahtadan ahşaptan. İçeri nem almıyor. Şimdiki betonlar bizim evlerin dışları bile paramparça patlıyor” (KK 54, 55). “Eskiden pastırma yaparlarmış mesela, ama buraya geldiklerinde burada yapmışlar olmamış. Havadan, nemden. Daha birçok şey yaparlarmış, yer değişince onlar da değişmiş” (KK 26).

Balıkçı köylerinde kış hazırlığı için özellikle “lakerda” yapıldığı görülmektedir. Kaynak kişilerin verdiği lakerda tarifi şöyledir: “Lakerda çok var burada. O çok da güzel

yapılır burada. Mesela Kavak'ta da balık pastırması. Lakerda palamut ya da torikten yapılır. Palamutun gövde kısmı kullanılır boyun kısmıyla kuyruk kısmı kullanılmaz. Löp olan kısmı yani. Torikte ise halkası kullanılır yine gövde bölümünü halka halka. Kaya tuzu ile yapılır, hiç pişirilmez su konmaz. Bir kat balık bir kat kaya tuzu bir kat balık bir kat kaya tuzu üst üste. En üst kata, bunlar ipuçları herkes yapmaz ama biz öyle yapıyoruz, peçete sereriz en üste. Şimdi zaten bir yağ salgılıyor tuzla birleşince böyle bir tuhaf kremamsı bir yağ oluyor o yağı alsın diye en üste koyuyoruz. Üç ay falan oldu mu mükemmel bir zaten rakı mezesidir. Ama burada ramazanlarda falan evlerde müthiş. Harikulade. Tuzdan çıkarıyorsunuz, silkeliyorsunuz, suya bırakıyorsunuz. Su onun içindeki fazla tuzu atıyor. Suyu birkaç kez değiştiriyorsunuz. Yani yapmadan en az yedi sekiz saat önce suda bekleyecek. Çünkü o çok ağır tuzlu yiyemezsiniz. O fazla tuzunu bıraktıktan sonra harikulade bir lezzet. Onu kuşbaşı doğrayacaksınız sızma zeytinyağı ve limonla yiyeceksiniz. Balık pastırması o da palamuttan. Mükemmel bir şey oluyor. İşte balık kurutuyorlar mesela biz de asıyoruz. Kurumuş balık çiroz tarzı. Şu anda yok. Ama zamanında kardeşim asıyor kuru balık oluyor. Kuru et gibi kuru balık yapıyorlar. Salamura balık aynı bu benim anlattığım lakerdanın sulusunu yapıyorlar tuzlu suyun içine" (KK 1). "Tuzlu lakerda. Torik ve palamuttan olur. Onu açıyoruz, derisini soyuyoruz, dilim dilim kesiyoruz. Üzerine zeytinyağı, limon otur ye" (KK 109,111).

Anadolufeneri'nde bulunan kaynak kişi köy halkı balıkçılıkla uğraştığından herkesin evinde geniş dipfrizlerin bulunduğunu, dolayısıyla kış için hazırlanan yiyeceklerin de genellikle "dondurularak" muhafaza edildiğini belirtmektedir. Kaynak kişi bunun yanında fasulyenin çok ekilmesinden dolayı "fasulye turşusu"nun çok kurulduğunu da ifade etmektedir (KK 1).

Köylerde kış için yapılan hazırlıklardan biri de "bulgur ve mısır çekme"dir. Köy halkı kış döneminde kullanılmak üzere hasattan sonra elde edilen mahsülleri dibek taşlarından geçirerek "un, bulgur, yarma" gibi yiyecekler üretmektedirler. Bir kaynak kişi köyde gerçekleştirilen bu kış hazırlığını şu cümlelerle ifade etmektedir: "Şu iki çınarın arasında dibek taşı vardı mermer. Aynı hamamların kurnaları var ya onun gibi büyük. Oradan buraya gelirlerdi. Toplanırdı köylü. Ocaklar vardı. İki üç tane ocak vardı. Kazanlar vardı. Burada buğdayı kaynatırlar, yayarlar yaygıları kuruturlardı. Ondan sonra gece sabaha kadar bulgur çekerlerdi evlerde. Taşları vardı değirmen taşı. Elle çevirirlerdi bulgur çekerlerdi sabahlara kadar. Koca Ahmet vardı ya onun bir kardeşi vardı burada o kırdı dibek taşını. Tabağımızı alırdık biraz şeker ondan sonra

buğday yemeye. Biraz da şeker ekerdik üzerine yedik. Kimisi tuzla yedi kimisi şeker ekerdi” (KK 53).

Polonezköyde kış için genellikle sebze ve meyve kurutulmaktadır. Özellikle mantarlar büyük fırınlarda kurutularak çeşitli yiyeceklerde “aroma verici” olarak kullanılmaktadır. Kurutulmuş meyvelerin ise komposto ve çay yapımında kullanıldığı kaynak kişinin ifadeleri arasındadır (KK 124).

ALTINCI BÖLÜM

HALK MİMARİSİ HALK SANATLARI HALK EKONOMİSİ

6.1. Halk Mimarisi

Halkın geleneğe bağlı olarak öğrendiklerini ihtiyaçları, estetik zevkleri doğrultusunda inşa ettiği yapılara ve bu yapıları inşa ediş yol ve yöntemlerin hepsine halk mimarisi adı verilmektedir. “Halk mimarisi, halkın kendisi için oluşturduğu nesnel yaşam çevresidir. Buna göre meskene yardımcı yapılarla (ambar, samanlık, ahır, kiler, tandır evi, serender vb.) köyün ortak kullanım alanları (köy odası, kahve, değirmen, çeşme, yol, köprü, tekke, türbe, mezarlık vb.) halk mimarisi içerisinde incelenmektedir”.¹⁰⁸ Yörede temel mimari yapılar evlerdir. Geleneksek mimarinin görüldüğü evlerin avluları içinde ahır, kiler, garaj gibi yapıların da bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra köylerde halkın istifadesine sunulmuş okul, camii, mescit, kahvehane, değirmen gibi toplumsal yapılar da bulunmaktadır.

6.1.1. Evler

Evler insanın yaşayış biçimini, hayatı algılayışını, duygu ve düşünce dünyasını, kültürel değerlerini maddi ve manevi açıdan etkileyen sosyo-kültürel ve psikolojik ortamlardır.

Yörede köy dokusunu oluşturan evler genellikle kâgir ve ahşap karkas sistem kullanılarak inşa edilmiştir. Evlerde farklı yapı malzemelerinin kullanıldığı görülmektedir. Yöredeki evlerin tuğla yığma, taş yığma, ahşap çatkı tuğla dolgu, ahşap çatkı taş dolgu, ahşap çatkı kerpiç dolgu gibi tekniklerle inşa edildiği, dolgu malzemesi olarak kullanılan malzemelerin bazı evlerde sıvanmış bazılarında ise çatkılarının açık bir halde bırakılmış olduğu gözlemlenmiştir. Bazı yapılarda zemin katlar taş, kerpiç ve tuğla yığma iken üst katlarda taş, kerpiç ve tuğla dolgulu ahşap çatkı tekniğinin uygulandığı görülmektedir.

Yöredeki evlerin inşasında kullanılan yapı malzemeleri farklılık göstermesine rağmen köylerde farklı malzemelerle aynı tekniğin uygulandığı görülen pek çok ev bulunmaktadır.

¹⁰⁸ <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80990/halk-mimarisi.html> (28.10.2019)

Şekil 117 Mahmutşevketpaşa’da Taş Temel Üzerine Tuğla Dolgulu Ahşap Çatki Tekniği ile İnşa Edilmiş Bir Ev

Tarihi dokuyu oluşturan yapıların çoğu geleneksel tekniklerle inşa edilmiştir. Geleneksel yapı teknikleri ile inşa edilmiş kâgir ve ahşap evler genellikle “taş temel”, “betonarme temel” veya “kerpiç temel” üzerine oturtulmuştur.

Yörede kaynak kişiler tarafından geçmişte kullanıldığı ifade edilen ve “sazlı ev” (KK 2, 3) olarak adlandırılan yapıların çatı malzemesinde “saz” kullanıldığı belirtilmektedir. Eski zamanlarda evlerin duvarlarında uygulandığı ifade edilen bir başka teknik ise “dal örgü” tekniğidir. İnce dalların ahşapların arasına geçirilmesi suretiyle uygulanan bu teknik duvardaki boşlukları kapatmak amacıyla kullanılmaktadır. Günümüzde bu tekniğin uygulandığı evlerin artık bulunmaması sebebiyle derleme esnasında bu tip yapıların varlığına rastlanmamıştır. Polonezköy’de bulunan bir kaynak kişi bu muhitteki ilk evlerin “dal örgü tekniği” ile yapılmış olduğunu derleme esnasında bizlerle paylaştığı şu fotoğrafla ifade etmiştir (KK 135):

Şekil 118 Polonezköy’de Dal Örgü Tekniğinin Kullanıldığı Bir Yapı

Genellikle kerpiç evlerin sıvasında çamur ve saman karışımı ile oluşturulan bir malzeme kullanılmaktadır. Derleme esnasında Bozhane köyünde ahşap çatıklı bir evin dış cephesinde çamur sıvasının kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Şekil 42 Bozhane Köyünde Çamur Sıvalı Bir Ev

Günümüzde betonarme yapıların yaygınlaşması geleneksel ev mimarisinin önüne geçse de derleme sırasında bazı köylerde bulunan ve geleneksel tekniklerle inşa edilmiş evlerin aslına uygun olarak restore edilmiş olduğu da tespit edilmiştir.

Derleme yapılan bölgenin “Doğal ve Tarihi Sit Alanı” olması sebebiyle yörede Boğaziçi sınırları dâhilinde bulunan köylerde imar izni bulunmamaktadır. Köylerdeki bazı eski yapılar Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınmıştır, bazı yapılar üzerinde ise tadilat yapılmasına dahi izin verilmemektedir.

Şekil 119 Bozhane Köyünde Koruma Altına Alınmış Bir Ev

Aşağıda derleme yapılan köylerde farklı tekniklerle inşa edilmiş evlere örnek teşkil eden birer görsel veriyoruz.

Şekil 120 Paşamandıra’da Tuğla Dolgulu Ahşap Çatki Tekniği Kullanılmış Bir Ev

Şekil 121 Akbaba Köyünde Cumbalı Ahşap Kaplamalı Bir Ev

Şekil 122 Anadolukavağı’nda Aslına Uygun Olarak Restore Edilmiş Bir Ev

Şekil 123 Dereceki Köyünde Tamamen Tuğla Yığma Tekniğinin Kullanıldığı Eski Bir Ev

Şekil 124 Kılıçlı'da Aslına Uygun Olarak Restore Edilen Bir Ev

Şekil 125 Mübadele Dönemi Öncesinden Kalma Hala Kullanılmakta Olan Bir Rum Evi

Şekil 126 Öğümce Köyünde Ahşap Kaplama Eski Bir Ev

Şekil 127 Paşamandıra Köyünde Taş Duvar Üzerine İnşa Edilmiş Kerpiç Ev

6.1.2. Dinî Yapılar

“Dini yapılar geleneksel yaşamın önemli kamu yapılarındandır. Yapı ve çevresi insanların bir araya gelip ibadetlerinin yapmanın yanı sıra sosyalleştikleri yerdir” (Özen, 2017: 232). Yörede bütün köylerde camii bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kurucuları Ortodoks Katolik inancına mensup olan Polonezköy’de bir de kilise bulunmaktadır.

6.1.2.1. Camiler

Geleneksel camii yapıları basit dikdörtgen planlı olup bu yapılarda taş, kerpiç ya da ahşap malzemelerin kullanıldığı görülmektedir (Özen, 2007). Derleme yapılan bölgede genellikle betonarme, ahşap ve taş yapıli camiilerin varlığı tespit edilmiştir. Günümüzde bazı eski yapıli küçük camiilerin yıkılıp yerine betonarme ve daha büyük camiilerin inşa edildiği gözlemlenmektedir. Bunlara Alibahadır, Cumhuriyetköy, İshaklı, Paşamandıra köy camileri örnek olarak gösterilebilir. Bunların dışında derleme sahasında tarihi nitelik taşıyan bazı camiler de mevcut olup bunlardan bir kısmına aşağıda yer verilecektir.

Akbaba Köyü Canfeda Hatun Camii

Akbaba köyünde bulunan Canfeda Hatun Camii “Kethüda Kadın Camii” adıyla da bilinmektedir (Koçu, 1963: 3370). Ahşap yapıli bu camiinin III. Murad’ın annesi Nurbânû Sultan’ın cariyelerinden olan Canfeda Hatun tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Camiinin inşa edilişi şu an bu camiinin imamı olan kaynak kişi tarafından şöyle aktarılmaktadır: “Şimdi rahmetli olunca Akbaba Sultan, tabii saraydan da bunu tanıdıkları için zaman zaman geliyorlarmış ziyaretine. Padişah diyelim hediyeler gönderiyor falan. Millet de bunu bilince rahmetli olunca buraya defnediyorlar falan.

Köylü diyor ki böyle böyle, bu zat rahmetli oldu, biz onun yanına bir camii istiyoruz. O zamana kadar camii yok burada. Daha doğrusu tam yerleşim de yok. Mübarek geldikten sonra insanlar buralara yerleşmeye başlıyor. Sarayda işte kadınlardan sorumlu kethüdabaşı diye bilinen Canfeda Saliha Hatun ismindeki kadın diyor ki ben yaptırayım camiisini. Eski insanlarımız camii yaptırırken sadece kuru bir camii yaptırmazdı. Camiini ele aldığı zaman bütün müştemilatı düşünürdü. İlk önce keşif gönderiyor su var mı diye. Çünkü camiide su olması lazım. Ondan sonra bir su bulunuyor o su hala devam ediyor. Su bulunuyor. Arazi olarak köylü yer gösteriyor camiini yaptırıyor. Tabii bu camii tam bu şekil değil. Biraz da küçükmüş sonradan ilaveler olmuş. O ilaveleri göze alarak Vakıflar da yine bu halde yaptı. Ondan sonra hamam yapıyor camiye, oraya hamam yaptırıyor. Şurası baştan sona kadar o çizgide işte sübyan mektebi, imam evi, efendim müezzin evi, bir tane tekke, aş evi. Hamamı da şuraların boş olduğunu düşünün şöyle küçük küçük hücre evleri yaptırıyor. O zaman araba yok atlayıp gidesin hamamda yıkanıp gelesin. Diyelim uzak yerden geldi nerede kalacak? İşte o hücre evlerinde bekârlar bekâr insanlar orada yatsın kalsın şeklinde beş on taneye yakın hücre evi olduğunu söylemişti o dede. Aş evini bahsettik. İnsanlar o zaman aç, peygamber efendimiz hadisi şerifi de var en büyük sevaplardan birisi. Yani bütün dini hassasiyetlere uyarak böyle bir hizmette bulunulmuş. 1587 yılında bu camiinin yapımı” (KK 55). Akbaba köyünde bulunan bir başka kaynak kişi Abdüssemih Yavrutürk ise dedesinin, babasının ve kendisinin bu camiide yıllarca görev yaptığını ifade etmekte dedesinin camii ile ilgili anlatmış olduklarını şu şekilde aktarmaktadır: “Dedem imam olup geldiği zaman bu ön taraflar, direk üzerine camiymiş. Dedem Canfeda Hatun Camisi’nin parasını yemişler, diye anlatırmış. Rüzgâr vurduğu zaman halıları yukarıya kalkarmış. Kısa ahşap bir minaresi varmış. Abdülhamit’le arası gayet iyi olan dedem Abdülhakim Efendi durumu kendisine anlatmış. Abdülhamit direklerin arasına duvar ördürüp kapattırmış” (KK 56). İkinci Dünya Savaşı sırasında bu camiinin cephanelik olarak kullanıldığı da kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 53, 54).

Canfeda Hatun Camii imamının ifadeleri bu camiinin alt kısmında bir hamamın da bulunduğu yönündedir. Bu bilgiye Reşat Ekrem Koçu’nun *İstanbul Ansiklopedisi*’nde de rastlamaktayız. Koçu, Canfeda Hatun’un “hayır eseri olarak Beykoz arkasındaki Akbaba köyünde bir cami ve hamam” yaptırdığını ifade etmektedir (Koçu, 1963: 3360). Günümüzde camiinin alt kısmında bulunan hamamın

kalıntıları yer almaktadır. Kaynak kişiler burada bulunan hamamın yıkılışını “bir gayrimüslimin burada yıkanmasına izin verilmesi” rivayetine dayandırmaktadır.

Şekil 128 Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde Yer Alan Canfeda Hatun Camii'nin Eski Görünümü

Canfeda Hatun Camii imamı bu hamamın aslına uygun olarak yeniden yaptırılmak istendiğini bu istek doğrultusunda Vakıflar'a müracaat edildiğini; ancak hamamın ayakta olduğu eski dönemlere ait bir fotoğrafının bulunamamasından dolayı bu talebe karşılık verilmediğini ifade etmektedir. Camii Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılından bu yana kapsamlı bir restorasyona alınmıştır.

Şekil 129 Akbaba Köyü Canfeda Hatun Camii

Anadolufeneri Köyü Hamid-i Evvel Camii

Anadolufeneri Camii olarak da bilinen Hamid-i Evvel Camii bir kitabesi bulunmadığından kim tarafından ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemekteyse de camii duvarında bulunan mermer kitabede 1880 tarihi yer almaktadır. Ünver Oral,

Geçmişten Günümüze İlçemiz Beykoz adlı eserinde kitabın 1973 tarihli olduğu düşünülürse camiinin yüz yıl önce inşa edildiğini ifade etmektedir (Oral, 1973: 78).

Ali Soysal *Anadolu Feneri* adlı eserinde camiinin Anadolufeneri Kalesi'nin hemen yanında konumlandığından dolayı geçmişte kalede görev yapan askerlerin ibadetleri için yapıldığı bir yapı olabileceğini belirtmekte köy mezarlığındaki 1892 tarihli (h. 1310) en eski tarihli mezar taşı kitabesinde bulunan "La ilahe illallah ve Muhammed resul Allah Anadolu Fenar Kalesi Cami-i şerifi imam ve hatibi merhum ve mağfur Mehmet Şakir Efendi'nin ruhuna fatiha" şeklindeki bilgilerin de bunu doğrular nitelikte olduğunu ifade etmektedir (Soysal, 1997: 79).

Şekil 130 Anadolufeneri Hamid-i Evvel Camii

Camiinin içerisinde (h. 1351) 1932 tarihli "Bismillahirrahmanirrahim" yazılı büyük bir levha, tarihi eser olduğu kaynak kişiler tarafından ifade edilen zamanla silinmeye yüz tutmuş çerçeveli bir "Allah" lafzı bulunmaktadır. Camii tuğladan yığma olarak yeniden yapılmıştır Kaynak kişilerden Anadolufeneri köyünde bulunan Ahmet Kökkıran camiinin yapımı için dedesinin askere gitmeden öküz arabaları ile taş taşımış olduğunu ifade etmektedir (KK 31). Denizden yüksekliği 50 metre olan bu camii köyün en uç kısmında yer almaktadır. Ali Soysal'dan camiinin yapı özelliklerinden bahsederken "11x17 metre ölçüsünde, dikdörtgen şekilli, ahşap tavanlı, kubbesiz, kiremit çatılı bir yapı" olduğunu ifade etmekte ayrıca temel kısmında "kesme taş"tan yapılmış 15 metrelik tek şerefi bir minaresi bulunduğunu, camiinin içinde ahşap bir minber ve kadınlar için bir asma kat da bulunduğunu belirtmektedir. (KK 32). Camiinin "yalı" koyuna bakan seyir terası niteliğindeki balkonu boğaz manzarasını seyretme imkânı sağlamaktadır.

Anadolukavağı Midillili Ali Reis Camii

Midillili Ali Reis tarafından 1585 yılında yaptırılan bu camii dört köşe planlı, kargir, kiremit çatılı kubbesiz, tuğla minareli bir yapıdır. Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde "Arab harfleriyle Rıza lâfzı, ebced hesabıyla yapı tarihini gösterir imiş ki, karşılığı Hicrî tarih ile 1001 (1593) yılını tutar" şeklinde yer alan ifadesi camiinin yapılış tarihini vermektedir (Koçu, 1963: 700). Camiinin bânisi olan ve camiye adını veren Midillili Ali Reis'in kabri camii avlusunda bulunan mezarlıkta köşe yer almaktadır.

Şekil 131 Midillili Ali Reis Camii

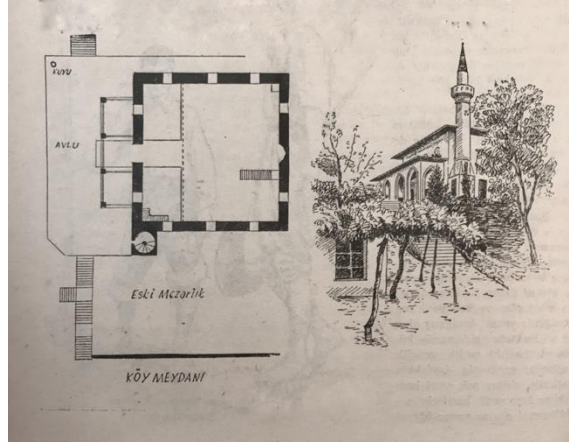
Koçu, camiinin kaydedilmeye değer bir hususiyeti bulunmadığını, son cemaat yerinin Malta taşı döşeli bir ahşap bölme içinde bulunduğunu, sokak kapısının sağ tarafında abdest almak için dört musluklu bir taş tekne bulunduğunu musluklardan birinin alındığını ifade etmektedir. 2017 yılında camiinin etrafında bulunan ve "300-400 yıllık" olduğu ifade edilen "asırlık çınar ağaçları"ndan birisinin rüzgârın şiddetiyle camiinin üzerine devrilmesi sonucu camii kullanılamaz hale gelmiştir. Camii şu an Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün restorasyon çalışması kapsamında tekrar onarılmaktadır.

Şekil 132 Camiinin Çınarın Devrilmesinden Sonraki Durumu

Bozhane Köyü Camii

Bozhane Köyü Camii köy meydanının biraz üstünde bulunan, kare planlı bir camiidir. Reşat Ekrem Koçu *İstanbul Ansiklopedisi*'nde bu camiinin eskiden "Kabasakal Camii" olarak adlandırıldığından, banisinin bilinmediğinden ve eskiden ahşap bir yapı olduğundan bahsetmekte, ayrıca camiinin köy meydanından görünüşüne ve camii planına da yer vermektedir. (Koçu, 1963: 3070).

Şekil 133 İstanbul Ansiklopedisi'nden Bozhane Köyü Camii'nin Planı ve Köy Meydanından Görünüşü

Köy meydanında merdivenle çıkılan bu camii kubbesiz, kiremit çatılı, dört köşe planlı bir yapıdır. Son cemaat yerinde köşeli dört sütun yer almaktadır. Koçu, camiinin hicrî 1327-1328 milâdi 1909-1910 yılları arasında yapılmış olduğunu fakat anahtarlarının üzerinde yeni camiinin ibadete açılış tarihi olan hicrî 1331 milâdî 1912-1913 yazdığını ifade etmekte; minaresinin ise ibadete açıldıktan kırk sene sonr 1953 yılında yapıldığını aktarmaktadır. (Koçu, 1963: 3070).

Şekil 134 Bozhane Köyü Camii

Riva Kale Camii

Riva Kale Camii'nin Riva Kalesi'nin arka tarafında bulunan köyün merkezinde yer alan camii dört köşe planlı bir yapı olup çatısı kiremit örtülü ve kubbesiz taş bir yapıdır. Kaynak kişiler Riva Kale Camii'nin 1648-1677 tarihlerinde yaptırılmış olduğunu, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde de İrva maddesi adı altında bu camiinin varlığından söz edildiğini; camiinin 1800'li yılların sonlarına kadar Kabasakal Mustafa Ağa vakfiyesi olarak adlandırılmakta olduğunu ifade etmektedir (KK 82). 19. yüzyıl tarih belgelerinde camiinin Abdülhamid-i Evvel Camii, Revancık Kale Camii isimleriyle yer aldığı kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 82, 83).

Şekil 135 Riva Kale Camii

1939-1940 yıllarında camiinin Milli Savunma Bakanlığına bağlanıp 1950 yılına kadar kışla olarak kullanıldığı; müzelerdeki kutsal emanetlerin bazılarının burada muhafaza edilmiş olduğu da aktarılmaktadır. Yörede tarihi araştırmalarda bulunan bilgisine başvurduğumuz Mehmet Akif Delipoyraz'ın verdiği bilgilere göre camiinin

çatısı ve minaresi 1950-1955 yılları arasında onarılmış ve tekrar ibadete açılmıştır. Ayrıca kaynak kişi camiinin sanat tarihi ve rölöve çalışmaları yürütülmeden restore edilmesi sonucu orjinal olarak sadece duvar taşlarının görüldüğünü ifade etmektedir (KK 82).

6.1.2.2. Kiliseler

Polonezköy Czestochova Meryem Ana Kilisesi

Polonezköyde bulunan Czestochova Meryem Ana kilisesi 1914 yılında inşa edilmiştir. Bu kilisenin yerinde daha önce bir ahşap kilise bulunduğu deprem sebebiyle yıkıldığı bir kaynak kişi tarafından ifade edilmektedir. Kilisenin geniş bir avlusu bulunmaktadır; burada çeşitli festivaller kapsamında etkinlikler düzenlenmektedir. Polonezköyde bulunan bir kaynak kişi tarafından “I. Dünya Savaşı sırasında Türk Ordusu tarafından kilisenin karargâh olarak kullanıldığı” ve “kilisenin 1918 yılında restore edilmiş olduğu” ifade edilmektedir (KK 135).

Şekil 136 Polonezköy’de Bulunan Czestochova Meryem Ana Kilisesi

Kaynak kişiler “Mahmutşevketpaşa köyünde de eskiden bir kilise bulunduğunu” bu kilisenin yurt dışından gelenler tarafından ziyaret edildiğini lakin kilisenin kullanılmaması sebebiyle zamanla tahrip olduğunu ve yakın zamanda da yerine bir oyun parkı yapıldığı ifade edilmektedir (KK 18, 20, 21).

Şekil 137 Mahmutşevketpaşa'da Yıkılan Kilisenin Yerinde Kurulan Oyun Parkı

6.1.3. Çeşme ve Kuyular

Suyun insan hayatının en temel ihtiyaç maddelerinden olduğu gerçeğinden hareketle, Türkler hâkimiyet kurdukları coğrafyalarda bu ihtiyacı karşılayacak eserler ortaya koymuşlardır. Çeşmeler “suyu aziz bilen” bir anlayışın ürünü olarak kıymet görmüş, bu anlayış kendini çeşme mimarisinde de göstermiş; çeşme ve kuyulara yalnız su ihtiyacını karşılayan yapılar gözüyle bakılmamış, estetik bir anlayış ortaya konmuştur. Suya ve suyun insana ulaştırılmasını önemseyen bu yaklaşımın neticesinde bir çeşme kültürü oluşmuştur. Özellikle hayır yapmak isteyen varlıklı kimselerin ilk tercihlerinden biri “çeşme yaptırmak” olmuştur. Derleme yapılan sahada tarihi çeşmeler ve bunların yanı sıra yörede yaşayan vatandaşlar tarafından yaptırılan birçok çeşme mevcuttur. Bu bölümde derleme sahasında tespit edilen çeşmelerden bir kısmına yer verilecektir.

Akbaba köyünde ikisi tarihi eser olmak üzere dört adet çeşme bulunduğu tespit edilmiştir. Canfeda Hatun Camii avlusunda bulunan tarihi çeşmenin Mimar Sinan tarafından yapıldığı ifade edilmektedir (KK 53). Günümüzde bu çeşmenin restorasyon halindeki camii ile beraber onarım görmekte olduğu derleme sırasında tespit edilmiştir.

Çeşme, taştan örülmüş bir duvar üzerindedir; üst kısmı ateş tuğladan örülmüş kemerli, ayna taşı sarı renge boyalıdır ve küçük bir yalağı bulunmaktadır. Bir diğer çeşme ise Osmanlı dönemi kesme taştan inşa edilmiştir ve çiçek dalı süslemeli küçük mermer kitabesinde “Bismillahirrahmanirrahim” ve “1947” tarihi yazılıdır. Lülesi yerinde duruyor olsa da çeşme kullanılmamaktadır. Köyde 1968 tarihli üzerinde Y.S.E levhasının bulunduğu kayda değer mimari özelliği bulunmayan bir çeşme daha yer almaktadır. Bu çeşme şu an kullanılmamaktadır.

Su açısından zengin olan Akbaba köyünde kaynak kişiler bir zamanlar Aqua ve Haznedar adında iki su fabrikasının da bulunduğunu şu an bu fabrikaların kapatıldığını ifade etmektedir (KK 53, 54).

Şekil 138 Akbaba Canfeda Hatun Camii Avlusunda Bulunan Tarihi Çeşme

Şekil 139 Akbaba'da Osmanlı Döneminden Kalma Bir Çeşme

Anadolufeneri köyünde bulunan tarihi çeşmenin diğer çeşmelerden farklı bir mimari yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ali Soysal *Anadolu Feneri* adlı kitabında çeşmenin “dikdörtgen, kubbeli bir yapı” olduğunu “8,5x6,5 metre ebatında haznesinin 40 ton su alabildiği”ni ve “bu haliyle yangın durumunda su deposu vazifesi görmesi”nin amaçlandığını aktarmaktadır. Çeşmenin banisinin II. Mahmud olduğu, üst kısmında bulunan II. Mahmud tuğrasının yer aldığı taşın düşüp kırılmış olduğu ifade edilmektedir. Dışı mermer kaplı çeşmenin ayna taşının üzerinde biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki ayrı kitabe bulunmaktadır. Altta bulunan 1239 tarihli kitabe çeşmenin inşa kitabesi olup kitabede şöyle yazmaktadır:

Menba-i cûd u sehâdır o sahib himem
Padişâh ü bahr ü ber adeli şah-ı zeman
Dâver-i yem mekremet cûd u vefa menbai
Hami-i külli diyâr yani ki Mahmud Han
Himmet-i ihsani nev çeşme binâ eyledi
Etti ol şahı güzün zemzem-i nâbı revan
Çeşme-i âb-ı hayât oldu gel su iç
Şükran idüp kıl dua padişaha an be an
Yapusu sıhhat-nümâ âdeme ayn-ı şifâ
Ab içün oldu binâ çeşme-i Mahmud Han
Oldu bu mısraun her biri tarihi tam
Nazmıma Aynî teşne bütün şairân
Harrerehu Mustafa el Çelebi
Sene 1239

Çeşmenin üst kısmındaki kitabe ise tamir kitabesidir. Kaynak kişiler çeşmenin suyunun Mecitdere adı verilen yerden geldiğini, tatlı bir su olduğunu ifade etmekte; de günümüzde bu çeşmenin suyu akmamaktadır. Köyde bulunan bir kaynak kişiler çeşme ile ilgili olarak “çeşmenin 450 senelik bir çeşme olduğunu, yedi senedir su gelmediğini ifade etmekte; çeşmenin suyunun kesilmesini bu yöreden geçen üçüncü köprü çalışmaları ile ilgili olduğunu düşündüklerini belirtmektedir. Çeşmenin suyunun akmamasına kaynak kişiler “Susuz kaldık. Bütün partiler geldiler söyledik tamam dediler ama hala su akmıyor. Suyumuz temiz yerden geliyordu pis olsa zaten istemeyiz. Şimdi evimize parayla su alıyoruz” ifadeleri ile tepki göstermektedirler (KK 31, 34).

Şekil 140 Anadoluferi Köyü Çeşmesi

Dolayçeşme, Ayazmaçeşme, Kumdöken sularının bulunduğu Anadoluferi Köyü su kültürü yönünden zengin bir yerleşim yeridir. Köyde birçok tarihi çeşme bulunmaktadır. İskelenin üst kısmında bulunan meydana 1785-1786 tarihli Cevriye Hatun Çeşmesi bulunmaktadır. Dört köşe planlı çeşmenin her yüzünde lüleler bulunmaktadır. Yakın zamanda restorasyon kapsamında bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Çeşmenin kitabesinde şunlar yazılıdır:

Eyleyüb hayrât ekser oldı aslından ferîd
Muhassenâtı biadede nev'-i hayr-ı müntehab
Cevriye mihr-i müeccel yerine irsal ider
Hur-i ayn olmak içündür Hasan paşa zîver

Köydeki bir diğer önemli tarihi çeşme ise Fatma Hatun Çeşmesi'dir. Bir dönem restoranlar tarafından "balıkçı tezgahı" olarak kullanılan bu çeşme restore edilerek yenilenmiştir. Çeşmenin bir haznesi ve sarnıcı da bulunmaktadır. Çeşme kitabesinde şunlar yazmaktadır:

Sâhibü'l hayrât ve'l-hasenât
Merhume ve mağfure Fatma Hatun
1137 (1724-25)

Şekil 141 Anadolu Kavayı Çeşmesi

Anadolu Kavayı Macar Tabya Caddesi üzerinde bulunan başka bir tarihi çeşme ise Ahmed Bey Çeşmesi'dir. Ayna taşı, kitabesi ve yalağı bulunan çeşme bir evin bahçe duvarında yer almaktadır. Hala suyu akan çeşmenin bânisinin Ahmed Bey olduğu kitabeden anlaşılmaktadır. Çeşmenin kitabesinde yazarlar ise şöyledir:

Ahmed-i âli-himem / Kıldı bu hayrı kerem
Ola heman muhterem / Feyz-i Ehad aşkına
Vâlid-i hayr-ittisâm / Ya'ni Muhammed-müdâm
Cenneti ede makam / Sırr-ı Samed aşkına
Yek kalem oldu revân / Böyle târih ayân
Çeşmeden âb-ı revân / İç Muhammed aşkına
1292 (1876-77)

Şekil 142 Anadolu Kavayı'ndaki Ahmed Bey Çeşmesi

Deredeki köyü Karakulak, Sirmakeş, Deli Osman, Kırklar, Beyaz Pınar, Kırazlı Dermal gibi meşhur suların bulunduğu rağbet gördüğü bir yerdir. Deredeki köyünde bu suların aktığı birçok çeşme bulunmaktadır. Bu sulardan en meşhuru Karakulak Suyu ve Sirmakeş Suyu olarak bilinmektedir. Karakulak Suyu'nun Karakulak Ahmed Ağa tarafından bulunduğu rivayet edilir. Bununla ilgili olarak kaynak kişilerin aktardıkları şu şekildedir: "Karakulak suyu meşhur olan bir su. Karakulak Suyu'nun hikayesi var. Padişah zamanından kellesi gidecek bir yaveri varmış padişahın. Kaçıyor Karakulak da kalıyor ormanda, orada eşelerken su buluyor. Padişahın yaverinin midesi de ağrıyormuş. İçiyor orada düzeliyor. Padişah da mideden hastaymış. Aynı hastalıktan. Bursa'da kalıyormuş. O sudan doldurmuş göndermiş. Padişah da düzelmiş. Ondan sonra demiş ki bu suyu bana kim gönderdi onu bana getirin. E bakıyorlar ki kellesi gidecek olan adam. Orada affediyor onu bırakıyor. Karakulak oradan kalıyor. Karakulak Ahmet Ağa diyorlar. Mezarı burada" (KK 9). Karakulak dolum tesisi içinde yer almakta olan som mermerden yapılmış çeşmenin üç beyitlik tamir kitabesi ise şöyledir:

Kara kulak suyudur çeşmesi harâb
Kıldı ihyâ eyledi yeniden pâdişeh-i deryâ cûd
Tâ ki rîzân ola mizâb-ı semâdan bârân
Rıışhasınca ede eyyâmını Hak nâ-ma'dûd
Aktı ağzım suyu târîh yazarken Pertev
Bî-misil oldu zehî çeşme-i Sultân Mahmûd
Sene 1252 (1836)

Şekil 143 Karakulak Suyu'nun Tamirinden Sonra Dualarla Açılışı

Kaynak kişilerin ifadesine göre “Gökkayalar mevkii” bu suyun menbağıdır (KK 12). Ünver Oral, *Geçmişten Günümüze İlçemiz Beykoz* adlı eserinde bu suyun “II. Sultan Abdülhamid devrinde padişahın içmesine tahsis edildiğini bir tabur asker tarafından korunduğunu” ifade etmekte “1950 yılından sonra kanalları ve havuzları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilerek yeniden hizmete açılmış” olduğunu aktarmaktadır (Oral, 2002: 86).

Şekil 144 Dereseki’de Bulunan ve Dolum Tesisi Olarak Kullanılan Tarihi Karakulak Çeşmesi

Köyde diğer önemli sular ise Sırmakeş ve Deli Osman Suyu’dur. Kaynak kişilerin ifadesine göre 1900’lü yılların başında Ahmet Mithat Efendi’ye ait olan Müezzinoğlu çiftliğinden çıkan Sırmakeş suyu “Mısır’a gönderilen, hediye edilen, saraylarda içilen bir su olmuştur. Sırmakeş suyu da en az Karakulak suyu kadar değerli ve rağbet gören bir su olmuştur (KK 150). Yörede iki çeşmesi bulunduğu tespit edilen Deli Osman Suyu’nun da tercih edilen bir su olduğu kaynak kişiler tarafından ifade edilmiş; derleme esnasında bu çeşmeden damaca şişeler ile su almaya gelenlerin olduğu gözlemlenmiştir (KK 9, 12).

Şekil 145 Dereseki Köy Merkezinde Bulunan Deli Osman Suyu Çeşmesi

Mahmutşevketpaşa köyünde köy meydanında ve ara sokaklarda köy halkının istifade ettiği birçok çeşme bulunmaktadır. Köyün ara sokaklarından birinde bulunan, üzerindeki mermer kitabede “Tarihi Halil Ağa Çeşmesi 1979 Onarılmıştır” yazılı çeşme halk arasında “Halil Ağa Suyu” olarak adlandırılmaktadır. Bu çeşmenin suyunun çeşitli böbrek rahatsızlıklarına iyi geldiği, böbreklerdeki kumu döktüğü kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 17, 18).

Şekil 146 Mahmutşevketpaşa’da Bulunan Tarihi Halil Ağa Çeşmesi

Poyrazköy’de Poyrazköy Camii’ne çıkan yokuşun solunda kalan bir başka çeşme ise tarihi Hasan Paşa Çeşmesi’dir. Kitabesinden edindiğimiz bilgiye göre çeşmenin bânisi kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa’dır. Çeşmenin kitâbesinde şunlar yer almaktadır:

Âyetiyle buyurmuş Hakk bisyârimiş su sevâbı
Anın içün bu çeşmeye akıtdım hayât-ı âbı
Ebeveynim ruhu içün gelib teşneler nûş etsün
Sanki içmiş gibi olsun cennetde kevser şarâbı
Kavak’da Kapudân Hasan Paşa cürmüm afv et yâ Rabb
Şefi’i olsun Muhammed senin izn-i kereminle
Bana rıdvânı teklif etsün açılsun cennet bâbı
Âsârim bulunsun dedim Poyraz’da eyledim inşâ
Çeşmenin taşına yazdım senesi bunda hesâbı
1198 (1783/84)

Şekil 147 Poyrazköy'de Bulunan Tarihi Çeşme

Bahsettiğimiz çeşmelerin yanı sıra Cumhuriyetköy, İshaklı, Kaynarca, Paşamandıra, Öğümce, Bozhane, Elmalı, Görele, Örnekköy, Riva gibi köylerin köy meydanlarında ve ara sokaklarında kayda değer mimari özelliği bulunmayan yakın zamanda “hayrat” olarak köy sakinleri tarafından yaptırılmış ve hala kullanılan pek çok çeşme bulunduğu gibi belediye tarafından yaptırılan üzerlerinde musluğu bulunmayan çok sayıda çeşme bulunduğu da tespitlerimiz arasındadır.

Kuyuların bir dönem su kaynaklarının borular aracılığıyla taşınamaması sebebiyle halkın su ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak oluşturulmuş oldukları bilinmektedir. Suyun çeşmeler yoluyla daha rahat ulaşılabilir hale gelmesiyle kuyular eski işlevselliğini yitirmeye başlamıştır. Eski zamanlarda yer altındaki suyun “emme basma tulumba”lar veya “kuyu”lar aracılığı ile yeryüzüne çıkışı sağlanmıştır.

Derleme yaptığımız yöre yeraltı suları açısından zengin bir muhit olması sebebiyle birçok köyde evlerin bahçesinde veya köy meydanlarında hala “kuyu”ların ve “emme basma tulumba”ların varlığı dikkate değerdir. Anadolukavağı’nda bir bahçede bulunan ve hala kullanılan kuyu etrafı ateş tuğlalarla örülmüştür. Kaynak kişiler eski zamanlardan kalma su kuyularının “şebeke suyu kesildiği zaman” köylüler tarafından alternatif olarak kullanıldığını ifade etmiştir (KK 109, 111).

Şekil 148 Anadolu Kavağında Bir Su Kuyusu

Öğümce köy meydanında bulunan su kuyusundan ise “emme basma tulumba” aracılığı ile köy halkının hala istifade ettiği gözlemlenmiştir.

Şekil 149 Öğümce Köyünde Kullanılmakta Olan Su Kuyusu

6.1.4. Fener

Anadolufeneri Kalesi'nin tam ortasında bulunan ve Anadolufeneri köyüne adını vermiş olan bu beyaz renkli deniz fenerinin yerden yüksekliği 25 denizden yüksekliği ise 75 metredir (Soysal, 1997: 31). Duvarları taştır ve aşağıdan yukarıya doğru daralan bir mimari yapısı vardır. Ali Soysal'ın “Anadolu Feneri” isimli kitabından edindiğimiz bilgilere göre fener “mercekle döner bir sistemle ve elektrikle çalışmaktadır. İki saniye ara ile iki beyaz ışık yayar ve 18 saniye karanlık kalır” (Soysal, 1997: 31). Soysal fenerin kule kısmının Fransızlara yaptırdığını ve inşa edildiği zamanın en modern tekniğine sahip olduğunu ifade etmektedir. Fenerin ilk yapılış tarihi hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmuyor olmasına rağmen Anadolufeneri ibaresinin ilk olarak 1648 tarihli Kâtip Çelebi'nin çizmiş olduğu boğaz haritasında görüldüğü yine Soysal tarafından ifade edilmektedir. Soysal, 17. yüzyıl olarak tarihlenen başka bir haritada fenerin gösterilmediğini bu sebeple fenerin yapım

tarihinin muhtemelen 1563 ile 1648 yılları arasında olduğunu aktarmaktadır (Soysal, 1997: 46).

Şekil 150 Anadolufeneri'nde Bulunan Fenerin Köy İçinden Görünüşü

Şekil 151 Anadolufeneri'nde Bulunan Deniz Fenerinin İçinden Görünüşü

6.2. Halk Sanatları

Halkın duygu, düşünce ve hayallerini kendi ihtiyaçlarına öncelik vererek gerçekleştirmek için çaba harcaması, bu çabayı birtakım malzemeler kullanarak ortaya koyması sonucunda ortaya çıkan ürünler, halk sanatları, geleneksel sanatlar, el sanatları vb. terimler çerçevesinde ifade edilmiştir. El sanatları bireyin bilgi ve becerisine dayanan çoğunlukla doğal ham maddelerin kullanıldığı, el ile ve basit araçlarla yapılan, toplum kültürünü yansıtan ve üretimi yapan bireylerin duygu, düşünce ve becerisini kattığı, üreten kişinin ihtiyacını karşılayan fazlasının ise gelir getirdiği kültürel miras ürünleridir (Ayaz, Aça, 2019: 240). Halk sanatları kültürün

gelecek kuşaklara taşınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Derleme yapılan sahada halk sanatına ilişkin “bastonculuk”, “file örme”, “cam işçiliği” ve “su kabağı süsleme” gibi faaliyetlere rastlanmıştır.

6.2.2. File Örme

Derleme yapılan köylerden Poyrazköy’de geleneksel el sanatları kapsamında değerlendirilen sanat türlerinden “file örme” yörede yaşayan kadınlar tarafından yapılmaktadır. Görüşme yaptığımız kaynak kişiler file örme esnasında kullandıkları araç gereçleri şu şekilde sıralamaktadır: “Sap tahtası, iğne, kalıp, çıta, çatma” (KK 40, 41).

Şekil 152 Poyrazköy’de File Örme İşlemi

File örme işlemini gerçekleştiren kaynak kişilerden biri yaptığı “el işi”ni şu şekilde tarif etmektedir: “Önce sap yapılıyor, sonra filesi örülüyor. File file iğnesiyle örülüyor. İğneye eskiden bir şey diyorlardı ama onu bilmiyorum. File tahtası, sap tahtası, file kalıbı, çatma” (KK 40, 41, 42). Kaynak kişi file örme işleminden önce makarada sarılı vaziyette bulunan ipin “bükük” olan kısımlarının iyice açılması için ipin kıvrımlarının açılacağı uzunlukta bir yükseklikten örme işlemi için uygulanacak olan ipin asıldığını, bu işleme “kamını çıkarmak” dendiğini aktarmıştır (KK 40). Bir diğer kaynak kişi file örme işini nasıl aldıklarını ve bu işten kazanç sağladıklarını şu şekilde anlatmaktadır: “Malzemesini bize getirirler, biz adet başı ne kadarsa ördüğümüz kadarının parasını alırız. Bize eğlence de oluyor bu. Yün ipinden de yapılır, naylon ipten de yapılır. Biz bunlarla kendi paramızı çıkarırız. Tanesini bir liradan örüyoruz. İki liraya dokuduklarımız da var. Onların kalıpları aynıdır ama ipleri farklı oluyor” (KK 41).

Poyrazköy’de file ören kadınlar günümüzde plastik poşet kullanımının önüne geçmek amacıyla oluşturulan kampanya ve organizasyonların “file” kullanımını yaygınlaştırdığını, bu durumun kendileri gibi file örerek maddi kazanç sağlayan köylü kadınlarının yararına olduğunu ifade etmişlerdir (KK 39, 40, 41, 42, 43).

Şekil 153 Poyrazköy’de File Örme İşlemi

6.2.3. Bastonculuk

Yürümeyi kolaylaştırmak için dayanak olarak kullanılan, ağaç ve metal malzemelerden yapılan bir araç olan baston, çeşitli tekniklerle işlenerek ve süslenerek sanatsal bir nitelik kazanmıştır. Tarihte silah, otorite veya iktidar sembolü olarak da kullanılmıştır.¹⁰⁹ Baston yapımında kullanılan ana malzeme ağaçtır. Genellikle tercih edilen ağaçlar kızılıçık, akça ağaç, akgürgen, ceviz, çam, gül, muşmula, çınar, kayın, fındık, meşe, kiraz, yabani elmadır. Derleme sırasında yörede bastonculuk faaliyetlerinde bulunan iki baston ustasının varlığı tespit edilmiştir. Baston ustası Mehmet Selahattin Demirman baston yapımında “özellikle kestane ağacını tercih ettiğini” ifade etmektedir. Düz olarak ormandan gelen “çubuk”lar önce büyük bir kazanda kaynatılıp pişirilmekte daha sonra “sıcak sıcak” tezgâhta bükülerek şekil verilmektedir. Şeklini alan bastonlar üzerine “motor” ile işlemler yapılarak “gomalak” adı verilen cila ile cilalanmakta ve kurutulmaya bırakılmaktadır. Kaynak kişi “eskiden senede 20 bin 15 bin çubuk işlediğini, Sri Lanka’ya İsrail’e, Kudüs’e,

¹⁰⁹ <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-131398/bastonculuk-gelenegi.html> (22.10.2019)

Şam'a, Suriye'ye Arabistan'a baston gönderdiğini şimdi ise Türkiye çapında bu işi yaptığını" ifade etmektedir (KK 8).

Şekil 154 Dereseki Köyünde Kestane Ağacından Baston Yapan Selahattin Demirman

Yöredeki baston ustalarından Erol Akarsu “devrek işi” olarak tabir edilen baston işini yapmadığını yaptığı bastonların hepsinin “özel” olduğunu dile getirirken; baston yapımında sadece “kızılcık ağacı” ve “yabani elma” ağaçlarını kullandığını belirtmektedir (KK 7). Kaynak kişi “baston yapımında “oygu ve burgu takımları”nın kullanıldığını bazen bir tane baston için üç-dört gün uğraştığını aktarmaktadır.

Bastonlarında kendine has bir üslup geliştiren Erol Akarsu yaptığı özel bastonlara farklı isimler verdiğini şöyle ifade etmektedir: “Neler neler yaptım. Notre Dame’ın kamburunu yaptım sattım. Maymun kafalılar yaptım. Hepsini sattım. Hayvan kafalılar var. Bu orman kuşu. Bu da yırtıcı kuş. Baykuş da diyebilirsin. Bunlar geçme değil. Hepsi doğal. Tek parça. Bunları yapacak adam İstanbul’da bulamazsınız. Geçenlerde bir anne geldi beyiyle bir yaratık yaptım. Bilyeyi kırıp dişlerini yaptım. Kulağı falan gözünün bir aşağıda biri yukarıda. Bu neye benziyor dedi. Adını sen koy dedim. İnsana da benziyor hayvana da benziyor her şeye benziyor. Bayıldı kadıncağız. Ta Ümraniye’den gelmiş muhtara da sormuş” (KK 7).

Kestane ağacından yapılan bastonları “tüccar bastonu” olarak adlandıran Erol Akarsu bu bastonların yapılışından da şöyle bahsetmektedir: “Tüccar bastonu, eskiden yapıyordum ben. Kestane ağacından kazanda kaynatıyorsun varillerle kıvırıyorsun ihtiyarların var ya. Onun da kalıbı var bende pirinçten. 15 bin lira verdiler vermedim o kalıbı. Ben bıraktım o işi. İlk zamanlar taksiciliği kamyonculuğu bıraktığım

zaman o işe başladım. O kalıpla bayağı ekmeğini yedim onun. İstiyorlar yok dedim kardeşim. Demirden döktürdüm ben onu. Üzerine sarı pirinç eritip üzerine akıtıyorsun. Kazandan çıkardığın zaman kestane ağacının çubuğunu büküyorsun ya böyle o teli takıyorsun tutma yeri kancalı oluyor. Bıraktım o işi. Şimdi ince işle uğraşıyorum (KK 7).

Şekil 155 Cilalandıktan Sonra Kurumaya Asılan Bastonlar

Şekil 156 Dereşeki Köyünde Yabani Erik ve Kızılçık Ağacından Baston Yapan Erol Akarsu

Baston ustası Erol Akarsu yabani elma ağacından yapılan bastonun evrelerini şöyle anlatmaktadır: “Baston yapımında kullanılan yabani elma ağacının dış kabuğu çakı yardımı ile soyulur. Bu esnada çubuğun üzerindeki budakların yara almamasına özen gösterilir. Daha sonra çubuğun çatlamaması için dış yüzeyi yakılır. Yakma işleminin ardından ıslatma uygulanır. Oygu ve burgular yardımıyla çubuğun üzerine

istenilen şekiller verilir. Son olarak ispiroto ile karıştırılmış gomalak cilasının içine çam sakızı ekleyerek elde edilen cila ile bastonlar cilalanır” (KK 7). Erol Akarsu baston yapmanın bir “beyin işi” olduğunu şöyle aktarmaktadır: “Bu beyin işi. Bununla ağız açıyorum. Isıtıyorum çalamayla su veriyorum hafif ılıkken hemen bunu büküyorum. Bak bıçak oldu görüyor musun? Çok bastoncular var abi silistiresini sen yapsana diyorlar. Bu bıçağın adı silistire. Ağacı temizliyor. Bunlar önemli. El sanatı bu. Bastondan kazandığımla bu evi yaptım” (KK 7).

Şekil 157 Kızılıcak Ağacından Yapılan Bastonlara Verilen Şekillerden Biri

6.2.4. Su Kabağı İşleme

Derleme yapılan köylerden Alibahadır’da Ferit Arslan (KK 153) isimli kaynak kişi yörede yetişen “su kabağı” ürününü gerek “işleyerek” gerekse “süsleyerek” farklı form ve şekillere sokmaktadır. Kendisinin “el işi” ürünlerine meraklı olduğunu ve bu yeteneğini bahçesinde yetiştirdiği su kabakları üzerinde geliştirdiğini belirten kaynak kişi bir noktadan sonra bu işi “estetik kaygı” güderek yaptığını, o andan itibaren bu uğraşın kendisi için hobi olmaktan çıkıp sanata dönüştüğünü ifade etmiştir (KK 153). “Her bir sukabağının bir diğerinden farklı olduğu” üzerinde düşündüğünü belirten kaynak kişi, yaptığı işlemi şu şekilde tarif etmektedir: “Her tasarımın da orijinal oluşunu göz önünde bulunduracak olursak bu süsleme sanatıyla iki orijinalliği bir araya getirmiş oluyoruz” (KK 153).

Alibahdır Riva yolu üzerinde bulunan evinin bahçesine küçük bir atölye kuran Arslan, bir su kabağının sanat eserine dönüşme sürecini şu şekilde anlatmaktadır: “Su kabağı, işleme aşamasına gelmeden önce belirli aşamalardan geçmektedir. İlk olarak tarladan “işlemeye müsait” olan su kabakları özenle toplanmakta, kabağın herhangi bir zarar görmemesine özen gösterilmektedir. Daha sonra kurumaya bırakılan kabakların içi boşaltılır ve dış yüzeyi temizlenir. Bu andan itibaren tamamen isteğe bağlı bir şekilde motifler, şekiller çizilir, kabak üzerine farklı tekniklerle işlemler yapılır. Böylece bu güzel ürünler ortaya çıkmış olur” (KK 153).

Şekil 158 Su Kabağı İşleyen Ferit Arslan'ın Evinin Bahçesine Kurduğu Atölye

İlk olarak su kabağı üzerine sadece süsleme yaparak bu işe başladığını ifade eden Arslan, daha sonra kurmuş olduğu atölye ve edindiği aletlerle oymacılık başta olmak üzere birçok teknik kullanarak su kabağından “lamba”, “gemi” ve çeşitli süs eşyaları üretmektedir.

Şekil 159 Kurumaya Bırakılan Su Kabakları

Yaptığı ürünleri ilk zamanlar evinin önüne kurduğu tezhagta satışa sunan Ferit Arslan, şimdilerde “isteğe bağlı” olarak kabak işlemekte ve ürünlerini internet üzerinden satışa sunmaktadır.

Aşağıda, Ferit Arslan'ın Alibahadır köyünde işlediği ve süslediği su kabağı örneklerinden birkaçına yer verilmiştir:

Şekil 160 Alibahadır Köyünde Su Kabağına İşlenen Atatürk Portresi

Şekil 161 Alibahadır Köyünde Yapılan Su Kabağı İşlemesine Bir Örnek

Şekil 162 Su Kabağının İşlenmesiyle Yapılan Bir Lamb

6.2.5. Cam İşçiliği¹¹⁰

Beykoz'un köylerinde varlığı tespit edilen geleneksel sanat dallarından biri de "cam sanatı"dır. Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, özellikle Paşabahçe'de kurulmuş olan cam fabrikasının etkisiyle yörede birçok "cam ustası" yetiştirdiğini, bu ustalardan bazılarının kendi anlayışlarına göre çeşitli ürünler ortaya koyduklarını aktarmışlardır (KK 53, 56, 109, 152). Beykoz'un tarihi ve kültüründe önemli bir yeri olan "cam", "cam sanatı" ve "cam ustaları" bugün için varlıklarını bir kısmı ilçe merkezinde, bir kısmı köylerde bulunan "cam sanat merkezleri" ile devam ettirmektedir. Derleme çalışmamız kapsamında olan köyler arasında Anadolukavağı'nda "Yoros Cam Sanat Merkezi", Riva'da "Riva Cam Sanat Merkezi", Polonezköy'de "Polonezköy Cam Sanat Merkezi", Zerzevatçı'da "Cam Sanat Merkezi" bulunmaktadır. Bu atölyelerin yanı sıra Öğümce köyünde "Cam Ocağı Vakfı" ve Dereseği'de cam süsleme işi yapan özel bir işletme bulunmaktadır. Bu atölyelerde "Beykoz İşi / Çeşm-i Bülbül" başta olmak üzere birçok geleneksel ürün üretilmekte, aynı zamanda bu sanatın bütün evre ve aşamaları buralarda eğitim alan kişilere de aktarılmaktadır. "Beykoz İşi" ve "Çeşm-i Bülbül" adlarıyla bilinen Beykoz'a has cam ürünlerini ele almadan evvel camın tanımına ve tarihsel süreçteki gelişimine kısaca değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

¹¹⁰ Bu bölüm ile ilgili paylaşılan bilgilerin büyük bir bölümü 2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Geleneksel El Sanatları Ustası unvanını kazanan ve hâlihazırda "Polonezköy Cam Sanat Merkezi"nde eğitim vermekte olan Sertaç Bayraktar'dan(KK 152) derlenmiştir.

“Soda veya potas katılmış silisli kumun ateşte eritilmesiyle yapılan sert, saydam ve çabuk kırılır cisim”¹¹¹ şeklinde tanımlanan camın bulunuşu, insanoğlunun 15.000 yıl önce ilk killi toprağı pişirmesiyle başlayan ve bugün “ateşli sanatlar” dediğimiz sanat türünün kapsamına giren seramiğin gelişmesine bağlıdır. Bazı kaynaklar çeşitli arkeolojik kazılardan hareketle camın ilk olarak Anadolu’da bulunmuş olabileceğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra “Mısır” ve “Mezopotamya” da camın keşfedildiği söylenen yerler arasındadır (Çizgen, 2010: 12). İlk keşfedildiği dönemden günümüze kadar olan süreçte insanlığın gelişimiyle cam’ın gelişimi büyük ölçüde paralellik göstermiştir. Eski tarihlerde “altın”, “gümüş” gibi kıymetli madenlerle birlikte anılan cam, birçok kültür tarafından kullanılmış ve işlenmiştir. Daha çok yakın tarihteki varlığı bilinen Osmanlı camcılığının kökenleri Selçuklulara kadar dayansa da asıl gelişim İstanbul’un fethiyle “Tekfur Sarayı” ve “Eğrikapı”daki cam imalathanelerinin Osmanlıya devrolunması ile gerçekleşmiştir (Çizgen, 2010).

Beykoz İşi / Çeşm-i Bülbül

İstanbul Boğazı’nın Anadolu yakasında Beykoz’da 19. Yüzyılda işleyen bir imalathanede yapılmış cam eşyaya verilen ad şeklinde tanımlanan “Beykoz İşi” ilk olarak bir Mevlevî dervişi olan Mehmet Dede adında bir zat tarafından Beykoz Paşabahçe’de kurulan bir imalathanede üretilmiştir. Memleketin dört bir yanına yayılmış olması sonucu bu mamuller üretildiği yerin adıyla anılır olmuştur (Bayramoğlu, 1996: 20). Türklerin cam ile olan tanışıklığı ve Çeşm-i Bülbül’ün ortaya çıkış süreci, geleneksel el sanatları ustası Sertaç Bayraktar’ın anlatımıyla şu şekildedir: “Türklerin camla olan hikâyesinde en etkin rol oynayan unsurlardan biri “nazar boncuğu”dur. Türkler, şaman inancının etkili olduğu dönemlerde nereden geldiğini bilemediği kötülöklere “nazar” demiş ve bu nazarı engellediğine inanılan “nazar boncuğu”na olağanüstü bir ilgi alaka göstermiştir. Osmanlı döneminde ise bu topraklardaki camın seyrini etkileyen en önemli olay III. Selim’in bir Mevlevî dervişi olan Mehmet Dede’yi İtalya’ya Murano’ya göndermesidir. Mehmet Dede İtalya’dan döndükten sonra Beykoz Paşabahçe’de bir cam atölyesi kurar ve öğrendiği teknik ve yöntemleri geliştirerek birçok eser verir. Bugün “Beykoz İşi” olarak adlandırdığımız motifler de Mehmet Dede’nin ilk örneklerini o zamanlarda ortaya koyduğu ürünlerdir. Mehmet Dede Mevlevî olması münasebetiyle kendi tabiriyle “cama semah döndürmüştür” ve böylece “Beykoz İşi” olarak bilinen ürün “Çeşm-i Bülbül” ortaya

¹¹¹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=cam> (30.09.2019)

çıkılmıştır. Kullanılan renkler dikkat çekici; lacivert ve beyaz. Bunlar Gök Tanrı ile Su Tanrı'nın renkleri. Biz bazı totemlerimizde Gök Tanrı'yı lacivert, Su Tanrı'yı da beyaz ile özdeşleştiriyoruz. Su hep beyazdır, saflık, temizlik anlamında. Bizim dini açıdan camla tanışmamız da Çeşm-i Bülbül ile olmuştur. Yani her geleneksel sanat dalında olduğu gibi, burada da “meseleyi dini bir temele dayandırma” söz konusudur. Zaten Osmanlı'da bütün geleneksel sanatlar muhakkak bir dergâh ile bağlantılı ilerlemiştir. Bu bakımdan, biz camcılar Mevlevi'yizdir. Çünkü Pîrimiz Mehmet Dede bir Mevlevî'dir. O yüzden bizde çilehaneler var, ateşle eğitim var, sabır var, şükür var gibi gibi... Mevlevîlikte var olan kavramların büyük bir bölümünün “cam sanatı”nda da yeri vardır. Çünkü bu işin Pîr'i bir Mevlevî'dir” (KK 152).

Şekil 163 Çeşm-i Bülbül Olarak Adlandırılan Teknikle Oluşturulan Ürünler

Geleneksel el sanatları ustası olan Sertaç Bayraktar, cam işinin bir geleneğinin olduğunu, bu sanatı devam ettirmek isteyen kimselerin geleneğe uygun hareket etmesi gerektiğini, kendisinin eğitim sürecindeki kursiyerlere bu anlayışla yaklaştığını şu şekilde ifade etmektedir: “Biri rastgele ben camı aldım işliyorum diyemez. Der de, derse Çin mallarıyla yarışmaya çalışan kapitalistler gibi olur. Senin bir bakış açının olması gerekir, bir felsefen olması gerekir. Yaptığın işin bir geleneği olması gerekir. Aksi halde bir anlamı olmaz. Bu toprağa ait bir şey yapmış olmazsın. Zincirin halkasını devam ettirmezsen o aileden olmuş olmazsın. Misal, Dünya’da çok kaliteli ustalar var, biz gidiyoruz onlardan eğitim alıyoruz. İtalyan biri var, Dünya’nın en iyi kadın ve erkek vücudunu yapan adam. Ben ondan eğitim aldım, geldim, Türkiye’deki ilk içi dolu cam laleyi yaptım. Çıplak insan silueti yapmadım. Oradan aldığımız tekniği kendi

değerlerimize uyarlamak durumundayız. Yoksa ben çıplak insan vücudu yapmayı biliyorum ama bunun bu topraklara bir artısı yok, geleneğime de artısı yok, bu işi öğrettiğimiz genç kuşaklara da artısı yok. Gelecek nesillere bu işi aktarma kaygım olmasa bu işi yapmamın da bir anlamı yok. Hem bu işi pîri dediğimiz Mehmet Dede ne yapmış? İtalya'ya gitmiş ama döndüğünde bir İtalyan ürünü koymamış ortaya. Biz de öyle olmalıyız. Bizim bize has yanlarımız var, bizi biz yapan değerlerimiz var. Mesela biz buraya gelen gençleri öyle birden “cam sanat ustası” yapmıyoruz. Süreç içerisinde öğreniyor onu. Ama ne oluyor, sabrı öğretiyorum ben sana, şükrü öğretiyorum ben sana. Bir eğitim süreci bu. Buraya ilk defa gelen bir öğrencinin ilk üç gün diline bakarım. Denerim, bakarım dilinde kibir, sivrilik varsa zaten yolu ayırıyorum. Devam edenlerle eğitim süreci başlıyor. Orada da kişinin sabrına bakıyoruz, çilehane faslı başlıyor. Sabırsızsa bir kimse, anlatıyoruz. Anlamayacağına kanaat getirdiysek yolu yine ayırıyoruz. Mevlevî tekkesine gittiğinde eğer ayakkabılar ters çevrilirse bu “git” demektir. Bir anlamda ayakkabılarını ters çeviriyoruz” (KK 152).

Şekil 164 Cam Ocağı Vakfı'nda Sergilenen Bir Çeşm-i Bülbul Örneği

Beykoz Öğümce köyünde bulunan Cam Ocağı Vakfı'nda yer alan bir bilgilendirme levhasında Çeşm-i Bülbul şu şekilde tarif edilmektedir: “Çeşm-i Bülbul’ün kelime anlamı “bülbul gözü”dür. Bu tür cam objeler, ışık altında çevrilerek, göze yaklaştırılıp uzaklaştırıldığında bülbul gözü gibi hareler olduğundan bu tip eserlere “Çeşm-i Bülbul” denilmektedir. Üretimi esasen “sarma tekniği”ne dayalıdır.

Özel bir kalıp içine önceden dikkatlice üretilmiş olan renkli cam çubuklar düşey biçimde yerleştirilir. Potadan üfleme çubuğu yardımıyla cam kabın içine, düşey cam çubukların ortasına üflenir. Soğuk cam çubuklar, üflenene sıcak cama yapışır. Kalıptan çıkarılan bu cam kitle biraz ısıtılarak, çubukların üflenene camla bütünleşmesi sağlanır. Sonra bu parçanın üzerine tekrar cam tabakası sarılır. Ustanın üfleme çubuğunu belirli bir hızla aynı yöne çevirmesiyle çubukların cam gövde içinde burkulması sağlanır. İyi üretilmiş bir Çeşm-i Bülbül’de, cam çubukların kalınlığı eşit ve burkulmanın birbirine paralel olduğu görülür. Ayrıca parçanın hafif olması sarma işleminde kullanılan cam tabakanın inceliğinin göstergesidir ki bu da cam ustasının becerisini gösterir.”

Şekil 165 Cam İşleme Esnasında Kullanılan Araçlar

Yukarıdaki görselde cam işleme esnasında kullanılan araç gereçler yer almaktadır. Bu aletlerin isimleri sol baştan itibaren sırasıyla “makas, sap makası, ağız kesme maşası, ağız açma maşası, cımbız, maşa, bala, şiş, kalıp” şeklindedir.

Beykoz’un köylerinde var olan “cam sanat merkezleri” Beykoz İşi / Çeşm-i Bülbül gibi geleneksel cam ürünlerinin yanı sıra “nazar boncuğu” başta olmak üzere çeşitli şekil ve biçimlerde nazarlıklar, hediyelik kolyeler, bireysel tasarım ürünü cam işleri üretilmektedir. Dereseği’de bulunan cam süsleme atölyesinde el işi olarak cam ve bardak süslemesi yapılmakta, atölyede yöreden insanlar çalışmaktadır.

Şekil 166 Dereşeki Köyünde Bulunan Cam Atölyesinde Cam ve Bardak Süsleme

Dereşeki’de bulunan atölyede gördüğümüz kaynak kişi bu atölyelerde “geleneksel motifler”in “modern teknikler” ile harmanlandığını ve ortaya yeni ürünler çıktığını belirtmektedir (KK 151). Bu örneklerden biri de “klasik ebru sanatı”nın cam işine uyarlanmasıdır. Bu teknikle geleneksel çizgileri olan yeni eserler verilmektedir.

Şekil 167 Ebru Sanatının Cam Üzerine Uyarlanması Yoluyla Elde Edilen Ürünler

Türkiye’de, özellikle İstanbul’da camcılığın Beykoz ile özdeşleşmiş olduğunu dile getiren kaynak kişi, bunda en etkili unsurun “Betkoz İş”i olarak bilinen ürünler olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Beykoz İş ürünler o denli beğenilmiş ki, bir yerden sonra Beykoz’la anılır olmuş. Bu sebeple Beykoz İş denmiş yapılan ürünlere. Beykoz İş’ini diğerlerinden ayıran en temel şey tamamen elle yapılıyor olmasıdır. Fırça kullanılarak yapılır. Tamamen el tezyinatı ile yapılıyor olmasıdır. Bugün artık

Beykoz işi diye bir sanat vardır” (KK 151). Kaynak kişi sergiledikleri ürünlerin her biri için farklı teknik ve metotların uygulandığını, ürünün üretim aşamasında cam ustasının estetik algısına, bireysel anlayışına göre farklılıklar gösterdiğini, bu sebeple el üretimi olan her bir cam ürününün bir sanat eseri olduğunu ifade etmiş, bu süreçte “oyma”, “işleme”, “kumlama”, “aşındırma” gibi tekniklerin kullanıldığını belirtmiştir (KK 151).

Polonezköy’de bulunan Cam Sanat Merkezi’nde eğitim veren Sertaç Bayraktar, nazar boncuğu veya nazarlık yapımının cam işinde ana kalemlerden biri olmaya devam ettiğini şu şekilde ifade etmektedir: “Bu toplumun yüzde seksen üçü nazar boncuğuna inanıyor. Bakın beğeniyor demiyorum, inanıyor. Onu kötülüklerden koruduğuna, nazardan koruduğuna inanıyor. Böyle bir durumda da “nazar boncuğu üreticileri” diye bir gurup oluyor ve bu da beraberinde bir ekonomi getiriyor. Haliyle ardından birçok atölye açılıyor. Camın bu topraklarda bu kadar yayılmasının tek nedeni diyemeyiz ama çıkış noktası “nazar boncuğu”dur diyebiliriz. İşin endüstriyel kısmı çok daha sonra sanayinin gelişmesiyle başlamıştır” (KK 152).

Şekil 168 Polonezköy’de Bulunan Cam Atölyesinde Boncuk Üretimi

Kendilerinin bir geleneği devam ettirdiğini belirten kaynak kişi cam sanatının “salt ekonomik kaygılarla” yapılmaması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir: “Cam işi, salt maddi gerekçelerle yapılacak bir iş değildir. Eğer öyle olursa zaten gider her türlü ürünü Çin’den maliyetimizin beş katı daha ucuza alırsın, satarsın. Biz bir geleneği devam ettiriyoruz. Eğer öyle olmasa Çin mallarından bir farkımız olmaz, nasıl olacak? Bu bir yaşam tarzı, bir anlayış. Yaptığımız, şekil verdiğimiz, ortaya koyduğumuz bu ürünler de bu anlayışın vücut bulmuş halidir diyebiliriz” (KK 152).

6.3. Halk Ekonomisi

“Halkın, geçim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturduğu, geleneksel yollardan edindiği, dış kültürlerden esinlendiği ya da özümsemiştiği üretim ve tüketim alışkanlıkları, davranışları ve bu süreçte kullandığı geleneksel yol, yöntem, araç ve gereçlerin tümünü derleyip değerlendirmeyi amaçlayan halkbiliminin alt dalına “halk ekonomisi” adı verilir” (Artun, 2014: 231-232). Geçmişten bugüne insanın var oluş süreci içerisinde ekonomik yaşam önemli ve insan yaşamını şekillendirici bir unsur olmuştur (Aça, 2016).

Derleme yapılan Beykoz’un köylerinde halk, geçimini, yakın zamana kadar “hayvancılık”, “çiftçilik”, “balıkçılık”, “ormancılık” gibi ekonomik uğraşlarla karşılıyorken bugün için çoğunlukla “ilçe merkezi”nde veya “civar bölgelerde” kurulu işletme veya fabrikalarda çalışarak sağlamaktadır (KK 9, 12, 27, 36, 37, 50, 53, 56, 62, 64, 96, 120, 140). Kaynarca’da bulunan bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Köydekilerin yüzde sekseni dışarıda çalışıyor. Eskiden burada bağ bahçe yaparlardı, odunculuk yaparlardı, makara yaparlardı. Ağaçtan makara yapım fabrikaları vardı. Fındıktan olurdu. O tarihlerde bir tanesi 25 kuruştı. Şimdi döndü plastiğe. Kazma kürek sapı yapımı vardı. Baston yapanlar vardı, şimdi kalmadı” (KK 50). Bununla beraber çalışmamızı yürüttüğümüz köylerde yukarıda saydığımız geçim kaynaklarıyla geçimini sağlayan aileler de, sayıları eskiye nazaran azalmakla birlikte, hala mevcuttur.

6.3.1. Hayvancılık

Derleme sahası olan Beykoz’un köylerinde bulunan kaynak kişiler eskiden yöredeki en temel geçim kaynağının hayvancılık olduğunu, ancak günümüzde bu işin büyük oranda terk edildiğini aktarmışlardır (KK 31, 33, 50, 56, 64, 140). Bir kaynak kişi bu durumu “insanların rahat etmek istemesi”ne, bir diğer kaynak kişi ise “maliyetlerin artması”na bağlamaktadır (KK 140, 96). Hayvancılığın eskiden sadece tek bir gerekçe ile yapılmadığını belirten bir kaynak kişi bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Eskiden bir hayvan kesildiği vakit etinden önce derisi satılırdı. Neden? Çünkü çarık yapılırdı. Bunun yanında hayvanın eti var, sütü var. E yavruluyor, yavrusu var. Bunlar kalmadı. Hayvanları temizledik, kapı önlerimiz temiz, ama gidip bakkaldan süt alıyoruz, yoğurt alıyoruz. Eskiden her birini kendimiz yapardık” (KK 140).

Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi eskiden üç yüz taneden fazla koyunları olduğunu, onları yaydıklarını ancak şimdi bakacak kimse olmadığı için kimsenin hayvancılık yapmadığını belirtmiştir (KK 3).

Şekil 169 Anadolufeneri Köyünde Keçi Yetiştiriciliği

Anadolufeneri'nde bulunan bir kaynak kişi eskiden köylerinde iki üç bin adet keçi olduğunu, şimdi bu sayının çok azaldığını, yakın bir zamanda da komple tükeneceğini düşündüğünü şu şekilde aktarmaktadır: “Çok hayvan vardı eskiden, keçi, koyun, inek... Ne arasan vardı. İki üç bin keçi vardı, belki de daha fazla. Onların çobanları olurdu, şimdi bir tane yok. Tek tük kendi bakan varsa var. Birkaç tane şurada var. Zamanla bir tane kalmaz. Gördük çünkü bitiyor (KK 31). Aynı kaynak kişi Mahmutşevketpaşa'da bir dönem dört beş binden fazla keçi olduğunu, bugün orada da bu sayının çok çok azaldığını aktarmıştır.

Şekil 170 Anadolufeneri Köyünde Yayılan Koyunlar

Anadolufeneri'nde bulunan bir diğer kaynak kişinin hayvancılığa dair bazı tespitleri şu şekildedir: “Eskiden hayvanları koyduğumuz ahır bu kadar kokmazdı.

Şimdi yedikleri yemlerden ötürü çok daha kötü kokuyor” (KK 33). Aynı kaynak kişi, köylerde genç nüfusun kalmadığını, kalanların da çalışmak için şehir merkezine gittiğini, bu durumun da köylerdeki hayvancılığın azalmasında etkili olduğunu belirtmiştir.

Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir kaynak kişinin hayvancılık yaptığı döneme dair anlattıkları şu şekildedir: “İneklerim vardı, kırk beş elli tane ördeklerim vardı. İnerdim inek sağmaya, tavuk kalktı yumurtlamış sıcak sıcak, yumurtayı alıyordum bir delik açıyordum içiyordum. Yumurtaydı kokuyordu mis gibi. Şimdi olmayacak yemler yediyorlar. Buğday mısır yerdı bizim tavuklarımız. Ama etleri de yenirdi yumurtası da yenirdi içilirdi. Şimdikiler zehir. Bizim zamanımızda böyle kanser ülser yoktu. Bir tek verem hastalığı vardı, o da yediği şeylerden” (KK 18).

Bugün için hayvancılık Beykoz’un köylerinde oldukça azalmasına karşın “küçük çaplı” da olsa hayvancılıkla geçimini sağlayan aileler mevcuttur. Özellikle Trabzon’dan gelenlerin çoğunlukta yaşadığı İshaklı köyünde “süt”, “tereyağı”, “yumurta” gibi hayvansal gıdalar “doğal olarak” üretilmekte, bu ürünler çoğunlukla İstanbul’dan gelen ve doğal yetiştirilmiş gıda tüketmek isteyen insanlara satılmaktadır (KK 68, 69).

Şekil 171 İshaklı Köyünde Büyükbaş Hayvan Ahır

6.3.2. Çiftçilik

Derleme yapılan Beykoz’un köylerinde geçmişte halkın temel ekonomik uğraşlarından biri olan çiftçilik bugün için bir ekonomik getiri sağlamasından ziyade

yörede yaşayanların “kendi ihtiyaçları”nı karşılamak maksadıyla yapılmaktadır. Kaynak kişiler Beykoz’un topraklarının çok verimli, suyunun bol olduğunu, bu sebeple geçmişte hemen her türlü sebzenin yörede yetiştirildiğini, fakat günümüzde toprağa dayalı bir hayat düzeninin olmamasından ötürü ekme işleminin yapılmadığını aktarmışlardır (KK 31, 33, 34, 53, 96). Kaynak kişilerin aktardığına göre Beykoz’un köylerinde yetişen tarım ürünleri şu şekildedir: Fasulye, karpuz, biber, mısır, buğday, yulaf, arpa, patlıcan, domates, salatalık, kabak. Ayrıca seralarda karnabahar, brokoli gibi ürünler de yetiştirilmektedir.

Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi eskiden köylerinde yapılan çiftçiliği ve bugün neden yapılamıyor oluşunu şu şekilde anlatmaktadır: “Benim babam 40.000 çalı fasülye ekerdi. Buradan her akşam bir kamyon fasülye yola çıkar, geç kalanlar öküz arabalarıyla doğru Beykoz’a Yalıköy’e iner, oradan Naci’nin motoruna konur, hale giderdi. O zamanlar boş durmak yok herkes çalışırdı. Şimdi ben ekiyorum, olmuyor eskisi gibi, olmuyor. Hava değişti, iklim değişti, yağmur değişti, su değişti insan değişti... Gökyüzünden mikrop yağıyor. Dereden su pis akıyor be anam. Sebzeyi mahvediyor, eskisi gibi sebze olmuyor” (KK 34). Anadoluferi’nde bulunan bir diğer kaynak kişinin aynı konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Eskiden ekilmeyen tek bir yer yoktu. Kaynarcadan buraya kadar her yer ekilirdi. Arabalar gacıracı Beykoz’a gidiyordu beygir arabalarıyla. Sular mı kirlendi, hava mı değişti, şimdi eskisi gibi olmuyor. İnsanlar gittikçe bereket de kalmadı. Bereket kalmadı anam. Eminönü’nde kabzımal olurdu, fasulyeyi toplayınca doğru Eminönü’ne kabzımal. Yirmi çuval atıyorum beş yüz lira. Hemen parayı verirler, parasını alan döner gelir evine. Kabzımallar giyinik oldun mu para vermiyorlardı” (KK 110). Ahmet Kökkıran isimli kaynak kişi ise artık çiftçilik yapılmaması durumunu köyde genç nüfus kalmamasına bağlamakta, yaşlıların da sağlık sorunları nedeniyle çiftçilik yapamadığını ifade etmektedir (KK 31).

Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir kaynak kişi köylerin şehirleşmesini ve eskiden köylerinde yapılan çiftçiliği şu şekilde anlatmaktadır: “Burası şehir gibi bir şey oldu artık. Eskiden tam köydü. Harman dövüyorduk beygirlerle. Tarla ekiyorduk, buğday, mısır, arpa. Yazın biçiyorduk kurutuyorduk. Harman yapıyorduk, kimisi beygirle yapardı, kimisi öküzle. Atla daha çabuk da fakirler öküzle yapardı inek koşuyordu. Üç günde çıkarırlardı bir harmanı. Sonra toplar savururduk buğdayı rüzgâr ayırırdı. Saman o tarafa gidiyor buğday taneleri bu tarafta kalıyor. Ondan sonra eleklerle şıpır şıpır buğdayı tertemiz çuvala koyup değirmene gönderirdik.

Değirmende öğütölüp un yapardık. Taş değirmene. Su akıyor yukarıdan geliyor kocaman taş var bir altta bir üstte tıkr tıkr buğdayı öğütüyor un yapıyor atıyor öbür tarafa. Şimdi elektrikli değirmenler var (KK 24).

Şekil 172 Alibahadır Köyünde Damla Sulama Yönteminin Kullanıldığı Bir Bahçe

Şekil 173 Alibahadır Köyünde İçerisinde Soba Yakılan Bir Sera

Mahmutşevketpaşa'da bulunan bir diğer kaynak kişi de köylerinde tarımsal faaliyetlerin azaldığını belirtmiş, buna karşın ektikleri tohumlarının "ata tohumu" olduğunu ve bu konuda köyde yaşayanların hassasiyet sahibi olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: "Mesela bizim ektiğimiz mısırlar hala "Selanik tohumu"dur. Tamamen organik. Kendi tohumumuzu yürütüyoruz. Her sene muhakkak ayırırız, kuruturuz. Fasulyemiz, mısırmız hiç dışarıdan alınmamıştır. Hala atanın tohumu yani Selanik tohumudur. Ve çok lezzetli çok güzel bir mısırdır. Dışarıdan aldığımız zaman hiç beğenmeyiz. Taze fasulye, domates, biber her şey olur" (KK 21).

Şekil 174 Mahmutşevketpaşa'da Köy Kahvehanesinde Sergilenen Tarım Araç Gereçleri

Kaynarca köyünde bulunan bir kaynak kişi yörede yetiştirilen tarım ürünlerinin eskisi gibi verimli olmadığını ifade etmiş ve bu durumun sebebini şu şekilde açıklamıştır: “Eskiden fasulye ekerdik, dört kez toplardık. Şimdi bir kere topluyorsun, bitiyor. Çok çabuk kuruyor. Artık sulardan mıdır nedir. Bu uçaklar da sürekli geçiyor, onun da etkisi var herhalde. Üç senedir bir keleş¹¹² var, meyveye sebzeye yapışıyor, kanını emiyor. Önceden böyle bir şey yoktu. Kestane ağaçlarında da kuruma var burada. Kestane kuruyunca balı da olmuyor. Arıcılık hayvancılık bitti buralarda” (KK 52).

Şekil 175 Kılıçlı'da Fasulye Ekimi

¹¹² Kaynak kişi bu keleş türünün bölgeye bilerek bırakıldığını, bunun gibi zehirli böceklerin yörede tarım faaliyetlerinin verimini düşürdüğünü iddia etmektedir.

Derleme yapılan köylerden Alibahadır, Mahmutşevketpaşa, Zerzevatçı gibi köylerde “seracılık” yapılmaktadır. Köylülerin kendi bahçelerine kurduğu seralar daha küçük çaplı ve geleneksel yöntemlerle oluşturulmuşken, yörede çiçek yetiştiriciliği yapan seralar oldukça büyüktür ve profesyonel bir kurulumla sahiptir.

Şekil 176 Alibahadır Köyünde Bulunan Bir Çiçek Serası

Şekil 177 Mahmutşevketpaşa’da Bulunan Çiçek Yetiştirilen Bir Sera

6.3.3. Balıkçılık

Beykoz’un derleme yapılan köylerinden Anadoluferi, Anadoluferağı, Poyrazköy ve Riva’da balıkçılık, yörede yaşayan halk tarafından “geçimi temin” maksadıyla yapılmaktadır. Bu köylerden Anadoluferi, Poyrazköy ve Anadoluferağı’nda çokça “balıkçı reisi” bulunmaktadır. Poyrazköy’de balıkçılık yapan Ali Ataman isimli kaynak kişi, yöredeki balıkçılığı şu şekilde anlatmaktadır:

“Balıkçılığı iyi bilen adama “reis” denir. Gemilerde birinci kaptan ikinci kaptan vardır bir de gemici olarak geçenler vardır. Balıkçı teknelerinde kaptana reis, gemicilere de tayfa denir. Mesela “denizi koklayan” adamlar vardır, ben onlardan biriyim, uzağa gitme. Ben kokuyla çok balık buldum. Balık yem kesiyor, onun kokusu vuruyor, anlayan adam anlıyor. Biz gittikten sonra bunlardan anlayan kalmaz, bu dilden anlayan kalmaz (KK 37). Aynı kaynak kişi yöredeki balıkçıların eskiden daha çok Boğaz’da ve Karadeniz’de belirli bir civarda balıkçılık yaptığını, ancak teknolojik imkânların gelişmesiyle diğer denizlere de gidildiğini aktarmaktadır.

Kaynak kişi ifadelerine göre yöredeki balıkçılık zaman içerisinde değişimlere uğramıştır. Özellikle “deniz kirliliği”, “yanlış avlanma” gibi nedenlerden ötürü gerek İstanbul Boğazı’ndaki gerekse Karadeniz ve Marmara’daki balık varlığı azalma göstermiş, bazı türler bu denizlerde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (KK 37, 36, 125). Konuya dair kaynak kişi ifadesi şu şekildedir: “Burada eskiden her tür balık olurdu. Burada kılıç balığı bile olurdu bak, çok eski ama. Kofana, Levrek, Uskumru, Sardalya, Minakop, İstavrit, İzmarit, İskorpit, Palamut, Vatoz, Kalkan, Torik, Trakonya, Kırlangıç, Eşkina. Seksenli yıllarda Karadeniz’de orkinos vardı, ama şimdi bitti. Marmara’da tek tük var. Deniz kirliliği bazı türlerin çoğalmasını olumsuz etkiliyor” (KK 37). Anadolufeneri’nde bulunan iki kaynak kişi ise şkonuya dair şunları aktarmıştır: “Bütün denizlerimiz kirlendi, Marmara denizi batakhane oldu. Balık yavrulama yapacak, yavruladığı yer kirli olunca balık tutmuyor. Bir de yanlış avlanma da çok etkili. Bu denizlerde voli, gırgır, trol balıkçılığının hepsi yapılıyor” (KK 33, 124). Bir diğer kaynak kişi balık olmamasının nedenini “iklim değişikliği”ne bağlayanlar olduğunu, ancak kendisinin buna inanmadığını belirtmiştir (KK 34). Bir diğer kaynak kişinin ifadeleri şöyledir: “Poyraz’ın gençlerinin yüzde sekseni balıkçılıkla geçiniyor idi. Şimdi ise denizlerimiz bitti. Denizlerimiz bittiğinden balıkçılık yapan yüzde yirmi bile kalmadı. Genelde yat kaptanı, gemi kaptanı ya da gemici olarak gemilerde çalışıyorlar. Ben elli sene bu denizde balıkçılık yaptım. Dünyanın orkinosunu taşıdım. Palamut, torik, uskumru, istavrit, lüfer, çınakop. Bunlar öyle az miktarda değildi. Dünya kadar çıkardı. Güzel bir geçimi vardı buranın, şimdi hiç kalmadı, tadı tuzu kalmadı” (KK 36).

Anadolufeneri’nde balıkçı reisi olan bir kaynak kişi köyde balıkçılığın var olduğunu ancak gelişmediğini şu şekilde ifade etmektedir: “Burada balıkçılık vardı hala var ama büyüyemedi neden büyüyemedi askeri yasak sahası içinde kaldığı için balıkçılık büyüyemedi. Adam buradan kayıkla geliyor ama yukarıya çıkamıyor

askeriye çıkartmıyor. O zaman Sarıyer tarafına doğru gidiyor o yüzden büyük balıkçılar hep o taraftadır. Sarıyer, Kumkapı oralardadır hep” (KK 34). Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi ise Anadolufeneri’nin balıkçılıkta kendilerinden eski olduğunu şöyle anlatır: “Anadolufeneri bizden eski balıkçıdır. Biz onlara tayfalık yapardık, dedem onlara tayfalık yapardı. Orada liman olmadığı için büyümedi orada. Yoksa esas balıkçılar oradan çıkardı” (KK 37).

Balığa çıkan kaynak kişiler balığa gidene “rastgele”, “Allah çok versin” gibi dilek / dua anlamında temenni içeren sözler söylendiğini aktarmıştır. 1 Eylülde başlayan balık sezonu “Kasım balığı zanaat”i ya da “Alamana zanaatı” şeklinde adlandırılmaktadır (KK 37). Eski zamanlarda uygulanan bazı uygulamalar şu şekildedir: “Yedi ayrı evden tuz toplanır, balıkçının yemeğine serpilir” (KK 40). “Kısmeti açık olsun” diyerek yapılan bu uygulama büyüsel bir uygulamadır. Tekne kıyıdan ayrılırken “su gibi gidip su gibi gelsin” diyerek teknenin ardından su dökülür (KK 40, 41).

Kavaklı (Anadolukavağı) balıkçılar nazara engel olması maksadıyla teknelere “çitlembik, karaağaç çatal dalı, karaçalı dikenini bebeklerin ilk giydikleri patik, nal, mavi nazar boncuğu, sarımsak, kaplumbağa kabuğu, hayvan boynuzları” gibi çeşitli eşyalar asarlar. Nazar olup olmadığının anlaşılması için kurşun dökülür (KK 109). Tekneden tekneye ekmek verilmez bereketi kaçır diye. Avlanan balıklar diğer teknelere “nazar değer” diyerek gösterilmez (KK 37).Eskiden teknesine “uğursuzluk getirir” diye kadın bindirmeyen reisler olduğu söylenmektedir (KK 37, 36). Balıkçılar modern teknik ve yöntemlere rağmen “kader / kısmet” kavramlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Anadolufeneri’nde balıkçılar balığa çıkmadan evvel köyde bulunann Şehit Baba kabrine “mum” adarlar (KK 31, 33, 34, 124).

Fener’de bir Hayri Reis vardı Allah rahmet eylesin. Babama dedi ki ya Mustafa bu çocuğu ver bana da balığa çıkalım bu çocuk sağlam çocuk. Onla balığa çıkardık. Böyle bir sopa yapardık, altı çengelli bir sopa. Palamutları ona dizedik böyle böyle. Bir bolluk vardı, bereket vardı. Şimdi hepsi gitti. Oradan 125 lira polotka alırdık. Polotka, üç ay için sana verdiği para. 125 lirayı veriyor, ondan sonra tuttuğu balığı pay ediyor. Kepçeyi kazana attın, kaldırdın. Dökülen tayfanın, içi reisin. Bu iş böyledir (KK 50).

Eskiden çok balık olurdu. Balıkçılar “hava bozsa da istirahat etsek” derlerdi.

Şekil 178 Anadolufeneri'nde Ağ Tamiri(Meremet) Yapan Bir Balıkçı

Şekil 179 Poyrazköy Limanında Balığa Hazırlık

Şekil 180 Anadolufeneri'nde Balıkçılık Yapan Ahmet Bozkurt ve Balık Taksimatı İçin Kullanılan Terazi

(KK 36)

Balıkçı terimleri gemici terimleri (KK 37)

Vira: Çek, Mayna: Sal, Sancak: Sağ, İskele: Sol, Bodoslama: baş, Anavaşya: balığın güneyden kuzeye göçü, Katavaşya: balığın kuzeyden güneye göçü , “hava geliyor”, “hava var” bu gibi tabirler denize çıkmaya engel olacak havalar için kullanılır (KK 37).

YEDİNCİ BÖLÜM

HALK SPORLARI, EĞLENCELERİ VE TÖRENLERİ

7.1. Halk Sporları

Eğlence ve spor halk arasında neşeli vakit geçirmek amacıyla yapılan uğraşlardır. “Halk sporları, resmî ve olimpik nitelikler kazanmamış, geleneksel olarak belirli zamanlarda ve yerlerde icra edilen, halkı eğlendirmek ve yarışma duygusunu tatmin etmek üzere düzenlenen sportif etkinliklerdir. Eğlendirmek ve yarışma duygusunu tatmin etmenin yanı sıra beden gelişimini sağlamaya ve savaş gibi çatışmalı durumlara hazırlanmaya yönelik amaçları ve işlevleri vardır. Halk sporları incelendiğinde, her birinde bu niteliklerin bütünüyle bulunduğu görülür. Bu türden spor müsabakaları hem izleyenleri eğlendirir hem yarışanların rekabet duygusunu tatmin eder hem de bedensel gelişimi sağlayıp katılanları savaşıma hazır hale getirir.¹¹³ Yörede yapılan derleme çalışması ile avcılık, at yarışı, güreş gibi halk sporlarının varlığı tespit edilmiştir. Yörede varlığı tespit edilen bu sporlar ile ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıda sırasıyla verilmektedir.

7.1.1. Avcılık

Yörede avcılık “eğlence” ve “spor” olarak nitelendirilmektedir. Derleme yapılan bölge İstanbul’da yaban hayat ile yerleşik hayatın iç içe geçtiği nadir yerleşim yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yöre geniş bitki örtüsü, denize olan konumu ve yaban hayatı ile hem kara hem deniz avcılığı¹¹⁴ açısından elverişli bir doğaya ev sahipliği yapmaktadır. Karada ve denizde bulunan yaban hayvanları arasında “domuz, bıldırcın, sülün, leylek, martı, karabatak, su yılanı, yılan, kirpi, akrep, sincap, gelincik, sansar, yabani tavuk, keklik, atmaca, doğan, kabakçı, çobanaldatan, sarıasma, tarakçın, ibibik, çavuş kuşu, kaplumbağa, karaca, tavşan, çulluk, çakal, tilki, kunduz” yer almaktadır (KK 1, 12, 31, 34, 36, 50, 53, 110).

Köylerde tarla ve bahçelere ekilmiş olan mahsüllerin zarar görmemesi için sıklıkla “domuz avı”na çıkıldığı pekçok kaynak kişi tarafından şu cümlelerle ifade edilmektedir: “Tarlada kulübeler vardı, sabaha kadar beklenirdi. Domuzlar tarlayı

¹¹³ <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/halk-sporlari> (20.05.2019).

¹¹⁴ Deniz avcılığı hakkında detaylı bilgi “Halk Ekonomisi” bölümünde yer alan “Balıkçılık” başlığı altında verilecektir.

mahvediyor yoksa. Ben bir gün yaralı domuzla iddialaştım. Bana hücum etti, tüfeği ağzına soktum, çaktım tüfeği, tüfeğin namlusu patladı. Çerkez'in mezarı¹¹⁵nda çok olurdu domuz. Gider orda bekledik (KK 110). "Domuz var. Domuzlar yavrulu analı babalı gezerler. Eskiden bu kadar yoktu. Melen su yolu açılınca oradan geldiler bu kadar. Burada mısır ekerdik, bu dağlar taşlar hep buğdaylık mısırlıktı. Mısırları yedi şerefsizler. Garipçe'den buraya boğazdan geçip mısırı yer, gerisin geri giderlerdi. Bir köpek bunları sıkıştırdı bir sefer. Nasıl yüzüyorlar var ya. Köpek yönünü plaja döndürdü de avcılar vurdu onu kıyıda" (KK 36). "Avcılık yapılır. Av zamanı açıldığında on-on beş kişi domuz avına çıkarlar. Kar yağdığı zaman domuzun izini sürerler" (KK 50). Avcılar "benekli benekli" olması sebebiyle domuz yavrusunu "pijamalı" olarak adlandırmaktadırlar (KK 130, 134).

Şekil 181 Kılıçlı Köyünde Domuz Avı Yapan İsmail Akbayrak(solda) ve Arkadaşı

Kaynak kişiler tarafından "domuz avı"nın zaman zaman kazanç amacıyla da yapılmakta olduğu ifade edilmektedir. "Babamla ava gittiğimiz zaman biz aç dururduk, köpeğin yemeğini verirdik. Çünkü köpek avda yardımcı oluyor. Domuz vuruluyordu, para getiriyordu. Bebek'te vardı alıcı, domuzu alırdı. Kışın avlanırdık. Kış ayı av mevsimidir" (KK 50). "Bir akşam şurada yukarıda yedi tane vurdum akşamüstü. Bir araba. Arabaya yüklediler Beykoz'a motor iskelesine sandallan Yeniköy'e. O zaman Yeniköy'de çok Rum vardı. Onlara götürüyorlardı kapanın elinde kalıyordu" (KK 53).

Yörede yaşayan ve avcılıkla uğraşan kaynak kişiler bölgeden geçen üçüncü "köprü yolunun ormanı bölmesi" ile birlikte "çakal, karaca, tilki, sülün, keklik, bıldırcın" gibi yaban hayvanlarının "bazılarının kalmadığını bazılarının da azaldığını" ifade

¹¹⁵ Yörede bir yer adı.

etmektedir (KK 33, 34, 110). “Etini yemek için tavşan vurulurdu, karaca vurulurdu. Eskiden karacalar böğür böğür böğürüyordu” (KK 110). Kaynak kişiler “keklik” ve “çulluk” avını şöyle anlatmaktadır: “Kekliği şöyle avlarlar. Buğdayı rakıya yatırırılar akşamdan, hayvan on tane yedi mi sarhoş olur düşerdi. O şekilde yakalayıp canlı canlı satarlardı” (KK 36). “Tuzak kurarak çulluk yakalanırdı. Köpeği bırakırsın, beklersin, köpek avı bulur, sen köpeği kumanda edersin” (110).

Köyler genelinde avcılarla ilgili genel kanı “palavracı” olduklarıdır. Bu durumla ilgili pek çok anlatı bulunmaktadır. Kaynarca köyündeki bir kaynak kişi derleme sırasında avcılarının bu özelliğini belirten bir hikâyeden şöyle bahsetmektedir: “Avcının biri çok atıp tutuyormuş. İşte ben bir tavşan gördüm, eee, kuyruğu iki metre, bir atışta vurdum! Millet başlıyor alay etmeye. Oğlu geliyor diyor ki baba millet arkandan konuşuyor. Sen anlatırken ben öhü öhü diye öksürürsem bil ki atıyorsun, sen düş aşağı biraz daha. Tamam mı, tamam. Adam başlıyor yine. Ben bir geyik vurdum, boynuzları beş metre! Oğlu hemen öhü öhü yapıyor. Adam oğluna bakıyor, anlaştıkları gibi iniyor aşağı: Üç metre! Öhü öhü! İki metre! Öhü öhü öhü! Bir metre!! Çocuk hala öhü öhü yapınca babası "ulan hayvan oğlu hayvan bunun hiç mi boynuzu yoktu be" diyor” (KK 50). Kaynak kişiler avcılarının hikaye, fıkra anlatmayı sevdiklerini “Şimdi giderler ava, ızgarayı yakarlar, kuş muş vurmuşlardır, onları ayıklarlar. Bir de içki miçki de olur. Sonra başlarlar anlatmaya...” (KK 50). “Bizde fıkra bitmez, avcı adamız biz, sabaha kadar sürer. Kahvelerde otururken hep böyle anlatırlar. Makara kikiri olur. Temel Fadime fıkraları da çok anlatılırdı” (KK 130) gibi ifadelerle belirtmektedir. Deredeki köyündeki kaynak kişilerden birinin anlattığı bir av hikayelerine burada yer vereceğiz: “Kıyamet kadar av hikayesi var. Rahmi Bey vardı av hayvanlarını yüzer çıkarır, içini doldururdu. Bu adam esrar da içerdi. Bir gün domuz avına gittik. Yol çamur atlar geçmiş atların izlerine de su dolmuş. Şöyle kalınlıkta bir meşeye çıkmış, denize düşüyorum denize düşüyorum diye bağıyor. Ulan koşun Rahmi'ye bir şey oldu. Rahmi Bey ağaç eğildikçe denize düşüyorum diye bağıyor. O suya bakıyormuş meğer ne kadar büyük gördüyse. Arkadaşı geliyor ne denizi ulan diyor, Rahmi ermişin sen suyu yok ettin diyor” (KK 12). “Bir hikaye de şöyle, mesela bir domuz yaralı. Domuz yürüyor tüfeğini atıyor ağaca çıkıyor Rahmi. O oradan insin diye domuz etrafında boyuna gezmiş. Oradan bağıyor ulan koşun domuz gitmiyor ağacın altında yaralı, diye. Rahmetli babam geliyor bakıyor kocaman bir azılı. Yaralı hayvan kolu kırılmış. Ağacın etrafında dönüyor Rahmi bir inse aşağı lime lime

yapacak. Bir kurşun atıyor düşürüyor onu oraya. Şimdi o ağacın adı Rahmi'nin kestane kaldı" (KK 12).

Avcılıkla ilgilenen kaynak kişiler av yapılan alana habersiz girildiğinde av kazalarının yaşanabileceğini "birinin beyninde duruyor kurşun, birinin ayağında, ölen de var" ifadeleri ile aktarmaktadır (KK 130, 134).

Kaynak kişi bir "domuz vurma" hadisesini şöyle aktarmaktadır: "Bir arkadaşın meyve bahçesi var. İçinde elma armut kiraz ne istersen... Bu bahçeye domuz geliyor. Mübarek Ramazan günü, bekliyor bu. Bir bakıyor hıştırtılar var. Haşır haşır haşır... Evin ışığı da bahçenin bir kısmını hafif aydınlatıyor gibi oluyor. Bir bakıyor anaaa... Domuz... Sabahında anlattı bana. İsmail abi gece bir domuz vurdum, manda gibiydi aha bu kadar vardı. Oğlum bu kadar domuz olmaz, etme. Vallahi billahi bu kadar. Kafası şu kadar, orası bu kadar, burası bu kadar. Oğlum etme eyleme... O ara fişeği bitiyor, eve gidip fişek alıyor. Bir bakıyor iki tane de ufak domuz gelmiş, iki tane de onlara atıyor, onları vuruyor. Sabah da babasına diyor ki domuzları vurdum, büyüğü yaralandı gitti. Geldi bana anlatıyor. Bunda bir iş var dedim. Gittik baktık, küçükler domuz. Vurdum yaraladığım dediği hayvan da bunun bacanağının mandasıymış. Bu bir çakıyor, manda bu tarafa gidiyor, bir daha çakıyor öbür mandayı da vuruyor. Bir iki sonra haber yayıldı. Bozhane'den Cevat'ın mandaları yok. Gittim dedim senin domuzlar manda çıktı" (KK 134).

Kaynak kişiler yörede ava çıkmak isteyenlere av konusunda kılavuzluk ettiklerini şu cümlelerle ifade etmektedir: "Bize gelirler av için, Türkiye'nin her yerinden gelirler. Biz onlara kılavuzluk yaparız. Nerede ne olur bildiğimiz için. Mesela İsmail çok iyi bilir. Her şeyini çok iyi bilir. O varsa altmış yaşındaki adam da onun dediğinden çıkmaz, doksan yaşında da olsa çıkmaz. Dediğinden çıkarsan birbirini vurursun acemiler gibi" (KK130, 134).

Avcılıkla ilgilenen kaynak kişiler "avcılıkta bir nam yürüme işi" olduğunu avcının lakabı ile anıldığını belirtmektedirler. Bir kaynak kişi bu konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: "Mesela Kömürcü İsmail dedin mi, herkes bilir. Lakabı babadan kalmadır. Esmer oldukları için kömürcü demişler. Bir de mangal kömürü yakarlardı eskiden, onun da etkisi var. Dedesi babası çok iyi yapardı bu işi. Anadolu yakası avcılarının yüzde doksanı tanır bunu. Şile, Beykoz buralar bilir. Anadolu'da bile bilinir. Gidiyorlar çünkü. Uçanı kaçanı havada karada vurur. Hayatta iki tane atmaz, hep tek atar. Köpekten iyi domuzu bulur. O derece iyidir. Mesela ava yaklaşırken

altında sadece şort kalır, çoraplarını bile çıkarır koku almasın hayvan diye. Çok hassastır. Bizim kayınçonun bir köpeği var, kapının önünde durur. İsmail ormanda bir silah atsın, köpeği yerinde tutamazsın. Sen atarsın, kılını kıpırdatmaz. İsmail'in tüfeğini anlar. Tek atar o" (KK 134).

Av yasağı tarihlerine ve nesli tükenmekte olan hayvanların avlanmamasına özellikle dikkat edildiği ava çıkan kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir. Avcılar av sezonunun kapanışının bayram tadında geçtiğini belirtmektedir. "Serbest olduğu zaman da var, yasak olduğu zaman da var. Yavruyu çıkarırken katiyen av yapmayız. Av mevsimi olduğunda av yapılır" (KK 31). "Keklik, kunduz, karaca" gibi hayvanların "üreme dönemlerinde kesinlikle" avlanmadığı ifade edilmektedir (KK 110). "Av sezonunun kapanışında herkes bir şey getirir, av bayramı gibi bir şeydir. Ava veda yapılır. Yarım gün av yapılır. Avdan sonra yeme içme, eğlence olur" (KK 130, 134).

7.1.2. At Yarışı ve Binicilik

At yarışı genellikle eski düğünlerde görülen bir nevi eğlence sporu niteliğinde gerçekleştirilen düğün eğlencelerinden biridir. Günümüzde ise bu yarışlar yapılmamaktadır. Kılıçlı köyünde bulunan kaynak kişiler günümüzde at yarışlarının gerçekleştirilmemesinin sebebini şu şekilde ifade etmektedir: "Eskiden düğünlerde at yarışı yapılırdı. Bu köyde at yarışında biri öldükten sonra kesildi at yarışı. Kaldırmışlar ondan sonra. Düğünlerde at koştururlardı" (KK 130, 134). Eski zamanlarda gerçekleştirilen at yarışlarında yan yana at süren rakiplerin "birbirlerinin üzerlerine havlu atmak suretiyle" rakibin öne geçmesini engelleyici "numara"larda bulundukları kaynak kişilerin ifadeleri arasındadır (KK 140, 141). Bu at yarışlarında birinci gelen atın sahibine ödül olarak "kepek", "saman", "küçük altın" gibi hediyeler verildiği kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir (KK 50, 130, 134, 140, 141). Kaynarca köyünde bulunan bir kaynak kişi köylerinde at yarışı düzenlendiğini şöyle ifade etmektedir: "At yarışı yapılırdı. Kimin atı önde bitirirse ona beşer çuval onar çuval kepek, saman verilirdi" (KK 50). Kaynak kişi yörede "at sahibi olma"nın ne manaya geldiğini şu şekilde ifade etmektedir: "Eskiden iyi atı olan kimse Mercedes sahibi gibiydi. İyi atı olan, ata havalı binerdi, böyle yan binerdi. Hele at da rahvan olursa... Bazısı atına o kadar güvenirdi ki, atın üzerinde kahve içerdi. At öyle yürürdü ki... Atı tayken alır rahvana alıştırırdı. Bir sene bir buçuk sene ayaklarını bağlardı, sonra çözerdi" (KK 50).

Atın günlük hayattaki kullanımının azalmasıyla birlikte halkın günlük yaşamında var olan ata dayalı spor ve eğlence kültürü de zayıflamış, zamanla yok

olmaya yüz tutmuştur. Gerek kaynak kişi ifadelerinden hareketle, gerekse derleme esnasında yapmış olduğumuz gözlemler neticesinde yörede bir “at kültürü”nün kalmadığını söyleyebiliriz. Bununla beraber Beykoz’un köylerinde bazı “özel at ve binicilik kulüpleri” de mevcuttur.

7.1.3. Güreş

“İki güreşçinin ya da insanın belirli ölçülerdeki minder üzerinde veya belirli bir ölçülerle çevrelenmiş çim alan üstünde; araç kullanmaksızın rakiplerin beceri, teknik ve zekâ kullanarak birbirlerine üstünlük kurma çabasına güreş denir. Türk ata sporlarından biri olan güreş, eskiden dönemlerde düğünlerde, bayramlarda bir gelenek olarak yapılır, köyler arasında güreş müsabakaları düzenlenirdi. Türk ata sporlarından olan güreşin bilinen en yaygın iki örneği yağlı güreş ve aba güreşidir” (Aydın, 2009: 5). Boratav’ın “halk sporu”, “yerli spor” olarak adlandırdığı “yağlı güreş tipi, Türkiye ölçüsünde ve bütün yönleri ile bir spor gösterisidir; kesin değişmez kuralları vardır; kalabalık seyircileri toplar; ödüller dağıtılır gösterilerin sonunda. Bazı büyük güreş gösterileri, bölgeler arası şampiyonlukların belli olması ile” sonuçlanmaktadır (Boratav, 1973: 297).

Beykoz’un köylerinde görüşme yaptığımız kaynak kişiler özellikle düğün törenleri başta olmak üzere yakın zamana kadar köylerde güreş müsabakalarının düzenlendiğini bu müsabakalarda farklı yaş gruplarından kimselerin güreştiğini, galip gelen kimselere çeşitli hediyelerin verildiğini ve o kimselerin “nam” sahibi olduğunu belirtmişlerdir (KK 50, 53, 56, 130, 134, 140, 141). Ancak kaynak kişiler “köylerde genç nüfusun kalmaması”, “eski anlayışın yok olması” gibi gerekçelerden ötürü köylerde artık güreş yarışlarının düzenlenmediğini ifade etmişlerdir (KK 50, 62, 64). Bir kaynak kişi eski zamanlarda Beykoz Çayırı’nda güreş müsabakaları düzenlendiğini bu yarışlara bilinen pehlivanların yanı sıra köylerden insanların da katılım sağladığını aktarmıştır (KK 56).

Bugün Beykoz Belediyesi’nin Beykoz Çayırı’nda düzenlediği “Çayır Festivali” kapsamında güreş etkinlikleri düzenlenmekte, vatandaşlar gerek izleyici gerekse yarışmacı olarak bu organizasyona katılım sağlamaktadır.

7.1.4. Kürek Yarışları

Kürek sporu, sporcuların birbirleri ile rekabet ederek göl, nehir ve denizde, kürekler vasıtası ile hareketin sağlandığı özel olarak üretilmiş tekneler ile gerçekleştirilen bir takım sporudur.¹¹⁶

Beykoz'un denize kıyısı bulunan Riva, Anadolukavağı, Anadolufeneri, Poyrazköy gibi genellikle Kıyı Emniyeti Tahlisiye İstasyonları'nın bulunduğu yerleşim yerlerinde kürek yarışlarının düzenlendiği kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 36, 37, 82, 83 109, 125).

Anadolukavağı'nda bulunan kaynak kişi düzenlenen kürek yarışlarını Anadolukavağında "meşhur" olduğundan bahsederken bu yarışlarda kullanılan kayıklara "alamana" adı verildiğini kayıklar hakkında da bilgi vermektedir. Kaynak kişi "alamana kayak"ların bilinen "kanca burunlu kayıklar gibi" olmadığını "orta kısımda kürek çeken adamların bulunduğu" bir yer bulunduğunu ve "uzun" olarak özellikle yarış için yapıldığını, bu yarışlar için Rumelikavağı ve Sarıyer'den de kürekçilerin seçildiğini, müsabakaların Adalar'da yapıldığını aktarırken Anadolukavağı halkının motorlara dolup Adalar'a bu yarışı seyretmeye gittiğini belirtmektedir (KK 109).

7.2. Halk Eğlenceleri ve Oyunlar

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte "eğlenme işi, sefahat, neşeli ve hoşça vakit geçirten şey veya kimse"¹¹⁷ şeklinde tanımlanan eğlence, Beykoz'un köylerinde yaşayanlar tarafından çeşitli yollarla gerçekleştirilmektedir. Derleme esnasında görüşülen kaynak kişiler, bilinen bazı geleneksel eğlenme biçimlerine ek olarak yöreye ve zamana göre birtakım aktivitelerle de bu ihtiyacı karşıladıklarını belirtmişlerdir.

7.1.1. Sinemaya Gitme

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, yörede geleneksel eğlenme şekillerine ek olarak geliştirilen bazı eğlenme biçimlerinin var olduğunu ifade etmiştir. Bu "eğlenme" yollarından biri de "sinemaya gitme"dir. Özellikle televizyonun olmadığı veya yaygınlaşmadığı zamanlarda köy halkından bazı kimselerin toplanarak

¹¹⁶ [https://www.wikizero.com/tr/Kürek_\(spor\)](https://www.wikizero.com/tr/Kürek_(spor)) (18.10.2019)

¹¹⁷ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=eğlence> (15.10.2019)

sinemaya gitmesi tercih edilen bir yöntemdir ve bu yöntem bir dönem çok sık gerçekleştiğinden adeta bir gelenek halini almıştır. Sinemaya gidenlerin köye dönmeleri sonrası köyde bulunan kişiler filmi izleyenlere filmi anlattırmakta, bu aşamada filme gidenlerden bazı kimseler filmi anlatmamak için türlü bahanelere başvurmakta, kaynak kişilerin tabiriyle “naz etmekte”, “bir şey gözlemekte”dir. Bu ve benzeri haller film izlemeye gidenlerle köyde bulunanlar arasında çeşitli şakalaşmalara konu olmakta, böyle bir durumun varlığı ayrı bir eğlence aracına dönüşmektedir. Anadolukavağı, Poyrazköy, Anadolufeneri gibi köyler askeri yasaklı bölge içerisinde kaldığından buralarda zaman zaman sinemaya giden kimselerin köye geri dönerken yaşadığı zorluklara dair bazı anlatılar da oluşmuştur. Bir kaynak kişi söz konusu sinema eğlencesini şöyle anlatmaktadır: “Buranın halkı eğlenceye çok düşkünmüş. Hoşsohbet, eğlenelim gülelim. Sıkıntılı olsalar da babam anlatıyor buradan Beyoğlu’na sinemaya gidiyorlarmış düşünebiliyor musun? Dediğim kaç seneleri olsun 40’lı 50’li seneler... Ulaşım yok. Baba diyorum nasıl gidiyordunuz? Buradan akşam Eminönü’ne mi artık Karaköy’e mi gemi gidiyor 7’de kalkıyormuş vapur. Ona biniyorlar gidiyorlar. 12’de de bu tarafa geliyorlar gece. Beykoz’da vapurdan iniyorlar yürüyerekten evlerine geliyorlar. Sabah ezanı okunuyordu diyor eve geldiğimizde. Düşünsene sinema seyredeceğim diye. Bunu bir de haftada iki kere yapıyorlarmış. Şimdi babama diyorum ki baba biz istesek Beyoğlu’na sinemaya gideceğim diye ne yaparsın diyorum. O saatte. Gidemezsin zaten korkarsın da şimdi. Hiç akıllarına korku bile gelmiyormuş toplanıp gidiyorlarmış yani. Gittiklerinde 15-20 kişi” (KK 54).

7.1.2. Kızak Kaymak

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişilerin “kızak kaymak” şeklinde adlandırdıkları eğlenme şekli köylülerin özellikle karlı kış mevsimlerinde bir araya gelerek “lastik”, “leğen”, “tahta merdiven”, “ahşap kızak” gibi birtakım “araç”lar vasıtası ile köyün içerisinde bulunan karlı ve buzlu yokuşlardan kaydığı bir eğlencedir. Özellikle Anadolukavağı’nda gelenek halini almış bu eğlence için köy halkı tarafından karlı geçen kış mevsimlerinin gelmesinin sabırsızlıkla beklendiği, “Yoros’un başı”na çıkan kadın ve erkeklerin oluşturduğu kalabalığı “lojmanlarda kalan kişilerin şaşkınlıkla seyrettiği” kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 109, 111). Kaynak kişi kızak kayma ile ilgili yaşadığı bir olayı şöyle ifade etmektedir: “Merdiveni aldık çıktık Yoros’un başına. Bir sürü kadın. Merdivene iki tane ip bağladık. Dedim bunu nasıl kumanda edeceksin aşağıda Çifteselviler var yatır, Çiftegelinler de deniyor.

Yolu ikiye bölüyor. Bir şey olmaz dedi bindik. Benim de sırtımda kalın bir manto vardı. Ayağımda kuzu derili çizmeler. Baktım bunlar dereye uçuyor ben kenara karların üzerine yuvarladım kendimi. Hepsi uçtu dereye” (KK 109). Diğer köylerde bulunan kaynak kişiler de kış mevsimi geldiği ve kar yağdığı zaman köyde bulunan genç ve çocuklar başta olmak üzere ahalinin “büyük bir keyifle” bu eğlenceye katıldığını ifade etmişlerdir (KK 1, 2, 9, 18, 40, 50, 53, 98, 109, 111).

7.1.3. Oyunlar

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte “oyun” “yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence”, “tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi”, “müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü”, “seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes”, “bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma”, “şaşkınlık uyandırıcı hüner”, “kumar”, “güreşte rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket”, “teniste, tavlada taraflardan birinin belirli sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç”, “hile, düzen, desise, entrika” gibi farklı anlamlarla ifade edilmektedir.¹¹⁸ Pek çok tanımı yapılan oyun Türk halkbilimi araştırmacıları tarafından da “bir veya birden fazla kişinin belli kurallar içerisinde zihnî, bedenî ve ahlakî güçlerini geliştirmek amacıyla yaptıkları eğlence türü hareketler” şeklinde tanımlanmış, oyunların “topluluğun her şeyini ifade eden müşterek mevzu ve anlatış vasıtası olduğu” belirtilmiştir (Özdemir, 2006: 31).

Beykoz’un köylerinde tespit ettiğimiz çocuk ve yetişkin oyunlarının gerek günümüzde genç nüfusun kentlere olan göçü, gerekse televizyon, cep telefonu gibi teknolojik gelişmelerin “olumsuz” etkisi ile yok olmaya yüz tuttuğunu söylemek mümkündür. Kaynak kişiler “şimdiki çocukların oynamayı bilmediğinden” yakınmakta, “biz ne oynayacağız”, “of, sıkıldık” gibi sözlerle oyunu bıraktıklarını “telefon, tablet, bilgisayar” gibi cihazlardan oyunlar oynamayı daha keyifli bulduklarını ifade etmektedir (KK 2, 3, 4).

Beykoz’un köylerinde tespit ettiğimiz eski oyunlara dair bilgiler şöyledir:

Çelik Çomak

¹¹⁸ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=oyun> (22.10.2019)

Kaynak kişiler bu oyunun “çocuklardan birinin elinde yere paralel olarak tuttuğu çomağın çentik yerine yerleştirilen çeliği önce havaya fırlatıp daha sonra da çelik yere düşmeden havada iken elindeki değnekle çeliğe vurması” şeklinde oynandığını anlatırken “rakip takımın oyuncularından biri çeliği yakaladığında sayı kazandığını” ifade etmektedir. (KK 4, 12, 24, 31, 33, 34, 36, 73, 83).

Misket

Genellikle erkek çocuklarının oynadığı bu oyun bilyelerin farklı şekillerde dizilmesi ve yere bir çukur açılmasıyla oynanmaktadır. Bilyeler zemine düz bir şekilde yerleştirilir, bu bilyeler arasında her oyuncuya ait misket bulunur. Oyuncular sırayla atış yapar atış yapan kişi çukura düşürdüğü bilyeleri tekrar yaptığı atışlarla çıkaramazsa karşısındaki kişi misketlerin sahibi olur (KK 43, 50). Derleme sırasında misket oyununu anlatan kaynak kişiler şunları ifade etmektedir: “Biz şuraya kule deriz, orada sarı çamur olurdu, o çamura şekil verip kurutur misket oynardık. Şimdiki çocuklar şanslı” (KK 36, 37).

Beş Taş

Kaynak kişiler oyunun beş taş ile oynandığını ifade etmektedir. Oyuncu yere beş taş bırakıp eline havaya atmak için bir taş alır, elindeki taşı havaya attığında taş yere düşmeden yerden de bir taş almalıdır. Bu şekilde yerdeki taşları teker teker toplayarak oyunun ilk bölümü sona ermiş olur. İkinci bölümde ise havaya attığı taş yere düşmeden yerdeki taşları ikişer ikişer toplamalıdır. Kaynak kişiler eski zamanlarda çocukların sokaklarda oynadığı oyunların başında “beştaş” oyununun geldiğini belirtmektedir (KK 3, 12, 50, 73).

Orospu Bohçası

Kaynak kişiler mendil ile oynanan bir oyun olarak hatırladıkları “orospu bohçası”nı şu şekilde anlatmaktadır: “Yağ satarım bal satarım oynar gibi daire olunur. Yalnız iki kişi seçilir biri ebe diğeri ele başı olur. Ele başı tülbenti bohça gibi bağlar ucu topuz yapılır, etrafında dizili çocuklardan birine bu bohçayı atar. Ebe mendili almak için uğraşır durur. Ebe çocuğun elinden mendili kaparsa çocuk ebe olur, ele başı yerine oturur, ebe olan kişi bu sefer ele başı olur. Oyun böyle döner durur” (KK 109).

Körebe

Bu oyun yörede hem yetişkinlerin hem de çocukların oynadığı bir oyundur. Bir kişi ebe olarak seçilir, ebenin gözleri bir mendille bağlanır. Ebe gözleri bağlı şekilde etrafındakilerden birini yakaladığında oyunun yeni ebesi yakalanan kişi olur (KK 3, 109).

Saklambaç

Saklambaç oynayacak çocuklar arasından sayışma ile bir ebe seçilir. Ebe gözlerini yumarak bir duvara dayanır. Bu arada çocuklar saklanmaya başlar. Ebe bazen birden yüze kadar sayar, bazen de çocuklara “oldu mu” diye sorar çocuklardan “olduuu” diye bir cevap duyana kadar gözleri kapalı bekler. Saklanan çocukları bulmak için dolaşmaya başlar gördüğü her çocuğu sobeler. Sobelediği ocuklar arasından tekrar sayışma yolu ile bir ebe belirlenerek oyun devam eder (KK 30).

Dokuz Taş (Tokil Oyunu, Tombala, İstop)

Dokuz tane taş üst üste dizilir. Başında bir ebe bekler. Bir top ile bu taşlar devrilmeye çalışılır. Taşlar devrilince oyuncular etrafa dağılır. Taşı devirenler ebeye yakalanmadan taşları tekrar üst üste dizmeye çalışırlar. Ebe topu atıp kimi ebelerse, yani top kime dokunursa o kişi ebe olur. Kaynak kişi bu oyunun “dokuz taş” olarak bilindiği ama kendilerinin bu oyuna “tokil” adını verdiklerini belirtmektedir (KK 4).

Aynı oyunun Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi tarafından “tombala” adıyla anlatıldığı tespit edilmiştir. Kaynak kişi oyun hakkında şu şekilde bilgi vermektedir: “Taşları st üste dizer oraplardan da top yapar taşları yıkardık. Yıktın mı taşları dizene kadar topla vurmaya çalışırdık. Biz ona tombala derdik” (KK 111).

Türk ocuk Oyunları adlı kitapta “Sekiz ya da dokuz adet taştan oluşan kuleye atış yapılır. Atış yapan takım kuleyi vurduğu takdirde kaar diğer takım da toplu kaanları vurmaya çalışır. Top ile vurulmadan kuleyi yeniden yapmayı başaran oyuncu ya da oyuncular “istop” diye bağırırlar.” şeklinde “istop” başlığı altında anlatılan oyununun yukarıda bahsettiğimiz oyunların farklı bir çeşidi olduğu tespit edilmiştir (zdemir, 2006: 385). Kaynak kişiler bu oyunu “küçükken” oynadıklarını ifade etmektedir (KK 30, 58). Bu oyun “simit” adı ile de bilinmektedir (KK 30).

A Kapıyı Bezirgan Başı

Nebi Özdemir, *Türk Çocuk Oyunları* adlı eserinde bu oyunu şu şekilde anlatmaktadır: “Çocuklardan ikisi, “ellerini köprü tutarlar”, diğerleri de tek sıra halinde onların ellerinin altından geçerler. Oyun sırasında aşağıdaki şarkı söylenir:

-Aç kapıyı bezirgan başı.

-Açarım ama ne verirsin?

-Arkamdaki yadigar olsun.

-Bir sıçan, iki sıçan, üç sıçan.

Üç sıçan kelime grubu kime rastlamışsa o oyuncu köprü kuran çocuklar kollarının arasına alırlar” (Özdemir, 2006: 9). Kaynak kişilerin bu oyunları hatırlamakta güçlük çektikleri görülse de oyunun içerisindeki şarkılı bölümlerin hatırlamalarını kolaylaştırdığı tespit edilmiştir (KK 109, 111).

Alaylar Alaylar

Mehmet Halit Bayrı *İstanbul Folkloru* adlı eserinde bu oyunun “on, on iki veya çift sayıda olmak şartıyla daha fazla çocuk iki guruba ayrılarak karşılıklı” dizilmek suretiyle “her iki sıranın sağ başlarında bulunan çocukların elebaşı olarak oyunu idare ederek” oynandığını aktarmaktadır (Bayrı, :225). Oyun sırasında çocuklar tarafından şu şarkı söylenmektedir: “Alaylar, alaylar, bizim alaylar! Ne istersin, ne istersin bizim alaylar? Aranızda bir güzel gördüm onu isterim. O güzelin ismini bana söyler misin?” Oyun bu şekilde şarkılı atışmalardan sonra iki kişinin kollarını “taht” yapması ve istenen kişinin bu “taht”a oturtulması ile devam eder.

Altın Beşik

Nebi Özdemir *Türk Çocuk Oyunları* adlı eserinde bu oyunla ilgili şöyle bilgi vermektedir: “İri yapılı iki çocuk karşılıklı ayakta dururlar. Çocuklardan biri sağ eliyle sol elinin bileğini, sol eliyle de rakibinin sağ bileğini tutar. Diğer çocuk da sağ eliyle sol elinin bileğini, sol eliyle de diğer çocuğun sağ bileğini tutar. Daha sonra ellerle yapılan beşiğe, küçük çocuklar oturtulup gezdirilir. Bu gezi sırasında çocukları gezdiren çocuklar “altın beşiğe kim biner; alacalı bulacalı kız biner” sözlerini belirli bir ezgiyle söylerler. Bir süre gezdirilen çocuk aniden yere bırakılır. Yere düşen çocuk, korkar ve bazen de ağlar” (Özdemir, 2006: 96). Anadolukavağında bulunan kaynak kişi altın beşik oyununun “manili bir oyun” olduğunu dile getirmektedir (KK 109).

Seksek oyunu

Seksek oyunu genellikle kız çocuklarının oynadığı oyunlar arasındadır. Kaynak kişiler bu oyunun nasıl oynandığını şöyle ifade etmektedir: “Tebeşirle ya da renk veren bir taş ile düz bir zemine kareler çizilmekte karelerin her biri numaralandırılmaktadır. Oyuncu bu karelerin üzerine gelecek şekilde, bir numaralı kutudan başlayarak karelerin içine sırasıyla taşını atar. Tek ayak üzerinde sekerek, çizgilere ve taş attığı kutuya basmadan kareleri dolaşır ve oyun böylece devam eder” (KK 1).

Kürek Yarışı

Kürek yarışı Anadolufeneri köyünde çocukların küçük kayıklar ile denizde oynadığı bir oyundur. Kaynak kişi bu oyundan şöyle bahsetmektedir: “Kürek yarışı yapıyorduk denizde. Ufak sandallar vardı onlarla yarış yapıyorduk. Kim önce bitirirse midye toplardık sac yakardık sacın üzerinde midye pişirirdik. Bir de pavurye, yengeç bacağı” (KK 30).

Fış Fış Kayıkçı

Bu oyun küçük çocukları eğlendirmek amacıyla oynanan bir oyundur. İki çocuk birbirleri ile yüz yüze gelecek şekilde ayakta veya oturur durumda birbirlerinin ellerini tutarak sırasıyla karşısındakini kendine doğru çeker bu sırada “fış fış kayıkçı, kayıkçının küreği, fış fış eder yüreği, akşama fincan böreği” tekerlemesi söylenir (KK 109).

Cereyan

Bir yakalama oyunu olan “cereyan” kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır: “Cereyan diye bir oyun vardı. Vurup kaçyorsun. Beş altı kişi bir oluyorsun, bir kişiyi ebe seçiyorsun. Ebe hangisini tutarsa o ebe oluyor” (KK 50).

Yağ Satarım Bal Satarım

Beykoz’un köylerinde eski zamanlarda çocuklar tarafından oynanan bu oyunu Mehmet Halit Bayrı *İstanbul Folkloru* eserinde şöyle ifade etmektedir:

“Bu oyunda da diğerlerinde olduğu gibi önce ebe tayin edilir. Bundan sonra çocuklar bir halka halinde yere oturur veya çömelir. Halkanın ortası boş kalır. Ebe olan çocuk büyükçe bir mendilin ucunu düğümleyerek eline alır. Buna “tura” derler. Ebe turayı arkasında mümkün olduğu kadar saklayarak çocukların teşkil ettiği halka etrafında

dolaşmağa başlar ve dolaşırken hususî bir ahenkle şu sözleri söyler: Yağ satarım, bal satarım, ustam öldü, ben satarım. Ebe bu sözleri söyleyip dolaşırken halka halindeki çocuklar, çok uyanık davranmak mecburiyetindedir. Onun için bunların her biri ebenin hareketlerini dikkatle takip eder, elleriyle arkalarını yoklarlar. Ebe dolaşırken elindeki turayı çocuklardan birinin arkasına sessizce bırakır ve tekrar, fakat bu defa daha çabuk dolaşmağa başlar arkasına tura bırakılan çocuk bunun farkına varırsa ayağa kalkarak turayı alır ve ebenin ardından koşmağa başlar. Ebe eğer kabil olursa turayı alan çocuk kendisine yetişmeden onun yerine oturur. Eğer oturmadan turayı alan çocuk yetişirse tura ile ebenin arkasına şiddetle vurur. Ebe oturduktan sonra turayı alan çocuk onun yerine ebe kalır. Yukarıda anlattığımız tarzda tekrarlanarak oyun devam eder” (Bayrı, 1972: 219-220).

Kaynak kişiler bu oyunun çocukluk yıllarında çok sık oynandığını belirtirken günümüzde bu oyunların artık oynanmadığını da ifade etmektedir (KK 109, 111).

7.1.8. Halk Tiyatrosu

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler eski zamanlarda halk tiyatrosunun çeşitli türlerinin köylerde oynatıldığını, özellikle kahvehanelere “Karagöz” geldiğini, kuklacıların köyleri dolaşarak “kukla” oynattığını ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra köy kahvehanelerinde köylülerin kendi aralarında tertiplemediği bazı tiyatral oyunlar da oynanmaktadır.

Karagöz, Kukla, Köy Seyirlik Oyunları

Bir gölge oyunu olarak bilinen Karagöz oyunu televizyon, internet gibi seyirlik teknolojik araçların bulunmadığı eski zamanlarda halk tarafından sevilen ve rağbet gören bir eğlenme aracı olmuştur. Özellikle köy kahvehanelerinde gerçekleştirilen bu oyuna yoğun ilgi gösterildiği kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 53, 54). Beykoz’da bulunan kukla ve karagöz sanatçısı Ünver Oral, zaman zaman Beykoz’un köylerinde okullarda ve kahvehanelerde karagöz ve kukla oynattığını ifade etmektedir (KK 148).

Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi Beykoz’a Dümbüllü İsmail’i seyretmek üzere toplanıp gidildiğini şu cümlelerle aktarmaktadır: “Bir de şey gelirdi meddah. Dümbüllü gelirdi. Dümbüllü İsmail. Beykoz’un vapur iskelesinin karşısında Zafer sineması vardı. O zaman tiyatro yoktu. Oraya gelirdi Dümbüllü İsmail. Hepimiz toplanıp oraya giderdik” (KK 53). Kılıçlı köyünde bulunan kaynak kişiler, köylerinde bulunan “Ali dayı” adında bir kimsenin köy kahvehanesinde çocuklara ve gençlere “Karagöz” oynattığı, yine çocuklardan gruplar oluşturarak onlara tiyatro benzeri gösteriler düzenlediğini aktarmıştır (140). Dereseği köyünde bulunan kaynak kişiler

“köy seyirlik oyunları” kapsamında değerlendirebileceğimiz bazı oyunların mevcut olduğunu, özellikle bazı erkeklerin kılık değiştirerek kahvehanede bulunan kişileri eğlendirdiğini, gösterinin sonunda herkesten para toplanarak gösteriyi izleyen kimselere ikramlar alındığını aktarmışlardır (KK 9, 10, 11, 12).

7.2. Özel Günlere Bağlı Törenler ve Eğlenceler

7.2.1. Hıdırellez

Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü* adlı eserinde Hıdırellez’i şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Folklorda Hızır yahut Hızır-İlyas kültünü en iyi bir biçimde yansıtan merasimler özellikle Türk dünyası söz konusu olduğu zaman, Hıdırellez ve Nebî (Hızır Nebî) Bayramı’dır. Hıdırellez büyük çoğunlukla Anadolu ve Balkan Türkleri arasında bilinmektedir. Eskiden Rûz-i Hızır (Hızır Günü) de denilen Hıdırellez, halk arasında yaygın inançlara göre, Hızır ile İlyas’ın bir araya geldiği günün hâtırasına kutlanmakta olup, Hızır-İlyas birleşik kelimelerinin halk telâffuzunda aldığı bir biçimi yansıtmaktadır. Hıdırellez günü, bugün kullanmakta olduğumuz Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs’a tekabül etmekte olup, bizde eskiden kullanılan ve Rûmî tâbir edilen Jülyen takviminde ise 23 Nisan gününe rastlamaktadır” (Ocak, 1985: 136).

Eski takvime göre bir yıl halk arasında yaz ve kış olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 23 Nisandan başlayıp 26 Ekime kadar süren 186 gün Hızır günleri, 26 Ekimden 6 Mayıs’a kadar süren 179 gün Kasım günleri olarak adlandırılmaktadır. Hızır günleri yaz mevsimini, Kasım günleri ise kış mevsimini ifade etmektedir.

İnanışa göre Hızır denizde İlyas karada zor durumda kalanlara yardım etmektedir. Halk arasındaki bir başka inanış ise Hızır’ın ölümsüzlük suyu olarak anılan “ab-ı hayat”ı içerek ölümsüzlüğe sahip olmuş insanlar arasında zor durumda kalanlara, dara düşenlere yardım eden bir peygamber olduğudur. Bu inanışa göre Hızır ve İlyas’ın yılda bir kez yeryüzünde “bir gül fidanı dibinde” bir araya geldiği tasavvur edilen bu buluşma 5 Mayıs’ı 6 Mayıs’a bağlayan gece ve 6 Mayıs günü çeşitli ritüeller ve eğlenceler eşliğinde “Hıdırellez” adı altında kutlanmaktadır. “Hıdırellez merasimlerinin icrası ve bu esnada yeşillik ve su kavramlarıyla ilgili birtakım uygulamalar, bu halk bayramının putperest köklerini çok daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır”.¹¹⁹

Derleme yapılan köylerden Poyrazköy’de görüşme gerçekleştirdiğimiz erkek kaynak kişiler Hıdırellezi’n bir “çingene adeti” olduğunu, herhangi bir kutlama veya

¹¹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hidrellez> (23.10.2019)

merasim gerçekleştirilmediğini söylerken aynı köydeki kadın kaynak kişiler eğlence yapılmadığını teyit ettikten sonra Hıdırellez akşamı bazı kimselerin çeşitli dilekler dileyerek gül ağacı altına birtakım şekiller yaptığını aktarmışlardır (KK 36, 38, 40). Kaynarca ve İshaklı köylerinde ise Hıdırellez'e dair herhangi bir uygulama olmadığı tespit edilmiştir. Bu köylerde yaşayan nüfusun büyük bir bölümünü Karadeniz'den gelenlerin oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durumun yöre halkının kültürel kökenlerinden kaynaklanmış olabileceği yorumunda bulunulabilir. Hıdırellez kutlaması yapmadığını ifade eden bazı kaynak kişiler söz konusu tarihlerin baharın gelmesine denk geldiğini ve baharın gelişinin kendileri için de sevindirici olduğunu belirtmişlerdir (KK 36, 37).

7.2.1.1. Hıdırellez İnançları ve Eğlenceleri

Halk arasında mevsim dönümü yaz mevsiminin başlangıcı olarak kabul edilen Hıdırellez, Hızır ile İlyas peygamberlerin buluştukları gün olarak tasavvur edilmekte; bu “kutlu” olay farklı ritüeller ve eğlencelerle kutlanmaktadır (Ocak, 1985).

Halkbilimi alanında birçok çalışması bulunan Pertev Naili Boratav, Hıdırellez törenlerini üç başlık altında ele almaktadır: 1. 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan Hıdırellez gecesinde, “gerçekleşmesi istenen dilekler için bereketin, sağlığın, sağlanması için birtakım işlemlere girilir”, 2. Ertesi gün de bu dilek ve niyet işlemleri sürdürülmekte gün bir bayram ve eğlence havasında geçmektedir. Kadınlar ve kızlar gecedan hazırlanmış olan “niyet çömleği”ni açarlar, içine su doldurulmuş, suyun içine de niyete katılacak kimseler küçük birer eşyalarını (yüzük, bilezik, vb.) salmışlardır. “Ağzı bir kilitte kapatılmış olan çömlek bütün gece bir gül fidanının altında bırakılmıştır. Çömlek bir genç kızın başı üstünde -töreye uygun olarak- açıldıktan sonra, küçük bir kız çocuğuna birer birer içindeki nesneler çekilir; onlardan her biri çekilmeden söylenen mâni, çıkan eşyanın sahibi için yorumlanır; bu yorumlamalar törene katılanların gülüşüp neşelenmelerine de vesile olur.” 3. “Hıdırellez günü hısım akraba konu komşu kırlarda toplu olarak o güne özgü yemekler yemek ve eğlenceler düzenlemekle geçirilir. Eğlencelerin başında, genç kızların ağaçlara salıncak kurup sallanmaları gelir” (Boratav, 1973: 271-272).

Hıdırellez, derleme yaptığımız Beykoz'un köylerinde halk arasında hala var olan bir inanıştır. Halk arasında “kutlu” olduğuna inanılan bu günde bütün bir yılın selameti, insanların sağlığı, sıhhati ve huzuru adına uygulanan bazı pratikler ve

kaçınmalar vardır. Hıdırellez günü halk arasında uygulanan pratiklerden şöyle bahsetmek mümkündür:

“Hıdırellez gecesi Hızır’ın yeryüzünde gezindiği ve dokunduğu yerlere bereket saçacağına dair olan halk inancı sonucu birtakım geleneklerin sergilenmesine vesile teşkil etmektedir. Meselâ yiyecek ve içecek kapları ile zahire anbarlarının kapakları açık bırakılır. Cüzdan ve para keselerinin ağızları kapatılmaz.” (Çay, 1990: 25). Hızır’dan istenen “dileklerin bir kâğıda yazılarak gül ağaçlarının dibine konulması vb.”¹²⁰ pratikler de görülmektedir. Hıdırellez sabahı erken kalkılması makbul görülür, geç uyanan kimselerin işlerinin ters gideceğine inanılır. Haneyi görünmeyen kötü ruhlardan korumak amacıyla kapıya “ısırgan” asılır. Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan kaynak kişi bu pratikle ilgili şunları aktarmaktadır: “Eskiden erkenden kalkardılar, kapıya ısırgan asardılar. Mamlik gelirmiş, Mamlik gelmesin diye. Benim anneannem derdi rahmetli Mamlik varmış kaşıkları gelir yalarmış” (KK 26). “Mamlik” olarak adlandırılan varlık “şeytan” olarak da bilinmektedir. Bu pratiğin “Mamlik” denilen varlık özelinde evi kötü etkileyeceğine inanılan “şey”lerin bütününe yönelik olarak uygulandığı görülmektedir.

Şekil 182 Hıdırellez’de Üzerine Isırgan Asılan Bir Kapı

Türk Folklor Araştırmaları “İstanbul’da Eski Hıdırellezler” adlı yazıda İstanbul’da uygulanan bazı pratiklere yer verilmektedir. Bu pratikler arasında “bir hastalığı olanların Hıdırellez gecesi henüz sabah olmadan kendi eşyasından birini dua okuyarak bir gül dalına bağlaması, kırlardan yedi türlü ot toplanıp, giysilerden bir

¹²⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hidrellez> (23.10.2019)

parçaya bağlanıp “bu otlar nasıl kurursa hastalığım da öyle kurusun” deyip ocak içine ya da bacaya mihlanması, ev halkının dileklerinin hâsıl olması için ikindi namazından sonra akşam ezanına kadar abdestli olarak gül bahçelerindeki gül ağaçlarının altına dilek eşyalarının koyulması” gibi uygulamalar yer almaktadır (Alp, 1974: 7011).

Hızır’ın gezdiği yere bereket dağıttığı inancıyla Hıdırellez günü sağılan ineklerin sütleri satılmamakta komşulara dağıtılmakta bu uygulamanın bereket getireceğine inanılmaktadır. Kaynak kişiler bu uygulamayı “hıdırellez günleri inekleri olanlar süt dağıtır” (KK 67), “hıdırellez günü süt satılığa gitmez, o gün dağıtılır” (KK 2, 3) gibi ifadelerle belirtmektedirler. Kaynak kişilerin çoğu Hıdırellez eğlencelerinde ağaçlara salıncak (sancak) kurulduğunu aktarmaktadır (KK 2, 5, 17, 18, 20 31, 110, 112). Kaynak kişilerden bazılarının salıncak kurma eğlencelerine yönelik ifadeleri şöyledir: “Hıdırellez’de kızlar gençler böyle kalın meşeler vardı, sancak (salıncak) yaparlardı. Kızlar olsun gençlerimiz olsun salıncak kurarlardı, eğlenirlerdi” (KK 31), “Hıdırellezde salıncak yapardık. Kim severse bir kızı sallardı salıncakta. Binmişim salıncağa yeni kızcağız olmuşum. Ondan sonra geldi birisi salladı ben de onu istemezdim bir atladım salıncaktan bacağım çıktı. Gramafon çalardı oğlanlar bir tarafta kızlar bir tarafta otururdu. Bir yanda da kadınlar ihtiyarlar” (KK 20).

Birçok köyde yaygın olan salıncakta sallanma uygulamasının “salıncakta sallanmayan kişinin o yıl çeşitli rahatsızlıklarla karşılaşabileceği” inancı doğrultusunda geliştiği tespit edilmektedir. “Bu uygulama ile hastalıkların dertlerin sallanma sırasında döküleceğine inanılır” (Çay, 1990: 34). Mahmutşevketpaşa köyünde bir Hıdırellez uygulaması olan “salıncakta sallanma” eğlencenin yanı sıra birbirini seven gençlerin bir arada bulunmasına zemin hazırlayan bir “ortam” görevi de üstlenmektedir. Kaynak kişiler bu eğlenceyi şu şöyle ifade etmektedirler: “Salıncağın kurulduğu yere anne babalar gitmiyormuş gençler gidiyormuş. Senin sevgilin varsa sen gidiyorsun benim sevgilim varsa ben gidiyorum. Sonuçta sevgilisi olan orada toplanacağı için herkes kendi sevgilisini sallıyor. Bekârlar da aslında gidebilir belki bir nasibi kısmeti varsa bulur. Ya da açılabilir ben seni seviyorum diye. Aslında şimdi sosyal medya var diye bütün geçmiş unutuldu. Aslında ince düşünürsen çok mantıklı bir şeymiş. Annen babanla gitmiyorsun rahatlıkla orada görüşebilirsin. Şimdi telefonlar çıktı” (KK 112).

Hıdırellez uygulamalarının en bilineni Hıdırellez ile özdeşleşmiş olan “ateş üzerinden atlamak”tır. Anadolufeneri’nde bulunan bir kaynak kişi “ateş üzerinden

atlama" ritüelinin zamanını "5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece" olarak bildirmektedir (KK 1). "Ateş üzerinden atlama" uygulaması kaynak kişiler tarafından "ateşin üzerinden atlarsan bütün günahlar dökülür (KK 2, 3)," şeklinde yorumlanmakta ateşin "kötü şeyleri yok etmesi", "kötü şeylerin ateşle kaybolması", "ateşin yakıcı, sihirli ve büyüdü olması (KK 1)" gibi nitelikleri sebebiyle bu uygulamaya başvurulmaktadır. Kaynak kişiler "bütün kötülükleri yok etsin", "üzerimizdeki negatif enerjiyi atsın" gibi gerekçelerle ateş üzerinden atlama pratiğini uygulamaktadır (KK 1, 2, 3, 17, 18, 20 31, 34, 67, 109, 110, 111).

Hıdırellez eğlenceleri arasında halk arasında "gül dibine çömlek gömme", "çekiş", "mani söyleme", "niyet çekme" olarak adlandırılan ritüeller de görülmektedir. Bu ritüellerin gerçekleşmesine yönelik olarak "çiçeklerle süslenmiş toprak bir çömlek içerisinde bu eğlenceye katılanlar tarafından yazılan maniler, yüzük, düğme gibi eşyalar bırakılır. Çömlek Hıdırellez gecesi gülün dibinde bekletildikten sonra sabah çömlek gülün dibinde alınır ve maniler teker teker okunmaya başlanır (KK 2, 3, 5, 18, 20, 109, 111).

Hıdırellez'e dair uygulamalardan en yaygın olanı "gül ağacı" ile gerçekleştirilen "dilek dileme" ritüelidir. Anadolu feneri'nde bulunan bir kaynak kişi Hıdırellez gecesi uyguladığı bu ritüelden şu şekilde bahsetmektedir: "Gül ağacının altına dilek bağlıyoruz. Yazacaksın bir kâğıda, onu ya bir torbaya koyarsın ya da direkt bağlarsın. Sabahleyin orada olmazsa Hızır geldi dileğini götürdü dileğin kabul olacak diye ümitlenirsin. Bazıları sabahleyin güneş doğmadan suya atarsan, zaten suyla alakalı olduğu için İlyas ve Hızır peygamberler, suya da atıyorlar... Gülün altına taşlarla şekiller ev isteyen araba isteyen veya mesela ev istiyorsunuz değil mi evin modelini çizip gülün altına koymalar... Her şey yapılabilir. Çocuk isteyen, başarı isteyen, iş isteyen para isteyen, her şey olur. Ben para falan da koyarım. Aslında orijinali gül ağacıdır ama herhangi bir ağacın altına da yapılabilir. Aslında güle olması lazım. Gül yedi kere de açabilir. Yatmadan önce bunları yapıyorsun dua ediyorsun ne istiyorsan. Ondan sonra yatılıyor" (KK 1). Kaynak kişiler bu ritüeli gerçekleştirirken dilek dilemede bir sınır bulunmadığını "her şeyin dilenebileceğini" yalnız "dilenen dileğin hiç kimse tarafından bilinmemesi görülmemesi" gerektiğini şu cümlelerle ifade etmektedir: "Hıdırellez'de araba, ev, evlilik, sevgili ne istiyorsan onu kimseye söylemeden bir kâğıda yazıyorsun, onu kırmızı bir beze sarıp kırmızı bir gül ağacının dibine gömeceksin. Ama hiç kimse görmeyecek" (KK 46, 47). Gül ağacının kullanıldığı bir başka uygulama ise bir kese yapılıp içine konulan para ile beraber bu kesenin

gölün dalına asılması”dır. Kaynak kişiler bu uygulamanın “Hızır Aleyhisselam gelsin bereket versin diye” gerçekleştirildiğini ifade etmektedir (KK 1, 109, 110). Poyrazköy’de bulunan kaynak kişiler gölün altına “çocuğu olmayan kişilerin salıncak”, “evi olmayan kişilerin ev çizdiğini” belirtmekte; Poyrazköy’ün bir balıkçı köyü olması dolayısıyla göl ağacının altına çizilen figürler arasında motor, sandal, gemi, kayık gibi deniz araçlarının da bulunduğunu ifade etmektedir (KK 40, 41, 42). Köyde görülen Hıdırellez uygulamalarından birisi de soğan dikmektir. Biri “beyaz” diğeri “siyah” (mor) olmak üzere iki soğan dikilir. Bu soğanlardan beyaz olan soğan büyürse dileğin gerçekleşeceğine; siyah yani mor olan soğan daha önce büyürse dileğin gerçekleşmeyeceğine yorulmaktadır (KK 40, 41, 42). Bu uygulamada renklerden hareketle kaynak kişilerin siyah ve siyaha yakın olan renkleri “uğursuz ve bahtsız”, beyaz ve beyaza yakın renkleri ise “uğurlu, hayırlı” olarak yorumladığı tespit edilmektedir. Bir başka kaynak kişi ise “uzun ve kısa kesilen yeşil soğan uçlarından birinin çekirildiğini” belirtmekte bu uçlardan “kısa olan cefa”, “uzun olan sefa” şeklinde yorumlandığı ifade etmektedir. Bu eğlenceye “sefa cefa çekme” denildiğini bilinmektedir (KK 26).

“Göl ağacı” motifi, Hızır ve İlyas’ın Hıdırellez gecesi “bir gölfidanı dibi”nde buluşacakları inancından hareketle Hıdırellez uygulama ve pratiklerinin büyük bölümünde yer almaktadır (Ocak, 1985: 153).

Hıdırellez uygulamalarında “su” unsurunun da rol oynadığı görülmektedir. “Hıdırellez günü kimse kimsenin evine gitmez, bahçeler fidanlar sulanır”; “göl ağacının altına bırakılan yahut dalına asılan bu niyet kâğıtları bir akarsuya, göle veya denize bırakılır”; ve nihayet bu son aşamada dileğin Hızır’a ulaşması ve gerçekleşmesi beklenmektedir (KK 1, 119). Bu uygulamalardaki dilek kâğıtlarının, ağaçların ve bitkilerin suyla “temas” kurması, halk arasındaki “Hızır’ın denizlerin hâkimi olduğu inancı”na işaret etmektedir (Ocak, 1985: 151).

Genel olarak Hıdırellez günü çeşitli eğlencelerle geçirilmekte, bu güne özel yiyecekler hazırlanarak Hıdırellez kırlarda çayırda piknik yapılarak kutlanmaktadır. “Sütlaç, muhallebi, pide” gibi yiyecekler hazırlanıp kırlarda eğlenceler eşliğindeki ziyafetler akşama kadar devam etmektedir (KK 31, 34).

Hıdırellez günü uygulanan pratiklerin yanı sıra bazı kaçınımlar da mevcuttur. Bu kaçınımlardan bazıları şunlardır: “Hıdırellez’de de mesela öğlene kadar bıçak, kürek, kazma, makas tutulmaz. Süpürge tutamazsın ev süpüremezsın” (KK 17). Evin

süpürülmesi “nasibin de süpürülmesi” olarak yorumlandığından bu gibi kaçınımlara dikkat edilmektedir. (Çay, 1990,33).

Günümüzde Hıdırellez inançları ve kutlamalarının eskiye nazaran azaldığı görülmekte ise de bu kutlamalar tamamen terkedilmiş değildir. Günümüzde eski kutlama ve eğlencelerin kalmadığı kaynak kişiler tarafından “İderlezde şimdi bir şey yapmazlar. Ateş yakardılar atlardılar. Çömlek toplardılar, yüzük atardılar, mani okurdular şimdi hiç yok. Öğlene kadar uyurlar kalkarlar” (KK 26), “Hıdırellezde teee sancaklar kurulurdu. Çayırılar adam almazdı, yemekler memekler. Kıyamet kopardı. Süt dağıtılırdı mandıralardan. Ateş yakılır üstünden atlanırdı. Kıyamet kopuyordu. Şimdi hiçbiri kalmadı anam. Hiçbiri kalmadı. Ne eski muhabbet kaldı, ne eski insanlar kaldı” (KK 110) şeklinde ifade edilmektedir.

7.2.2. Dinî Bayramlarda Görülen Eğlenceler

“Bayramlar, bir dizi gösteriden oluşur, onların biçimlenişini kurallarını gelenek belirlemiştir. Bayram bir topluluğun bütünü için ve bütününce düzenlenen uygulanan törenlerin birleşimidir. Dini bayramların günleri kameri takvime göre hesaplandığı için her yıl dönümünde güneş takviminin aynı günlerine rastlamaz” (Artun, 2005: 204).

Dinî bayramlar “Kurban Bayramı” ve “Ramazan Bayramı”dır. Kurban bayramı zilhicce ayının onundan başlar ve dört gün sürmekte; Ramazan Bayramı ise şevval ayının ilk üç gününde idrak edilmektedir (Boratav, 1973).

Dinî bayramların en önemli ortak noktası, “toplanma” ve “eğlenme” özelliğidir. Bayramlarda gerçekleştirilen geleneklerin de temel çıkış noktası eğlenmektir (Özdemir, 2005). Yörede kutlanan dinî bayramlara büyük önem verilmektedir. Her bayramda olduğu gibi bu bayramlarda da halk arasında bir ön hazırlık yapıldığı görülmektedir. Evlerde “bayram temizliği”, “bayram yemeği” “bayram tatlısı” gibi hazırlıklar yapıldığı ve “bu adetlerin her Türk evinde görüldüğü” kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 1, 2, 3, 10, 11, 40, 41, 42, 46, 109, 17, 18, 20, 111). Arefe gününde bayram hazırlıklarının çoğu bitirilmiştir. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi arefe günü mezarlıkların ziyaret edildiğini dile getirmektedir: “Biz arefe günleri böyle gideriz. Arefe günleri kendi mezarlıklarımızı her yeri dolaşırız. Dolaşmayınca olmaz. Arefe günü bizim vazifemiz mezarlık. Kuran okuruz. Bu köyün

o âdeti vardır. Herkes annesine, babasına, kaynatasına, çoluğuna çocuğuna... Mezarlıklar doludur. Gitmeyenler bayram sabahı gider” (KK 125).

Anadolufeneri köyünde ise mezarlıkları ziyaret etme uygulaması namazdan çıkan cemaatin bayramlaşmasından hemen sonra gerçekleştirilmektedir. Bir kaynak kişi bu geleneğin hala devam ettiğini şöyle dile getirmektedir: “Bayram sabahı namaza gidilir, kabir ziyareti namazdan çıkılır çıkılmaz yapılır burada. Çok güzel burada. Burada oturursunuz bir kalabalık bir grup direkt mezarlığa. Mezarlıkta her mezarın başında insan vardır hep aynı saatte ama. Acı bir şey ama maneviyatı çok güzel. Bütün erkekler gider. Kadınlar öğleden sonra giderler. Ama erkekler namazdan sonra doğru. Camiide bayramlaşmayanlar mezarlıkta bayramlaşır birbirleriyle” (KK 1).

Namazdan sonra camii önlerinde görülen bayramlaşmalar hemen her köyde görülen hala yaşayan bir gelenektir. Başta köyün büyükleri olmak üzere herkes sıraya dizilmekte, sırasıyla büyüktен küçüğe, yaşlıdan gence herkes “firesiz” olarak bayramlaşmakta, kucaklaşmaktadır (KK 1, 2, 10, 50, 73, 119, 120). Kaynak kişiler camiideki bu bayramlaşmada “dargın olanların dahi bayramlaştığını”, “birinci gün herkesin kabristana gittiğini” bu ziyaretin “arefe günü ikindi namazından sonra cami görevlisiyle beraber” de gerçekleştirilebildiğini ifade etmektedir (KK 73, 120). Anadolufeneri köyünde görülen bir başka kabir ziyareti ise kabri mezarlık dışında bulunan “Şehit Baba”yı ziyaret geleneğidir (KK 1). Kaynak kişiler arefe günlerinde ve bayramlarda “Uzun Evliya”, “Yuşa”, “Akbaba” gibi türbe ve yatırların da ziyaret edildiğini belirtmişlerdir (KK 2, 120, 111).

Bayram kutlamalarının temelinde “eş dost akraba” ziyaretleri vardır. Bu ziyaretler sırasında konuklara ikram edilmek suretiyle evlerde çeşitli bayram yiyecekleri hazırlanmaktadır. Yöreden yöreye çeşitlilik gösteren yiyecekler arasında tatlı ikramı gelenekselleşmiştir. Kaynak kişiler evlerdeki bayram hazırlıklarından şöyle bahsetmektedirler: “Kadınlar evinde gelenle gidenle ilgilenir. Benim çok misafirim gelir. Bayram günü fırın yakarım. Ekmek yaparım, börek yaparım” (KK 120), Anadolufeneri köyünde bulunan bir kaynak kişi buradaki bayram yiyeceklerinden “Evlerde baklava açarlar mutlaka. Kabaklı börek yapılır. Mevsimiyse kazayaklı börek mutlaka yapılır” (KK 1) cümleleriyle bahsederken; Bozhane köyündeki kaynak kişiler ise bayram yiyecekleri arasında mutlaka olması gereken yiyeceğin “çarşaf böreği” olduğunu ifade ederler (KK 60, 61, 62, 63, 64).

Beykoz'un köylerinde gelenekselleşmiş bir başka bayram âdeti ise köylerin birbirleri ile bayramlaşmasıdır. Bayramlarda her köyün bayramlaşmak için belli bir günü vardır. Bu bayram geleneğinde “pilav çıkarma” âdetinin gerçekleştirildiği ifade edilir. Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi bu köy âdetini şöyle anlatmaktadır: “Bizim âdetimiz var. Bayramın birinci günü Arnavutköyü’nde. İkinci günü burada. Üçüncü günü Değirmendere’de. Dördüncü günü Riva’da. Herkes bayramda yapar. Pilavlar şeyler her şey olur” (KK 120). Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişi ise pilav çıkarma âdetinden şöyle bahsetmektedir: “Bayramda pilav çıkar. Köyler arasında her gün bir köyde pilav olur. Burayla bayram kutlamaya Zerzevat, Ali Bahadır, Değirmendere gelir. Değirmendere Paşamandıra’ya bağlı. Her yerden gelen var. Duyan gelir” (KK 17). Bütün köylerin davet edildiği bu yemekli bayram kutlamasına İstanbul’un muhtelif yerlerinden konuklar gelmektedir. Kutlama yemekleri Ramazan Bayramı için hazırlanıyor ise köylüler arasında para toplamak suretiyle malzemeler alınmaktadır. “Toplanan para ile belli bir kasaptan et alındığı, pilavın köyden birine yaptırılıp ücretin yapan kişiye ödendiği” kaynak kişilerce ifade edilmekte, Kurban Bayramı’nda ise ete para verilmediği herkesin kestiği kurbanlardan malzemenin temin edildiği belirtilmektedir. (KK 50, 120)

Bozhane köyünde görülen bayram geleneği ise kahveye “tepsi çıkarma”dır. Kaynak kişiler “bu âdetin hala yaşadığını” şu cümlelerle ifade etmektedir: “Bayramlardaki örf âdetimiz yaşıyor. Kahveye tepsi çıkar. Pilav, sütlaç yapılır” (KK 60, 61, 62).

“Bayramlarda dinî görevlerini yerine getiren insanlar geriye kalan zamanlarını eş dost ziyaretleri yaparak, sohbet ederek ve çeşitli eğlencelere katılarak geçirirler. Özellikle köylerde güzel giysiler içindeki genç kızlar köyün belli yerlerinde (harman yer, köy meydanı, kış mevsiminde ise büyük salonu olan bir ev) toplanırlar, türküler, maniler söyleyip dans ederler ve salıncakta sallanırlar” (Özdemir, 2005: 50).

Beykoz'un köylerinde tespit edilen bayram eğlenceleri arasında Bozhane köyünde gençlerin “tarhana bayırına çıkması”, Mahmutşevketpaşa ve Anadolufeneri köyünde görülen “bayram salıncağı” gibi eğlencelik âdetleri sıralamak mümkündür.

“Tarhana bayırı âdeti” Bozhane köyünde bulunan kaynak kişiler tarafından şöyle anlatılmaktadır: “Bayramlarda tarhana bayırı âdeti vardı. Bu civarda hemen hemen her köyde vardır öyle bir yer. Kesişme yeri yani. Bizim büyüklerimiz annelerimiz orada tarhana yapıp kuruturlarmış. Hem güneş aldığı için hem de rüzgâr

aldığı estiği için tarhanayı oraya sererlermiş. Bayramlarda öğlen vakti öğleden sonra köyün gençleri tarhana bayırına çıkardı. On sekiz yirmi yaşında gençler, kızlar birbirlerini görürler, oyunlar oynarlardı. Mendil kapmaca, ip atlamaca, yakar top falan. Salıncak da kurulurdu. Orada evlilik çağına gelenler kız keserdi (KK 60, 61, 62, 63, 64).

Kaynak kişiler Mahmutşevketpaşa köyünde “âşıklar yolu, gölet yolu”, Anadolufeneri köyünde “koca meşe” olarak adlandırılan mevkilerde bayram salıncağının kurulduğunu ifade etmektedir (KK 17, 19, 21, 34). Mahmutşevketpaşa köyünde kurulan “bayram salıncağı” âdeti kaynak kişiler tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: “Bayram salıncağı kuruluyordu gençler hep oraya gidiyordu. Seven sevdiğini sallıyordu. Eğer o çocuğu istemiyorsan kendini sallatmıyorsun. Bir de elle sallanmıyordu. İki kişi karşılıklı ip tutuyordu yüksek salıncak çünkü. İki erkek iple birlikte itiyordu. Farklı bir sallayış şekli var ipi çekerek. O insanda gönlün yoksa sallatmıyorsun kendini. Bayramda bir nevi avm. Hep orada toplanıyorlardı. Bir de gerçek aşklar sevgiler varmış” (KK 21). Günümüzde ise bu âdetin geçmişteki kutlamalar sırasında bir kişinin salıncaktan düşmesi sebebi ile görülmediği kaynak kişiler tarafından aktarılmıştır.

Şekil 183 Mahmutşevketpaşa Köyünde Salıncak Kurulan Ağaç

Kaynak kişiler tarafından aktarılan bir başka bayram âdeti ise “süt dağıtma”dır. Günümüzde bu âdetin uygulanmıyor oluşu bir kaynak kişinin “bayram gelirdi sütler

hep dağıtılırdı ama şimdi olan da vermiyor” şeklindeki ifadesi ile belirtilmektedir (KK 2, 19).

7.2.3. Ramazan Ayı Eğlenceleri

“Ramazan ayı dinsel etkinin en yoğun olduğu dönemdir. Bu kutsal ay içinde insanlar her zamankinden daha fazla bir araya gelerek sohbet ederler ve hep birlikte sahura kadar eğlenirler” (Özdemir, 2005: 50).

Ramazan ayı halk arasında maneviyatı yüksek olan bir dönem olarak görülmekte ve “on bir ayın sultanı” olarak adlandırılmaktadır. Ramazan ayının iftar ile sahur vakitleri arasında çeşitli eğlenceler tertiplenmekte halk iftardan sonra bu eğlencelere katılmakta sahura kadar eğlenmektedir. Kaynak kişiler özellikle “yaz mevsimine denk gelen Ramazan aylarının çok keyifli geçtiğini, köy kahvesinde masal ve hikâyelerin anlatıldığı eğlencelerin düzenlendiğini ve sahura kadar oturulduğunu kimsenin uyumadığını” ifade etmektedir (KK 1, 34, 109). Ramazan ayı eğlencelerinin en temeli ve geleneksel haline geleni “davula çıkma”dır. Bir kaynak kişi bu geleneğin Anadolufeneri ve Anadolukavağı’nda gerçekleştirildiğinden şöyle bahsetmektedir: “Bir kere şimdi kesinlikle geleneksel Ramazan davulu burada var. Benim yeğenim bile çalmıştır yani. Ramazan davulu kız erkek falan çalarlar. Arkadaşlarıyla birlikte çıkarlar. Kavakt’ta biz de yapardık gençken. Davula çıkardık yani. Davula çıkmak geleneği var. 10-15 gün önceden davula kimin çıkacağı belli olur. Davul o kişiye emanet edilir, davulun bakımı yapılır. Ramazan’dan birkaç gün önce davul ısıtılır, gerilir güzel ses çıkarsın diye. Davulun bakımı yapılır davulu çalacak kişiye davul emanet edilir bayram sabahına kadar çalar” (KK 1). Bu geleneğin bir eğlence unsuru olarak da kullanılmakta olduğu köyde bulunan kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir. “Ramazan’da davul her Ramazan’da olur. Bazıları davulla korkutuyor. Davulculardan bir kişi mezarlığın bu tarafına geçiyor, bir kişi diğer tarafına geçiyor. Beyaz bir beze resim yapıyorlar, ipe bağlıyorlar, tam oradan geçecekken indiriyorlar kaldırıyorlar. Oradan geçen de ulan burada bir şey var diye korkuyor. Hakan oradan geri dönmüş, korkutmuşlar. Ramazan’larda yaparlar bunu” (KK 31).

Köylerde yapılan iftarlar ve sahur lar da köy halkı için bir araya gelme, bir eğlence vesilesidir. Kaynak kişiler bu durumu “Mesela sokak iftarları yapılır. Burada bütün mahalle sokağa kocaman masaları koyar, herkes ne yaptıysa getirir. İftarlar sahur lar sokakta bir arada yapılır. Çok eğlenceli ve keyiflidir” ifadeleri ile dile getirmektedirler (KK 1, 33, 34). Günümüzde Beykoz’un köylerinde görülen Ramazan

ayı eğlenceleri belediyenin düzenlediği bazı etkinlikler kapsamında gerçekleştirilmektedir. Ayrıca mahallelinin birbirlerini iftar sofralarına davet ettiği de katılımlı gözlem yoluyla tespit edilmiştir.

7.2.4. Düğün Eğlenceleri

Sünnet

Sünnet işleminden sonra gerçekleştirilen çeşitli eğlence ve aktiviteler “sünnet düğünü” olarak bilinmektedir. Beykoz’un köylerinde gerçekleşen sünnet düğünleri genellikle köy meydanlarında, köy kahvelerinde, düğün sahiplerinin evlerinin önünde gerçekleştirilmektedir. Sünnet düğünlerinde görülen eğlenceler arasında “incesaz takımı”, “davul zurna ekibi”, “çengi takımı” ile yapılan çalgılı eğlenceler çeşitli halk oyunları eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Bu eğlenceler kapsamında davetlilere “sünnet yemeği” verilmekte (KK 67, 100). Ayrıca kaynak kişiler sünnet düğünlerinde eski bir İstanbul eğlencesi olarak “Hacivat Karagöz” getirildiğini de ifade etmektedir (KK 31, 33, 34, 53, 56). Anadolufeneri’nde bulunan kaynak kişi sünnet düğünü ile ilgili şunları aktarmaktadır: “Bir ara çeşmenin etrafında sünnet düğünü oldu. Çok da güzel oldu. Toplamışlardı çocukları, yataklar kuruldu, tüllerle süslediler, balonlar bayraklar asıldı. Şimdi köyde genç yok, doğum yapacak kimse kalmadı (KK 67).” Kılıçlı köyünde yapılan sünnet düğünü eğlencelerinden ise şöyle bahsedilmektedir: “Sünnet kınası olurdu mesela. Kadınlar aralarında eğlenirdi. Çocuğu yatırıp, defle falan kendi kendilerine eğlence yapıyorlardı. Mesela ben oğluma üç gün sünnet düğünü yaptım. Bir akşam kadınlar toplandı, bir gün incesaz takımı getirdim, yenildi içildi. Bir gün de Kuran okuttum. Bazı aileler sadece mevlit okutuyor. Bazısı sadece eğlence yapıyor. Ben hem eğlence yaptım, hem Kur’an okuttum. 45 kg kavurma dağıttık o zaman, bir Anadolu kamyonet karpuz, mevlit okunacağı zaman pilav, tatlı (KK 130).”

Düğün

Köy meydanlarında, köy kahvelerinde, çayirlarda gerçekleşen düğünlerde görülen eğlencelerin en başında “Sulukule” ya da “Üsküdar Selamsız”dan tutulan “çengi”ler gelmektedir. Beykoz’un köylerinde “çengili düğün” yapmanın bir gelenek haline geldiği kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir (KK 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 12, 24, 31, 53, 54, 57, 58, 124, 125). Şenlik ve eğlence düğünün olmazsa olmazı kabul edilmekte, misafirlere yemekler ikram edilmekte ziyafet sofraları hazırlanmaktadır. Düğünden önce gerçekleşen “kına gecesi” eğlencelerinde kadınlar kendi aralarında çalıp söyleyerek oynamakta “darbuka kakalamak”ta “tepsi

çalmak"tır. Bu eğlencelerde kadınlar arasında maniler ve türküler söylenmektedir (KK 17, 18, 20, 21). Kına gecesi eğlenceleri arasında "bacalara şişe dizme ve bu şişelere nişan alma", ağaç dallarına asılan yumurta kabuklarına nişan alma" gibi eğlenceler yapıldığı da kaynak kişilerin düğün eğlenceleri arasında aktardıklarıdır. Derleme sırasında "Düğünlerde hangi oyunlar oynanır?" sorusunu yöneltmemiz üzerine kaynak kişiler "Biz Rizeliyiz ama horon bize kırk sene önce geldi. Ondan önce klarnet, çengi, çiftetelli olurdu. Çengiler evlerde kalırdı, klarnetçiler teknelerde kalırdı" (KK 38, ...) yanıtını vermişlerdir. Bir başka kaynak kişi ise düğünlerde "hangi hava çalarsa oynandığını", "artık horonun da oynanmaya başlandığını", "bunu bulaştırdık biz" şeklindeki ifadesiyle dile getirmektedir (KK 33). Karadenizlilerin yoğun olduğu köylerde gerçekleştirilen düğün eğlencelerinde kemençe, tulum gibi enstrümanların mutlaka bulunduğu da belirtilmektedir (KK 50).

Kılıçlı köyündeki düğün eğlencelerinden bir kaynak kişi şöyle bahsetmektedir: "Mesela güvey traşı olacağım de mi, kız tarafı masa hazırlamış, oturmam. Tuzak kurarlar. Oraya oturmam. Sadıç kontrol edene kadar oraya oturmam. Yastığa çivi koyarlar, toplu iğne koyarlar, tuzaklar yaparlar böyle. Bir de her düğünün meydancısı vardır. Meydancı halayı kontrol eder. Düğünü o organize eder. Misafirleri ağırlar, çengileri getirir. Çalgı takımını ayarlar. İki takım çalgı olur. Biri misafirleri karşılar, diğeri gelenleri eğlendirir. Ama gelin almaya geldi mi de meydancı kendine hizmet ettirir. Gelini aldın ama eve giremiyorsun. Arabanın önüne tepsi gelir. Yiyeceği içeceği nevalesi olur. Yerler içerler, kalkalım mı, kalkalım. Kalkarlar, tık bir daha otururlar. Araba santim santim ilerler. Yağmur yağar, kar yağar, yine de yapılır. Bu olmazsa olmaz bir eğlencedir. Meydancı orada her şeyi ister. Başının altına yastık ister, getirilir. Yere yatak serdirir, yatar. Düğün sona ereceği zaman meydancı yatar yere, köçekler çengiler göbeğinde oynar. Bunun düğününde yattım ben yere, bahşişi bastım, çengi çıktı göbeğime, göbeğimde oynuyor. Meydancı düğüne bitti demeden damat eve girmez, gelin eve girmez. Giremez. O yüzden meydancıyı razı etmeye bakarlar. Böyle güzel eğlenceler olurdu işte" (KK 134).

7.2.5. Asker Uğurlama Eğlenceleri

Hayatın geçiş dönemlerinden biri olan askere gitme diğer geçiş dönemlerinde olduğu gibi çeşitli eğlencelerle kutlanmaktadır.

Beykoz'un köylerinde görülen asker uğurlama eğlenceleri askere gidecek kişi ve arkadaşları arasında küçük bir eğlence şeklinde yapılabildiği gibi bu eğlenceler bir düğün havasında da gerçekleştirilebilmektedir (KK 2, 3, 8, 9, 110). Eğlencelerde önce askere gidecek olan kişinin evinde Kuran okutulur, kurban kesilir, yemekler ikram edilir. Kaynak kişiler Alibahadır köyünde asker uğurlaması için yapılan hazırlıkları şöyle anlatmaktadır: "Asker uğurlaması yaparken köyün imamı camii önünde hoparlör ile dua eder. Bütün köy orada toplanır. Bir gün önce de evinde mevlüt yapılır, Kur'an okunur. Yemek verilir. Herkes gelir hediyeler verirler. Asker harçlığı getirirler. Askere giderken köyün gençleri delikanlıları arabalara bayrak asarlar. En büyük asker bizim asker naralarıyla askere uğurlarlar. Delikanlılar kendi aralarında eğlence düzenliyorlar, silahlar havaifşekler atılıyor. Tepsisi tepsisi börekler yapılıyor. Gelene gidene çay limonata dağıtılır. Askerden geldiğinde de mevlüt okutulur bütün köye yiyecek içecek dağıtılır. Askerden döndükten sonra da kurban kesenler oluyor. Allahım sağ salım askerden dönerse kurban keseceğim diyenler kesiyor" (KK 2, 3). Anadolufeneri köyünde asker eğlencelerinde köy meydanına büyük bir sofraya kurulmakta, birden fazla kişi askere gidecekse askere gidecek kişilerin aileleri tarafından yiyecekler hazırlanmaktadır. Bu eğlence köyden kalkan son otobüsle birlikte başlamaktadır. Kaynak kişi bu kutlamalar sırasında "silahlar atıldığını", "son zamanlarda düğün ve kutlamalarda moda olan maytaplar ve havai fişeklerin" de bu eğlencelerde kullanıldığını belirtmektedir (KK 1). Deredeki köyünde bulunan bir kaynak kişi asker uğurlamalarının da düğün gibi olduğunu düğünlerde olduğu gibi yine çengilerin tutulduğunu şöyle ifade etmektedir: "Askere gönderirken uğurlama olur. Eskiden düğün gibi eğlenceler yapılırdı. Çalgı çengi. Ben biraz bıçkındım. Sulukule'den öyle herkese kız vermezlerdi. Kıymet abla vardı bir tane orada. Bu köylere katıyen askıntılık yapıyorlar diye vermezlerdi. Bizi özellikle Deredeki'den Çetinle İbrahim gelirse oraya göndeririz derlerdi. Arnavutköyü'ne katıyen göndermezler. Bozhane'ye katıyen göndermezler. Gelirdi düğün sahibi Allah aşkına. Biz oraya gitti mi âlem yapıyoruz. Masa kuruluyor güzel kızlar oynuyor hangisini beğendin diyorlar, şunu şunu diyorsun, tamam diyor. 200 lira kapora veriyoruz ondan sonra Yeniköy'den sabahleyin alıyoruz. Yeniköy Beykoz iskelesine geliyorlar. İki gün üç gün çalgı cümbüş" (KK 9).

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HALK ANLATILARI, HALK ŞİİRİ, HALK DİLİ VERİLERİ

8.1. Halk Anlatıları

8.1.1. Menkıbe

“Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kişilerin hayatlarını konu edinen ve olağanüstü birçok olayın yer aldığı hikâye” (Albayrak, 2010: 399) şeklinde tanımlanan menkıbeler, genellikle “Allah dostu” olduğuna inanılan ve “veli” olarak adlandırılan kimseler hakkında çoğunlukla olağanüstülük içeren, bazen de “kıssadan hisse” alınmasının amaçlandığı anlatılardır.

Derleme sahasında görüşme yaptığımız kaynak kişiler çeşitli “peygamber” ve “sahabe”lerin hayatlarından bahseden anlatıların yanı sıra “din büyüğü” veya “Allah dostu” olarak adlandırılan bazı kimselere ait çeşitli anlatıların özellikle “türbe, kabir, mezar” gibi ziyaret yerlerinde çokça anlatıldığını, “kandil”, “bayram”, “Cuma” gibi “mübarek” olduğuna inanılan bazı gün ve gecelerde de menkıbelerin anlatıldığını belirtmişlerdir (KK 2, 10, 55, 56). Derleme çalışmaları sırasında kaynak kişilere “sahada var olan “menkıbe” türünün tespiti”ne yönelik özel bir soru sorulmamış, kaynak kişilerin anlattığı anlatılardan “menkıbe” özelliği taşıyanlara bu başlık altında yer verilmiştir.

Ebu Turab

Geçmişteki Allah dostlarından mesela Ebu Turab ismindeki bir zattan bahsedilir. Yanı başındaki komşusu bile buna zulmedermiş. Yani inanmazmış. Ne zaman ki bu insanlar ölürler ondan sonra inanırlar. Ama onun da bir sözü varmış bütün sohbetlerinde “Allah dostları öldükten sonra da insanlara faydası dokunandır” dermiş. Adamın bu laf aklına yer etmiş. Bir gün bir iki ay kayboluyor bu Ebu Turab denilen kişi. Allah dostu Ebu Turab. Turab toprak demek. Ebu baba demek, Toprağın Babası. Merak ediyor nerede bu diye en sonunda kaçtıttım diye seviniyor da biraz. Çünkü adam dini anlatıyor onun dini inancı yok. Bir gün sefere çıkıyor. Ki o zamanın sefer halini düşünün. Develerle veyahut da yaya. Kervanından uzak kalıyor çöl ortamında kervandan uzak kalınca akşam oluyor çöl tehlikeli geceleri aslanı var bunun yılanı var çıyanı var. Bir bakıyor ki çöl aslanı buna doğru geliyor. Ne yapacağım ne edeceğim

derken koştururken bakıyor ileride bir karartı görüyor. O karartıyı görünce dur ben şuna doğru bir yanaşayım diyor. Yanaşıyor tabii yerde oturmuş bir halde sanki onu bekliyormuş gibi. O söylediği laf kerameti öldükten sonra ortaya çıkacak. Bir bakıyor ki Ebu Turab, aradığı adam. Gidiyor yanına yaklaşıyor bir bakıyor ki ölmüş. Ama oraya bir gidince bakıyor ki aslan duruyor. Onun niyeti hala kötü, diyor ki ben şimdi buradan kaçayım o Ebu Turab'ı yerken ben kaçmış olurum. O ordan uzaklaşınca aslan dolaşiyor yine onun peşine geliyor. En sonunda anlıyor. O lafı da hatırlıyor. Allah dostları öldükten sonra da insanlara faydası dokunandır diye (KK 55).

İbrahim Ethem

Bir gün padişah yanındakilere “kerâmet nedir” diye sormuş. Oradakiler türlü cevaplar verseler de padişahın içine sinmemiş. Efendim demişler bunu bilse bilse İbrahim Ethem Hazretleri bilir. O kerâmet sahibi Allah'ın sevgili bir kuludur. Bunu duyan padişah tutmuş getirtmiş huzura İbrahim Ethem'i. Bana çabuk bir kerâmet göster yoksa senin kelleni vurduracağım demiş. Hâlbuki kendisi de sultanlığı bırakıyor dervişliğe geçiyor. Demiş ki padişahım kerâmet öyle her istenildiği zaman hemen gösterilebilecek bir şey değil, benim isteğimle olacak bir şey de değil, ama illa da bir kerâmet istiyorsan şu anda dışarıda nice sırma kaftanlı fistanlı insanlar senle görüşmeyi beklerken benim gibi pejmürde kılıklı bir insanla görüşürsün, bundan büyük kerâmet olur mu demiş. En büyük kerâmet istikamet üzere olmaktır. Allah dostlarının bir lafından birisi de budur. En büyük keramet istikamet üzere olmaktır (KK 55).

Behlül Dâna

Harun Reşid bir gün sarayında sıcak yatağında yatarken hayal kurmaya başlamış. Cennete nasıl giderim, dünya böyle güzelse kim bilir cennet nasıldır, ah kısmet olsa da cennete gitsem diye düşünürken çatıdan takır tukur sesler gelmeye başlamış. Rahatı kaçan Harun Reşit hiddetlenmiş. “Kim var orada!” diye bağırılmış. Yukarıdan tanıdık bir ses gelmiş: “Benim Ya Harun Reşit, Behlül Dâna” demiş. Harun Reşit şaşırılmış: “Ne o Behlül, yolunu mu şaşırdın, gecenin bu vakti ne yapıyorsun orada” demiş. Behlül Dâna hiç bozuntuya vermeden “devemi kaybettim de devemi arıyorum” demiş. Harun Reşit daha da şaşırılmış: “Yahu Behlül deve hiç çatıda aranır mı? Hem de gecenin bu saatinde?” Behlül Dâna Hazretleri cevap vermiş: “Niye ey Harun, sen sıcak yatağında cenneti arıyorsun, şaşırmıyorsun da, ben çatıda devemi arayınca mı şaşıırıyorsun” demiş. Harun Reşit Behlül Dâna Hazretlerini anlamış, boynunu bükmüş (KK 56).

8.1.2. Memorat

“Tabiatüstü ferdî bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye” (Çobanoğlu,2003: 21) olarak tanımlanmakta olan memorat, çoğunlukla cin, peri, şeytan, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan varlıklarla “görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla” kurulan bir iletişimin anlatıya dönüşmüş halidir (Çobanoğlu, 2003: 21).

Memoratlari efsaneden ayıran ilk isim olan İsveçli halkbilimci Carl Wilhelm Von Sydow, 1934 yılında ortaya koyduğu bir çalışmada memoratların efsanelerle ilişkili olduğunu ancak “şahsî ve tamamen kişisel bir tecrübe hüviyetinde” olması sebebiyle söz konusu materyalin ayrı bir tür olarak değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Von Sydow’un “şahsi tecrübeyi yaşayan veya yaşayandan dinleyen kişinin anlatısı” olarak sınırlandırdığı “naklediş zinciri”ni Juhan Pentikäinen dört kişiye kadar çıkarmaktadır. Şahsi tecrübeyi yaşayanın belli olduğu anlatılarda sayı sınırlamasının doğru olmadığı görüşünde olan araştırmacılar da mevcuttur (Çobanoğlu, 2003: 21-22).

Derleme yaptığımız sahada bulunan kaynak kişiler, içinde olağanüstülük barındıran ve bireysel tecrübeye dayanan birçok anlatı paylaşmışlardır. Sahada derlenen anlatılar “tecrübeyi yaşayan” veya “yaşayan kimseden dinleyen” kişilerin anlatıları ile sınırlandırılmıştır.

Abdullah Çavuş’un Yılan Davası

Abdullah Çavuş'un yılan(kertenkele) davasını anlatayım. Şimdi burada Abdullah Çavuş vardı. Ay var, sırtında odun taşıyor. Sabah oluyor dağa gidiyor. Dağa giderken orada yılanlar oluyormuş, kertenkeleler. Karşısına çıkıyor. Destur Bismillah diyor, çekilmiyor. Destur Bismillah diyor çekilmiyor. Bir daha destur Bismillah diyor, çekilmediğini görünce Abdullah çavuş vuruyor kesiyor. Bu olan bir şey bak. Kesiyor. Abdullah yüklüyor odunu, geliyor. Eve gelince yatıyor. Karanlık oluyor, ay kavuşuyor, tak tak tak kapı çalıyor. İki tane candarma. Sen diyorlar adam kesmişsin. Nasıl diyor adam kesmişim. Adam kesmişsin diyorlar. Alıp götürüyorlar bunu. Sorguya başlıyorlar. Bu anlatıyor böyle böyle oldu, ben kertenkele gördüm, destur Bismillah dedim, çekilmedi. Destur Bismillah dedim, çekilmedi. Üç kere böyle dedim çekilmeyince kestim. Böyle söyleyince tamam diyorlar, geri bırakıyorlar. Meğer o

gelen ikisi kertenkeleymiş, candarma şeklinde görünmüş. Arkadaşlarının hesabını görmeye gelmişler. Gelenler kertenkele ama asker suretinde görünüyor. Olmuş olay bu, yalan değil. Eğer destur Bismillah demese orada, bu sefer onlar bunu kesecek. Bize o yüzden hep derlerdi ki destur Bismillahsız gece dışarı adım atmayacaksın. O kertenkeleler yemyeşildir (KK 34).

Akbaba

Burada yatır var ya, annem babamı bekliyor gece. Fasulye falan götürüyor diye Beykoz'a oradan dönüş geç oluyor tabii onu bekliyor. Şu ağacın dibinde bir ışık yanıyor. Hiçbir şey yokken birden parlıyor. Sonra Allah Allah diyor, orada da bir amca var, acaba o mu diyor, bu saatte niye yaktı bu ateşi falan diyor. Böyle düşünürken o ateş böyle(elleriyle yukarıdan aşağıya düşme şeklini gösteriyor) düşüp kayboluyor. Ama o kadar parlak bir ateşmiş ki. Anneme demişler ki keşke anlatmasaydın (KK 54).

Kaybolan Adam

Yaşlı bir teyzemiz vardı. Burada o bu yoldan gidiyormuş. Babamın kılığında aynı babamın elbiselerini giymiş birisi buradan böyle usulca gitmiş. Teyze babam sanıp Muzaffer diye seslenmiş. O seslenir seslenmez adam birden kaybolmuş. Bunlar gerçek yani o anlatırdı (KK 54).

Akbaba

Dedem tekkenin şeyhiydi. O vefat edince babaannem tek başına... Bir ara kapı çalıyor, ihtiyar sakallı bir adam giriyor içeriye. Biraz muhabbet ettikten sonra "tekkesini mi istersin türbesini mi" diye soruyor. Babaannem önce bir şey anlamıyor ama "tekkesini isterim" diyor. O öyle deyince "o zaman bu tekke size kalacak bir daha kimseye geçmeyecek" diyor o zat. Dedem vefat edince tekkenin şeyhi babam oluyor. Tekkenin son şeyhi babam olmuştur, tekkeler kapatılınca da mülkü bize geçmiştir. O gelen zatın Akbaba olduğu söylenir (KK 56).

Akbaba'da Yaşanmış Bir Olay

Mucize vardır, keramet vardır, tevafuk vardır. Mucize peygamberlere mahsustur, keramet evliyalara mahsustur, tevafuk da bazı kullarına mahsustur. İkinci çocuğumun dünyaya geleceği geceydi. Elektrik yok, zifiri karanlık. Yukarı camiye gidip salâ vereceğim. Karanlık içinde merdivenlerden birisi geldi, indi indi, indi, yanıma kadar geldi. Biraz sonra oğlun olacak ismini Mehmet Mustafa koy dedi bana, ben

şaşırdım. Bizim isim koyma lüksümüz yoktur, isimleri dedeler koyar. Ben bunu nasıl söylerim anneme babama. Daha biz camideyken çocuk dünyaya gelmiş. Anacığımın bir ağabeyi vardı, Sarıkamış'ta şehit düşmüştü, adı Mustafa idi. Göbeğini keserken Mustafa diye kesti. Babama çocuğa bir isim koyun dedim, ne istiyorsun dedi, ne isterseniz koyun dedim, oğlum babası sensin, senin hakkın dedi, baba sen koy da senden bize yadigâr olsun dedim. Babam da ezanı okudu, Mehmet koydu ismini. Çocuğun adı Mehmet Mustafa olmuş oldu.

Yağmurlu Baba

Şimdi Laz Ahmet bir şeye tanık olmuş. Allah nur içinde yatırsın, çok severdim. Bir gün geldi dedi ki akşam başıma böyle bir olay geldi. Ne oldu hayırdır dedim, kahveden çıktım eve geliyorum, biraz da alkol almış, dedim alkolün etkisiyle olmasın, yok dedi ya. Lastikçi Recep'in evi var ya, gürgenler vardı onun orada gürgen ağacı. Gökten bir adam düştü dedi. Elleri ayakları açık bir şekilde yukarıdan aşağıya böyle o gürgenlerin dallarına çarparak düştü dedi. Yola vurmasıyla sanki bir çuval misketi yola dökmüşsün gibi her yere dağıldı dedi. Alkolün etkisi mi diye düşündüm dedi. Gözlerimi ovaladım adamı arıyorum orada dedi. Gürgenlerin dibindeki dikenlikleri baktım orada da yok dedi. Sabah gelip bakacağım diyor. Bir de küfür falan ediyor. Yağmurlu Baba bunu orada bağlıyor. Kestane altına ha böyle elleri arkasından bağlıyor. Sabahleyin sütçü görüyor da çözüyor onu. Allah rahmet eylesin (KK 33).

Yağmurlu Baba'yı Görme

Şimdi bak yağmurlu baba dedik ya, oğlaklara bakıyorum keçi yavrularına, sekiz on tane yok. Tüysüzün evi var ya, oradan patika çıkar, oradan gideyim dedim. Bir baktım çık çık çık bir ses var. Dedim Oğlaklar burada. İçeri girdim. Bir de ne göreyim iki tane sakallı adam, ellerinde balta. Ben durdum(anlatırken sesi kısıldı ve duraksadı) Selamünaleyküm dedim ben, onlar iki kişi. Selamünaleyküm dedim, bak bunu yağmurlu baba dedin de aklıma geldi, (sesi kısılarak) ya adamlar kayboldu, adamlar yok. Desem ki birisine gündüz vakti adamlar kayboldu, nereye kaybolacak nerden kaçacak der. Bak gözümle gördüm bunu, gündüzün kayboldu adamlar. Hem de ilerde babam da harman döndürüyor. Harman dönüyor o gün. Babama anlattım, oğlum o Yağmurlu Baba'dır, onu ben de çok gördüm dedi. Bu kadar sakallıydı (eliyle sakalın seviyesini gösteriyor). Yüzünde adamın var ya nur vardı nur (KK 31).

Keçilik Koyu

Keçilik koyunda SAT¹²¹ Komandoları var, askeriyeenin göz bebeği onlar. Tatbikat sırasında askerlerden biri kayboluyor. Kaybolduktan sonra aradılar aradılar bulamadılar. Altı sene sonra gemi bağlanan bir şamandıra vardı, onun dibinde buldular onu. Altı sene sonra buldular, altı sene önce nasıl boğulduysa aynen öyle vücudu hiç bozulmadan buldular onu. Allah'ın bir hikmeti olarak Onların çok büyük maneviyatı var. Bu köyün balıkçıları buldu. Ondan ötürü de plaket verdiler bize (KK 36).

Şekil 184 Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı Tarafından 1985 Yılında Poyrazköy Balıkçılarına Verilen ve Poyrazköy Köy Kahvesinde Asılı Bulunan Plaket¹²²

İki Meşe Arasında Yanan Ateş

Bizim Ramazan Ayşe ablanın çiftliğini kiralamıştı. Et yapıyorlar orada, ızgara. Beni çağırdılar amca gel et ızgarada kaldı. Gittim ki hakikaten öyle, et rezil olmuş. Gittim baktım kimse yok orada, gitmişler aşağıda kümeslere yumurtaları topluyorlar. Ben seslendim onlara, gel dediler ya da otur yemeye başla dediler. Ben de yanlarına gittim fakat tavuk gübresi kötü koktuğu için yanlarında fazla duramadım. Ben dedim eve gideyim size afiyet olsun. Çıkarken o iki meşe var ya, ortasında bir tane hamak var. Bir baktım orada bir tane ışık yanıyor böyle mum gibi çakmak gibi. Ben de bildim ki arkamdan biri geldi aldım taşı elime attım oraya seslendim seslendim cevap

¹²¹ SAT: Su Altı Taarruz

¹²² Plaketin üzerinde yer alan ifadeler şu şekildedir: “Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı / Şehit Ütğmn Sami Arıcı’nın Aranmasında Maddi Manevi Destek Olan Poyrazköy Balıkçılarına Şükran Anısıdır / 4 Nisan 1985”

vermedi. Bir taş daha attım ona, Ben böyle taşı atarken o ateş aldı böyle birden büyüklendi.(eliyle gösteriyor) Işık yani büyüdü. Dedim ulan çarpıldık mı ne olduk ya. Hemen bir euzu bismillah çektim, ben besmele çekince o tekrar geri döndü. Korktum ardından gitmeye. Şimdi ben onu orada gördüm ya, hayatta yaya geçmem oradan gece, arabasız geçmem. Mesela kışın ava gidiyorum oraya, ta arka tarafı dolanırım, yine de oradan geçmem (KK 33).

Kırklar Sultan

Dereseki'de bir ziyaret var gittiniz mi oraya? Kırklar Sultan. Ben onu gördüm. Çok uzun hikâye. Ben yeni evlendiğimden beri çok hastaydım. Gören bunun bir şeyi yok derdi ama çok hastaydım. Doktora gidiyordum, stres stres stres... Bir gün rüyamda gördüm. Sonra her gece geldi beni okudu. Son sene farkına vardım. Her gece başımda nöbet tuttu geldi okudu. Öksürüyordu çok. Demek ki o şehit olduğunda hastaymış. Bir gün miraç kandiliymiş, ben o gece kızdım namaz kılmadım, beni terk etti. İyileştim ama. Kimse inanmaz, Allah vermesin çok zor şeydi onlar. Giden geri gelmesin kimseye verme Allah'ım çok şükür iyiyim. (Bu kısmı ellerini yukarı açarak gözlerini kapayarak söylüyor). Gittim başına ağladım, çok üzülüm. Ben evime gidiyorum demişti bana. Uykudayım ama duyuyorum onu, konuşuyorum onla, kulağıma konuşuyor, ayıgım. Bir misafirim vardı Adana'dan. Kızım da Paşabahçe'de bir mağazada tezgâhtar olarak çalışıyordu. Bahtiyar giyimde. Oraya götürdüm, kızım da anne beklemeyin işlerim var dedi bırakıp gelemiyorum dedi. Tamam dedik, yanında Tarkan diye bir mağaza daha vardı. Kapının önünden oraya bakıyoruz belki kız boşalır işi biter de gelir diye. Birisi geldi, ne bileceksin evladım, bilemezsin ki, onun için her geleni Hızır bileceksin. Böyle vurdu bana, bak bir dedi, (gözlerini kapatarak Can'ım benim, Allah razı olsun hatırlattı kendini diyor) Yanımda da hiç bozuk yok. Sevim dedi ki benim için de verir misin, onda da hiç bozuk yok. Biraz ileri gitti baktım öksürdü. Hiiihhh bu benim hocam dedim. Bu dedim, tanıdım. Bu da şehit, sahabe. Peygamber'imiz zamanında yaşamış, Kırklar Sultan Baba. Biz hep giyime paraya önem veririz. O yüzden insanları parasıyla giyimiyle yargılamayacaksın. Sevim dedi ki ne oldu abla dedi, ben zaten heyecanlandım, pazarın içinde kayboldu. Dünya boş değil evladım, dünya boş değil (KK 67).

Anadolufeneri'nde Yaşanmış Bir Olay

Burada bir olay olmuş, ben yukarıda okulun lojmanında oturuyordum o zaman. Bu köyde olmuş, yaşanmış bir olay. Çok eskiden her evin önünde fırın olurdu.

Hanımlar sırayla ekmek yaparlardı. Gelin kaynana beraber oturuyorlar, burada ev yaptırmıyorlar ya, bir akşamüstü kapı çalıyor. O gün de gelin sıcak ekmek yapmış, eve getirmiş. Genç bir çocuk, bacım Allah rızası için ben çok açım, bana biraz ekmek ver demiş. Gelin tam sıcak ekmekten verecekken kaynanası "geliiiiin, bayat ekmekten ver, sıcağından verme" demiş. Kızcağız hangisinden verdi bilmiyorum, ekmek vermiş. Oğlum bir sadaka bin bela savar. O çocuk ne demiş biliyor musun? İçeridekine söyle demiş, akşamla yatsı namazı arasında başına gelecek felaketi düşünsün. Gelinin kocası yirmi altı yaşında denizden ölü gelmiş. Olmuş yaşanmış bir olay bu köyde. O yüzden, bir şey vermiyorsan da bir şey söyleme. Ağzını kapa (KK 67).

Karabasan

Mesela benim başıma şöyle bir olay geldi. Şimdi ben belediyede çalışıyorum. Biraz uyukum geldi hafiften sandalyede şöyle bir uzandım. Kimse yok, ışıkları da söndürmüşüm bir şey bastı bana. Ben şöyle o da şöyle üzerinde askeri bir mont. Dedim bu arkadaş beni neden böyle tutuyor. Sallanıyorum. Oraya salla buraya salla iyice sinirlendim. Sonra gözüm açık salavat aklıma geldi. Bir salavat getirdim şöyle köşeden yemyeşil bir duman çıktı. Hayal falan kesinlikle değil. O duman halinde çıkınca ben rahatladım (KK 132).

Alkarısı

Bir gün amcam ahıra varıyor ki at terlemiş. Hayvan yoldan gelir de terler ya, aynı öyle terlemiş. Ertesi gün oluyor yine aynı. Amcam anlıyor ki alkarısı atı koşturuyor. Ben bunu nasıl yakalarım diyor. Amcamın aklına atın üstüne karasakızı koymak geliyor. Karasakız çıradan kaynatılıp katran haline getirilerek yapılır; doğal zift yani. Yatsıdan sonra karasakızı eritip eğerin üstüne bezle beraber koyuyor. Sabahleyin ahıra varıyor ki, atın üzerinde alkarısı. Güzel bir gelin şeklinde. Alıyor bunu eve getiriyor. Türlü işler gördürüyorlar, hamur yoğurtturuyorlar. Çeşmeden su getiriyorlar buna. Çeşmeye suya gittikten sonra su doldururken çeşmeye başka biri geliyor su almaya. Alkarısı suya gelen kişiye eteğimin altından şu iğneyi çıkarır mısın ben eğilemiyorum da diyor. O kişi de bu kim burada hiç görmedim daha önce diye düşünüyor. Yardım istediği için iğneyi çıkarıyım diye yelteniyor. İğneyi çeker çekmez alkarısı oradan duman olup kayboluyor. Amcamlar evde bekliyor su gelecek diye. Bir de gidiyorlar bakıyorlar ki helkiler çeşme başında duruyor, alkarısı kaybolmuş (KK 126).

Göllü'de Yaşanmış Bir Olay

Ben yatıyordum, tuvalete kalktım, kapıyı açtım, ayağımın birini attım dışarı biri içerde. Baktım merdivenden yukarı birisi çıkıyor. Böyle pıtıla pıtıla çıkıyor. Bir baktım, başında yeşil sarığı var. Sırtında siyah cübbesi var. Yüzü bembeyaz ama bembeyaz. O da beni öyle görünce öyle kaldım. Aşağı doğru baktı korkmayayım diye herhalde. Ben de yatağa doğru gittim, yorganı üstüme çektim. Bunu da (kocasını gösteriyor) kaldıramıyorum. Salıncakta da Bebek var. Ben uyuyorum uyanıyorum salıncak hep sallanıyor. Salıncağı sen mi sallıyorsun diyorum buna, yok. E ben de sallamıyorum. Bu salıncağı kim sallıyor her gece. Meğer o gelip sallıyormuş (KK 95).

8.1.3. Masal

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür”¹²³ şeklinde tanımlanan “masal”ın çeşitli araştırmacılar tarafından birçok tanımla yapılagelmiştir. Bunlardan Mehmet Halit Bayrı masalı “bilinmeyen bir zamanda, yine bilinmeyen bir yerde veya sahada bilinmeyen şahıslara ait faaliyetlerin hikâyesidir” şeklinde tanımlarken Saim Sakaoğlu *Gümüşhane Masalları* adlı çalışmasında bu tanımın “bilinmeyen yer” ve “bilinmeyen şahıslar” ile sınırlı kalmış olmasından ötürü eksik kaldığı değerlendirmesinde bulunmuştur. Öyle ki masallarda “ayı”, “tilki” gibi “bilinen” hayvanlar kahraman olabilmekte, olaylar “Hint”, “Yemen”, “İstanbul” gibi “bilinen” yerlerde geçebilmektedir (Sakaoğlu, 1973: 3). Masalların üzerine kapsamlı çalışmalar yapan bir diğer isim olan Pertev Nail Boratav ise masalı şu şekilde tanımlamaktadır: “Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayâl ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı.” Sakaoğlu, “masalı dinleyenler arasında ona gerçekten inanan kimselerin bulunması” gerekçesiyle Boratav’ın tanımında yer alan “inandırmak iddiası olmayan” ibaresinin masal tanımı için uygun olmadığı görüşündedir (Sakaoğlu, 1973: 4).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler masal anlatımının eski zamanlarda çok yaygın olduğunu, özellikle köylere elektriğin gelmediği yıllarda evin büyüklerinden bir kimsenin veya köylerde “masalcı teyze” olarak anılan kadınların

¹²³ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=masal> (15.10.2019)

çocuklar başta olmak üzere ev halkına masal anlattığını, bu aktivitenin bazen “bir merasimi andıracak kadar renkli ve eğlenceli” olduğunu aktarmışlardır (KK 1, 2, 3, 10, 18, 22, 40, 46, 54, 109, 130, 140). Anadolukavağı’nda doğup büyüyen ve Anadolufeneri’nde bir kafe-restoran işleten Oya Engin isimli kaynak kişi “Şükran Teyze” adında bir kadının kendilerine çok komik hikâyeler ve masallar anlattığını, köydeki bütün çocukların ondan masal dinlemek için “can attığını” dile getirmektedir. Aynı kaynak kişi halasının ve babasının da “masalcı” olduğunu, ailesindeki bu “anlatma” geleneğinin kendisine de tesir ettiğini ve nihayetinde bugün kendi masallarını yazdığını belirtmiştir.¹²⁴ Kaynak kişiye en çok ne zaman masal anlatılırdı sorusunu sormamız üzerine “Ramazan akşamları, uzun sahur oturumaları olurdu, o zaman çok güzel masallar anlatılırdı” şeklinde cevap vermiştir (KK 1). Alibahadır köyünde bulunan bir kaynak kişi de masal ve masal anlatıcılığına dair şu ifadeleri paylaşmıştır: “Ben bu köyün masalcısıydım. Sevim Teyze geeel, Sevim teyze geel diye hep çağırırlardı. Tabi eskiden bir şey yok, ev oturumalarında, akşam oturumalarında hep masal anlatılırdı, hikâye anlatılırdı. Bütün köy çağırırdı. Çocuklar toplanınca “bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde kalbur saman içinde pireler berber iken develer tellal iken...” diyerek başlardım. Bayılıyorlardı dinlemeye, e ne yapsınlar, yok bir şey. Ne televizyon var ne başka bir şey var” (KK 2). Akbaba köyünde bulunan bir kaynak kişi de “Haminne” dedikleri bir kimsenin kendilerine sürekli masal anlattığını, o dönemki çocukların çoğunun onun masallarıyla büyüdüğünü belirtmiştir (KK 53). Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişi ise eskiden çocuklara masal anlattığını, bu masalların çoğunu kendisinin uydurduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Masal anlatırdım, Keloğlan masalları. Bazen de kendim uydururdum. Çocuğa kendisini anlatırdım. Başlardım torunuma, “bir varmış bir yokmuş, bir çocuk varmış, çok tatlı bir bebekmiş. Boncuk gözlüyümüş, kiraz dudaklıymış. Annesini babasını çok severmiş. Ama bazen de yaramazlık yapar, tutturduğu zaman da onları ayağa dikermiş” diye söyleyince anneanne sen beni mi anlatıyorsun derdi” (KK 109). Cumhuriyetköy’de bulunan bir kaynak kişi çocuklara hüznü masallar anlattığını, fakat onların üzülmelerine dayanamayıp masalın sonunu değiştirdiğini belirtmiştir (KK 46).

¹²⁴ Kaynak kişinin olayların Anadolufeneri’nde geçtiği “Ay Işığında Oynayan Balıklar” isimli bir masal kitabı vardır. “Fısıldayan Zeytin Ağacı”, “Geçmişten Gelen Hazine” yazarın diğer masal kitaplarıdır. Ayrıca yazarın “Yeditepe İstanbul Öyküleri” adlı hikaye kitabı da mevcuttur.

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler yörede masal anlatımının eskisi gibi olmadığını, anlatılmaya anlatılmaya bilinen masalların da unutulduğunu belirtmiş, bu duruma en çok “televizyon ve internet”in sebep olduğunu ifade etmişlerdir (KK 1, 2, 3, 10, 11, 18, 22, 36, 40, 46, 54, 66, 67, 75, 85, 88, 95, 96, 109, 130, 140, 141). Derleme esnasında Anadolukavağı’nda bulunan bir kaynak kişinin giriş kısmını anlattığı “Keloğlan masalı”nda Keloğlan’dan “balıkçı” olarak bahsetmesi, yörenin en temel ekonomik faaliyeti olan balıkçılığın köydeki sözlü edebiyat ürünlerinin oluşumunda veya şekillenmesinde de etkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, bazı anlatı türlerinin bir yöredeki temel uğraşlara göre çeşitli uyarlamalara maruz kalabileceğine dair yorumları destekler niteliktedir. Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişi ise “Kırmızı Başlıklı Kız” masalını başta “bunu herkes bilir” diyerek anlatmaktan çekinmiş, daha sonra masalı bilinen şeklinin dışında “kurt” yerine “ayı” motifini koyarak anlatmıştır. Aynı kaynak kişinin “Çöpçatan” başlıklı masalı anlatırken kendisine “kayıt alacağımızı” söylememiz üzerine oturuşunu ve ses tonunu değiştirdiği, aynı masala bu kez farklı ifadelerle girdiği gözlemlenmiştir. Derleme yapılan köylerde görüşülen kaynak kişilerin aktardığı masallar şunlardır:

Gözünü Toprak Doyursun

Bir varmış bir yokmuş. Allah’ın kulu çokmuş. Diyarlardan bir diyarda bir padişah varmış. Bu padişah bazı zamanlar halkın arasına karışır insanlar ne halde diye araştırmış. Yine bir gün vezirleriyle beraber dolaşırken dere kenarında balık yakalamaya çalışan birini görmüş. Adam bekliyor bekliyor ama balık gelmiyormuş. Bekliyor bekliyor balık gelmiyormuş. Padişah adama acımış, vezirine demiş ki, vezirim sen bu adamın başında dur, o ne yakalarsa al bana getir, ağırlığınca altın vereceğim demiş. Padişah gitmiş, veziri kalmış. Derken balıkçının oltasına bir şey takılmış. Bir çekmiş ki bir kafatası. Balıkçı balık tutamadım diye tam üzülecekmiş ki vezir gelip kendini tanıtmış. Balıkçı bu işe anlam veremese de vezirle beraber sarayın yolunu tutmuşlar. Vezirin geldiğini duyan padişah balıkçıyla veziri huzura aldırılmış. Vezir “padişahım, siz gittikten sonra böyle böyle oldu” diyerek durumu anlatmış. Padişah düşünmüş, balık beklerken kafatası çıkmış. Sözümüz söz diyerek emir vermiş, “tez bu balıkçıya ağırlığı kadar altın verile!” Hemen altın dolu sandık getirilmiş, terazi kurulmuş. Saray ahalisi de toplanmış izliyormuş. Terazinin bir kefesine kafayı koymuşlar, diğer kefeye de bir kese altın koymuşlar. Koymuşlar ama kafa yerinden oynamamış. İkinci keseyi koymuşlar, kafa yine oynamamış. Üçüncü kese, dördüncü kese, beş, altı derken sandıkta altın kalmamış. Padişah da, vezir de, balıkçı da, ahali

de şaşırılmış. Ne kadar altın koyuyorlarsa da kafa bir türlü kalkmıyormuş. Balıkçı da altınların çoğaldığını gördükçe hem şaşırıyor, hem seviniyormuş. Padişah bunda bir hikmet var diye düşünmeye başlamış. Hemen haber salın, âlimler, hocalar, hikmet ehli kim varsa saraya gelsin, bu durumu izah etsin demiş. Padişahın emri de emirmiş, tez yerine gelmezse kelle gidermiş. Vezir hemen işe koyulmuş, dört bir tarafa haberler salınmış, üç vakte kadar ne kadar âlim, bilgi sahibi kimse varsa saraya toplanmış. Herkes sırayla bir yorum yapıyor ama padişah bir türlü ikna olmuyormuş. Gün akşam olmuş, padişah ne kadar altın vadettiye de bu işi izah eden çıkmamış. Tam teraziye kaldırın diye emir verecekken, kendi halinde yaşayan, ariflerden bir zat, bir derviş gelivermiş. Efendim müsaade ederseniz izah edeyim diye söz almış. Padişah onun da öncekiler gibi olacağını düşünmüş ama merakına da yenik düşmüş, buyur demiş. Arif derviş kafatasına bakmış, teraziye bakmış, altınlara bakmış... Demiştir ki dışarıdan bir avuç toprak getirin. Herkes şaşırılmış, padişah “toprakla ne alakası var” diyecek olmuş, bekleyip görelim demiş. Görevliler kâse içinde toprağı getirmişler. Derviş kâsedan bir avuç toprağı eline almış, kafatasının gözüne doldurmuş. Toprak göze dolunca, kafatası yukarı kalkmaya başlamış. Herkes hayret içinde kalmış. Onca altınla hareket etmeyen terazi bir avuç toprakla hareket edince padişah sormuş, nedir bunun hikmeti diye. Ariflerden olan derviş izah etmiş: “Bu adam dünyada açgözlü imiş. Gözü toprakla dolunca gözü doymuş oldu.” Demiştir. Orada bulunanların hepsi hayretle dinlemişler. Hem padişah, hem vezir, hem de orada bulunanlar düşünüp ibret almışlar. Padişah söz verdiği gibi bütün altınları vermek istemiş, balıkçı ise az evvel şahit olduğu olaydan ötürü kabul etmemiş, sadece ağırlığı kadarını almış. O sebeple bu olaydan sonra açgözlü kimselere “gözünü toprak doyursun” derlermiş (KK 89).

Keloğlan

Bir Keloğlan varmış, çok fakirmiş, hep zengin olmak istermiş. Bir gün balığa gitmiş, balık tutmuş, sevinmiş balık tuttum diye. Balığı kesip eve götürecekmış. Kesmeye çalışırken bıçak kesmemiş. Acaba ne var niye kesmiyor demiş. Bir kesmiş zorla bir de bakmış ki balığın içinden bir altın tas çıkmış. Altın tas dile gelmiş dile benden ne dilersem demiş. Zenginlik diliyorum demiş Keloğlan. Padişahın kızını seviyorum ama fakirim, vermezler demiş. Sen demiş git o kapıyı çal içeriye gir bunu

at havuza kız buraya gelir demiş. Bu tasla kıza su içir demiş... (devamı var ama uzun) (KK 109).¹²⁵

Ey Legno

Koyunun biri çok yaşlıymış, artık süt vermiyormuş. Birisi gelmiş hayvan istemiş. O da yaşlı diye onu vermiş mal sahibi. Akşam olmuş kuzu ağlıyormuş herkesin annesi var onun annesi yok, ağlıyormuş. Çoban da diyormuş ki ben senin anneni sattım sana çok sütlü bir anne bulacağım. Yok diyormuş, benim annem bana az süt verirdi ama büyük yaralarımı kapatırdı niye benim annemi sattın. Ey legno legno. Legno pomakça kuzu demek. Kuzu ağlamış kabul etmemiş ben çok sütlü anne istemem, benim annemi ver bana demiş. Buldun da benim annemi mi sattın demiş (KK 22).

Çöpçatan¹²⁶

Çok hikâyelerim var. Çöpçatanı anlatayım. Bir çöpçatan varmış. Sen evlenemiyorsun, neden evlenemiyorsun senin kısmetini çöpçatan çatmamış. Eskiden öyle zenginler kralmış. Zengin bir adamın bir tanecik oğlu varmış evlendiremiyorlarmış. Yaşı gelmiş artık evlenme çağına evlendiremiyorlarmış. Ne kadar kız buldularsa...

Eskiden bir zengin adamın bir tek oğlu varmış. Gözünün bebeğine bakıyorlarmış evlendirmek istiyorlarmış ama çocuk bir türlü kız beğenmiyormuş. Çocuğun atı varmış, köpeği varmış heybelerine yiyeceğini bir tarafa atın yiyeceğini bir tarafa altın, para neyse. Tüfeği de varmış kuş geyik avlarmış. Hiç evlenmek taraftarı değilmiş. Bir gün bir tepede gezerken derenin içinde gözüne takılmış yaşlı bir adam, beyaz sakallı pamuk sakallı. Bir şeyler bağlayıp koyuyormuş kenara. Allah Allah demiş merak etmiş bu adamcağız burada derenin içinde ne yapar. Atına bir kırbaç vuruyor dolaşıyor onun yolunu buluyor gidiyor. Dede diyor, selamın aleyküm aleykümselam ne yapıyorsun sen böyle diyor. Oğlum diyor, ben çöpçatanım. Herkesin kısmetini evlenenlerin kısmetini çattım. Dede demiş, ben de artık evlenmek istiyorum ama evlenemiyorum benim kısmetimi ne zaman çattın. Oğlum sen filanın oğlusun, dün akşam filan köyde çobanın kızı oldu sana onu çattım demiş. Çocuk

¹²⁵ Kaynak kişi anlatmakta olduğu masalı “çok uzun” olduğunu belirterek rahatsızlığı nedeniyle yarıda kesmiştir.

¹²⁶ Kaynak kişi, masala giriş yaptıktan sonra kendisine kayıt alacağımızı bildirmemiz üzerine duruşunu oturuşunu değiştirmiş ve aynı masala farklı ifadelerle giriş yapmıştır.

birden Allah Allah ben evlenme çağındayım doğan çocuğu bana çatmış bu olur şey mi, demiş. Dedeye bir şey dememiş, sağ ol dede demiş hadi eyvallah. Biniyor atına vuruyor kırbacı. Gene dağdan tepeden gidiyor o köye o çobanın evini buluyor. Akşam karanlık olmuş. Kapiya vuruyor çoban açmış kapiyı. Köyün çobanıymış hayvanları da kapatmış nasılsa. Buyrun demiş. Çocuk ben yolumu karıştırdım yolumu bulamıyorum karanlık oldu bu gece beni misafir eder misiniz demiş. Adam bayılmış çok misafirpervermiş. Tabii tabii ne demek gel gel hemen demiş. Hanımına demiş hemen ateşi çok yak, üşümüştür misafir. Ben atını bağlayayım, yemek hazırla misafire, muhabbet sohbet çocuk da beşikte. Yatma zamanı gelmiş. Hanıma demiş güzel yatak hazırla misafire. Çocuk, amca demiş hiç benim kız kardeşim değil erkek kardeşim bile olmadı, evin tek oğluyum. Bu gece verin bebeği benim odamda bakayım. Adam da hay hay ne demek demiş. Ağlarsa ben sizin kapınızı vururum. Çoban da misafirperver bayılmış adama onlara misafir gitti diye. Adam veriyor bebeği, herkes yatıyor uyuyor adam çoban zaten yorulmuş har har uyumuş. Kadın da uyumuş. Hiç kapiya vuran olmamış, çocuk demek ki ağlamamış. Sabah olmuş adam işe gidecek hiç ses seda yok. Hanımına demiş ki ya bu çocuk da hiç ağlamadı bu misafir de kalkmadı. Gidelim biz bunları kaldıralım kapiya vuralım. Kapiya vurmuşlar ses seda yok. Bir de açarlar kapiyı çocuk kaçmış. Atını almış gitmiş. Beşikte çocuğu kanlar içinde bulmuşlar. Hep onu bıçaklamış öldürmek istemiş ama Rabbim korumuş. Bir miktar da altın bırakmış. Onun diyetini bırakmış. Para da var hemen çocuğu kaptıkları gibi hastaneye. Çocuk kurtulmuş. Para da çok. Çobanlığı da bırakmış. Şehrin bir yerinde kendine ait güzel bir ev almış orada yaşıyorlarmış. Kendine göre bir şeyler yapıyormuş. Aradan geçmiş 16-17 sene. Kralın çocuğu hala evlenmemiş. Bir gün atla oradan geçerken iki katlı bir evde bir kız çamaşır silkeliyor seriyormuş. Çocuk ay ne kadar güzel kız demiş. Bir o yana atı bir bu yana atı. Kızı iyice takip etmiş. Kız hiç farkında değil silkelemiş sermiş çamaşırlarını. Zengin çocuk koşa koşa evine vurmuş atını anneciğim tamam ben artık evlenmeye karar verdim demiş. Anne baba uçuyor. Nerede bu kız diyorlar. Çocuk gelin ben size göstereceğim demiş. Neyse uzun hikaye gitmişler Allah'ın emriyle istemişler, kısmet vermişler. Düğün, dernek zengin çocuğu. Çok güzel olmuş her şey. Düğün bitmiş, gerdeğe girmişler. Gerdeğe girince kızın her yerinde bıçak izi görmüş çocuk. Estetik yok o zaman. Çocuk demiş ki nedir bu sendeki lekeler. Kız da demiş ki ya ben daha yeni doğmuşum bize bir misafir gelmiş demiş anlatmış. Bizde kalmış beni istemiş odasına, annem babam da bırakmış beni ama beni öldürmek istemiş bu

yaralar onun hatırası demiş. Çocuk orada bayılmış. Vah demiş, kadere inanmış. Demek ki doğruymuş dedenin yaptığı (KK 22).

Sat O Rühayı Bana¹²⁷

Bir adam rüya görmüş. Anne oğul yaşıyorlar. Anne demiş ben bir rüya gördüm bu gece ama çok canım sıkılıyor. Anne demiş ne gördün oğlum. Sağ omuzumda ay sol omuzumda yıldız gördüm demiş. Annesi hadi be rüya demiş. Çocuk kalkmış, almış başını anlatacak kişi arıyor. Bakmış bir sürü koyun. Bunların çobanı vardır demiş ben gidip buna anlatayım. Çobana gitmiş selamın aleyküm, aleyküm selam. Çoban da muhabbet istiyor, bayılıyor arkadaş gelmiş diye. Ben bu koyunları bir çevireyim de konuşuruz arkadaş konuşuruz, otur ağacın altına demiş. Ya arkadaş ben bu gece bir rüya gördüm canım sıkıldı. Sağ omuzumda ay, sol omuzumda yıldız. Hımm demiş çoban, sat o rüyayı bana demiş. E demiş rüya satılır mı? Sat be hemşerim demiş. Nasıl satayım demiş çocuk. Çoban, al bu koyunları ver bana rüyayı demiş. Çocuk, ya bir rüyaya koyun verilir mi, demiş. Almış çoban rüyayı. Bekârmış o da. Rüya işte. Gtimiş, gitmiş, gitmiş yorulmuş. Demiş birazcık dinleneyim. Bir kapının yanında dinleyeyim demiş sabaha karşı. Nereye de gidiyor bilmiyor işte Allah bunu böyle kararmış. Uyurken uyurken kapı açılıyor. Geldin mi diyor, bir bakıyor dünya güzeli bir kız. Geldim demiş bu da bilinçsiz. O gene güzel bir ailenin kızıymış babası sevdiğine vermiyormuş onu. Sevdiğiyse gece beraber kaçalım diye konuşmuşlar. Tabi koyunları satan çoban bir şey bilmiyor. Geldin mi geldim demiş. Hemen atları hazırlamış, paraları hazırlamış kız. Bin bu ata demiş. Kız da başka bir ata binmiş kaçıyorlar. Çocuk şaşırmış nereye gidiyoruz demiş. Kız hiç sesinin çıkarmamış. Gitmişler gitmişler sabah olmuş. Kız her şeyi hazırlamış önceden, demiş ki, burada azıcık dinlenelim birer kahve içelim. Çocuğa sen biraz çalı çırpı topla ben hazırlarım demiş. Kız şafak sökünce çobanın yüzünü görmüş, eyvah yapmış bu benim kaderimmiş artık dönemem geri demiş. Sevdiği değil ama kız vurulmuş ne yapsın nasıl dönsün geri. Kaderim bu demiş hiç çocuğa çaktırmamış. Çoban belinden çıkarmış bıçağını odunları kesmiş. Çabucak bir ateş yakmışlar yapmışlar bir kahve içmişler. Çoban hiç de sormuyormuş sen kimsin nereye gidiyoruz diye. Gene binmişler ata kaçmışlar, çok uzaklara çok uzaklara. Artık o köye gitmişler, kızda da

¹²⁷ Kaynak kişi bu masalı babasından dinlediğini, hatırladığı kadarıyla anlattığını belirtmiştir.

para çok demek. Adama git demiş, masal şimdi bu ya, git demiş bu köyde azayı muhtarı bul bu köyde satılık bir ev var mı sor. Gitmiş çocuk var demişler. Ama hiç ona bir şey söylememişler. Ama o evde yatanın sabah cesedini alıyorlarmış. Hiç kıza da söylememişler çobana da söylememişler. Ver bu kadar para al demişler. Çoban karısına demiş buldum, bu kadar para vereceğiz alacağız. Tamam demiş kadın kabul etmiş. Ama kadın uyanık bir kadınmış hiç uyumamış. Gecenin bir vakti, masal işte, bir köşeden bir şey çıkmış korkunç bir şey. Ha kadın demiş ki bu gece böyle yatacağız demiş ayaklarımız birbirine ters. Yorganı örteceğiz böyle yatacağız. Oradan bir şey çıkmış, Allah Allah demiş, bunu ben öldürsem o da beni öldürür. Bunu öldürsem diğeri beni öldürür iki kafalı nedir bu böyle demiş. Hiçbir şey yapmadan çekmiş gitmiş. Dört köşeden çıkmış korkunç şeyler hepsi aynı cümleyi kurmuş. Ben bunu öldürsem bu da beni öldürür. Çekmişler gitmişler artık bu evi bırakalım demişler. Bu ev sahiplenmiş iki kafalı bir şey var nedir bu demişler. Hiç çobanın haberi yok. Kız bunları hep görmüş. Ama kız devamlı okuyor okuyor. Neyse sabah oluyor kalkıyorlar kahvaltı hazırlayacaklar. Camdan bir bakıyorlar ki bütün köylü toplanmış evin etrafına cesetleri alacağız diye. Herkes şaşırmış camdan bunlar bakınca. Hiç seslerini çıkarmamışlar. Kız demiş tamam evi aldık ama git söyle o köyün ağalarına, zenginlerine, ileri gelenlerine ben dua yapacağım. Denizin kenarında bir saray varmış, o saraya toplansınlar ben dua yapacağım onlar da bana âmin desin. Ama biz içeri girmeyeceğiz, onlar içeride biz dışarıda. Tamam demişler, kabul etmişler. Tabi çok para da vermişler. Kız okumuş okumuş onlar âmin âmin âmin demişler. Tabi ziyafetler de çok kız ikramlar yapmış. Okurken okurken saray bir batmış oranın ağası da çoban ve karısı olmuş. O rüya yalan olmuş. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine (KK 22).

Kırmızı Başlıklı Kız

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde kırmızı başlıklı bir kız varmış. Bir de anneannesi varmış. Anneannesi başka yerde oturuyormuş, köyün dışında. Anneannesi yatalak annesi ona her gün sepetine süt koyarmış, yumurta koyarmış anneannesine götürür doyurur tekrar geri gelirmiş. Onu bir ayı takip etmiş anneannesine götürür getirirken yiyecekleri. Bir gün ne yapmış gitmiş ayı anneannesinin yatağına girmiş sarılmış yorgana anneannesinin gözlüklerini takmış kızı bekliyor yiyecek çok geliyor ya. İşte masal ya yutmuş da anneannesini. Kız açmış kapıyı yukarı çıkmış merdivenlerden koşa koşa gitmiş anneanne anneanne. Açmış kapıyı anneannesinin yatağında birisi. Anneanne ne oldu sana demiş. Ayı yok bir şey

kızım demiş. Kız ama senin kulakların çok büyük demiş. Ayı hayır kızım sana öyle geliyor demiş. Kız, anneanne senin gözlerin başka türlü, çok büyük demiş. Ayı, hayır kızım aynı benim gözlerim demiş. Kırmızı başlıklı kız anneanne senin ağzın çok kocaman derken hemen kızı da yutmuş. İkisi de karnında. Oradan bir avcı geçiyormuş. Anneannesini ara sıra böyle ziyaret ediyormuş. Bir gideyim demiş bakayım kocakarı ne yapıyor. Bir de bakıyor kocakarının yatağında kocaman bir ayı. Hemen orada ayıyı kesmiş, karnını yarmış. Kırmızı başlıklı kızı da anneanneyi de çıkarıp kurtarmış (KK 22).

Ayı ile Ayşe

Bir kadının bir kızı varmış. Bir tanecik kızı varmış. Pikniğe gidiyorlarmış. Akşam oldu mu evlerine dönüyorlarmış. Kızla arkadaşlar anneler önde yürürken kız çiçek topluyormuş. Ordan bir ayı görüyor onu. Kızı hemen yakalıyor ağzını kapıyor. Anneler farkında değil. Baya yürüyorlar yürüyorlar, dönüyorlar arkaya kız yok. Öteki kızlar daha ilerlemiş görmemişler arkadaşını. Hani demiş Ayşe? Geliyordu ama farkında değiliz demiş çocuklar. Aramışlar aramışlar yok kız. Ayı kapamış ağzını, almış götürmüş yuvasına. Onu ailesi yapmış. Bu anne baba çıldırmış. Ara ara dağ tepe yok, yok, yok. Bulamıyorlarmış. Aradan seneler geçiyor bir gün o köyün çobanı bakmış taşların arasından duman çıkıyor. Kızın ismi Ayşeymiş. Ayşe de çıkmış güneşe karşı üç tane de ayı yavrusu. Tabi seneler geçmiş. Ayı da orada güneşleniyorlar. Ayşe de orada. Hepsi güneşleniyorlar. Hemen geliyor çoban köye haber veriyor Ayşe filan yerde diyor. Köylü hemen ayaklanıyor, anne baba ayaklanıyor hemen gidiyorlar ama Ayşe çıkmıyor. Çok kollamışlar ama çıkmamış. Ama hep duman tütüyor. Bir tanesi diyor alalım biraz su dökelim. Ama ayı herkesin ballarını, ekmeklerini, kuzularını çalıp getiriyormuş. Pişirip yiyorlarmış. Ayşe pişiriyormuş. Mesela tarlaya gidiyoruz torbamız asılı ayı onu çalıp getiriyormuş. Aç kalmamış hiç. Bu sefer su dökünce taşların arasından Ayşe de orada yemek yapıyormuş. Ayşe demiş ki ay çok mu yağmur yağıyor içeriye su girdi. Ayı da bir tane çocuğuna demiş ki çık dışarı bak bakalım yağmur mu yağıyor. Çocuk dışarı çıkarken daha hemen kapıyorlar çocuğu ses çıkarmıyorlar. Üçünü de öyle git bakayım kardeşin ne oldu git bakayım kardeşin ne oldu derken bunlar hemen ses çıkarmıyorlar. En sonunda Ayşe diyor ki ya bunlar gittiler gelmediler nerede kaldılar yemek hazırladım, yiyeceğiz. Ama Ayşe de yabanileşmiş artık. Elbiseleri falan yırtılmış böyle döküm saçım. Saçlar da onlar gibi olmuş. Hemen Ayşe dışarı çıkarken daha Ayşe biz senin annen babanız demişler. Ayşe feryatlar içinde benim çocuklarımı öldürdünüz diye

bağırması. Onu kucaklarlar getirirler. Yıkarak, paklarlar, tırnaklarını keserler doktora götürürler ama çıldırıyor Ayşe. Hayır, siz benim çocuklarımı öldürdünüz diyor, anneyi babayı kabul etmiyormuş. Seneler seneler sonra artık aile de keşke almasaydık keşke bunun yuvasını bozmasaydık diye kabullenmişler ama iş işten geçmiş. Bu masal da böyle bitmiş (KK 22).

8.1.4. Fıkra

“Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle “hisse” kapmayı hedef tutan ve temelinde az çok nükteler, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyelere “fıkra” adı verilir (Elçin, 1986: 566). Fıkralar, başlangıçta bireysel karakter taşıyan, zamanla anonimleşen, anlatıldığı zamanın dil özelliklerini barındıran bir anlatı türüdür. Çoğunlukla zamana ve mekâna bağlı kalmaksızın anlatılabilen fıkralar, insanların bir araya geldiği her ortamda “konuşmalara canlılık ve renk katmak”, “ileri sürülen düşünceleri desteklemek”, “güldürmek ve düşündürmek” gibi maksatlarla anlatıcının kendisini dinleyenlerin zekâsını, mantık ve muhakemesini, ortak algısını, hayat görüşünü gözeterik oluşturduğu veya şekil verdiği anlatılardır (Elçin, 1986).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, eskiden, özellikle elektriğin köylere gelmediği zamanlarda diğer sözlü edebiyat türleri gibi fıkranın da halk arasında önemli ve işlevsel bir yeri olduğunu, akşam oturmalarında, kahvehanelerde bolca fıkralar anlatıldığını, hatta bazı nüktedan mizaçlı kimselerin her meramını bir fıkra ile dile getirdiğini ifade etmişlerdir (KK 31, 33, 36, 73, 96, 130, 134, 140, 141). Bozhane köyünde bulunan kaynak kişiler eskiden kahvede “Bekri Mustafa” fıkraları anlatanların olduğunu, günümüzde ise onların yerlerini televizyon ve internetin aldığını aktarmıştır (KK 62, 64). Köylerde yaşanmış olan bazı hadiselerin halk arasında belirli bir kalıba bürünerek fıkra olarak anlatıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Beykoz’un köylerinde avcılık yapan kimseler fıkradan “avın olmazsa olmazlarındandır” şeklinde bahsetmekte, fıkra anlatmanın avcılar arasında çok yaygın olduğunu dile getirmektedir (KK 130, 134). Bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Bizde fıkra bitmez, avcı adamız biz, sabaha kadar sürer. Kahvelerde otururken hep böyle anlatırlar. Makara kikiri olur. Temel Fadime fıkraları da çok anlatılır. Ama fıkraların çoğu da müstehcen olduğu için arkadaşlar kendi aralarında ortamlarında anlatırlar ama herkese anlatmazlar” (KK 130). Kaynak kişinin ifade ettiği

“bilinen fıkranın müstehcen oluşu” derleme sahasında görüşme yaptığımız kaynak kişilerin bildikleri fıkraları bizimle paylaşmasına engel teşkil etmiş, büyük bir çoğunluğu fıkrayı anlatmaktan vazgeçmiş, bir kısmı da “paylaşılmamak” şartıyla bildiği fıkraları anlatmıştır. Derleme sahasında görüşme gerçekleştirdiğimiz kaynak kişilerden derlediğimiz fıkralar şunlardır:

Asalet Mi Terbiye Mi?

Bütün dünya devletleri bir araya gelmiş, asalet mi önemli terbiye mi önemli diye. Hepsi teker teker terbiyenin önemini anlatıp terbiye önemli demiş. Bizden biri de asalet önemli demiş. Böyle toplantı yaparken kapı açılmış, içeri başının üstünde kahve tepsisiyle bir kedi girmiş. Herkese kahvesini ikram etmiş. Götü geriye bakarak huzurdan çekilmiş. Herkes, işte kediye bakın nasıl da terbiye edilmiş, demek terbiye daha önemlidir demiş. Bizimki ısrarla asalet önemlidir deyip kalkmış. Bir sonraki toplantıda yine bir araya gelmişler. Kedi kahve tepsisiyle tam içeri girmişken bizimki yanında getirdiği fareyi salıvermiş. Kedi fareyi görür görmez fırlamış. Ne tepsi kalmış ne kahve. Bizimki yapıştırmış hemen: aslolan asalettir! Bu kedi ne kadar terbiye ederseniz edin kedidir. Eğer terbiyeyle adam olacak olsaydı bunu yapmazdı. Kedinin terbiyesi fareyi görene kadardır! (KK 50)

Sen Beğendin Ben Getirdim

Nasreddin hoca eskiden yoğurt satarmış. Tabi köy yeri, hayvanlar gelip geçerken sıçıyor, pislikleri yol ortasında kalıyor. Hocanın eşiği de gelip geçerken bunları kokluyormuş. Bir böyle iki böyle... Bakmış ki eşek koklamaktan vazgeçmiyor, bir gün ahırda yem çuvalını boşaltıp içine bok doldurup eşiğin ağzına vermiş. Eşek başlamış anırmaya. Hoca gelmiş eşiğin yanına, ulan demiş ne bağıırıyorsun, sen beğendiini, ben getirdiim. İster yeee, ister yeme (KK 50).

Tahsildar Binbaşı

Şimdi bizim oralarda bir yere tahsilat yapan bir tahsildar binbaşı geliyor muhafızlarıyla. Bütün köylerin muhtarları hoş geldin demeye geliyorlar ama Fındıklı'nın muhtarı gelmiyor. Başlıyorlar ileri geri konuşmaya. Adam diyor ki bütün muhtarlar geldi bu niye gelmedi. Kalkıyor gidiyor Fındıklı'ya. Muhtar kim ulan diyor, gösteriyorlar. O zaman da köyde gübre imecesi var. Bakıyor ki muhtar çocuğuyla beraber gübre dolduruyor sepete, kadınlar da taşıyor. Buranın muhtarı sen misin diyor, benim diyor. Çıkıyor iki tane kamçı vuruyor. Ulan diyor it, sen niye gelip bana

hoş geldin demedin? O kadar milletin içinde. Muhtar geçip gidiyor geri. Bunu evine davet ediyor. Muhtarın beş çocuğu var, biri bekâr. Ona diyor diyor kız arıyor. Binbaşı muhtarın evine bir geliyor ki vay vay vay... Çocuklarda bir asalet, bir hizmet... Binbaşı muhtara yahu muhtar maşallah senin çocuklar ne iyi, ne asil, ne terbiyeli diyor. O ara muhtarın bekâr oğlu geliyor. Baba diyor yıllardır kız arıyoruz ya, evet oğlum, ben filan köyde buldum baba diyor. Baba soruyor ne istiyorlar oğlum? Beş kese altın, bir kır at, bir de Barabelli tabanca istiyorlar baba. Babası "oğlum ne istiyorlarsa hemen ver" deyince binbaşı şaşırıyor. "Aman muhtar bu saydıklarınla kız değil köy alınır sen ne yapıyorsun" deyince muhtar binbaşıya "binbaşım, bu kadar başlık vererek aldığın gelinden böyle çocuklar çıkar. Bir kara çorapla aldığın gelinden de senin gibi orospu çocuğu çıkar" diyor (KK 50).

Avcının Palavrası

Avcının biri çok atıp tutuyormuş. İşte ben bir tavşan gördüm, eee, kuyruğu iki metre, bir atışta vurdum! Bu böyle atıp tuttukça millet başlıyor alay etmeye. Oğlu geliyor diyor ki baba millet arkandan konuşuyor. Sen anlatırken ben öhü öhü diye öksürürsem bil ki atıyorsun, sen düş aşağı biraz daha. Tamam mı, tamam. Adam başlıyor yine. Ben bir geyik vurdum, boynuzları beş metre! Oğlu hemen öhü öhü yapıyor. Adam oğluna bakıyor, anlaştıkları gibi iniyor aşağı: Üç metre! Öhü öhü! İki metre! Öhü öhü öhü! Bir metre! Çocuk hala öhü öhü yapınca babası "ulan hayvan oğlu hayvan bunun hiç mi boynuzu yoktu be!" diyor (KK 50).

Kaçamak Yemeği

Üç tane hoca bir yere gidiyorlar oturuyorlar. Önlerine bu yemek(kaçamak) geliyor. Hocanın birisi bismillahirrahmanirrahim diyor alıyor eline kaşığı ortada yağ duruyor ya, nasıl yesem de o yağı kendime doğru çeksem diye. Biri diyor ki "vessemαι vet tarık, böyle çekerler harık" diyor. Hoca öyle yaptı öbürü boş duracak mı? Hocanın biri harıkı çekince bütün yağ onun oraya gidiyor. Ondan sonra öbür arkadaşı ben ne yapsam diyor falan. Diyor ki "vessemαι zatil buruc, o ucuna bir uç" diyor. O da öbür tarafa çekiyor ikisi de yağa gidiyor, üçüncüye bir şey kalmıyor. Üçüncü ben ne yapsam diyor, o da diyor ki, "vessemαι şakkat, al kaşığı birbirine kat" (KK 55).

Oflu Musun Müslüman Mısın?

Ofluya sormuşlar, oflu musun, müslüman mısın? Oflu düşünmüş, ofluyum desem müslümanım diyemeyeceğim, müslümanım desem ofluyum diyemeyeceğim. Ofluyum elhamdulillah demiş. (KK 38)

Oflu

Bizim oralarda b harfini söyleyemezler, p derler. Fıkralara da konu olmuştur. Bir gün bir iğne bulmuş doktorlar, bir ilaç. Buna bir isim vermek lazım diye yarışma açmışlar. Herkes katılmış, bizim Oflu da katılmış. Tam Ofluya sıra gelmişken mesaj gelmiş, baban öldü acele gel. Mesajı okuyunca Oflu bağırmış: "penisilun! Penisilun!" Penisilin iğnesi böyle meydana gelmiş (KK 38).

Oflu

Oflu matematik hocası öğrencisine not verecek, çocuğun notu yedi. Yedi ama oflu yedi diyemiyor, yediyi nasıl yazacak, yeti diyor. Düşünüyor nasıl yazacağım diye, içinden çıkamayınca edebiyat hocasına soruyor hocam nasıl yapsak diye. Edebiyat hocası da oflu. Düşünüyor taşınıyor, sağa dönüyor sola dönüyor, "yahu Allah Allah neye zorlayisun ver ona sekiz" (KK 38).

Çaykara'nın Kurtuluşu

Çaykaranın iki kurtuluşu vardır. Biri düşman işgalinden kurtuluşu, öbürü de Of'tan kurtuluşu. Çaykara eskiden Of'a bağlıydı (KK 38).

Koyu Yeşiller Arkaya

Bizim Temel bir ara Amerika'ya gitmiş. E gitti orada ne iş yapacak, şoför olayım demiş. Oranın İETT'sine girmiş, şoförlük yapıyor. Gel zaman git zaman bir gün otobüste zencilerle beyazlar kavgaya tutuşmuş. Yolcular ol görüp ayıramayınca şoför bey siz bir el atın demişler. Temel frene basmış, arabayı durdurmuş. Nedir hemşerim sizin derdiniz demiş. Bunlar zenci, bunlar beyaz demişler. Yahu demiş olur mu öyle şey, kavga etmeyin, hepiniz benim gözümde aynısınız, renk menk bunlar önemli değil, hepiniz yeşilsiniz tamam mı demiş. Tamam demişler. Tam otobüse tekrar binecekken Temel uyarılmış: "Koyu yeşiller arkaya!" (KK 38).

Kelime-i Şehadet Getirun

Temel Karadeniz'de balığa çıkmış. Karadenizin de sağına soluna belli olmaz ya, fırtına kopuvermiş. Temel tayfaya bağırmış "bana hemen pusula getirun!" Tayfa

aramış taramış pusula yok. Reis demiş pusula yok başka bir şey getirelim mi? Temel düşünmüş, “ula o zaman kelime-i şehadet getirun” demiş (KK 38).

Vurdi Vurdi Vuruldi

Vurmak vurulmak maharetmiş eskiden, övünüyorlarmış. Bizim oralarda mezar taşında yazar: Bu vurdi, vuruldi. Bu vurdi, vurdi, vuruldi. Bu vurdi, vurdi, vurdi, vuruldi. Bir şey yazmıyorsa, “ha bu salak da hiç yaşamamış, kendi kendine ölmüş” derler (KK 50).

Rahmetten Kaçılmaz

Şimdi Hoca bir gün bakmış biri yağmurdan kaçıyor. Hayrola bu ne acele demiş. Yağmur yağıyor Hocam ondan acele ediyorum demiş. Bak demiş Hoca, yağmur Allah’ın rahmetidir, bolluktur, berekettir. İnsan hiç Allah’ın rahmetinden kaçarmı demiş. Adam doğru söylüyorsun hoca deyip başlamış usul usul yürümeye, eve varana kadar sıırıslıklam olmuş. Aradan zaman geçmiş, bu sefer adam Hocayı yağmur yağarken yakalamış. Hocam demiş, ne yapıyorsun, hani Allah’ın rahmetinden kaçılmazdı? Hoca da evladım demiş ben Allah’ın rahmetine basmamak için gayret ediyorum, ondan bu kaçış (KK 98).

Ya Mevta

Adamın biri gidiyi gidiyi, gideriken buldi bir çuppe. Gitti biraz daha, buldi bir kavuk. Adam zati uşiyidi, kiydi onlari. Gitti biraz daha o yanna, bir köye geldi. Orada birisi ölmüş, onlar da bir türlü hoca bulamayiler. Adami körince çuppeli kavuklu oo Hocam seni Allah könderdi bize. Adam yahu ben hoca değilim dese de hayır hocam biz hocayı daha nereden bulacağuk. Baş edemedi onlarla, bütün köy kalktı başına. Ööyle mi oyle. Ya dedi mevta, sen eldin da kurtuldun, başımdaki kavuğu ortaya buldum, Allahuekber. Ya mevta, sen eldin da kurtuldun, ben ne derde tutuldum, sırtımdaki çuppeyi de daha öteye buldum, Allahuekber! (KK 98).

Oku Kızım Oku

Adamın birisi hoca, çocukları okutuyor. Okuyan çocuklardan biri çok güzel, annesi de var çok güzel. Hoca bütün çocukları besmeleyle başlayıp okutuyor, bu çocuğu okutmuyor. Sıra çocuğa gelince, “oku kızım oku, elif dedi be dedi, annen sana ne dedi” diyor. Annesi eve gidince sormuş kızım bugün ne okudun? Anne demiş herkes her şeyi okudu, ben “elif dedi be dedi, annen sana ne dedi” bunu okudum. Tabi

birlik durulan ev, dediler ki sen hocaya selam söyle, babam akşam evde yok de, alsın bir yüzük de gelsin. Hoca bu habere bayıldı tabi. Oldu akşam, aldı bir yüzük geldi. Karı koca biliyorlar işi ama. Karı yemeğini verdi hocanın, çocukları yatırdı. Hocayla tam yatacak, hocam dedi, benim kocam gelmez ama, olur da gelirse seni aşağı ahıra koyarım, eşeğin semerini de üstüne koyarım, kimse anlamaz, tamam mı tamam. Derken kocası geldi. Eyvah dedi kadın nereden geldi bu. Hadi hocam dedi seni ahıra koyayım. Eşeği çözüyor, semeri de adamın üzerine koyuyor. Kocası da geliyor. Hadi hanım gidip yatalım diyor. Kadın yook diyor. Kocası etme kadın hadi gidip yatalım diyor, kadın yook diyor. Bak gidip eşekle yatarım etme diyor. Kadın yine yook deyince, adam gidiyor ahıra. (Burayı anlamışsınızdır ne oluyorsa artık günahı boynuna) Ertesi gün hoca kıza dedi ki “oku kızım oku, anana bir yüzük babana bir buzuk borcum vardı, verdim kurtuldum” (KK 98)

Cenaze Yıkama

Bir köyde hiç cenaze yıkayan biri yokmuş. Bir kişi gelmiş demiş ki ben yıkarım ama kimseyi yanıma almam. E köylü de yanına girmek istiyor, bakıp öğrenmek istiyor. Nasıl yapalım ne edelim diye düşünüyorken bir adam diyor ki ben ölü numarası yapayım, beni bir yıkasın, bakalım nasıl yıkıyor ben de öğrenmiş olurum, size anlatırım. Kabul ediyorlar dediğini. Adamı ölü gibi soyup koyuyorlar önüne. Adam başlıyor ölüyü yıkamaya. Başlıyor ama biraz o yana bu yana çevirince adam hareket ediyor. Ulan diyor şimdi bu adam bir ölüyü yıkayamadı, ölüyü de diriltti diyecekler diye vuruyor adamın kafasına, adamı gerçekten öldürüyor. Ondan sonra yıkayıp çıkıyor dışarı. Köylüye dönüyor. “Ulan kaldırın ölülerinizi, bilmem ne ederim dirilerinizi, bir daha da canı tam çıkmadan adam yollamayın” diyor (KK 98).

Kalıpsız

Burada (Bozhane) adamın biri varmış kum çekmekten ayakları yamuk yamuk olmuş. Bir gün ayakkabı almaya gitmiş Beykoz’a yürüyerek. Adamın ayakları çok büyükmüş. Ayakkabıcı hangi ayakkabıyı çıkarsa adamın ayağına olmuyormuş. Kırk numara vermiş olmamış, kırk bir vermiş olmamış, kırk iki, kırk üç... Kırk altı numara vermiş yine olmamış. Bakmış ki hiçbiri olmuyor, "yahu ne kalıpsız adamsın be" demiş. Bizimki oradan ayrılmış, düşüne düşüne köye kadar gelmiş. Birden durup geldiği yöne dönmüş "sensin be kalıpsız!" demiş. Kafa ancak dank etmiş (KK 62).

Adam Olamamışsın

Adamın biri okumuş. Oğluna dermiş ki senden bir şey olmaz sen adam olmazsın dermiş. Gel zaman git zaman oğlan okumuş adam olmuş. Bir yere hükümdar olmuş vali gibi masaya oturmuş. Babasına haber yollamış davet etmiş babasını. Babası da gitmiş. Kapıda kapıcı varmış bir dakika demiş giremezsiniz. Ben bu çocuğun babasıyım neden giremem demiş haber vermem lazım demiş kapıcı. İçeri gidiyor babanız geldi alayım mı diyor. Al diyor. Ayağa kalkıyor hoş geldin baba diyor. Ben adam olmuş muyum diyor. Adam olamamışsın daha diyor babası. Babasını kapıdan içeri sokmayan adam adam olamamıştır diyor. Okumuşsun ama adam olamamışsın diyor. Eşeklik kırk yıl bakidir. Okumakla adam olunmuyor (KK 109).

Azrail'i Gören Adam

Adamın biri gariban, yolda gidiyor. Çoluk çocuk evde aç. İş arıyor. Azrail buna görünüyor. Sen kimsin nesin diye sorunca bizim Ada'm ben garibanın biriyim ev yok para yok iş yok çoluk çocuk aç diyor. Azrail diyor ki ben Azrailim, gel seni zengin yapacağım. Siktir ulan diyor, senden Azrail mi olur. Vallahi Azrailim diyor. E ne olacak diyor, ben hasta ziyaretine gidiyorum, beraber gideceğiz ama bir tek sana görüneceğim diyor. Eğer beni hastanın başucunda görürsen benden fayda yok diyeceksin. Ayakucunda görürsen ben bunu iyileştiririm diyeceksin, herhalde üç gulhü bir elham biliyorsundur diyor. Gidiyorlar hastanın yanına. Azrail hastanın ayakucunda görününce ben bunu iyileştiririm diye zıplıyor. Kimisi oluyor Azrail'i başucunda görüyor, benden buna fayda yok diyor. Gel zaman git zaman bu köşeyi dönüyor, zenginleşiyor. Aradan zaman geçiyor. Azrail bizimkinin başucuna geliyor. Bir bakıyor ki Azrail başucunda durmuş, küt diye ayaklarını dönüyor Azrail'e. Azrail başucuna geçiyor, bu ayaklarını dönüyor, bakıyor olacak gibi değil, arkadaşım sen işi biliyorsun tamam ama Allahtan emir geldi canını alacağım sıra sende diyor. Bizimki de ben bu ayakları döndükçe sen bu canı nah alırsın diyor (KK 130).

Eğitimli Köpek

Şimdi bizde fıkralar biraz müstehcen olduğu için anlatmak istemezler pek. Şimdi adamın biri yola gidiyor, yurt dışı çalışıyor. Karısı geride ya, akli burada kalıyor. Arkadaşı diyor ki bir adam tut, izlesin, bu karı onu atlatır diyor. O zaman eğitimli bir köpek koy yanına diyor. Ada'm köpeği alıyor, kadına diyor ki bundan sonra sen nereye bu da oraya. Tamam mı, tamam. Ada'm basıyor gidiyor yola. Almanya'dan arıyor.

Telefonu köpek açıyor. Oğlum sen misin diyor, hav hav hav... Yengen evde mi diyor, hav hav hav... Yanında kimse var mı diyor, hav hav hav... Ne yapıyorlar diyor, heh heh heh... Ne zamandan beri diyor, uuuuuuuuuuu (KK 134).

Hoca

Hocanın bir karıda gözü varmış. Karı da dürüst bir karıymış, hocaya demiş ki sana üç şartım var. Millete malını göstereceksin, birinci şart bu. İkincisi, camide rakı içeceksin. Üçüncüsü, beni kocamın önünde bitireceksin. Hepsi de yapılmayacak şeyler. Hoca düşünüyor ne yapsak nasıl yapsak. Bir haber yayıyor. Hoca sünnetsizmiş diye bir haber yaydırıyor. Ahali bunu duyunca çalkantı başlıyor. Hoca en son tutuyor, ey millet bana sünnetsiz diyorlar bakın bakalım sünnetsiz miymişim diye açıyor gösteriyor. Akşam kadının kocası eve gidiyor. Yahu diyor bu millet ne utanmaz ya diyor. Ne oldu diyor karısı, hocaya sünnetsiz deyip duruyorlardı, adam gösterdi sünnetliymiş ya diyor. Karının aklı başına geliyor, eyvah diyor birinci imtihanı kazandı bu adam. Hoca camide hutbe verirken koyuyor rakıyı ses kısıklığına iyi geliyor diyorlar ondan içiyorum diyor. Kadının kocası akşam geliyor, bunu da anlatıyor. Kadın diyor ki gitti ikisi, kaldı biri. Üçüncüye sıra gelince, kadın kocasıyla tarlada çapa yapıyormuş. Hoca gelmiş adama ne yapıyorsun ulan sen demiş, Ada'm ne yapıyoruz hoca çapa yapıyoruz demiş. Güpegündüz tarlanın ortasında karıyı şey yapmaya utanmıyor musun demiş, Ada'm hoca yok biz çapa yapıyoruz demiş. Hoca adamı minareye göndermiş, çık bak bakalım minareden nasıl görünüyor demiş. Adam gitmiş minareye. Hoca kadına demiş ki seninkini gönderdim, izleyecek demiş. Öyle deyince kadın mecbur kalmış. Hoca geçmiş kadının arkasına, Ada'm minarede tarlayı izliyor. Hoca işi bitirmiş, adam aşağı inmiş, hoca ne oldu diye sormuş. Adam ya hocam minareden hakikaten öyle görünüyor ya demiş (KK 130).

Fasulye Mi Lobiya Mı?

Adamın biri bir gün bir yerde bir fasulye yemiş, yemiş yemesine ama hiç hoşuna gitmemiş. Başka bir yere gitmiş, garsona yemek ne var diye sormuş. Garson da “lobiya var” demiş. Bizimki içinden “fasulye olmasın da ne olursa olsun” diyerek getir getir demiş. İyice acıktığından yemek yiyeceğim diye seviniyorken az sonra önüne fasulye gelmiş. Meğer lobiya da fasulye demekmiş. Ulan şerefsiz demiş, adını değiştirdin, yine geldin karşıma demiş (KK 141).

Sen Korkma Muhallebi

Arnavutun biri acıkmış, lokantaya girmiş. Ne yesem diye düşünürken oradaki adamlardan biri tas kebabı söylemiş. Bakmış ki etli bir yemek, ben de aynısından yiyeyim diye tas kebabı söylemiş. Beklemeye koyulmuş. Birazdan önüne gele gele bir kuru fasulye gelmiş. Arnavut bir tas kebabına bakmış, bir kuru fasulyeye bakmış, çıkarmış tabancayı kuru fasulyeye dan dan dan diye saydırmış. Masada muhallebi de varmış, bakmış ki Arnavut muhallebi titriyor, sana bir şey yok, sen korkma demiş. Hani muhallebi titrer ya böyle (KK 140).

Çarık Davası

Bir adam varmış, adamın karısı ölmüş. Bir de kadın varmış, o kadının da kocası ölmüş. Bu ikisi evlenmiş. Adam ayağına çarık giyerken, karıya demiş ki senin ölen kocan böyle fiyakalı çarık giyiyor muydu demiş. Kadın da giyerdi giyerdi demiş. Ertesi gün adam çarık giyerken kadına bir daha sormuş, senin ölen kocan böyle çarık giyer miydi diye. Kadın yine giyerdi diyerek geçiştirmiş. Adam bir böyle iki böyle, ne zaman çarık giyse kadına ölen kocan böyle çarık giyer miydi diye soruyormuş. Bir gün kadına tak etmiş. Adam yine çarık giyerken bir daha aynı soruyu sorunca kadın ulan demiş benim o ölen kocam var ya, bu çarığı giyerdi, seni de düzerdi beni de düzerdi demiş (KK 141).

Hayvanları Temizledim

Adamın biri ağaymış, bir sürü hayvanı varmış. Genç yaşta da bir oğlu varmış. Adamın vadesi dolmuş, ölmüş. Adam öldükten sonra oğlu hayvanları kapının önleri gübre oluyor pislik oluyor diyerek satmış. Zaman geçmiş, çocuğun paraya ihtiyacı olmuş. Filan köyde babasının bir arkadaşı varmış, onun yanına gitmiş. Babasının arkadaşı oğlana sormuş ne var ne yok, var mı bir değişiklik, hindiler, tavuklar, kazlar, inekler... Her çeşit hayvan varmış. Hayvanlar ne âlemde diye sormuş. Oğlan da amca demiş ben o hayvanları sattım kapının önü gübreden geçilmiyordu. Şimdi tertemiz oldu demiş. Adam da iyi ettin demiş. Biraz sonra da amca ben sana bir iş için geldim, durumum bu ara biraz kötü, senden para istemeye geldim demiş. O öyle deyince adam oğlana "yaa evlat" demiş; "ya o hayvanların kahrını çekeceksin, ya da parasız gezeceksin, ikisinden biri" demiş (KK 140).

Oğlu Asker

Küçük kardeşim askerdeydi. O zamanlar bizim buralara da asker gidip geliyor. Çeşmenin önünde askerler bekliyor. Bu anarşizm zamanı oluyor. Annem de çeşme

başında bekleyen askerlere kek yapar götürürmüş, yemek yapar götürürmüş. Onları doyururmuş, çay ikram edermiş. Bu o kadar çok olmuş ki, askerin biri “şu evdeki kadın deli mi ya” demiş. Yok demişler, “deli değil de oğlu asker” demişler (KK 3).

8.1.5.Anı

Anı, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “1. Geçmişte yaşanmış çeşitli olaylardan belleğin sakladığı her türlü iz, hatıra. 2. Yaşanmış olayların anlatıldığı yazı türü, hatıra”¹²⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Esasta bir “yazılı edebiyat ürünü” olmasına karşın yörede yaşanmış hadiselerin halk arasında bir “anlatı” olarak anlatılmasından hareketle derleme esnasında kaynak kişiler tarafından anlatılan bazı anılara burada yer verilmiştir. Sözlü edebiyat ürünlerinden olan hikâye, memorat, fıkra gibi bazı anlatı türlerinin çoğunlukla “yaşanmış bir olaydan hareketle” oluştuğu veya oluşturulduğu göz önünde bulundurulduğunda yörede yaşanmış ve anlatılmakta olan olayların kayıt altına alınması daha anlamlı hale gelmektedir. Bozhane, Kaynarca gibi köylerde bulunan kaynak kişilerden bazılarının köylerinde yaşanmış olan bazı olayları “fıkra” olarak anlatmış olması bu tespitimizi doğrular niteliktedir.

Bir Göç Anısı

Ben Bulgaristan göçmeniyim. Bizimkiler göç edeceği zaman gece yürümüşler, gündüz saklanmışlar. Babaannem ikiz eşiymiş. Onları bir yere hükümet yerleştirmiş. Ondan sonra benim dedem Akbaba’yı seçmiş, Akbaba’ya yerleşmiş. Babaannemle kardeşi iki tane ikiz. Biri kamburmuş, birisi düz. Düz olan benim babaannemmiş. Bulgaristan neresi İstanbul neresi... O zamanlar o şartlarda yol gitmek kolay değil. Annesi birinden birini bırakmak zorunda kalmış. O da anne, içi parçalanmış ama ne yapsın. demiş ki bu kamburu atsam kimse almaz, kimse bakmaz. Benim babaannemi atmış. Hani siyah yeldirmeler var ya, iki çocuğu birini bir tarafına yüzünü açmış boğulmasın diye. Babaannemi bırakmış, kamburu almış arkasına. Babannemi bırakırken de bunu kim olursa evlatlık alır diye düşünmüş. Annesi onu bırakmış ama arkadan gelen arabalılar almışlar babaannemi. Zenginlerin öküz at arabaları varmış. Aaa filancanın kızı Güllü demişler, arabaya almışlar. Türlü meşakkatler çekmişler. Daha sonra getirip babaannemi annesine vermişler. Kambur olan sebebi nedir bilmiyoruz, çok yaşamamış, ölmüş. Ondan sonra nasıl oluyorsa artık bilmiyorum, dedemle evleniyorlar, Akbaba’ya yerleşiyorlar (KK 2).

¹²⁸ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=an%C4%B1> (12.11.2019)

Bacak Ahmet'in Vurulması

Burada (Anadolufeneri) askeriye devriye çıkarıyordu o zamanlar, bağıyorlar git diyor asker, tüfek atıyor. O tüfek atmasıyla ben vuruldum. Şimdi şurada askeriye var dedim ya, orada elli beş sene silah atıldı, atış poligonu vardı, asker talim yapıyordu orada. Karşı çıkmıyoruz ama babam rahmetli dilekçe verdi, albaylarla görüştü, efendim böyle böyle buralara kurşun düşüyor dedi. Bizim orada on altı metre ahır var, içinde kırk tane hayvan var. Benim çocuk ufak o zaman, yanımda, birader yanımda bahçıvanlık yapıyoruz, traktörle koşturuyoruz. Gübre döktük, bir yandan tüfek atıyorlar ama her gün, her gün atıyorlar. Arkadaş takır takır bir ses, ah dedim, vuruldum dedim, Hikmet de şaşırdı. Hemen tuttum kendimi. Ben yarışıyorum aşağı gazinoya doğru. Alaattin de bizim kayınço da kalın ıhlamura kovan koydu. O da yürüyor, Muhammet abinin kadını hoop hop diye bağıyor. Bak dedi adam bağıyor vuruldu mu ne oldu dedi. Ben de yarışırken tezeklerin içine düştüm. İnanır mısın bak şurası kemiğin altından giriyor, orayı koparıyor. G3 silahı. Alaattin'in Rus arabası dönene kadar beni çıkarıp arabanın içine koydular. Hemen beni götürdüler acile. Kan, her taraf kan... Oradan aldılar Cerrahpaşa'ya götürdüler. Beşinci ayın üçünde vuruldum, beşinci ayın beşinde ameliyat oldum. Ameliyat olacağım, kalabalık... Böyle bir kızımız var, doktor geldi elinde eldivenlik bunu haber vermişler Yılmaz Bey çok şeker gibi bir adam. Kız ona bir şey söyledi. Ben acaba ne söylüyor dedim. Ben seni ameliyat yapacağım korkuyor musun korkmuyor musun dedi, korkmuyorum dedim. Omzuma bir bastı, ben yatıyorum ama katır kutur derken uyumuşum. Dört buçuk saat ameliyatta kalmışım. On beş gün kaldım ama acıdan kımıldayacak halim yok. Benim kayın peder Rizeli. Onun bir arkadaşı var avukat, beni ona götürdü. Dava aç, tazminat alırsın diye. Benden imzalı kâğıtları aldı, doktor raporlarını aldı. Tabi ben mahkemeye gidemiyorum. Kayınpeder geliyor, mahkeme çok iyi geçti, avukat şöyle iyiydi böyle iyiydi. İkinci mahkeme oluyor, şöyle iyi geçti böyle iyi geçti. Ama gitti ama gitmedi, bir şey diyemem, yukarıda Allah var. Avukat bir döşendi diyor, bir döşendi, kesin kazanacağız. Altı tane subay var, askeri mahkeme, sivil mahkemesi değil. Gene geldi, mahkemeyi kazandık dedi. Para nerde dedim, acele etme parayı alacağız dedi. Benden imza almışlar ya noterden, onunla almışlar parayı, bizim para gitti. Vallahi billahi. Bana üç aydan üç aya ziraat bankası Beykoz'a yatıracağım dedi, oradan alacaksın dedi. Kime güveneceksin oğlum, kime güveneceksin. Bu gerçek, yalan söylemiyorum. Kayınpeder hep taraf çekiyor, avukatı tutuyor. Parayı paylaştılar, aldım der mi. Bir gün geldi buraya, Nurten nerde dedi, Nurten benim hanım, kızı oluyor.

Taa orda dedim. Beş dakika sonra bir patırtı. Benim kadın babasına "yazıklar olsun sana" dedi. Benim dedi ölüme dirime gelme dedi. Laflara bak. Haklı de mi? Ben paramı alsaydım kayınpedere vermeyecek miydim, avukata parasını vermeyecek miydim? Kaynananın bir kabahati yok, yukarıda Allah var. Bizimki anasına söylemiş. Kızım demiş be, yapar bu demiş, para için yapar bu demiş. Şimdi öbür tarafta versin cevabını. Ben hakkımı helal etmem, çok çektim (KK 31).

Anarşistler

Kızımın kocası ölmüş, damadım. Aşağı Beykoz'a ineceğim. Çocuk da yanımda. Çıktık yol üzerine. Kırk iki sene evvel genç zamanım. O yandan bakıyorum bu yandan bakıyorum bir taksi geliyor o taraftan. Taksiye dur dedim. Ama iki erkek bir de çocuk vardı yanlarında çocuğa aldandım işte. Neyse, beni dedim Beykoz'a kadar alır mısın bu çocuğun babası öldü de duaya gidiyorum dedim. O ona bir şey dedi o ona bir şey dedi ondan sonra bindik arkaya. Onlar önde. Teyze dedi biz Karakulak'a kadar gideceğiz Karakulak'ta beni indirin orada otobüsler var dedim binerim giderim Beykoz'a dedim. Ama yolda gelirken bir şeyler bir şeyler. Ben de de evham var tabii. İndik Karakulak'ta bir tanesi geldi kulağıma yapıştı. Biz kimiz bizim arabamıza bindin dedi. E evladım Müslümanız Elhamdülillah dedim. Aklını başına topla çocuk da giderdi sen de giderdin haa dedi. Sonra Mahmut gazetede görmüş. Anneanne bizi arabaya alanı öldürmüşler dedi. Onlar meğerse fena insanlarmış, anarşistlermiş. Hem kulağımı çaktı hem kafama vurdu tak tak. Allah korudu. Kırk iki sene oldu (KK 2).

Boğazda Torik

Belediye var ya şimdi, orası İngilizlerin Shell fabrikasıydı, akaryakıt fabrikası. Orada gaz depoları vardı. Orada tankerlerde çalışıyordum. Maltepe'den kalktık geldik benzin gaz. Neyse hortumları bağladık, kaptan gitti. Tayfalar da gittiler. Bir yalnız ben kaldım. Hortumları bağladık akıyor gemiye ambarlara. Bir karış da kar var yerde. İskelenin baş tarafına doğru gittim şöyle bir denize baktım ki torik balıkları. Suyun üzerinde yüzüyor. Kepçe aklıma gelmedi de kanca geldi. Kancayı gittim aldım vurmamla böyle ben de balıklama denize. Kanca ile beraber balığın üzerine. Zor çıktım ayağımda çizmeler sırtımda muşamba. Zor çıktım iskeleye o gece orada gidecektim. Kancayı vurunca beni de çaktı. Geldim vanaları kapadım soyundum üzerimi değiştirdim. Doldurdum gemiyi sabahleyin Karamürsel'e. Karamürsel'de de Amerikalılar vardı. İzmit Karamürsel (KK 53).

Çavuş Hasan

Şurada eski bir ev var, orada Hasan dayı vardı Çavuş Hasan. Askerken Çavuş muş Çanakkale'de harp yapıyor Hasan Dayı. Kısa boylu bir adam ama cesur anadın mı. Ölmeden buraya geliyor belki yara da almıştır. Bir subay geliyor buraya, asker. Bir gün burada tatbikat oluyor aşağıda köprü var köprünün orada Hasan dayı çift koşuyor. Albay da dürbünle izliyor. Askerlere şu adamı getirin diyor. Soruyor sen nerede askerlik yaptın diyor. Çanakkale Kilitbahir'de yaptım diyor. Ya sen Hasan Çavuş değil misin diyor albay, evet diyor. Tanıyor onu albay. Her gün asker gönderip onu yanına aldırıyor muhabbet ediyorlar. Küçük adamlar bir omuzla koca mermiyi toplara sürmüş. Bu memleketi almışız ama kolay almamışız (KK 31).

Özal'ın Köye Gelişi

Burada (Anadolufeneri) bir Murat amca vardı, nur içinde yatsın. Özal'ın geldiği zaman şu köşede oturuyordu. Özal'ın dikkatini çekti, korumasına git şu amcayı bana çağır dedi. Korumaya "o kim ki ben onun ayağına gideceğim, o benim ayağıma gelsin" dedi. Özal rahmetli "tamam amca ben senin ayağına geleyim" dedi. Kalktı, geldi, senin bir derdin var bana anlat dedi. Ne anlatacağım sana dedi, bu devlet benim malımı aldı, tapumu aldı, bana ev yaptırmadı, ben yetmiş üç yaşındayım "ahret bekâriyım" dedi. Kalmaya evim yok, evi yaptırmadı bana. Askeriye malıma el koydu dedi. Sen şimdi bana neyi soruyorsun benim gibi belki on beş tane ahret bekârı var bu köyde dedi (KK 33).

Askeriye Köylüyü Köye Sokmuyor

Eskiden bu köyün (Anadolufeneri) giriş çıkışı askeriye yapıliyordu. Belli bir saatten sonra giriş çıkış yasaktı. Bir gün köyden bindik otobota. Köyün otobotu. Beykoz'a gidiyoruz dokuz numaradan geçeceğiz. Gırtlığa kadar insan dolu. Sinema seyredeceğiz. Çıkarken şoför de muavin de dedi ki biz Beykoz'a sinemaya gidiyoruz tekrar geri döneceğiz. Tamam dediler. Gittik sinemayı seyrettik, geri geldik. Ulan arkadaş kapıyı açmıyorlar. Saatinde geldik yine de kapıyı açmıyorlar. Şoförle muavin giderken söylemişti, tamam demişlerdi. Kadınlar da çıktı meydana. Bize emir geldi dedi asker, yasak dedi. Aşağıda viraj var ya, arabayla 150 metre geri geri gittik, kaldık orada. Öyle sabaha kadar bekledik. Gece orada affedersin, sen benim yavrum sayılırsın, kadınlar su dökecek, başında tüfekte nöbetçi duruyor. Ben gözlerimle şahidim. Nöbetçi dışarı götürüyor kadını, yanına bir tane erkek indirmiyor. Ben yetmiş

altı yaşındayım, ne yalan söyleyeceğim, sanki dün akşam olmuş gibi. Böyle bir şey olabilir mi ya. Bunları yaşadık biz burada (KK 31).

Trakonya Sokması

Geçen yaz benim elimi Trakonya balığı soktu. Aşağıda olta ile balık tutuyoruz. Genç bir çocuk olta ile balığı çekti, baktım ki Trakonya, dedim dur sen o öldürür seni. Onun ucunda iğne var, zehirlidir. Siboplu gibi. Tehlike anında çıkartır onu. Aldım denize atarken buradan bir soktu. Hastaneye zor yetiştim. Onun ilacı kaynamış su, başka ilacı yok. Hastane yakınıdaysa kurtulma şansı var, yoksa kaynamış su. Çocuğa ambulansa haber ver diyorum, şaka yapıyorum sanıyor. Atladım taksiye. Tepeüstünde kendimi kaybetmişim. Benim elimi buradan aşağı kaynamış suya soktu. Soğudun mu acısı başlıyor. Tekrar kaynamış suya. Onu da her doktor bilmez. Ona bir can borçluyum. Bazısı biraz uyuşturuyor, geçiyor. Trakonya vurması denir. Ama o damara mı denk geldi nedir, kötü etti. Şimdi bir pense olur elimizde. O balık ağa vurduğu zaman elle değil pense ile tak atarız (KK 33).

Kız Çocuk İsteği

Yeter isminde bir kadın var. Sordum ona sana bu ismi kim verdi diye. Babam verdi dedi. Niye dedim, bir çocuk yaptı kız, ikinci kız, üç oldu kız, dört kız olunca beşinci ben olmuşum. Yeter demiş. Bana Yeter dedikten sonra da beş tane arka arkaya erkek çocuğu oldu dedi. Ben de kızım olsun istiyorum ama olmuyor. Sordum ona baban ne yiyordu ne içiyordu. Köylerden yumurta yiyordu dedi. Çevirdim böyle bir yer, koydum oraya on tane tavuk. Her gün yumurta yiyorum. Her gün yumurta yiyorum. Bir çocuk yaptım, oldu erkek, bir daha yaptım, o da erkek oldu. Ulan dedim tavuklar siz görürsünüz. Açtım kümesin kapısını, sansar yedi hepsini (KK 38).

Kıyıda Ceset Bulma

Aşağıda yalıda dört çift kayık vardı. Ben çakalderede keçi bakıyordum. O zamanlar deniz kenarında gezerken bir paket buldum böyle (eliyle işaret ediyor) sarılı bir paket. Tayfanın biri, köyünü yazmış, adını yazmış, parayı da yazmış. Getirdim muhtarlara. Adamı da buraya gömdüler, denizden çıktı, yolun üst tarafına. Adamın köyünden geldiler, mezarı da gördüler, bana sarıldılar, böyle adam var mı hala dünya yüzünde diye. Böyle bir deste para. Tuttum verdim, aldılar gittiler. Mezarı da orda girişte kıyıdadır (KK 110).

Sotri

Babam rahmetli iyi adamdı nurlar içinde olsun ama biraz içkiciydi. Bebek'te Sotri adında bir ermeni vardı. Ondan bir sandal almış vaktiyle. Defterine de Sandal resmi yapıp yazmış, bu sandalı Sotri aldı, ona şu kadar borcum var diye. Sotri'nin av merakı varmış, o zamanlar bize gelir, oradan babamla beraber ava giderlermiş. Benim bir abim var, bunla beraber kalktık gittik Sotriyi bulduk. Dedik ki Sotri böyle böyle, adın yazıyor, Sandalın da adı yazıyor. Sotri ne dedi haberin var mı? Dedi ki oğlum, keşke babanın öldüğünü haber verseydiniz bana, anamın ak sütü gibi helal olsun bu size, sade annenize iyi bakın dedi. Sotri bizden para almadı. Ermeni bunu söyleyen Ermeni. Eski insanlar iyiydi, kalmadı (KK 110).

İlk Ayakkabı

İlk ayakkabımı dokuz yaşında giydim. Öncesinde hep kara lastik giydim. Babam üç çift ayakkabı getirdi, birini beğen, diğerlerini götürüyim dedi. Benim kalbim yerinden çıkacak. Nasıl yani ayakkabım mı olacak. Sabaha kadar uyuyamıyorum, hangisini alsam, bu daha güzel, yok o daha güzel. Babama da hiç dememişim hevesim olduğunu. Gözümü kapadım, hangisi gelirse onu alayım dedim. Heyecandan iyice kafayı yedim. Elimi attım, Kahverengi olan geldi. Yastığın ucuna koydum ayakkabıyı. Sabah oldu ayakkabıyı aldım hemen. Kızım hangisini beğendin dedi, kahverengi olanı dedim. Babam aldı diğerlerini çarşıya götürdü. Bir iki sene önce babama anlattım bunu, çocuk gibi ağladı. Kızım bana niye demedin, şimdi dedin içime dert oldu dedi (KK 46).

Atatürk'ün Samsun'a Çıkarken Anadolufeneri'nden Fener Alması

Atatürk buradan kırık bir vapurla Samsun'a çıkmıştı ya, rahmetli Nine komşum vardı, o anlatmıştı, baya yaşlıydı. Dedi ki kızım, Atatürk Bandırma ile yola çıktığında burada iki tane ışıldak vardı. Birini Atatürk'e verdik, onla çıktı Samsun'a dedi. Öldü onlar, hiçbiri kalmadı (KK 67).

Zeynep Kamil

Benim adım Kamil, fakat nüfus kâğıdında Salih. Annem burada (Poyrazköy) doğum yapamadı, o zaman köy ebeleri var, o hastaneye götürmemiz lazım dedi. Buradan sandalla Anadolu Kavağına, Kavaktan da gemiyle Üsküdar'a. Eskiden buraya kara yolu yoktu. Annem Allah rahmet eylesin, Zeynep Kâmil'de doğum yaptı.

Biz ikiz doğduk, Zeynep Kâmil’de ikiz doğan ilk bebekler biziz. Babam o zaman bana Salih, kız olana da Saliha ismini koymuş. Doktor demiş ki olmaz, kıza Zeynep, erkeğe de Kâmil koyacaksın. Babam da tamam demiş. Nüfusta Salih, ama Kâmil diye bilinir (KK 116).

Ofluyum Elhamdülillah

Muharrem Ergin’in babası rahmetli Ahmet amca vardı. O her sene memlekete fındığa gider, gelirken de bize bir torba ayırırdı. O fındığı vereceği zaman Mustafa gel oğlum derdi, giderdim. Bak sana fındık vereceğim ama bir şey soracağım bakalım bilecek misin derdi. Sor Ahmet amca derdim, fındığı alacağım ya, heyecan da yapıyorum. Ahmet amca soruyor, Oflu musun Müslüman mısın diye. Çocuğuz tabi ufağız daha. Ofluyum Ahmet amca diyorum, olmaaaz diyor, dönüyorum geliyorum, Müslümanım Ahmet amca diyorum, olmaaaaz diyor. Ahmet amca etme eyleme, ver şu fındığı uğraştırma. Eğildi kulağıma dedi ki sana sordukları zaman Oflu musun Müslüman mısın diye ne diyeceksin biliyor musun, “Ofluyum elhamdülillah” diyeceksin dedi (KK 38).

Rizeliyim

Bizim Karadenizlilerin nesli bitmez. Adam çocuğunu okula yazdırmaya götürmüş. Müdür adını sormuş, sükût duruyor. Adını sormuş, sükût duruyor. İsmin nedir, susuyor. Nerelisin demiş,

-Rizeliyim! diye bağırılmış.

Bizim orada memleket adından önce gelir. O sebeple bizim kültür zor bozulur (KK 38).

Bozhane’de Milli Mücadele

Burda bir amca vardı baya oldu öleli. Kurtuluş savaşından evvel İngiliz subayı gelmiş, İngiliz askerleri gelmiş. Şuraya kahveye, eski kahvemiz vardı bizim, bir de ıhlamur ağacı vardı, makinalıyı kurmuş, makinalı tüfeği. Köydeki yaşlı birini idam sehпасına koymuş. İp asmışlar ıhlamura. Boynuna ipi takmış altına da sandalye koymuş. Köyde kimde tüfek varsa teker teker say demiş. Cemalettin’in babası Celalettin amca da anlatırdı. Aşir abi vardı ya, Aşir abiyi çekmişler idam sehпасına. O da demiş ki, filanda çifte tüfek var, filanda tabanca var, filanda şu silah var. Hepsini toplamış İngiliz askeri. Bu adam anlattı bunu, canlı yaşanmış bu. Ben bunu canlı

yaşayandan da anlatandan da dinledim (KK 62). O zaman çeteciler türemiş, her yeri yakıp yıkıyorlar, para mal mülk ne varsa alıyorlarmış. Paşaköy deriz biz, orası eskiden Rum köyüydü. Atatürk orada buranın Rum çetecilerini asmış. Mesela bunun hanımının dedesinin iki küp altını varmış. Kulağını kesmişler, demişler ki söyle nerede altınlar. En son kadın dayanamamış demiş ki tamam gel şurada gömülü. İki küpü de göstermiş. Demişler ki siz ne salaksınız, bir küpü verseydiniz alır giderdik ikisini de verdiniz. Böyle gelip milleti camiye doldurup evleri ararlarmış (KK 62).

8.2. Halk Şiiri¹²⁹

- Ben Kılıbık Değilim

Dinle beni çocuğum

Bana derler kılıbık

Ben kılıbık değilim

Sadece kalbim ılık

Hanımım ne söylerse

Çıkmam onun sözünden

Ne arzu ettiğini

Keşfederim gözünden

Sabah erken kalkarım,

Sobamızı yakarım

Bu arada uyanır

Benim sevgili karım

İbriği tası alıp

Eline su dökerim

Hizmetimi beğenir

Takdir eder şekerim

¹²⁹ Derleme yaptığımız Beykoz ve civar bölgelerinde kaynak kişilere aktardıkları şiir örneklerinin bazılarının müellifleri belli iken bir kısmının kim tarafından yazıldığı ya da hangi şekillerde değiştirildiği bilgisine ulaşamamıştır. Kaynak kişilerden KK22, okuması ve yazması olmadığı halde kendisinin çocukluk döneminde eğitim gören arkadaşlarının özel kutlama ve anma günlerinde ezberledikleri şiirleri kendisine okuduklarında hafızasına almış ve derleme tarihlerimne kadar hafızasında tutmuştur. Çalışma içerisinde bu metinlerisahadan derlenen malzeme olarak tutulması uygun görülmüştür.

Kahve fincan getirdim
Hanıma Kahire'den
Pişirmek için beni
Çağırır daireden

Dalar karıştırırım
Şekerliyi sadeyi
Oklavanın altından
Veririm ifadeyi

İşte böyle çocuğum
Bana derler kılıbık
Ben kılıbık değilim
Sadece kalbim ılık (KK 98)

- **Kibir**

Kibirilenme sakın ha
Şah-ı padişah olsan
Küçücük bir mikroba
Dahi mağlup olursun

Damarındaki kanda
Haberin var mı onda
Yüreğin her atışı
Ayarlanmış canında

Kim hüküm verdi sana
Yaşamanın hakkında
Nefesin bir tıkanca
Çıkar canın anında

Küçüktün büyüdün
Yedin içtin uyudun
Yaşadığın her anda
Filmin çekildi yanda

Göreceksin onu sen
Ahiret meydanında
Şan şöhret saltanat
Gitti hepsi havada

Sahih iman salih amel
O kalacak yanında
Beyaz bir kefen olsa
Yeter toprak altında (KK 145)

- **Canı Aldığın Yere**

Nerden geldi bak nere
Ömür aldık bir kere
Heba etme boş yere
Bir gün habersiz yere
Haydi derler sefere
Bilir misin o nere
Canı aldığın yere (KK 145)

- **Yalvaracağım Mevla'ya**

Aklımdaki çok manaya
Gönlümdeki her sevdaya
Derdime deva bulmaya
Faydalı insan olmaya
Yalvaracağım Mevla'ya

Dağa taş a şu ovaya
Nefes aldığın havaya
Tefekkürle bak semaya
Kayıp olmuş her davaya
Yalvaracağım Mevla'ya

Muhammed'u Mustafa'ya
O Resulü Kibriya'ya
Salat selam her defaya
Canı gönülden olmaya
Yalvaracağım Mevla'ya

İyi anla bak manaya
Yaratan yüce Mevla'ya
Kulluğunda bulunmaya
Rızasına kavuşmaya
Yalvaracağım Mevla'ya

Aldanma sakın dünyaya
Uyma sen nefsi hevaya
Dalma hem zevki sefaya
Kabul olan her duaya
Alma kimseyi araya
Yalvaracağım Mevla'ya (KK 145)

- **Özal'a**

Hey gidi Özal Paşa
Baltayı vurdun taşa
Fakiri fukarayı
Kodun gittin telaşa

Fukara düşünüyor
Ne koyacağım aşı
Sen taze et yemekten
Boğazın oldu faşa

Üç misli fiyat koydun
En mudara kumaşa
Özal parayı verdi

Köprülerle baraja

Hey gidi Özal Paşa
Baltayı vurdun taşa
Bir daha seçim olsa
Katiyen çıkmaz başa (KK 81)

- Hayatta okuyup yazmayan insan
İşinden geridir akıldan noksan
Ne çiçeği olur ne bağı bostan
Geçirdiği yazlar kışa sayılır (KK 81)

- **Atatürk**

Atatürk sen ölmedin
Kara yere gömülmedin
Bilir misin neredesin
Sen benim kalbimdesin

Doktor doktor kalksana
Lambaları yaksana
Atam elden gidiyor
Çaresine baksana

Uzun uzun kavaklar
Dökülüyor yapraklar
Ben atama doymadım
Doysun kara topraklar (KK18)

- Bir tane de kendim yaptım annem öldü.
Anacığım anacığım neredesin nerede?
Aradım aradım bulamadım.
Evini buldum kapını bulamadım.
Kapını buldum camını bulamadım.

Çağırdım çağırdım seslendim seslendim,
Sesini duyamadım.
Anacığım neredesin?
Kara topraklar, sarı yapraklar
Yorganın mı oldu anacığım?
Üşüyor musun, üşüyor musun? (KK 22)

- **Unutma**¹³⁰

Bir avuçtan fazla insan değildik.
Bize dünya düşman oldu eğildik.

Topumuzu süngümüzü aldılar,
Ülkemize Yunanları saldılar.

Bu vatan baştanbaşa hep yandı,
Bayrağımız al kanlara boyandı.

Minareler duyguları var gibi,
Bizi kurtar, bizi kurtar Yarabbi!

Diyen şehirlere kapandı,
O yanan baştanbaşa vatandı.

Bir gün Gazi söz verdi ki divanda,
Yunanları boğacağız vatanda!

Bu söz bütün Anadolu'yu dolaştı,
Erkek kadın oğlan kızan savaştı! (KK 22)

- **Atam**¹³¹

¹³⁰ Kaynak kişi ilkokulda öğrendiği şiirin daha uzun olduğunu ancak bu kadarını hatırlayabildiğini belirtmiştir.

¹³¹ Kaynak kişi bu şiiri okul çağında öğrendiğini ve çocukluğundan beri ezberinde olduğunu, derleme esnasında da hatırlayabildiği kadarını söylediğini, şiirin yazarını bilmediğini ifade etmiştir. Bazı internet sitelerinde şiiri 1905-1949 yılları arasında yaşamış olan Celâl Sıdkı Gürler adlı şairin kaleme almış olduğu bilgisi mevcuttur. (<https://insanvesanat.wordpress.com/2018/07/27/atam-celal-sitki-gurler/>) (4.10.2019)

Cephelerde bir erdin
Kendini yurda verdin
Göğsünü Türklük için
Sınırlarda sen gerdin

Güven olan bir baştın
Aşılmaz dağlar aştın
Vatan ve millet için
Kahramanca savaştın

Karlar içinde yattın
Düşmanı yurttan attın
Sen yoksulluk içinde
Hür bir millet yarattın

Gönüllerde otağ ol
Geçit vermez bir dağ ol
Hey yaslı türk milleti
Atan öldü sen sağ ol (KK 22)

- **23 Nisan**

Yirmi üç nisan
Yurdu koruyan
Yarını kuran
Sen ol çocuğum

Bugün küçüksün
Yarın büyürsün.
Her işte üstün
Sen ol çocuğum (KK 22)

8.2.1. Mâni

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri”¹³² şeklinde tanımlanan “mâni”yi *İstanbul Manileri Manilerin İstanbul’u* adlı çalışmasında Abdulkadir Emeksiz şöyle tanımlamaktadır:

Mani nazım şeklinin kökenini İran ve Arap edebiyatına dayandıran çeşitli yaklaşımlar mevcutsa da Emeksiz, Köprülü’nün “her milletin edebiyatında gördüğümüz ilk nazım şekilleri doğrudan doğruya kendi milli dehasının bir eseridir” hükmünden hareketle mâni şeklinin köklerini “eski Türk şiirinde” aramak gerektiğini dile getirmiştir (Emeksiz, 2011).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler yörede farklı zaman dilimlerinde ve mekânlarda “mâni” söylendiğini, bu geleneğin eskiden daha yaygın olduğunu, özellikle Ramazan ayı boyunca sahur vakitlerinde, kına geceleri ve düğünlerde, Hıdırellez eğlencelerinde mâni söylemenin çok yaygın olduğunu aktarmışlardır (KK 1, 2, 10, 18, 20, 31, 33, 40, 46, 53, 58, 62, 64, 66, 70, 81, 85, 86, 95, 98, 105, 109, 142). Mâni için “mâni okuma”, “mâni atma”, “mâni kurma”, “mâni söyleme” gibi adlandırmalar mevcuttur.

Kaynarca köyünde bulunan ve aslen Rizeli olan bir kaynak kişi mâni söyleme geleneğinin bir dönem ne denli yaygın olduğunu ve mâni okumanın kişiye toplumsal hayatta nasıl bir statü kazandırdığını şu şekilde ifade etmektedir: “Eskiden mâni atıcıları vardı, türkü atarlardı. Bunlar çok usta atıcıydılar ve bir toplum, bir düğün, cemiyet falan olduğu zaman bunlar mâni atardı. Eğer bir baba iyi bir atıcıysa, çocuğu iyi türkü atamıyorsa onu düğüne göndermezdi. Beni rezil etme derdi” (KK 50). Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir kaynak kişi de gençliğinde her durum için her an mâni uydurduğunu, bir şey diyeceği zaman onu mâni ile dediğini, yaşlanınca o sözleri aklında tutmakta zorlandığını ifade etmiştir (KK 18). Beykoz’un köylerinde “mâni söyleme geleneği”nin devam ettiğini söylemek bugün için zor olsa da, özellikle Karadeniz’den gelenlerin çoğunlukta olduğu Poyrazköy, İshaklı, Kaynarca gibi köylerde yörede yaşayanlarca “kocakarı” olarak da adlandırılan “mâni söyleyen / atan” kimseler mevcuttur. Poyrazköy’de bulunan Huriye Kalafat isimli kaynak kişi doğaçlama mâni söylemesiyle köyde bulunan herkes tarafından bilinmektedir. Ayrıca

¹³² <https://sozluk.gov.tr/?kelime=m%C3%A2ni> (11.10.2019)

köyde eskiden “gelin kaynana atışması” olarak adlandırılan mâni atışmalarının da var olduğu, ancak bu geleneğin zamanla yok olmaya yüz tuttuğu belirtilmiştir (KK 40, 41).

Derleme esnasında görüştüğümüz kaynak kişilerden derlenen mâniler şunlardır:

- Böyle bağlar, böyle bağlar
Yar başın böyle bağlar
Kuş uçmaz kervan geçmez
Yıkılsın böyle bağlar (KK 126)¹³³

- Yarsana
Ferhat dağı yarsana
Yar dağı su getir ki
Ola Şirin yar sana (KK 126)

- Bahçelerde sardunya
Kanadını kırdın ya
Sen beni beğenmezdin
Gene bana kaldın ya (KK 18)

- Mal ü hülya bir tohumdur
Ektim amma bitmedi
Bu züğürtlük başa bela
Kovdum amma gitmedi (KK 59)

Erkek bir kızı seviyor ama konuşamıyorsa kız mâni okurdu şöyle:

- Başörtümü uçurdum
Kavak yapraklarına
Ben sevdiğimi düşürdüm
Sevda yataklarına. (KK 111)

Erkeğin kardeşi de cevap verir:

¹³³ Kaynak kişinin okuduğu mani “ayaklı mani”ye örnektir. İlk dizede “doldurma ifadesi” olarak kafiyele sözcüğün tekrar edildiğini görüyoruz.

- Büyük dağın yokuştur
Dizlerime dokuştur
Şu giden güzel kızla
Benim abim konuşur (KK 111)

Ben sana küstüm ya bir türlü küstüğümü anlatamıyorum ona da bu şekil.

- Derenin kıyısında
Yılanın kemikleri
Ürdü de kapamadı
Mahlenin köpekleri. (KK 111)
- Saatimi satmayın
Iskatıma katmayın
Ben ölünce sevdiğimi
Kimseye baktırmayın (KK 111)
- Trenin kıyısında
Dastara bak dastara
.....
Var git ordan maskara (KK 111)¹³⁴
- Gemi gelir yanaşır
İçi dolu çamaşır
Ben yârımı görünce
Bu gözlerim kamaşır (KK 111)
- İğneyi vurdum çizdi
Yine düşmanlar azdı
Tanımazdım bilmezdim
Mevla'm alnıma yazdı (KK 46)

¹³⁴ Kaynak kişi maninin bir dizesini hatırlayamamıştır.

- G n m    gündür yârim
Halim d    nd r yârim
Bana bunu söyleten
Senin a    ndır yârim (KK 46)
- A benim bahtı yârim
Gönlümün tahtı yârim
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yârim (KK 46)
- Cam dibinde dururum
Cama direk vururum
Sevdiğim güzel olsa
Ekmeksiz de dururum (KK 46)
- Cama direk vurulmaz
 am dibinde durulmaz
Ne kadar güzel olsa
Ekmeksiz de durulmaz (KK 46)
- Kara kara kazanlar
Kara yazı yazarlar
Cennet yüzü görmesin
Aramızı bozanlar (KK 46)
- Da lar da ladı beni
Gören a ladı beni
Fele in bir ku u var
 psiz ba ladı beni (KK 46)
- Kestane tahtasından
D  edim odaları

Gitti yârim gelmedi
Beklerim haftaları (KK 46)

- Beyaz entarim vardır
Giymem kolları dardır
Çok ettin bana yârim
Dünyanın altı vardır (KK 46)

- Dağ başında kestane
Dökülür tane tane
Dünya dolu yar olsa
Benim yârim bir tane (KK 46)

- Ata vurdum zilleri
At gitmiyor ileri
İki türkü demekle
Unuttum o dilleri (KK 46)

- Diyar diyar gezersin
Karıncayı ezersin
Madem benden güzelsin
Niçin bekâr gezersin (KK 126)

- Patlıcanı haşladım
Doldurmaya başladım
Yar aklıma düşünce
Ağlamaya başladım (KK 126)

- Mektup yazdım kış idi
Kalemim gümüş idi
Daha da yazacaktım
Parmaklarım üşidi (KK 126)

- Masa üstünde minder
Basma yüzünü dönder
Geliyorsan kendin gel
Ya da toprağını gönder (KK 126)

- Yaylanın çiemeninde
Kuzu kestim yediler
Her kimi sevdi isem
O nişanlı dediler (KK 126)

- Ten yâre hızlı gider
Üstü yıldızlı gider
Oğlanların mektubu
Kızlara gizli gider (KK 126)

- Ben bir idim bir idim
Ben böyle değil idim
Yaylanın yollarında
Sevdalıktan eridim (KK 126)

- Mani benim ezberim
Kan ağlıyor gözlerim
Sen git yârim gurbete
Ben yolunu gözlerim (KK 126)

- Armut dalda dal yerde
Bülbül öter her yerde
Felek bizi ayırmış
Her birimiz bir yerde (KK 126)

- Akşam aşırdın beni
Derde düşürdün beni

Madem gönlün yok idi
Niye şaşırdın beni (KK 126)

- Hey yaylalar yaylalar
Çimen bağladınız mı
Yar askere gidende
Kızlar ağladınız mı (KK 126)

- Armudu daldan düşür
Dibinde kahve pişir
Her kahve pişirmede
Beni aklına düşür (KK 126)

- Çayırından aşağı
Gel dolana dolana
Hiç insan inanır mı
Peştemal kuşanana (KK 69)

- Çayır kestim azarcık,
Kıyıları sazarcık
Geldi ürküttü beni
Bir gaybana kuzarcık (KK 69)

- Kapıda karayemiş,
Ermemiştir ermemiş
Gidemezsin kocaya
Mezarını görmemiş (KK 69)

- Sarı kavun dilimi
Kim dokudu kilimi
Valla billa olacam

Ahmet Bey'in gelini
Kadriye'ne ben yandım (KK 22)

- Atma türkü atarım,
Yüreğini yakarım
Eski çarıklarını
Boğazına takarım (KK 44)

- Atma mani atarım,
Çok canları yakarım
Eski çarıklarımı
Boğazına takarım (KK 41)

- Ay doğar sini sini
Ben sevdim birisini
Bana yârimi verin
İstemem gerisini (KK 105)

- Ay doğar bedir Allah
Bu sevda nedir Allah
Ya benim muradım ver
Ya beni öldür Allah (KK 105)

- Armut dalda dal yerde
Bülbül öter her yerde
Mevla'm bize mi yazmış
Her birimiz bir yerde (KK 105)

- Tut yedim tuttu beni
Tuttu kuruttu beni
Kör olası nazlı yar
Gitti unuttu beni (KK 105)

- Elma verdim al yârim
Al yanağı bal yârim
Günler akşam olmuyor
Gayret et de gel yârim (KK 105)

- Elmanın irisine
Yanmışım birisine
Ben kendimi sakladım
Yiğidin iyisine (KK 105)

- Elmanın dilimleri
Caminin kilimleri
Her yerde belli olur
Zenginin gelinleri (KK 105)

- Elma verdim eline
Aldı koydu beline
Yemesini bilmedi
Verdi düşman eline (KK 105)

- Elmanın alına bak
Salınır dalına bak
Yana yana kül oldum
Şu benim halıma bak (KK 126)

- Halayın başındayım
Yirmi beş yaşındayım
Seni gördüm görelî
Bilesin peşindeyim (KK 126)

- Soydum elmayı soydum
Aldım tereğe koydum
Ela gözlü sevdiğim
Sen yedikçe ben doydum (KK 105)

- Kulağında küpeler
Kuyumcunun işidir
Yüzünde diş yarası
Hangi puştun işidir (KK 81)

- Mani derim alana
Ne derim almayana
Nice akıl vereyim
Kendinde olmayana (KK 81)

- Ya gelsin yanıma
Ne bitti ocağıma
Herkes gelir yaslanır
Bu kırık bacağıma (KK 81)

- Tereyağla minci¹³⁵
Kahvaltıya birinci
Sıcak ekmekle turşu
Dersin bildircin kuşu (KK 81)

- Memenin kugulisi
Delisiyim delisi
Dişledim tepesini
Sanki kabak fellisi (KK 98)

¹³⁵ Minci: Lor peyniri

- Dişledim memesini
Ne yumuşak yumuşak
Güldü de dedi bana
Böyle de deli uşak (KK 98)

- Bekâr kızın koynuna
Nasoga yumurtası¹³⁶
Kır koy oni tavaya
Bakalım tadı nasi (KK 98)

- Ha buranın ekini
Ne iridir tanesi
Yesem doyurmaz beni
Memenin bir tanesi (KK 98)

- Piçağı tiktım rafa
Sevdam var bu etrafa
Adını sorarsanız
Mustafadır Mustafa (KK 98)

- Pencereden bak beni
Beğenirsen al beni
Beğenmezsen beğenme
Beğenenler var beni (KK 98)

- Çay içtim yandı dilim
Kara imiş kaderim
Bekle beni sevgilim
Pek yakında gelirim (KK 98)

¹³⁶ Nasoga yumurtası: Tavuğun küçük yumurtasına denmektedir.

- Çaya indim çaylarım
Yar yar diye ağlarım
Gitti gelmedi gitti
Hanidir benim yarım (KK 98)
- Yolladım Ahmedimi
Üç yüz lira aylığa
Ahmedin kazandığı
Yetmez bir dolaylığa¹³⁷ (KK 98)
- Çam dibine çamaşır
Çam beni burdan aşır
Benim yârim çok güzel
Bazen bana yanaşır (KK 98)
- Gökten uçan kuşlara
Arkadaş olamadım
Kuşlar da yuva yaptı
Kuş kadar olamadım (KK 98)
- Gökten uçan kuş idim
Kırdılar kanadımı
Orospuluk etmedim
Çıkardılar adımı (KK 98)
- Şimdi aldım yanıma
Türkü kıvıçasını
Ben şimdi diyeceğim
Türkülerin hasını (KK 98)
- O Hespi gözün yeri
Bin kuruştur her biri

¹³⁷ Dolaylık: Peştemal

Senin ettiğin işmarı¹³⁸
Edemeyi her biri (KK 98)

- Türkü derim alana
Aferin anlayana
Canlarım kurban olsun
Fesini yanlayana (KK 98)

- Su akıyor akıyor
Taşların arasından
Eğil yârim öpeyim
Kaşların arasından (KK 20)

- Su gelir yalan bulan
İçinde karayılan
Benim sevdamı çeken
Sarı mintanlı oğlan (KK 20)

- Manici başı mısın
Cevahir taşı mısın
Sana resmimi versem
Cebinde taşır mısın (KK 20)

- Kara kara kazanlar
Kara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin
Aramızı bozanlar (KK 22)

- Karşıdan gelenlere
Gaz koydum fenerlere

¹³⁸ İşmar: Göz kırpmı

Annem beni veriyor
Askerden gelenlere (KK 22)

- Trenin kıyıları
Yaban asmalıkları
Vursun dağıtsın seni
Taun hastalıkları (KK 70)

- E nenem, neneciğüm
Yanağı yireciğüm
Asılıyı tuvarda
Muarrem tufeciğüm (KK 70)

- Ahır götünde kürek
Kurudu çatlayacak
Ha burdaki insanlar
Arından patlayacak (KK 70)

- Ahir götünde hurma
Dalları burma burma
Attım sana bir çarık
Ye de bana afkurma (KK 70)

Ramazan Manileri

- On bir ayın sultanı
Kıymetlidir her anı
Süslersin bu cihanı
Hoş geldin ya Ramazan (KK 142)
- Davulun içi pekmez
Çalarım ama ötmez
Bahşişini almadan
Davulcu burdan gitmez (KK 142)

- Eski cami direk ister
Söylemeye yürek ister
Benim karnım toktur ama
Arkadaşım börek ister (KK 142)

- Hava sıcak terlerim
Birçok mani derlerim
Davet verdim bu akşam
Sizleri de beklerim (KK 142)

Ali Soysal, *Anadolu Feneri Tarihten Gelen Işık* adlı eserinde Anadolufeneri köyünde Ramazan aylarında okunan manilere de yer vermiştir. Köyde bulunan kaynak kişiler bu manilerden bazılarının Ramazan ayında davullar eşliğinde hala daha okunduğunu, bazılarının ise unutulduğunu aktarmıştır (KK 31, 33, 34, 142). Adı geçen eserde yer alan maniler aşağıda verilmiş olup, bugün okunmakta olan manilere ayrıca kaynak kişi numarası eklenmiştir.

- Ayasofya Camisi
Otuz iki penceresi
Aman Arap yaman Arap
Yandı pilav tenceresi

- Ne uyursun ne uyursun
Bu uykuda ne bulursun
Al abdesti kıl namazı
Cennet-i âlâ bulursun

- İze ize ize geldim
İnci boncuk dize geldim
Verin benim bahşişimi
Arzuladım size geldim (KK 142)

- Şekerim var ezilecek
Tülbentlerden süzülecek
Verin Beyler bahşişimi
Çok kapım var gezilecek
- İşte geldim gidiyorum
Size veda ediyorum
On bir ayın sultanıyım
Yine geldim gidiyorum (KK 142)
- Pencereye çıkarsın
Davulcuya bakarsın
Bahşişimi verirsen
Muradına erersin
- Bu Ramazan ayı derler
Hoşaf ile pilav yerler
Berin beyler bahşişimi
Bu Ramazan ayı derler
- Kocayemiş kocayemiş
Dalları Yalı'ya¹³⁹ inmiş
Annem bana bir kız aldı
Burnunu sıçanlar yemiş
- Halayıklar halayıklar
Ocak başında sayıklar
Davul sesini duyunca
Pirinç taşını ayıklar (KK 31)

¹³⁹ Yalı, Anadolufeneri'nde bulunan bir koy adıdır.

- Pencereden bakarsın
Çok canları yakarsın
Ver benim bahşışimi
Muradına ulaşırsın
- Davulumun ipi kaytan
Sırtımda kalmadı mintan
Verin ağalar bahşışimi
Kendime alayım mintan
- Davulumun ipi gevşek
Bana derler deli fişek
Arkadaşımı sorarsan
İki kulaklı bir eşek

8.2.2. Türkü

“Sözlü ve yazılı edebiyatımızda duyulan, söylenen veya görülen türküler, atalar sözü, masallar, bilmece ve mâniler gibi yaygın mahsullerdir. Bu mahsullere Doğu ve Kuzey Türkleri aynı kökten gelen “yır” veya “cır” adını vermişlerdir. Batı Türkleri, Türk kelimesinden doğan ve Türkler’e mahsus ezgi (melodi) mânâsına gelen “türkü”yü kullanmaktadırlar” (Elçin, 1986: 195). Türküler, çoğunlukla herkesin anlayabileceği ortak, sade ve doğal bir dille, hece vezniyle söylenmekte veya yazılmaktadır. Aruzla yazılmış türkü örnekleri mevcutsa da yaygın olan türkü tipi mâni, koşma gibi nazım biçimleriyle oluşturulanlarıdır (Elçin, 1986).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, türkü söylemenin yörede eskiden daha yaygın olduğunu, özellikle “tarlada çalışma olduğu yıllar” insanların karşılıklı türkü söylediğini, bazı kadınların “atma türkü” olarak tarif edilen mani tarzında deyişleri belirli bir ezgi eşliğinde söylediğini aktarmışlardır (KK 31, 33, 34, 36, 37, 40, 46, 50, 53, 58, 64, 73, 83, 91, 92, 96, 98, 109, 110, 111, 127, 130, 134, 140). “Türkü hep bir olay üzerine yakılmıştır” diyen bir kaynak kişinin “türkü”ye dair ifadeleri şu şekildedir: “Türkü söylemenin zamanı yoktur. Bunaldığın zaman, neşeli olduğun

zaman, çalışırken, dinlenirken, sevinliyken kederliyken... Her zaman söylenir. Her halin bir türküsü vardır" (KK 98).

Görüşme yaptığımız kaynak kişiler Beykoz'un köylerinde çoğunlukla "herkesçe bilinen" türkülerin söylendiğini, bunun yanı sıra sayıları eskiye nazaran çok az olmakla birlikte "doğaçlama türkü uyduran" kimselerin de bulunduğunu belirtmişlerdir (KK 40, 31, 33, 73, 113, 98). Sahada görüşülen kaynak kişilerden dinlediğimiz türküler şunlardır:

- Dağlar kızı Reyhan Reyhan Reyhan
Âlem sana hayran hayran hayran
Ne güzelsin ay kız, bir tanesin ay kız
Ne güzelsin ay kız, bir tanesin ay kız (KK 98)

- Eledim Eledim hllk eledim
Aynalı beşikte yavrum Bebek beledim
Byttm besledim asker eyledim
Gitti de gelmedi buna ne çare (KK 41)

- Gittiğın yolları yakın sanarak
Hasretin zehriyle her an yanarak
Gözlerim enginlerde seni anarak
Günlerce yolunu bekleyeceğim

Dalında iekler sararıp solsa
Mehtaplı geceler karanlık olsa
Kalbime dünyanın acısı dolsa
Aylarca yolunu bekleyeceğim (KK 2)

- Yar saçların lle lle
Yar benziyor beyaz gle
O gl benim hayatımdır
lrm de vermem ele

Yar yar aman yar yar aman
Yar yüreğim oldu keman
Kavuşmamız ah ne zaman
Ah ne zaman, ah ne zaman (KK 53)

- İncecikten bir kar yağar
Tozar Elif Elif diye
Deli gönül abdal olmuş
Gezer Elif Elif diye (KK 53)

Poyrazköy’de bulunan Huriye Kalafat isimli kaynak kişi, “aslı çok daha uzundur” dediği “atma türkü”nün hatırlayabildiği kadarını paylaşmıştır:

- Kızım gelmezsen bize
Sana darılacağım
Eğer gelir iseniz
Size sarılacağım
Beni kandırırsanız
Düşüp bayılacağım

Rize’nin yollarına
Çiçek dikerim çiçek
Annem sen bekle beni
Bu yaz kızın gelecek
Eğer kızın gelmezse
Bilin beni ölecek (KK 81)

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan kaynak kişiler yörede türkü söyleme ve türkü yakmanın eski zamanlarda çok yaygın olduğunu belirtmiş, “kamyonu olan birinin bir ormancı tarafından öldürülmesi” üzerine bu olayı anlatan bir türkü yakıldığını ifade etmişlerdir (KK 18, 20). Kaynak kişinin türkünün hatırladığı kısımları şu şekildedir:

- Söyle Murat seni kim vurdu
Söyleyemem anacım dilim tutuldu
Kahvenin camları ışıık ışııdar
Işıık değıil kanım fışıırdar
Kamyonun camları yollara bakar
İki tane çocuğıu yollara bakar (KK 18)

Mahmutşevketpaşa'da bulunan bir diğler kaynak kişıi ise annesinden ve dayısından dinlediğı bir türkünün hikâyesini şu şekilde anlatmaktadır: “Bulgaristan türküsü vardı, hikâyesi de vardır. Bir genç varmış, onun da sevgilisi varmış. Hastalanmış, hastaneye düşmüş delikanlı. Ama çok ağır hastaymış. Kırlangıç ona su getiriyormuş. Kırlangıç diyormuş ki delikanlıya yoruldum artık bırakacağım seni. Bırakma diyormuş, çok az kaldı, ben ruhumu teslim ettiğim zaman al yüzüğümü sevgilime götür, beni artık beklemesin diyormuş. Annemle dayım o türküyü Pomakça söylerlerdi, ağlaya ağlaya söylerlerdi. Türkçesi, “yüksek uçarsın, geniş görürsün, görmedin mi benim yavuklumu kız? Gördüm gördüm hastanede çok hasta kırlangıç ona su taşıyor” diyor (KK 22).

Ali Soysal'ın *Anadolu Feneri Tarihten Gelen Işıık* adlı eserinde bir zaman Anadolufeneri köyünde yaşamış olan bir çobanın söylediğı bir türküyü hikâyesiyle birlikte yer verilmiştir. Türkü şu şekildedir:

- Kepeneğim sırtımda,
Azığım var torbamda,
Ben yalnız bir çobanım
Dolaşıırım dağılarda

Dağ başı toprak başı
Yalnızların yoldaşı
Kavalımı çalarım
Kuzulara can aşı (Soysal, 1997: 70).

8.2.3. Ninni

“Ninniler, annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mensur sözlerdir” (Elçin, 1986: 271). İlk syyleyicileri çoğunlukla belli olmayan ninniler anne tarafından söylendiği gibi çocuğu uyutmak isteyen diğer aile bireyleri tarafından da söylenebilmektedir. Ninni, çoğunlukla bebeğin emzirilmesinden sonra, kucakta, dizde veya beikte sallanırken “uyuması” veya “alamasının durması” için şiir, türkü, mani, ilahi sözlerinden hareketle veya irticalen ölçülü ve ölçüsüz şekillerde söylenmektedir (Elçin, 1986). Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler, eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte “ninni söyleme”nin hala var olduğunu, çocuklarını uyutmak isteyen annelerin “kendi annelerinden” veya “eski insanlardan” öğrendikleri ninnileri çocuklarına söylediklerini belirtmişlerdir (KK 2, 20, 67, 98). Bir kaynak kişi bazı kimselerin ninni bilmediğini, fakat bazı arkı ve türküleri “ninni okur gibi” söylediklerini, çocukların bu yolla uyutulduunu belirtmiştir (KK 18). Bir diğer kaynak kişi ise ninni söylemek yerine internetten “ninni” veya “türkü” açarak çocuklara dinletenlerin olduğunu ifade etmiştir (KK 17). Kaynak kişilerden derlenen ninniler u şekildedir:

- Uyusun da büyüsün ninni
Tıptı tıptı yürüsün ninni
Anasına yardımlar etsin
Babasına yardımlar etsin
Tez büyü yavrum inşallah
Tez büyü yavrum maallah (KK 20)
- Ninni yavrum ninni
Bebeğin beii amdan
Yuvarlandı dt damdan
Bey babası gelir am’dan
Ninni yavrum ninni uyutayım seni
Uyuduktan sonra byteyim seni
Hu Hu Hu Allah
Hu Hu Hu Allah (KK 98)

- Elma attım yuvarlandı
Gitti beşiğe dayandı
Bebek uykudan uyandı
Nenni yavrum yavrum
Nenni yavrum yavrum (KK 67)
- Hu hu hu Allah
Yavruma uyku ver Allah
Uyusun da büyüsün maşallah
Tıptı tıptı yürsün inşallah (KK 2)
- Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yemesin lahanayı
Eeee eeee eee e
Pişş, pişşş, pişş, piş
Eeee eeee eee e (KK 18)
- Dandini dandini danalı bebek
Anasının kuzusu kınalı bebek (KK 18)¹⁴⁰

8.3. Halk Dili Verileri

8.3.1. Bilmece

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek, o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma”¹⁴¹ şeklinde tanımlanan bilmece, *Halk Edebiyatına Giriş* adlı eserinde Şükrü Elçin tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “Tabiat unsurları ile bu unsurlara

¹⁴⁰ Kaynak kişi ninninin daha uzun olduğunu ancak hatırlayamadığını belirtmiştir.

¹⁴¹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=bilmece> (25.10.2019)

bağlı hâdiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev'inden mücerred kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münâsebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhâkeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir" (Elçin, 1986: 607).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler bilmecenin eskiden temelde bir "eğlence aracı" olarak görüldüğünü, bunun yanı sıra bilmece söylemenin veya uydurmanın bir "zekâ göstergesi" olduğunu belirtmişlerdir (KK 22, 46, 57, 58, 98, 130, 134, 140). Bir kaynak kişinin bilmeceye dair "herkes uyduramaz öyle, eski insanlar vardı, her şeyle alakalı bilmece uydururlardı, bir şey isteyeceği zaman bilmeceyle ister eğlenirlerdi" (KK 140) şeklindeki ifadesi bilmece türünün özellikle televizyonun var olmadığı yıllarda günlük hayatta önemli bir rolünün olduğunu göstermektedir. Kılıçlı köyünde bulunan bir diğer kaynak kişinin bilmeceye yönelik ifadeleri şu şekildedir: "Eskiden çocuklara öyle bilmeceler sorulurdu ki, onları hem eğlendirirdi, hem de eğitirdi, çocuk merak ederdi. Merak olunca öğrenme olur. Şimdi öyle şeyler kalmadı. Yine benzer şeyler yapıyorlar ama bu sefer telefonla oynuyor, tabletle oynuyor. Annesi babası dedesi değil, telefon soruyor ona bilmeceyi" (KK 130). Kaynak kişinin ifadeleri, bilmecenin "eğlence aracı" olmasının yanı sıra bir "iletişim aracı" olarak da görüldüğünü ortaya koymaktadır. Derleme sahasında görüştüğümüz kaynak kişilerin aktardığı bilmeceler şunlardır:

- Çarşıdan aldım bir tane, eve geldim bin tane: Nar (KK 46, 22, 57).
- Bağlarsın yürür, çözersin durur: Çarık (KK 140).
- Ben giderim o gider, önümden tin tin eder: Baston (KK 46, 10, 40).
- Ben giderim o gider, para gibi iz eder: Baston (KK 46, 98).
- Bir oda içinde bir halı, otuz iki sandalye: Ağız (KK 98).
- Buradan baktım birçok yanına gittim hiç yok: Duman (KK 22).
- Dolu gider, boş gelir, ağzlara hoş gelir: Kaşık (KK 22).
- Bilmece bildirmece dil üstünde kaydırmaca: Dondurma (KK 57, 58).
- Bilmece bildirmece el üstünde kaydırmaca: Sabun (KK 58).
- Bir kutunun içinde garip nenem: Ekmek (KK 98).
- Otuz iki dişten çıkan otuz iki ağıza girer: Söz (KK 98, 109).
- Bir küçük kotiga, içi dolu korgotiga: Biber (KK 98).
- Anam çevirir, babam sokar: Çorap (KK 98).
- Anam çevirir, babam sokar: Ayakkabı (KK 98).
- Beşi beş kuruştan beş yumurta kaç kuruş eder? Beş kuruş (KK 57).

- Kışın soyunur, yazın giyinir: Ağaç (KK 57).
- Dünya'da hiç yok, İstanbul'da iki tane: İ harfi (KK 57).
- Beni daldan düşürdüler, kor ateşte pişirdiler: Kestane (KK 57).
- Dal üstünde kilitli sandık: Ceviz (KK 57).
- Suya düşer ıslanmaz: Güneş (KK 57).
- Topraktadır paslanmaz: Altın (KK 57).

8.3.2. Tekerleme

Tekerlemeler, masal, hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan, anlatıcı tarafından vezin, kafiye aliterasyon ve seci'den faydalanılarak hislerin, fikirlerin, hayallerin, “tezada”, “mübalağaya”, “güldürmeye”, “tuhafliğa”, “şaşırtmaya” dayalı olarak birtakım söz kalıpları içinde, ar arda, ister açık ister kapalı şekilde ustalıkla anlatıldığı mahsullerdir (Elçin, 1986: 589).

Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler tekerlemenin eskiden “masal girişlerinde” ve “oyun başlangıçlarında” söylendiğini, “masal anlatımının azalması” ve “sokak oyunlarının azalması” ile birlikte bilinen tekerlemelerin de unutulmaya yüz tuttuğunu ifade etmişlerdir (KK 54, 98, 130, 134, 140, 141). Bazı kaynak kişiler tekerlemelerin bir anlatının önünde veya ortasında anlatılmasının yanı sıra ayrıca bir güldürü unsuru olarak da görüldüğünü, bazı seslerin tekrar edilerek oluşturulan söz kalıplarının dinleyenleri eğlendirdiğini aktarmışlardır (KK 98, 130). Derleme esnasında görüşme yapılan kaynak kişilerin aktardığı “tekerleme” örnekleri şunlardır:

- Evvel zaman içinde kalbur saman içinde
Cinler cirit oynarken eski hamam içinde
Pireler berber iken develer tellal iken
Ben annemle babamın beşiğini tıngır mıngır sallarken
Annem düştü eşikten, babam düştü beşikten
Annem kaptı maşayı, babam kaptı kaşığı
Kaçayım dedim, dolandım durdum dört köşeyi
Bir fare deliği buldum attım kendimi dışarı
Az gittim uz gittim dere tepe düz gittim

Arkamı dönüp baktım gibi bir arpa kadar yol gitmişim (KK 130)

- Yağ yağ yağmur
Teknede hamur
Ver Allahım ver
Sicim gibi yağmur (KK 54)
- Yağmur yağıyor
Seller akıyor
Arap kızı
Camdan bakıyor (KK 54)
- Elhamdülillahi farisi
Doydu karnımın yarisi
Elhamdülillahi bekirun
Bir sağan daha getirun
Eğer oni yemezsem
Yüzüme de tükürün (KK 98)
- Yoğurdu sarımsaklasak da mı saklasak
Sarımsaklamasak da mı saklasak (KK 98)
- Gökten bir damla yağmur düştü
(Hızlı hızlı on defa) Şıp ananın alnına şıp benim alnıma şıp
ananın alnına şıp benim alnıma (KK 98)
- Kartal kalkar dal sarkar
Dal sarkar kartal kalkar (KK 98)
- Çık çikalım çayıra
Yem verelim ördeğe
Ördek yemini yemeden

Ciyak miyak demeden
Attım baktım kimi çıkardım
Seni çıkardım (KK 142).

- Portakalı soydum
Başucuma koydum
Ben bir yalan uydurdum
Duma duma dum
Kırmızı mum
Dedemin sakalını yoldurdum (KK 142).
- Oooo piti piti
Karamela sepeti
Terazi lastik jimnastik
Biz size geldik bitlendik
Hamama gittik temizlendik
Dik dik dik (KK 142).

8.3.3. Atasözleri ve Deyimler

Atasözü, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel”¹⁴² şeklinde tanımlanmaktadır. Eski tecrübeleri tam bir fikir kompozisyonu içinde özellikle genç kuşaklara aktaran atasözleri, bu işlevi, teşbih, mecaz, kinâye, tezâd gibi edebî sanatların kudretinden faydalananarak gerçekleştirmektedir (Elçin, 1986). İlk söyleyicisi belli olmayan veya unutulan, bu yönüyle “anonim karakter” taşıyan atasözleri, “hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri din, ahlak, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hadiselerinden, teknikten vb. çıkacak kaideleri müşahhasan mücerrede giden bir yolla, bazen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir” (Elçin, 1986: 625). Pertev Naili Boratav *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* adlı çalışmasında atasözlerinin masal ya da türkü gibi bazı edebi türlerde olduğu gibi bir neden olmaksızın söylenemeyeceğini, atasözünün söylenmesi için mutlaka “bir vesile” olmuş olması gerektiği üzerinde durmaktadır (Boratav, 1969: 129). Derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler

¹⁴² <https://sozluk.gov.tr/?kelime=atas%C3%B6z%C3%BC> (16.10.2019)

de Boratav'ın bu tespitini doğrular nitelikte ifadelerde bulunmuşlardır. Bir kaynak kişinin konuya dair söyledikleri şu şekildedir: “Atasözü dedin mi, durduk yere söylenmez, bir şey olduğunda ona uygun bir söz söylenir. Şimdi eski bir söz söylesek geri kafalı oluyoruz” (KK 50). Bir diğer kaynak kişiye günlük hayatta hiç atasözü kullanıp kullanmadığını sormamız üzerine şunları aktarmıştır: “Kullanılır tabi, hala söylenir o sözler. Çünkü doğru çıkar hep. Burada kahvecinin babası orman işi yapıyordu, iri yarı bir adamdı, çok güçlü kuvvetliydi. Son zaman bu iki tane atla çift sürmeye başladı. Bana da geldi bir gün dedim ki ona sen artık orman işi yapmıyorsun dedim. Bak dedi Recep ben ormanda elin elli lira kazandığı yerde ben yüz lira kazanıyordum, çalışıyordum çok. Ben şimdi bu işi yapıyorum bu paranın bereketi var. Bu kadar orman kestim cebimde para olmuyordu. Yaş kesen baş keser dedi. Yani atasözünü anlamış. Ben de bu Mustafa'ya dedim ki bir gün, bu da çok dalıyordu ormanlara kaçak göçek, Mustafa dedim senin babanın bir lafı vardı yaş kesen baş keser dedim. Ne kadar ormana dalarsan o paradan pek hayır gelmiyor” (KK 6). Derleme esnasında görüştüğümüz kaynak kişiler, yukarıdaki ifadelerde olduğu gibi söyledikleri atasözleri çoğunlukla yaşanmış bir olayla beraber aktarmışlardır. Bazı kaynak kişilerin “atasözü” ve “deyim” kavramlarını birbirinin yerine kullandığı, bu iki türü de “atasözü” olarak değerlendirdiği gözlemlenmiştir (KK 2, 18, 98).

“Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir” (Elçin, 1986: 642). Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler El Kitabı* adlı çalışmasında Elçin'in tanımından farklı olarak deyimlerin “çekici bir anlatım kılığı taşıyan” kalıplaşmış sözcük toplulukları olduğunu belirtmektedir (Aksoy, 1968: 37).

Bu çalışma esnasında derleme sahası olan Beykoz'un köylerindeki “atasözü” ve “deyim” varlığını tespit etme gibi bir çaba içerisine girilmemiş olup bu bölümde derleme çalışmaları boyunca kaynak kişilerin kullandıkları deyim ve atasözlerine yer verilmiştir.

Deyimler

Abayı yakmak: Birine âşık olmak (KK 2).

Açıkgöz: Uyanık kimse, kurnaz kimse (KK 116).

Açık vermek: Gizlenmek istenen bir durumu istemeden açığa çıkarmak (KK 10).

Ağzında bakla ıslanmamak: Her şeyi hemen söylemek (KK 2, 3).

Ahret bekârı: Hiç evlenemeyen kişi (KK 33, 31).

Aklını oynatmak: Çıldırmaq (KK 67).

Arayı bulmak: Anlaşmak (KK 50).

Atıp tutmak: Gerçek olmayan şeyler anlatmak (KK 50, 134).

Aynı tavanın malı: İki şey arasında fark olmadığını ifade eder (KK 38).

Baltayı taşa vurmak: Pot kırmak, yapılmaması gereken bir şey yapmak

Baş almak: Baş kesmek (KK 58).

Başı bağılı: Bir kimsenin sözlü veya nişanlı olması (KK 109).

Başına iş almak: Başını derde sokmak (KK 50).

Başını yemek: İsrar etmek (KK 10).

Bel bağlamak: Bir işin olmasının başka bir kimse sayesinde gerçekleşebiliyor olması durumu (KK 50).

Bilmediği bir gâvurluk yok: Çok bilen kimse (KK 98).

Bilmem yalan bilmem sahi: Bir şeyin gerçekliği veya doğruluğu hakkında şüpheye düşme durumu (KK 2)

Bozuntuya vermemek: Belli etmemek (KK 130).

Bu nasıl lahana, bu nasıl turşu suyu: Tutarsız kimseler için kullanılan bir ifade¹⁴³ (KK 50).

Burnunda tütme: Özlemek (KK 76).

Can atmak: Hevesli olmak (KK 109).

Cazgırlık yapmak: Bağırıp çağırarak üste çıkmaya çalışmak (KK 50).

Çalakaşık: Aralıksız kaşıklamak, soluk almadan yemek (KK 24).

¹⁴³ Kaynak kişinin aktardığı deyim bilinen şekli “Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu” şeklindedir.

Çala kürek: Sürekli kürek kullanmak (KK 24).

Çalgı tutmak: Düğün için çalgıcı ayarlamak, çengi tutmak (KK 59).

Çekişmek: Tartışmak, kavgaya tutuşmak (KK 53).

Çipros etmek: (KK 98).

Damarına basmak: Kızdırmak (KK 50).

(Dayaktan) kara kütük etmek: Aşırı derecede dövmek (KK 36).

Deli midir, veli midir: (KK 36).

Döşenmek: Yüklenmek (KK 31).

Dünya boş değil: Dünya'da birtakım görünmeyen varlıkların, cinlerin, evliyaların var olduğunu ifade için (KK 67).

Ekmek yemek / Ekmeğini yemek: Bir yerde çalışıyor olmak, bir kimsenin veya kurumun çalışanı olmak (KK 110).

Eksik gedik: İhtiyaç (KK 109).

Ensesi kalın: Maddi durumu iyi olmak (KK 2).

Gırgır geçmek: Dalga geçmek, bir kimse ile eğlenmek (KK 50).

Gözdağı vermek: Korkutmak (KK 140).

Gün görmemiş laf: İlk defa duyulan bir söz (KK 41, 42).

Gün görmüş: Tecrübeli (KK 109).

Hafife almak: Önemsememek (KK 111).

Haşlamak: Dayak atmak (KK 50).

Havaya yakalanmak: Balıkçıların denizdeyken havanın bozması durumu (KK 31, 33, 34).

Her geleni Hızır bil (KK 67).

Her şeye eğilmek: Her şeyi merak etmek (KK 59).

Hor görmek: Küçümsemek (KK 76).

İçecek suyu olmak: Ömrü olmak (KK 33).

İleri geri gitmek: Yanlış işlere bulaşmak (KK 50).

İplememek: Umursamamak, oralı olmamak (KK 50).

İtin götüne sokmak: Bir kimseyi aşağılamak, rezil etmek (KK 147).

İzi silinmek: Unutulmak (KK 136).

Kamını çıkarmak: Bükük iplerin açılması için asılması (KK 40, 41).

Kendi gelen: (KK 2).

Kırdı kaçtı: Zarar vermek (KK 33).

Kışın yazı puştun sözü: Kışın güneşine, puştun da sözüne güvenilmez (KK 98).

Kirli çıkı: Parasız görünüp parası olan (KK 87).

Kudurmak: Çok kızgın olmak, öfkelenmek, taşkınlık yapmak (KK 2).

Küplere binmek: Aşırı derecede sinirlenmek (KK 50).

Leb demeden leblebiyi anlamak: Bir şeyi çabuk anlamak (KK 36).

Marko Paşaya derdini anlatmak: Dert yanacak bir yetkili bulamamak (KK 109).

Mastı Kedi: Doğurgan kedi, verimli manasında kullanılır (KK 37).

Mimlenmek: Bir kimsenin iyi olmayan bir davranışıyla bilinir olması (KK 50).

Mumla aramak: Bir şeyin olmaması, yokluk ifadesi (KK 106).

Mürekkep yalamak: Okul okumak, tahsil yapmak (KK 116).

Ne idim ne oldum ne olacağım (KK 116).

Nefes tüketmek: Boş yere konuşmak, beyhude konuşmak (KK 120).

Orospu yemeği: Akşama kadar gezip akşam eve geç gelen kadının aceleyle hazırladığı yemek (KK 109).

Oyun etmek: Tuzağa düşürmek (KK 134).

Önce senin ekmeğin: Pazarlık durumunda karşı tarafı düşündüğünü belli etmek için söylenen bir söz (KK 36).

Para adamı zirveye de götürür, yerin dibine de batırır (KK 116).

Pranga mahkûmu: Esir olma (KK 33).

Renk vermemek: Tutumunu belli etmemek (KK 147).

Sen de binersin o tahta sallanırsın beş on hafta: Bir kız birini çok sevdiği zaman ailesi istemiyorsa kıza hitaben denir. Cicim ayı geçiyor (KK 21).

Su dökmek: İşemek (KK 50).

Taraf çekmek: Taraf tutmak (KK 31).

Uğraklı olmak: Cin peri gibi doğaüstü varlıkların kişiye musallat olması (KK 26).

Üç buçuk atmak: Korkmak (KK 134).

Yalan karargâh kurmuş: Çok yalan söyleyen kimseye hitaben söylenir (KK 1).

Yarışmak: Koşmak (KK 31).

Yolunu bulmak: Bir işi bir şekilde haletmek (KK 134).

Zehirlemek: Nazar etmek, nazar değdirmek (KK 1).

Zıvanadan çıkmak: Aşırı derecede sinirlenmek, kızmak (KK 147).

Atasözleri

Acele işe şeytan karışır (KK 1, 3, 36, 53, 67).

Acı patlıcanı kırağı çalmaz (KK 2, 10, 85).

Aç doymam sanmış, tok acıkmam sanmış (KK 26, 46, 88).

Adam olan bildiğini konuşur (KK 50).

Ağaca balta vurmuşlar sapı bedenimden demiş (KK 140, 141).

Ağlamayana meme vermezler (KK 50).

Ak akçe kara gün içindir (KK 20, 22, 36, 40, 53, 56, 88, 96, 109, 134, 140, 141, 144, 146).

Akıl akıldan üstündür (KK 130).

Akıl yaşta değil baştadır (KK 130, 134).

Akşamın hayrındansa sabahın şerri (KK 141).

Alışmış kudurmuştan beterdir (KK 2, 3, 31, 34).

Armut dibine düşer (KK 40, 41, 42).

Armutun iyisini ayılar yer (KK 22).

Anasına bak kızını al, tarağına bak bezini al (KK 109).

Arayan Mevlasını da belasını da bulur (KK 109).

Aslı belli olmayandan gelin alınmaz (KK 50)

Ateş düştüğü yeri yakar (KK 26, 41, 98).

Ava giden avlanır (KK 134, 130).

Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz (KK 56, 62, 64).

Az veren candan çok veren maldan olur (KK 140).

Balık baştan kokar (KK 31, 33, 34).

Bana arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim (KK 96).

Başa gelen çekilir (KK 46, 47).

Bedava sirke baldan tatlıdır (KK 134).

Beş parmağın beşi bir olmaz (KK 140).

Bin bilsen bile bir bilene danış (KK 56).

Bir elin nesi var iki elin sesi var (KK 40, 41, 43).

Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır (KK 1).

Bir hatır iki hatır üçüncüde vur yatır (KK 50).

Bir ipte iki canbaz oynamaz (KK 50).

Biri yer, biri bakar, kıyamet ondan kopar (KK 109).

Bir musibet bin nasihatten iyidir (KK 140).

Bir sadaka bin bela savar (KK 67).

Boş olup düşünmektense uyuz olup kaşınmak iyidir (KK 141).

Büyük lokma ye büyük söz deme (KK 109).

Cahiliğin dostluğundansa âlimin düşmanlığı (KK 56).

Can çıkar huy çıkmaz (KK 111).

Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme (KK 18, 85, 126).

Çivi çiviye söker (KK 111).

Çok gezenin ayağına bok bulaşır (KK 147).

Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur (KK 144).

Davul bile dengi dengine çalar (KK 2).

Dertsiz adama adam denmez (KK 50).

Dilin kemiği yok derler (KK 50).

Domuzdan post düşmandan dost olmaz (KK 134).

Dost acı söyler (KK 110).

Duvarı nem, insanı gam öldürür (KK 59).

Düşmez kalkmaz bir Allah (KK 40, 41, 42).

Eceli gelen köpek cami duvarına işer (KK 140).

El elden üstündür (KK 40).

El elin eşeğini türkü söyleyerek arar (KK 141).

Emanete ihanet münafık alametidir (KK 55).

En güzel ibret mezardır (KK 115).

Erken kalkan yol alır, erken evlenen döl alır (KK 109).

Evlilikte keramet vardır (KK 22, 26, 40, 88, 109, 126).

Fellik fellik gez gez yellen gel (KK 109).

Gelen gideni aratır (KK 60, 62).

Gelini ata bindirmişler ya nasip demiş (KK 2, 50).

Gizli boğaya gelen âşikare doğurur (KK 2).

Gözden irak gönülden irak (KK 98).

Gülü seven dikenine katlanır (KK 92).

Gün doğmadan neler doğar (KK 67).

Hacı hacıyı Mekke’de, hoca hocayı tekkede, deli deliyi dakkada bulur (KK 140).

Hatasız kul olmaz (KK 2, 46).

Haydan gelen huya gider (KK 55).

Hekim kim başına gelen (KK 98).

Herkes kendi rızkını yer (KK 39, 40, 41, 43).

Huylu huyundan vazgeçmez (KK 50).

İçecek suyu olan yaşar (KK 40, 41).

İmam osursa cemaat sıçar (KK 50, 98, 134).

İncirden düşen hayretmez (KK 1).

İncirden düşen iflah olmaz (KK 1).

İnsan adını taşır (KK 40).

İnsanoğlu hilebazdır kimse bilmez fendini
Kime iyilik edersen ondan sakın kendini (KK 109)

İt iti ısırılmaz (KK 134).

İtin duası kabul olsa gökten kemik yağar (KK 50).

İkram tepilmez (KK 36).

İyilik baltalanmaz (KK 110).

İyilik insanla mezara gider (KK 110).

İyilik yapan kalpten çıkmaz (KK 2).

Kaçanın anası ağlamaz (KK 140).

Kötü haber tez yayılır (KK 18).

Kardeş kardeşi bıçaklamış dönmüş yine kucaklamış (KK 22).

Kargaya yavrusu şahin görünür (KK 126).

Kargaya bokun ilaç demişler, gidip denize sıçmış (KK 147).

Karıştırma deliyi, gelir söyler doğruyu (KK 98).

Kazmakla define bulunmaz (KK 50).

Kelin ilacı olsa kendi başına sürer (KK 65).

Kılavuzu karga olanın burnu boktan kurtulmaz (KK 134).

Kızını dövmeyen dizini döver (KK 40, 41, 42).

Kişi arkadaşının dini üzeredir (KK 50).

Komşu komşunun külüne muhtaçtır (KK 26, 33).

Körle yatan şaşı kalkar (KK 134).

Kurt kocayınca itin maskarası olur (KK 140, 141).

Kurt ulusundan gördüğünü işler (KK 126).

Laf geldi mi sıraya verme onu kiraya (KK 98).

Lafın tamamı aptala söylenir (KK 140).

Mal canın yongasıdır (KK 116).

Mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır (KK 21, 36, 109).

Merak eden bulur (KK 109).

Meyve veren ağaç taşlanır (KK 109, 111, 126).

Minareyi çalan kılıfını hazır eder (KK 140).

Misafir umduğunu değil bulduğunu yer (KK 89).

Mühür kimdeyse Süleyman odur (KK 141).

Namazda gözü olmayanın ezanda kulağı olmaz (KK 55, 56, 96).

Nasipsiz dayak bile yenmez (KK 40, 41).

Nazar hayvanı kazana, insanı mezara koyar (KK 2, 10, 17, 18, 20, 22, 26, 40, 53, 67, 75, 88, 95, 98, 107, 109, 111).

Ne ekersen onu biçersin (KK 10, 17, 36, 40, 41, 42).

Ne kadar bilsen de bir bilene sor (KK 126).

Ne oldum deme, ne olacağım de (KK 96).

Olacak ile öleceğe çare yok (KK 36).

Öküze boynuzu yük değildir (KK 141).

Para ile iman kimde bilinmez (KK 116).

Rüzgâr eken fırtına biçer (KK 50).

Sabah kalkarsın yol alırsın akşam yatarsın döl alırsın (KK 111).

Sabah yaparsın el görür akşam yaparsın götün görür (KK 111).

Sabreden derviş muradına ermiş (KK 90).

Sabrın sonu selamet (KK 56).

Sağır duymaz uydurur (KK 2).

Sakla samanı gelir zamanı (KK 2, 3, 20, 31, 53).

Sakladım samanı geldi zamanı, sattım samanı yaptırdım bu hanı (KK 53).

Sona kalan dona kalır (KK 147).

Son pişmanlık fayda etmez (KK 2, 33, 41, 109).

Sora sora Bağdat bulunur (KK 59).

Soydur çeker, boktur kokar (KK 147).

Soyu soydan köpeği mandıradan al (KK 109).

Su testisi suyolunda kırılır (KK 130, 134, 140, 141).

Şeyh uçmaz mürit uçar (KK 92).

Tabağına ne doğarsan kaşığına o gelir (KK 40, 41, 42).

Taş yerinde ağırdır (KK 59).

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır (KK 40, 41, 42).

Tayfanın akıllısı dümenden uzak durur (KK 37).

Tekkeyi bekleyen çorbayı içer (KK 56).

Ucuz etin yahnisi yenmez (KK 140).

Üzüm üzüme baka baka kararır (KK 76).

Vakit nakittir (KK 55, 56, 83).

Vakitsiz öten horozun başını keserler (KK 50).

Veren el alan elden üstündür (KK 140).

Yalancının mumu yatsıya kadar yanar (KK 92).

Yalnızlık Allah'a mahsustur (KK 2, 40, 85, 87, 88, 109).

Yaş kesen baş keser (KK 6).

Yiğit lakabıyla anılır (KK 31, 33, 50, 76, 96).

Zahmet olmadan rahmet olmaz (KK 120).

8.3.4. Öğüt / Nasihat

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz”¹⁴⁴ şeklinde tanımlanan “öğüt / nasihat”, toplum değer yargılarını ortaya koyan sözlü ürünlerdir. Nasihatler, insanları, çoğunlukla atasözleri ile dile getirilen “iyi”, “doğru”, “güzel” olarak tarif edilen vasıflara yönlendirici, teşvik edici nitelikte olmaktadır. Nasihatler “kalıplaşmış söz” lerden oluşabildiği gibi bireysel olarak da söylenebilmektedir. Bazı kaynak kişiler eski insanların çok güzel nasihatlerde bulunduğunu, o zamanki çocukların da bunları dinlediğini, şimdi nasihat söylemede de dinlemede de bir azalma olduğunu ifade etmektedir (KK 31, 33, 34,

¹⁴⁴ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=%C3%B6%C4%9F%C3%BCt> (18.10.2019)

110, 2, 53, 109, 140, 21, 116). Derleme alışmaları esnasında görüşme yaptığımız kaynak kişilerin aktardığı nasihatler şunlardır:

Arkadaşını iyi seç (KK 50).

Az ye, az i, az uyu, çok gez, çok oku, çok düşün (KK 126).

Bir kötülük gördüğün zaman Allah'a havale et (KK 21).

Dünyada malın da mülkün de gitsin, sen doğru ol, Allah yardımcı olur. Allah yolunda doğru git, Cenaballah sana yardımcı olur (KK 110).

Gençliğinin kıymetini bilin (KK 53).

Hayatta ne yaparsan yap doğru konuş, doğru yolda git (KK 110).

Her dediğın doğru olsun, her doğruyu her yerde deme (KK 56).

İnsanları parasıyla giyimiyle yargılama (KK 67).

İnsanlarla iyi geçin (KK 31).

İsyan etme (KK 2).

İyilik yap ki kalpten ıkmayasın (KK 2).

Kimse ile kavga etme (KK 31).

Lafı haddinden fazla uzatma (KK 140).

Malı insandan kıymetli bilme (KK 120).

Memlekete faydalı insanlar olun (KK 116).

Ne yaparsan yap, iyiliği baltalama (KK 110).

Sevgiyi değıl saygıyı gözet (KK 109)

8.3.5. Alkış / Duâ / Dilek - Kargış / Bedduâ / İlenç

“Duâ, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah ve manevi saâdetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı’ya yaptığı bir hitap, bir sesleniştir” (Elçin, 1986: 662).

“Bedduâ ise duânın aksi ve zıddı olan lâ’net, inkisâr, belâ ve gazap ifâde eden menfî sözlerdir. Farsça “bed” ve Arapça duâ (çağırma) kelimelerinin birleşmesinden yapılan bu tâbiri, en eski Türk kaynaklarından 19’uncu asra kadarki kültür eserlerimiz ve sözlüklerimiz çok yaygın “Kargış” ve “ilenç” kelimeleriyle karşılamışlardır” (Elçin, 1986: 663).

Edebiyatımızda daha çok “alkış” ve “kargış” adlarıyla bahsi geçen bu “sözlü gelenek” ürünlerinden, derleme yapılan köylerde bulunan kaynak kişiler “duâ” ve “bedduâ” şeklinde bahsetmekte ve insanın “halet-i ruhiyesi”nin ürünü olan bu sözlerin günlük hayatın hemen her safhasında “duruma” ve “yerine” göre kullanıldığını belirtmektedir (KK 2, 10, 17, 20, 41, 31, 98, 109, 111).

Görüşme yapılan kaynak kişilerin aktardığı “alkış/dua” ve “kargış/beddua” sözleri şu şekildedir:

Alkış / Dua / Dilek

Allah acı haber vermesin (KK 110).

Allah başarılarınızı daim etsin (KK 54).

Allah birini bin etsin (KK 10).

Allah bize yardım etsin (KK 36).

Allah iman nasip etsin (KK 70).

Allah kimseyi kadınsız bırakmasın (KK 110).

Allah ne muradın varsa versin (KK 1, 2, 10, 31, 40, 88, 98, 109).

Allah razı olsun (KK 1, 2, 10, 15, 17, 20, 40, 41, 42, 43, 31, 98, 105, 109, 111, 140).

Allah sana daha çok versin (KK 2, 3).

Allah selamet versin (KK 31, 59).

Allah sonumuzu hayır etsin (KK 40, 41).

Allah taş tuttuğunu altın etsin (KK 40, 41, 46).

Allah uzun ömürler versin (KK 116).

Allah yokluk göstermesin (KK 98).

Dinince dinlensin (KK 109).

Kesene bereket (KK 109, 111).

Ömrün uzun düğünün güzün olsun (KK 126).

Tuttuğun altın olsun (KK 20).

Yaptığın iyilik ahirette karşına gelsin (KK 40, 39).

Yüz yaşını göresin (KK 116).

Kargışlar

Adı batsın (KK 98).

Allah belanı versin (KK 1, 2, 10, 98, 109, 111).

Allah gün yüzü göstermesin (KK 111).

Allahından bulsun (KK 1).

Allah seni dünyadan yok etsin (KK 98).

Allah seni kahretsin (KK 20).

Anandan emdiğin süt burnundan gelsin (KK 2, 98).

Başına benim kadar taş düşsün (KK 98).

Bir çiçeğin açmasın (KK 98).

Boyun devrilsin (KK 109).

Cehennemini dibini boylayasın (KK 98).

Dilin tutulsun (KK 98).

Ekmeği aşı olsun da yiyecek dişi olmasın inşallah (KK 98).

Gidişi olsun da dönüşü olmasın (KK 109).

Günün güneşin olmasın (KK 98).

İki yakası bir araya gelmesin (KK 109).

Kolun kanadın kopsun (KK 98).

Kuyulardan çıkmayasın (KK 98).

Ocağı sönsün (KK 111).

Sabaha çıkmasın (KK 98).

Saçından bit başından dert eksik olmasın (KK 98).

Yüzünü şeytan görsün (KK 147).

Zebanilere komşu olasın (KK 98).

8.3.6. Lakap

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad”¹⁴⁵ şeklinde tanımlanan lakap, halk arasında “laap”, “lahap”, “unvan”, “nam”, “takma ad” şeklinde de adlandırılmaktadır (KK 1, 9, 12, 20, 31, 33, 34, 36, 40, 41, 46, 47, 53, 56, 58, 59, 60, 62, 64, 73, 77, 81, 88, 89, 91, 93, 96, 98, 101, 107, 109, 111, 116, 120, 126, 140). *100 Soruda Türk Folkloru* adlı çalışmasında Pertev Naili Boratav’ın lakaba dair ifadeleri şu şekildedir: “Eski Türklerde oğlan çocuğa, ya uzun zaman hiç ad verilmez, yahut da ilk verilen ad ömrünün sonuna kadar kalmazdı; geçici bir ad idi. Önemli bir iş başardığı zaman, yani delikanlılık çağına geldiğinde, ya yaptığı önemli işi hatırlatan, ya da ilerisi için bir dilek anlamı taşıyan bir ad verilir ki, buna er-at (erkek adı) derlerdi. Türkler İslam dinine girdikten sonra bu gelenek gitgide gücünü yitirmiştir” (Boratav, 1973: 107). Müsüman Türklerin geleneğinde çocuğa ilk olarak bir “göbek adı” koyma kuralı olduğunu dile getiren Boratav, eski er-at’ın yerini lakabın aldığını, özellikle soyadı kanunu çıkmadan önce büyük küçük, erkek kadın herkesin muhakkak bir lakaba sahip olduğunu belirtmiştir (Boratav, 1973).

¹⁴⁵ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=lakap> (29.10.2019)

Derleme yapılan köylerde görüştüğümüz kaynak kişilerden orta yaşın üzerinde olanları bir kimsenin lakabı oluşunu “yiğit lakabıyla anılır” atasözü ile izah etmekte ve bunun bir “gereklilik” olduğunu dile getirmektedir (KK 7, 14, 15, 24, 31, 33, 34, 36, 49, 50, 53, 56, 59, 62, 64, 77, 83, 91, 96, 110,115, 116, 117, 118, 125, 127,130, 134, 137, 140, 141). Kaynak kişilere “lakap neye göre verilir” sorusunu sormamız üzerine bunun kişiden kişiye değiştiğini, lakap edinmenin tek bir yolu olmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre bir kimsenin lakap edinmesinde “meslek”, “fiziksel özellik”, “davranış”, “karakter”, “inanç”, “yaşanan bir olay”, “sülale, soy, köken”, “geldiği yer” gibi birçok etken rol oynayabilmektedir (KK 31, 33, 34, 36, 49, 50, 64, 77, 83, 91, 96, 110,115, 116, 127,130, 134, 137, 140, 141). Bir kaynak kişinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “Herkesin kendine göre bir lakabı vardır. Bir adamın lakabını bilmezsen tanıyamazsın. Bana Hilmi Kâhya derler. Doğuda ağalık var ya hani, burada da kâhya derler. Mesela Karanlık Ahmet: Bu Ahmetin abisi vardı, akşamcıydı. Ondan geçti isim buna. Bayburtlu Mustafa, memleketiyle biliniyor mesela. Babasının adıyla da çağırılır bazen. Mesela Şevketin Ahmet derler, Şevket oğlu Ahmet demek bu” (KK 96). Bir diğer kaynak kişinin konuya dair anlattıkları şu şekildedir: “Şimdi bazı lakaplar iyi hoş, ama bazı lakaplar da her yerde söylenmiyor. Mesela bizim bir arkadaşımız var; Taşak Aydın. Bu lakap ona babasından kalmadır mesela. Babasına arkadaşları bir lakap takmış vaktiyle, ona da babasından kalmış. Ayıp gelebilir ama biz adıyla değil lakabıyla çağırıyoruz. Bir gün Erzurum’dan bir arkadaşı geldi onun, hastanede duruyoruz. Adam diyor ki ya Aydın’ı arıyorum, hangi aydın diyorlar, benim okul arkadaşım Erzurum’dan diyor, nasıl bulurum diye soruyor. Ben anladım, gel dedim sen böyle, dedim ki bak böyle bulamazsın onu dedim. Sen Taşak Aydın’ı arıyorum diyeceksin dedim. Ya ben onu diyemem dedi. Telefon açtım da öyle geldi (KK 38). Aynı kaynak kişi kendi lakabını şu şekilde anlatmaktadır: “Ben ortaokula giderken bıyıklarım vardı. Bana derdi ki hocalar bıyıklarını kes de gel. O zaman bir bıyık dediler, öyle kaldı. Şimdi Burhan dersin kimse tanımaz beni ama Bıyık dersin herkes bilir” (KK 38). Aynı kaynak kişi İhsan adındaki bir arkadaşlarına boyundan ötürü “Deve İhsan” dediklerini aktarmıştır (KK 38).

Mahmutşevketpaşa köyünde bulunan bir kaynak kişi kendisine “Şekerci” denmesinin sebebini şu şekilde ifade etmektedir: “Dede sağken adamcağızım iki ekmek alma bir ekmek al bir de bana şeker al derdim. Çocuklara kapının önünde şeker dağıtacağım derdim. Adam öldü, gene şeker aldırıyorum dağıtıyorum. Çöpçü bile şekerci nene diyor” (KK 18). Mahmutşevketpaşa’da bulunan bir diğer kaynak kişi

bildiği lakapları şu şekilde sıralamaktadır: “Salepler, Anebaşılar, Topallar, Ayazlar, Ayazları soy ismiyle söylerler. Bir akrabamız vardı, eskiden yokluk vardı, yamalı pantolon giymiş. Buradan bir komşumuz demiş ne be Mustafa öyle pantolon giymişsin tam salep satmaya benzersin demiş. Kaldı adı Salepler. Anekarı derler anaları babaları ölmüş başta anebaşı kalmış” (KK 20).

Derleme çalışmalarında bazı kişilerin “iki lakaplı” olduğu tespit edilmiştir. Anadolufeneri’nde yaşayan Cevdet Yüksel, balıkçılık yaptığı dönemden “Reis” lakabını, dedelerinden de “Cephaneci” lakabını almıştır ve “Cephaneci Cevdet Reis” olarak anılmaktadır (KK 34, 33). Kaynak kişi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Cephaneci Cevdet Reis derler. Adım Cevdet Yüksel, Cephaneci Yüksel’in oğlu. Harpte büyük dedemin dedesi gâvurları basıp cephanelerini alıyor Türk askerine getiriyor. O zamandan beri Cephaneci diyorlar. O zaman cephaneyi nereden bulacaklar. Dedemler Artvin’den gelme. Cephaneci Karaosmanoğulları diye geçiyor” (KK 34). Aynı köyde bulunan bir diğer kaynak kişinin “Cephaneciler” olarak bilinen sülale adı ile ilgili aktardıkları şu şekildedir: “Cephaneci Ali, Bak bak, şu şişman var ya, onlara Cephaneci derler. Onun dedeleri omuzlan cephaneye taşımışlar. Cephaneci derler bunlara. Mezar taşında da yazar Cephaneci diye” (KK 31). Aynı kaynak kişinin aktardığı diğer lakaplar şunlardır: “Ustura Kemal dediğin zaman, Çağaloğlu’nun kabadayısıymış. Annesi babası buralı onun. Nuri Çavuş, İhsan çavuş. Eskiden kimse ismi ile hitap etmezdi herkesin bir lakabı vardı. Sülale isimleri de vardır, Kökkıranlar, Cephaneciler, Ekerler... Ekerler, çok ekerlermiş, ondan demişler” (KK 31).

Bazı kaynak kişiler lakapları “abes” olduğu gerekçesiyle söylemekten kaçınmaktadır. Kaynarca köyünde bulunan bir kaynak kişi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Burada "hadi sen diyorsun diyorsun da ona niye dedirtiyorsun" diye kavga çıkar” (KK 50). “Mesela Pif Yusuf derler, hava kaçırdığı için arkadaşları ona Pif Yusuf demiş, öyle kalmış. Hıdır Ağa var. Tere Erol, biraz attığı için Tere Erol derler. Biraz palavra var anlamında” (KK 50).

Alibahadır köyünde yaşayan bir kaynak kişi kendisine “Camili” denen bir kadının bu lakabı alma sürecini şu şekilde anlatmaktadır: “Yıkılan camiide kiracı vardı. Kimse camiye gitmiyor. Sonra şuraya ev yaptılar kadının adı “Camili” kaldı. Hep kadına Camili deniyor. Adları Camili kaldı” (KK 2). Aynı kaynak kişinin aktardığı lakaplar şu şekildedir: “Kürt Ahmet, Bahçıvan Selim, Hasan Çavuş, Ahmet Çavuş, Cideliler, Kör ebe, Ahçı Karı” (KK 2). Aynı kaynak kişi, köye İnebolu’dan gelenleri

geldikleri yerin adı ile andıklarını şu şekilde anlatmaktadır: “İnebolu’dan gelmişler onların isimlerini söylemiyoruz İnebolu diyoruz” (KK 2).

Anadolufeneri’nden bir kaynak kişi bildiği lakapları ve lakapların gerekçelerini şu şekilde aktarmaktadır: “Çoban Mustafa, çobanlık yaptığı için deniyor. Bay Murat, kibar değil ama beyefendi bir insandı. Mesela çok esmer bir insan var, soğuktan baktığı zaman o yüzden Akrep diyorlar. Bacak Ahmet, bacağının aksaklığından dolayı derler. Çok fazla Ahmet var hepsinin lakabı fiziksel görünüşleriyle alakalı oluyor genelde. Köy üç büyük aileden oluşmuş, üç büyük sülale var burada. Bir tanesi bizimkiler Erollar. Kökkıranlar var. Bir tane daha var Çorbacılar. Soyadı Erol. Öbürleri Kökkıran, öbürleri Çorbacı. Soyadlarından çıkmış. Erollardan bunlar, Çorbacılarından bunlar denir. Fenerci de deniyor. Çünkü fenerde çalışan insanlara fenerci deniyor. Fenerci Mustafa, Fenerci Ahmet gibi. Bir buçuk derdik mesela çocuğa. Herkesten bir buçuk lira isterdi çocukken. Ona bir buçuk derdik. Mesela bazılarının soyadı lakabı olurdu. Baygın Ahmet. Soyadları lakapları olmuş oluyor” (KK 1).

Poyrazköy’de bulunan bir kaynak kişi kendisine “Garipçeli” denmesini şu şekilde anlatmaktadır: “Burada yüzde doksan dokuz herkesin lakabı vardır. Herkes birbirini lakabıyla bilir. Bana Garipçeli derler. Oradan birine benzetmişler zamanında, öyle kalmış” (KK 118). Aynı köyde bulunan bir diğer kaynak kişi bildiği lakapları şu şekilde anlatmaktadır: “Mesela bize Efendioğulları derler. Soyismi verilirken aynı soydan olup farklı soyismi alanlar olmuş. Torlaklar, Türkmenler, Türkerler bunlar aynı soydur. Kan, Kıran, Kavran bunlar da aynı sülaleden gelmedir. Bu köyde hemen hemen herkes birbiriyle bir şekilde akrabadır. Aşağı yukarı on onbeş sülale vardır. Çoğu da Rize Gündoğdudan gelmedir. Cephaneçi, Torlak, Saruhan, Bakırcılar, Kan, Kıran, Mermer. Mesela Kelle İbrahim, Beykoz’da kelle İbrahim turnuvaları vardı. Burada birine Kelle diyoruz. Kahveci Osman abiye Tanker derler; büyük adam anlamında. Keleş Hakkı var, amcama Liamsi derlerdi. Liamsi İsmail. Liamsi İsmailin ters okunuşudur (KK 37).

Bozhane köyünde bulunan kaynak kişilerin aktardığı bazı lakaplar şunlardır: “Peynirci Mehmet, Pomak Mehmet, İbiş Mehmet, Kınkın Mehmet, Nalbant Ahmet, Postacı İsmail, Terzi Muhittin, Çakar Mustafa” (KK 58, 59, 60).

Burada bir Peçeli Yılmaz vardı. Hacı Baba vardı, Hacıülüs denirdi. Mezarlığın mal sahibiydi. İbra etti mezarlığın yerini. Bir şalvar giyerdi, bir hoca şapkası giyerdi, hüt (taklidini yapıyor) herkes kaçırdı ondan. Buralıydı, yerlisiydi (KK 110). Uyuyan,

Kuduraime (KK 46) Zamkinos (KK 40, 41) Tipitip (KK 21) Dedemin lakabı Salpur'du. Salpur Oğuz boylarından bir boymuş. Salpuroğulları derlerdi o sebeple (KK 123) Romanyalı Hüseyin demişler? Romanya'dan gelme. Romanyalıydı. (KK 53) Elmacı Ahmet, Ahmet Ağa, Kara Mahmut, Gürcü Mehmet, Koca Ahmet (KK 53) Mesela bunun adı Oktaydır, ben Mevlüt derim. Çünkü mevlitere çok gidip gelir, cenazelerde, mevlitlerde çok uğraşır, hizmet eder (KK 74).

SONUÇ

Beykoz'un yirmi bir köyünü kapsayan alan araştırmamız neticesinde, farklı kültürel unsurlara sahip olan insan topluluklarının bir arada yaşadığı alanlar gözlemlenmiş, yörede yaşayan kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ışığında bölgede yaşayan Manavlar, Karadeniz bölgesinin farklı illerinden < Giresun, Kastamonu, Trabzon, Rize, Ordu, Artvin> göçmüş olan topluluklar, Yunanistan <Muhacir>, Bulgaristan <Pomak> Polonya gibi bölgelerden gelip bu sahaya yerleşen grupların arasında yaşamın hemen her alanında etkileşimin olduğu tespit edilmiştir. Etkileşimler neticesinde Beykoz'un kültürel dokusunda çeşitlenme özel bir harmoni oluşturmuş ve halkın bu özel dokunun devamlılığını sağladığı görülmüştür. Tezin konusuna malzeme teşkil eden Beykoz bölgesinin köylerindeki yaşam, bu çeşitlenme gözetilerek çalışmanın kapsamı dâhilinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma alanında Türk kültürüne ait kültürel unsurların değişen zaman ve teknolojik gelişmelere rağmen farklı form ve şekillerde varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Bölgenin geçmişte farklı etnik kökene ve inanca sahip insan gruplarına ev sahipliği yapmış olması ve bu durumun bugün için de geçerliliğini koruyor olması Beykoz'un köylerindeki kültürel çeşitliliği etkileyen ve şekillendiren bir faktör olmuştur. Bu çalışmada Beykoz'un tarihi dokusu ve kozmopolit yapısı göz önünde bulundurularak yörede var olan gelenek ve görenekler kayıt altına alınmaya çalışılmış, köylerde yapılan derleme çalışmaları sırasında halkın yaşamına dair tüm unsurlar, inançlar, doğum, sünnet, düğün ve düğün öncesi yapılan uygulamalar, ölüm ve ölüm sonrası uygulamalar, halk mimarisi, halk mutfağı, halk botaniği, halk hekimliği, meslek gurupları ve bu grupların çeşitli kalıplaşmış hareketleri tespit edilmeye gayret edilmiştir.

Tezimizin esas amacı yöredeki kültür varlığını halk bilimi disiplinin derleme çalışma ve yöntemleriyle olabildiğince kayıt altına almak olmuştur. Alan araştırmasında derlenen malzemenin sınıflandırılması, malzemenin içeriği tezin ana ve alt başlıklarına bağlı olarak değerlendirilmeye ve akademik kaynaklardan yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın neticesinde yaptığımız tespitler, Beykoz'da çalışmamızın yapıldığı tarih aralığından sonraki dönemlerde gerçekleşmesi muhtemel olan fiziksel ve sosyal değişmelerin kültürel dokuyu nasıl etkilediğini görmek isteyen araştırmacılar için yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Alan araştırması, tez içerisinde de belirtildiği üzere, Beykoz'un yirmi bir köyünde yapılmıştır. Derleme sırasında toplanan veriler, Sedat Veyis Örnek'in halk biliminin çalışma kadroları için yaptığı tasnif çalışması göz önünde bulundurularak sınıflandırılmıştır. Ana başlıkların altına derlenen malzemeye bağlı olarak gerekli görülen alt başlıklar eklenmiştir. Alan araştırmasında kaynak kişilerin verdikleri bilgiler doğrultusunda katılımlı gözlem tekniği ve soru cevap cetveliyle derleme tamamlanmıştır.

Karadeniz ve İstanbul Boğazı'nın kıyısında bulunan yerleşim yerleri olan kıyı köylerinde < Anadoluferi, Poyraz ve Anadoluavağı gibi > meslek grubu olarak balıkçılığın temel geçim kaynağı olarak yapılması bu köylerdeki yemek kültürünü, lakapları, deyimleri, yakıştırmaları ve hayatın geçiş dönemlerinde uygulanan pratikleri etkilemiştir.

Beykoz ve köylerinde farklı unsurların bir arada yaşamasının halk mutfağı ve yemek kültüründe etkili olduğu görülmüştür. Manavlar'da çarşaf böreği Karadenizliler'de karalahanadan yapılan yemekler ile Anadoluavağı ve Anadoluferi'nde balık yemekleri yoğunlukta yapılmasına rağmen aynı yemeklerin farklı köylerde farklı unsurlar tarafından da yapıldığı tespit edilmiştir. Adı geçen köylerde göçün etkisi, geleneksel yemek kültüründeki değişmelere sebebiyet vermiştir.

Beykoz'un köyleri çalışmanın ana eksenini oluştururken birçok farklı topluluğun alanda geçici süreli olarak bulundukları gözlemlenmiştir. Aynı zamanda Polonezköy ve yakınına 1818- 1840 tarihine kadar Polonların yoğun bir yerleşimi gözlenirken, 1818 yılında Polonya'nın bağımsızlığını alması ile önceki tarihlerde Beykoz'da yaşayan Polonların yurtlarına döndükleri ve kalan iki yüz ailenin Beykoz'da yaşamaya devam ettikleri bilinmektedir. Günümüz tarihlerine gelindiğinde yerleşik Hristiyan nüfusun altmış kişiye kadar düştüğü görülmüştür. Bu duruma bağlı olarak kendi kültürlerini oluşturan gelenekleri, âdetleri, inançları ve toplumsal kabulleri topluluğun grup olma bilinci anlamında bütünleştirici ve bağlayıcı bir duruma geldiği tespit edilmiştir. Polonların ekseriyetle dinleri ekseninde oluşan özel gün ve gecelerde grup olma bilincinin dinamik bir şekilde hatırlanmasına yönelik eylemlerin, geleneklerin devamlılığının sağlanması anlamında kalıcılığı etkilediği görülmüştür.

Alan araştırmamız neticesinde Beykoz köylerinin mahalleleşmesi ile “tek tipleşmenin” hızlandığı, giyim kuşam, yeme içme, gelenek, görenek, âdet ve eğlenme biçimleri gibi kültürel unsurlarında çeşitlenmelerin azaldığı görülmüştür.

Beykoz ve civar köylerinde hayatın geçiş dönemlerinde özellikle taklit ve temasa dayalı dinsel- büyüsel uygulamaların varlığı dikkat çekmekte, söz konusu uygulamalar çeşitli form ve kalıplarda devam etmektedir. Çalışmanın halk inanışları kısmına dâhil edilen derleme malzemelerin içeriğine bakıldığında, Beykoz merkeze uzak mesafedeki köylerde nispeten inanç unsurlarının daha kuvvetli bir şekilde varlığını devam ettirdikleri tespit edilmiştir. Halk inançlarının derleme bölgesinde uygulamaları açısından bakıldığında, türbeler ve kutsal kabul edilen diğer mekânlarda yapı ve yapının etrafından taş, toprak almak ya da bu yerlere çamaşır benzeri özel eşyaların bırakılması uygulamasının azaldığı görülmüştür.

Anadolukavağı ve Mahmutşevketpaşa köyleri başta olmak üzere halk hekimliği ve ocaklık üzerine olan pratikler köylerde yoğun bir şekilde uygulanmakta ve halk bu tür tedavi yöntemlerini ikinci bir tedavi yöntemi olarak tercih etmektedir. Ancak kaynak kişiler geleneksel tedavi yöntemlerinden önce modern tıbbın olanaklarından yararlanılması gerektiği konusunda bilince sahip bulunmaktadır.

Beykoz ve civar köylerinde, erken dönemde coğrafyanın olanakları doğrultusunda ahşap, taş ve kerpiç malzemeden inşa edilen yapılar çoğunlukta iken günümüze yaklaştıkça malzemesi betona dayalı yapıların artış gösterdiği görülmüştür. Aynı zamanda derleme bölgeleri içerisinde yer alan Anadolu feneri ve Anadolu kavağı yerleşim yerlerinde yeni yapılaşmaya izin verilmediği için eski zaman yapılarının korunmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Sahada yaptığımız derlemeler sırasında halk edebiyatı verimlerinin örneklerine de rastlanılmıştır. Özellikle masal anası diyebileceğimiz okuma ve yazması olmayan bir kaynak kişi, çeşitli masallar anlatmıştır. Aynı zamanda kaynak kişilerin kendi yaşam tecrübelerinden kaynaklı aktarımları memorat örnekleri olarak çalışmanın içeriğine dâhil edilmiştir.

Alan araştırması sırasında karşılaşılan en önemli sorunlar araştırma yapılan sahanın geniş olması, birçok farklı topluluğun bir arada yaşaması ve ulaşım bakımından kısıtların olmasıdır. Bu durumlar göz önünde bulundurularak çalışmamız, Beykoz ve civarındaki yirmi köyün yaşayanlarının yaşamlarına dair unsurların tespiti

ile sınırlanmış, gerekli görülen durumlarda bu yaşama dair unsurlar tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Beykoz ve ona bağlı olan yirmi köy halk biliminin çalışma kadrolarına giren zengin bir malzemeye sahiptir. Bu malzemelerin tespiti ve tahlili alanın kültürel yapısının yazılı belleğe alınması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Tez çalışmamızda bu önemden hareket ile malzemeler bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın, kültür turizmi ve buna bağlı olarak şekillenen kültürdeki değişmeler, dönüşümler ve yeniden biçimlenmeler bakımından sonraki yapılacak olan çalışmalarda araştırmacılar için fayda sağlayacağı, yeni araştırmalara kapı aralayacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- Acar, Ergün: “Kastamonu ve Yöresi Ağızlarında Mantar Adları”, 2017.
- Acıpayamlı, Orhan: **Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
- Acıpayamlı, Orhan: Türkiye’de Yağmur Duası. **DTCFD** XXI, 1-2, 1963.
- Aça, Mustafa: **Halk Bilimi El Kitabı**, İstanbul, Motif Vakfı Yayınları, 2017.
- Aça, Mustafa: **Halk Bilimi El Kitabı**, Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.
- Aça, M, Mehmet Ali Yolcu: “Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri”, Ed. Mustafa Aça, **Halk Bilimi El Kitabı**, İstanbul, Motif Vakfı Yayınları, 2017.
- Akova, Akgün: **Ayyıldızın Altındaki Kartal**, İstanbul, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, Türk Telekom, 2010.
- Aksoy, Ömer Asım: **Atasözleri ve Deyimler El Kitabı**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968.
- Artun, Erman: **Türk Halkbilimi**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005.

- Aytar, Selçuk: **İstanbul Tıbbî Folkloru**, İstanbul, Bozak Matbaası, 1980.
- Bauer, Lucyna Antonowicz: **Polonezköyü: Adampol**, İstanbul, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi, 1990.
- Bayrı, Mehmet Halit: **İstanbul Folkloru**, İstanbul, Eser Yayınları, 1951.
- Bayrı, Mehmet Halit: **İstanbul Folkloru**, 2. bs., İstanbul, Eser Yayınları, 1972.
- Bilgin, Candan, İbrahim Yarış: **İstanbul'un 100 Köyü**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2011.
- Bilir, Ali: **Çeşmibülbüle Gizlenmiş Abı Hayat: Beykoz**, İstanbul, KİTAPEVİ Yay., 2008
- Boratav, Pertev Naili: **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969.
- Boratav, Pertev Naili: **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.
- Çay, Abdulhalûk M.: **Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990.
- Çizgen, Gültekin: **İstanbul'un 100 Cam Sanatçısı**, İstanbul, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2010.
- Çobanoğlu, Özkul: **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.
- Ekici, Metin: **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Ankara, Geleneksel Yayınları, 2004.
- Ekicigil, Recep: **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, I-II-III C. İSTANBUL, 1983.
- Elçin, Şükrü: **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

- Emeksiz, Abdulkadir.: **İstanbul Manileri Manilerin İstanbul'u**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Gürel, Haldun: **İstanbul'un Ansiklopedik Öyküsü**. Kapı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Hamarat, Zehra: "Cemre Düşmesiyle İlgili İnanç ve Uygulamalar", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 165- 200, 2012.
- Latka, Jerzy S.: **Polonezköy (Adampol): Cennetten Bir Köşe**, İstanbul, Akbank Yayınları, 1992.
- Kabak, Turgay: "Beslenme ve Mutfak Ekseninde Somut Kültürel Unsurlar" Ed. Mustafa Aça, **Halk Bilimi El Kitabı**, Motif Vakfı Yayınları, 2017.
- Kahraman, Ali: **Yaşayan Beykoz**, Kaktüs Yayınları, 2005.
- Kahraman, Seyit Ali-Dağlı Yücel: Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**: İstanbul 1. Kitap C. I-II, İstanbul, 2003.
- Koçu, Reşat Ekrem: "Anadolufeneri" **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958.
- Koçu, Reşat Ekrem: "Anadolukavağı" **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958.
- Koçu, Reşat Ekrem: "Bozhane" **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958.
- Koşay, Hâmit Zübeyr: **Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme**, Ankara, Maarif Matbaası, 1944.
- Ocak, Ahmet Yaşar: **İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1985.
- Oral, Ünver: **Geçmişten Günümüze İlçemiz Beykoz**, Veli Yayınları 1973.

- Oral, Ünver: **Şiirlerde ve Şarkılarda Beykoz**, Veli Yayınları, 1973.
- Oral, Ünver: **Yazı ve Resimlerde Beykoz**, Veli Yayınları 1973.
- Örnek, Sedat Veyis: **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971.
- Örnek, Sedat Veyis: **Türk Halkbilimi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Özdemir, Nebi: **Türk Çocuk Oyunları**, Ankara, Akçağ Yayınları, C: I-II, 2006.
- Özdemir, Nebi: **Türk Eğlence Kültürü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.
- Özen, H.: “Halk Bilgisinin Mimariye Dönük Temsilleri”, Ed. Mustafa Aça, **Halk Bilimi El Kitabı**, İstanbul, Motif Vakfı Yayınları, 2017.
- Öztek, Zafer (Haz.): **Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü**, Ankara, 1992, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 560.
- Sakaoğlu, Saim: **Gümüşhane Masalları**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1973.
- Soysal, Ali: **Anadolu Feneri “Tarihten Gelen Işık”**, İstanbul, Denizciler Kitabevi, 1997.
- Tan, Nail: **Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler**, İstanbul, Halk Kültürü Yayınları, 1985.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Demir, Recep: “Halk Meteorolojisi ve Bir Meteoroloji Örneği: Kocakarı Hesabı” (Çevrimiçi), **The Journal of Academic Social Science Studies**, ([https://www.academia.edu/39959849/Halk Meteorolojisi ve Bir Meteoroloji Örneği Kocakarı Hesabı](https://www.academia.edu/39959849/Halk_Meteorolojisi_ve_Bir_Meteoroloji_Örneği_Kocakarı_Hesabı)) Erişim tarihi: 20.08.2019)

Dostbeykoz: Çevrimiçi, (https://dostbeykoz.com/koylerimizi-taniyalim_1-akbaba-koyu) Erişim tarihi: 16.06.2019)

Dostbeykoz: Çevrimiçi, (https://dostbeykoz.com/koylerimizi-taniyalim_-4-bozhane) Erişim tarihi: 17.06.2019)

İstanbul Mimarlar Odası: (Çevrimiçi), (http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/ff019c60caaf76b_ek.pdf?tipi=84&turu=X&sube=0) Erişim tarihi: 15.08. 2019)

Koç, Aylin: “Hastalık İsimlerinde Örtmece” (Çevrimiçi) ([https://www.academia.edu/37134488/Hastalık İsimlerinde Örtmece The Euphemism In The Names Of Illnesses](https://www.academia.edu/37134488/Hastalık_İsimlerinde_Örtmece_The_Euphemism_In_The_Names_Of_Illnesses)) Erişim tarihi: 25.06.2019)

Şahin Vedat: “Nüfus Coğrafyası Açısından Bir Değerlendirme: Beykoz’da Nüfus Artışının Seyri ve Mekânsal Dağılışı”, **Marmara Coğrafya Dergisi** S. 28, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3358>, 11 Aralık 2019.

Tarakçı Saadet, Altay Volkan, Keskin Mustafa, Sümer Sabri: “Beykoz ve Çevresi (İstanbul)’nin Kent Florası”, **Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi**, (Çevrimiçi), (http://kfbd.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/2012SONBAHAR/5.pdf), 11 Aralık 2019.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

KK-1

Adı Soyadı: Oya Engin

Doğum Tarihi: 1962

Mesleği: Yazar

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Ümraniye

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: İstanbul'da oturuyor köyle bağlantısı devam ediyor

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden ve yaşadıklarından

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10.03.2019

KK-2

Adı Soyadı: Sevim Durmaz

Doğum Tarihi: 1929

Mesleği: Emekli

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Ali Bahadır Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Akbaba Köyü'nden gelin geldiğinden beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden Gördükleri ve Yaşadıkları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 03.03.2019

KK-3

Adı Soyadı: Nevin Durmaz

Doğum Tarihi: 1951

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Ali Bahadır Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları, Duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 03.03.2019

KK-4

Adı Soyadı: Hanife Durmaz

Doğum Tarihi: 1950

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Ali Bahadır Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Ordu'dan gelin geldiğinden beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 03.03.2019

KK-5

Adı Soyadı: Hanife Teyze

Doğum Tarihi: 1945

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Ali Bahadır Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 03.03.2019

KK-6

Adı Soyadı: Recep Demir

Doğum Tarihi: 1944

Mesleği: Emekli

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 22.04.2019

KK-7

Adı Soyadı: Erol Akarsu (Lakabı Tere Erol)

Doğum Tarihi: 1945

Mesleği: Baston Ustası

Öğrenim Durumu: İkokul

Yaşadığı Yer: Dereseği Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.03.2019

KK-8

Adı Soyad: Mehmet Selahattin Demirman

Doğum Tarihi: 1940

Mesleği: Baston Ustası

Öğrenim Durumu: Ortaokul

Yaşadığı Yer: Dereseği Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Çocukluk yıllarından beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.03.2019

KK-9

Adı Soyadı: Yakup Özdemir

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Muhtar

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Dereseği Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.03.2019

KK-10

Adı Soyadı: Nejla

Doğum Tarihi: 1946

Mesleği: Organik ürünler satıyor

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Dereseki Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.03.2019

KK-11

Adı Soyadı: Ruşen

Doğum Tarihi: 1950

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Dereseki Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 20.03.19

KK-12

Adı Soyadı: İbrahim Bayraktar

Doğum Tarihi:-

Mesleği:-

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Dereseki Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.03.2019

KK-13

Adı Soyadı: Nedime Erten

Doğum Tarihi: 1929

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Öğümce

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 02.03.3019

KK-14

Adı Soyadı: Sıtkı İter

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Muhtar

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Öğümce Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 02.03.3019

KK-15

Adı Soyadı: İsmail Türk

Doğum Tarihi: 1939

Mesleği: Emekli

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Öğümce Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 02.03.3019

KK-16

Adı Soyadı: Cumhur

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Öğümce

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 02.03.2019

KK-17

Adı Soyadı: Hatice

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Esnaf

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Köye gelin geldiğinden beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.04.2019

KK-18

Adı Soyadı: Bahriye Gül

Doğum Tarihi: 1933

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.04.2019

KK-19

Adı Soyadı: Fatma

Doğum Tarihi: 1950

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerden duydukları ve gördükleri
Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.04.2019

KK-20

Adı Soyadı: Zudiye Ayaz

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Ninesinden ve yaşadıklarından

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-21

Adı Soyadı: Özden Yıkılmaz

Doğum Tarihi: 1984

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlköğretim

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-22

Adı Soyadı: Kadriye Üzel

Doğum Tarihi: 1944

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Üç yaşında köye geldiğinden beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-23

Adı Soyadı: Fatma Üzel

Doğum Tarihi: 1989

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlköğretim

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: 17 yıl önce köye gelin geldiğinden beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları, Duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-24

Adı Soyadı: Cevat Üzel

Doğum Tarihi: 1944

Mesleği: Emekli

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları, Duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-25

Adı Soyadı: Ayla Hanım

Doğum Tarihi: 1979

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-26

Adı Soyadı: Ayşe Öncel

Doğum Tarihi: 1929

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Mahmut Şevket Paşa Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Dedesinden ve deneyimlerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-27

Adı Soyadı: Oğuzhan Demir

Doğum Tarihi: 1995

Mesleği: Seracı

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Ali Bahadır Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: 22.04.2019

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

KK-28

Adı Soyadı: Aynur Erol

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10.03.2019

KK-29

Adı Soyadı: Melahat

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10.03.2019

KK-30

Adı Soyadı: Buse Erol

Doğum Tarihi: 1996

Mesleği: Öğrenci

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10.03.2019

KK-31

Adı Soyadı: Ahmet Kökkıran

Doğum Tarihi: 1939

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 21.03.2019

KK-32

Adı Soyadı: Ali Soysal

Doğum Tarihi: 1959

Mesleği: Avukat

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: -

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Köyde işletme sahibi köyden kopmamış

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10.03.2019

KK-33

Adı Soyadı: Şaban Çiftçi

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Emekli

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Kaynarca Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 21.03.2019

KK-34

Adı Soyadı: Cevdet Yüksel

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 21.03.2019

KK-35

Adı Soyadı: Ercüment Sevinç

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Balıkçı

Öğrenim Durumu:-

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.05.2019

KK-36

Adı Soyadı: Osman Torlak

Doğum Tarihi: 1944

Mesleği: İşletmeci

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-37

Adı Soyadı: Ali Ataman

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Kaptan, Reis

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-38

Adı Soyadı: Burhan Kalafat (Lakabı Bıyık)

Doğum Tarihi: 1962

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: -

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-39

Adı Soyadı: Yaşar Başlantı

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-40

Adı Soyadı: Serpil Çakır

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-41

Adı Soyadı: Ayşe Çakır

Doğum Tarihi: 1967

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-42

Adı Soyadı: Yücel Başlantı

Doğum Tarihi: 1963

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden ve Gördükleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-43

Adı Soyadı: Perihan Yılmaz

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-44

Adı Soyadı: Güner Bayraktar

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-45

Adı Soyadı: Hatice Bayraktar (Lakabı Zamkinos)

Doğum Tarihi: 1929

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-46

Adı Soyadı: Afet Sancak

Doğum Tarihi:

Mesleği: İşletmeci

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Cumhuriyet Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıklarından ve büyüklerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 24.04.2019

KK-47

Adı Soyadı: Hasan Sancak

Doğum Tarihi:

Mesleği: Tır şoförü

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Cumhuriyet Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 24.04.2019

KK-48

Adı Soyadı: Ali Durmuş

Doğum Tarihi: 1960

Mesleği: Muhtar

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Cumhuriyet Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 24.04.2019

KK-49

Adı Soyadı: Ali İhsan Durmuş

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Cumhuriyet Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 24.04.2019

KK-50

Adı Soyadı: Cavit Kaşoğlu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Emekli Gemi Kaptanı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Kaynarca Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01.05.2019

KK-51

Adı Soyadı: Osman Çırak

Doğum Tarihi: 1971

Mesleği: Emekli Otobüs Şoförü

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Kaynarca Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden ve Gördükleri
Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01.05.2019

KK-52

Adı Soyadı: Mustafa

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Kaynarca Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden ve Gördükleri
Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01.05.2019

KK-53

Adı Soyadı: Muzaffer Telli

Doğum Tarihi:

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Akbaba Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri
Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 27.02.2019

KK-54

Adı Soyadı: Ayfer Telli

Doğum Tarihi:

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Akbaba Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri
Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 27.02.2019

KK-55

Adı Soyadı: Ahmet Önver

Doğum Tarihi: -

Mesleği: İmam

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Akbaba Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 27.02.2019

KK-56

Adı Soyadı: Abdüssemih Yavrutürk

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Akbaba Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden ve deneyimlerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 27.02.2019

KK-57

Adı Soyadı: Bilal Cephe

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01.02.2019

KK-58

Adı Soyadı: Emir Aksu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve büyüklerinden öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01.02.2019

KK-59

Adı Soyadı: Kazım Aksu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01.02.2019

KK-60

Adı Soyadı: Göksel Kadioğlu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01.02.2019

KK-61

Adı Soyadı: Barış Kadioğlu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 19.12.2018

KK-62

Adı Soyadı: Selahattin Cephe

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 19.12.2018

KK-63

Adı Soyadı: Ramazan Kocadere

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 19.12.2018

KK-64

Adı Soyadı: İsmail Tezcan

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 07.01.2019

KK-65

Adı Soyadı: Mustafa Berber

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 07.01.2019

KK-66

Adı Soyadı: Nuray Abla

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Bozhane Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları, **gördükleri**

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 07.01.2019

KK-67

Adı Soyadı: Gaziye Abla

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Emekli Ebe

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.05.2019

KK-68

Adı Soyadı: Tuncay Öksüz

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.07.2019

KK-69

Adı Soyadı: Hayriye Öksüz

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.07.2019

KK-70

Adı Soyadı: Nazire Birinci

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.07.2019

KK-71

Adı Soyadı: Oğuzhan Ocak

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.07.2019

KK-72

Adı Soyadı: Abdullah Zaman

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15.07.2019

KK-73

Adı Soyadı: Ali Cinel

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve yaşadıkları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16.07.2019

KK-74

Adı Soyadı: Abdurrahman Tatar

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları ve yaşadıkları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16.07.2019

KK-75

Adı Soyadı: Fatma Birinci

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16.07.2019

KK-76

Adı Soyadı: Mehmet Cinel

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16.07.2019

KK-77

Adı Soyadı: Hasan Arslan

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16.07.2019

KK-78

Adı Soyadı: Süleyman

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16.07.2019

KK-79

Adı Soyadı: Mahmut Tatar

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16.07.2019

KK-80

Adı Soyadı: Mustafa Ocak

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: İshaklı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16.07.2019

KK-81

Adı Soyadı: Huriye Kalafat

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ev hanımı

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-82

Adı Soyadı: Mehmet Akif Delipoyraz

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Bekçi

Öğrenim Durumu: Lise

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Araştırmaları ve Büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-83

Adı Soyadı: Vedat Banabak

Doğum Tarihi: 1961

Mesleği: Balıkçı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri, büyüklerinden gördükleri ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-84

Adı Soyadı: Hatice Şener

Doğum Tarihi: 1938

Mesleği: Ev hanımı

Öğrenim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-85

Adı Soyadı: Emine Şener

Doğum Tarihi:

Mesleği: Ev hanımı

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-86

Adı Soyadı: Huriye Çalık

Doğum Tarihi: 1949

Mesleği: Ev hanımı

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-87

Adı Soyadı: Filiz Şener

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ev hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-88

Adı Soyadı: Rukiye Şener

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ev hanımı

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-89

Adı Soyadı: Orhan Şener

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-90

Adı Soyadı: Ali Osman Yüksel

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Esnaf

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-91

Adı Soyadı: Kemal Güneysu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-92

Adı Soyadı: Dursun Aydın

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: -

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-93

Adı Soyadı: Kerim Takmaz

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-94

Adı Soyadı: Öner Köksal

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Göllü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.03.2019

KK-95

Adı Soyadı: Emine Ayvaz

Doğum Tarihi: 1945

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Göllü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.03.2019

KK-96

Adı Soyadı: Hilmi Ayvaz

Doğum Tarihi: 1937

Mesleği: Emekli

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Göllü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.03.2019

KK-97

Adı Soyadı: Pınar Ayvaz

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Göllü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.03.2019

KK-98

Adı Soyadı: Hanife Özçelik

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Zerzevat

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 03.04.2019

KK-99

Adı Soyadı: Cihan Alaş

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Peyzaj mimarı

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Zerzevat

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 03.04.2019

KK-100

Adı Soyadı: Yüksel Güneysu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Zerzevat

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 03.04.2019

KK-101

Adı Soyadı: Şakir Günay

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-102

Adı Soyadı: Sakine Günay

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-103

Adı Soyadı: Emine Demir

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Zerzevat

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 05.04.2019

KK-104

Adı Soyadı: Asiye Köse

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Elmalı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri ve duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.04.2019

KK-105

Adı Soyadı: Hediye Paşalı

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Elmalı Köyü

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 19.05.2019

KK-106

Adı Soyadı: Adnan Paşalı

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Elmalı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 19.05.2019

KK-107

Adı Soyadı: Sabriye Birinci

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Riva

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 22.06.2019

KK-108

Adı Soyadı: Davut Kazanasmazoğlu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden duydukları ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-109

Adı Soyadı: Berrin Perişanoğlu

Doğum Tarihi: 1944

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: Akşam Sanat Okulu

Yaşadığı Yer: Anadolukavağı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Nenesinden öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 30.06.2019

KK-110

Adı Soyadı: Gürkan Çorbacı

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

KK-111

Adı Soyadı: Fatma Yongaloğlu

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ev Hanımı

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Anadolukavağı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 30.06.2019

KK-112

Adı Soyadı: Dilek Hanım

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Mahmutşevketpaşa

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 27.03.2019

KK-113

Adı Soyadı: Mustafa Öncel

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Mahmutşevketpaşa

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 27.03.2019

KK-114

Adı Soyadı: Ayşe (-)

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Mahmutşevketpaşa

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 27.03.2019

KK-115

Adı Soyadı: Ali Özcan

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 24.03.2019

KK-116

Adı Soyadı: Salih Amca (Nüfus cüzdanında Kamil)

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 24.03.2019

KK-117

Adı Soyadı: Necmettin Taşçı

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-118

Adı Soyadı: Garipçeli Recep

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Balıkçı

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Mesleki bilgi ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-119

Adı Soyadı: Hamdullah Çakır

Doğum Tarihi: -

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.03.2019

KK-120

Adı Soyadı: Kazım Demir

Doğum Tarihi: -

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Paşamandıra- Alibahadır

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 20.03.2019

KK-121

Adı Soyadı: Yaşar Teyze

Doğum Tarihi: -

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Alibahadır

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.03.2019

KK-122

Adı Soyadı: Meral Kaya

Doğum Tarihi:

Mesleği: -

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 02.04.2019

KK-123

Adı Soyadı: Kerim Öztürk

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Balıkçı

Öğrenim Durumu: -

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkları ve Büyüklerinden Öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-124

Adı Soyadı: Ahmet Bozkurt

Doğum Tarihi: -

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.03.2019

KK-125

Adı Soyadı: Recep Yavaş

Doğum Tarihi: 1944

Mesleği: Gemici

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Anadolukavağı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 30.06.2019

KK-126

Adı Soyadı: Sevgi Alemdar

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Elmalı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.04.2019

KK-127

Adı Soyadı: Halil İbrahim Kepoğlu

Doğum Tarihi:

Mesleği: Muhtar

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Görele

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden ve yaşadıklarından

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 25.04.2019

KK-128

Adı Soyadı: Aysel Duran

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri ve deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-129

Adı Soyadı: Bahri Duran

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Örnekköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04.04.2019

KK-130

Adı Soyadı: Muzaffer (-)

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

KK-131

Adı Soyadı: Nuray (-)

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Mahmutşevketpaşa

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

KK-132

Adı Soyadı: Kadir Güner

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Dereseği

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 03.04.2019

KK-133

Adı Soyadı: Fatih

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu: Büyüklerinden gördükleri ve dinledikleri

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.07.2019

KK-134

Adı Soyadı: İsmail Akbayrak

Doğum Tarihi:

Mesleği: Avcı

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

KK-135

Adı Soyadı: Agnes Modlinski

Doğum Tarihi:

Mesleği: İşletmeci

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Polonezköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden öğrendikleri ve yaşadıkları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 24.04.2019

KK-136

Adı Soyadı: -

Doğum Tarihi:

Mesleği: Orman Muhafaza Memuru

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Polonezköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Polonezköy'de göreve başladığından beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Öğrendiklerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 24.04.2019

KK-137

Adı Soyadı: İbrahim (Lakabı Çavdar)

Doğum Tarihi: 1929

Mesleği:

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimleri ve büyüklerinden duydukları

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.05.2019

KK-138

Adı Soyadı: Ali Arslan Özdem

Doğum Tarihi: 1962

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.07.2019

KK-139

Adı Soyadı: Yaşare Demirtaş

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 17.03.2019

KK-140

Adı Soyadı: Emin Ünsal

Doğum Tarihi: 1934

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 17.03.2019

KK-141

Adı Soyadı: Akif (-)

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 17.03.2019

KK-142

Adı Soyadı: Enes Davulcu

Doğum Tarihi: 2002

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden dinledikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

KK-143

Adı Soyadı: Zafer Okandan

Doğum Tarihi: 1948

Mesleği: Emekli

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Anadolukavağı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıkların ve büyüklerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 30.06.2019

KK-144

Adı Soyadı: Ahmet Kazancı

Doğum Tarihi: -

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Anadolukavağı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıklarından ve duyduklarından

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 30.07.2019

KK-145

Adı Soyadı: M. Zeki İlhan

Doğum Tarihi: 1944

Mesleği: Emekli

Öğrenim Durumu: İlkokul

Yaşadığı Yer: Anadolufeneri

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Yaşadıklarından ve duyduklarından

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 28.04.2019

KK-146

Adı Soyadı: Hamdullah Çakır

Doğum Tarihi: 1934

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Poyrazköy

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden öğrendikleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 30.07.2019

KK-147

Adı Soyadı: Yavuz Atmaca

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Öğümce

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 30.07.2019

KK-148

Adı Soyadı: Ünver Oral

Doğum Tarihi: 1937

Mesleği: Kukla ve Karagöz Sanatçısı

Öğrenim Durumu: Lise

Yaşadığı Yer: Beykoz, Ortaçeşme

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: 1957 yılından beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Mesleki bilgi ve deneyimlerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 26.02.2019

KK-149

Adı Soyadı: İsmi vermek istemeyen bir kişi

Doğum Tarihi:

Mesleği:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Kılıçlı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği:

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 17.03.2019

KK-150

Adı Soyadı: Kadir Güner

Doğum Tarihi:

Mesleği: İşçi

Öğrenim Durumu: Lise

Yaşadığı Yer: Dereşeki

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden gördükleri, deneyimleri

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10.04.2019

KK-151

Adı Soyadı: Türkan Hanım

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Ressam

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Paşabahçe

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu:

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Mesleki bilgi ve deneyimlerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10.04.2019

KK-152

Adı Soyadı: Sertaç Bayraktar

Doğum Tarihi: -

Mesleği: Geleneksel El Sanatları Ustası (Cam)

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: -

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: -

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Mesleki bilgi ve deneyimlerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 17.07.2019

KK-153

Adı Soyadı: Ferit Arslan

Doğum Tarihi: 1984

Mesleği: Güvenlik görevlisi

Öğrenim Durumu: Üniversite

Yaşadığı Yer: Alibahadır

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Deneyimlerinden

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 14.07.2019

KK-154

Adı Soyadı: Serdar Lüleburgaz

Doğum Tarihi:

Mesleği: Muhtar

Öğrenim Durumu:

Yaşadığı Yer: Anadolukavağı

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri

Anlattıklarını Kimden Öğrendiği: Okuduklarından ve büyüklerinden duyduklarından

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 30.06.2019

EKLER

SORU FORMU

Araştırma Alanı

- Köye bu adın verilış nedeni nedir?
- Köye ilk kimler yerleşmiştir?
- Eskiden köyde neyin tarımı yapılırdı? Eskiden köyde ne ile uğraşılırdı? Geçim kaynağı neydi?

Geçiş Dönemleriyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Doğum

Doğum Öncesi:

- Hamile kalmak isteyen kadına uygulanan pratikler, inanışlar nelerdir?
- Çocuk sahibi olmak istemeyenler ne gibi uygulamalara başvurmaktadır?
- Karnında çocuk durmayan kadına yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir?
- Çocuğun huyunu ve fiziki yapısını olumlu olumsuz yönde etkileyecek uygulamalar kaçınmalar nelerdir?
- Doğacak çocuğun cinsiyetini anlamak için yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir? Kız veya erkek isteniyorsa ne gibi uygulamalar yapılır?
- Aşerme dönemi ile ilgili inanışlar, uygulama ve kaçınmalar nelerdir?
- Hamile, lohusa, adet olan kadınla ilgili inançlar var mıdır? Ot bitmez toprağa basması, toprağa basarsa ot bitmez vs. gibi şeyler.

Doğum Sırası:

- Yeni doğum yapmış kadına ne isim verilir?
- Çocuğun doğumu babaya ve aileye kim tarafından müjdelendir?
- Çocuğu ilk defa kucağına alan kişi ne tür uygulamalar yapar?
- Çocuk ilk defa ne zaman emzirilir?
- Çocuğun adını kim seçer? Ad verme işleminde ne tür uygulamalar yapılır?
- Kırklama nasıl yapılır? Kırklamayı kimler yapar? Nerede yapılır?

- Lohusa ve bebeği yalnız bırakmak zorunda kalınırsa ne gibi önlemler alınır?
- Lohusa ve bebek ilk defa ne zaman sokağa çıkarlar? Bu sokağa çıkışa bir ad verilir mi? (Kırk uçurma vb.) Gidilen yerlerde yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir?
- Kırk basması inancı var mıdır? Kırk basmaması için ne gibi önlemler alınır?
- Al basmasına karşı alınan önlemler var mıdır?
- Doğumdan sonra çocuğun yıkanmasıyla ilgili gelenekler var mıdır?
- Al karısıyla ilgili inançlar var mı? Al karısını gören olmuş mu?
- Göbek bağını kim keser? Göbek bağıyla yapılan bir uygulama var mıdır?

Çocukluk çağı:

- Çocuğa muska ve nazarlık takılır mı?
- Çocuğun saçı ilk defa ne aman kesilir?
- Çocuğun ilk dişi çıktığında ne tür uygulamalar yapılır?
- Çocuğun yürümesi veya konuşması gecikince ne gibi işlemler yapılır?
- Çocuğa (bebeklik ve çocukluk çağında) ne giydirilir? Bugünkü çocukların giymediği neler giydirilir?

Sünnet:

- Sünnet hangi yaşlar arasında yapılır?
- Sünnet hazırlıkları nelerdir?
- Çocuğun kirvesi kim olarak tercih edilir?
- Sünnet düğünü nasıl yapılır?

Evlenme:

- Evlenmeyen kız ve erkeklerin kısmetlerini açmak için yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir?
- Kız istemeye kimler gider? Kız istemenin yörenizdeki adı nedir?
- İlk istenışte kız verilir mi? Verilmezse neden?
- Kız evi çeyiz olarak neler hazırlar?
- Urba düzmeye gidilir mi? Kimler gider? Parasını kim öder?

- Düğüne davet, davetiye ile mi yoksa bir hediye ile mi yapılır?
- Düğüne çağrılan kişiler, çağrıyı yapana herhangi bir şey verirler mi?
- Düğünün yapıldığı günün özel adları var mıdır?
- Kına gecesi hangi gün yapılmaktadır? Kimler katılır? Kınayı kim yakar?
- Damat tıraşıyla ilgili gelenekler nelerdir?
- Gelin hamamı yapılır mı? Gelin hamamında neler yapılır?
- Gelin alınacak günde kız ve erkek evinde yapılan işlemler nelerdir? Kimler gelin almaya gider? Evin önünde ve içinde yapılan uygulamalar nelerdir?
- Damat tıraşında eğlence oyun var mı? Damada ceza verilir mi? Etek giydirme vs. gibi cezalar, oyunlar olur mu?

Asker Uğurlama-Karşılama:

- Bir gencin askere gitmesi yaklaştığında kendi evinde hazırlık olarak neler yapılır?
- Askere gidecek kişiler için bir toplantı veya özel bir töre, eğlence düzenlenir mi?
- Terhis olan kişinin evinde ne gibi hazırlıklar yapılır? Karşılama töreni yapılır mı? Kurban kesilir, mevlit okutulur mu?

Ölüm

Ölüm Öncesi:

- Hastada görülen ön belirtiler nelerdir?
- Kişi ölmeden önce ne yapılıyor? Başında nasıl bekleniyor ve kim bekliyor?

Ölüm Sırası Gelenekleri:

- Bir hastanın öleceği anlaşırsa, hastanın yanında beklenir mi?
- Hastaya su verilir mi? Son dileği sorulur mu?

Ölüm Sırasında Yapılan İşlemler:

- Ölünün gözleri neden kapatılır?
- Ölünün çenesi neden bağlanır?
- Ölünün üzerine herhangi bir cisim konur mu? (Makas, demir vb.)

Ölüm Sonrası Gelenekleri:

- Ölüyü kimler yıkar?
- Tabutun üzerine ölünün cinsiyetini belirten bir şey konur mu?
- Ölü mezarlığa nasıl taşınır?

Ölünün Gömülmesinden Sonraki İşlemler:

- Ölü sahiplerinin evinde cenaze kalktıktan sonra neler yapılır?
- Ölünün giydiği şeylere ne yapılır?
- Başsağlığı ziyaretleri nasıl yapılır?
- Mezar, ilk defa ne zaman ziyaret edilmelidir? Mezar ziyaretinde neler yapılmaktadır?
- Mevlit ne zaman okutulur?
- Yas tutma geleneği var mıdır? Kimler yas tutar? Yas ne zaman kalkar? Yas hamamı diye bir gelenek var mıdır?
- Nasıl defnediliyor ve definden sonra ne yapılıyor?

Halk Giyim-Kuşamı

- Bedene, içe giyilen kıyafetlerin adı nedir?
- Dışa giyilen kıyafetler nelerdir?
- Erkek kıyafetleri nelerdir, kadın kıyafetleri nelerdir?
- Bebek ve çocuk kıyafetleri nelerdir?
- Kıyafeti kendiniz mi dikersiniz hazır mı alırsınız?

Halk Bilgisi

Halk Hekimliği:

- Şifalı otlardan bildikleriniz var mı? Ne, neye iyi geliyor?
- Dağlardan toplanılan bitki vs. var mı?
- Tedavi amaçlı eskiden ne yapılırdı?
- Yörede bilinen ve sizin de uyguladığınız ilaçlar var mıdır? (Kocakarı ilaçları vb.)
- Hasta olduğunda ilk önce doktora, ocaklıya, yatıra vb. yerlere başvurulur mu?

- Hastanızı tedavi için dedeye, yatıra, ziyarete vb. yerlere götürür müsünüz? Bu yerler nelerdir ve adları nedir?
- Çevrenizde çeşitli tedaviler yapan kimseler var mı? Bu tür uygulamaları yapan kişiye ne ad verilir?
- Muska yaptırır mısınız? Hangi hastalıklar için? Muskayı kim yapar? İçinde ne olduğunu biliyor musunuz?
- Kurşun dökme ile yapılan tedaviler var mıdır?
- Kırık çıkıkçılar nasıl tedavi yaparlar?
- Hangi tür hastalıklar için kendinize ve evinizde ilaç yaparsınız? İlaç yapımında kullanılan malzemeler nelerdir?
- Çevrenizde şifalı sular var mı? Bu sulardan nasıl yararlanılır? Nelere iyi gelir? Bu suların yakınında herhangi bir ziyaret yeri var mı?
- Hastalıkların iyi olması için adak adanır, kurban kesilir mi?
- Nazar değdiği nasıl anlaşılır? Nazardan korunma yolları nelerdir?
- Nazar değen kişiye kurtulması için ne yapılır?
- Kurşun niye döktürülür? Kimler kurşun döker?
- Korkuluk basmak nedir ve nasıl yapılır?
- Hasta çocuklara neler yapılırdı? Sarılık veya kızamık olan çocuklara ne yapılırdı?
- Dişleri kim çekmektedir?
- Doktora ne zaman gidilmektedir?

Hastalıkları Sağaltan Kişiyne Yönelik Sorular:

- Tedavi işlemini kimden öğrendiniz?
- Tedavide kullandığınız ilaçları yazan bir kitabınız, defteriniz, dua kitabınız var mı?
- “El alma” ne demektir? Siz el aldınız mı?
- Kim el verir?
- Ocaklı olan, el almış kişi sadece bir hastalığı mı tedavi eder yoksa birkaç hastalığı mı?
- Tedavide neler kullanırsınız? Dua var mı?
- Hangi hastalıklar için ilaç yaparsınız?

Halk Veterinerliğı:

- Halk arasında hayvan hastalıklarını tedavi eden kişilere ne ad verilir?
- Hayvanın hasta olduğu nasıl anlaşılır?
- Hangi belirtiler, hangi hastalığın işareti kabul edilir?
- Dinî yoldan tedavi yapılır mı?
- Kırık ve çıkıklar nasıl tedavi edilir?
- Hayvan hastalıklarını tedavi edenler nallama, kırklama işlerini de yapıyorlar mı?

Halk Mimarisi:

- Yörenizde tarihî eski yapılar var mı? (kilise, cami, çeşme vs.) Bu yapılar ne zaman yapılmış etrafında anlatılan bir hikaye vs. var mı?
- Ahşap evleri, eski evleri hatırlıyor musunuz? Yörenizin kendine has mimarisi var mıdır?
- Ahşap evlerde ev içi düzen nasıldı? Haremlik- selamlık var mıydı?
- Misafir geldiğinde kim hizmet ederdi? Yemekler nasıl yenirdi? Her odada banyo var mı?
- Evlerin yer seçiminde nelere dikkat edilir?
- Ev eşyası olarak kullanılan aydınlatma türleri nelerdir?
- Hatırladığınız ev eşyaları nelerdir?
- Ocak ile ilgili inanışlar neler? Yağ yakma vs. olur mu? Neden?

Halk Meteorolojisi:

- Yörede doğa olaylarına bilinen adların dışında ne gibi adlar verilmektedir?
- Tabiat olaylarının sebepleri nasıl açıklanmaktadır?
- Yağmur yağdırma veya dolu dindirmeyle ilgili gelenekler, inanışlar nelerdir?
- Yörede en iyi hava tahminini kimler yapmaktadır?

Halk Botaniği:

- Yörede bulunan otların çeşitleri nelerdir?
- Yörede bulunan mantarların çeşitleri nelerdir?
- Yörede bulunan ağaç ve çiçeklerin çeşitleri nelerdir?
- Bu bitkiler hangi amaçlarla kullanılmaktadır?

Halk Takvimi:

- Bilinen adların dışında yıllara ve aylara ne gibi adlar verilmektedir?
- Mevsimlerin değişik adları, başlangıç ve bitiş tarihleri nelerdir?
- Bir yıl kaç mevsim olarak kabul edilmektedir? Mevsimlerin değişik adları, başlangıç ve bitiş tarihleri var mıdır?
- Mevsimlerin, ayların, gece ve gündüzün nasıl meydana geldiğine inanılmaktadır?

Halk Sanatları:

- Yörede yaygın olarak bilinen el sanatları var mı? Hala devam etmekte mi? Azaldıysa neden?
- Her evde dokuma tezgâhı olur mu? Dokuma tezgâhına ne ad verilir?
- Elde örgüsü ürünler nelerdir?
- Motiflerin anlamları nelerdi?
- Motifler ezbere mi yapılıyor belirli örneklerle bakılarak mı yapılıyor?
- Yün boyamacılığı yapılıyor mu?
- Nelerden boya elde ediliyor?

Halk Ekonomisi:

- Geçim kaynakları nelerdir?
- Geçmişten beri uğraşılan geçim kaynakları nelerdir?
- Yöreye dışarıdan satıcılar gelir mi?
- Ekonomik faaliyetlerde kullanılan araç-gereçler nelerdir?

Dinsel-Büyüsel İçerikli İnanışlar ve Uygulamalar

- Ziyaret yerinde neler yapılır? Adak adanır mı dilek dilenir mi? Ne gibi dualar edilir? Orayı ziyaret etme amacı nedir?
- Adak, dilek yerleri nelerdir? Hangi günler ziyaret edilir?
- Çevrenizde yatır, türbe vs. gibi ziyaret yerleri var mı? İsimleri nelerdir? Ziyaret yerleri etrafında gelişen anlatılar nelerdir?

- Yörede bulunan ziyaret yerleri arasındaki ilişki hakkında bilginiz var mı?
- Akbaba ile ilgili olan inançlar nelerdir?
- Ateşle ilgili inanışlar nelerdir?
- Büyü, tılsım, büyücülükle ilgili inanışlar nelerdir?
- Mağaralarla ilgili inanışlar nelerdir? Mağara varmış onunla ilgili efsane, hikâye, kıssa var mı?
- Renklerle ilgili inanışlar nelerdir?
- Tuzla ilgili inanışlar nelerdir?
- Köyde evliya, ermiş biri var mı?
- Uğurlu, uğursuz dediğimiz günler, hareketler davranışlar vs. var mı?
- Üzerlik, tütsü yakılır mı?
- Cuma günü tütsü yakılır mı?
- Sirkeyle silinme nedir?
- Büyü nasıl bozulur?
- Muska yazdırılır mı?
- Suyu yıkanılıyor, denize atıyorlar vs. bunlar yapılır mı?
- Hiç bilinen keramet, menkıbe var mı?
- Uğurlu-uğursuz gün var mı?
- Baştan çevirip sadaka vermeyeyle ilgili inanışlar neler?

Günlük Hayatla İlgili Gelenek Görenekler ve İnanışlar

- Eski mahalle hayatı nasıldı? Şimdi nasıl? Özlem duyduğunuz şeyler nelerdir?
- Sabah genellikle (kış ve yaz aylarında) ne zaman kalkılır? Hangi işleri yaparsınız?
- Daha çok kimlerle komşuluk yapardınız? Eskiden nasıldı şimdi nasıl?
- Misafirlerin kalacağı köy odası özel olarak ayrılmış bir oda mıdır?
- Evlenen kişiler yeni bir ev açar mı yoksa anne ve babasıyla aynı evde mi oturur?
- Kadın ve erkeğin ev bakımı ile ilgili görevleri nelerdir? Tarla, bağ, bahçe ve hayvanlarla ilişkin olarak yapılan işler neler ve bunların dışındaki işler nelerdir?
- Evden askere giden olursa ev süpürülür mü? Askere giden gencin annesi ne yapar? Evden çıkmadan uzun süre evde kalmak zorunda mıdır?

- Evlere şeytan girmemesi için neler yapılır?
- Evde akrep, yılan ve tahta kurusu olmaması için neler yapılır?
- Evde uğurlu ve uğursuz sayılan yerler neler?
- Yörede cinli, perili sayılan evler var mıdır? Neden?
- Evlere nazar değmemesi için neler yapılır? Ve evin muhtelif yerlerine neler asılır?
- Sadaka ne için verilir? Baştan çevrilir mi? Neden baştan çevrilir ve kime verilir?
- Kız kaçırma var mı?
- Evlenme nasıl olur görücü usulü mü kız kaçırma olur mu? Kız kaçırıldığında ne yapılıyor?
- Karabasan, alkarısı uyurken basar mı?
- Yemin âdetleri nelerdir? Ne üzerine yemin ediliyor, ant içiliyor? Yemin bozulunca ne yapılıyor? Tuz ekmek hakkı, Kuran üzerine, çocuk üzerine ne üzerine edilir?
- Yatarken, yemeğe başlamadan, yemek sonunda Türkçe dua edilir mi? Yatak duası var mı? Bildiğiniz Türkçe dua var mı?
- Çok kızınca nasıl beddua edilir?

Halk Sporları ve Eğlenceleri

Av

- Av hangi zamanlarda, ne gibi amaçlarla yapılmaktadır?
- Avcılıkla ilgili gelenekler nelerdir?
- Yörede ne tür av hayvanları avlanmaktadır?
- Avcılıkta kullanılan araç ve gereçler nelerdir?
- Hangi av fıkraları anlatılmaktadır?
- Av sırasında yaşadığınız olağanüstü olaylar, duyduğunuz olağanüstü sesler oldu mu? Av sırasında olağanüstü bir olay yaşadınız mı?
- Avcıların yalan söylemesi hakkında bilinenler nelerdir?

Çocuk Oyunları

- Küçükken hangi çocuk oyunlarını oynardınız?

- Ebe ve eş seçimini neye göre yapıyordunuz?
- Oyunlarda şarkı söylüyor muydunuz?
- Kız-erkek ayrı veya karışık oynanan oyunlar nelerdir?
- Yalnız kızların ya da yalnız erkeklerin oynadığı oyunlar nelerdir?
- Ev içerisinde ve dışarısında oynadığınız oyunlar nelerdir?

Halk Oyunları

- Oynanan oyunların adları nelerdir?
- Oyunlarda hangi çalgılar kullanılır?
- Hangi özel günlerde oynanır?

Bayramlar, Törenler, Kutlamalar

Hıdırellez ve Nevruz:

- Hıdırellez ve nevrüz âdetinin doğuşu hakkında rivayet var mıdır?
- Hıdırellez ve nevrüzün halk ağzındaki ismi nedir? Bu isim nereden gelmiştir?
- Hıdırellez ve nevrüzün gelişi nasıl anlaşılır? Gelişiyle ilgili olarak doğadaki değişiklikler takip edilir mi?
- Hıdırellez ve nevrüz neden dolayı kutlanır?
- Hıdırellez ve nevrüz hazırlıkları nelerdir ve ne zaman başlar?
- Hıdırellez ve nevrüz eğlencelerinin yapıldığı belli bir yer var mıdır? Niçin bu yer seçilmiştir?
- Hıdırellez ve nevrüz gecesi neler yapılır?
- Hıdırellez ve nevrüz günü nelerden kaçınılır? Niçin?
- Hıdırellez ve nevrüzde erkekler, kadınlar, çocuklar arasındaki başlıca eğlenceler nelerdir?
- Genç kızlar arasında niyet tutma, dilek çekme, mâni okuma âdeti var mıdır? Neler yapılmaktadır?
- Hıdırellez ve nevrüz günü ateş yakılır mı? Niçin? Bu sırada neler yapılır?
- Hıdırellez ve nevrüz günü hangi yemekler yapılır?
- Hıdırellez'de ne gibi inançlar var? Suyu girme, konuşmama, ev süpürülmez, iş yapılmaz, 40 çeşit yeşillikten yemek-börek yapma gibi inançlar var mı? Bunlar yapılır mı?

- Hıdırellez'de mâni okunur mu? Mâni testisinden mâni çekilir mi?

Dinî Bayramlar ve Törenler:

- Dinî bayramların hangi sebeplerle yapıldığına inanılmaktadır? Dinî bayramlar öncesi ne gibi hazırlıklar yapılmalıdır?
- Bayramlaşma nasıl yapılır? Nerede yapılır, neler ikram edilir?

Halk Mutfağı

- Düğün yemeklerini kimler arasında yapılır? (Aşçı- akraba kadınlar vb.)
- Aşçı olarak tutulanların özellikleri nelerdir?
- Ocaklarda, fırınlarda ekmek yapılır mı? Ekmek yapımı için ayrı bir yer var mı?
- Pişirilen ekmek türleri nelerdir? Nasıl hazırlanıp, pişirilir? (İsimleri, kullanılan malzemeler ve tarifi ile birlikte)
- Hangi sebze yemeklerini yaparsınız?
- Hayvansal ürünlerle yapılan yemekler nelerdir?
- Balık vb. deniz ürünleriyle pişirilen yemekler nelerdir?
- Yabani otları toplayarak yaptığınız yemekler var mıdır?
- Hangi çorbaları pişirirsiniz? Yöresel ad ve tarifleri nedir?
- Belirli günlere has sadece o günlerde yaptığınız yemekler var mıdır? Adları nedir?
- Sütten yağ nasıl elde edilir?
- Kış için hazırlanan yiyecekler nelerdir? Nerede ve nasıl saklanır? (Erişte, tarhana vb.)
- Meyveler kış için saklanır mı?
- Et kış için saklanır mı?
- Hangi reçelleri yaparsınız? Nasıl nerede pişirirsiniz ve nerede saklanır?
- Şerbet yapar mısınız?
- Lohusa için özel olarak yapılan yemekler var mıdır?
- Hastalara neler yedirilir içirilir?
- Gebe kadınlara neler yedirilip içirilir?
- Ölü yemeğinde neler pişirilir?
- Önemli gün yemekleri nelerdir?

Halk Edebiyatı Verimleri

Lakaplar, Adlar (Ad verme):

- Lakaplar ne gibi özelliklere göre verilir?
- Günlerin, ayların, haftaların vb. adları nelerdir?
- Köy, ilçe, şehir, dağ, ova, ırmak, göl vb. yerlere verilen adlar nelerdir? Diğerlerinden farklı olarak adlandırılan dere, mağara, kaya, ırmak, dağ vs. var mıdır? Neden? Etrafında gelişen ve halk arasında bilinen bir anlatı var mıdır?

Dua (Alkış), Beddua (Kargış), Yemin:

- Hangi hallerde hangi dua, beddua, yemin ve okşamalıklar söylenir?
- Çocuklar ve hayvanlar sevilirken hangi sözler kullanılır?

Atasözleri ve deyimler:

- Yöredeki olaylardan kaynaklanan atasözü ve deyimler var mıdır? Anlamları nelerdir? Hikâyeleri nasıldır? Hatırladıklarından var mı? **Yeminler:**

- Hangi olaylardan sonra ne gibi yeminler edilmektedir? Yemin edilen söz tutulmazsa ne yapılır?

Destanlar:

- Yörede bir destan anlatma veya söyleme geleneği var mıdır? Yörede anlatılan bu destanlar nelerdir?

Halk Hikâyeleri:

- Kimler halk hikâyesi anlatmaktadır? Hikâyeciliği meslek edinenler kimlerdir? Bunlara ne ad veriliyor? Kazançları nasıldır?
- Hikâyeler; nerde, ne zaman ve kimlere anlatılmaktadır?

Masallar:

- Masallar nerelerde, ne zaman, kimler tarafından anlatılır?

- Yörede anlatılan masallar nelerdir?
- Erkek ve kadın toplantılarında hem birlikte hem de ayrı ayrı olduğu zamanlarda anlatılan masallar var mıdır? Bu masalların özellikleri nelerdir?
- Devamı sonraki günlerde anlatılan uzun masallar var mıdır? Bunlara ne ad veriliyor?

Fıkralar:

- Yörede hangi fıkralar anlatılmaktadır?

Bilmeceler:

- Hangi bilmeceler sorulmaktadır?
- Ne zaman, nerelerde, kimler tarafından sorulup cevaplandırılmaktadır?
- Bilmeceler nasıl öğrenilmektedir? Bilmece yaratanlar var mı?
- Bilmeceyi doğru cevaplandırana mükâfat, yanlış cevaplandıranlara ceza veriliyor mu? Veriliyorsa neler?

Efsaneler:

- Efsaneler nerede, ne zaman, kimler tarafından anlatılmaktadır?
- Yer adıyla ilgili hangi efsaneler anlatılmaktadır?

Türküler:

- Çevrede türkü yakma ve söyleme geleneği var mıdır?
- Türkü bir olay üzerine yakılmışsa olayın hikâyesi nasıldır?
- Türkü belli eğlence ve kutlama zamanlarında ve hangi işer yapılırken söyleniyor?

Ninniler:

- Hatırladığınız ninni var mı?

Mâniler:

- Mâniler nerede, ne zaman, kimler tarafından söylenir?

- Hıdırellez ve kızların toplandığı geceler ve benzeri eğlencelerde hangi mâniler söylenir?
- Bekçilerin, davulcuların, sokak satıcılarının, işçilerin söylediği mâniler var mıdır?
- Düğün ve toplantılarda karşılıklı mâni söyleyerek oyunlar sergilenir mi?

Geleneksel Türk Tiyatrosu:

- Yörede vakit geçirmek, düğün ve bayramlarda eğlenmek veya herhangi bir olayı kutlamak için eğlenceler yapar mısınız?
- Bu eğlence ve oyunlara ne ad verirsiniz? Daha çok hangi mevsimde yaparsınız?
- Kışın yaptığınız eğlence ve oyunlar nelerdir?
- Açıkta yaptığınız eğlence ve oyunları herkes seyredebilir mi?